Historia Ecclesiastica

Ročník XIII.
2022
č. 1

Z obsahu

REFORMÁCIA A REKATOLIZÁCIA V STROPKOVE
Reformation and Re-Catholization in Stropkov
Peter KÓNYA

GÖRÖGKATOLIKUS ÉRSEKSÉG FELÁLLÍTÁSÁRA 1848–1868 KÖZÖTT
Plans of the Hungarian Rusyns on the establishment of a Greek Catholic Archdiocese from 1848 to 1868
MOLNÁR Ferenc

REFORMÁTUS DIAKÓNIA ÉS SZOCIÁLIS MUNKA A KOMÁROMI REFORMÁTUS GYÜLEKEZETBEN
Reformed diaconia and social work in the Reformed congregation in Komárno
TÖMÖSKÖZI Ferenc

VYDAVATEĽSTVO PREŠOVSKEJ UNIVERZITY

HISTORIA ECCLESIASTICA

Časopis pre dejiny cirkví a náboženstiev v Strednej Európe
Journal on the history of Central European churches and religions
Zeitschift für die Geschichte der Kirchen und der Religionen in Mitteleuropa
Közép-európiai egyház- és vallástörténeti folyóirat
Czasopismo Historii Kościoła i Religii w Europie Środkowej

Ročník XIII. **2022** **číslo 1**

Redakčná rada:
Dr. h. c. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. (*predseda*)
Mons. Dr. h. c. ThDr. Ján Babjak SJ, PhD.; Doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc.; Prof. Dr. Buzogány Dezső; Dr. Czenthe Miklós; Prof. Dr. Dienes Dénes; Doc. PhDr. Martin Javor, PhD.; Mons. Prof. ThDr. Viliam Judák, PhD.; PhDr. Eva Kowalská, DrSc.; prof. ThDr. Jan Blahoslav Lášek; Prof. RNDr. René Matlovič, PhD.; Dr. Pálfi József; Prof. Dr. Papp Klára, PhD.; doc. Mgr. Annamária Kónyová, PhD.; Prof. ThDr. Peter Šturák, PhD.; Univ. Prof. Dr. Dr.h.c. Dr. Karl Schwarz; Prof. Dr. Waclaw Wierzbieniec; doc. Dr. Püski Levente; doc. Dr. Władysław Tabasz; Prof. Dr. Lukács Olga, PhD.; Doc. Dr. Ugrai János

Redakcia:
doc. PhDr. Martin Javor, PhD. (hlavný redaktor)
doc. PhDr. Jaroslav Coranič, PhD.; doc. Mgr. Annamária Kónyová, PhD.
doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.; Mgr. Monika Bizoňová, PhD.; Marek Sedlák

Preklad rezumé:
Ústav jazykových kompetencií CCKV PU a autori

Jazyková úprava:
Mgr. Lucia Šteflová, PhD.; Mgr. Klaudia Sokolová

Vydáva:
Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu
Prešovskej univerzity v Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity
17. novembra 15, 080 01 Prešov, IČO 17 070 775

Dátum vydania:
december 2022

Tlač:
Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu

Evid. číslo: EV 4273/11
ISSN 1338-4341

Táto publikácia vznikla vďaka podpore v rámci operačného programu Výskum a vývoj, pre projekt: Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu, kód projektu ITMS:26220120057, spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvojaa

Časopis je registrovaný v textovej databáze ADT (Arcanum Digitális Tudománytár)
Časopis je registrovaný v databáze ERIH plus (European reference index for the humanities and social sciences)
Časopis je registrovaný v databáze EBSCO
Časopis je registrovaný v databáze SCOPUS

Historia Ecclesiastica, XIII, 2022, 1

Obsah – Content – Inhalt – Tartalom – Spis treści

Štúdie – Articles – Studien – Tanulmányok –Artykuły 3

MŮŽE BŮH IZRAELE PODLE RABÍNSKÉ TRADICE POŽADOVAT OD SVÝCH VYZNAVAČŮ V SOCIÁLNÍ OBLASTI NEMOŽNÉ? *3*
Can the God of Israel, According to the Rabbinian Tradition, Demand the Impossible of His Followers in the Social Area?
Roman KRÁLIK – Marie ROUBALOVÁ – Viliam JUDÁK – Ľubomír HLAD – Anton ĎATELINKA

VÝVOJ INŠTITÚCIE KAPITULY V STREDOVEKEJ CIRKVI S PRIHLIADNUTÍM NA ÚZEMIE UHORSKA A SLOVENSKA *22*
The development of the institution of the chapter in the medieval church with reference to the territories of the Hungarian Kingdom and Slovakia
Peter LABANC

MAJETKOVÉ AKVIZÍCIE KLÁŠTORA V KLOSTERNEUBURGU POČAS VLÁDY PŘEMYSLA OTAKARA II. V RAKÚSKOM VOJVODSTVE (1251 – 1276) *43*
Property acquisitions of the Klosterneuburg monastery during the reign of Ottokar II of Bohemia in the Duchy of Austria (1251 – 1276)
Jakub PALKO

REFORMÁCIA A REKATOLIZÁCIA V STROPKOVE *56*
Reformation and Re-Catholization in Stropkov
Peter KÓNYA

A NEMESSÉG VALLÁSI HOVATARTOZÁSÁNAK ASPEKTUSAI ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGON A XVI–XVII. SZÁZADBAN *65*
Aspects of the confessional affiliation of the nobility in Upper Hungary in the 16th – 18th centuries
ZUBÁNICS László

GÖRÖGKATOLIKUS ÉRSEKSÉG FELÁLLÍTÁSÁRA 1848–1868 KÖZÖTT *76*
Plans of the Hungarian Rusyns on the establishment of a Greek Catholic Archdiocese from 1848 to 1868
MOLNÁR Ferenc

ANGAŽOVANOSŤ RÍMSKOKATOLÍCKEHO KŇAZA GEJZU ŽEBRÁCKEHO NA VÝCHODNOM SLOVENSKU *93*
The involvement of the Roman Catholic priest Gejza Žebrácky in Eastern Slovakia
Nadežda JURČIŠINOVÁ

REFORMÁTUS DIAKÓNIA ÉS SZOCIÁLIS MUNKA A KOMÁROMI REFORMÁTUS GYÜLEKEZETBEN *113*
Reformed diaconia and social work in the Reformed congregation in Komárno
TÖMÖSKÖZI Ferenc

POLITICKÝ PROFIL KANONIKA ANDREJA CVINČEKA *130*
Political profile of canon Andrej Cvinček
Peter OLEXÁK

ROLA I MIEJSCE GRECKO - KATOLICKIEGO DUCHOWIEŃSTWA W ŻYCIU SPOLECZNYM I PUBLICZNYM GALICJI NA POCZĄTKU XX WIEKU *144*
The role and place of the Greek Catholic clergy in the social and public life of Galicia at the beginning of the 20th century
Ivana LUCHAKIVSKA

GRÉCKOKATOLÍCKA TLAČ NA VÝCHODNOM SLOVENSKU V ROKOCH 1945 – 1948. CYRIL A METOD (1947 – 1948) *151*
GreekCatholic Press in East Slovakia in 1945 – 1948. Cyril and Methodius (1947 – 1948)
Ján DŽUJKO

EGY FELOSZLATOTT SZERZETESREND TÚLÉLÉSIN STRATÉGIÁJA (1950-1989) VALLÁSOSSÁG ŐRZÉSE REZILIENS STRATÉGIÁKKAL..... *160*
Survival strategies of a monastic order (1950 – 1989). Preserving religiosity through resilient strategies
BÖGRE Zsuzsanna

Archív – Archives – Archiv – Levéltár – Archivum 184

THEOLOGIE DER FLUCHT VOR VERFOLGUNG..... *184*
Theology of escape from persecution
Věra MILÁČKOVÁ - Kamila VEVERKOVÁ

KONFRATERNITNÍ LISTINY JEDNOTNÉHO FORMULÁŘE VYDANÉ KONVENTY ROUDNICKÉHO OKRUHU ŘEHOLNÍCH KANOVNÍKŮ SV. AUGUSTINA. EDICE DOSUD NEVYDANÝCH INVENTÁRNÍCH JEDNOTEK Z NÁRODNÍHO ARCHIVU V PRAZE..... *197*
Confraternity documents of a blanket form issued by convents of the Canons Regular of St Augustine in the Roudnice circle. Edition of previously unpublished inventory items from the National Archives in Prague
Pavel KRAFL

KATALÓG ČLENOV SPOLOČNOSTI JEŽIŠOVEJ PÔSOBIACICH V TRENČÍNE V ROKOCH 1711 – 1715 ..... *218*
Cataloque of the members of the Society of Jesus in Trenčíne in the years 1711 – 1715
Libor BERNÁT

ROZBOR KANONICKÝCH VIZITÁCIÍ BANSKOBYSTRICKEJ KATEDRÁLY Z ROKOV 1785 A 1829..... *257*
Analysis of canonical visitations to the Banská Bystrica Cathedral from years 1785 and 1829
Adam ČUCHOR

EGY ELTŰNT FŐPAPI GYŰJTEMÉNY NYOMÁBAN. CSÁSZKA GYÖRGY „SZEPESI KÉPTÁRA"..... *273*
On the trail of the missing archbishop's collection. „Spiš Picture Gallery" of Juraj Császka
LAKATOS Adél

EMLÉKEK KÖZÖTT KUTATVA... TÖREDÉKEK KOVÁCSY MARGIT DIAKONISSZA TESTVÉR ÉLETÉBŐL..... *291*
Searching among memories...Snippets from the life of Sister Deaconess Margit Kovácsy
DEMINGER Orsolya

Recenzie, anotácie – Review – Kritik – Könyvszemle – Reconzje i omówienia..... 300

Kronika – Chronicle – Chronic – Krónika –Kronika..... 314

Historia Ecclesiastica, XIII, 2022, 1

Štúdie – Articles – Studien – Tanulmányok –Artykuły

MŮŽE BŮH IZRAELE PODLE RABÍNSKÉ TRADICE POŽADOVAT OD SVÝCH VYZNAVAČŮ V SOCIÁLNÍ OBLASTI NEMOŽNÉ?

Roman KRÁLIK – Marie ROUBALOVÁ – Viliam JUDÁK[1]
– Ľubomír HLAD – Anton ĎATELINKA

Can the God of Israel, According to the Rabbinian Tradition, Demand the Impossible of His Followers in the Social Area?
Judaism is often presented from the outside as a religion of commands, prohibitions and justice demanding an „eye for an eye". However, Judaism is above all a religion of love. Love („ahava") in this tradition is inseparable from the concept of holiness, justice and mercy. Love is to be demonstrated by man on three basic levels: (1) love for God; (2) love of neighbor; (3) love for the newcomers who settled in Israel as guests. Fulfilling or not fulfilling the commands and prohibitions of the Torah results from the existence or non-existence of this love. Neither love nor hatred is enjoined by the Torah towards enemies, but God requires help in times of need for them. Love in the rabbinical concept combines an emphasis on various dimensions of knowledge (from all levels of knowledge - studying the Torah and the mitzvot mentioned therein to a fulfilled loving relationship with a woman) and the will to a certain type of action resulting from this, which builds mutual relationships.
Keywords: *Tanakh, Israel, God, love, neighbor, solidarity.*

Úvod

Pokud si v kontextu rabínské tradice položíme otázku, zda Bůh Izraele může od svých vyznavačů v sociální oblasti požadovat nemožné, musíme konstatovat, že se na toto téma po staletí vedla živá diskuse zejména v souvislosti s veršem Lv 19,18b.

Zmíněný výrok má apodiktickou (bezpodmínečnou) formu a vyhlašuje: *„Budeš milovat svého bližního jako sebe samého, já jsem Hospodin."* Toto orákulum patří v rabínské tradici mezi 613 Božích příkazů („micvot")[2] Tóry. V Sefer hami-

[1] Korespondenční autor.

[2] Hebrejské výrazy jsou v textu přepisovány foneticky. Blíže k této problematice: Nosek, Bedřich. 1994. Pirkej avot. Výroky otců. Traktát Babylónského talmudu s paralelním českým překladem a komentářem. Praha: Sefer, s. 182-184. Výslovnost hebrejských souhlásek a samohlásek se přidržuje současné výslovnosti moderní hebrejštiny (oproti původní biblické hebrejštině je zjednodušena). V textu není zohledněna původní délka samohlásek (výjimkou je slovo Tóra, jehož přepis je již v české literatuře vžitý), zdvojení souhlásek, člen není oddělován od slova pomlčkou a slovo následující po něm nezačíná velkým písmenem a nejsou v něm uváděny speciální znaky pro souhlásky „alef" a „ajin" (s výjimkou citací pramenů a literatury).

cvot je uvedena jako 206 pozitivní „micva" (v Sefer hachinuch je to micva 243).[3] Za přestoupení tohoto pozitivního příkazu může být podle rabínské tradice udělen trest bičování.[4]

1 Kontext výroku Lv 19,18b v Tanachu

Výrok uvedený v Lv 19,18b v rámci Zákona svatosti (Lv 17-23) nepronáší v Tanachu člověk, nýbrž sám Hospodin – Bůh Izraele (v rámci své řeči k Mojžíšovi)[5]: *„Z toho, že autorem výroku je Hospodin, vyplývá význam přímé řeči. Tento význam vypravěč zná, a proto Hospodinovu řeč pouze krátce uvozuje (19,1) a pak ji jen cituje, tj. nechává dopadat na posluchače. Nijak ji nedoplňuje, nekomentuje, neinterpretuje. Ustupuje do pozadí a chce, aby byl slyšen jen Hospodin. Proto všechno, co je v 3 Moj 19 řečeno, je jen Hospodinovou přímou řečí. To vypovídá o úctě, kterou vypravěč k Hospodinovu výroku má."*[6]

Úvodním a zároveň ústředním motivem tohoto výroku je Boží „micva" (prostřednictvím Mojžíše), že lid Izraele je svatý: *„svatí jste, neboť já Hospodin, váš Bůh, jsem svatý."* (Lv 19,2). Jiří Beneš k tomuto způsobu překladu uvádí: *„Vzhledem k mimočasovosti hebrejského slovesa je tento fakt (stav) aktuální, ale může mu být rozuměno i jako slibu: svatí budete. Přívlastek „svatí", synonymum k výrazu „synové Izraele", označuje nejvyšší kvalitu a příslušnost k Hospodinu, resp. sounáležitost s ním. Je to výraz zasvěcení se Bohu, nerozdělitelného sjednocení, ba prolnutí se s Bohem."*[7] Právě tato formule svatosti *„spojená s výzvou lidu dává smysl a naléhavost* všemu dalšímu, co bude řečeno."[8] V souvislosti s tím, co následuje, jsou velmi důležité i rétorické aspekty této řeči *„která se jeví strukturou jako volná, avšak řečník užívá důrazné, kategorické formy, řeč strukturuje formulemi sebezjevení a celý proslov má slavnostní a autoritativní ráz."*[9]

2 Rabínská diskuse o možnosti naplnit „základní princip Tóry"

Někteří rabíni se domnívali, že Boží příkaz („micva"): *„A budeš milovat svého bližního jako sebe, já jsem Hospodin"* (Lv 19,18b), tj. aby se *„veškerá láska měřila*

---

3 RAMBAM, Mišne Tóra, Micva ase 206.

4 CHIZKUNI, Devarim 22,18.

5 Lv 19,2-37. *„Osloven je sice Mojžíš, ale jen jako zprostředkovatel. Hospodinův výrok se týká synů Izraele… Syn totiž představuje budoucí generaci, nové pokolení."* (BENEŠ, J. 2012. Dvaadvacátý Hospodinův výrok. In: Otevřené dveře. Leviticus 19. Pontes Pragenses sv. 63. Ed. Beneš, Jiří. Praha: HTF UK Praha, s. 54.).

6 BENEŠ, J.. 2012. Dvaadvacátý Hospodinův výrok. In *Otevřené dveře. Leviticus 19. Pontes Pragenses sv. 63*. Ed. Beneš, Jiří. Praha: HTF UK Praha, s. 53-54.

7 BENEŠ, J.. 2012. Dvaadvacátý Hospodinův výrok. In *Otevřené dveře. Leviticus 19. Pontes Pragenses sv. 63*. Ed. Beneš, Jiří. Praha: HTF UK Praha, s. 57. Tomuto způsobu chápání svatosti se věnuje také Holubová, Markéta. 2012. Svatost, jež posvěcuje a učí oddanosti a vzájemnosti. In *Otevřené dveře. Leviticus 19. Pontes Pragenses sv. 63*. Ed. Beneš, Jiří. Praha: HTF UK Praha, s. 24- 46.

8 LUKEŠ, J. 2012. *Leviticus 19,18 v recepci Nového zákona – text, který žije „novým životem". O intertextualitě v prostředí biblických textů*. Ed. Beneš, Jiří. Praha: HTF UK Praha, s. 178.

9 LUKEŠ, J.. 2012. *Leviticus 19,18 v recepci Nového zákona – text, který žije „novým životem". O intertextualitě v prostředí biblických textů*. Ed. Beneš, Jiří. Praha: HTF UK Praha, s. 180.

měřítkem sebelásky"[10] nelze naplnit, protože je to *„pro lidské bytosti nemožné."*[11] Tito rabíni proto chápou uvedený příkaz jako nadsázku či nedostižný ideál, k němuž člověk může směřovat,[12] ale nikdy jej nedosáhne, protože lidské srdce není schopno splnit tak těžký příkaz.[13] Pokud je *„láska cit, nemůže být nařízena, je-li láska soucit s druhým, lidská bytost se může zhroutit pod břemenem univerzálního soucitu."*[14]

Nejčastější argument, který uvádějí jako důvod, proč tento příkaz považují za nesplnitelný, je ten, že vlastní život (někdy i zájmy) člověka mají vždy přednost před životem bližního.[15] A již tato skutečnost negativně ovlivňuje možnost splnění tohoto ustanovení (vlastně jej lze podle nich splnit, jen pokud tím člověk neutrpí ztrátu a ustanovení tak chápou jako příkaz zacházet se životem a majetkem svého bližního jako se svým).[16] Chizkuni se pak domnívá, že Tóra nepřikazuje člověku milovat ostatní stejným způsobem, jakým milujete sebe, ale spíše požaduje, abyste milovali ostatní stejným způsobem, jakým chcete, aby ostatní milovali vás.[17]

Jiní rabíni považují uvedený příkaz za závazný a naplnitelný.[18] Třetí knihu Mojžíšovu, kde je uveden chápou jako střed Tóry a jádro židovství,[19] paršat „Kedošim" v níž je příkaz uveden vnímají jako *„vrcholný bod biblického zákonodárství"*[20] a uvedený verš na základě názoru rabi Akivy považují za *„základní princip Tóry."*[21] Láska se pro tyto rabíny stává *„základem bytí, zdrojem všeho smyslu a průvodce všeho jednání."*[22]

O hledání základního principu Tóry si rabíni vyprávějí také příběhy. V jednom z nich mírného a tolerantního rabiho Hilela požádal (poté co jej předtím s touto žádostí vyhodil přísný a vznětlivý rabi Šamaj) člověk, který chtěl konvertovat k judaismu, aby jej naučil celou Tóru za dobu, po kterou dokáže stát na jedné noze. Rabi Hilel jej nevyhodil, ale naučil jej jak v praxi používat micvu *„Budeš milovat svého bližního jako sám sebe"*[23] (a to i přesto, že tento příkaz přímo necitoval), když jej povzbudil k recipročnímu altruismu a studiu: *„Co sám nenávidíš, nečiň*

---

10 Akedat Jicchak 23,1.

11 CHIZKUNI, Vajikra 19,18.

12 Smend, Rudolf. 1984. Ethik im Alten Testament. Teologischen Realenenzyklopädie. Berlin: Walter de Gruyter, s. 432.

13 RAMBAN, Vajikra 19,18.

14 BLUMENTHAL, D. 1994. *Láska – židovské pojetí. Slovník židovsko-křesťanského dialogu*. Praha: Oikúmené, s. 73-74.

15 Sifra, Behar 5,43; BT, Bava mecia 62a; RAMBAN, Vajikra 19,18.

16 Kicur šulchan aruch 29,12.

17 CHIZKUNI, Vajikra 19,18.

18 Sifra, Kedoším 4,12; RAŠI, Vajikra 19,18; Kli jakar, Vajikra 19,18.

19 HOLUBOVÁ, M. 2012. Svatost, jež posvěcuje a učí oddanosti a vzájemnosti. In *Otevřené dveře. Leviticus 19. Pontes Pragenses sv. 63.* Ed. Beneš, Jiří. Praha: HTF UK Praha, s. 16.

20 BENEŠ, J. 2012. Dvaadvacátý Hospodinův výrok. In *Otevřené dveře. Leviticus 19. Pontes Pragenses sv. 63.* Ed. Beneš, Jiří. Praha: HTF UK Praha, s. 47.

21 Sifra, Kedoším 4,12.

22 BOROWITZ, B. E. – JOSPE, R. – KASHER, H. 2007. *Love.* Ed. Skolnik, Fred Berenbaum, Michael. Encyclopedia Judaica 13. Jerusalem: Thomson Gale, Keter Publishing House LTD, s. 229.

23 Lv 19,18.

svému bližnímu. To je celá Tóra, zbytek je komentář. Jdi a uč se.“[24] Vědci dodnes považují toto pravidlo za nejlepší strategii, pro přežití jakékoliv skupiny.[25]

Rabi Hilel považoval ustanovení v Lv 19,18b nejen za realizovatelné, ale dokonce přímo za „*transcendentální etický princip,*“[26] který je „*základem* všech přikázání Tóry, na kterém všechna *ostatní stojí.*“[27] Jako příklad toho, že člověk je schopen takové lásky k bližnímu, uvádějí rabíni vztah Saulova syna Jonatana k Davidovi:[28] „*Jónatan přilnul celou duší k Davidovi, zamiloval si ho jako sebe sama… A Jónatan uzavřel s Davidem smlouvu, neboť ho miloval jako sám sebe*“ (1 S 18,1-3).

Pozitivní „micva“ z Lv 19,18 (Akivův „základní princip Tóry“) podle mnoha rabínů „*dosahuje svého úplného naplnění zejména v manželství a v rodině.*“[29] Prorok Hošea v Tanachu používá jako první „*modelu rodiny po popis vztahu lidí k Hospodinu.*“[30] Právě v rodině (mezi mužem a ženou, rodiči a dětmi, starými a mladými), se začínají utvářet vztahy podle „základního principu Tóry“, které se pak promítají do celé společnosti jako vzájemná univerzální láska, úcta, solidarita a soucit. Kde tyto vztahy v rodině chybí, začne po nějaké době chřadnout i společnost. Rabínská tradice tyto Boží příkazy týkající se mezilidských vztahů nazývá: „*micvot šebejn adam lachavero*“ – „*micvot mezi člověkem a jeho bližním*“ a řadí k nim především skutky milosrdenství, dobročinnost, návštěvu nemocných, nešíření zlých slov, bezúročné půjčky potřebným, ochranu života, zdraví a majetku bližního.[31]

Jiní rabíni však učí, že není jeden základ Tóry nýbrž dva: „milovat člověka“ a „milovat Boha.“ V ustanovení Lv 19,18b jsou podle nich zakotveny pouze „micvot“ týkající se vztahu člověka a jeho bližního, zatímco všechny „micvot“ týkající se vztahu člověka k Bohu jsou zakotveny ve výroku („micva“): „*Milovat budeš Hospodina, svého Boha, celým svým srdcem, celou svou duší a celou svou silou.*“ (Dt 6,5).[32] Důraz je kladen na dodržování micvot vůči Bohu i vůči bližnímu, aby nebyla láska mylně interpretována jako pouhá emoce bez následků odrážejících se v lidském jednání. Kromě lásky k Bohu je Tórou ještě požadována bázeň před Bohem[33] (podobně jako v případě lásky zde nejde o pocit ochromujícího strachu,

---

[24] BT, Šabat 31a; Kli jakar, Vajikra 19,18; srov.: „*Co sám nenávidíš, nikomu nečiň!*“ (Tobit 4,15a); „*Budeš milovat svého bližního, co sám nenávidíš, nečiň jemu.*“ (Targum Jonatan, Vajikra 19,18).

[25] NOWAK, M. – HIGHFIELD, R. 2011. *Super Cooperators: Altruism, Evolution and Mathematics (or Why We Need Another to Succeed).* Melbourne.

[26] COLLINS, J. John. *Love Your Neighbor. How It Became the Golden Rule.* Https://www.thetorah.com/article/love-your-neighbor-how-it-became-the-golden-rule (accessed 25. 12. 2021).

[27] Kli jakar, Vajikra 19,18.

[28] Akedat Jicchak 23,1.

[29] Peninei Halacha, Simchat habajit uvirkehato 1,1; 1,2; 2,5; 2,19; Peninei Halacha, Mišpacha 2,1; Arizal, Sefer Halikutim, Ekev.

[30] BENEŠ, J. 2019. Dvanáctka. Uvedení do Malých proroků. Praha: Návrat domů, s. 25.

[31] GREENWALD, Ze´ev. 2012. Ša´arej halacha. Brány halachy. Praha: Agadah, s. 414.

[32] Kli jakar, Vajikra 19,18.

[33] Rabínský judaismu často viděl hlavní motiv pro službu Bohu v lásce a nikoliv v bázni: „*Tóra rozlišuje mezi člověkem, který jedná z lásky a člověkem, který jedná ze strachu. V prvním případě je odměna dvojnásobná*“ (Sifrej, Devarim 32). Jiní rabíni však stále připomínají, že „*Bůh od člověka žádá lásku a bázeň*“ (BECHOR ŠOR, Devarim 10,12). Rabín Chanina k tomuto tématu řekl: „*Vše*

nýbrž výzvu k určitému typu chování – Dt 10,12). Láska k Bohu a bázeň před ním jsou jen dvě strany stejné mince, podobně jako je milující a žárlivý Bůh zároveň spravedlivým Bohem. Člověk je v Tóře vyzýván k lásce k Bohu a bližnímu a k bázni před Bohem, což buduje vztahy, které vedou k pokojnému soužití. Výzvou k lásce a bázni se zároveň člověku zapovídá nenávist, nespravedlnost a vše, co vzájemné vztahy ničí.

Spojení lásky k Bohu a lásky k bližnímu ve svých dílech zdůrazňoval Martin Buber *„oproti Kierkegaardovi, který cítil potřebu opustit svou milovanou snoubenku, aby tak uvolnil místo pro lásku k Bohu, Buber tvrdil, že jedině láskou k druhému člověku, k lidskému „ty" může člověk dosáhnout lásky k Bohu („věčnému Ty")"*[34] Obdobné stanovisko zastával také Hermann Cohen. Když *„Cohen tematizoval vazbu mezi světem setkání člověka s člověkem a setkání člověka s Bohem, chtěl tím ukázat, že souvztažnost člověka a Boha se osvědčuje skrze onu souvztažnost, která spájí člověka s člověkem. Když ale (ve formulaci, kterou Buber odmítne) prohlásí, že „láska k Bohu je láska k mravnímu ideálu",*[35] *kladl přitom hlavní důraz na fakt, že etické sepjetí mezi Já a Ty zůstává nezavršené a neúplné, dokud nevyústí v Dobro ustavené „mimo bytí".*[36]

Láska člověka k člověku i láska člověka k Bohu má svůj zdroj v lásce Boží. Člověk má zobrazovat Boha nejen v lásce, nýbrž také v míře své lásky. Boží láska je nezměrná. Zejména Zadní proroci ji připodobňují k těm nejsilnějším vztahům, které znají: (1) Mateřské lásce a péči,[37] kterou Boží láska dokonce předčí (Iz 49,15). Zatímco matka někdy může na své dítě zapomenout, Bůh na Izrael nezapomene nikdy: *„Milující…., ale podváděný Bůh je stále připraven začít znovu. V tomto smyslu má Hospodinova láska (milosrdenství) mateřské rysy."*[38] (2) Lásce otce, který své dítě pečlivě zaopatřuje a trpělivě vychovává.[39] Bůh nazývá Izrael svým synem nebo svým prvorozeným.[40] Synem, kterého učil chodit a krmil jej (Oz 11,3-4). Izrael se však vůči němu choval spíše jako vzpurný než řádný syn (Dt 21,18). (3) Lásce žárlivého (Oz 2,2-13) i odpouštějícího (Oz 3,1-5) manžela („baal"/„vlastník") k manželce[41] nebo nevěstě.[42] Zvláštní vztah, který má Hospodin ke svému lidu je v rabínské tradici představován jako manželství uzavřené na základě svatební smlouvy sepsané na Sinaji. Rozlukový lístek (Dt 24,1) Bůh svému lidu podle proroka Ješajahu nedal (tj. svou manželku nepropustil – Iz 50,1). Krátká doba, na kterou Hospodin svůj lid opustil, je líčena jako období vdovství (Iz 54,4).

je v rukou nebes, kromě bázně z nebes." (BT, Berachot 33b; BT, Megila 25a; BT, Nida 16b).

34 BOROWITZ, B. E. – JOSPE, R. – KASHER, H. 2007. *Love.* Ed. Skolnik, Fred Berenbaum, Michael. Encyclopedia Judaica 13. Jerusalem: Thomson Gale, Keter Publishing House LTD, s. 229-230.

35 COHEN, H. 1994. *Religion de laraison tirée des sources du judaïsme.* Paris, s. 231.

36 BOURETZ, P. 2009. *Svědkové budoucího času. II.* Praha: OIKOYMENH, s. 274.

37 Iz 66,13; Dt 32,11.

38 BENEŠ, J. 2019. *Dvanáctka. Uvedení do Malých proroků.* Praha : Návrat domů, s. 34.

39 Iz 63,16; Jr 3,19; Dt 14,1; 32,19.

40 Oz 11,1; Jr 31,9.

41 Iz 54,5; Jr 2,2; Oz 2,18.

42 Ez 16,8-14. Rabínská tradice interpretovala například milostnou poezii Písně písní nikoliv jako lásku mezi mužem a ženou, nýbrž jako lásku mezi Bohem a Izraelem (CHILDS, S. Brevard. 1979. *Introduction to the Old Testament as Scripture.* Philadelphia : Fortress Press, s. 571).

Bůh od svého lidu očekává naprostou věrnost.[43] Ani neustálá nevěra Izraele, který měl být podobný panně (Iz 62,5) a místo toho se chová jako cizoložnice,[44] však nemůže Boží lásku udusit.[45] Bůh nevěrnici podle proroka Hošey (Ozeáše) stále znovu a znovu odpouští: *„Tento obraz je natolik nový, až někteří biblisté považují Ozeáše… za vynálezce Boží lásky k Izraeli.“*[46] Hošea sám dostává příkaz milovat nevěstku a oženit se s ní, což *„porušuje staré a respektované řády.“*[47] Uzavření takového manželství je skandální. *„Skandál ve vztahu proroka měl odhalit větší skandál (minulý i současný) ve vztahu Izraele k Bohu.“*[48]

Jen kvůli ničím nezasloužené lásce vůči Izraeli si přesedá Bůh z trůnu spravedlnosti a usedá na trůn milosrdenství: *„Nedám průchod svému planoucímu hněvu, nezničím Efrajima, protože jsem Bůh, a ne člověk, jsem Svatý uprostřed tebe; nepřijdu s* hněvivostí.“ (Oz 11,9). Láska je pro Hospodina tak charakteristická, že podle rabínské tradice skutkem lásky začíná i končí zvěst o člověku v Torat Moše: *„Rabi Simlaj učil: Tóra začíná skutkem lásky a končí skutkem lásky. Na začátku je uvedeno, že Bůh oblékl Adama a Chavu a na konci je uvedeno, že pohřbil Mošeho.“*[49]

O elegantní vysvětlení výše zmíněného sporu se snaží ti rabíni, kteří se domnívají, že v Lv 19,18b jde o podnět, který je možné naplnit a zároveň souhlasí s tím, že vůči druhému člověku je tento požadavek („micva“) nesplnitelný. Vzniklý rozpor řeší tím, že „svého bližního“ interpretují jako „svého Boha“, kterému se v rabínské tradici někdy říká „přítel/druh“ („rea“). Uvedený verš by v tomto případě skutečně zahrnoval celou Tóru, jak učil rabi Hilel (viz výše), protože jeho doslovný význam by učil člověka lásce k bližnímu a jeho skrytý význam by učil lásce k Bohu.[50]

„Micva“: *„A budeš milovat svého bližního jako sebe…“ (*Lv 19,18b) může být také paradoxně chápána jako „omezení lásky“ k bližnímu a nikoliv jako „absolutní láska“ vůči němu. Pokud je řečeno, že budeš milovat bližního jako sebe, vylučuje to, že bychom svého bližního milovali více než sebe a obětovali pro něj svůj život či celý majetek.

3 Rabínské otázky k textu Lv 19,18b

V zásadě se však všechny výše uvedené přístupy shodují na tom, že pro správné zodpovězení naší otázky je nezbytné důkladné promyšlení všech detailů, které zmiňuje tato „micva.“ Je tedy nezbytné položit si několik dílčích otázek:

3.1 Co znamená „a budeš milovat“ („veahavta“)?

Láska („ahava“) má v Tóře několik základních významů: (1) „Ahava raba“ (velká láska) či „ahavat olam“ (věčná láska) je Boží láska k Izraeli a jeho praotcům (Dt

43 Ex 20,3; Dt 6.5.
44 Oz 2,4-15; 3,1-5.
45 Jr 31,3-4; 31,32.
46 BENEŠ, J. 2019. *Dvanáctka. Uvedení do Malých proroků*. Praha: Návrat domů, s. 25.
47 HELLER, J. 2009. *Na čem záleží*. Praha: Vyšehrad, s. 120n.
48 BENEŠ, J. 2019. *Dvanáctka. Uvedení do Malých proroků*. Praha: Návrat domů, s. 49.
49 BT, Sota 14a.
50 Siftej chachamim, Vajikra 19,18.

4,37; 23,6). Tato láska *„zahrnuje tři pojmy: chesed, rachamim a cedek. Chesed je nezasloužená láska, kterou Bůh miluje své stvoření. Má ontologický charakter, je částí struktury světa… Rachamim je rovněž nezasloužená láska Vyjadřuje Boží milosrdenství vůči člověku a je morálním výrazem, nikoli ontologickým…Cedek je interakční. Bůh dal lidstvu standard /Tóru/ podle něhož máme žít a my se musíme co nejvíce snažit, abychom žili v souladu s tímto standardem morálním, rituálním a intelektuálním.“*[51] (2) Láska Boží vůči spravedlivým a dobrým.[52] (3) Láska (milosrdenství) Boha ke všem lidem, jak dokládá především prorok Jona (Jonáš 4,10-11). (4) Láska Izraele k Bohu a k jeho jménu.[53] (5) Erotická láska muže a ženy, jak je zobrazena především v Písni písní a v mnoha dalších textech Tanachu.[54] Rabínská tradice zhodnotila význam této lásky slovy muže, který řekl: *„Když byla láska mezi námi silná, mohli jsme si ustlat postel i na ostří meče. Dnes, když naše láska zeslábla,* nám nestačí postel široká šedesát loket.“[55] (6) Rodičovská láska. (7) Velké nesobecké přátelství dvou lidí podobné přátelství Jonatana, který miloval Davida.[56] (8) Láska otroka vůči svému pánu a jeho rodině, která je tak silná, že se rozhodne stát „věčným otrokem.“ (Ex 21,5-6). (9) Láska lidu vůči králi Davidovi (1 S 18,16). (10) Láska k půdě a ke svaté zemi (2 Pa 26,9-10). (11) Láska vůči milosrdenství:[57] „Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré a co od tebe Hospodin žádá: jen to, abys zachovával právo, miloval milosrdenství a pokorně chodil se svým Bohem“ (Mi 6,8). (12) Láska k Tóře, micvot a jejich studiu (Ž 119,97.127). Láskyplný vztah mezi Bohem a člověkem se buduje prostřednictvím studia Tory. Na míru jejího studia bude člověk (mimo jiné) podle rabínské tradice tázán v den, kdy předstoupí před svého stvořitele: *„Vyhradil sis čas nastudiu Tóry?“*[58] Jak učil rabi Meir: *„Ten, kdo se zabývá Tórou pouze pro ni samu, získá mnoho, ale nejen to – i samotný svět je hoden kvůli němu svého bytí.*[59] *Je nazýván přítel, milovaný, milující Boha,*[60] *milující lidi,*[61] působící radost Bohu, působící radost lidem. Odívá ho skromností a bohabojností, činí ho způsobilým být spravedlivým, zbožným, přímým a věrným, vzdaluje ho od hříchu a přivádí k záslužným činům.“[62]

[51] BLUMENTHAL, D. 1994. *Láska – židovské pojetí. Slovník židovsko-křesťanského dialogu*. Praha: Oikúmené, s. 73.

[52] Ž 146,8; Př 12,2.

[53] Dt 10,12; 19,9; 30,16; 30,20; Ž 5,12 atd.

[54] Gn 29,20; 1 S 1,5; 2 S 13,15; 2 Pa 11,21 atd.

[55] BT, Sanhedrin 7a.

[56] 1 S 18,3; 1 S 20,17.

[57] Difrej, Devarim 323.

[58] RAMBAM, More nevuchim 3,54.

[59] *„Svět si zasloužil být stvořen pro toho, kdo se zabývá Tórou pro ni samotnou, neboť svět byl stvořen pouze kvůli Tóře, tak, jak je psáno v Midraši Berešit raba.*“ (NOSEK, B. 1994. *Pirkej avot. Výroky otců. Traktát Babylónského talmudu s paralelním českým překladem a komentářem*. Praha: Sefer, s. 149).

[60] *„Svou lásku k Bohu projevuje tím, že se s láskou učí jeho Tóru.“* (NOSEK, B.. 1994. *Pirkej avot. Výroky otců. Traktát Babylónského talmudu s paralelním českým překladem a komentářem*. Praha: Sefer, s. 149).

[61] *„Protože je přivádí k Tóře a vede je po správné cestě, aby i oni dosáhli mnoho dobrého*“. (NOSEK, B.. 1994. *Pirkej avot. Výroky otců. Traktát Babylónského talmudu s paralelním českým překladem a komentářem*. Praha: Sefer, s. 149).

[62] Pirkej avot 6,1.

Láska, o které se mluví v Lv 19,18b je bezpodmínečná a univerzální, která může zahrnovat všechny předchozí druhy lásky, protože rabínská interpretace dovoluje vztáhnout výraz „bližní" i na Boha (viz výše). Dokonce i láska k půdě může být nesobecká, pokud člověk s půdou hospodaří rozumně (také v tomto případě může být půda a zvířata, která na ni žijí, zemědělci „blízká" či „vzdálená" a půda spolu s veškerou přírodou mu jeho postoj k ní vrací).

Pirkej avot o lásce uvádí: *„Všeliká láska založená na nějaké podmínce dojde zmaru se zánikem oné podmínky. Ale ničím nepodmíněná láska nezanikne na věky. Co rozumíme láskou podmíněnou? Lásku Amnona a Tamar. A láskou nepodmíněnou? Lásku Davida a Jonathana.*" (5,6). Podmíněná láska (na rozdíl od lásky bezpodmínečné) se velmi často mění v nenávist, jak ukazuje právě přerod Amnónovy lásky k Támar: *„Pak ji však Amnón začal převelice nenávidět. Nenávist, kterou k ní pociťoval, byla větší než láska, kterou ji miloval. Amnón jí poručil: „Ihned odejdi!*" (2 S 13,15)

Milovat znamená podle Tanachu: (1) Vybrat si (vyvolit si), komu bude člověk svou lásku věnovat (jakému bohu a jednomu konkrétnímu člověku). (2) Upřednostnit někoho před někým jiným (jediného Boha před ostatními, jedinou ženu před druhými). Tanach dovoloval, aby manžel měl více manželek, stejně se však často stávalo, že jednu miloval a druhou nenáviděl. Jákob miloval Ráchel, a proto jí dával přednost před její sestrou Leou. Upřednostňování jednoho člověka před druhým by se nemělo dít v případě rodičovské lásky. Dětí by měly být v rodině milovány stejně. V praxi však k upřednostňování jednoho dítěte docházelo: Izák miloval Ezaua, Rebeka milovala Jákoba a Jákob miloval Josefa více než své ostatní děti.[63] Ve všech zmíněných případech se všude tam, kde se vyskytla v příběhu Tóry slova o lásce, vyskytl se tam zároveň konflikt. Podobně tomu bylo již dříve u praotce Avrahama, který měl jít obětovat právě toho syna, kterého miloval. Raši zmiňuje vysvětlení midraše, který se inspiroval v knize Jób. Popisuje, jak satan obvinil Avrahama před Bohem poté, co uspořádal hostinu na počest odstavení Jicchaka, že svého syna miluje více než Boha.[64] (3) Projevovat lásku znamená *„chtít něčí dobro"*.[65] V takovém případě člověku záleží na tom, aby vše v mezilidských vztazích probíhalo podle ustanovení Tóry. Muž, který miluje ženu, si ji vyvolí mezi ostatními, zasnoubí se s ní, zaplatí za ní věno a po svatbě ji „pozná", ona pak zpravidla otěhotní a porodí.[66] Pokud se muž soustředí jen na to, aby ženu „poznal" ve skutečnosti ji poznat nemůže a bude s ní jen „ležet", čímž ji poníží podobně, jako ponížil Šekem Dínu, Rúben ženinu svého otce Bilhu, muž stykem s vdanou ženu, zasnoubenou dívkou či nezasnoubenou pannou.[67] Člověk, který skutečně miluje, nemůže chtít druhého ponížit, ublížit mu, protože láska má být *„aktivní a ú*činně se starat o blaho druhých."[68] Láska se nemůže ani vyčerpat jen v láskyplných pocitech (Tóra člověku nepřikazuje, jaké má mít city, nýbrž to, jak má spravedlivě jed-

[63] Gn 25,28; 37,3.

[64] RAŠI, Berešit 22,1.

[65] PESCHKE, K.-H.. 1999. *Křesťanská etika*. Praha: Vyšehrad, s. 187.

[66] Gn 4,1; 4,17; 4,25; 1 S 1,19.

[67] Gn 34,2; 34,7; Gn 35,22; Dt 22,22; Dt 22,28-29.

[68] PESCHKE, K.-H.. 1999. *Křesťanská etika*. Praha: Vyšehrad, s. 190.

nat vůči svému bližnímu.): „Činorodá, pečující láska vytváří pocit odpovědnosti za druhé v duchu solidarity."[69] Člověk má projevovat starostlivost o čest, majetek a peníze druhého jako o své vlastní.[70] V těchto rovinách se láska projevuje zejména vůči nejslabším: *„Tu povstali muži uvedení jménem, ujali se zajatců a ze získané kořisti oblékli všechny nahé. Oblékli je a obuli, dali jim najíst a napít, ošetřili je a všechny, kdo únavou klesali, dopravili na oslech a převedli do Jericha, Palmového města, k jejich bratřím. Potom se vrátili do Samaří*" (2 Pa 28,15). (4) Láska vůči druhému má být stejně silná jako láska k sobě. Člověk však musí umět milovat nejprve sám sebe, aby mohl milovat druhé: *„Kdo je na sebe zlý, na koho bude dobrý? … Není horšího člověka než ten, kdo nepřeje sám sobě…*" (Sir 14,5-6). (5) Láska nesmí být slepá vůči hříchu. Láska znamená i trestat pokud je to potřeba (Lv 19,17b; nejlépe je to patrné v rodičovské lásce vůči dětem, což je častým tématem Torat Moše a knihy Mišlej Šlomo). Tanja uvádí, že je třeba milovat lidi, ale je také třeba nenávidět jejich zlé skutky, pokud je konají,[71] což je zcela v souladu s učením Talmudu: *„Rabi Meir se jednoho dne modlil, aby zemřeli svévolníci, kteří žili v jeho čtvrti a velmi jej sužovali. Jeho žena Berurija mu na to řekla: Co tě to napadlo?... Raději by ses měl modlit, aby se káli a přestali být svévolníky. Rabi Meir se za ně pomodlil a oni přestali být svévolníky."*[72]

3.2 Kdo je bližní, který má být milován?

Odpověď na otázku, kdo je v rabínské tradici bližní, kterého budeš milovat jako sám sebe, není vůbec jednoduchá, lze uvažovat několik základních možnostech, které však přinášejí i jistá úskalí (zejména je sporné, zda tyto skupiny jsou bližními vždy nebo zda o tom rozhodují jejich morální kvality): (1) Bližní je každý člověk. Důvodem je Boží smlouva s Noachem a Boží stvoření. Noachovým prostřednictvím se *„uzavírá smlouva se vším, co žije… je příjemcem slibu, který zahrnuje všechny lidi bez rozdílu… Bůh vstupuje do trvalé a pojmové souvztažnosti s přírodou a s lidským rodem… přičemž protějškem mu je člověk."*[73] Lidé jsou si blízcí touto smlouvou a také tím, že jsou obrazem Božím[74] a všichni mají jednoho společného předka Adama, jak ukazuje i význam jeho jména „člověk".[75] Důvodem *„lásky k bližnímu je Boží láska ke každému člověku, protože každý jedinec je jeho tvorem a dílem jeho rukou."*[76] Člověk by tak měl milovat veškeré lidstvo nebo ještě lépe veškeré stvoření.[77] Rabi Hilel proto učil: *„Měj v lásce lidi (tvorstvo) a přiváděj je blíže k Tóře."*[78] Podobný pohled na člověka lze nalézt v midraši: *„Nezáleží*

69 PESCHKE, K.-H.. 1999. *Křesťanská etika*. Praha: Vyšehrad, s. 191.

70 RAMBAM, Mišne Tora, Hilchot deot 6,3.

71 Tanja 32.

72 BT, Berachot 10a.

73 BOURETZ, P. 2009. *Svědkové budoucího času*. I. Praha: OIKOYMENH, s. 65.

74 Sifra 7,4; 19,18.

75 HELLER, J. 2003. *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha: Advent Orion, s. 35.

76 PESCHKE, K.-H.. 1999. *Křesťanská etika*. Praha: Vyšehrad, s. 189.

77 VYMĚTALOVÁ HRABÁKOVá, E. – KONDRLA, P. – VLASOVA, Vera K. – DMITRICHENKOVA, S. V. – PASHANOVA, O. V. 2020. *Human as the protector of creation*. XLinguae XIII, no. 3:13-21.

78 Pirkej avot 1,12.

na tom, zda je někdo Izraelita nebo „goj", muž nebo žena, otrok či sluha, duch svatosti na něj sestoupí jen v důsledku jeho činů."[79] (2) Bližní je „*bratr*" („ach"), který nemusí být jen „tvůj pokrevní sourozenec", nýbrž i každý ze „synů Izraele" („bnej Jisrael"), kteří jsou „*synové tvého lidu*" („bnej amecha"), později označováni jako židovští sousedé. Toto pojetí v rabínské tradici převládá již vzhledem k bezprostřednímu kontextu předcházejícímu zkoumanému příkazu, který uvádí: „*Nebudeš se mstít synům svého lidu…*"[80] Navíc to, že člověk má milovat „gerím" (hosty usazené v zemi Izrael) jako sebe, požaduje jiný příkaz Tóry uvedený v Lv 19,33: „*Milovat své bližní (Izraelce) jako sebe znamená chovat se k nim tak, jak byste si přáli, aby se oni chovali k vám. Chovat se k hostům (gerím) jako k sobě, znamená chovat se k nim jako k Izraelcům.*"[81] Bližní z Lv 19,18 je tak pravděpodobně příslušník („amit") vyvoleného lidu („am"),[82] není to „goj"[83] („cizí národ").[84] Člen vyvoleného národa je člověk, ke kterému lze mít blízký vztah, především proto, že společně sdílí víru v jednoho Boha a účast na smlouvě s ním.[85] (3) „Rea" („bližní, druh, přítel") označuje člověka, „*s nímž je Hospodinův vyznavač stále ve styku; spolučlověk.*"[86] proto se příkaz lásky[87] vztahuje se nejen na „bratra" ze synů Izraele, nýbrž i na „příchozího cizince", který žije v zemi jako „host" („ger")[88] bez pokrevní i národnostní vazby k Izraeli. K osobě, která je „ger" má být podle Torat Moše přistupováno jako k domorodci,[89] protože Izraelci sami byli „gerim",

79 Tana deElijaju 88.

80 Lv 19,18a; RAMBAM, Mišne Tóra, Hilchot deot 6,3.

81 COLLINS, J. J. *Love Your Neighbor. How It Became the Golden Rule.* Https://www.thetorah.com/article/love-your-neighbor-how-it-became-the-golden-rule (accessed 25. 12. 2021).

82 RAMBAM, Mišne Tora, Hilchot deot 6,3.

83 K problematice používání tohoto výrazu vice in: DAMOHORSKÁ, P. 2006. Několik poznámek k otázce takzvaných negativních požehnání v birchot hašachar. *Teologická revue LXXVII*, no. 1-4: 48-49. Praha: HTF UK Praha.

84 Bez jakéhokoliv hanlivého přídechu (proto není nejvhodnější často používaný způsob překladu tohoto výrazu jako „pronárod"). Toto slovo v Tanachu označuje prostě „národ" často cizí, ale i sám vyvolený národ je v Tanachu označován jako „goj" například v zaslíbení Abrahamovi je zmíněn jako „velký národ"/„goj gadol" (Gn 12,2; 18,18; 21,18).

85 „*Hospodinova smlouva vyjadřuje společenství s Bohem (nikoli dohodu, ani právní akt neboť nejde o rovnocenné partnery)*" (BENEŠ, J. 2006. Hospodinova smlouva ve Starém zákoně. *Teologická revue LXXVII,* no. 1-4:3-18. Praha: HTF UK Praha.

86 PÍPAL, B. 1992. *Moudrost knihy Přísloví.* Praha: Kalich, s. 71.

87 „*Asi bych chápal, kdyby v té instrukci bylo řečeno, že mají hostu pomáhat, když to bude zapotřebí, a že ho nebudou vykořisťovat. Jenomže ten požadavek je mnohem radikálnější, protože nařizuje cizince milovat jako sebe samého. K čemu míří tato radikalita a kde se bere? Ta radikalita je zde vyjádřena ještě jedním způsobem, totiž že domorodec a cizinec jsou si rovni, takže cizinec je na tom stejně (má téměř stejná práva) jako domorodec.*" (BENEŠ, J. 2020. *Prameny pro divoké osly*. Praha: Vyšehrad, s. 38).

88 „*Podle LXX výraz pro bližního /plésion/ označuje nejen příslušníky vyvoleného lidu, jako v Qumránu /bližním je člověk téhož společenství, ostatní lidi je možné nenávidět/.V židovstvu se stalo slovo „bratr" označením příslušníka lidu. Bratrem je i prozelyta. Bližní je spoluobyvatel, neizraelec. Cizinec nepatří do pospolitosti Izraele.*" (PÍPAL, B. 1992. *Moudrost knihy Přísloví.* Praha: Kalich, s. 71). Výraz „ger" („host") se začíná v období druhého Chrámu „používat *ve významu „proselyta*. Talmud zná pojem Ger cedek" neboli konvertita a „ger tošav", který úplným konvertitou nebyl, ale přestal sloužit bůžkům a přijal sedm tzv. Noachovských zákonů/BT, Gitin 57." (DAMOHORSKÁ, P. 2014. Postavení cizinců v Pentateuchu ve vztahu k etice. In *Bible a etika v kontextu doby a myšlení.* Ed. Veverková, Kamila. Praha: HTF UK Praha, s. 87).

89 Lv 19,34; Dt 10,19.

když pobývali v Egyptě.[90] „Gerim" jsou slabí a proto potřebují stejnou ochranu jako vdovy a sirotci.[91] Je *však otázkou, zda se tyto výhody vztahovaly na každého příchozího, který se usadil v Izraeli (tzv. „ger tošav") nebo zda se jednalo pouze o příchozího, který konvertoval (tzv. „ger cedek").* Předpokladem pro to, aby „ger" získal statut blízkého člověka, bylo pravděpodobně nezbytné, aby se zapojil do náboženského života pospolitosti Izraele, přijal víru v Hospodina se všemi důsledky a také pospolitost jej přijala.[92] Každý jednotlivý člen domácí i příchozí musí dodržovat příkazy a zákazy Tóry.[93] Podle rabínské interpretace tedy musí konvertovat k judaismu (Takový člověk se *„vnořil pod křídla*[94] *Boží přítomnosti - šechiny*").[95] Talmud dokonce uvádí, že *„Svatý... vyhnal Izrael mezi národy právě proto, aby se k nim připojili konvertité („gerim").*"[96] (4) Bližní je pouze člověk, který je dobrý, miluje právo a spravedlnost. Právě takovému člověku je nezbytné projevovat lásku (z toho důvodu by se člověk měl sdružovat se spravedlivými, být neustále v přítomnosti moudrých a držet se dál od ničemných).[97] Lidé totiž byli stvořeni *„jako bytosti sociální a mezi jedincem a lidmi s kterými se stýká, existuje neustálé dávání a přijímání*".[98] Člověk nemůže milovat ty, kteří Boží příkazy nedodržují.[99] Sám Bůh zlé nenávidí (*„Bázeň před Hospodinem znamená nenávidět zlo; nenávidím povýšenost, pýchu, cestu zlou, proradná ústa*").[100] Zlé nemůže člověk milovat, protože je nemiluje ani Bůh a člověk má napodobovat Boží jednání.[101] Interpretace, že člověk má milovat dobrého člověka, který se bojí Boha (a podle toho jedná), ale zlého člověka, který se Boha nebojí (a podle toho jedná) milovat nemusí je z lidského hlediska logická a pochopitelná. (5) Bližní je každý člověk, s nímž jsme spjati sociálními vazbami (rodinnými, kmenovými, národnostními, smluvními, přátelskými).

Někteří rabíni se však domnívají, že lásku je nezbytné projevovat i člověku, který je vzdálený a je vlastně opakem „bližního". Takovým člověkem může být například: (a) „Cizí muž" („zar" / „nochri"),[102] který je cizincem bez statutu hosta („ger"). Oba uvedené výrazy pro cizince *„v prvé řadě „nochri" se objevují v místech, kde chtěl pisatel pravděpodobně vyjádřit, že se jednalo o někoho vně*

90 úplná rovnost před zákonem však mezi nimi nebyla. Lv 25,45-46.

91 Ex 22,20-2; Dt 24,17; 24,19; Jr 7,6; 22,3; Ez 22,7; Za 7,10; Ž 146,9.

92 Sefer hachinuch 431; BT, Bava mecia 59b.

93 Ex 20,10; Lv 17,10-12; 18,26; Dt 5,14; Or hachajim, Vajikra 19,18.

94 V rabínském judaismu je tato formulace používána na základě textu: *„Nechť ti Hospodin odplatí za tvůj skutek. Ať tě bohatě odmění Hospodin, Bůh Izraele, pod jehož křídla ses přišla ukrýt!*" (Rút 2,12).

95 RAMBAM, Mišne Tóra, Hilchot deot 6,4.

96 BT, Pesachim 87b.

97 RAMBAM, Mišne Tóra, Hilchot deot 6,1-2; srov. Ž 1; Př 13,20; Pirkej avot 1,4;1,7; Sidon, Karol, Efraim (ed.). 2021. *Kapitoly rabiho Eliezera*. Praha: Garamond, s. 94-97.

98 RAMBAM, More nevuchim 1,31.

99 Avot derabi Natan 16,4-5.

100 Př 8,13; srov. Ž 97,10; BT, Pesachim 113a.

101 RAŠI, Mišlej 3,30; RAŠBAM, Vajikra 19,18.

102 Více k tématu rozdílů mezi „zar" a „nochri" in: Bič, Miloš. 1984. Radostná zvěst Starého zákona. Praha: Kalich.

jeho okruhu.“[103] Torat Moše rozlišuje různě „vzdálené cizince“. Vzdálený (nábožensky a eticky nikoliv teritoriálně) byl cizinec nepřátelský „zar“ („cizák, cizorodý, nevěrný, vetřelec apod.“).[104] Blízký cizinec „nochri“ („cizí, cizokrajný“) je přátelský, měl by být poznán (jak ukazuje kořen slovesa, z něhož byl tento výraz odvozen)[105] a může být začleněn do vyvoleného lidu, podobně jako moábská Rut, která je „nochrija“ („cizinka“). Přesto však pro něj platí jistá omezení stanovená Tórou, protože „nochrim“ nejsou „bratři“, například se nesmí stát králem Izraele.[106] Král *„musí být „z nitra tvých bratří.“*[107] Zároveň však králem však nesmí být ani Edómec, který je v Tóře nazýván *„tvým bratrem“*.[108] Všeobecně je ještě i dnes a o to více *„v tehdejším světě /cizinec/ vnímán jako nebezpečná, protože nepředvídatelná postava. Nesdílel místní hodnoty, neznal zvykové právo, mohl být nemocný a infekční, mohl to být špeh.“* Pospolitost vyvoleného lidu však přesto *„nebyla xenofobní, protože měla přímou zkušenost s rolí cizinců. Navíc byla s migranty trvale konfrontována, neboť byla s okolními národy spřízněna a už od svého počátku, tedy od vyvedení z Egypta, byla velmi různorodá.“*[109] (b) „Jiný muž“ („iš acher“).[110] (c) „Svévolník“ („raša“) – člověk milující zlo. (d) Ten, který nenávidí druhého člověka („sone“): *„I tvůj nepřítel je člověkem. Možná vás rozděluje nenávist, ale zároveň vás něco hlubšího spojuje: smlouva lidské solidarity.“*[111] Pokud je třeba pomoci příteli a nepříteli, doporučuje Mišna dokonce jako prvnímu pomoci svému nepříteli, aby člověk potlačil své zlé sklony.[112] Rabi Jonathan Sacks to vysvětluje: *„Pomoc potřebují oba, ale v případě nepřítele jde o více než jen o podporu ve chvíli nouze. Musíme překonat odcizení, vzdálenost, negativní emoce. Proto má taková pomoc přednost… vidíme-li, jak trpí nepřítel, první instinkt nám velí zanechat ho osudu. Proto je důležité zdůraznění, že potlačíme zlé sklony“*. Přesto však rabi Sacks zdůrazňuje, že přístup Tóry k této věci *„není utopistický, ale realistický. Tóra neříká: Miluj svého nepřítele. Vyzývá nás, abychom mu pomohli“*[113] Tímto způsobem se postupně z nepřátel stávají přátelé a z přátel se stávají blízcí přátelé (jinak řečeno ze vzdálených lze učinit blízké a blízké je pak snadné milovat).[114]

Někteří rabíni tak požadují (na základě ustanovení v Lv 19,18b) láskyplný přístup ke všem – dobrým i zlým. Podobně, jako lékař musí léčit dobrého i zlého, musí člověk milovat každého člověka, protože každý je obrazem Božím (viz vý-

[103] DAMOHORSKÁ, P. 2014. Postavení cizinců v Pentateuchu ve vztahu k etice. In *Bible a etika v kontextu doby a myšlení*. Ed. Veverková, Kamila. Praha: HTF UK Praha, s. 86.

[104] PÍPAL, B. 1992. *Moudrost knihy Přísloví*. Praha: Kalich, s. 45.

[105] PÍPAL, B. 1992. *Moudrost knihy Přísloví*. Praha: Kalich, s. 103.

[106] Dt 17,15. Král Izraele nesmí být cizincem ani po otci ani po matce což platí také pro soudce a velitele armády (BT, Sota 41a; BT, Kidušin 76b; RAMBAM, Mišne Tóra, Hilchot melachim umilchamot 1,4; BACHJA, Devarim 17,15.).

[107] BENEŠ, J. 2012. *Směrnice a řády. Zákoník v Páté knize Mojžíšově*. Praha: Advent-Orion, s. 82.

[108] Dt 23,8; IBN EZRA, Devarim 17,15.

[109] BENEŠ, J. 2020. *Prameny pro divoké osly.* Praha: Vyšehrad, s. 38.

[110] Or hachajim, Šemot 39,32.

[111] SACKS, J. 2020. *Týdenní čtení z Tóry. Kniha Exodus*. Praha: Nakladatelství P3K, s. 147.

[112] Mišna, Bava mecia 32b.

[113] SACKS, J. 2020. *Týdenní čtení z Tóry. Kniha Exodus*. Praha: Nakladatelství P3K, s. 148.

[114] PETROVIČ, F. – MATURKANIČ, P. 2022. *Urban-Rural Dichotomy of Quality of Life. Sustainability XIV*, no. 4:8658.

še).[115] Jejich přístup však neznamená, že by zlí měli být zbaveni odpovědnosti za své jednání: *„Je třeba mít ohled i vůči odsouzenému na smrt a vybrat mu dobrou (tj. soucitnou) smrt, z toho důvodu musí být i konstrukce (popraviště) používaná* pro kamenování… *postavena tak, aby zemřel rychle a bez zbytečného utrpení.“*[116] Projevem stejné ohleduplnosti k ženě odsouzené k trestu smrtí je, že na rozdíl od muže, není nikdy ukamenována nahá, aby nebyla před muži ponížena.[117] (5) S jistou nadsázkou lze uvažovat také o tom, že člověk by měl vidět „blízkého“ dokonce i ve zvířatech.[118] Láskyplný vztah Tóry ke zvířatům je patrný například ze zákazu brát matku od mláďat (Dt 22,6). Soucit vůči všem živým tvorům a zákaz jejich utrpení[119] je stále se vracejícím tématem Tóry.[120]

3.3 Proč je v textu uvedeno „lereacha“ („pro tvého bližního“) a nikoliv „et reacha“ („tvého bližního“)?

V souvislosti s touto otázkou trápilo rabíny proč má slovo „reacha“ („tvůj bližní“) na začátku předložku „lamed“ („k, pro“) v souvislosti se slovesem „ahav“ („miloval“) místo obvyklé částice čtvrtého pádu? Na tuto otázku nalezli rabíni tři alternativní odpovědi:

(a) Předložka „lamed“ je v tomto případě zcela zbytečná a při překladu je nutné ji vynechat, jinak by vznikl nesmyslný text *„a budeš milovat pro svého bližního jako sebe“*.[121] Proti tomuto názoru lze, namítnout: (1) Podle rabínského judaismu není žádné slovo Tóry bez významu a to dokonce ani tehdy, když jde o předložku psanou ve formě jediného písmene. (2) Skutečnost, že „lamed“ zde není napsáno omylem, dokládá podobná formulace v Lv 19,34, která se týká hosta usazeného v zemi: „veahavta lo kamocha“ (*„a budeš mu prokazovat lásku jako sobě“*). Na základě uvedených dvou argumentů lze připustit, že se nám dosud význam použití předložky „lamed“ v některých případech pouze nepodařilo uspokojivě odhalit.

(b) Pokud by příkaz byl napsán bez písmene „lamed“ („veahavta reacha kamocha“) nebo jej nahradila částice čtvrtého pádu („et“), znamenal by podle některých rabínů přesně to, co vyjadřují jeho překlady do různých národních jazyků (včetně češtiny): *„Budeš milovat svého bližního jako sebe samého.“* Použitím předložky „lamed“ však podle nich dostává text zcela jiný význam. Naznačuje,

115 CHAVEL, B. (ed.). *Torat ha-Adam, Kitvei Ramban*. Jeruzalém, 5724.

116 BT, Bava kama 51a; srov. BT, Sanhedrin 45a; 52b; BT, Ketuvot 37b; JT, Sota 1,5.

117 BT, Sota 8b; BT, Sanhedrin 45a; JT, Sanhedrin 6,4; JT, Sota1,5.

118 Snad je to přehnané, ale rozhodně je to mnohem lepší než v nich vidět jen svou potravu. Je děsivé, že většina zvířat, která ještě dokázala s člověkem na naší planetě přežít, jsou již jen zvířata určená k lidské obživě.

119 Více k této problematice: VYMĚTALOVÁ – HRABÁKOVÁ, E. 2014. Noachitské příkazy v minulosti i dnes optikou křesťanské etiky. In *Bible a etika v kontextu doby a myšlení*. Ed. Veverková, Kamila. Praha: HTF UK v Praze, s. 44.

120 Ex 23,5; Dt 5,14; Dt 25,4; Dt 22,10 atd.

121 Chizkuni uvádí jako další příklady takové nadbytečnosti texty: Ex 14,28; 27,3. CHIZKUNI, Vajikra 19,18.

že není v silách člověka, příkaz ve výše uvedeném smyslu dodržet, protože říká jen: *„A budeš pro svého bližního (svému bližnímu) prokazovat lásku jako sobě.“* Tento text by pak podle různých názorů rabínů vyjadřoval: (1) Musíme mít stejný vztah k tomu, co patří bližnímu, jako máme k tomu, co patří nám („a budeš milovat /to, co patří/ tvému bližními jako /to, co je/ tvé“).[122] (2) Musíme pro bližního konat stejné dobro, jaké bychom chtěli, aby on konal vůči nám.[123] (3) Nesmíme bližním činit to, co bychom nechtěli, aby oni činili nám.[124] (4) Stejné měřítko bychom v podobných situacích měli vztahovat na sebe i na bližní.[125] (5) Člověk má milovat to, co je dobré pro bližního.[126](6) Budeš milovat svého bližního všemi způsoby lásky, kterými miluješ sám sebe.[127]

(c) Třetí možnost, jak chápat zkoumaný výrok je: *„Budeš milovat svého bližního (pokud je/jen pokud je) jako ty“*[128] nebo: *„Budeš milovat svého bližního, (to je někdo) jako ty.“*[129] V tomto případě je nezbytné zvážit, co znamená, že bližní má být „jako ty“. Je to vyznavač Hospodinův, který je jako ty? Je to Izraelec jako ty? Je to spravedlivý člověk jako ty? Kdo splňuje jednu nebo všechny tyto podmínky „je jako ty“.

3.4 Proč jsou v závěru příkazu uvedena slova „já jsem Hospodin“?

V závěru verše Lv 19,17 *„po lidských aktivitách následuje formule vyjadřující atribut svatosti Hospodinovy, který odůvodňuje nutnost lidského konání.“*[130] Formule „já jsem Hospodin“[131] či „já sám jsem Hospodin“[132] čtenářům připomíná, kdo jim právě toto přikazuje (odtud plyne autorita a závaznost). Je to podobné, jako bychom umístili pod text na důležité listině svou pečeť či podpis. Formule „já jsem Hospodin“ hlásá, že zde mluví ten, k jehož obrazu byli stvořeni všichni lidé.[133] Člověk proto nemůže být nadřazen jinému člověku a národ nemůže být nadřazen jinému národu.[134]

122 CHIZKUNI, Vajikra 19,18.
123 CHIZKUNI, Vajikra 19,18.
124 CHIZKUNI, Vajikra 19,18.
125 SFORNO, Vajikra 19,18.
126 IBN EZRA, Vajikra 19,18.
127 ŠADAL, Vajikra 19,18.
128 RAŠBAM, Vajikra 19,18.
129 COLLINS, J. John. *Love Your Neighbor. How It Became the Golden Rule.* Https://www.thetorah.com/article/love-your-neighbor-how-it-became-the-golden-rule (accessed 25. 12. 2021).
130 LUKEš, J. 2012. Leviticus 19,18 v recepci Nového zákona – text, který žije „novým životem“. O intertextualitě v prostředí biblických textů. Ed. Beneš, Jiří. Praha: HTF UK Praha, s. 178.
131 Více k tématu „formulí sebezjevení“ in: BENEŠ, J. 2006. Desatero jako teologie sui generis. *Teologická revue LXXVI*I, no. 1-4:21-46. Praha: HTF UK Praha.
132 SFORNO, Šemot 20,2.
133 Daat zkenim, Berešit 5,1.
134 Vyvolení Izraele není nadřazením tohoto národa vůči jiným, nýbrž je to těžký úkol, který Izrael přijal, když se zavázal dodržovat Boží smlouvu.

4 Negativní formulace příkazů střídavě předchází pozitivní formulaci v Lv 19,17-18

Pozitivní formulaci příkazů, které stanoví, co má Boží vyznavač činit („*budeš milovat svého bližního jako sebe samého*"; „*budeš trestat svého bližního podle práva…*") v textu Lv 19,17-18 střídavě předchází negativní formulace, která stanoví, co naopak činit nesmí: „*Nebudeš ve svém srdci chovat nenávist ke svému bratru…, nebudeš se mstít a na syny svého lidu nezanevřeš.*"

Všechny tři základní požadavky formulované negativně (nebudeš nenávidět, nebudeš se mstít a nezanevřeš) nejsou vyjádřeny přímým zákazem, nýbrž tvarem imperfekta. Text tímto způsobem vyjadřuje, že něco tak ohavného přece nelze mezi syny svého lidu činit ani teď ani v budoucnu. To, co je v textu zakázáno činit, je vyjádřeno slovesy, která mají více významů: (1) „Sane" – „nenáviděl, nevážil si, nemiloval"; (2) „Nakam" – „mstil se, planul pomstou", (3) „Natar" – „zanevřel na někoho, soptil hněvem, pronásledoval hněvem, hlídkoval".[135]

4.1 Nebudeš nenávidět („lo tisna")

Nenávist v srdci je Tanachem často popisována jako opak lásky vůči bližnímu,[136] který je zakázán.[137] Za porušení této „micvy" však není požadován žádný trest (ani bičování), nýbrž pouze pokárání, které může být i opakované[138] a může zahrnovat hrozbu potrestáním.[139] Pokárání by mělo vést k nastolení míru mezi bližními: Buď se káraný obhájí, nebo přizná svůj hřích a bude jej litovat.[140] Pokárání by nemělo bližního přivést do rozpaků[141] a nemělo by dávat podnět ke vzniku další nenávisti.

Nenávist má různé stupně, formy a projevy: (1) Upozaďování a odmítání. (2) Psychické trýznění, např. pokud je jedna z manželek milována a druhá je nenáviděna nebo pokud muže žena omrzí tak, že k ní pocítí odpor.[142] (3) Nenávist provázená zlými nepřátelskými činy (útočící na život, pobyt v zemi či otcovském domě, majetek apod.).[143]

Člověk nemá nenávidět svého bratra,[144] ale některé věci, které činí, je nezbytné mít v nenávisti a trestat je, protože je nenávidí sám Bůh (např. „*přezíravé oči, zrádný jazyk, ruce, které prolévají nevinnou krev, srdce osnující ničemné plány, nohy rychle spěchající za zlem, křivý svědek, který šíří lži, a ten, kdo vyvolává mezi bratry sváry*" Př 6,16-19).

---

135 PÍPAL, B. 2006. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. Praha: Kalich. s. 102, 106, 161.

136 IBN EZRA, Vajikra19,17.

137 Lv 19,17; RAMBAM, Sefer hamicvot, 302; Sefer hachinuch 239.

138 Př 6,23; BT, Arachin 16b; BT, Bava mecia 31a; BT, Pesachim 113b; Kicur šulchan aruch 29,13.

139 BT, Arachin 16b; Jastrow, Marcus. 1996. A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature. New York: The Judaica Press, (heslo: „tochecha").

140 RAMBAN, Vajikra 19,17.

141 Sifra, Kedošim, 4,8; BT, Arachin 16b; RAŠI, Vajikra 19,17; RAMBAM, Sefer hamicvot 303; Sefer hachinuch 240.

142 Dt 21,15; 2 S 13,11-16.

143 Gn 26,27; Sd 11,7; 2 S 13,22-32 atd.

144 Lv 19,17; Dt 19,11.

4.2 Nebudeš se mstít („lo tikom“)

Msta je v Tanachu zpravidla připomínána v souvislosti s pomstou vraždy ze strany krevního mstitele (jehož pomsta je omezena zavedením instituce útočištných měst).[145] Často také zaznívá myšlenka, že pomsta má být přenechána Bohu (ve formulaci rabínů – trest prostřednictvím nebes).[146] Rabíni se však často zabývali i otázkou msty v běžných sousedských vztazích, kdy vůbec nešlo o otázku života a smrti. Přesto i tyto (pro mnohé bezvýznamné případy) považovali za důležité a formující život celé pospolitosti. Pomstu chápali jako reakci zlým jednáním na předchozí zlé jednání někoho jiného.[147]

Tímto způsobem vysvětluje slova Torat Moše „nebudeš se mstít“ Raši, když uvádí příklad z běžného každodenního sousedského života: „*Pomsta je, když jeden muž řekne druhému: Půjč mi svůj srp. A on mu odpoví: Ne! A druhý den druhý muž řekne tomu prvnímu: P*ůjč mi svou sekeru. *A on mu odsekne: Nepůjčím ti ji, stejně jako jsi mi odmítl půjčit svůj srp.*“[148]

Pochopitelně ani první člověk se nezachoval bratrsky, když odmítl srp svému bližnímu půjčit. Tóra však nepřikázala, aby člověk za všech okolností musel druhému půjčovat své věci. Člověk by měl totiž vždy pečlivě zvážit, jak ohleduplně nebo naopak bezohledně bude ten, komu ji půjčí, s jeho věcí zacházet.[149] Člověk nemusí bližnímu svou věc půjčit, ale důvodem nesmí být pomstychtivost, nýbrž pouze racionální důvody.

4.3 Nezanevřeš („lo titor“)

Požadavek „nezanevřeš“ požaduje, aby hněv vůči druhému člověku nebyl trvalý (tj. nebudeš bližního stále pronásledovat hněvem či záští, nebudeš tyto pocity střežit ve svém srdci). Podle Rašiho „nezanevřeš“ znamená podržet si ve svém srdci nenávist vůči bližnímu, ale nemstít se mu svými skutky (nenávistný čin takový člověk oplácí dokonce laskavým činem): „*Když jeden muž řekne druhému: Půjč mi svou sekeru. A on mu odpoví: Ne! A druhý den mu druhý řekne: Půjč mi svůj srp. A on mu odpoví: Tady je. Nejsem jako ty, protože ty bys mi jej nepůjčil. Tomu se říká „zanevření“, protože si zachovává nepřátelství ve svém srdci, ale nepomstí se mu.*“[150] Osoba se v takovém případě nejedná pomstychtivě, ale pomstychtivost má stále ve svém srdci (poukazuje při tom na to, že je morálně nadřazená osobě, která se vůči němu dopustila nenávistného činu).[151] Pokud však dotyčná osoba druhému člověku někoho zavraždila nebo mu způsobila velkou

[145] Blíže k tomuto tématu: BENEŠ, J. 2012. *Směrnice a řády. Zákoník v Páté knize Mojžíšově*. Praha: Advent-Orion, s. 96-103. Viz Gn 9,5-6; Lv 25,48-49; Nu 27,10-11; 35,31-32.

[146] Dt 32,35; 1 S 24,23; Ž 58,11-12; BT, Ketuvot 30a; ABAJE, Berešit 42,38; Piattelli, Daniela. 1995. Zedaqa: Pursuit of Justice and the Instrument of „Ius Talionis“. Israel law review XXIX, no. 1-2:69.

[147] Or hachajim, Vajikra 19,18.

[148] RAŠI, Vajikra 19,18; srov. RAMBAM, Mišne Tóra, Hilchot deot 7,7.

[149] CHIZKUNI, Vajikra 19,18.

[150] RAŠI, Vajikra 19,18; srov. Sifra, Kedošim, 4,10-11; BT, Joma 23a; RAMBAM, Mišne Tóra, Hilchot deot 7,8.

[151] Or hachajim, Vajikra 19,18. CHIZKUNI, Vajikra 19,18.

majetkovou škodu, musí tuto věc střežit ve svém srdci, dokud soud svým rozsudkem takovou věc nenapraví.[152]

Závěr

Rabínské úvahy vychází z toho, že všechna přikázání Tóry žádný jednotlivec sám splnit nemůže (některé příkazy může splnit jen muž, jiné jen žena či kněz atd.) a některé příkazy dnes nemůže splnit nikdo vzhledem k tomu, že jeruzalémský chrám byl zničen (nahrazením jejich konání v dnešní době může být pouze jejich studium).[153] Všechny sociální příkazy, které nejsou vázány na jeruzalémský chrám, tak lze naplnit pouze prostřednictvím celého společenství Izraele.[154]

Pokud člověk plní „micvy" týkající se sociální oblasti, koná je především pro druhé a to ve dvojím smyslu: (1) Poskytuje potřebnému pomoc ve formě, která je stanovena Tórou nebo poskytuje ještě něco navíc nad stanovenou míru. (2) Koná „micvu" pro (za) svého bližního, který z různých důvodů tuto „micvu" sám splnit nemůže.

Základním ustanovením v celém systému „micvot" týkající se sociální roviny je *„A budeš milovat svého bližního jako sebe, já jsem Hospodin"* (Lv 19,18b). Pokud člověk miluje svého bližního, naplňuje toto pozitivní přikázání („micvu").[155] Pokud naopak nenávidí svého bližního, porušuje negativní přikázání: *„Nebudeš ve svém srdci chovat nenávist ke svému bratru.... Nebudeš se mstít synům svého lidu."*[156] Míra, kterou člověk dokáže tyto „micvy" naplnit, je u každého jiná, ale i její minimální naplnění může být někdy tak velkou pomocí pro potřebného, že jej může zachránit z absolutního zoufalství.

Negativní příkazy (nebudeš nenávidět, nebudeš se mstít, nezanevřeš) zahrnuté v Lv 19,17-18 mohou být chápány jako protipól či kontrast pozitivní „micvy" (budeš milovat) nebo jako rozvíjení myšlenky, že vyhýbání se negativnímu chování vede k chování pozitivnímu. Přesto, že v mnoha rabínských komentářích zaznívá, že jejich závaznost je platná pouze nebo především na lid Izraele (případně na „hosty"), je převažující postoj takový, že láska má univerzální charakter v podobě lidskosti a dostává se jí (minimálně v určité omezené míře) úplně všem. Z láskyplného vztahu nemají být dokonce vyloučeni ani lidé, kteří svého bližního nenávidí a působí mu zlo, jak ukazuje výše zmíněný případ rabi Meira a jeho ženy.

Prameny:

Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad. Praha: Zvon, 1991.
Chizkuni. Torah Commentary. Ed. Munk, Eliyahu. Jerusalem: Ktav Publishers, 2013.
Ibn Ezra's Commentary on the Pentateuch. Exodus (Shemot). New York: Menorah Publishing Company, 1996.

152 RAMBAN, Vajikra 19,18.

153 RYCHNOVÁ, L. – MATURKANIČ, P. – SLOBODOVÁ NOVÁKOVÁ, K. – PAVLÍKOVÁ, M. 2022. *Open-air Museums – the Future of the Presentation of Spiritual and Architectural Heritage. Museology and Cultural Heritage* X, no. 1:5-18.

154 Or hachajim, Šemot 39,32.

155 Mišne Tóra, Micva ase 206.

156 Lv 19,17a.18a; RAMBAN, Vajikra 19,17.

Kicur Šulchan Aruch I., II. Český Těšín: Agadah, 2012.
Midrash Rabbeinu Bachya. Torah Commentary by Rabbi Bachya ben Asher (BACHJA). Ed. Munk, Eliyahu. Jerusalem: Lambda Publishers, 2003.
Mishneh *Tórah, Hilchot Yesodei HaTórah (MIŠNE TÓRA).* (MMAIMON ben Moše (Maimonides, RAMBAM), The Laws, Which Are the Foundations of the Tórah. Moznaim Pub Corp, 1989.
Ramban /Nachmanides/. Commentary on the Torah. Ed. Chavel, Charles B. New York: Shilo Publishing House, 1973.
Rashbam's Commentary on Exodus. An Annotated Translation (RAŠBAM). Ed. Lockshin, Martin I. Atlanta: Scholars Press, 1997.
Septuaginta (LXX): id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes. Ed. Rahlfs, Alfred. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1979.
Sforno. Commentary on the Torah. Ed. Pelcovitz, Raphael. Brooklyn: Mesorah Publications, 1997.
Sifsei Chachamim Chumash. Shemos. Ed. Avraham, Davis Metsudah Publications, 2009.
The Mishnah (MIŠNA). Ed. Rabinovitch, Mordechai. New York, Ltd: Mesorah Publications, 2006.
The Pentateuch and Rashi's commentary: A linear translation into English (RAŠI). Ed. Ben-Isaiah, A. and Sharfrman, B. Brooklyn: Publishing Company, 1977.
Tóra neviim uchtuvim. Biblia Hebraica Stuttgartensia (TANACH). Ed. Elliger, Karl and Rudolph, Wilhelm. Stuttgart: Editio Funditus Renovata, Deutsche Bibelgesellschaft, 1990.

Literatura:

Beneš, Jiří. 2006. Desatero jako teologie sui generis. Teologická revue LXXVII, no. 1-4:21-46. Praha: HTF UK Praha.
Beneš, Jiří. 2012. Dvaadvacátý Hospodinův výrok. In: Otevřené dveře. Leviticus 19. Pontes Pragenses sv. 63. Ed. Beneš, Jiří. Praha: HTF UK Praha.
Beneš, Jiří. 2019. Dvanáctka. Uvedení do Malých proroků. Praha: Návrat domů.
Beneš, Jiří. 2006. Hospodinova smlouva ve Starém zákoně. Teologická revue LXXVII, no. 1-4:3-20. Praha: HTF UK Praha.
Beneš, Jiří. 2020. Prameny pro divoké osly. Praha: Vyšehrad.
Beneš, Jiří. 2012. Směrnice a řády. Zákoník v Páté knize Mojžíšově. Praha: Advent-Orion.
Bič, Miloš (kol.). 1975. Exodus – Leviticus. Druhá a třetí kniha Mojžíšova. Starý zákon, překlad s výkladem. II., Praha: Kalich.
Bič, Miloš (kol.). 1974. Numeri – Deuteronomium. *Čtvrtá a pátá kniha Mojžíšova Starý zákon,* překlad s výkladem. III. Praha: Kalich.
Bič, Miloš. 1984. Radostná zvěst Starého zákona. Praha: Kalich.
Blumenthal, David. 1994. Láska – židovské pojetí. Slovník židovsko-křesťanského dialogu, Praha: Oikúmené.
Bouretz, Pierre. 2009. Svědkové budoucího času. I. Praha: OIKOYMENH.
Bouretz, Pierre. 2009. Svědkové budoucího času. II. Praha: OIKOYMENH.
Cohen, Herman. 1994. Religion de laraison tirée des sources du judaïsme, Paris.
Collins, J. John. Love Your Neighbor. How It Became the Golden Rule.
Https://www.thetorah.com/article/love-your-neighbor-how-it-became-the-golden-rule (accessed 25. 12. 2021).
Damohorská, Pavla. 2006. Několik poznámek k otázce takzvaných negativních požehnání v birchot hašachar. Teologická revue LXXVII, no. 1-4: 48-49. Praha: HTF UK Praha.
Damohorská. Pavla. 2014. Postavení cizinců v Pentateuchu ve vztahu k etice. In: Bible a etika v kontextu doby a myšlení. Ed. Veverková, Kamila. Praha: HTF UK Praha.
Efraim Šelomo Ben Aharon z Lunšic. 1602. Keli jakar, Lublin.
Greenwald, Ze´ev. 2012. Ša´arej halacha. Brány halachy. Praha: Agadah.
Heller, Jan. 2009. Na čem záleží. Praha: Vyšehrad.
Holubová, Markéta. 2016. Ha-rav ŠneurZalman z Ljady, Likutej Amarim – Tanja. Pontes Pragenses sv. 46. Praha: HTF UK: Praha.
Holubová, Markéta. 2012. Svatost, jež posvěcuje a učí oddanosti a vzájemnosti. In: Otevřené dveře. Leviticus 19. Pontes Pragenses sv. 63. Ed. Beneš, Jiří. Praha: HTF UK Praha.
Chavel, Bernard (ed.). Torat ha-Adam, Kitvei Ramban. Jeruzalém.
Childs, S. Brevard. 1979. Introduction to the Old Testament as Scripture. Philadelphia: Fortress Press.

Lukeš, Jiří. 2012. Leviticus 19,18 v recepci Nového zákona – text, který žije „novým životem". O intertextualitě v prostředí biblických textů. Ed. Beneš, Jiří. Praha: HTF UK Praha.
Nosek, Bedřich. 1994. Pirkej avot. Výroky otců. Traktát Babylónského talmudu s paralelním českým překladem a komentářem. Praha: Sefer.
Nowak, Martin – Highfield, Roger. 2011. Super Cooperators: Altruism, Evolution and Mathematics (or Why We Need Another to Succeed). Melbourne.
Peschke, Karl-Heinz. 1999. Křesťanská etika. Praha: Vyšehrad.
Piattelli, Daniela. 1995. Zedaqa: Pursuit of Justice and the Instrument of „Ius Talionis". Israel law review XXIX, no. 1-2.
Pípal, Blahoslav. 1992. Moudrost knihy Přísloví. Praha: Kalich.
Petrovič, František – Maturkanič, Patrik. 2022. Urban-Rural Dichotomy of Quality of Life. Sustainability XIV, no. 4:8658.
Rychnová, Lucie – Maturkanič, Patrik – Slobodová Nováková, Katarína – Pavlíková, Martina. 2022. Open-air Museums – the Future of the Presentation of Spiritual and Architectural Heritage. Museology and Cultural Heritage X, no. 1:5-18.
Sacks, Jonathan. 2020. Týdenní čtení z Tóry. Kniha Exodus. Praha: Nakladatelství P3K.
Sidon, Karol, Efraim (ed.). 2021. Kapitoly rabiho Eliezera. Praha: Garamond.
Vymětalová-Hrabáková, Eva. 2014. Noachitské příkazy v minulosti i dnes optikou křesťanské etiky. In: Bible a etika v kontextu doby a myšlení. Ed. Veverková, Kamila. Praha: HTF UK v Praze.
Vymětalová Hrabáková, Eva – Kondrla, Peter – Vlasova, Vera K. – Dmitrichenkova, Svetlana V. – Pashanova, Olga V. 2020. Human as the protector of creation. XLinguae XIII, no. 3:13-21.

Slovníky a encyklopedie:

Borowitz, B. Eugene – Jospe, Raphael – Kasher, Hannah. 2007. Love. Ed. Skolnik, Fred Berenbaum, Michael. Encyclopedia Judaica. Jerusalem: Thomson Gale, Keter Publishing House LTD.
Even-Šošan, A. 2010. Milon Even-Šošan mechudaš u meudkan lišnot ha-alafim: bešiša krachim. Hamilon hechadaš, Israel.
Heller, Jan. 2003. Výkladový slovník biblických jmen. Praha: Advent Orion.
Jastrow, Marcus. 1996. A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature. New York: The Judaica Press.
Newman, Ja'akov – Sivan, Gavri'el. 1992. Judaismus od A do Z. Slovník pojmů a termínů. Praha: Sefer.
Novotný, Adolf. 1992. Biblický slovník. Praha: Kalich.
Pípal, Blahoslav. 2006. Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu. Praha: Kalich.
Sládek, Pavel. 2008. Malá encyklopedie rabínského judaismu. Praha: Libri.
Smend, Rudolf. 1984. Ethik im Alten Testament. Teologischen Realenenzyklopädie. Berlin: Walter de Gruyter.
Werblowsky, R. J. Zwi – Wigoder, Geoffrey, (ed.). 1966. The Encyclopedia of the Jewish Religion. London: Holt, Rinehart and Winston.

Historia Ecclesiastica, XIII, 2022, 1

VÝVOJ INŠTITÚCIE KAPITULY V STREDOVEKEJ CIRKVI S PRIHLIADNUTÍM NA ÚZEMIE UHORSKA A SLOVENSKA

Peter LABANC

The development of the institution of the chapter in the medieval church with reference to the territories of the Hungarian Kingdom and Slovakia

The institution of the chapter was an integral part of all dioceses throughout Western Christendom in the Middle Ages. This is a specific form of the common life of clerics at a cathedral or a major church. The state it reached in the 12th-13th centuries and has persisted virtually to the present was the result of a long and varied development that depended on many factors. These included the inspiration and experience of the Eastern Christians, supplemented and modified by the local conditions of particular areas, the intervention of ecclesiastical reformers or secular rulers, and not neglecting the influence of the emerging canon law. Overall, we can observe three phases in the development of medieval chapters. In the initial one, local bishops and their personal involvement and interactions played the most important role. This phase is characterised by predominantly monastic models of clerical vita communis. An significant turn in the development of the chapters was the influence of secular power (Eigenkirche), which culminated during the Carolingian dynasty in the first third of the 9th century. The following centuries are characterised by the application and extension of the changes introduced during the reigns of Emperor Charles and his son Louis the Pious. Subsequent significant changes occurred in connection with the so-called Gregorian Reform in the second half of the 11th century, which above all marked an acceleration of the emancipatory tendencies of the chapters and their members. This process was completed in the course of the 12th century, which, together with the 13th century, can be regarded as the heyday of the formal influence of the chapters on ecclesiastical processes (e.g. through the election of the bishop). There were no further significant changes in the later period, and the institution of the chapter has thus survived to the present day. The origins and development of the chapters in the Kingdom of Hungary (and thus also in the territory of today's Slovakia) correlate in time with the reverberations of the Carolingian reforms of the clergy's common life, the Gregorian „reform" and the heyday of the medieval chapters. However, due to the fragmentary nature of the written material, the reconstruction of the direct influences, inspirations and finally the development processes of the Hungarian chapters themselves remains more in the realm of hypotheses than unequivocal conclusions.

Keywords: *Middle Ages, Kingdom of Hungary, Chapter, Church organisation, Slovakia*

Úvod

Dnes platný Kódex kánonického práva (*Codex iuris canonici*) definuje kapitulu kanonikov ako *kolégium kňazov, ktorého úlohou je v katedrálnom alebo kolégiovom kostole vykonávať slávnostnejšie liturgické obrady*.[1] Táto strohá definícia

[1] *CIC* kán. 503. V literatúre existuje viacero variantov prekladu termínu *capitulum collegiale* (*CIC* kán. 503), resp. *capitulum collegiatum* do slovenčiny. Môžeme sa stretnúť s verziou kolegiátny, kolegiálny, združený či družný. Ani v jednom prípade nejde o kodifikovaný tvar. Podľa Františka Kočiša by sa mal používať tvar *kolégiový* (odvodený od slova *kolégium*). KOČIŠ, F. Smutné

síce dokonale vystihuje fundamentálnu úlohu a dôvody vzniku kapitúl v cirkvi, ale neodráža cirkevno-politický, spoločenský a právny význam tohto typu cirkevných inštitúcií. Zatiaľ čo v minulosti patrili medzi najvýznamnejšie a najvplyvnejšie zložky cirkvi, dnes sú v tom lepšom prípade vnímané ako milé pripomienky jej bohatých dejín.[2]

Súčasné kánonické právo pozná jeden typ inštitúcie – kapitulu kanonikov, ktorú delí na dve skupiny - katedrálne a kolegiátne (združené).[3] Rozdiel v nich je na prvý pohľad nepatrný. Líšia sa, technicky povedané, svojou pozíciou voči sídlenému kostolu diecézneho biskupa.[4] Katedrálne kapituly sídlia pri biskupskom chráme - katedrále (prípadne konkatedrále)[5] a kolegiátne kapituly pri akomkoľvek inom kostole. Kým vo väčšine diecéz jestvovala jediná katedrálna kapitula (prípadne ďalšie pri konkatedrálach), počet združených kapitúl teoreticky obmedzený nebol a nie je.

Počiatky komunitného života svetských klerikov na kresťanskom Západe

Aktuálny stav, v akom sa kapituly dnes nachádzajú, je výsledkom dlhotrvajúceho vývoja, ktorý má svoje korene v jednom z kľúčových konceptov kresťanského náboženstva – *vita communis*. Spoločný život komunity v mene Krista je kontinuálne prítomný v cirkvi už od jej prvopočiatkov. V spisoch Nového zákona nachádzame rozsiahlejšie aj kratšie pasáže priamo spomínajúce komunitný život prvotných kresťanov.[6] Jeho kľúčové zložky rozvíjali ranokresťanskí duchovní

vysvedčenie pre našu odbornú náboženskú literatúru. In *Slovenská reč*. roč. 65, č. 4, 2000, s. 239–240. Vzhľadom na aktuálny úzus v slovenskej a stredoeurópskej slovanskojazyčnej odbornej literatúre budem v tomto texte systematicky používať adjektívum *kolegiátny, a, e* so synonymom *združená*. Toto prídavné meno vychádzajúce z latinského *collegiatus, a, um* dominuje v uhorskom pramennom materiáli nielen počas celého stredoveku, ale až do začiatku 20. storočia. Zmenilo to vydanie prvého Kódexu kánonického práva v roku 1917.

2 ROTHE, W. F. Kollegiatkapitel im deutschen Sprachraum. Eine kirchenrechtliche Bestandsaufnahme. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung*. č. 93, 2007, s. 246–247.

3 *CIC* kán. 503.

4 ROTHE, Kollegiatkapitel, s. 247.

5 Ide o záležitosť približne posledného storočia. Termín označuje kostol z rôznych dôvodov postavený na roveň katedrálnemu kostolu. Deje sa tak z rozhodnutia Svätej stolice MALECHA, P. *Edifici di culto nella legislazione canonica. Studio sulle chiese-edifici*. Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana, 2002, s. 42–43. Môže ísť napríklad o starší katedrálny kostol, ktorý presťahovaním centra biskupstva stratil svoje postavenie. Aktuálne je na svete 328 konkatedrál, z toho dve na území Slovenska. Podrobný prehľad pozri v http://www.gcatholic.org/churches / cath.htm.

6 Napr. Sk 2, 42 (*Vytrvalo sa zúčastňovali na učení apoštolov a na bratskom spoločenstve, na lámaní chleba a na modlitbách*), alebo Sk 4, 32 – 35 (*Množstvo veriacich malo jedno srdce a jednu dušu. A nik z nich nehovoril, že niečo z toho, čo mal, je jeho, ale všetko mali spoločné. Apoštoli veľkou silou vydávali svedectvo o zmŕtvychvstaní Pána Ježiša a na všetkých spočívala veľká milosť, veď medzi nimi nebolo núdzneho, lebo všetci, čo mali polia alebo domy, predávali ich a čo za ne utŕžili, prinášali a kládli apoštolom k nohám, a rozdeľovalo sa každému podľa toho, kto ako potreboval*).

vodcovia ako napr. zakladateľ cenobitského mníštva Pachomios († 347),[7] Bazil Veľký († 379),[8] alebo Ján Kasián († po 432).[9]

Významná skupina neskoroantických biskupov pochádzala z mníšskeho prostredia, alebo s týmto spôsobom života sympatizovala. Asketický spôsob života posilňoval ich autoritu v pragmatických záležitostiach. Zároveň hľadali cestu ako sa obklopiť neženatými klerikmi a združiť ich do *kvázi-monastickej* komunity.[10] Prvým biskupom, ktorý spojil život v meste a poslušnosť pravidlám spoločného života, bol podľa sv. Ambróza Euzébius z Vercelli († 371).[11] Ďalším centrom podobnej iniciatívy v Itálii sa stala Aquileja aj pod vplyvom Evagria Antiochijského, ktorý do Ilýrie prišiel v súvislosti s návratom Euzébia z východného exilu.[12] Takýmto spôsobom prúdili východné inšpirácie pre západný *vita communis*. Aquileja bola v tomto období kľúčová, pretože v čase biskupa Valeriána († 388) tu pod jeho patronátom okolo roku 370 vznikla silná komunita žijúca istým druhom mníšskeho života.[13] Keď došlo k jej rozpusteniu, mnoho jej členov sa vrátilo do svojich domovov, prípadne na iné miesta, kde šírili základné myšlienky tohto spoločenstva. Patril medzi nich napr. sv. Hieronym († 419/420), ktorý neskôr sformovanú aquilejskú komunitu pod vedením Valeriánovho nástupcu a bývalého Hieronymovho spolubrata Chromatia († 405/406) pripodobnil ku chóru svätých (*quasi beatorum chorus*).[14]

Po úspešných pokusoch vo Vercelli a v Aquileji pokračoval v snahe usporiadať komunitný život klerikov ďalší biskup s väzbami na biskupov v severnej Itálii. Iniciatívu jedného z najdôležitejších cirkevných otcov – Augustína z Hippo († 426/427) – možno považovať za najvýznamnejšiu a najtrvácnejšiu.[15] Vo svojej komunite využil biblický model *vita apostolica* (teda spolužitie prvotných kresťanov bez ohľadu na rodinný a spoločenský pôvod, etnicitu, alebo pohlavie) na sformovanie vplyvnej a silnej normy cenobitského života. Jeho regula snažiaca sa o spoločný život *jedného srdca a jednej duše* patrí medzi najrozšírenejšie zbierky

[7] Za svojho života založil deväť kláštorov, v ktorých žilo viac ako 5000 mníchov. V tom čase sa v písomných prameňoch objavuje aj grécke slovo *monachos* na označenie člena kláštora. RICHTER, S. Vom mönchischen Leben. Entwicklungslinien des Mönchtums in Ägypten. In: BEHLMER, H. - TAMCKE, M. (eds.). *Christen in Ägypten*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2015, s. 31–33. K životopisným dátam DROBNER, H. R. *Patrologie: úvod do studia starokřesťanské literatury*. Praha: OIKOYMENH, 2011, s. 467.

[8] DROBNER, Patrologie, s. 350, 360–363.

[9] Podľa Gennadia z Marseille založil Ján Kasián (Cassian) dva kláštory a vytvoril pre nich pravidlá spolužitia. TZAMALIKOS, P. *The Real Cassian Revisited. Monastic Life, Greek Paideia, and Origenism in the Sixth Century*. Leiden; Boston: Brill, 2012, s. 49–50. Pozri aj DOLINSKÝ, J. *Dejiny mníšstva*. Bratislava: Teologická fakulta TU, 2013, s. 173–176. K životopisným dátam DROBNER, Patrologie, s. 481.

[10] RAPP, C. *Holy Bishops In Late Antiquity*. Berkeley: University of California Press, 2005, s. 147.

[11] ZELZER, M. (ed.). *Corpvs Scriptorvm Ecclesiasticorvm Latinorvm vol. LXXXII. Sancti Ambrosi opera pars X. Epistulae et Acta tomus III*. Vindobonae: Hoelder-Pichler-Tempsky, 1982, s. 270.

[12] WILLIAMS, M. H. *The Monk and the Book. Jerome and the Making of Christian Scholarship*. Chicago; London: The University of Chicago Press, 2006, s. 272.

[13] DUNN, M. *The Emergence of Monasticism. From the Desert Fathers to the Early Middle Ages*. Malden: Blackwell Publishers, 2003, s. 59.

[14] WILLIAMS, The monk and the book, s. 272.

[15] DROBNER, Patrologie, s. 498–499.

pravidiel rehoľného života v stredovekej Európe.[16] Vyplynula z potreby usmerňovať spolužitie klerikov zhromaždených pri jeho biskupskom sídle. Aj po menovaní za biskupa totiž Augustín zostal oddaný rehoľnému spôsobu života, dokonca tak, že prijatie klerických svätení podmieňoval komunitným životom.[17] Hoci termín kláštor (*monasterium*) je v tomto prípade ešte anachronický,[18] forma spolužitia bratov, ako ich sám Augustín označuje, viac pripomína mníšske spoločenstvá, než budúce kapituly kanonikov.[19] Dajú sa tu však vypozorovať ich tri spoločné črty: v oboch prípadoch ide o (1) spoločenstvo klerikov (2) zhromaždených a žijúcich pri biskupských kostoloch a (3) riadiacich sa istými spoločnými pravidlami.

Augustínov „záhradný kláštor" a jeho regula sa v stredoveku stali veľmi populárnymi,[20] ale v tom čase vznikali podobné iniciatívy aj na iných miestach, kam sa inšpirácie nedostávali priamočiaro len z jedného miesta, ale boli skôr založené na osobných skúsenostiach miestnych biskupov s východným *vita communis*, prípadne na iných miestach západného kresťanstva. Jedným z príkladov je Hilár z Poitiers († 367), ktorý musel v súvislosti s odporom proti arianizmu odísť do vyhnanstva do Frýgie.[21] Po svojom návrate podporoval mníšske komunity v Galii.[22]

Kánonický spôsob života vznikol práve v prostredí v západofranskej a vizigótskej cirkvi v 6. – 7. storočí.[23] Legislatíva cirkevných synod merovejovského kráľovstva sa týkala všeobecne duchovenstva, ale v záveroch troch z nich zo 6. storočia sa objavuje označenie *clerici canonici*.[24] Najskôr to bolo na synode v Clermonte v roku 535, potom v Orléans (538) a nakoniec v Tours (567).[25] Podľa znenia jednotlivých ustanovení môžeme povedať, že išlo o skupinu klerikov, ktorým bola zverená konkrétna úloha pri liturgii, za čo dostávali určitý príjem z cirkevného

16 LUTTER, Ch. Vita communis in Central European Monastic Landscapes. In HOVDEN, E. - LUTTER, Ch. - POHL, W. (eds.). *Meanings of Community Across Medieval Eurasia. Comparative Approaches*. Leiden; Boston: Brill, 2016, s. 364. O Augustinových mníšskych spisoch prehľadovo DROBNER, Patrologie, s. 554–558.

17 DROBNER, Patrologie, s. 554.

18 O'DONNELL, J. J. A. his time and lives. In STUMP, E. - KRETZMANN, N. (eds.). *The Cambridge Companion to Augustine*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, s. 16.

19 Edíciu Augustínových textov upravujúcich spoločný život duchovných pozri LAWLESS, G. *Augustine of Hippo and his Monastic Rule*. Oxford: Clarendon Press, 1987, s. 73–118.

20 Pozemok na stavbu „kláštora" ponúkol v záhrade biskupského kostola v Hippo Augustínovi vtedajší biskup Valerianus. CHADWICK, H. *Augustine of Hippo. A Life*. Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 52.

21 DROBNER, Patrologie, s. 331.

22 DUNN, M. Asceticism and monasticism, II: Western. In CASIDAY, A - NORRIS, F. W. (eds.). *The Cambridge History of Christianity. Constantine to c. 600*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 669.

23 NOBLE, T. F. X. The Christian Church as an Institution. In NOBLE, Thomas F. X. - SMITH, Julia M. H. (eds.). *The Cambridge History of Christianity. Early Medieval Christianities c. 600 – c. 1100*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 266.

24 MEIJNS, B. Les chanoines séculiers: histoire et fonctions dans la société (IXe-XIIe siècle). In ANDRAULT-SCHMITT, C. - DEPREUX, P. (eds.). *Les chapitres séculiers et leur culture: vie canoniale, art et musique à Saint-Yrieix (VIe-XIIIe siècle)*. Limoges: Presses universitaires de Limoges, 2014, s. 16.

25 MAASSEN, F. (ed.). *Monvmenta Germaniae Historica. Legvm sectio III. Concilia Tomus I. Concilia Aevi Merovingici*. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1893, s. 69, c. XV. MAASSEN, MGH, Legvm III, Concilia I, s. 77, c. XII (XI). MAASSEN, MGH, Legvm III, Concilia I, s. 127–128, c. XX (XIX).

majetku spravovaného biskupom. Hoci pramene nedovoľujú povedať, či títo klerici žili spoločným životom, spája ich s kanonikmi karolovského obdobia niekoľko spoločných bodov. Okrem názvu to bola skutočnosť, že šlo o spoločenstvá sekulárnych klerikov združených pri kostoloch biskupského mesta pozdĺž hlavných prístupových miest. Ich úlohou bola starostlivosť o miesta posledného odpočinku svätých, ktoré boli zároveň cieľovými destináciami pre pútnikov. Na čele tohto zboru síce stál *abbas*, ale nešlo o kláštornú komunitu, pretože nie je možné dokázať ani *vita communis* týchto duchovných.[26]

V priebehu 6. a 7. storočia sme v Galii svedkami procesu, keď biskupský patronát nad monastickými spoločenstvami postupne preberala vládnuca dynastia. Prvý známy príklad pochádza z Burgundska, keď tamojší kráľ Žigmund fundoval pri kostole sv. Mórica v Agaune (dnes Švajčiarsko) kláštor pod svojím patronátom.[27] Najmasívnejšiu fundačnú aktivitu v merovejovskej Franskej ríši môžeme pozorovať v čase regentstva Balthildy († 680). S jej menom je spojená široká podpora kláštorov v Corbie, Luxeuil, či Noyone. V Živote sv. Balthildy sa tiež zachovala informácia, že nabádala biskupov, aby klerici zhromaždení pri katedrálnom chráme (*basilica senior*) žili podľa monastických pravidiel.[28]

Synody na Pyrenejskom polostrove z konca 6. a z celého 7. storočia mali aj vďaka vplyvu Izidora Sevilského († 636) oveľa jasnejšiu predstavu o obsahu pojmu *clerici canonici*. Pod týmto označením možné chápať klerikov všetkých stupňov svätenia poverených slávnostnou bohoslužbou v katedrálnych chrámoch, mestských a vidieckych bazilikách, alebo vo veľkých farnostiach, žijúcich *vita communis* a vydržiavaných z cirkevného majetku v správe biskupa, opáta alebo archipresbytera. Na konci 7. storočia však už môžeme pozorovať narúšanie spoločného života, keď sa bohatším klerikom ponechávala sloboda žiť zo svojho majetku, alebo ho darovať cirkevnej inštitúcii.[29]

Kapituly a Karolovci

Kľúčový moment vo vývoji kánonického života prišiel v polovici 8. storočia vo Franskej ríši. V tom čase došlo k zmene dynastie a to znamenalo zmeny aj v cirkevnom živote ríše, najmä z dôvodu masívneho rozšírenia kráľovského patronátu. V tejto situácii mohla vyjsť úspešná iniciatíva na usporiadanie, resp. reformu kléru, z centra a s podporou vládnucej dynastie. Jej kľúčovou postavou bol metský biskup Chrodegang s úzkymi rodinnými kontaktmi na kráľovskú dynastiu Merovejovcov i dynastiu ich majordómov Karolovcov.[30] Chrodegang pôsobil na

[26] MEIJNS, Les chanoines séculiers, s. 16–18.

[27] FOX, Y. *Power and Religion in Merovingian Gaul. Columbanian Monasticism and the Frankish Elites*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 6–7.

[28] SEMMLER, J. Per Iussorium Gloriosi Principis Childerici Regis. In *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*. roč. 107, 1999, s. 22–23.

[29] MARCHAL, G. P. Was war das weltliche Kanonikerinstitut im Mittelalter? Dom- und Kollegiatstifte. Eine Einführung und eine neue Perspektive. In: *Revue d'histoire ecclésiastique*. roč. 94, 1999, s. 780.

[30] BERTRAM, J. *The Chrodegang Rules. The Rules for the Common Life of the Secular Clergy from the Eighth and Ninth Centuries. Critical Texts with Translations and Commentary*. London; New York: Routledge, 2017, s. 12.

dvore Karola Martela (*referendarius*) a získal vzdelanie v benediktínskom kláštore v Sint-Truiden (dnes Belgicko). Neskôr sa v roku 742 stal vďaka Karolovmu synovi Pipinovi (III. Krátky) biskupom v centre východnej časti Franskej ríše (Austrázia).[31] V tom čase pápež Zachariáš (741 – 752) zaslal Pipinovi zbierku kánonov. Vo výťahu z kolekcie Dionýza Exigua sa nachádzala aj možnosť pre biskupov usporiadať život klerikov podľa mníšskej reguly.[32] Tieto udalosti korelujú aj s aktivitami sv. Bonifáca predsedajúceho v roku 743 prvej franskej cirkevnej synode po približne osemdesiatich rokoch.[33] Pipin zakrátko presvedčil pápeža, aby odobril zbavenie posledných Merovejovcov (Childericha a jeho syna) kráľovskej moci.[34] Aby došlo k potvrdeniu Pipinovho nastolenia, vyslal nový kráľ do Ríma posolstvo na čele s vojvodom Autgarom a biskupom Chrodegangom.[35] Výsledkom nebola len Pipinova korunovácia v St. Denis, ale aj Chrodegangova inšpirácia v rímskych liturgických zvyklostiach, ktoré potom aplikoval vo svojej katedrále (hudba, liturgia, liturgické knihy, relikvie a pod.).[36] Význam týchto skutočností vzrastie, ak si uvedomíme, že po zavraždení Bonifáca-Winfrida († 754) sa Chrodegang stal arcibiskupom Germánie, získal pálium a postavil sa na čelo reformných procesov.[37] Ukázalo sa to už v nasledujúcom roku, keď spolu s kráľom Pipinom stáli na čele synody vo Ver (dnes Ver-sur-Launette vo Francúzsku) v roku 755, ktorá vzniesla požiadavku na väčšiu pozornosť voči mužským i ženským rehoľným komunitám.[38] V nadväznosti na tieto udalosti vzniká tzv. Chrodegangova regula. Jej cieľom bolo vytvoriť pravidlá spoločného života kanonikov (presne v duchu nariadenia Bonifáca z roku 745).[39]

Chrodegang síce formuloval svoju regulu adresne priamo pre komunitu pri Katedrále sv. Štefana v Métach, to však neznamená, že nemal záujem o jej rozšírenie. Vnímal ju ako nasledovaniahodný vzor pre ďalšie katedrály vo Franskej ríši.[40] Zo znenia jednotlivých článkov reguly je zrejmé, že spoločenstvo žijúce podľa nej stojí bližšie k mníchom ako ku kanonikom, ktorých poznáme z neskoršieho obdobia. Inšpirácia autora u sv. Benedikta je zreteľná a s ohľadom na Chrodegangovu formáciu aj logická. Napriek jej benediktínskej genetike je dôležité ju na tomto mieste vyzdvihnúť, pretože jej formuláciou a zavedením do života došlo k jasnejšiemu rozlíšeniu klerikov žijúcimi *vita communis* od klerikov mimo týchto komunít, čo nakoniec potvrdil aj ďalší vývoj.[41]

---

31 RICHÉ, P. *Die Karolinger. Eine Familie formt Europa*. München: DTV, 1991, s. 96–97.

32 BERTRAM, The Chrodegang Rules, s. 12.

33 HÄGERMANN, Dieter. *Karel Veliký. Vládce Západu*. Praha: Prostor, 2002, s. 53.

34 HÄGERMANN, Karel Veliký, s. 58–59.

35 RICHÉ, Die Karolinger. Eine Familie formt Europa, s. 105–106.

36 BERTRAM, The Chrodegang Rules, s. 13.

37 JÄSCHKE, K.-U. Bonifatius und die Königssalbung Pippins des Jüngeren. In *Archiv für Diplomatik*. roč. 23, 1977, s. 53.

38 RHIJN, Carine van. *Shepherds of the Lord. Priests and Episcopal Statutes in the Carolingian Period*. Turnhout: Brepols, 2007, s. 41.

39 BERTRAM, The Chrodegang Rules, s. 14.

40 BERTRAM, The Chrodegang Rules, s. 15.

41 RHIJN, Shepherds of the Lord, s. 41–42.

Rozšírenie Chrodegangovej reguly a jej aplikácia v iných lokalitách je otázna. Pramene skôr naznačujú, že slúžila skôr ako inšpirácia pre iné cirkevné inštitúcie, prípadne pre ďalšie zákonodarstvo, než ako doslovne aplikovaná regula. Zvlášť ak doplníme, že vo Franskej ríši existovala aspoň jedna ďalšia alternatívna regula.[42]

Franskí panovníci – Pipin a potom Karol Veľký pravidelne nariaďovali duchovenstvu komunitný život. Popri mníchoch a kanonikoch sa v tomto období objavujú aj *monasteria canonicorum*. Tento a ďalšie prípady ukazujú, že v tomto období nie je možné jednoznačne narysovať hranicu medzi kláštorom a zborom kanonikov. Toto nejasné rozlišovanie podľa švajčiarskeho historika Guyho P. Marchala spomaľovalo karolovskú reformu duchovenstva.[43] Po pokusoch zo synody vo Ver (755) a nariadeniach Karola Veľkého sa ju podarilo realizovať vo veľkom meradle až za vlády Karolovho syna Ľudovíta Pobožného. Bolo to možné až potom, čo sa heterogénne prvky franskej cirkvi podarilo rôznymi privilégiami usporiadať do rovnakého vzťahu k svetskej moci.

Karolovská reforma kléru sa realizovala na tzv. Áchenských synodách, najmä na prvej z nich v roku 816, kde bola prijatá tzv. Áchenská regula známa aj ako *Institutio canonicorum*. Bola dlhšia ako Chrodegangova regula (pozostávala zo 145 kapitol). Prvých 38 kapitol bolo zostavených z výňatkov diel patristických a ranostredovekých autorov (Izidor Sevilský, Hieronym, Augustín, Gregor I. a pod.) venujúcich sa správaniu klerikov. Druhá časť (kánony 39 – 113) bola zložená z dekrétov kánonického práva (39 – 93, z toho kánony 39 – 91 tvorili ustanovenia cirkevných koncilov a synod a kánony 92 – 93 boli pápežskými dekrétmi) a ďalších citácií z diel patristických autorov o morálnom profile klerikov (kánony 94 – 113). Nasledujú ustanovenie 114 vysvetľujúce rozdiel medzi mníchom a ostatnými veriacimi a kánon 115 definujúci rozdiel medzi kanonikom a mníchom. Zvyšné paragrafy Áchenskej reguly sa tematicky prekrývajú s Chrodegangovou regulou. Upravujú slávenie liturgie, stravovanie kanonikov, prijímanie kanonikov, ich výchovu a vnútornú štruktúru, resp. organizáciu komunity.[44] Na jej čele mal stáť prepošt - *praepositus*, ktorý bol za ňu zodpovedný. Okrem neho bolo ustanovených niekoľko úradov zabezpečujúcich základné činnosti v rámci zboru kanonikov: *cellarius* riadil zásobovanie potravinami, *custos* zodpovedal za kostolné náradie, *portarius* bdel nad kláštorom, *hospitalarius* sa staral o chudobných a o špitál, *lector*-ovi bolo zverené čítanie pri stole a vzdelávanie ďalších lektorov a *frater vitae probabilis* bol poverený vzdelávaním prichádzajúcich klerikov.[45]

Ďalší vývoj kapitúl, ich „úpadok“ a „reforma“

Prijatie Áchenskej reguly v roku 816 neznamenalo, že sa ňou začala automaticky riadiť každá inštitúcia, ktorej sa mala týkať. Proces jej šírenia totiž trval niekoľko desaťročí a jeho rýchlosť bola v jednotlivých častiach ríše rozdielna. Zdá

[42] BARROW, J. *The Clergy in the Medieval World. Secular Clerics, Their Families and Careers in North-Western Europe c. 800-c.1200*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, s. 79–81.

[43] MARCHAL, Was war das weltliche Kanonikerinstitut im Mittelalter?, s. 784.

[44] BARROW, The Clergy in the Medieval World, s. 82–83.

[45] MARCHAL, Was war das weltliche Kanonikerinstitut im Mittelalter?, s. 786.

sa, že rýchlejšie sa tak dialo v západnej časti ríše, kde existujú doklady na aplikovanie *Institutio canonicorum* už v 9. storočí (Laon). Tam aj došlo k viacerým modifikáciam, z ktorých najviditeľnejšou bol úrad dekana zodpovedného za zbor (išlo o inšpiráciu z monastického prostredia).[46] Oveľa neskôr sa závery Áchenskej synody aplikovali v oblastiach na východ od Rýna. Podľa distribúcie jej kópií a terminológie v listinách sa dá usudzovať, že k jej širšiemu uplatneniu v týchto oblastiach došlo až v 10. a na začiatku 11. storočia. Keďže dekan v týchto oblastiach nezískal kontrolu nad spoločným majetkom, jeho pozícia bola slabšia ako prepoštova. Tieto katedrálne komunity praktizovali komunitnejší spôsob života, než tie v západných častiach ríše. Tento vývoj pokračoval až do 12. storočia, keď už boli rozdiely medzi „galskými" a „germánskymi" komunitami tak zreteľné, že si ich začali všímať aj súčasníci.[47]

Od 9. storočia sme svedkami ďalšieho procesu – rozdelenia *mensy* medzi biskupa a zbor kanonikov.[48] Tieto odstredivé tendencie karolovského obdobia majú svoj pôvod v potrebách prelátov žijúcich často mimo svojho kostola kvôli pôsobeniu v kráľovských službách. Delenie príjmov však nebolo jednoduché, pretože je veľmi náročné rozlíšiť, či pochádzali z majetkov (1) patriacich biskupovi osobne, (2) darovaných biskupskému stolcu počas jeho pôsobenia, (3) udelených biskupovi osobne počas jeho pôsobenia alebo (4) patriacich priamo kostolu.[49] Všeobecne sa však dá konštatovať, že najskôr došlo k rozčleneniu novozískaných majetkov a až neskôr prišlo k deleniu starších (pôvodne spoločných) majetkov. Priamym následkom majetkovej a administratívnej emancipácie bolo sformovanie samostatných právnických osôb.[50] Vyčlenenie samostatných prebiend zároveň časovo koreluje s rozpustením *vita communis* kanonikov v priebehu 10. a 11. storočia.[51] Naznačené vývojové tendencie smerujúce k rovnakému výsledku (oddelené majetky biskupstva a kapituly, rozdelenie kapitulného majetku na benefíciá) však musíme prísne regionalizovať. V praxi to znamená, že konkrétne okolnosti, motívy, priebeh a načasovanie týchto procesov sa líšili od jednotlivých oblastí, závislosti inštitúcie od mocenskej sféry a širšieho kultúrneho kontextu.[52] Zároveň nemôžeme tieto udalosti považovať *a priori* za úpadkové tendencie, pokiaľ nenarúšali základný zmysel existencie zboru klerikov pri významnom kostole – slávenie liturgie, hoci je nutné doplniť, že zdržiavanie sa mimo kostola robilo tento cieľ náročným na dosiahnutie.[53] V základnej prehľadovej literatúre sa všeobecne konštatuje, že ide o krízové obdobie vo vývoji kapitúl.[54] Guy P. Marchal jej však čiastočne protirečí, keď tvrdí, že pomerne negatívna povesť spoločenstiev kano-

[46] BARROW, The Clergy in the Medieval World, s. 83–85.

[47] BARROW, The Clergy in the Medieval World, s. 83–85.

[48] CROSBY, E. U. *Bishop and Chapter in Twelfth-Century England. A Study of the "Mensa Episcopalis"*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 11.

[49] CROSBY, Bishop and Chapter, s. 12.

[50] MARCHAL, Was war das weltliche Kanonikerinstitut im Mittelalter?, s. 788–789.

[51] FEINE, H. E. *Kirchliche Rechtsgeschichte I. Die Katolische Kirche*. Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1955, s. 334.

[52] MARCHAL, Was war das weltliche Kanonikerinstitut im Mittelalter?, s. 790.

[53] MARCHAL, Was war das weltliche Kanonikerinstitut im Mittelalter?, s. 791.

[54] FEINE, Kirchliche Rechtsgeschichte I, s. 334.

nikov v 10. a 11. storočí korení v proreformnej spisbe polovice 11. storočia. Tá na nich nazerala, ako na tých, čo ustúpili svetu (*canonici saeculares*).[55] Fakt je taký, že otázka bohatstva a simónie začala byť živá najmä v stredomorských oblastiach, zvlášť na Apeninskom polostrove. V dielach tamojších autorov sa odkazy na *vita communis* objavujú čoraz častejšie a ich frekvencia prudko stúpa po roku 1030.[56] V tomto *milieu* sa zrodili aj nové komunity pod vedením charizmatických duchovných lídrov, ktorých cieľom bol návrat k spoločnému životu, nie však v centre, ale na okraji. Za všetky pokusy hodno spomenúť spoločenstvá v Camaldoli (založené 1023 – 1026) a Vallombrose (1038).[57] Hlad po nábožnejšom živote sa objavoval aj mimo monastického prostredia a prejavil sa aj v Ríme. V roku 1059 sa konala Lateránska synoda pod vedením pápeža Mikuláša II. Hoci jej najznámejším výsledkom je tzv. úprava voľby pápeža z prvého zasadnutia,[58] zhromaždených 113 biskupov pokračovalo v diskusii aj o ďalších témach. Zasadnutie z 1. mája pod vedením samotného pápeža bolo venované spôsobu života klerikov, zvlášť priamo v Ríme a v okolitých diecézach, ktoré boli bezprostredne podriadené rímskemu biskupovi. Stretnutie začalo príhovorom *archidiakona apoštolskej stolice* Hildebranda.[59] Počas svojho vystúpenia na synode prečítal aj niektoré pasáže áchenského *Institutio canonicorum*, ktorými chcel odôvodniť potrebu návratu k pôvodným zásadám *vita communis*.[60] Najväčšie pohoršenie vyvolali štedré prídely jedla a pitia pre kanonikov, ako aj povolenie skromného vlastníctva.[61] Výsledkom synody nebolo striktné nariadenie na uvedenie tejto reguly do praxe. Zostalo pri odporúčaní pápeža Mikuláša II., aby sa spoločenstvá klerikov riadili jej zásadami (encyklika *Vigilantia universalis*).[62] Hildebrand neprestal s presadzovaním spoločného života klerikov podľa reguly ani po tom, čo bol zvolený za pápeža (1073). Dúfal, že sa tento model stane základnou normou pre všetky klerické komunity západného kresťanstva. Určitou výhodou bolo, že nebolo nutné vytvoriť novú regulu, ale k dispozícii bola Regula sv. Augustína. Zakrátko potom prvé komunity vypočuli volanie „reformátorov" (Alexandera II., Petra Damianiho, Ivona z Chartres a ďalších)[63] a obnovili *vita communis* práve v intenciách Augustínovej reguly. V nasledujúcich desaťročiach prebehol pomerne heterogénny proces s mnohými variáciami, ktorého výsledkom boli štyri základné skupiny kapitúl:

55 MARCHAL, Was war das weltliche Kanonikerinstitut im Mittelalter?, s. 791.

56 BARROW, The Clergy in the Medieval World, s. 100.

57 ANDREWS, F. *The Other Friars. The Carmelite, Augustinian, Sack and Pied Friars in the Middle Ages*. Woodbridge, Rochester: Boydell, 2006, s. 71.

58 STROLL, M. *Popes and Antipopes. The Politics of Eleventh Century Church Reform*. Leiden; Boston: Brill, 2012, s. 95–103.

59 COWDREY, H. E. J. *Pope Gregory VII 1073-1085*. Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 38.

60 COWDREY, Pope Gregory VII, s. 46.

61 BARROW, The Clergy in the Medieval World, s. 101.

62 COWDREY, Pope Gregory VII, s. 46.

63 FEINE, Kirchliche Rechtsgeschichte I, s. 232. Na pomenovanie viacerých procesov v druhej polovici 11. storočia sa zvykne používať súmarne označenie *Gregoriánska reforma*. Pojem reforma je však čoraz častejšie podrobovaný kritike. BARROW, Julia. Ideas and applications of reform. In NOBLE, Thomas F. X. - SMITH, Julia M. H. (eds.). *The Cambridge History of Christianity. Early Medieval Christianities c. 600 – c. 1100*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 345–362.

(1) zbor kanonikov pri katedrálach a iných kostoloch, ktorých majetok a príjmy boli oddelené, (2) spoločenstvá žijúce podľa Áchenskej reguly, teda komunitne s oddelenými prebendami, (3) kanonici žijúci podľa miernejšej verzie Augustínovej reguly alebo (4) podľa jej prísnejšej aktualizovanej verzie.[64] Táto kategorizácia bola dôsledkom vývojových trendov v dvoch fundamentálnych otázkach: vzťah spoločenstva klerikov voči biskupovi a nahradzovanie *vita communis* systémom právnych väzieb zabezpečujúcich plnenie ústredného zmyslu existencie kapitúl – bohoslužby.[65]

Kapituly ako samostatné právnické osoby

Prenikaním kanonického práva získali katedrálne a kolegiátne kapituly štatút samostatnej právnickej osoby nezávislej od biskupa, pričom voči nemu získali dokonca silnejšie postavenie ako kardinálske kolégium voči pápežovi.[66] Rozhodujúcim momentom bol presun výberu biskupa práve na katedrálne kapituly v prvej polovici 12. storočia,[67] čo vo Svätej ríši rímskej korelovalo so slabnúcim vplyvom cisárskej moci na obsadzovanie biskupských stolcov.[68] Právo kapituly radiť biskupovi pri výkone jeho úradu sa postupom času transformovalo do práva na súhlas (najmä pri majetkových transakciách).[69] Pri kolegiátnych kapitulách sa logicky s voľbou biskupa nestretávame, avšak aj tu môžeme vo výnimočných prípadoch pozorovať istú participáciu na cirkevnej správe niektorých oblastí.[70] Osamostatňovanie sa kapitúl od biskupa však trvalo dlhší čas a nešlo o jednorazový proces. Jeho vonkajším prejavom bolo objavenie sa pečatí kapitúl v priebehu 12. storočia. Frekvencia výskytu vlastných listín kapitúl sa síce od tohto obdobia stupňovala, ale nárast bol viac rozkolísaný než kontinuálny.[71] Na tom však možno ilustrovať, že aj osamostatňovanie sa kapitúl od biskupskej moci nebol priamočiary proces, ale líšil sa v závislosti od lokálnych pomerov. Pod vplyvom kánonického práva zažívajúceho v 12. a 13. storočí obdobie svojho najväčšieho lesku sa udiala aj rozhodujúca fáza vo vývoji inštitúcie kapitúl. Ich vnútorná štruktúra a postavenie v cirkevnej organizácii sa v podstate definitívne sformovala do konca 13. storočia a s menšími úpravami pretrvala až do najnovších čias.[72]

Kolegiátne kapituly

Hoci dnešné kánonické právo pozná prakticky jediný rozdiel medzi katedrálnou a kolegiátnou kapitulou (umiestnenie voči katedrále), v období od 12. sto-

64 MORRIS, C.. *The Papal Monarchy. The Western Church from 1050 to 1250*. Oxford: Clarendon Press, 1989, s. 247.

65 MARCHAL, Was war das weltliche Kanonikerinstitut im Mittelalter?, s. 792.

66 FEINE, Kirchliche Rechtsgeschichte I, s. 335.

67 Podrobne PENNINGTON, K. The Golden Age of Episcopal Elections 1100-1300. In: *Bulletin of Medieval Canon Law*. roč. 35, 2018, s. 243–253.

68 BARROW, J. S. Cathedrals, Provosts and Prebends. A Comparison of Twelfth-Century German and English Practice. In *The Journal of Ecclesiastical History*. roč. 37, č. 4, 1986, s. 538.

69 FEINE, Kirchliche Rechtsgeschichte I, s. 338.

70 FEINE, Kirchliche Rechtsgeschichte I, s. 338.

71 BARROW, Cathedrals, Provosts and Prebends, s. 538–539.

72 MARCHAL, Was war das weltliche Kanonikerinstitut im Mittelalter?, s. 792–793.

ročia je k nemu potrebné pridať aj participáciu katedrálnych kapitúl na vedení diecézy. Združené kapituly plnili tieto úlohy len veľmi zriedkavo.[73]

Samotné počiatky a prvotné vývojové fázy združených kapitúl zahaľuje hmla spôsobená nedostatkom zachovaných historických prameňov sprevádzaná navyše veľkými chronologickými a regionálnymi odlišnosťami. Nemecký medievista P. Moraw rozlišuje dva základné typy týchto inštitúcií. Do prvej skupiny radí fundácie s väzbami na monastické prostredie, pričom ich delí na niekoľko podskupín. Ide o (1) komunity založené pri kláštore, resp. na vzdialenejších majetkoch kláštora; (2) kapituly, ktoré vznikli sekularizáciou pôvodných monastických spoločenstiev; (3) kapituly postavené na monastickom základe s vnútorným usporiadaním podľa vzoru benediktínov a nakoniec (4) o benediktínske kláštory, ktoré sa transformáciou na kapituly snažili vyhnúť reformným snahám v reholi najmä počas 15. a 16. storočia.[74]

Druhou hlavnou skupinou boli podľa P. Morawa kolegiátne kapituly, pri počiatkoch ktorých zohrávali kľúčovú rolu biskupi. Tí nereagovali na Áchenskú regulu z roku 816 vlnou nových fundácií na jej základe, ani výraznou snahou o jej presadenie v existujúcich spoločenstvách. Od polovice 9. storočia však môžeme pozorovať masovejší vznik nových biskupských fundácií v najvýznamnejších ríšskych arcidiecézach – v Trevírskej a Kolínskej. Vrchol ich zakladania však koreluje s obdobím otovskej dynastie. P. Moraw považuje tento druh inštitúcie za typického predstaviteľa prepojenia berly a koruny, pričom za priekopníka v tomto procese považuje kolínskeho arcibiskupa Bruna, brata cisára Ota I.[75] Výrečným modelovým príkladom tohto prepojenia je situácia vo Wormse. Pôvodne bol mocenským centrom budúcej sálskej dynastie, z ktorého ju definitívne vytlačil kráľ Henrich II.[76] Na pamiatku odstránenia mocenskej konkurencie vtedajší biskup Burchard opevnené sídlo zrovnal so zemou a na jeho mieste založil Kapitulu sv. Pavla.[77]

Fundačná aktivita ríšskych biskupov sa v tomto období netýkala len kostolov v lokalite, kde biskup sídlil, ale dotkla sa aj sídel, ktoré biskupi a panovníci považovali za vhodné ako nové centrá Božieho kultu. Dialo sa tak do vyvrcholenia sporu o investitúru, keď sa táto vlna biskupského zakladania utlmila a už nikdy sa neobnovila v takej miere. Čisto biskupské fundácie sú v neskoršom období raritné.[78] Nová vlna zakladaní kolegiátnych kapitúl prišla opäť na konci 12. storočia, avšak iniciatívni už neboli biskupi, ale svetskí fundátori – spočiatku králi a naj-

[73] FEINE, Kirchliche Rechtsgeschichte I, s. 338.

[74] MORAW, P. Über Typologie, Chronologie und Geographie der Stiftskirche im deutschen Mittelalter. In *Untersuchungen zu Kloster und Stift*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1980, s. 16–19.

[75] MORAW, Über Typologie, s. 20–21.

[76] WOLFRAM, H. *Conrad II, 990-1039. Emperor of Three Kingdoms*. University Park (Pa.): Pennsylvania State University Press, 2006, s. 16–17.

[77] KEILMANN, B. Bistum Worms. In GATZ, Erwin (ed.). *Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation*. Freiburg im Breisgau: Verlag Herder, 2003, s. 821.

[78] MORAW, Über Typologie, s. 23.

významnejšie šľachtické rody.[79] Iniciatívu postupne vyvinuli aj stredná šľachta, farári významných miest a nakoniec v 15. storočí aj samotné mestské komunity.[80]

Počiatky kapitúl v uhorskej cirkevnej organizácii

Vznik uhorskej cirkevnej organizácie je spojený s osobou prvého uhorského kráľa Štefana I. Autor *Väčšej legendy svätého Štefana kráľa* uvádza, že panovník založil desať biskupstiev.[81] Ide však o tvrdenie majúce za cieľ vyzdvihnúť význam kráľa svätej povesti. To však priamo odporuje zachovaným hodnoverným prameňom, podľa ktorých vieme s určitosťou, že za vlády Štefana vzniklo osem nových biskupstiev (Ostrihom, Jáger, Kaloča, Ráb, Vacov, Päťkostolie, Alba Júlia, Čanád) a jedno bolo transformované z misijného na riadne biskupstvo (Vesprém).[82] Táto informácia je dôležitá najmä s ohľadom na časť staršej odbornej literatúry predpokladajúcej, že so vznikom uhorských diecéz boli *ipso facto* založené aj katedrálne kapituly. Navyše za členov prvých takýchto spoločenstiev klerikov pri sídle uhorských biskupov boli považovaní benediktíni.[83] Toto presvedčenie plynulo zo skutočnosti, že pri zrode uhorskej cirkevnej organizácie stáli ľudia z okruhu sv. Vojtecha, ktorým bol život podľa reguly sv. Benedikta veľmi blízky (napr. ostrihomský arcibiskup Astrik-Anastázius, niekdajší opát v Břevnove a Pannonhalme).[84] Historiografia 20. storočia – najmä maďarskojazyčná – však s týmito staršími závermi polemizuje a autori ako E. Mályusz,[85] L. Mezey,[86] či L. Koszta[87] prinášajú vlastné pohľady na počiatočnú fázu existencie kapitúl v Uhorsku. V záveroch sa síce líšia, ale v istých skutočnostiach sa ich analýzy prekrývajú. Tými najpodstatnejšími sú konštatovania, že počiatky kapitúl v Uhorsku sú zahalené rúškom tajomstva kvôli torzovitosti historických prameňov z 11. až 12. storočia, v ktorých sa navyše používa neustálená a nejednoznačná terminológia. Jej prehľad ponúka najmä L. Koszta. Podľa jeho výskumov sa v prvých dvoch storočiach uhorskej cirkevnej organizácie používali pre zbor klerikov pri biskupskom chráme slová *monasterium*, *claustrum*, *coenobium*, či *ecclesia*.[88] Termín *capitulum* na

[79] MORAW, Über Typologie, s. 24–25.

[80] MARCHAL, Was war das weltliche Kanonikerinstitut im Mittelalter?, s. 806.

[81] MARSINA, R. (ed.). *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice: Rak, 1997, s. 53.

[82] GYÖRFFY, G. *Święty Stefan I: król Węgier i jego dzieło*. Warszawa: Rytm, 2003, s. 219–235.

[83] Stručný prehľad názorov KOSZTA, L. Die Domkapitel und ihre Domherren bis Anfang des 12. Jahrhunderts in Ungarn. In NAGY, Balázs - SEBŐK, Marcell (eds.). *... The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways... Festschrift in Honor János M. Bak*. Budapest: Central European University Press, 1999, s. 478.

[84] MARSINA, R. Sv. Vojtech a Ostrihom. In NEMEŠ, J. - KOŽIAK, R. (eds.). *Svätý Vojtech – svätec, doba a kult*. Bratislava: Chronos, 2011, s. 17.

[85] MÁLYUSZ, E. *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 2007, s. 59.

[86] MEZEY, L. *Deákság és Európa. Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979, s. 92–93.

[87] KOSZTA, Die Domkapitel.

[88] Táto terminológia, ktorú dnes primárne spájame s kláštorným prostredím je častým dôvodom hypotéz o monastických počiatkoch alebo predchodcoch niektorých uhorských kapitúl. Napr. ŠEDIVÝ, J. *Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegiatkapitel*. Bratislava: Chronos, 2007, s. 33–34; SLIVKA, M. Recenzia: Vančo, M. Stredoveké rotundy na Slovensku (9. - 13. sto-

označenie tej istej inštitúcie sa objavuje až na prelome 11. a 12. storočia[89] a v našom uhorskom prostredí s menším odstupom na konci 12. storočia v listine kráľa Imricha adresovanej Splitskej kapitule.[90] Tento „terminologický sklz" sprevádzajúci takmer všetky historické procesy nás núti dôsledne rekonštruovať za akých okolností a v akom kontexte je konkrétne slovo použité.

Iná je situácia v prípade označenia člena kapituly – *canonicus, i, m.* V uhorských prameňoch sa objavuje pravidelne od začiatkov kristianizačnej misie misijného biskupa Bruna (Prunwart), s ktorým na misiu ku Gejzovi vyslal pasovský biskup Pilgrim aj skupinu mníchov a kanonikov.[91] Pasovská diecéza nezostala jediným priestorom odkiaľ prúdili do Uhorska inšpirácie pre *vita communis* svetských klerikov. V rámci podrobného výskumu L. Kosztu vieme identifikovať niekoľko ďalších potenciálnych ciest kadiaľ mohli prichádzať vzory usporiadania spolužitia duchovných osôb predovšetkým pri katedrálnych chrámoch. Okrem Pasova to boli bavorský Regensburg (sobáš Štefana s Gizelou, niekoľkotýždňový pobyt mnícha Arnulfa v Ostrihome u arcibiskupa Astrika-Anastázia), Bamberg (účasť „arcibiskupa Uhrov" Astrika-Anastázia na posvätení katedrály v Bambergu), Praha/Břevnov (pobyt sv. Vojtecha a jeho žiakov v Uhorsku), lotrinský Verdun (príchod 24 kanonikov v roku 1047) a Chartres (korešpondencia medzi päťkostolským biskupom Bonipertom a tamojším biskupom Fulbertom).[92] Z analýzy zachovaných prameňov do polovice 12. storočia nakoniec L. Koszta vyvodzuje závery, že spolužitie svetských klerikov a (benediktínskych) mníchov sa týka len najstaršieho obdobia existencie katedrálnych kapitúl, pričom postupne sa od neho v druhej polovici 11. storočia upustilo (Čanád, Päťkostolie).[93] Takisto vylučuje aplikáciu Chrodegangovej reguly na usporiadanie vnútorného života uhorských kapitúl a rovnako tak presadenie reformy kánonického života presadzovanej pápežom Gregorom VII. Naopak, vzhľadom na terminológiu pre vnútorné usporiadanie kapituly (prepošt, etc.) a existenciu súkromného vlastníctva kanonikov, predpokladá inšpiráciu Áchenskou regulou prostredníctvo ríšskych pomerov.[94]

Samostatným problémom hodným zreteľa vo formovaní inštitúcie kapituly v stredovekom Uhorsku je jej transformácia na samostatnú právnickú osobu,

ročie) (Bratislava : Chronos, 2000). In ČAPLOVIČ, D. - SLIVKA, M. (eds.). *Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia*. [s.l.]: [s.n.], 2000, zv. III–IV, s. 417–418.

89 SCHIEFFER, R. *Die Entstehung von Domkapiteln in Deutschland*. Bonn: Ludwig Röhrscheid Verlag, 1976, s. 97; MARCHAL, G. P. Was war das weltliche Kanonikerinstitut im Mittelalter? Dom- und Kollegiatstifte. Eine Einführung und eine neue Perspektive (Suite et fin). In *Revue d'histoire ecclésiastique*. roč. 95, 2000, s. 15–16.

90 SMIČIKLAS, T. (ed.). *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II*. Zagreb: Tisak Dioničke tiskare, 1904, s. 288, č. 271.

91 GOMBOS, A. F. (ed.). *Catalogus fontium historiae Hungaricae, aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendentium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCI*. Budapestini: Szent István Akadémia, 1943, s. 2113, č. 4556.

92 KOSZTA, Die Domkapitel, s. 480–481.

93 KOSZTA, Die Domkapitel, s. 483.

94 KOSZTA, Die Domkapitel, s. 484–485.

resp. jej emancipácia od biskupa. Vznik zboru klerikov so samostatnou právnou subjektivitou prebehol v ríšskych kapitulách v priebehu 12. storočia.[95] Presadenie vplyvu členov kapituly na obsadenie biskupského stolca v nich korelovalo s oslabovaním vplyvu panovníkov na menovanie biskupov.[96] V uhorských podmienkach k takejto situácii nedošlo, hoci v istých obdobiach kráľovská moc strácala autoritu. Nakoniec, na začiatku 12. storočia vzniká aj prvý prameň prisudzujúci uhorským kráľom tzv. apoštolské práva.[97] Podľa Hartvikovej legendy mal pápež Silvester II. prenechať Štefanovi spravovať *obojakým právom cirkev aj ľud.*[98] Podľa L. Kosztu bol kľúčovým faktorom v emancipácii kapitúl vznik inštitúcie hodnoverných miest na začiatku 13. storočia.[99] Aby takúto činnosť mohla cirkevná inštitúcia vykonávať, musela disponovať autentickou pečaťou a držba vlastnej pečate sa považuje za znak právnej emancipácie inštitúcie.[100] K tomu je ešte potrebné dodať, že ďalším dôkazom tohto procesu je znenie intitulácie jednotlivých listín, resp. výskyt biskupa, resp. prepošta v nich.

Kolegiátne kapituly v Uhorsku

Pri rekonštrukcii vzniku a počiatkov uhorských kapitúl budú vždy dominantne zaznievať odkazy na vývoj katedrálnych kapitúl. Dôvodom je predovšetkým množstvo zachovaných prameňov.[101] To je do určitej miery dielom náhody, ale zvlášť musíme brať do úvahy faktor blízkosti zboru klerikov k centru diania. Drvivá väčšina prameňov, z ktorých čerpáme informácie o počiatočnom období existencie kapitúl v Uhorsku, je rozprávacej (naračnej) povahy. V tejto skupine dominujú najmä legendy a o niečo menej kroniky. Ich hlavnými hrdinami alebo autormi sú, až na malé výnimky, ľudia z centra – politického (arpádovská dynastia) alebo cirkevného (biskupi a opáti). Je preto logické, že sa do rozprávania o ich skutkoch dostávajú predovšetkým osoby a inštitúcie z tohto prostredia. To zároveň znamená, že množstvo informácií o kolegiátnych kapitulách klesá alebo stúpa priamo úmerne s frekvenciou kontaktu s hlavnými hrdinami uhorských naračných prameňov.

V poslednom najúplnejšom zozname stredovekých uhorských kapitúl sa podarilo T. Fedelesovi identifikovať celkovo 54 týchto inštitúcií.[102] Z nich celkovo

95 MARCHAL, Was war das weltliche Kanonikerinstitut im Mittelalter?, s. 788–789.

96 BARROW, Cathedrals, Provosts and Prebends, s. 538.

97 TOMKO, J. *Zriadenie Spišskej, Banskobystrickej a Rožňavskej diecézy a kráľovské patronátne právo v Uhorsku*. Spišské Podhradie: Kňazský Seminár Biskupa J. Vojtaššáka, 1995, s. 27.

98 MARSINA, Legendy stredovekého Slovenska, s. 107.

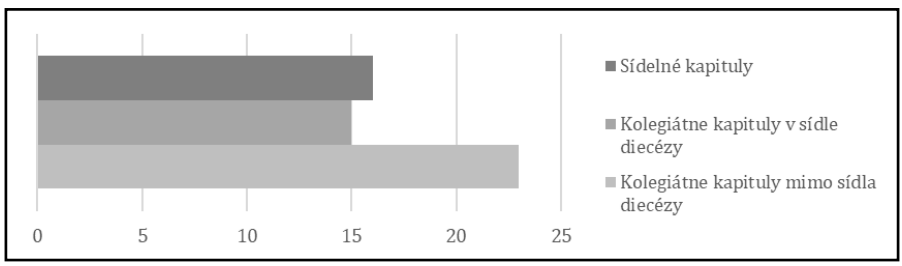
99 K počiatkom vzniku hodnoverných miest stručne HUNYADI, Zs. Administering the Law: Hungary's Loca Credibilia. In RADY, M. (ed.). *Custom and Law in Central Europe*. Cambridge: Centre for European Legal Studies, Faculty of Law, University of Cambridge, 2003, s. 28–31.

100 BARROW, Cathedrals, Provosts and Prebends, s. 538–539.

101 K podobnému záveru pre české prostredie dospela HLEDÍKOVÁ, Z. Několik úvah o kapitulách v českém středověkém státě. In HRDINA, J. - MAŘÍKOVÁ, M. (eds.). *Documenta Pragensia Supplementa II. Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*. Praha: Scriptorivm, 2011, s. 40.

102 FEDELES, T. Die ungarischen Dom- und Kollegiatkapitel und ihre Mitglieder im Mittelalter. Forschungsstand, Aufgaben, Initiativen. In HRDINA, J. - MAŘÍKOVÁ, M. (eds.). *Documenta Pragensia Supplementa II. Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*. Praha:

16 patrí do kategórie katedrálnych (sídelných) kapitúl. Toto číslo prevyšuje počet uhorských diecéz v ostrihomskej a kaločskej cirkevnej provincii, pretože v dvoch prípadoch (Kaloča, Sriem) sa nachádzali v diecéze dve katedrálne kapituly. Zvyšných 38 kapitúl radíme do skupiny kolegiátnych (združených) kapitúl. I tu však môžeme aplikovať určitú stratifikáciu z pohľadu geografickej distribúcie kapitúl, resp. pozície voči sídelnému mestu biskupa. V lokalite, kde stála katedrála, sa nachádzalo celkovo 15 združených kapitúl. Zvyšných 23 kapitúl sa nachádza z pohľadu cirkevných centier na periférii.

Štatistika stredovekých uhorských kapitúl podľa pozície voči sídlu biskupa

Do štatisticko-geografického prehľadu kolegiátnych kapitúl musíme vniesť ešte jeden uhol pohľadu prostredníctvom väzby na mocenské centrá uhorských kráľov neprekrývajúce sa so sídlami biskupov. Z tohto pohľadu sú vcelku zaujímavé lokality Stoličný Belehrad a Budín. V korunovačnom meste uhorských kráľov jestvovali v stredoveku tri kolegiátne kapituly, v neskorostredovekom hlavnom meste Uhorska boli založené dve kapituly. K nim je potrebné priradiť aj kapitulu v Bratislave, ktorá sa podľa presvedčivej argumentácie J. Šedivého vyformovala v súvislosti s viac-menej núteným pobytom uhorského panovníka Šalamúna na Bratislavskom hrade.[103] Celkovo sa počet kolegiátnych kapitúl mimo politických a cirkevných centier krajiny dostáva na počet 17. Zo zbežného pohľadu na ich výpočet zaujme jedna skutočnosť – minimum fundácií v mestách. Teda v lokalitách, ktoré podľa P. Morawa[104] a G. Marchala[105] prebrali iniciatívu v zakladaní kolegiátnych kapitúl. Tento dojem, založený na zozname miest, môže verifikovať alebo opraviť analýza fundátorov jednotlivých kolegiátnych kapitúl. A výrečnejšia bude, ak ju skombinujeme aj s geografickým uhlom pohľadu (aj pre túto štatistiku použijeme zoznam T. Fedelesa).[106] Je tiež potrebné upozorniť, že samotnú štatistiku nemožno prijímať bez výhrad a má svoje limity. Pri fundáciách totiž nedisponuje kompletným dátovým setom. Len pri minime z nich vieme identifikovať presný čas založenia inštitúcie, pri ďalších poznáme len časový in-

Scriptorivm, 2011, s. 185–187.

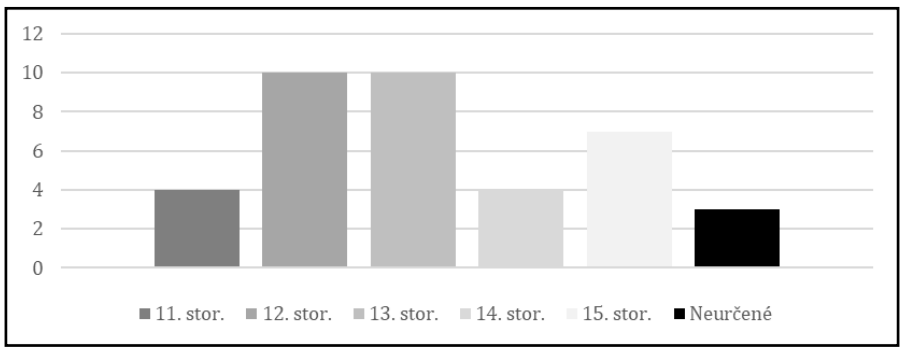
103 ŠEDIVÝ, Mittelalterliche Schriftkultur, s. 32–33.

104 MORAW, Über Typologie, s. 24–25.

105 MARCHAL, Was war das weltliche Kanonikerinstitut im Mittelalter?, s. 806.

106 V štatistikách pracujeme s upraveným dátami o čase a fundátorovi Spišského prepoštstva vyplývajúcimi z najnovšieho výskumu, ktorý je prezentovaný s podrobnou argumentáciou v nasledujúcich kapitulách.

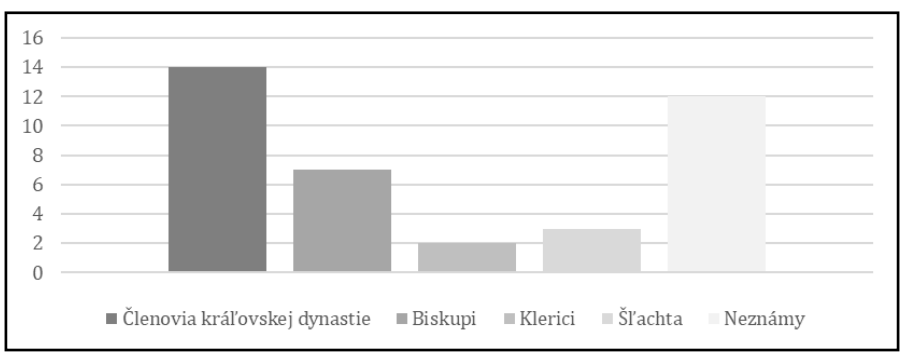
terval, resp. len predpoklad. Dokonca v dvoch prípadoch vieme len to, že kapitula existovala (Alba Júlia, Berzence).

Štatistika stredovekých uhorských kapitúl podľa času založenia

Zo štatistiky doloženého alebo predpokladaného času založenia kapitúl vyplýva, že vrcholným obdobím fundátorskej činnosti bolo 12. a 13. storočie. Pri podrobnejšom pohľade by sme mohli tento rozsah viac špecifikovať, pretože z dát T. Fedelesa vyplýva, že celkovo desať kolegiátnych kapitúl vzniklo v rozmedzí polstoročia na prelome 12. a 13. storočia (v rokoch 1175 – 1225) a ďalšie tri v jeho tesnej blízkosti. *De facto* ide o obdobie vlády kráľov Bela III. a jeho syna Ondreja II.

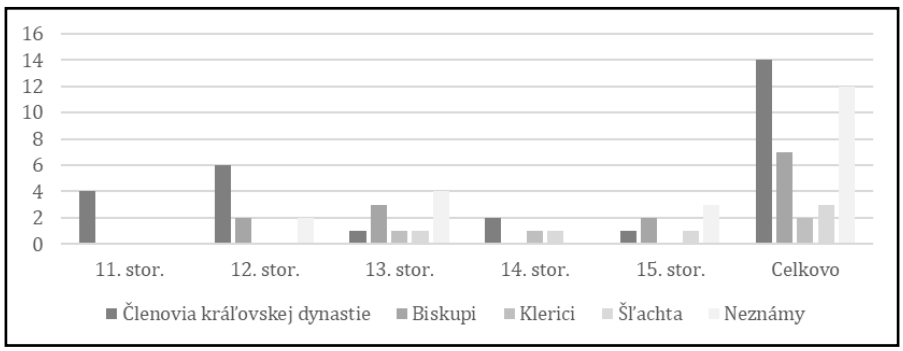
Nie celkom kompletné údaje ponúka aj graf zameraný na fundátorov/zakladateľov kolegiátnych kapitúl. Zo štatistiky je zreteľná dominancia kráľovskej dynastie a relevantná bola aj aktivita biskupov. Výpovednosť čísel narúša vysoký podiel kapitúl s nezisteným fundátorom.

Štatistika stredovekých uhorských kapitúl podľa fundátora

Už z obyčajnej súhrnnej štatistiky fundátorov môžeme pozorovať, že v Uhorsku mestské komunity (a ani ich čelní predstavitelia ako fyzické osoby) nehrali pri zakladaní kapitúl žiadnu rolu, hoci existovali lokality ekonomicky a demograficky

dostatočne silné na to, aby sa v tejto veci mohli angažovať (Šoproň, Levoča, Košice, Pešť a ďalšie).

Štatistika stredovekých uhorských kapitúl podľa času založenia a fundátora

Z celkovej kombinovanej štatistiky obdobia vzniku a fundátora uhorských kolegiátnych kapitúl vyplýva, že kľúčovú úlohu v ich zakladaní zohrali členovia kráľovskej dynastie a hoci ich aktivita približne od polovice 13. storočia klesla, iné kategórie fundátorov (biskupi, klerici a šľachtické rody) nedokázali na ňu nadviazať. Zásadným rozdielom oproti krajinám na západ od Uhorska bol fakt, že mestské komunity sa do tohto procesu nezapojili.

Pri komparácii s inými oblasťami, kde boli kapituly integrálnou súčasťou štruktúry cirkevného spoločenstva, sa objaví otázka „hustoty" kapitúl, resp. podiel rozlohy jednotlivých krajín a počtu kapitúl. Aj pri absencii exaktných čísel môžeme naznačiť isté trendy. Pri približnej veľkosti stredovekého Uhorského kráľovstva 300 000 km^2 a 38 stredovekých kolegiátnych kapitulách sa dopracujeme ku koeficientu jednej kapituly na približne 8 000 km^2. Ako porovnanie môžeme použiť štatistiku historických českým zemí, kde podľa Z. Hledíkovej existovalo v stredoveku trinásť kolegiátnych kapitúl (a tri katedrálne kapituly).[107] V tom prípade sa koeficient pohybuje na úrovni vyše 6 000 km^2 na jednu kolegiátnu kapitulu. Na prvý pohľad sa rozdiel oproti Uhorsku nezdá priepastný, ale je nutné uvedomiť si stav duchovného života Českého kráľovstva a čiastočne aj vo vedľajších krajinách Koruny v priebehu 15. storočia, ktorý bránil vzniku ďalších podobných fundácií. Dostupné sú aj orientačné štatistiky pre Svätú ríšu rímsku (neskôr národa nemeckého), kde podľa G. Marchala existovalo sumárne približne 500 kolegiátnych kapitúl (200 z nich prešlo transformáciou z *vita communis*, zvyšné tri stovky boli nové fundácie doplnené o transformované benediktínske kláštory 15. storočia).[108] Pri približnej trojnásobnej rozlohe Ríše je koeficient rozlohy pripadajúcej na jednu kolegiátnu kapitulu oproti Uhorsku približne štvornásobne nižší (cca 1 800 km^2 na jednu kolegiátnu kapitulu). Toto číslo však nie je presné a dostatočne výrečné, pretože nijako nezohľadňuje počet členov v jednotlivých kapit-

[107] HLEDÍKOVÁ, Několik úvah o kapitulách, s. 11.

[108] MARCHAL, Was war das weltliche Kanonikerinstitut im Mittelalter?, s. 806.

ulách. Ak by sa v budúcnosti podarilo minucióznou prácou získať aspoň približné počty členov kapitúl v Ríši a v Uhorsku, ich pomer bude s vysokou pravdepodobnosťou ešte viac v prospech Ríše. K tomuto predpokladu nás vedú porovnania podobných čísel v prípade katedrálnych kapitúl. Napríklad v Kapitule pri Dóme sv. Štefana vo Viedni bolo od počiatku fundovaných 24 kanonických prebiend.[109] Toto počet síce nedosahuje najvyššie čísla uhorských katedrálnych kapitúl (Viedenská kapitula je na úrovni ich mediánu), ale z uhorských kolegiátnych kapitúl len v jednej (Kapitula Panny Márie v Stoličnom Belehrade) bolo viac prebiend (34).[110]

Kapituly na území stredovekého Slovenska

Z celkového počtu 54 uhorských stredovekých kapitúl sa na území dnešného Slovenska nachádzali štyri z nich: (1) katedrálna v Nitre a združené (2) v Bratislave, (3) na Spiši a (4) v Nižnej Myšli. Pri šestine z rozlohy Uhorského kráľovstva toto množstvo nezodpovedalo približnému priestorovému koeficientu rozmiestnenia kapitúl. Hustota výskytu kapitúl je oproti celouhorským pomerom nižšia aj po vylúčení katedrálnych kapitúl (približne dvojnásobne). Tieto čísla skresľuje fakt, že na území Slovenska sa v stredoveku nachádzalo len jediné sídlo biskupa (Nitra), pričom Ostrihomská arcidiecéza, dominantne sa rozprestierajúca na území Slovenska, mala svoje centrum z dnešného pohľadu za jeho hranicami. Ak teda očistíme štatistiku stredovekých kapitúl od všetkých, ktoré jestvovali v biskupskom meste, koeficient „slovenských" kapitúl sa približne vyrovná celouhorským pomerom.

Špeciálne postavenie medzi slovenskými kapitulami má Nitrianska sídelná kapitula. Deje sa tak najme z ohľadu na to, že v Nitre bolo založené najstaršie biskupstvo na území dnešného Slovenska. Zriadil ho pápež Ján VIII. bulou *Industrię tuę* v roku 880 a jurisdikčne ho podriadil moravskému arcibiskupovi Metodovi.[111] Pramene síce o tamojšej kapitule mlčia, ale vzhľadom na osobu prvého nitrianskeho biskupa Vichinga, pôvode benediktínskeho mnícha (zrejme v Reichenau),[112]

[109] GÖHLER, H. *Das Wiener Kollegiat-, nachmals Domkapitel zu Sankt Stephan in Wien 1365-1554*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2015, s. 94.

[110] Budínska kapitula sv. Petra mala 24 kanonikov. FEDELES, Die ungarischen Dom- und Kollegiatkapitel, s. 188–189.

[111] Literatúra k problematike je bohatá. Na tomto mieste sú uvedené najdostupnejšie, prípadne najnovšie tituly. Edícia buly MARSINA, R. (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I*. Bratislavae: Sumptibus Academiae Scientiarum Slovacae, 1971, s. 23–25, č. 30; STEINHÜBEL, J. *Nitrianske kniežatstvo*. Bratislava: Veda; Vydavateľstvo Rak, 2004, s. 135–137; MARSINA, R. Vývoj cirkevnej organizácie na Slovensku v staršom stredoveku (od najstarších čias do začiatku 12. storočia). In RÁBIK, V. (ed.). *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. Trnava; Kraków: FF TU, Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2010, s. 18–20; JAN, L. Počátky moravské církevní organizace a charakter Metodějova arcibiskupství. In KOUŘIL, P. (ed.). *Cyrilometodějská misie a Evropa - 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*. Brno: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, 2014, s. 202; BETTI, M. Vznik Sancta Ecclesia Marabensis: Listy papeže Jana VIII. (872-882). In: KOUŘIL, P. (ed.). *Cyrilometodějská misie a Evropa - 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*. Brno: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, 2014, s. 206–209; BETTI, M. *The Making of Christian Moravia (858-882). Papal Power and Political Reality*. Leiden; Boston: Brill, 2014, s. 109–206.

[112] PAŠTEKA, J. (ed.). *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000, stĺp.

môžeme predpokladať, že zbor klerikov v jeho blízkosti mal bližšie k benediktínskemu *vita communis* ako k Áchenskej regule. Tento predpoklad však na základe aktuálne dostupných prameňov nemožno ani potvrdiť, ani vyvrátiť. Po zániku Veľkej Moravy na začiatku 10. storočia v dôsledku vpádu starých Maďarov do Karpatskej kotliny zanikla aj samotná veľkomoravská cirkevná organizácia, ale nie všetky prejavy a súčasti kresťanského duchovného života jej obyvateľov.[113]

Po približne dvoch storočiach (okolo roku 1100) sa Nitra stala opäť sídlom biskupa.[114] Dobové pramene však ponúkajú priame dôkazy, že v Nitre už v 11. storočí existovala kolegiátna (združená) kapitula,[115] na čele ktorej mohol v istých obdobiach stáť biskup. Hlavnými argumentmi pre tento predpoklad sú (1) zmienka v zákonníku kráľa Kolomana, ktorý zakázal konanie tzv. Božích súdov mimo biskupských sídel a väčších prepoštstiev (ako Bratislavy a Nitry),[116] (2) štruktúra Nitrianskej kapituly, v ktorej chýbal celý stredovek prepošt (jeho pôvodná prebenda sa stala z dôvodu chudobnejších pomerov obnovenej Nitrianskej diecézy biskupskou prebendou)[117] a (3) územná ohraničenosť kultu sv. Andreja-Svorada a Benedikta.[118]

Za fundátora Nitrianskej kapituly možno s istotou považovať niektorého z členov arpádovskej dynastie. R. Marsina logicky argumentuje v prospech Gejzovho syna Štefana a vytvorenie komunity klerikov kladie do obdobia, keď bol Štefan nitrianskym údelným vojvodom na konci 10. storočia, krátko pred smrťou jeho otca Gejzu.[119]

Od počiatku 12. storočia počas celého stredoveku tak v Nitre pôsobila katedrálna kapitula, na čele ktorej nestál prepošt, ale lektor. K zmenám v nej došlo až v novoveku.

V tom istom zákonníku kráľa Kolomana (1096 – 1116) sa ako Nitrianska prepozitúra spomína aj prepoštstvo v Bratislave.[120] Podľa J. Šedivého vzniklo transformáciou regionálneho centra cirkevnej správy na združenú kapitulu počas pobytu kráľa Šalamúna na Bratislavskom hrade v rokoch 1074/75 – 1078, keď tamojší kostol plnil funkciu kráľovskej kaplnky.[121] Pôvodne sídlila Bratislavská kapitula na

1462 (autor hesla Richard Marsina); *Lexikon des Mittelalters IX*. Stuttgart; Weimar: J. B. Metzler, 1999, stĺp. 59-60 (autor hesla Christian Lübke).

113 DVORNÍK, F. *Byzantské misie u Slovanu:* Praha: Vyšehard, 1970, s. 204–207.

114 MARSINA, R. Nitrianske biskupstvo a jeho biskupi od 9. do polovice 13. storočia. In *Historický časopis*. roč. 41, č. 5–6, 1993, s. 534–537; KOSZTA, László. Gründung des Bistums von Nitra. In HOMZA, M. - LUKAČKA, J. - BUDAK, N. (eds.). *Slovakia and Croatia I. Historical Parallels and Connections (until 1780)*. Bratislava; Zagreb: Post Scriptum, 2013, s. 401–407.

115 MARSINA, Vývoj cirkevnej organizácie, s. 21–24; C. TÓTH, N. *A nyitrai székeskáptalan archontológiája*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 2019, s. 14; KOSZTA, Gründung des Bistums von Nitra, s. 402.

116 BAK, J. M. et al. (ed.). *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary* [online]. Logan: Utah State University, 2019, s. 110. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> .

117 C. TÓTH, A nyitrai székeskáptalan archontológiája, s. 14.

118 MARSINA, Vývoj cirkevnej organizácie, s. 23–24.

119 MARSINA, Vývoj cirkevnej organizácie, s. 22–23; STEINHÜBEL, Nitrianske kniežatstvo, s. 206–207.

120 BAK et al., DRMH, s. 110.

121 ŠEDIVÝ, J. Die Anfänge des Pressburger Kapitels. In: MÚCSKA, Vincent (ed.). *Acta Historica*

Bratislavskom hrade, ale na začiatku 13. storočia došlo k jej presunu do južného predhradia (kde sa v tom čase formovala mestská komunita), pretože prítomnosť kapituly vážne narúšala obranyschopnosť kráľovského hradu.[122] Nasledovalo prechodné obdobie, keď síce členovia kapituly bývali pri Kostole sv. Martina, ale stále navštevovali svoj pôvodný kapitulný chrám. Tento stav nijako neriešil základnú výhradu hradnej posádky voči narušeniu obranyschopnosti hradu. K definitívnemu odchodu kapituly z hradného areálu k dnešnému Dómu sv. Martina došlo v roku 1221,[123] kde zotrvala až do 20. storočia, keď fakticky zanikla.

Prvá zmienka o ďalšej kapitule na území Slovenska pochádza z roku 1209, keď kráľ Ondrej II. daroval majetok pri rieke Poprad spišskému prepoštovi Adolfovi a jeho sestre. Hoci termín kapitula priamo v donácii nezaznieva, z existencie prepošta (*prepositus*, t. j. ten, ktorý je na čele) priamo vyplýva existencia zboru klerikov pri Chráme sv. Martina nad Spišským Podhradím. Od písomnej správy z roku 1209, sa Spišské prepoštstvo objavuje v prameňoch zriedkavejšie. Zmena nastáva približne okolo roku 1260, keď zmienky postupne pribúdajú. Až vtedy sa začína objavovať termín kapitula. Adresátom majetkových transakcií sa však stáva ešte neskôr, čo ponúka viacero ďalším možností na interpretáciu jej genézy.[124]

Štvrtou kapitulou na slovenskom území v stredoveku bola Kapitula sv. Mikuláša v Nižnej Myšli, v minulosti chybne považovaná za premonštrátsky kláštor. Založená bola pred rokom 1288 Abovcami,[125] pravdepodobne drienovskou vetvou rodu (z tejto vetvy pochádzal prvý známy prepošt kapituly).[126]

Záver

Okolnosti vzniku a vývoja kapitúl v stredovekom Uhorsku boli rozdielne. Toto tvrdenie sa dá čiastočne vztiahnuť aj na slovenské pomery. Zo štyroch kapitúl až tri vznikli vďaka kráľovskej fundácii (Nitra, Bratislava, Spiš). Najmladšia kapitula v Myšli je zas inštitúciou založenou jedným z najvýznamnejších uhorských rodov – Abovcami. Toto rozdelenie platí aj v prípade, ak sa na tieto kapituly pozrieme z pohľadu ich existencie. Kráľovské fundácie (kapituly v Nitre, Bratislave a na Spiši) pretrvali počas celého stredoveku a prežili aj turbulentné 16. storočie. Naproti tomu, kapitula v Nižnej Myšli zanikla už v stredoveku, zrejme v dôsledku toho, že jej patróni (Abovci) stratili na začiatku 14. storočia svoje postavenie).

Posoniensia II. East Central Europe at the Turn of the 1st and 2nd Millennia. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2002, s. 111; ŠEDIVÝ, Mittelalterliche Schriftkultur, s. 35.

122 OSLANSKÝ, F. Cirkev v stredovekej Bratislave. In: *Historický časopis*. roč. 41, č. 2, 1993, s. 114; HLAVAČKOVÁ, M. *Kapitula pri Dóme sv. Martina: intelektuálne centrum Bratislavy v 15. storočí*. Bratislava: Spoločnosť Pro Historia, 2008, s. 25.

123 ŠEDIVÝ, Die Anfänge des Pressburger Kapitels, s. 111–112.

124 Otázka genézy Spišskej kapituly ako samostatnej právnickej osoby je natoľko široká, že nie je priestor na tomto mieste ju dopodrobna rozoberať, pretože táto téma si vyžaduje samostatnú analytickú štúdiu.

125 ŽAŽOVÁ, H. *Stredoveké premonštrátske kláštory v slovenskej časti územia bývalého Ostrihomského arcibiskupstva*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2017, s. 42. Pramene do prvej tretiny 14. storočia ponúka GYÖRFFY, G. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1987, s. 119.

126 BLANÁR, D. *Dejiny Omodejovcov z rodu Aba (Dizertačná práca)*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2019, s. 119.

V súvislosti s reorganizáciou uhorskej cirkevnej správy, resp. so zriadením nových biskupstiev na území Slovenska v roku 1776, došlo k založeniu dvoch nových katedrálnych kapitúl v Banskej Bystrici a v Rožňave a k transformácii Spišskej kolegiátnej kapituly na katedrálnu.[127] Pre úplnosť doplníme, že v súvislosti so zriadením Košickej diecézy vznikla v roku 1804 aj Košická katedrálna kapitula[128] a nakoniec v roku 1843 bola zriadená Trnavská kolegiátna kapitula v nadväznosti na niekdajší pobyt Ostrihomskej metropolitnej kapituly v Trnave kvôli osmanskému nebezpečenstvu.[129]

Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0241/21 - Komunikačné stratégie duchovenstva v stredovekom Uhorskom kráľovstve

127 TOMKO, Zriadenie, s. 81–82.

128 ZUBKO, P. *Dejiny Košickej kapituly (1804-2001)*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 36–37.

129 KISS, J. – SZIKLAY, J. *A Katholikus Magyarország: a magyarok megtérésének és a magyar királyság megalapitásának kilencszázados évfordulója alkalmából*. Budapest: Stephaneum Nyomtató Műintézet, 1902, s. 656–657.

Historia Ecclesiastica, XIII, 2022, 1

MAJETKOVÉ AKVIZÍCIE KLÁŠTORA V KLOSTERNEUBURGU POČAS VLÁDY PŘEMYSLA OTAKARA II. V RAKÚSKOM VOJVODSTVE (1251 – 1276)[1]

Jakub PALKO

Property acquisitions of the Klosterneuburg monastery during the reign of Ottokar II of Bohemia in the Duchy of Austria (1251 – 1276)
The main ambition of the presented study is to map the property acquisitions and economic development of the Augustinian monastery in the Lower Austrian town of Klosterneuburg during the reign of the Bohemian monarch Ottokar II of Bohemia in the Duchy of Austria (1253 – 1276). The majority of the period falls within the course of the so-called War of the Babenberg Succession, which had been going on in Central Europe since 1246, when the last male member of the Babenberg dynasty, Duke Frederick II (Frederick the Quarrelsome), fell in a battle on the Leitha River. Tracing similar partial issues in the everyday life of Austrian and Styrian ecclesiastical institutions allows us to gain a much deeper understanding of the actual conflict taking place in Central Europe during this period. The basic procedure for the treatment of this issue is the study of documents stored primarily in the archives of the Klosterneuburg monastery and editions of diplomatic sources in which the texts of these archival materials have already been published. The study provides a detailed account of the property acquisitions and lawsuits that the representatives of the Klosterneuburg convent conducted, especially with persons belonging to the secular state of the medieval Austrian population.
Keywords: *Klosterneuburg, property acquisition, Ottokar II of Bohemia, prepost Nicolaus.*

Roky 1246 – 1278 v strednej Európe charakterizuje z politického hľadiska predovšetkým rozsiahly konflikt známy ako vojna o babenberské dedičstvo. Vyše štvrťstoročie trvajúce súperenie panovníckych dynastií českých Přemyslovcov, uhorských Arpádovcov, korutánskych a kranských Sponheimovcov, bavorských Wittelsbachovcov, poľských Piastovcov a ďalších, bolo zapríčinené smrťou Fridricha II. Bojovného (*der Streitbare*), posledného rakúskeho a štajerského vojvodu z dynastie Babenbergovcov.[2] Fridrich padol v boji s Uhrami v, pre Rakúšanov víťaznej, bitke na rieke Litava v lete 1246.[3] Panovníci okolitých štátov takmer okamžite začali vyvíjať úsilie o zaujatie uprázdnených vojvodských stolcov v Rakúsku a Štajersku. V bojových i diplomatických aktivitách boli v konečnom dô-

[1] Výskum bol podporený grantom VEGA 1/0860/21: *História medicíny slovenského stredoveku. Inštitúcie, osobnosti, poznanie* riešeným na Oddelení histórie medicíny Ústavu sociálneho lekárstva LF UK v Bratislave v spolupráci s Katedrou slovenských dejín FiF UK v Bratislave a grantom VEGA 1/0796/19: *Uhorské kráľovstvo v listinných prameňoch 60. a 70. rokov 13. storočia s osobitným zreteľom na územie dnešného Slovenska* realizovanom na Katedre slovenských dejín FiF UK v Bratislave.

[2] Celkovo vývoj konfliktu pozri: MIKA, N. *Walka o spadek po Babenbergach 1246 – 1278*. Racibórz : WAW, 2008. 136 s.

[3] DIENST, H. *Die Schlacht an der Leitha 1246*. Wien : Österreichische Bundesverlag, 1986. 36 s.

sledku najúspešnejší českí Přemyslovci, ktorým sa podarilo zaujať ako Rakúske (1251 – 1276), tak aj Štajerské vojvodstvo (1251 – 1254 a 1260 – 1276).[4]

Samotnému priebehu česko-uhorských vojen a celkovému vývoju vzájomných vzťahov v druhej polovici 13. storočia bola v stredoeurópskych historiografiách venovaná už pomerne veľká pozornosť.[5] Základnou ambíciou tejto štúdie je pozrieť sa na vývoj majetkových pomerov augustiniánskeho kláštoru v Klosterneuburgu neďaleko Viedne v období, keď bol rakúsky vojvodský stolec obsadený českým panovníkom Přemyslom Otakarom II. (1251 – 1276). Zámerom je pozrieť sa nielen na tie majetkové akvizície kláštora, do ktorých bol Přemysl Otakar II. osobne zaangažovaný, ale aj na donácie, ktorých sa priamo nezúčastnil, ale prebehli počas jeho panovania v Rakúskom vojvodstve. Vo všeobecnosti ide o problematiku, ktorej nebola do súčasnosti venovaná väčšia pozornosť, pričom však práve riešenie podobných parciálnych problémov v konečnom dôsledku môže viesť k prehĺbeniu už nadobudnutých poznatkov z politických, cirkevných, hospodárskych i sociálnych dejín strednej Európy v druhej polovici 13. storočia.[6]

Základným východiskom pre spracovanie tejto problematiky je výskum listín uložených vo fondoch archívu augustiniánskeho kláštora v rakúskom Klosterneuburgu.[7] Tieto archiválie sú v súčasnosti už plne digitalizované a sprístupnené cez portál monasterium.net.[8] Okrem toho bola veľká časť týchto textov zaradená do viacerých edícií diplomatických prameňov.[9]

Počiatky augustiniánskeho kláštora v Klosterneuburgu siahajú do prvej štvrtiny 11. storočia. Založený bol v roku 1114 rakúskym markgrófom Leopoldom III. Zbožným z rakúskeho panovníckeho rodu Babenbergovcov a jeho manželkou Agnešou, dcérou rímsko-nemeckého cisára Henricha IV. zo Sálskej dynastie. Mesto Neuburg bolo nielen miestom založenia nového kláštora, ale taktiež sa stalo aj sídlom markgrófa Leopolda III., hoci prvá písomná zmienka o ňom pochádza až z roku 1108.[10] K založeniu kláštora sa viaže aj dodnes pomerne živá legen-

[4] HOENSCH, J. K. *Přemysl Otakar II. von Böhmen. Der goldene König*. Graz – Wien – Köln : Verlag Styria, 1989, s. 38-48.

[5] Okrem už spomenutých prác tejto problematike venoval J. Žemlička v monografii zaoberajúcej sa Přemyslom Otakarom II. Pozri: ŽEMLIČKA, J. *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011. 752 s.

[6] Túto skutočnosť je možné demonštrovať na príklade viacerých vedeckých štúdií zaoberajúcich sa podobnou problematikou so zameraním na Štajerské vojvodstvo: PFERSCHY, G. Ottokar II. Přemysl, Ungarn und die Steiermark. In *Ottokar-Forschungen: Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*, 1978/1979, roč. 44-45, s. 73-91; PALKO, J. *Majetkové spory štajerských kláštorov v čase uhorskej správy 1254 – 1260*. In Historický časopis. ISSN 0018-2575, 2021, roč. 69, č. 1, s. 3-26; v súvislosti s pôsobením Přemysla Otakara II. v rakúskych krajinách tiež: DOPSCH, H. Přemysl Otakar II. und das Erzstift Salzburg. In Ottokar-Forschungen: Jahrbuch für geschichtliche Landeskunde in Niederösterreich, 1978/1979, roč. 44-45, s. 470-508.

[7] Klosterneuburg, Stiftsarchiv, fond Urkunden Klosterneuburg 1002 – 1767 (ďalej AT-StiAK, f. KlosterneuburgCanReg).

[8] *Monasterium.net*: https://www.monasterium.net/mom/ (01. 07. 2022).

[9] FISCHER, M. (ed.). *Merkwürdigere Schicksale des Stiftes und der Stadt Klosterneuburg aus Urkunden gezogen II* (ďalej MSK), Wien : Leopold Grund, 1815. 528 s.; ZEIBIG H. (ed.). *Urkundenbuch des Stiftes Klosterneuburg bis zum Ende des vierzehnten Jahrhundert* (ďalej USK), Wien : Aus der Kaiserlich-Königlichen Hof-unf Staatsdruckerei, 1857. 480 s.

[10] Podrobne k okolnostiam založenia kláštora pozri: RÖHRIG, F. Das Stift Klosterneuburg und Österreich. In Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, 1996, roč. 62, s. 217-218.

da o stratenom Agnešinom svadobnom závoji, ktorý mal neskôr vojvoda Leopold nájsť počas poľovačky na rozkvitnutom strome neďaleko Neuburgu. Práve to ho, podľa príbehu, malo viesť k založeniu kláštora na tomto mieste.[11]

Počiatky vlády českej panovníckej dynastie Přemyslovcov v Rakúskom vojvodstve siahajú do druhej polovice roku 1251, keď český kráľ Václav I. (1205 – 1253) vyslal do Rakúska svojho syna Přemysla Otakara, toho času moravského markgrófa. Kľúčovým bodom v procese jeho uznania v pozícii rakúskeho vojvodu bol súhlas predstaviteľov tamojšej šľachty, predovšetkým Ota z Hardeggu, Rudolfa z Pottenburgu, Dietricha z Hohenbergu a ďalších. Přemyslov nárok na rakúsky vojvodský stolec bol následne posilnený začiatkom roku 1252, keď si zobral za manželku takmer o 30 rokov staršiu Margitu Babenberskú, sestru spomenutého vojvodu Fridricha II. Bojovného.[12]

Prvá česko-uhorská vojna o babenberské dedičstvo (1252 – 1254) zasiahla aj kláštory v Rakúskom vojvodstve. Svedčí o tom napríklad listina pápeža Inocenta IV. z 27. júna 1253, v ktorej poveruje opáta kláštora Heiligenkreuz neďaleko Viedne, aby napomenul uhorského kráľa Bela IV., aby už viac svojím konaním nespôsoboval škody na majetkoch rakúskych cirkevných inštitúcií. Počas vojny sa takéhoto konania Uhri dopúšťali aj v prípade kláštora v Klosterneuburgu.[13] Toto poverenie prišlo v čase, keď už Přemysl Rakúske vojvodstvo pevne ovládal a v prebiehajúcej vojne išlo predovšetkým o územie susedného Štajerska. Len o niekoľko dní neskôr, 5. júla 1253, sa Inocent angažoval v záležitostiach kláštora opäť. V liste adresovanom českému kráľovi Václavovi I. ho požiadal, aby upozornil svojho syna Přemysla a jeho manželku Margitu, aby dohliadli na ochranu hradu Kahlenberg (*Chaluberch*), patriaceho kláštoru. Rovnako sa mali angažovať v procese navrátenia dediny Kollbrunn (*Cholgelbrunn*) kláštoru, ktorú mal neoprávnene zabrať Přemyslov vazal a blízky spolupracovník Ulrich z Liechtensteinu.[14]

Nepriamy zásah urobil Inocent aj vo veci iných majetkov právne patriacich kláštoru v Klosterneuburgu. Prostredníctvom listu z 11. júla 1253 žiadal freisingského biskupa Konráda I. z Tölzu a Hohenburgu, aby dohliadol na navrátenie kláštorných majetkov, ktoré, vraj protiprávne, držal rakúsky ministeriál Henrich I. z Liechtensteinu. Okrem Henricha hovorí Inocentova bula aj o ďalších rakúskych ministeriáloch, pričom však konkrétne nedefinuje ani ich mená, ani majetky, o ktoré malo ísť.[15]

---

[11] LÖFFLER, J. Instruktionen und Ordnungen der Stiftsherrschaft Klosterneuburg. Quellen zur Verwaltung sowie zur Land- und Forstwirtschaft einer geistlichen Grundherrschaft in der Frühen Neuzeit. In *Geschichtsquellen zum österreichischen Recht*. ISSN: 0323-4045, 2021, 27, s. 30-31.

[12] ŽEMLIČKA, J. *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 45-46.

[13] „[...] *prepositus et conventus ecclesie sancte Marie in Nyumburch ad Romam ecclesiam nullo medio pertinentis ordinis sancti Augustini Pataviensis dioncesis nobis significare curarunt, quod carissimus in Christo filius noster, illustris rex Ungarie pluries terram ipsius ecclesie invadens hostiliter villas et alia bona ad eandem ecclesiam spectantia dissipavit.* [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1253-VI-27.

[14] MSK II, s. 224-225, č. 66.

[15] „[...] *quod nobilis vir Henricus de Lihtenstein et quidam alii laici pataviensis diocesis, quasdam villas possessiones, et res alias ad ipsam ecclesiam pertinentes contra iustitiam occuparunt et eas*

Pomerne rozsiahlu majetkovú donáciu učinil v bližšie nešpecifikovanom období roka 1255 rakúsky ministeriál Henrich zo Seefeldu (*Seveld*). Prevod majetkov a výnosov z nich Henrich odôvodnil priateľskou spoluprácou medzi ním a predstaviteľmi kláštora trvajúcou už od nástupu klosterneuburgského prepošta Konráda Goltsteina Viedenského (1226 – 1257). Išlo najmä o tretinu všetkých výnosov z mlyna v Hadersdorfe (*Hedersdorf*) neďaleko Viedne a o vinicu v lokalite Gozroch v dedine Kahlenbergerdorf (*Chalenperge*). Donácie boli udelené za súhlasu Henrichovej dcéry Adelaidy a ministeriálov Rapota z Falkenbergu a Hadmara z Werdu.[16] Prípadné navrátenie vinice do rúk členov Henrichovej rodiny malo byť vykompenzované kláštoru v Klosterneuburgu sumou vo výške 20 libier striebra.[17]

V polovici apríla 1255 zaslal veliteľ Rádu nemeckých rytierov pre Rakúske a Štajerské vojvodstvo Ortolf z Traiskirchenu prepoštovi Konrádovi list potvrdzujúci už skôr kláštorom kúpou nadobudnuté majetky. Pôvodný prevod majetkov bol schválený predstaviteľmi viedenskej pobočky rádu. Ortolf v liste kúpu aj špecifikuje, pričom malo ísť o kostol a jednu usadlosť v lokalite Hietzing (*Hyezinge*) pri Viedni aj so všetkými prináležitosťami a dôchodkami plynúcimi z nich.[18] Za tento majetkový prevod mali predstavitelia kláštora v Klosterneuburgu odvádzať Rádu nemeckých rytierov dve libry striebra z výnosov z Oberstockstallu (*Stockstal*) a dve a pol libry z výnosov z Dürnbachu (*Durrenpach*).[19]

Dňa 22. apríla 1255 schválil prepošt Konrád odpredaj vinice na mieste zvanom *Vlochpuhel*[20] Leopoldovi, farárovi z viedenského Heiligenstadtu. Vinica bola Leopoldovi predaná niekdajším správcom kláštora v Klosterneuburgu Meinhardom (*Minwardus*) za 40 libier viedenských denárov. Okrem toho bol kostolu

detinet occupatas in eorundem prepositi et conventus ac dicte ecclesie non modicum preiudicium et gravamen. Quocirca fraterintati tue per apostolica scripta mandamus, quatinus, partibus convocatis auditas causam et appellatione remota debito sine decidas, faciens quod decreveris per censuram ecclesiasticam firmiter observari. [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1253-VII-11.

16 „[...] *nos digne ipsorum devocioni respondentes terciam partem molendini in Hedersdorf, que nos contingit, ecclesie Neuenburgensi sine omni contradictione parentum nostrorum perpetaliter delegavimus libere possidendum.* [...] *vineam nostram sitam in Chalenperge dictam Gozroch ipsis per manum filie nostre domine Alheidis et domini Rapotonis de Valchenberch et domini Hadmari de Werde taliter obligavimus.* [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1255; USK II, č. 9, s. 7 – 8.

17 „[...] *Si autem aliquis parentum nostrorum nos mortuo iusticiam habens in vinea premissa et ipsam voluerit rehabere, assignet prefate ecclesie XX libras den*[ariorum] *Wienn*[ensium] *pro ornatu, et sic prefatam vineam possideat cum quiete.* [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1255; USK II, č. 9, s. 8.

18 „[...] *nos domino Chunrado venerabili preposito Niumburgensi, et suo monasterio, de consensu, consilio et voluntate fratzrum nostrorum Wienne commorancium, ecclesiam nostram in Hyezinge cum omnibus eidem attinentibus, et curiam nostram villicalem ibidem, cum omnibus eidem attinentibus, et simpliciter omnia cum omnibus que ibidem hactenus habuimus, commutacionis titulo dedimus pleno iure perpetuo possidenda.* [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1255-IV-13.

19 „[...] *In quorum commutacionem recepimus a dicto preposito et suo capitulo redditus duorum talentorum in Stockstal et in Durrenpach redditus duorum talentorum et dimidii, quos redditus prefatus prepositus et suum capitulum domui nostre eodem titulo dederunt pleno iure perpetuo possidendos* [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1255-IV-13.

20 Pravdepodobne ide o miestny názov lokality v blízkosti Viedne.

v Heiligenstadte odpredaný za šesť libier viedenských denárov aj poškodený dom, predtým z vôle predstaviteľov kláštora vo vlastníctve rakúskej šľachtičnej, nemenovanej panej z Tulbingu.[21] Z listiny vydanej len o niekoľko dní neskôr pasovským biskupom Otom z Lonsdorfu, sa navyše dozvedáme, že predstavitelia kláštora viedli so spomínaným farárom Leopoldom spory o výber desiatkov z priľahlej oblasti a o výnosy z bližšie nešpecifikovaných viníc. Biskup Oto 30. apríla 1255 potvrdil urovnanie týchto konfliktov, aj na základe predchádzajúceho majetkového vyrovnania medzi kláštorom v Klosterneuburgu a farou v Heiligenstadte.[22] Definitívne boli konflikty ukončené začiatkom septembra 1255, keď boli spomínané dohody medzi prepoštom Konrádom a farárom Leopoldom potvrdené ešte aj bulou vydanou priamo pápežom Alexandrom IV.[23]

V polovici apríla 1256 predstavitelia kláštora urovnali osemročný dlh voči pápežskej stolici v celkovej výške 50 denárov. Povinnosť odvádzať daň bola definovaná už pápežom Inocentom II. ešte v prvej polovici 12. storočia, keď zobral kláštor pod svoju ochranu len niekoľko rokov po jeho založení markgrófom Leopoldom III. Vyplatenie dlhu potvrdil pápežský legát Peter z Pontecorva.[24]

Koncom decembra 1256 urobil prvý väčší zásah do záležitostí kláštora aj samotný Přemysl Otakar II., ktorý toho času už okrem titulu rakúskeho vojvodu používal aj titul *pán Českého kráľovstva* (*dominus regni Bohemiae*).[25] V spomínanej listine Přemysl rozhodol o žiadosti prepošta Konráda a presunul konanie pravidelného týždenného trhu v Klosterneuburgu z nedele na pondelok.[26] Koncom júla 1257 vydal nový prepošt Mikuláš listinu, ktorou daroval dve léna rakúskemu rytierovi Bernardovi zo Schweinbartu. Išlo o dom a vinicu v trhovej dedine Schweinbart ležiacej severovýchodne od Viedne.[27]

V roku 1258 Mikuláš vydal za súhlasu konventu dve donácie pre ďalšieho rakúskeho ministeriála, Henricha zo Stoitzendorfu. V polovici mája Henrich dostal do užívania pole a opustenú usadlosť v Mittergraberne, za čo sa zaviazal odvádzať pravidelný ročný poplatok troch solidov denárov (po prepočítaní asi 36 denárov), vždy do sviatku svätého Michala. Po Henrichovej smrti mal byť majetok navrátený do vlastníctva konventu kláštora v Klosterneuburgu.[28]

---

21 „[...] *Liupoldo venerabili plebano Ecclesie Sancti loci vineam in Vlochpuhel constitutam cum omni iure in eadem, quod habemus quam Minwardus quondam ecclesie nostre Hofmeister, suis nobis et ecclesie nostre, legavit rationabiliter in extremis pro quadraginta libris denariorum Wiennensium, et domum quam domina de Tulbinge, mulier nobilis tenuit a nobis ad dies suos, quasi minantem ruinam ex nimia vetustate, pro sex libris denariorum pro personalibus beneficiis, duximus consensu unamini conferenda.* [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1255-IV-22.

22 *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1255-IV-30; MSK II, č. 71, s. 231 – 232.

23 *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1255-IX-05; MSK II, č. 72, s. 232 – 233.

24 USK I, č. 10, s. 8 – 9.

25 K problematike uplatňovania titulu českého kráľa (*rex Bohemiae*) Přemyslom Otakarom II. pred rokom 1261 pozri: ŽEMLIČKA, J. Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 96, 181.

26 *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1256-XII-26; MSK II, č. 75, s. 241.

27 USK I, č. 11, s. 9 – 10.

28 „[...] *quod Henrico de Stoyczendorf predium nostrum in Grawarn, quod multo tempore in solitudinem est redactum, contulimus nomine Purchrecht, ita, quod de huiusmodi predio et de duobus*

Dôležitú výsadu získal kláštor na jeseň 1259 od rakúskeho vojvodu Přemysla Otakara II. Začiatkom októbra vydal listinu, ktorou vyňal Kaplnku svätého Jána Krstiteľa spod jurisdikcie kastelána hradu Kreuzenstein, pod ktorý kaplnka a jej príslušníci patrili. Rozhodovaciu právomoc preniesol priamo na seba, pričom v budúcnosti ňou mali disponovať výlučne rakúski vojvodovia, ktorí ju mohli následne delegovať na tretiu osobu. Toto pravidlo okamžite uplatnil aj sám Přemysl, keď súdne právomoci zveril klosterneuburgskému kaplánovi Leopoldovi. Udelením tejto výsady tak konvent kláštora získal väčšiu správnu autonómiu a nezávislosť pri správe vlastnených majetkov od panstva, ktorému bol formálne podriadený.[29]

V nasledujúcom roku zasiahol Přemysl Otakar II. do záležitostí týkajúcich sa kláštora v Klosterneuburgu dokopy trikrát. Celkovo je od začiatku roku 1260 badateľný nárast počtu Přemyslových aktivít voči kláštoru. Možno to pripísať pravdepodobne vývoju situácie okolo jeho konfliktov s uhorským kráľom Belom IV., ktorý bol práve v lete 1260 porazený pri Kressenbrunne na Moravskom poli a do záležitostí krajín babenberského dedičstva už viac nezasahoval. Přemyslovi sa tak pravdepodobne otvoril väčší manévrovací priestor pri presadzovaní svojej politiky v Rakúskom i Štajerskom vojvodstve.[30]

Dňa 19. marca 1260 Přemysl vyvinul úsilie o urovnanie starého sporu, ktorý s kláštorom viedol priamo jemu podriadený rakúsky ministeriál Konrád zo Zaggingu (*Zcekkingen*). Išlo o problematické vymedzenie hraníc pasienkov a ornej pôdy v lokalite Groß-Jedlersdord (dnes súčasťou mesta Viedeň).[31] Hranice sporných majetkov sa mali vrátiť do tej podoby, ktorá sa uplatňovala ešte pred začiatkom samotného sporu. Na zozname svedkov figuruje okrem iných aj samotný Konrád zo Zaggingu, ako aj zástupcovia konventu kláštora v Klosterneuburgu Filip a Oto (*fratres officiales de Niwenbourch*).[32] V polovici apríla 1260 Přemysl potvrdil slobody a výsady kláštora v oblasti súdnictva, ktoré boli udelené ešte jeho predchodcami Leopoldom IV. a jeho bratom Fridrichom II., poslednými vojvodami z dynastie Babenbergovcov.[33] Koncom roku 1260 došlo za priamej účasti a schválenia prepošta Mikuláša k predaju jednej štvrtiny vinice vo vlastníctve fary v Kallenbergu rakúskemu ministeriálovi Albrechtovi za 60 denárov. Tamojší farár

urtulis in Stoyzendorf nobis et ecclesie nostre tres solidos denariorum in festo s. Michahelis singulis annis solvat et post mortem dicti H. si absque liberis decedat ad nostrum monasterium predicta bona sine questione qualibet revertantur. [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1258-V-17; USK I, č. 12, s. 10.

29 MSK I, s. 243 – 244, č. 77.

30 DIENST, H. *Die Schlacht an der Leitha 1246*. Wien : Österreichische Bundesverlag, 1986. 36 s.

31 „[...] *cum ex antiquo lis et controversia pro quibusdam camporum et pratorum metis inter homines ville nostre in Vorlevgesdorf ex una parte, et homines Ecclesie beate Marie in Niwenburch ex parte altera verteretur, hinc inde frequentia laceffiti, importunarum sepius querelarum gratia concordie et quietis ad infantiam Nycolai venerabilis prepositi ecclesie supradicte et hominum prefatorum in Vrleugesdorf Chunradum de Zcekkingen* [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1260-III-21.

32 *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1260-III-21.

33 *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1260-IV-13. Listina bola vyhotovená v dvoch originálnych, jeden z nich sa nezachoval.

Reichpert odpredaj odôvodnil potrebou zisku finančných prostriedkov na stavbu zvonice vo svojej farnosti.[34]

V polovici marca 1261 pápež Alexander IV. (v pontifikáte od decembra 1254 do mája 1261) potvrdil kláštoru všetky privilégia, výsady a slobody, ktoré boli udeľované už od jeho počiatkov.[35] Koncom júna 1261 prepošt Mikuláš listinou oznámil založenie ženského kláštora na pozemkoch kláštora v Klosterneuburgu neďaleko trhovej osady Sankt Jakob. Dokopy trinásť sestier kláštora malo žiť v trvalej izolácii od okolitého sveta a venovať sa výlučne pomoci s obživou chudobným. Táto Mikulášova aktivita dokladá pomerne veľký vplyv členov konventu kláštora, ich rozsiahlu majetkovú držbu v regióne nevynímajúc. Takéto aktivity totiž predstavitelia iných kláštorov v Rakúskom a Štajerskom vojvodstve vykonávali len vo veľmi obmedzenom počte.[36] Na spomínané práva, slobody a celkovú nezávislosť a právnu autonómiu kláštora v Klosterneuburgu odkazuje aj absolútna absencia akejkoľvek svetskej moci v zozname svedkov fundačnej listiny.[37]

Začiatkom decembra 1261 vydal Přemysl Otakar II. vo Viedni dve listiny týkajúce sa už spomenutého sporu o vlastnícke práva na dedinu Kollbrunn v Rakúsku. V procese navrátenia majetkov sa angažoval už začiatkom júna 1253 pápež Inocent IV.[38] V prvej z predmetných listín z 2. decembra 1261 Přemysl za účasti veľkého množstva svedkov oznámil, že prepošt kláštora v Klosterneuburgu, Mikuláš, ho informoval o navrátení dediny do vlastníctva konventu kláštora. Přemysl zároveň túto majetkovú akvizíciu schválil.[39] Význam tohto prevodu dokumentuje aj mimoriadne rozsiahly zoznam zúčastnených ľudí. Na zozname svedkov listiny sa na poprednom mieste vyskytuje olomoucký biskup Oto zo Schauenburgu, ktorý už od roku 1260 pôsobil ako Přemyslov miestodržiteľ v Rakúskom vojvodstve. Okrem neho sa aktu zúčastnili prepošti a opáti viacerých spriatelených kláštorov a opátstiev (Schottenkloster Wien, Melk, Göttweig), predstavitelia konventu kláštora v Klosterneuburgu a niekoľko desiatok rakúskych ministeriálov. Z nich najdôležitejšia sa javí byť účasť Henricha z Liechtensteinu, ktorý v celom spore

---

34 USK I, č. 15, s. 11-12.

35 „*Praeposito et capitulo ecclesie s. Mariae Nyemburgensis* [Klosterneuburg] *ord. S. Aug. Pataviens. dioc. omnes libertates, immunitates et exemptiones confirmat.*" RPR II, č. 18 094, s. 1 470. Regest bol nesprávne datovaný na 16. apríla 1261. Porovnaj originál a edičné spracovanie: *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1261-IV-17; USK I, č. 16, s. 12-13.

36 „[...] *quod de communi consilio et assensu omnium fratrum, aream nostram apud Sanctum Jacobum sitam sanctimonialibus ibidem Domino, ut speramus devote servire volentibus perpetuo munere contulimus possidendam.* [...] *Volumus etiam ut memorate sorores sorores in cenobio semper clause permaneat et nunquam pateat eis exitus, nisi forte summe necessitatis occasio hoc requirat et ut prefate sorores numerum tercium decimum acceresendo excendere non presumant.* [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1261-VI-28; MSK I, č. 79, s. 246.

37 *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1261-VI-28.

38 Pozri: MSK II, s. 224-225, č. 66.

39 „[...] *quod scire desideramus omnes quorum interest quod Nicolaus venerabilis prepositus Nivmburgensis nobis exhybuit quasdam litteras patentes et veras pie memorie Hainrici qvondam ducis Medlicensis, in quibus evidenter apparebat qvaliter idem dux ob remedium anime sue progenitorum suorum villam, que Chogelbrunne nuncupatur eidem monasterio cum omnibus attinentiis suis nichil sibi juris reservans in ea de conensu coheredum suorum tradiderit jure perpetuo possidendam.* [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1261-XII-02/1.

o navrátenie Kollbrunnu do rúk kláštora figuroval ako zainteresovaná strana.[40] V rovnaký deň Přemysl vydal za účasti rovnakých svedkov ešte ďalšiu listinu, ktorou opätovne potvrdil vlastnícke nároky kláštora v Klosterneuburgu na dedinu Kollbrunn. Majetkový spor, ktorého riešenie sa ťahalo niekoľko rokov, bol tak definitívne ukončený.[41]

Koncom apríla roku 1262 získal kláštor ďalšiu vinicu vo Weidlingu. Zbožnú donáciu vykonal rakúsky ministeriál Konrád z Weyerburgu spolu s manželkou Aldheidou.[42] Ďalšiu zbožnú donáciu vykonali začiatkom mája 1262 rakúski ministeriáli, bratia Oto, Konrád a Kuno. Nemenovanému zboru kostola sv. Magdalény sa rozhodli odvádzať pravidelný ročný dar vo výške dvoch talentov striebra zo ziskov plynúcich z ich majetkov.[43] V bližšie nešpecifikovanom období roku 1262 kláštor získal ešte ďalšie finančné prostriedky od viedenského mešťana Paltrama. Kláštoru vyplatil zameškané desiatky zo svojich majetkov v Riedendorfe pri Himbergu v celkovej výške až päťdesiat mariek striebra. Svoje záväzky sa v budúcnosti zaviazal plniť aj za svoju manželku a dedičov, a to každoročne do sviatku svätého Michala (29. septembra).[44]

Dňa 17. augusta 1263 kláštor získal ďalšie rozsiahle majetky od rakúskeho ministeriála Rudla Hietzingera (*dictus Hyetzinger*). Išlo o časť jeho dedičného majetku v Hietzingu (dnes mestská časť Viedne) a dedinu Zohensunsdorf. Majetky Rudlo dostal predtým priamo od spomínaného Mikuláša, prepošta kláštora v Klosterneuburgu.[45] Na druhej strane Rudlo a jeho dediči získali ročný príjem v podobe jednej kopy pšenice, pol sudu vína a jednej libry fenigov v striebre. Celý obchod bol vykonaný za účasti a súhlasu viacerých rakúskych krajinských hodnostárov a ministeriálov, menovite sa spomínajú Konrád z Greifensteinu, kancelár konventu kláštora v Klosterneuburgu Dietrich a Bernard z Lauterbachu (*Ayterbach*).[46]

40 *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1261-XII-02/1.

41 „[...] *Nos vero, qui ex pietate nobis celitus clara singulis sub nostro domino degentibus in iure suo tenemur adesse et maxime, que cultum divinum respiciunt, que pocius temporibus nostris augeri volumus, quam minui, eandem donacionem, que rite facta est, prout nobis super hoc facta est plena fides, gratam et ratam habentes auctoritate presencium confirmamus.* [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1261-XII-02/2.

42 USK I, č. 18, s. 14-15.

43 *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1262-V-04; USK I, č. 19, s. 15-16.

44 „[...] *aput Nycolaum venerabilem prepositum totumque capitulum Newmburgense curiam in Ryietendorf circa Hintperch sitam, quam Chunradus de sancto loco vendiderat ecclesie supradicte cum molendino adiacenti salvo iure quod molendinarius habuit in eodem, quinquaginta Marcis argenti prompte peccunie comparavi michi ac domine Perhte uxori mee, nec non heredibus meis iure hereditario possidendam, de qua prefate ecclesie servire teneor, vel ad quemcumque predicta curia fuerit devoluta pro annuali servicio, quod Purchrecht dicitur, medium talentum denariorum annis singulis in festo sancti Michahelis contradictione qualibet non obstante.* [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1262; USK I, č. 20, s. 16.

45 „[...] *ad ecclesiam sancte Marie in Niumburch, partem hereditatis mee in Hyeczing, et villam Zohensunsdorf, quam habeo a domino meo, Nycolao venerabili preposito eiusdem ecclesie in concambio, donavi ad arbitrium, et consilium domini Chunradi de Greyfenstein, domini Ditrici officialis Niumburgensis, domini Wernhardi de Ayterbach et aliorum* [...]. *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1263-VIII-17; MSK II, č. 82, s. 251-252.

46 „[...] *Quamorbem prenominatus dominus meus, venerabilis prepositus Niumburgensis totusque conventus ibidem, michi versa vice annuatim in messe pro victu unum modicum tritici, nec non*

Koncom apríla 1264 odkázal rakúsky ministeriál Ulrich z Merkersdorfu (*Mergerstorf*) listinou vo forme testamentu kláštoru ďalšie majetky. Išlo o dve léna a dve celé usadlosti v severorakúskej trhovej osade Guntersdorf (*Guntharstorf*), ktoré produkovali každoročne výnos 18 solidov denárov v striebre. Majetky sa dostali do Ulrichových rúk po smrti jeho manželky Agneši zo Saschengangu (*Sahsengang*), ktorá ich predtým zdedila so súhlasom svojho brata Leopolda a jeho dedičov.[47]

V júli 1264 vykonal zbožnú donáciu Irnfried, ktorý pôsobil ako kanonik kapituly v Pasove v Bavorsku a zároveň dekan v rakúskom meste Krems an der Donau. Konventu kláštora odkázal svoj dom v Kremse, ktorý susedí s tamojším dominikánskym kláštorom. Okrem toho kláštor získal aj ďalší dar – lis na hrozno. Vzhľadom na hospodárske aktivity a produkciu vína kláštorom v Klosterneuburgu išlo o mimoriadne hodnotný dar, ktorý mohol dopomôcť k ďalšiemu hospodárskemu rozkvetu kláštora či kláštorných majetkov v jeho širšom okolí.[48]

V decembri 1265 získal konvent kláštora dedinu Walpersdorf (*Waltprehtstorf*) ležiacu severovýchodne od Viedne, od rakúskeho ministeriála Ľudovíta zvaného Zelking (*Celking*). Z donácie vyplýva, že konvent kláštora predmetnú dedinu už predtým vlastnil, pričom však nie je jasné, akým spôsobom sa dostala do Ľudovítových rúk. Ten dedinu kláštoru navrátil do vlastníctva aj so všetkými dôchodkami plynúcimi z majetkov ležiacich v nej.[49] V tomto prípade išlo skutočne o donáciu, nie predaj, výmenu a podobne. Listina je datovaná na 22. decembra 1265 v meste Tulbing a absentuje v nej aj tradičná formulka typická pre zbožné donácie šľachty a ministeriality v tej dobe.

Koncom januára 1266 vydal prepošt Mikuláš rozsiahlu listinu dokumentujúcu dohodu medzi ním, ako zástupcom konventu kláštora v Klosterneuburgu, a poddanými z Leopoldau (*colonis in Alpitowe*). Ide o súpis daní a ďalších povinností tamojších poddaných voči kláštoru v Klosterneuburgu. Táto dohoda, ako jedna z mála zachovaných listín podobného charakteru, dokumentuje pomerne rozsiahle každoročné príjmy kláštora z jednej obmedzenej územnej jednotky, v tom-

in festo beati Michaelis, medium carratam vini, et pro vestibus unum talentum denariorum ordinaverunt, ut de cetero infra septa claustri non debeam commorari. [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1263-VIII-17; MSK II, č. 82, s. 251-252.

47 „[...] *post mortem meam duo beneficia et due curtes iacentes in Guntharstorf, que solvunt annuatim in festo beati Michaelis XVIII solidos denariorum, prout domina Agnes de Sahsengang, pie memorie uxor mea, in suo testamento legaverat Liupoldo fratre suo et aliis heredibus confecientibus, ad ecclesiam sancte Marie in Nivmburch, sine diminucione et contradictione qualibet devolventur.* [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1264-IV-30; MSK II, č. 83, s. 252-253.

48 „[...] *ego Irenfridus divina premissione Pataviensis ecclesie canonicus et Chremsensis decanus, Niumburgensi ecclesie quam pre ceteris honorare tenor sicut illa a qua recepit feodum personale, aream meam seu domum Chrems iuxta fratres Predicatores sitam, cum torculari adiacente ob salutis mee remedium ex nunc lego de qua tamen primo absolute prefata se intromittes ecclesia me defuncto.* [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1264-VI-26; MSK II, č. 84, s. 253-254.

49 „[...] *ego Ludwicus dictus de Celking villam que Waltprehtstorf dicitur, cum omnibus suis attinentiis quocunque nomine censeantur, monasterio sancte Marie in Nivnburch libere resignavi, cuius et antea noscitur extitisse, omnes iuribus et debitis renunciando, que de eadem ad dies meos percipere potuissem.* [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1265-XII-22; MSK II, č. 85, s. 254.

to prípade zo spomínanej časti Viedne – Leopoldau. Prepošt Mikuláš pravidelné dane tamojších obyvateľov vyčíslil v nasledujúcej podobe: jedna kopa pšenice vždy do 1. septembra, teda do sviatku sv. Egídia (*modius triciti in die beati Egidii*); ďalšia polovica libry pšenice do 13. októbra, teda do sviatku sv. Kolomana (*et die beati Cholomanni media libra*) a ďalšia polovica libry a dve sliepky do sviatku Očisťovania Panny Márie, teda do 2. februára (*et in festo Purificationis media libra cum duobus pullis*); ďalej to boli hospodárske produkty vo forme 30 vajec a dvoch syrov vždy na Vianoce, na Veľkú noc a na Turíce (*in Nativitate Domini, in festo Paschalis et Pentecostes* [...] *XXX ova et duo casei*) a ročný desiatok vo výške desať libier denárov v striebre za celý Leopoldau vždy na sviatok sv. Juraja, teda 23. októbra (*de tota villa X libre denariorum, in festo Sancti Georgii martiris*). Okrem toho boli poddaní povinní počas priebehu každoročného trojdňového súdu konajúceho sa v Klosterneuburgu alebo priamo v Leopoldau zabezpečovať jedlo prítomným súdnym autoritám a pravidelne dávať k dispozícii voz na zber hrozna a jedného robotníka a voz na zber sena z kláštorných viníc, lúk a polí v dedine Ringelsee (*Riglinse*).[50]

Vo februári 1268 sa kláštorný majetok rozrástol o léno v lokalite Neusiedel. Išlo o obdarovanie fary v Patzmannsdorfe, ktorá podliehala konventu kláštora v Klosterneuburgu od istej Adelaidy z Brunnu (Brunn am Gebirge, dnes súčasťou mesta Viedeň). V tomto prípade išlo opäť o zbožnú donáciu.[51] Koncom mája 1267 Viedeň navštívil pápežský legát Guido pôsobiaci ako kardinál-presbyter v severoitalskom meste Lucca, pričom jeho prijatia sa zúčastnili aj zástupcovia konventu kláštora v Klosterneuburgu. Pri tejto príležitosti legát Guido udelil štvordňové odpustky kaplnke sv. Kataríny v Greifensteine severozápadne od mesta Viedeň.[52] V júni 1267 prepošt Mikuláš udelil právo slobodnej ťažby rakúskemu ministeriálovi Henrichovi zo Stoizendorfu (*Stoyczendorf*) a jeho dedičom, pričom toto právo sa malo vzťahovať na výnosy z ťažby z tamojšieho vrchu Stoizebnerg. Tak isto mu Mikuláš udelil právo hospodáriť na tamojších poliach a viniciach. Na druhej strane Henrich a jeho dedičia boli povinní odvádzať ročný poplatok z výnosov zo spomenutých hospodárskych aktivít vo výške 35 denárov vždy na sviatok sv. Michala (29. septembra).[53]

Spomínaný ministeriál Henrich vystupuje ako hlavný aktér aj v spore o istý les neďaleko Stoizendorfu. O jeho vlastníctvo sa sporil s iným ministeriálom Pilgri-

[50] *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1266-I-31.

[51] „[...] *ego Alheidis dicta de Prunne dedi ecclesie sancti Martini in Paczmanstorf, in cuius gremio ossa filii mei Ottonis quondam de Prunne felicis memorie requiescunt, in Neusidel laneum unum V sol. annis singulis persolventem pro remedio anime mei filii memorati. Qui siquidem laneus cum aliis bonis ad me ex obitu domine de Rorowe exstitit legitime devolutus.* [...]. *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1267-II-08.

[52] *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1267-V-27.

[53] „[...] *de comuni consensu nostro Heinrico officiali de Stoyczendorf et suis heredibus ius montanum in monte Stoyczenperg tam de vineis, quam de agris cultis et incultis una cum quadam area et vinea Hiltrico quondam habente feodaliter contulimus possidenda. Item eidem donavimus cum iure purchrecht pomaria in Stoyczendorf plantata de novo de nemore, quod vulgo Weydech dicitur, iuste ac racionabiliter ab hominibus ibidem redempta, ut nobis annuatim in festo scti Michahelis pro censu XXXII denarios de eisdem solvere non obmittat.* [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1267-VI-06; USK I, č. 22, s. 17 – 18.

mom z neďalekej trhovej osady Reinprechtspölla (*Polan*) v severnom Rakúsku. V rozsudku, vydanom dňa 25. apríla 1258, vyriešenie sporu dosvedčil a oznámil samotný prepošt Mikuláš. Z textu rozhodnutia je jasné, že Henrich zo Stoizendorfu pôsobil v službách klosterneuburgského konventu a samotného prepošta Mikuláša ako úradník (*officialem nostrum de Stoyczendorf*). Konania sa zúčastnili štyria sudcovia,[54] ktorí rozhodli, že predmetný sporný les do dostane do dedičnej držby práve Henrich zo Stoizendorfu. Povinný bol za to odvádzať pravidelný ročný odvod vo výške 60 denárov a Pilgrimovi vyplatiť náhradu vo výške šiestich talentov striebra do sviatku sv. Michala (29. septembra) roku 1268.[55]

V júli 1269 potvrdil kláštoru Přemysl Otakar II. oslobodenie od platenia riečneho mýta na rieke Dunaj. Výsada bola kláštoru udelená ešte rakúskym a štajerským vojvodom Leopoldom VI. Babenberským v prvej polovici 13. storočia,[56] pričom samotný Přemysl sa na toto privilégium odvolával.[57]

Ďalší záznam o majetkovej akvizícii kláštora sa zachoval až z druhej polovice júna 1272, keď rakúsky ministeriál Werner, zvaný komorník (Speismagister), a jeho dcéra Alžbeta darovali prepoštovi Mikulášovi a kapitule kláštora v Klosterneuburgu polovicu ich usadlosti v Nützingu, ktorú mali v dedičnom vlastníctve.[58]

Začiatkom novembra 1275 udelil kolegiálnemu kostolu kláštora v Klosterneuburgu každoročné štyridsaťdňové odpustky salzburský arcibiskup Fridrich II. z Walchenu (v arcibiskupskom úrade v rokoch 1270 – 1284). Učinil tak pri príležitosti posvätenia kostola počas mariánskych sviatkov.[59] Podobné odpustky kláštoru udelil aj hierarchicky nižší cirkevný hodnostár, biskup z Chiemsee Henrich ešte v auguste toho istého roku.[60] Dňa 12. novembra 1275 prepošt Milukáš a dekan Ulrich, ako zástupcovi konventu kláštora predali vinicu v Nützingu rakúskemu krajinskému kancelárovi Konrádovi z Tullnu, ktorý túto funkciu zastával za panovania Přemysla Otakara II. a pozíciu si udržal aj po nástupe Rudolfa I. Habsburského v roku 1276.[61] Listina môže naznačovať nepriaznivý vývoj v Rakúsku a potrebu predaja majetkov za účelom získania hotovosti pre pokrývanie

[54] Sudcov rozsudková listina aj menovite spomína. Prítomný bol magister Marquard, zástupca konventu kláštora v Klosterneuburgu Dietrich, ministeriál Ulrich z Roggendorfu a Urleug, sudca z Eggenburgu. Na základe tohto zoznamu možno tvrdiť, že rozsah vplyvu prepošta Mikuláša siahal ďaleko na sever od samotného kláštora. Spomínané lokality sa nachádzajú v blízkosti rakúsko-moravských hraníc.

[55] „[...] *omnis impeticio seu dissensio inter Pilgrimum de Polan, et Heinricum officialem nostrum de Stoyczendorf pro quibusdam racionibus et questionibus aliis quibuscunque exorta per arbitros, scilicet dominum Marquardum Magistrum Cellarii, Dietricum officialem nostrum ex una parte, ac dominum Ulricum dictum de Ruchendorf ac Urleugum Judicem Egenburgensem ex altera parte sopita est taliter coram nobis, ut dictus Heinricus de Stoyczendorf silvam quamdam sitam infra Egenburch et Stoyczendorf de cetero debeat iure hereditario retinere, de qua solvet nostre ecclesie nomine census LX denarios annuatim. Item idem dabit in recompensacionem dicte silve premisso Pilgrimo in proximo festo sancti Michahelis sex talenta sub testimonio presencium literarum.* [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1268-IV-25; USK I, č. 23, s. 18.

[56] MSK II, č. 26, s. 170 – 171.

[57] *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1269-VII-19, MSK II, č. 87, s. 258.

[58] *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1269-VI-21.

[59] *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1275-XI-02.

[60] USK I, č. 25, s. 19 – 20.

[61] USK I, č. 26, s. 20 – 22.

potrieb kláštora. V tomto období sa totiž skomplikovala situácia práve českému, rakúskemu a štajerskému panovníkovi Přemyslovi Otakarovi II. po voľbe Rudolfa I. Habsburského za rímskeho kráľa v roku 1273.[62] Potrebu zisku finančných prostriedkov dokumentuje napríklad aj ďalšie rozhodnutie prepošta Mikuláša. Už v nasledujúcom roku predal časť banských práv v Nussdorfe za 40 mariek striebra predstaviteľom viedenskej pobočky Rádu nemeckých rytierov.[63]

Ďalší prevod kláštorných majetkov na osobu patriacu do svetského stavu sa uskutočnil 7. marca 1276, keď prepošt Mikuláš spolu s dekanom Ulrichom a za súhlasu konventu previedli vlastnícke práva na vodný mlyn a päť ďalších usadlostí na Gottschalka, mešťana z Ybbs an der Donau (*Ibs*) a jeho manželku Aldheidu. Predmetné majetky, ktoré ležali v dedine Öhling pomerne ďaleko na západ od Viedne i samotného Klosterneuburgu, produkovali ročne výnosy dokopy tri libry striebra a desať viedenských denárov. Na druhej strane, Gottschalk a Aldheida jednorazovo vyplatili kláštoru sumu 25 mariek striebra a zaviazali sa odvádzať ročný poplatok vo výške 30 viedenských denárov. Tento ročný poplatok sa zaviazali vyplácať aj za svojich dedičov, mužských i ženských (*quam masculis tam feminis*), a to vždy na sviatok sv. Juraja (23. apríla).[64] O necelé tri týždne neskôr prenajal štajerský kapitán a miestodržiteľ Přemysla Otakara II. v Rakúskom vojvodstve, Henrich z Kuenringu, kláštoru v Klosterneuburgu rozsiahle majetky. Išlo dohromady o 20 celých usadlostí v Stoizendorfe a vinicu v Kahlenbergerdorfe, za čo sa predstavitelia kláštora zaviazali odvádzať poplatok vo výške 100 viedenských mariek striebra vždy do sviatku sv. Martina (11. novembra).[65] Posledný zásah českého kráľa a rakúskeho a štajerského vojvodu Přemysla Otakara II. do záležitostí kláštora v Klosterneuburgu, pred jeho zosadením z panovníckych funkcií v Rakúsku a Štajersku, sa uskutočnil dňa 31. marca 1276, keď potvrdil kláštoru všetky výsady, slobody a privilégiá, ktoré boli dovtedy udelené ním, alebo jeho predchodcami, predovšetkým rakúskymi vojvodami Leopoldom VI. a Fridrichom II. z dynastie Babenbergovcov.[66] Po Přemyslovom zosadení z vojvodského

[62] Celkovo k vojnám Přemysla Otakara II. a Rudolfa I. Habsburského, ako ak k celkovej politickej situácii pozri napríklad: PALKO, J. Uhorsko-české vzťahy v rokoch 1272 – 1278. In *Medea – Studia mediaevalia et antiqua*. ISSN 1336-7706, 2019, roč. XXI-XXII, s. 29-72.

[63] „[...] *Quod nos vnanimi consilio ac favore fratri Ortolfo honorabili Commendatori domus Theutonice in Wïenna, omnibus fratribus eiusdem domus ibidem perpetuo degentibus Jus montanum de duobus Jugeribus et dimidio vinearum nos contingentium vendidimus pro Quadraginta Marcis argenti, Omneque ius, quod in eisdem vineis, quas in subsequentibus, nostre ecclesie competere videbatur, predicte domus fratribus tradidimus libere in perpetuum possidendum.* [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1276-00-00/1.

[64] *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1276-III-07.

[65] „[...] *super viginti beneficia in Stoyczendorf cum singulis attinenciis et super vineam dictam vulgariter vilcz in Chalnperge sitam domino Nycolao venerabili Newnburgensis ecclesie preposito et eiusdem ecclesie conventui Centum Marcas argenti Wiennensis ponderis in die sancti Martini nunc venturo finaliter persolvendas commutavimus sub hac forma, ut, si predictus prepositus cum suo conventu memoratas centum marcas die prefixo nobis persolverit, prelibata predia cum vinea absque contradiccione qualibet in ipsorum libere transeant potestatem,* [...]." *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1276-III-25.

[66] MSK II, č. 91, s. 264 – 265.

stolca v polovici roku 1276 moc v rakúsku prebral Rudolf I. Habsburský. Jeho prvý zásah do záležitostí kláštora sa uskutočnil v druhej polovici novembra 1276.[67]

Záver

Primárnym cieľom štúdie bol výpočet majetkových akvizícií dolnorakúskeho augustiniánskeho kláštora v Klosterneuburgu neďaleko Viedne v rokoch 1251 – 1276, teda v čase, keď post rakúskeho vojvodu zastával český panovník Přemysl Otakar II. Na základe zachovaných archívnych materiálov sa podarilo poukázať na pomerne veľký význam tejto cirkevnej inštitúcie vo vymedzenom období. Vďaka svojej geografickej blízkosti k centru Rakúskeho vojvodstva, mestu Viedeň, sa kláštoru v Klosterneuburgu dostalo mimoriadne veľkej pozornosti od všetkých najvýznamnejších svetských i cirkevných autorít pôsobiacich v tej dobe. Aj vďaka tejto pozornosti sa predstaviteľom kláštora podarilo zhromaždiť pomerne rozsiahle majetky, často vo forme celých dedín či sústav desiatok usadlostí na jednom mieste. Významné miesto v týchto majetkových akvizíciách zohrávalo hospodárske zameranie kláštora na vinohradníctvo, čím sú mesto i samotný kláštor v Klosterneuburgu známe až do súčasnosti. Okrem veľkého množstva prevodov viníc, ležiacich predovšetkým v dnešnej spolkovej krajine Dolné Rakúsko, prameny zachovali aj rôzne dary kláštoru vo forme lisov na hrozno a podobne. Štúdia zároveň rozširuje a prehlbuje poznanie, pokiaľ ide o takzvanú vojnu o babenberské dedičstvo (1246 – 1278).

[67] *AT-StiAK*, f. KlosterneuburgCanReg, sign. 1276-XI-24.

Historia Ecclesiastica, XIII, 2022, 1

REFORMÁCIA A REKATOLIZÁCIA V STROPKOVE

Peter KÓNYA

Reformation and Re-Catholization in Stropkov
In the religious sphere, Stropkov entered the period of the Reformation as the seat of a Catholic parish and a lower ecclesiastical unit, with a stone gothic church. As in the whole of Hungary, however, the Reformation had already had a major impact on the confessional development a few years after the defeat of Mohács. The German townsmen of the free royal and mining towns were the first to accept the new doctrine, followed by the nobility and their serfs. The masses of the rural population became adherents of the ideas of the Reformation and later of the new churches primarily on the initiative of their landlords. In the first half of the 17th century, fundamental changes took place in the confessional development of Stropkov. They were connected with the Re-Catholization, which in this period was carried out in Upper Hungary exclusively on the initiative of a few Catholic magnates.
Keywords: *Reformation, Re-Catholization, Stropkov, Catholic Church, Evangelical Church, town.*

Reformácia a rekatolizácia[1] sú nesporne dve najvýznamnejšie historické udalosti, či skôr procesy, prebiehajúce v celej západnej a strednej Európe na prahu raného novoveku, ktoré od základov zmenili nielen konfesionálny či v širšom význame duchovný vývin starého kontinentu. Premietli sa do obrovských zmien aj v demografickom, spoločenskom, ekonomickom a najmä kultúrnom smerovaní väčšiny európskych krajín.

Samozrejme, rovnaký význam mali procesy reformácie a rekatolizácie takisto v ranonovovekých dejinách Uhorského kráľovstva. Už zakrátko po vystúpení Martina Luthera vo Wittenbergu v roku 1517 sa začali šíriť myšlienky nového učenia v uhorských slobodných kráľovských mestách, no skutočný nástup reformácie v krajine nastal až v desaťročí po moháčskej katastrofe. Po slobodných kráľovských a kráľovských banských mestách sa k novému učeniu prihlásili magnáti, zemania a vzápätí ho prijali masy poddaných. Do druhej polovice 16. storočia sa potom reformácia rozšírila doslova na celom území Uhorska, mimo Chorvátska a Slavónska, Sikulska a okrajových oblastí, obývaných ortodoxným obyvateľstvom.

V Zemplínskej stolici prijali reformačné učenie všetky zemepanské mestá, vďaka majiteľom veľkých panstiev, magnátskym rodom Perényiovcov, Rozgonyiovcov, Drugethovcov, Alaghyovcov, Mágócsyovcov či Pongráczovcov. Všetci z nich pozývali do svojich mestečiek a obcí lutherských a neskôr helvétskych kazateľov a štedro podporovali vznikajúce protestantské farnosti aj školy. Zemepan-

[1] Štúdia vznikla ako výstup z riešenia projektu VEGA 1/0477/20 Pramene k dejinám cirkví v ranom novoveku.

ské mestá a mestečká ako Blatný Potok, Sátoraljaújhely, Sečovce, Trebišov, Humenné, či Michalovce sa vyvinuli na silné centrá reformovanej cirkvi a spravidla nimi ostali až do konca nasledujúceho storočia.

Výnimkou boli panstvá katolíckych či rekatolizovaných magnátov, ktorí veľmi skoro pristúpili k násilnej rekatolizácii obyvateľov svojich rozsiahlych majetkov. Takými bolo Humenné, kde gróf Juraj Drugeth už na začiatku 17. storočia potom, ako z iniciatívy Petra Pázmánya prestúpil ku katolíckej cirkvi, povolal do mestečka Spoločnosť Ježišovu a rozpútal rekatolizáciu celého obrovského panstva. Menej známou je už skutočnosť, že v tom istom čase, resp. ešte o niečo skôr došlo aj k rekatolizácii Stropkova a okolitých slovenských, vtedy reformovaných obcí. Vzhľadom na veľmi skorý nástup rekatolizácie v mestečku, zrejme ešte pred koncom 16. storočia, sa k reformácii v Stropkove a jeho protestantskému obdobiu vôbec dochovalo iba veľmi málo správ.

V náboženskej oblasti vstupoval Stropkov do obdobia reformácie ako sídlo katolíckej farnosti a nižšieho cirkevnosprávneho celku, s kamenným gotickým kostolom. Rovnako ako v celom Uhorsku, aj tu však už niekoľko rokov po moháčskej porážke zásadným spôsobom zasiahla do konfesionálneho vývinu reformácia. K novému učeniu sa najprv prihlásili nemeckí mešťania slobodných kráľovských a banských miest, po nich aj šľachta a jej poddaní. Masy vidieckeho obyvateľstva sa stávali prívržencami ideí reformácie a neskôr nových cirkví predovšetkým z iniciatívy svojich zemepánov.

Vtedajší majiteľ Stropkovského panstva a jeden z najmocnejších magnátov v Hornom Uhorsku Peter Perényi, patril k významným podporovateľom reformácie. Ešte v polovici 30. rokov prijal Lutherovo učenie a do svojej zemplínskej rezidencie v Blatnom Potoku povolal významného reformátora Štefana Gálszécziho (zo Sečoviec).[2] Perényi podporoval aj iných stúpencov nového učenia a umiestňoval ich na farách vo svojom panstve. Takým bol napr. Michal Siklósi, pôsobiaci v Trebišove a neskôr v Sátoraljaújhelyi.[3] Ďalším významným reformátorom, istý čas pôsobiacim v mestečku Sátoraljaújhely bol Martin Sánta Kálmáncsehi, známy šírením niektorých názorov švajčiarskeho reformátora Ulrycha Zwingliho a čoskoro i Jána Kalvína. V podobnom duchu postupoval aj kazateľ v blízkom Blatnom Potoku, Matej Bíró Dévai, nazývaný i „Uhorský Luther". Ten sa kvôli svojim názorom dostal dokonca do konfliktu s majiteľom panstva.[4] Popri náboženskom živote venoval Perényi veľkú pozornosť takisto rozvoju školstva. S jeho menom je spojené prebudovanie školy v Blatnom Potoku na lutherské gymnázium v druhej polovici 30. rokov, čím vznikol základ pre neskoršie slávne reformované kolégium.

Po smrti Petra Perényiho pokračovali v podpore reformácie na Zemplíne i v iných stoliciach, kde sa rozkladali ich majetky, jeho manželka Klára a syn Gabriel. S nimi je však už spojené šírenie a presadenie ďalšieho, švajčiarskeho smeru reformácie v Zemplínskej stolici. Ešte za ich éry bol pozvaný do Blatného

[2] DIENES, D. *A történelmi Tiszáninneni református egyházkerület.* Rkp., s. 12 – 13.

[3] DIENES, D. *A történelmi Tiszáninneni református egyházkerület*, s. 14.

[4] DIENES, D. *A történelmi Tiszáninneni református egyházkerület*, s. 16 – 20.

Potoka aj ďalší reformátor, Štefan Kopácsi, presadzujúci už učenie Jána Kalvína.[5] Jeho vplyv ešte viac zosilnel po roku 1561, keď na synode v juhozemplínskom mestečku Tarcal väčšina zemplínskych farárov prijala Kalvínovo a Bezeho ženevské vyznanie viery. Synodu zvolal Štefan Kopácsi a prišla na ňu väčšina kazateľov, pôsobiacich v duchu kalvinizmu, z územia Jágerskej diecézy. Tarcalské vyznanie sa už v podstatných otázkach odlišovalo od Lutherovej vierouky a výstavby cirkvi. Predovšetkým odmietlo biskupský úrad v akejkoľvek podobe a oblátku pri prisluhovaní Večere Pánovej.[6] Gabriel Perényi však pevne zotrvával na stanovisku lutherstva a r. 1563 pozval na poradu do Sátoraljaújhelyu všetkých kazateľov zo svojich rozsiahlych majetkov a žiadal od nich obhajobu ich učenia. Napokon dvoch, Pavla Thúriho a Bernáta Soltiho vyslal na univerzity do Wittenbergu a Lipska, kde ich názory (tarcalské vyznanie) označili za nestotožniteľné s augsburským vyznaním. V auguste nasledujúceho roku zorganizoval teologickú polemiku kazateľov zo svojho panstva s lutherskými teológmi zo slobodných kráľovských miest vo Füzéri. Augsburskí kňazi ostro vystúpili proti ich náboženskej praxi, predovšetkým proti prisluhovaniu Večere Pánovej chlebom. Následne museli všetci zúčastnení kalvínski kňazi opustiť perényiovské majetky.

Po smrti Gabriela Perényiho r. 1567 zanikla posledná prekážka pre definitívne víťazstvo švajčiarskej reformácie a následne konštituovanie reformovanej cirkvi na väčšine teritória Zemplínskej stolice. V Stropkove sa však vývin uberal iným smerom. Po Perényiovcoch sa mestečko s panstvom dostalo do vlastníctva Jána Pethő, ktorý nebol stúpencom reformácie, ale jedným z posledných katolíckych magnátov v krajine.

Pre nedostatok písomných prameňov je veľmi ťažké rekonštruovať náboženský život v Stropkove v druhej polovici 16. storočia. Avšak vzhľadom na to, že ešte zo začiatku nasledujúceho storočia sú doložení v mestečku protestantskí kazatelia (r. 1601), je možné dospieť k niekoľkým záverom. V prvom rade je isté, že obyvatelia Stropkova najneskôr v polovici storočia prijali reformáciu, a to určite vďaka reformačným aktivitám Petra Perényiho. Keďže Peter aj Gabriel Perényiovci boli vyhranenými stúpencami lutherského smeru a nestrpeli na svojich majetkoch prívržencov helvétskej reformácie, resp. kalvinizmu, je možno predpokladať, že ani v Stropkove nepôsobili do konca 60. rokov reformovaní (iba lutherskí) kazatelia. Otázna je ďalšia existencia protestantizmu po zmene majiteľov panstva. Keďže protestantskí farári sa v Stropkove udržali minimálne do prvých rokov 17. storočia, je zrejmé, že Ján Pethő nezasahoval do náboženského života obyvateľov mestečka. Pravdepodobne sa však už nepodarí zistiť, k akému smeru patrili stropkovskí kazatelia. Je možné, že podobne ako v Humennom alebo Michalovciach či vo Vranove prešli na platformu kalvinizmu, rovnako však aj to, že ostali na pozíciách lutherstva ako vo väčšine farností v okolí Vranova.

Jedinými známymi písomnými dokladmi o protestantských farároch v Stropkove sú ich potvrdenky pri odvádzaní desiatku. Podľa nich je známe pôsobenie dvoch protestantských farárov v mestečku, ktorými boli Valent Szisz, doložený r.

[5] DIENES, D. *A történelmi Tiszáninneni református egyházkerület*, s. 21.

[6] DIENES, D. *A történelmi Tiszáninneni református egyházkerület*, s. 43 – 44.

1598 a Valent Polonus (Poliak), pôsobiaci na miestnej fare r. 1601.[7] Na prechod mestečka k protestantizmu, najskôr kalvinizmu,[8] nepriamo poukazuje aj skutočnosť, že od polovice 80. rokov 16. storočia úplne prestalo odvádzať desiatok z úrody jágerskému biskupovi.

Okrem protestantov nežilo v druhej polovici storočia v Stropkove obyvateľstvo iného vyznania. Je možné predpokladať len prítomnosť jednotlivcov patriacich k ortodoxnému smeru, v službách miestnych zemepánov. Určite neobývali mestečko v počte viacerých rodín, keďže o tom nie sú záznamy v dicálnych súpisoch, ani v urbároch. Žiaden z nich ešte neobsahuje jednoznačne rusínske mená. Prípadní ortodoxní obyvatelia mestečka bývali iste na panskom majeri a neboli zahrnutí do dicálnych ani urbárskych súpisov. Rovnako nie sú záznamy ani o trvalejšej prítomnosti židov v Stropkove, no nedá sa vylúčiť, že sa tu kratší alebo dlhší čas zdržiavali poľskí židovskí obchodníci.

Súčasťou miestnej farnosti bola od stredoveku takisto škola. Existencia mestskej, resp. farskej školy v mestečku je priamo doložená od začiatku 16. storočia, nepriamo však už o viac ako celé storočie skôr. Už v roku 149 sa zapísal na krakovskú univerzitu prvý študent zo Stropkova, menom Štefan. To jasne dokazuje existenciu školy minimálne od prvých rokov 15. storočia, zrejme však minimálne už o niekoľko desaťročí skôr. Do polovice storočia pritom na univerzite študovali v Krakove študovali takisto ďalší Stropkovčania: Florián Hebrachad (1424), Juraj Predwer (1427), Juraj malý (1445) a Jordán (1453).[9] V polovici 15. storočia študoval na krakovskej univerzite takisto známy vzdelanec Vavrinec zo Stropkova, ktorý r. 1468 pre budinských dominikánov prepísal Legendu o sv. Kataríne.[10] V rokoch 1472 – 1502 pôsobil v Bardejove ako výrobca pergamenu a odpisovač kníh Gregor zo Stropkova, určite takisto absolvent miestnej školy.[11] V tomto období viedol vyučovanie viedol zrejme miestny farár a priestory školy sa nachádzali v budove fary. Najneskôr na začiatku 16. storočia, no možno už skôr bola postavená samostatná školská budova a funkcia učiteľa (scholasticus) sa oddelila od úradu farára. Po prvý raz je stropkovský učiteľ spomenutý v roku 1515 v testamente miestneho tridsiatnika Jána z Brašova. To je zároveň aj prvou priamou zmienkou o existencii školy v Stropkove. Neskôr ho uvádza ďalšia listina z r. 1524, avšak ešte bez mena. Prvým známym miestnym rektorom bol až Leonard, doložený v roku 1540.[12]

V konfesionálnom vývine Stropkova nastali v prvej polovici 17. storočia zásadné zmeny. Súviseli s rekatolizáciou, ktorá sa v tomto období v Hornom Uhorsku realizovala výlučne z iniciatívy niekoľkých katolíckych magnátov. Popri grófovi

---

7 ZOVÁNYI, J. Protestáns lelkészek nyugtatványai régi tizedjegyzékek mellet. In M*agyar protestáns egyházt*örténeti adattár XIII. Budapest 1928, s. 136.

8 Keďže reformovaná cirkev sa skonštituovala až v 60. rokoch, jej farnosti podstatne skôr prerušili kontakty s katolíckymi cirkevnosprávnymi štruktúrami, než evanjelická a. v., do r. 1614 nedisponujúca krajinskou cirkevnou organizáciou.

9 BEŇKO, J. a kol. *Stropkov*. Košice 1994, s. 35.

10 BEŇKO, J. a kol. *Stropkov*, s. 36.

11 BEŇKO, J. a kol. *Stropkov*, s. 36.

12 BEŇKO, J. a kol. *Stropkov*, s. 44.

Jurajovi Drugethovi a jeho synovi Valentovi, ktorí v priebehu dvoch desaťročí rekatolizovali mesto Humenné a obrovské Humenské panstvo to boli práve grófi Pethő, ako v poradí ďalší úspešní rekatolizátori nielen v Zemplínskej stolici, no rovnako na celom severovýchode kráľovstva.

Je jasné, že na prahu 17. storočia, najneskôr do druhej polovice jeho druhého desaťročia, bolo obyvateľstvo Stropkova reformované a o jeho duchovné potreby sa starali reformovaní kazatelia, doložení v prvých rokoch storočia, napr. v desiatkových registroch, alebo v súpise taxalistov z r. 1602.[13] Reformovaní kazatelia ostali v Stropkove najneskôr do druhej polovice alebo konca druhého desaťročia 17. storočia, keďže v prvých kanonických vizitáciách seniorátov Vnútrotiského dištriktu uhorskej reformovanej cirkvi sa už mestečko ani susedné obce nespomínajú.

To sa však čoskoro zmenilo, najneskôr počas panstva baróna Štefana II. Pethő. Rod Pethő patril k popredným oporám katolíckej cirkvi v radoch magnátov a už jeho otec, Štefan I. Pethő na začiatku 17. storočia, v roku 1609 podnikol kroky na získanie františkánov z neďalekého Krosna v Poľskom kráľovstve, ktorí by sa boli usadili v Stropkove. Nemalú úlohu v tom iste zohrala aj jeho manželka, Poľka Anna Kiščanka z Ciechanowiec. Jeho úmysel založiť v mestečku františkánsky kláštor, ktorý by prebral starostlivosť o duchovný život obyvateľstva, sa však už nerealizoval, keďže o dva roky padol pri neúspešnej výprave palatína do Sedmohradska.[14]

Jeho úmysel rekatolizovať mestečko a postaviť v ňom františkánsky kláštor si však osvojil jeho syn Štefan II. Pethő. V roku 1616 pozval do Stropkova z Poľska františkánskeho pátra Benediktra Radzinowského a ešte v tom istom roku založil v mestečku františkánsky kláštor. Ako miesto jeho stavby vyčlenil jednu opustenú celú sedliacku usadlosť, s domom, poľami a lúkami v chotári, ktorú spolu so svojím strýkom jasovským prepoštom Františkom Pethő, daroval Radzinowskému a jeho štyrom druhom, františkánskym mníchom.[15]

Poľskí františkáni si však ešte v Stropkove nestačili postaviť kláštor a už museli čeliť nepriateľstvu nielen zo strany miestnych protestantov, ale takisto vdovy po otcovi majiteľa panstva Štefanovi I. Pethő, Anny Kiščanky, ktorá nebola ochotná súhlasiť s delením dedičstva, určeným pre jej dcéry. Preto v marci roku 1618 protestovala proti tomuto rozhodnutiu a žiadala vrátenie predmetnej pustenej sedliackej usadlosti.[16] Kvôli tomu zrejme františkáni novopostavený kláštor aj samotný Stropkov opustili a vrátili sa do Poľska.[17] Ich skorý návrat im potom znemožnili hajdúsi a povstalci Gabriela Bethlena, ktorí údajne zničili aj budovu nedávno postaveného kláštora.[18]

Návrat františkánov do Stropkova umožnilo až ukončenie povstania a návrat mestečka do rúk majiteľov panstva. Svoju rezidenciu zrejme obnovili ešte v roku

13 MNL OL Budapest, E 158, 57, Taxalistae 1602.

14 BEŇKO, J. a kol. *Stropkov*, s. 61.

15 BEŇKO, J. a kol. *Stropkov*, s. 61.

16 ŠA Prešov, Pethő Stropkov, 148.

17 BEŇKO, J. a kol. *Stropkov*, s. 61.

18 BEŇKO, J. a kol. *Stropkov*, s. 62.

1619, a to so súhlasom, či skôr na pozvanie jasovského prepošta baróna Františka Pethő, ktorý pozval do mestečka z Poľska Benedikta Radzina. Ten, už ako gvardián stropkovského kláštora, spolu s komisárom uhorskej provincie, uzavrel r. 1622 s panstvom dohodu, podľa ktorej mali františkáni v Stropkove odvtedy spravovať miestnu farnosť, viesť vzorný život a bez povolenia zemepánov neporušovať žiadne cudzie práva, vrátane výčapu vína a piva. Členovia rodiny Pethő, ako miestni zemepáni im mali poskytnúť obživu a ochranu, avšak žiaden nehnuteľný majetok.[19]

Z roku 1629 sa zachoval súpis ročných naturálnych dôchodkov františkánskeho kláštora v Stropkove, ktoré dostávali od jasovského prepošta baróna Františka Pethő. Podľa neho dostávali mnísi ročne 10 gbelov raže, 4 gbely jačmeňa, 4 gbely cíceru, 8 gbelov hrachu, 12 gbelov ovsa, 8 sudov piva, 2 voly na mäso, tri vykŕmené svine a 2 soľné kamene.[20] V roku 1665 vydal barón Žigmund Pethő základinu pre stropkovský františkánsky kláštor. Základina obsahovala výrazné rozšírenie osadenstva kláštora, v ktorom malo byť umiestnených deväť mníchov a traja laici. Tým sa zároveň panstvo zaviazalo ročne poskytovať františkánom 20 gbelov pšenice, 40 gbelov raže, 12 gbelov jačmeňa, 2 gbely prosa, 10 gbelov pohánky, 24 gbelov ovsa, 4 gbely hrachu, 6 sudov vína, 24 piva, 6 vykŕmených svíň, 60 pínt masla, 4 sudy kyslej kapusty, 6 soľných kameňov, 4 vozy dreva na kúrenie, 4 vozy sena a dokonca 100 rýnskych zlatých na nákup mäsa a korenín. Františkáni mali vykonávať úrad mestských farárov a spravovať hradný farský kostol. V chráme mali kázať dvaja kňazi, poľský a maďarský. Ďalší kazateľ, príp. dvaja mali kázať po slovensky. Ďalšie body nadácie potvrdzovali ustanovenia dohody z roku 1622, týkajúce sa zákazov nadobúdania nehnuteľností, obchodovania, či čapovania vína a piva v mestečku. Ďalej sa františkáni zaviazali slúžením omší v nedeľu a sviatky, zádušných omší za barón Žigmunda Pethő a jeho manželku, litánií a pod.[21]

Iba o sedem rokov mladšia základina panstva pre stropkovský františkánsky kláštor, z roku 1672, vydaná grófom Gašparom Pethő, stanovovala o niečo skromnejšie zaopatrenie. Podľa nej panstvo poskytovalo františkánom ročne 6 gbelov pšenice, 8 gbelov raže, 2 gbely kapusty, 4 gbely hrachu, 1 gbel šošovice, 4 gbely pohánky, 4 gbely jačmeňa, 20 pínt masla, 2 sudy bryndze, 4 vykŕmené svine, 27 rýnskych zlatých na nákup mäsa a korenín, 24 sudov piva, 2 sudy vína, 30 vozov dreva na kúrenie, na sviečky, papier a ďalšie kancelárske potreby 8 rýnskych zlatých. Františkánski pátri sa starali o hradný farský kostol, v ktorom slúžili bohoslužby. Obyvatelia im boli povinní poskytovať rôzne služby a takisto odvádzali desiatok.[22]

V roku 1669 založil barón Žigmund Pethő s generálom Kongregácie Najsvätejšej Trojice pri stropkovskom farskom kostole Bratstvo blahoslavenej Panny Márie Škapuliarskej, na ktoré obyvatelia mestečka prispievali sumou 1 zlatého ročne.[23]

---

19 BEŇKO, J. a kol. *Stropkov*, s. 62.

20 ŠA Prešov, Pethő Stropkov, 166.

21 ŠA Prešov, Pethő Stropkov, 280.

22 ŠA Prešov, Pethő Stropkov, 330.

23 BEŇKO, J. a kol. *Stropkov*, s. 66 – 67.

Poslednú dohodu o zaopatrení stropkovských františkánov uzavrel barón Žigmund Pethő s ich guardiánom Tiburciom Hermanowskim v roku 1674, a to pre dvanásť členov rehole. Tým sa zaviazal ročne poskytovať: 25 gbelov pšenice, 50 gbelov raže, 12 gbelov jačmeňa, 2 gbely prosa, 10 gbelov pohánky, 40 gbelov ovsa, 4 gbely hrachu, 12 sudov vína, 24 sudov piva, 5 vykŕmených svíň, 80 pínt masla, 4 sudy kapusty, 6 soľných kameňov, 50 vozov dreva, 6 býčkov, 100 toliarov na ošatenie, 20 zlatých namiesto rýb, 20 kahancov oleja na svietenie, 5 vozov sena, 32 husí, 64 sliepok, 4 barany a 4 jalovice.[24] V nasledujúcom roku však Žigmund Pethő umrel a starostlivosť o františkánov v mestečku prevzali jeho synovia František, Žigmund, Ladislav a Štefan. Tí však podporu zredukovali z dvanástich na šiestich členov rádu a príslušný objem potravín. Ešte v roku 1686 bratia sľubovali, že ako náhle to medzinárodná situácia a domáca kríza dovolí, mali ich začať financovať v plnom rozsahu.[25]

Stropkovskí františkáni dostávali však dary a donácie, v podobe nehnuteľností, hnuteľných majetkov aj peňazí takisto od iných osôb, aj keď v podstatne menšom objeme. V januári 1706 vytvorila Mária Perényi pre kláštor základinu v sume 500 zlatých, z ktorej mala byť financovaná každý utorok jedna omša na počesť Blahoslavenej Panny Márie a jeden štvrtok v mesiaci ďalšia omša na počesť Umučenia Krista. Za každú im malo byť vyplatených šesť zlatých. Dohodu o zriadení základiny za františkánov podpísal ich guardián Anton Kozák.[26]

Posledné protihabsburské povstania priniesli františkánom v celej krajine a rovnako i v Stropkove nemalé problémy. Počas povstania Imricha Thökölyho, boli františkánske kláštory azda jedinými štruktúrami katolíckej cirkvi, ktoré nemuseli opustiť povstalecké územie a naďalej zabezpečovali duchovné potreby katolíckeho obyvateľstva. Neznamená to však, že ich mnísi neboli vystavení perzekúcii a útokom zo strany kuruckých vojsk či protestantských mestských rád. V povstaní Františka II. Rákócziho už nedochádzalo k prenasledovaniu katolíckych duchovných a rovnako všetky rehole okrem Spoločnosti Ježišovej mohli v krajine naďalej pôsobiť, vojnové pustošenie, boje, epidémie i konfiškácie či navrátenie mnohých majetkov protestantom priniesli cirkevným rádom nemalé škody. Tam, kde sa zemepáni nepridali k povstaniu, ostali rehole neraz bez pravidelných dôchodkov. S vážnymi problémami museli zápasiť aj františkáni v Stropkove. Preto sa v roku 1705 obrátili na Zemplínsku stolicu s prosbou o poskytnutie ochrany a pomoci.[27]

Najneskôr s príchodom františkánov zanikol v Stropkove reformovaný cirkevný zbor a mnísi prevzali miestny hradný farský kostol. Vzhľadom na silnú katolícku orientáciu majiteľov panstva prebiehala zrejme už skôr v mestečku rekatolizácia a zmena pánov farnosti neviedla akiste k žiadnym nepokojom medzi donedávna, resp. ešte vždy reformovaným obyvateľstvom. Miestny farský chrám, nachádzajúci sa v areáli hradu bol v druhej polovici storočia vo veľmi zlom stave.

[24] BEŇKO, J. a kol. *Stropkov*, s. 67.

[25] MNL OL Budapest, 449.

[26] ŠA Prešov, Pethő Stropkov, 594.

[27] MNL BAZML ZL Sátoraljaújhely, SFL, IV. 2001 p. Vegyes közgyűlési iratok 1560 – 1849 (1898). Mondy Miklós által rendezett iratok, 1. csomó, No. 1 – 170, 1560 – 1701, No. 168.

Zmeny súvisiace s rekatolizáciou, prednostná výstavba kláštora a protihabsburské povstania prispeli k značnému zanedbaniu farského kostola. V roku 1675 začali františkáni stavať nový kláštor s kláštorným kostolom a v tom istom roku pristúpilo panstvo k prestavbe hradného farského chrámu.[28] Z nejakého dôvodu však nebola prestavba kostola ukončená ešte ani na konci storočia a chrám bol nepoužívaný. Je však možné, že františkáni po postavení nového vlastného kostola nevenovali už veľkú pozornosť rekonštrukcii starého stredovekého chrámu v areáli hradu. V roku 1698 sa preto stropkovskí františkáni obrátili na Zemplínsku stolicu s prosbou o pomoc pri oprave farského kostola.[29] V súpise kostolov na území Jágerského biskupstva z nasledujúceho roku pritom stropkovský chrám chýba úplne.

Napriek úspešnej rekatolizácii a úplnému zániku miestneho reformovaného cirkevného zboru však rímskokatolícka konfesia už nebola jediným náboženstvom v Stropkove. Možno predpokladať, že v 17. storočí žilo v mestečku málopočetné ortodoxné, od polovice storočia potom gréckokatolícke obyvateľstvo. Popri niektorých menách obyvateľov na to nepriamo poukazuje i fakt, že v okolitých obciach boli ortodoxní, resp. gréckokatolícku Rusíni prítomní vo veľkom počte.

Tieto obce patrili od roku 1652 do stropkovského archidiakonského obvodu. Jeho archidiakon Alexej Philipovics (Filipovič) v tom istom roku v Užhorode, spolu s humenským archidiakonom v mene zemplínskych Rusínov podpísali memorandum určené pápežovi Inocencovi X., v ktorom sa prihlásili k iba nedávno uzavretej Užhorodskej únii.[30]

Stropkov v tomto období vošiel do dejín gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku ešte ďalšou významnou udalosťou. Dňa 17. novembra 1691 sa v mestečku zišla gréckokatolícka synoda, v ktorej sa hornozemplínski kňazi prihlásili k Užhorodskej únii. Žiadali však zachovanie východného obradu, slobodnú voľbu biskupa a privilégiá kňazského stavu.[31]

Napriek silným gréckokatolíckym obciam v okolí mestečka aj nespornej prítomnosti gréckokatolíkov nevznikla v Stropkove gréckokatolícka farnosť ani nebol postavený kostol. Miestni gréckokatolíci patrili vtedy ako filiálka ku gréckokatolíckej farnosti v neďalekej šarišskej obci Bokša.[32]

Počas 17. storočia naďalej pôsobila v Stropkove škola, existujúca už po niekoľko storočí. Po zániku miestnej reformovanej farnosti prevzali zrejme školu františkáni, podobne ako mestskú farnosť. Na existenciu stropkovskej školy poukazuje napr. údaj z roku 1650. Medzi povinnosťami poddaných obyvateľov mestečka voči panstvu sa uvádzalo takisto vydržiavanie rektora miestnej školy.[33]

---

28 BEŇKO, J. a kol. *Stropkov*, s. 67.

29 MNL BAZML ZL Sátoraljaújhely, SFL, IV. 2001 p. Vegyes közgyűlési iratok 1560 – 1849 (1898). Mondy Miklós által rendezett iratok, 1. csomó, No. 113.

30 UNGHVÁRY, E. Sztropkó és várának története. In *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez* 1912, s. 355.

31 UNGHVÁRY, E. Sztropkó és várának, s. 355 – 356.

32 UNGHVÁRY, E. Sztropkó és várának, s. 355,

33 ŠA Prešov, Pethő Stropkov, 226.

V priebehu storočia, napriek nepokojným časom a početným vojnám, viacerí Stropkovčania študovali na univerzitách v zahraničí a po založení Trnavskej univerzity aj v Uhorskom kráľovstve. V Trnave študovali: teológiu zeman Ján Mokrai, po absolvovaní Viedenskej univerzity (1674 – 1676), filozofiu zeman Ján Imrich Breznay (1696 – 1698) a teológiu Andrej Sztropkay (1706 – 1708), ktorý odtiaľ odišiel na teologickú fakultu Viedenskej univerzity.[34] Do zahraničia sa za štúdiami vybrali: barón František Pethő na univerzite v Grazi (zapísaný r. 1611), ďalší barón František Pethő na univerzite v Olomouci a reformovaný Štefan Sztropkay na univerzite vo Franekeri.[35]

[34] A Nagyszombati Egyetem bölcsész és teológus növendékei. Eds. Kmety, Adrien – Szögi, László – Varga, Júlia. Esztergom 2021.

[35] Databáza Dr. László Szögiho, Rkp.

Historia Ecclesiastica, XIII, 2022, 1

A NEMESSÉG VALLÁSI HOVATARTOZÁSÁNAK ASPEKTUSAI ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGON A XVI.–XVII. SZÁZADBAN

ZUBÁNICS László[1]

Aspects of the confessional affiliation of the nobility in Upper Hungary in the 16th – 18th centuries

In the paper, we deal with the changes in the religious affiliation of the nobility of Northeast Hungary in the second half of the 16th century and in the 17th century. Starting from the 19th century, the study of the formation, functioning and internal structuring of social elites plays an important role in social science investigations. Thanks to this, it becomes usual for the noble members of society to be at the center of research, since they played the role of the social elite at the end of the Middle Ages, i.e. in the early modern period. While in the early stages origin and wealth were the conditions for advancement in society, later these were replaced and supplemented by socially useful activities, which largely contributed to the development of social mobility. When examining the nobility as a social elite, we experience both vertical and horizontal mobility processes. The nobility was the social stratum that, thanks to its wealthy background, was able to perform socially useful activities – through the redistribution of power tasks, it operated the institutions of the county system, which was the lower part of the state order. In the second half of the 16th century, the nobility became the beneficiaries of the internal conflict situation that developed in the Hungarian society, and once again they became socially necessary due to the constant danger, as they mobilized their economic and military background. In connection with the European Reformation, this period is also the era of religious conversions, which completely restructured the system of social relations. Thanks to the cooperation of noble and higher noble families, the reformation took place in the examined counties as well (Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros), which had impressive consequences lasting up to this day. Since a unified historiographical study of the region has not been conducted yet on the early modern period, the researcher has to assemble the whole picture from small mosaic pieces. A detailed examination of social processes shows that if we are aware of contemporary events, personal relationships, and we have access to the necessary additional sources, we can draw appropriate conclusions even from even the relatively sparse amount of information. During the research, it was proven that the literature, sources and period documents available in connection with religious changes (conversions) also contain a lot of socio-historical, economic and political information. During the examination of the topic, we acquired a number of important pieces of information. One of the most important is that neither the Reformation nor the subsequent Counter-Reformation would have taken place so intensively without the participation of the nobility and noble families who owned property in Northeast Hungary. Since the secularization of significant church property did not take place in the region, we must clearly consider the morally based motivation of these processes.

Keywords: *reformation, counties, Drugeths, Eger, Perényi, Debrecen, nobility, catholic church.*

[1] Dr. Zubánics László CSc., Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet - igazgatóhelyettes, Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék – tanszékvezető, vul. Universitetska, 14, 88000 Uzhgorod, laslov.zubanych@uzhnu.edu.ua

A „gens hungarus"-hoz (magyar nemzethez) való tartozás igénye elsősorban a XVI. század elején erősödött meg és Werbőczi István megfogalmazásában nyert végső formát. A korabeli nemzetfogalom szerint a nemzet része volt mindenki, aki a Regnum Hungarica (a Magyar Királyság és társországai) alattvalója volt. Ebbe természetesen belefért az a tény is, hogy az illető személy vagy csoport más eredetű, nyelvű vagy szokású (lingua et moribus) volt. A „nemes nemzet"-hez való tartozás a Magyar Királyság északkeleti határvidékén is egyben valamely privilegizált kategóriát is jelentett, eközben az illető személy (egyben a magyar király alattvalója) beszélte román (vlach, oláh), szláv (rutén, tót) nyelvet, ugyanakkor büszkén vallotta magát magyar nemesnek[2]. A régióban fellelhető kevés lélekszámú oláh és rutén nemesség az országos vagy vármegyei boldogulás érdekében megpróbált beolvadni a magyar nemesség soraiba, átvéve annak nyelvét, szokásait és vallását is. A rutén nemességről a témában járatos Alekszej Petrov[3] megjegyzi: *„Ennek a népnek nem volt befolyásos és gazdag nemessége. Az az egy-két ember, aki a jobbágysorból felküzdötte magát, a magyar nemességbe olvadt. A kurtanemesek, katonai személyek, az egykori várjobbágyok, szabadosok (jobbagyones castri, libertini) stb. és a kenézek-soltészek, lassanként parasztokká, közjobbágyokká lettek.*[4]" A középkori Magyarországon való boldogulás egyik alapvető feltétele a római katolikus valláshoz való tartozás volt. Az 1056-os nagy egyházszakadást követően Magyarországon jelentős számban éltek a görög keleti (ortodox) felekezethez tartozó népek (vlachok, rutének), őket a középkori vallásfelfogás skizmatikusoknak (szakadároknak) tekintette, akiket csupán egyetlen hajszál választott el az eretnekektől. Ezeket a népcsoportokat a területileg illetékes egri püspök, illetve a területen működő szerzetesrendek (pálosok, domonkosok, ferencesek) megtérítésre váró embertömegnek tekintették, s így is kezelték. Éppen ezért nem véletlen, hogy a jelentősebb birtokokkal rendelkező (vagy azokra szert tenni kívánó) nemesek valamennyien katolikussá lettek, s kegyurakként részt vettek kolostorok, templomok, oltárnokságok alapításában és támogatásában. A Bereg és Máramaros vármegyében birtokos Bilkey család tagjai például előbb a bilkei Szent-Kereszt, illetve Komoródon a Boldogságos Szűz Mária görög szertartású (ortodox) kolostorok[5] alapítói voltak. Később a katolikus hitre tértek, a XVI. század második felében az Erdélyi Fejedelemség alattvalóiként pedig újra hitet cseréltek – ezúttal a protenstáns vallásra tértek át. A velük rokon Dolhay család is hasonlóképpen járt el: Dolhay Szaniszló előbb – miként ősei is – a keleti egyház híve volt, majd római katolikus hitre tért, s mint Zsigmond király udvartartásának tagja elkísérte az uralkodót a konstanzi zsinatra is[6].

[2] OBORNI, T. Rendi nemzetek, nemzetiségek együttélése a kora újkori Kárpát-medencében. In *A* közös haza konfliktusai. A Kárpát-medence népei és kelet-közép-európai kapcsolataik (szerk. Ujváry Gábor). Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola, 2014, s. 12.

[3] Petrov Alekszej (1859–1932) történész, a magyarországi rutének történetének legalaposabb kutatója. Fő műve: „Adalékok a magyarországi oroszság történetéhez" (Materialy historii Ugorskoj Rusy, 7 kötet, Szentpétervár 1905–1914).

[4] BONKÁLÓ, S. *A rutének*. Budapest: Franklin Társulat Nyomdája, 1940, s. 47.

[5] PETROVAY, G. A Bilkeyek (1338–1711). (Első közlemény.) In *Turul,* 1894/ 1, c. 17.

[6] PETROVAY, G. A Dolhay család eredete, leszármazása és története (1366–1708). (Második közlemény, egy pecsétrajzzal). In *Turul,* 1893/3, c. 129-130.

A XV–XVI. század fordulója Európa történetének egyik legellentmondásosabb korszaka. A reneszánsz, a világot jelentősen kitágító földrajzi felfedezések és az Európát fenyegető törökveszély mellett az emberekben jelentős igény alakult ki a vallásosság, az erkölcsös élet iránt. A magyar királyok főkegyúri jogának gyakorlása közben a főpapi székek betöltésénél nem a megfelelő tudás, vagy vallásos buzgalom volt a meghatározó elv – az uralkodók sokszor aktuálpolitikai döntéseket hoztak, illetve gazdasági megfontolásokból egy-egy egyházmegye vagyonának kormányzását világi személyekre bízták. A korabeli Magyarországon a keresztény szellemiség megújításának a hordozója volt a ferences rend szigorúbb (obszerváns) ága volt – nem véletlenül közülük kerülnek ki a Dózsa-féle parasztháború lelki támogatói[7], illetve a későbbi református prédikátorok. Az új vallási igények szükséglete, az erkölcsös, példamutató papság hiánya volt a legújabb kutatások szerint a reformáció elsődleges kiváltó oka.

A mohácsi csatavesztés nem csupán a középkori magyar állam szerkezetét rendítette meg, de végzetes csapást mért az egyházra is, hiszen a csatatéren maradt a klérus vezető rétege is. A reformáció terjedését a mohácsi csata, majd a török előrenyomulás következtében kialakuló kaotikus politikai viszonyok és a katolikus egyházi struktúrák pusztulása nagyban elősegítették. A kettős királyválasztás, majd az azt követő polgárháborús helyzet következtében a lutheranizmus jelentős főúri pártfogókra talált és főleg a városi polgárság (szepesi és erdélyi szászok) körében terjedt el. Igazi diadalmenetet azonban a Svájcból kiáradó református, vagy köznéven a kálvinista vallás nyert. A reformáció első szakaszában a tanítás még nem vált felekezet-formáló erővé, hiszen a hívek meglehetősen szabadon válogattak a teológiai tanítás elemeiből és az egyházi cselekményekből. Erre utalnak majd a beregszászi zsinatok[8] határozatai is, amelyek gyakorlatilag megalapozták a kálvinizmus alaptanításait (a fülbegyónás elvetését, az úrvacsora vételének szabályait stb.).

Az 1526-ban bekövetkezett mohácsi katasztrófa után a helyzet gyökeresen megváltozott. A magyar egyházi élet számos vezetője elesett, ez pedig azt jelentette, hogy irányítók nélkül maradt az egyház. A főpapi réteg elvesztése miatt keletkezett űr, és a fennálló zavaros helyzet miatt az egyházmegyék lakossága, valamint az alsópapság egy része még fogékonyabb lett az új tanok és a vallási megújulás eszméi iránt. A mohácsi csatavesztést követően kialakult kettős királyság szintén bonyolította a helyzetet, hiszen sem Habsburg Ferdinánd, sem pedig Szapolyai János nem tudtak, de nem is akartak erőszakosan fellépni az új vallás iránt. A nemesség a maga részéről a zűrzavaros helyzetet saját vagyona gyarapítása érdekében próbálta meg kihasználni – jelen esetben a védtelenné vált és elöljárók nélkül maradt egyházi vagyon rovására. Ung, Bereg, Ugocsa és Mára-

[7] Зубанич Л. Дворянство Верхнього Потисся та повстання Дєрдя Довжі. In Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Історія, Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2013, 1 (30), с. 6.

[8] Soós, K. A reformáció terjedése és megszilárdulása a mai Kárpátalja területén (1517–1600). Beregszász–Ungvár: „RIK-U" Kiadó, 2017, c.. 89-90., Molnár, A. Beregszász a XVI. század második felében. In *Theologiai Szemle*, 1999/2., c. 87-92; FODOR, G . Elfelejtett beregszászi református zsinatok. In *Hatodik Síp*, 1998, Tél.

maros vármegyékben a különböző kolostorok és azok birtokai kivételével alig találunk jelentősebb egyházi vagyont. A tömeges reformációt megelőző korszakban (1549)[9] az alábbi egyházi birtokokról (portaszámról) maradt fent információnk:

1.sz. táblázat: Egyházi birtokok nagysága

Az egyházi birtokos megnevezése:	**Ung**	**Bereg**	**Ugocsa**	**Máramaros**
Domonkos rend		28		
Pálos rend	8	7		5
Leleszi konvent	44,5	9		
Ispotályosok		10		
Világi egyház				4
Ortodox egyház				4
Összesen:	52,5	54	-	13

Az egyházi vagyon szekularizációjában elsősorban azok alapító kegyurai – Ungban a Homonnai Drugethek[10], Beregben a munkácsi uradalom tulajdonosai, Ugocsában pedig a Perényi család nyalábi vagy bárói ága[11] – jártak elöl. Az erőszakos foglalások, illetve anyagi létbiztonságuk megszűnése az amúgy is erkölcsi válságban lévő szerzetesrendekre végső csapást mért, s közülük csupán a ferencesek és a pálosok tudtak fenntartani néhány kolostort. A vizsgált északkelet-magyarországi térségben a premontrei rend leleszi Szent Kereszt konventje kivételt képezett, amely Ung vármegye tömeges reformációja után is képes volt fennmaradni[12] – az általuk végzett hiteleshelyi feladatok elvégzése társadalmi elfogadást képezett.

Az Északkelet-Magyarország vármegyéi fölötti egyházi joghatósággal rendelkező egri püspökség is elvesztette korábbi befolyását. A kettős királyság időszakában hol nem volt főpásztora, hol pedig egyszerre kettő is megpróbálta érvényesíteni hatalmát. Időnként az uralkodók világi földesuraknak adományozták el a püspökség birtokait, biztosítva ezáltal az egri vár katonai ellátást. A felvidéki protestantizmus terjedését nagyban elősegítette, hogy a térség nagybirtokosai is az új hit mellé álltak: a Perényiek terebesi és nyalábi ága (Abaúj, Zemplén, Ugocsa), a Drugethek (Zemplén, Ung), a Drágffyak (Közép-Szolnok, Kraszna), majd a Báthoriak (Szabolcs, Szatmár). 1543 után a az egri püspöki szék betöltetlenül maradt, majd az 1548-ban kinevezett Oláh Miklós a háborús helyzet miatt nem tartózkodott székhelyén. Eger 1552-es török ostromát követően az uralkodó által

[9] ACSÁDY, I. Régi magyar birtokviszonyok 1494–1598. In Értekezések a Történelemtudományok Köréből XVI. kötet, Budapest: MTA, 1897, c. 15–59.

[10] HODINKA, A. Ung megye. In *Ung megye. Honismereti írások Ung megyéről 1944-ig.* (összeállította és szerkesztette S. Benedek András). Beregszász-Budapest: Mandátum Kiadó – Hatodik Síp Alapítvány, 1998, c. 55.

[11] KOMÁROMY, A. A báró Perényi család levéltárából (1420-1571). In *Magyar Történelmi Tár*, 1900, c. 126–127.

[12] DIENES, D. A történelmi Tiszáninneni Református Egyházkerület a 16. században. I. In *Historia Ecclesiastica* (2011/1), c. 17.; Magyarország vármegyéi és városai. Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely (szerk. Borovszky Samu). Budapest, 1905. c. 362.

kinevezett, többségében protestáns egri főkapitányok (Mágochy Gáspár, Rákóczi Zsigmond) nagyban hozzájárultak a kálvinizmus megerősödéséhez. A reformáció igen hamar elterjedt az Északkeleti Felvidéken, előbb annak lutheri, majd a kálvini ága. Ezzel párhuzamosan a katolikus egyház szervezete gyakorlatilag teljesen megszűnt. Ung vármegye és Ungvár 1546-ban reformálódott[13], Bereg megye és Munkács 1532-ben[14], Máramarosban Técsőn 1547-ben[15], Visken 1523-ban terjedt el a reformáció[16].

A kettős királyság időszakában, majd pedig az erdélyi állam kialakulásának korában katolikusnak, lutheránusnak vagy kálvinistának lenni politikai hitvallást is jelentett, társadalmi világnézetet is, illetve egyéni-családi érdekek kifejeződését is. 1555 korszakossá vált az európai vallásgyakorlás szempontjából, mivel az augsburgi birodalmi gyűlés törvényben szabályozta, hogy a fejedelmek szabadon választhattak a római katolikus és az evangélikus felekezetek közül, alattvalóiknak pedig követniük kellett a fejedelem vallását, vagy elköltözhettek egy másik fejedelemségbe. A dokumentum arról is rendelkezett, hogy a fejedelmek nem folytathatnak hittérítő tevékenységet más államok területén, határaikon túl élő hittestvéreiket nem védhetik meg, felekezeti indokból nem lehet háborút indítani. A *cuius regio, eius religio* elv azonban csak a katolikus és a lutheránus felekezetekre tért ki, a kálvinista felekezet képviselői nem élveztek birodalmi védettséget.

A felvidéki reformáció Eger, Sárospatak és Debrecen kisugárzásának volt köszönhető. Fráter György bíboros, nagyváradi püspök, helytartó 1551-es meggyilkolását követően a Szapolyai-országrészben is megszűntek azok az utolsó akadályok, amelyek a protestantizmus terjedése előtt álltak. A gyilkosság a hitújítás mellé állította a tiszántúli és az erdélyi nemesség jelentős részét. Mivel a Habsburg-vezetés tétlenségével bebizonyította, hogy képtelen megtartani és megvédelmezi a térséget, a keleti országrész 1556. április 26-i Kolozsváron megtartott országgyűlése kimondta a száműzetésben élő Izabella királyné és János Zsigmond (II. János) visszahívását. Ennek megszervezésével és katonai biztosításával helytartóként Petrovics Péter lugosi bánt, a Szapolyaiak rokonát bízták meg: „(A rendek) *most őfelségéik képébe tették Petrovics Péter urat, kinek minden birodalmat, a királyi méltósághoz illendőket, kezébe engedtek a római király és püspök az országban levő minden hadával*.[17]"

Petrovics a protestantizmust a kialakuló önálló keleti országrész (a leendő Erdélyi Fejedelemség) összekövető „cementjének" tekintette, s éppen ezért támogatta a protestáns prédikátorok működését. 1552-ben János Zsigmond szolgálatai elismeréséül (elveszett temesi birtokai kárpótlásaként) a munkácsi királyi

---

13 MÉSZÁROS, K. *Ungvár története a legrégibb időktől maig*. Pest, Ráth Mór Könyvkereskedése, 1861, c. 114.

14 ZUBÁNICS, L. *A múlt tükrében elmerengve… Északkelet-Magyarország mindennapjai a XVI–XVIII. század fordulóján.* Budapest-Ungvár: Intermix Kiadó, 2020. c. 35.

15 SOÓS, K. A *reformáció terjedése és megszilárdulása a mai Kárpátalja területén (1517–1600*). Beregszász–Ungvár: „RIK-U" Kiadó, 2017, c. 63-64.

16 CZÉBELY, L. *Visk története*. Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2002., c. 49.

17 OBORNI, T. Tartományból ország: erdélyi változások a 16. század első felében. In *Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében* (szerk. Zombori István). Bp., 2004, c. 165-170.

uradalmat adományozta Petrovicsnak[18]. Munkács urának pártfogása mellett nem csupán háborítatlanul működhettek a protestáns prédikátorok (többek között Beregszász polgárai tiltakozása ellenére összetörték és kiszórták a templom oltárait, bemeszelték a freskókat), de 1552-ben két zsinatot is tartottak, amelyen szabályozták a protestáns hitelveket. A katolikus egyház maradékainak felszámolására Beregszászban 1556-ban került sor, amikor a városi polgárok megtámadták a kolostorokat és elzavarták a szerzeteseket. Radán Balázs és Kálmáncsehi Sánta Márton közreműködésének köszönhetően a vármegye nagy részén sikerült elterjeszteni a kálvini tanokat. Az 1552-es második beregszászi zsinaton már 18 prédikátor vett részt[19].

Az ungi reformáció kétségtelenül a Drugeth családnak a Báthoriakkal és a Perényiekkel való rokonságára vezethető vissza. A Drugethek a kettős királyválasztást követően rokonuk, Szapolyai János mellett álltak ki, amit az uralkodó megfelelő módon honorált is – Drugeth (II.) Ferenc Ungvár várát és az Ungvár örökös grófja címet kapta meg. Egyes vélekedések szerint a reformáció terjedéséhez Drugeth (III.) Ferencnek Perényi Erzsébettel kötött házassága, illetve a vidékre érkező prédikátorok járultak hozzá. Ugyanakkor a „protestáns szál" a Drugeth-famíliában jóval korábban is jelen van[20]. Perényi Péter kezdeményezésére 1542. február 14-én Sárospatakon került sor arra a találkozóra, amely keretében az északkeleti országrész főurai (Bebek Ferenc, Drágffy Gáspár, Báthory András és György, Ráskay István, valamint Homonnai Drugeth Antal, Imre és Gábor) szövetséget kötöttek egymással[21]. Drágffy és felesége, Báthori Anna[22] nevéhez fűződik az első magyar protestáns zsinat megszervezése 1545. szeptember 20-án Erdődön[23]. Miután Drágffy Gáspár viszonylag fiatalon, 29 éves korában, 1646. január 26-án halt meg, özvegyét nem sokkal később Homonnai Drugeth Antal vette feleségül, aki a kiskorú Drágffy-árvák (György és János) gyámja is lett[24]. I. Ferdinánd 1546. október 2-án felügyelete alá helyezte a család birtokokat és az ezen felül az örökölt vagyont is mindaddig, míg György el nem éri a felnőtt kort. Ebben az időben Drugeth Antal látta el Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék főispáni tisztségét is. Drugeth Antal korának egyik ismeretlen, de nagyon művelt és humanista személyisége volt, többek között feltételezzük, hogy maga is

18 LEHOCZKY, T. *Munkács város új monográfiája*. Munkács, Grünstein Mór kiadása, 1907, c. 13.

19 Molnár, A. Beregszász a XVI. század második felében. In *Theologiai Szemle*, 1999/2., c. 87-92; FODOR, G. Elfelejtett beregszászi református zsinatok. In *Hatodik Síp* 1998, Tél.

20 Ferkó. O. Az arisztokrácia és a köznemesség felekezetváltásainak történelmi háttere (XVI. század közepe – XVIII. század). In Fenics Volodimir, Ferkó Okszána, Sterr Diana. *Vallási-etnikai konverziók Északkelet-Magyarország határvidékének multikulturális közegében (XVI. század közepe – XX. század eleje).* Ungvár: Polygraphcenter „LIRA", 2020, c. 19.

21 BORBÉLY, Z. A főnemesség szerepe a reformáció terjedésében Felső-Magyarországon. In *Historia* Ecclesiastica, 2020/1, c..156-157.

22 Báthori Anna a család somlyai ágából származott, Báthori István lengyel király, litván nagyfejedelem és Erdély fejedelmének húga. Ecsedi Báthori Györggyel kötött harmadik házasságából többek között Nádasdy Ferencné Báthori Erzsébet és Báthori István országbíró született. (KISS, B. Báthori Anna házasságai. In *Századok*, 1899, c. 659-660.)

23 KISS, K. A *Szatmári Református Egyházmegye története*. Kecskemét, 1878, c. 80.

24 DIENES, D. A történelmi tiszáninneni református egyházkerület a 16. században. In *Historia Ecclesiastica*, 2011/1, c. 39.

protestáns volt[25]. A Drágffy-örökség részeként udvarába került dubniczi krónika tanúságai szerint 1541-ben (helyesen 1547-ben) halálozott el és az ungvári vár templomának kriptájában temették el[26].

Ami a Drugeth-família Ung és Zemplén vármegyében fekvő birtokait illeti, ezek lakossága esetében is érvényesült az „akié a föld, azé a vallás" elve, ugyanis a jobbágyság követte földesurát az új vallásba. Ez azonban nem csak a korábban katolikus vallású jobbágyokat érintette, mivel a földesúr megpróbálta saját görög keleti vallású rutén alattvalóit is „megtéríteni", ami csak rövid időre, illetve formálisan sikerült[27]. A protestantizmus elsősorban a mezővárosokban terjedt el gyorsan, 1550-ben Nagykaposon[28], 1555-ben pedig már Ungváron is protestáns prédikátor működött[29]. Az egykori egyházi tizedből az 1560-as évek elején már több település protestáns lelkésze részesült: Ungvár (1559), Kereknye, Latorcaremete, Tiba (1560); Dobóruszka, Palágy, Pálóc, Szobránc, Ungszenna, Ungtarnóc (1564), Csicser, Gerény (1565), Császlóc, Nagykapos (1566). Eleinte a Perényiek által pártfogolt lutheránizmus, majd erdélyi hatásra a kálvinizmus hódított tért. 1570-re gyakorlatilag az ungi római katolikus főesperességet teljes egészében felszámolták. A módosabb nemesség a maga falvaiban megpróbálta a saját szájíze szerint formálni a vallásgyakorlást. Így például az Ung vármegyében jelentős közszerepet ellátó (alispánok, szolgabírák) Csicsery család két ága különböző felekezetekhez tartozott: az egyik megmaradt katolikusnak, a másik protestáns lett. A vármegye nyugati, sűrűbben lakott nyugati területein birtokos Eödönffy, a nagymihályi Pongrácz, a Dobó, a Mokcsay és a Pálóczi Horváth családok szintén a protestantizmus támogatói lettek[30].

Ugocsa vármegyében a Perényiek nyalábi (bárói) ágának képviselői voltak a hitújítás támogatói. A család nádori (terebesi) ágához tartozó Perényi Péter koronaőr (Bereg vármegyében a szentmiklósi uradalom birtokosa) és fia, Gábor országbíró a protestantizmus lutheri ágazatát támogatták. Az Ugocsában birtokos ág képviselői – I. Ferenc és II. Mihály[31] – nevelőapjuk, Serédy Gáspár felső-magyarországi főkapitány udvarában tértek át. Perényi Ferenc 1554-ben Bebek Ferenc lányát vette feleségül. Később apósával együtt elszakadt I. Ferdinándtól és János Zsigmond erdélyi fejedelem pártjára állt. Izabella királyné visszatérését

[25] RÉZ, L. A Drugethek szereplése a XVI. században, különösen politikai és vallási tekintetben. In *A Drugethek és Homonnai reformációja. A Drugethek és Homonna reformációja*. Sátoraljaújhely, 1899, c. 63–64.

[26] KISS, B. Báthori Anna házasságai. In *Századok*, 1899, c. 660.

[27] KÓNYA, P. Keleti rítusú lakosság a kelet-szlovákiai (északkelet-magyarországi) régióban a 16-17. században. In *Történeti Tanulmányok* 23., 2015, c. 114-116.

[28] KÓNYA, P. A mezőváros és a falvak a koraújkorban. In *Nagykapos története*. Prešov, Az Eperjesi Egyetem kiadványa, 2019, c. 121-123.

[29] MÉSZÁROS, K. *Ungvár története, a legrégibb időktől maig.*, Pest: Ráth Mór Könyvkereskedése, 1861, c. 74.

[30] HARASZY, K. *Az ungi református egyházmegye. Adalékok az ungi református egyházmegye történetéhez*. Nagykapos 1931, c. 34.

[31] Szüleik: Perényi (V.) István (1514-ben főlovászmester, 1525-ben főpohárnokmester) és Frangepán Isota (Erzsébet), Frangepán Kristóf országos főkapitány, horvát-szlavón-dalmát bán nővére (NAGY Iván, 1862. *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. IX. kötet (P–R), Pest: kiadja Ráth Mór, c. 852.

követően Perényi elfoglalta a nagyszőlősi ferences rendi kolostort és kifosztotta. Állítólag az ostrom során pusztultak el Kapisztrán Szent Jánosnak a kolostorban őrzött ereklyéi[32]. Természetesen a császáriak sem maradtak tétlenek: Telekessy Imre felsőmagyarországi főkapitány előbb a kovászói várat vette be, majd ostrom alá vette a szőlősi várat is. A több napos ostromot követően Perényi Ferenc és családja fogságba esett.

Máramarosban elsősorban a koronavárosok polgárai, illetve a magyar nemesség képviselői lettek a protestáns tanok hívei, míg a román és rutén kisnemesség megmaradt ősei görög keleti hitén. Ennek az egyháznak a lelki gondozásában fontos szerepet játszottak a munkácsi (Bereg) és a körtvélyesi (Máramaros) monostorok kalugyerei, amelyek szerény, de biztos jövedelmet biztosító vagyonnal is rendelkeztek.

Magyarországon az egyházi téren az 1681. évi soproni országgyűlés XXV. törvénycikkelye rendelkezett a földesúri jogról, kimondván, hogy a protestánsok szabadon gyakorolhatják vallásukat az országban, de a földesurak jogainak épségben tartása mellett (salvo tamen iure dominorum terrestrium); de a törvénycikkely nem tartalmazta a földesúri jog meghatározását, így ezt követően több mint félszázadon keresztül egyes túlbuzgó katolikus földesurak erre a cikkelyre hivatkozva olyan cselekményeket követtek el, amelyeket a protestánsok erőszakoskodásnak tekintettek. A protestáns terjeszkedés ellenhatásaként a tridenti zsinat (1545–1563) katolikus megújulásának képviselői éppen a „cuius regio, eius religio" elvet fordították a maguk javára, amikor elsősorban a fő- és köznemesség rekatolizációját tűzték ki fő feladatukul. Ebben a folyamatban az uralkodói támogatás mellett fontos szerepet játszott a jezsuita rend, amely ugyanazokat a vívmányokat emelte át fegyvertárába, amelyekkel annak idején a protestáns prédikátorok is sikert arattak.

Ebben a folyamatban azonban a vizsgált térség állampolitikai-közigazgatási berendezkedése is jelentős különbségeket adott. A Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség határvonalainak első hivatalos megállapítására a spyeri szerződésben (1570. augusztus 16.) került sor, amely értelmében János Zsigmond (II. János) lemondott a választott király (rex electus) címéről és cserébe a fejedelmi (princeps) címet kapta meg, a fennhatósága Erdélyre, illetve a Magyar Királyság Kapcsolt Részeire (Partium Regni Hungariae) – Máramaros, Bihar, Kraszna és Közép-Szolnok vármegyékre terjedt ki. Ez azt jelentette, hogy a vizsgált térség a továbbiakban két állam határrégiójának számított, ahol a hivatalosan megkötött megállapodások ellenére mindennaposak lehettek a kisebb-nagyobb incidensek. A helyzetet mindenképpen bonyolította, hogy a felső-magyarországi nemesség egy jelentős része mindkét uralkodó alattvalója is lett, hiszen birtokaik a határ mindkét oldalán feküdtek. Szapolyai János Zsigmond 1571. március 14-én bekövetkezett halálát követően az erdélyi rendek éltek is szabad választói jogukkal és somlyai Báthori Istvánt választották fejedelmükké. Ugyan Báthori István titokban azonnal hűséget esküdött, I. Miksa király a korábbi fejedelem főtanácsosát, Bekes Gáspárt támogatta, akinek seregében számos felvidéki nemes is harcolt. A dön-

[32] RISKÓ, M. *Ferencesek Nagyszőlősön*. Budapest: Új Ember Kiadó, 2007, c. 44-48.

tő ütközetre a Maros menti Kerelőszentpálnál került sor, ahol Báthori csapatai győzelmet arattak. Báthori István több, a lázadásba bekapcsolódott nemest, így rokonát, Telegdy Mihályt is teljes vagyonvesztésre ítélte, aki családjával Erdélyből a Bereg vármegyei Szentmiklósra[33] költözött.

A tizenötéves háború, majd az azt követő Bocskai-szabadságharcot lezáró bécsi béke (1606) nem csupán a szabad protestáns vallásgyakorlatot engedélyezte Magyarországon, de Bocskai Istvánnak élete végéig tartó használatra átengedte Ugocsa, Bereg, Szatmár vármegyéket, ezzel ismételten átrajzolta a politikai térképet, mivel Ung megye továbbra is a királyi Magyarország része maradt. Bocskai István végrendeletében – amelyben az önálló erdélyi fejedelemség fenntartásának szükségességét is megemlíti: *„valameddig pedig a Magyar Korona ott fen nálunknál erőssebb nemzetségnél, a németnél lészen, és a magyar Királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdéllyben fen-tartani, mert nékik is oltalmokra, javokra lészen*" – fővezérét, az ugyancsak protestáns Homonnai Drugeth Bálintot jelöli meg utódának *„ifjuságához képest megért jó erkölcsű, Istenfélő természetiért, józan életiért, és Magyar Országban régi Tekintetes és Nagyságos uri nemzetéért ezzel az Országgal is Erdéllynek hasznos szövetségéért, hogy innen nagyobb gyámola lehessen, mindenkor javalljuk, hogy a Nemes Ország mi utánnunk nem mást, hanem a Tekintetes és Nagyságos Homonnai Bálintot Uramat vegyék, válasszák és esmérjék fejedelmeknek*.[34]" Az erdélyi rendek másként döntöttek, azonban a szabad fejedelemválasztó jog gyakorlása egyet jelentett a külső, olykor katonai jellegű beavatkozásokkal is, amelyek több alkalommal felső-magyarországi fejedelemjelöltek az országba való bevitelét is jelentette.

A már régóta esedékes és a hitújítás kérdéseire válaszolni hivatott tridenti zsinat (1545–1563) céljai között szerepelt a katolikus tanítás szabatos megfogalmazása, az egyház belső reformja, szervezeti és egyházfegyelmi megerősítése, valamint a további egyházszakadás meggátolása és a katolikus misszió felkarolása. A zsinat reformhatározatainak magyarországi végrehajtásában Oláh Miklós esztergomi érsek (1493–1568)[35], korábbi egri püspök járt az élen, aki jól ismerte Felső-Magyarország gondjait, ezért értő kézzel látott hozzá a problémák orvoslásához. Ebben a munkájában a Jézus Társaság jelentett számára nagy segítséget, amelyet 1561-ben telepített le az érseki székhelyként működő Nagyszombaton. A rekatolizáció folyamatában fontos szerepet játszott a Szentírás magyar nyelvre való fordítása Káldi György jezsuita páter által, aki 1626-ban Bécsben adta ki *Szent Biblia, az egész kereszténységben bevött régi deák bötüből* című munkáját. Ugyancsak jelentős előrelépés volt, hogy az uralkodó a felső-magyarországi főkapitányi tisztséget többnyire katolikus személyekkel töltötte be, akik támogatásukról biztosították a jezsuita missziókat. A felvidéki nemesség vallási konverziójában (rekatolizálásában) az első jelentős sikereket Pázmány Péter érte el, aki

[33] ZUBÁNICS, L. A szentmiklósi uradalom és a Telegdyek. In *Együtt*, 2014/2., c. 88-96.

[34] Bocskay István, Magyar- és Erdélyországi fejedelemnek testamentomi rendelése. In *Magyar gondolkodók 17. században* (sajtó alá rend. Tarnóci Márton). Bp. 1979. c. 9–22.

[35] FAZEKAS, I. Oláh Miklós reformtörekvései az esztergomi egyházmegyében 1543-1568 között. In 2003, *Történelmi Szemle*, 2003, c. 139–153.

számos nemest is megtérített, akik közül többen is döntő befolyást gyakoroltak a térség vallási és politikai életére. Közülük is kiemelkedik Esterházy Miklós[36], a család vagyonának megalapozója, Bereg vármegye főispánja, a későbbi nádor, illetve homonnai Drugeth György[37], Zemplén és Ung vármegyék főispánja, országbíró. A Bereg vármegye területének több mint felét birtokló munkácsi uradalom birtokosai (Mágóchy Gáspár, Rákóczi Zsigmond, Mágóchy Ferenc) többnyire protenstánsok voltak, így bármiféle rekatolizációs törekvésnek útját tudták állni. A Szentmiklóson és Podheringen (illetve a Latorca felső völgyében) birtokos katolikus Telegdy család a maga részéről nem volt képes jelentősebb befolyást gyakorolni a vármegyében. A helyzet gyökeresen megváltozott, amikor Mágóchy András felső-magyarországi főkapitány özvegye, Dersffy Orsolya 1612. november 22-én feleségül ment a rekatolizált Esterházy Miklóshoz, majd követte férjét a vallásban is. A lengyelországi száműzetésben felnőtt, majd unokatestvérét Bocskai István táborába is követő Drugeth György 1610 körül Pázmány Péter hatására tért át a katolikus hitre[38]. A főúr azonban nem csupán saját maga tért vissza az anyaszentegyház kebelébe, illetve protestáns híveit sarkallta erre, de hozzálátott a görög keleti egyházhoz tartozó rutén jobbágyainak a megtérítéséhez is. A breszti unió sikerén felbuzdulva Drugeth György 1612-ben Krupecky Athanáz przemysl-i püspök segítségével elindította az első lépéseket az unió felé. A papság ugyan hajlott a megállapodásra, mivel ezáltal kikerültek volna a jobbágysorból, azonban a jobbágyság még nem készült fel vallásváltásra, így a görögkatolikus egyház megszületésére még várni kellett.

Magyarország három részre szakadása, illetve a reformáció megjelenése mélyreható változásokat hozott az északkeleti határvidékhez tartozó életében. A társadalomban felmerülő igény következtében lezajlott az egyházi vagyon szekularizációja, az egyszerűsödő egyházi szertartások, illetve a hozzáférhető oktatás következtében az alacsonyabb társadalmi csoportok képviselői számára is megnyílt a nagyvilág. Ugyanakkor a reformáció és a későbbi katolikus megújulás megmutattam, hogy a Magyar Királyságban végbemenő változások nem mehettek volna végbe a „nemes nemzet" – a nemesség és az arisztokrácia – hathatós közreműködés nélkül. A Perényiek, Drugethek, Báthoriak, illetve a vármegyei nemesség képviselői fontos szerepet töltöttek be ezekben a folyamatokban, amelyek hatása visszafordíthatatlan volt. Részben ennek köszönhetően a régió vallásfelekezeti térképe nagymértékben megőrizte azokat a határokat, amelyek a XVII. század elején alakultak ki – s amelyek napjainkban egybeesnek a nyelvhatárral is.

[36] PÁLFFY, ***G.*** Pozsony megyéből a Magyar Királyság élére. Karrierlehetőségek a magyar arisztokráciában a 16–17. század fordul***óján***. Az Esterházy, a Pálffy és az Illésházy család felemelkedése. In *Századok*, 2009/4, c. 873-874.

[37] BORBÉLY, Z. Egy konvertita főúr Felső-Magyarországon: Homonnai Drugeth György. In *Rekatolizáció, ellenreformáció és katolikus megújulás Magyarországon* (szerk.: Peter Kónya), Prešov, c. 370-387.

[38] Nádasdy Katalinnal, a törökverő „fekete bég" Nádasdy Ferenc és Báthori Erzsébet lányával 1610. január 6-án való házasságkötésekor Drugeth György valószínűleg még protestáns volt.

Aspekty náboženskej príslušnosti šľachty v severeovýchodnom Uhorsku v 16. – 17. storočí

V príspevku sa zaoberáme zmenami v náboženskej príslušnosti šľachty severovýchodného Uhorska v druhej polovici 16. a 17. storočia. Od 19. storočia výskum formovania, fungovania a vnútorného štruktúrovania spoločenských elít zohrával významnú úlohu v spoločenskovednom výskume. Vďaka tomu v centre výskumu sú ušľachtilí členovia spoločnosti, ktorí na konci stredoveku a v ranom novoveku zohrávali rolu spoločenskej elity. Kým v raných štádiách pôvod a bohatstvo boli hlavnými činiteľmi postupu v spoločenskej hierarchii, neskôr ich nahradili a doplnili spoločensky užitočné aktivity, ktoré veľkou mierou prispeli k rozvoju sociálnej mobility. Vzhľadom na šľachtu ako spoločenskú elitu, skúmame procesy vertikálnej aj horizontálnej mobility. Šľachta bola spoločenskou vrstvou, ktorá vďaka svojmu bohatému pôvodu mohla vykonávať spoločensky užitočnú činnosť – prerozdeľovaním mocenských úloh riadila inštitúcie komitátneho systému, ktorý bol najnižšiou vrstvou štátneho systému. V druhej polovici 16. storočia šľachta mala prospech z vnútornej konfliktnej situácie, ktorá sa vyvinula v uhorskej spoločnosti, a v dôsledku neustáleho nebezpečenstva zo strany Osmanskej ríše, opäť sa stala spoločensky potrebnou, keďže zmobilizovala svoj ekonomický a vojenský potenciál na ochranu štátu. V súvislosti s reformáciou v Európe je toto obdobie aj obdobím náboženských konverzií, ktoré úplne prebudovali systém spoločenských vzťahov. Vďaka podpore aristokracie a najvyšších šľachtických rodov prebehla reformácia aj v skúmaných komitátoch (Ung, Bereg, Ugoč, Marmaroš), čo malo historické dôsledky, ktorých vplyv pretrváva dodnes. Detailné skúmanie spoločenských procesov ukazuje, že ak poznáme aktuálne udalosti, osobné vzťahy a máme prístup k potrebným dodatočným zdrojom, vieme vyvodiť aj z relatívne malého množstva informácií primerané závery. Počas výskumu sa dokázalo, že dostupná vedecká literatúra, pramene a publikované dokumenty súvisiace s náboženskými zmenami (konverziami) obsahujú množstvo informácií spoločensko-historického, ekonomického a politického charakteru. Pri skúmaní témy sme získali dôležitú informáciu. Jednou z najdôležitejších je to, že reformácia ani následná protireformácia by neprebehli tak intenzívne bez účasti šľachty a aristokracie, ktoré mali na území severovýchodného Uhorska výrazný vplyv. Keďže v regióne neprebehla sekularizácia významného cirkevného majetku, musíme jednoznačne uvažovať o morálnej motivácii týchto procesov.

Historia Ecclesiastica, XIII, 2022, 1

A MAGYARORSZÁGI RUSZINOK TERVEI EGY GÖRÖGKATOLIKUS ÉRSEKSÉG FELÁLLÍTÁSÁRA 1848–1868 KÖZÖTT[1]

MOLNÁR Ferenc[2]

Plans of the Hungarian Rusyns on the establishment of a Greek Catholic Archdiocese from 1848 to 1868

From 1848 to 1868, the need to raise the Rusyn-dominated Greek Catholic Eparchy of Mukachevo to archdiocese was expressed several times. During the Revolution and War of Independence of 1848–49 Bazil Popovych, Bishop of Mukachevo sought to rely primarily on the help of the Hungarian government. Accordingly, the Consistory of Uzhhorod proposed the creation of an archbishopric that would have included all the Greek Catholic dioceses in Hungary, referring to the "ancient rights" of the Eparchy of Mukachevo. However, neither the revolutionary Hungarian government, nor the Viennese court supported the future establishment of the Archdiocese of Mukachevo. Finally, the Austrian government decided to establish a Romanian archbishopric independent of the jurisdiction of the Hungarian Catholic Church.

The issue of Rusyn archdiocese was raised again after the publication of the October Diploma of 1860. This time, the initiative came from Adolf Dobriansky, a councillor with good relations with Slovak leaders, who derived Rusyn claims from the feudal "ancient rights" of the Greek Catholic Church. In his program, the councillor suggested the federal transformation of Hungary and the establishment of an independent Rusyn archbishopric and congress. His ideas also influenced many Rusyn priests and secular figures. The traditionally pro-Hungarian Bishop of Mukachevo, Bazil Popovych and his followers rejected Dobriansky's ideas because of their radical nature. Instead, the Consistory of Uzhhorod wanted to accept Rusyn demands exclusively in cooperation with the Hungarian Parliament.

The Diet convened in 1865 reactivated again the Rusyn leaders. Dobriansky, as a Member of Parliament, fought for the acceptance of Rusyn demands, including the establishment of an independent Greek Catholic archdiocese. However, after the Austro-Hungarian Compromise of 1867, Dobriansky lost his leading role in the Rusyn movement. The pro-Hungarian clergy of the Eparchy of Mukachevo was satisfied with the rights enshrined in the Nationalities Law of 1868. The clergy believed that the state subsidies of the Diocese of Mukachevo would have been at risk by the motion of an autonomous Rusyn archbishopric.

Keywords: *Bishop Bazil Popovych, Greek Catholic Diocese of Mukachevo, Rusyn Programs, Greek Catholic Archdiocese, Adolf Dobriansky.*

A 19. századi Magyar Királyság nemzetiségei közül a ruszinokat mind anyagi, mind pedig kulturális tekintetben a legszegényebb népként tartották számon.

[1] Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

[2] Docens, tanszékvezető-helyettes, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék; posztdoktor kutató, Eötvös Loránd Tudományegyetem. molnar.ferenc@kmf.org.ua.

Társadalmuk csonka, más szóval hiányos struktúrájú volt, túlnyomó többségben parasztokból állt. Nemesség és polgárság híján görögkatolikus papságuk töltötte be az elit szerepét. Nemzeti kultúrájuk, irodalmuk kifejlesztésére az egyházi szervezetük nyújtott megfelelő keretet és bázist. Az északkelet-magyarországi ruszinság legjelentősebb egyházi struktúrájának a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye számított, amelynek joghatósága hét magyarországi megyére (Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros, Szabolcs és Szatmár) terjedt ki. Az Ungvár központtal irányított egyházmegye mindenkori püspöke a ruszinság első számú vezetőjének számított.[3]

A ruszin mozgalom az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc idején került először a történelem színpadára.[4] Ez idő tájt Popovics Bazil munkácsi püspök (1837–1864) jó kapcsolatokat ápolt a magyar kormányzattal. A püspök és a klérus nagy része kiállt a polgári átalakulást szorgalmazó magyar liberális vezetők mellett. Ez a tény nagy jelentőséggel bírt, hiszen az ország északkeleti részén fekvő egyházmegyének nemcsak ruszin, de jelentős számú román és magyar ajkú híve is volt. A munkácsi egyházmegye a szabadságharc hátországaként funkcionált. Így a klérusnak stratégiai szerepe volt a régió nemzetiségi békéjének biztosításában.[5]

A financiális szempontból igencsak hátrányos helyzetű munkácsi püspökséget 1848 tavaszán az állam és egyház viszonyában kialakult helyzet választ elé állította. A ruszin dominanciájú egyházmegye szemszögéből a kérdést úgy is megfogalmazhatjuk, hogy Popovics püspök támogassa-e a szekularizáció irányába már jelentős lépéseket tett államot, vagy inkább a magyarországi katolikus egyház felé közeledjen. Mivel a munkácsi egyházmegye saját erőforrásból nem tudta finanszírozni kiadásait, ezért a magyarországi katolikus egyház által képviselt autonómia-mozgalom elfogadhatatlannak bizonyult a ruszin görögkatolikus papság számára. Az ungvári káptalan egyértelműen az államtól várta el, hogy fedezze az egyházmegyei klérus és oktatási intézmények anyagi szükségleteit, amire egyébként több ígértet is kapott.[6]

Az állam és egyház között kialakult vitában Popovics püspök egyértelműen a magyar kormány mellett tette le a voksát. Ilyen előzmények után az ungvári konzisztórium úgy gondolta, hogy az esztergomi érsektől való függés nem mozdítja elő kellőképpen az anyagi források hiányával küzdő munkácsi egyházmegye fejlődését. A megoldást egy ruszin dominanciájú görögkatolikus érsekség indítványozásában látta. Az első lépést az 1848. június 3-i káptalani ülés tette meg, amely elhatározta, hogy indítványozni fogja a munkácsi püspökség érsekségre emelését. Szorgalmazta továbbá, hogy a magyarországi görögkatolikus egyház-

[3] S. BENEDEK, A. *A gens fidelissima: A ruszinok.* Budapest : Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat, 2003. 6, 21.; GERGELY, J. Vallási és nemzeti identitás – egyházak, felekezetek és állam kapcsolata 1945 előtt. In *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után.* Kocsis András Sándor. Budapest : Kossuth Kiadó, 2008, pp. 15–18.

[4] MAGOCSI, P. R. *The Shaping of a National Identity Subcarpathian Rus,' 1848–1948.* Cambridge, Mass. – London : Harvard University Press, 1978, p. 42.

[5] MOLNÁR, F. *A Munkácsi* Görögkatolikus Egyházmegye története *1848–1849-ben* :PhD disszertáció. Budapest : ELTE, 2018, p. 98.

[6] Uo. pp. 122-130.

megyéket a jövőben létrehozandó Ungvár központú érsekség irányítása alá kell rendelni. Az indítvány kidolgozását Likovics János, Balugyánszky András, Paulovics Lázár szentszéki ülnökre és Csopey Antal szemináriumi hittanárra bízták.[7]

A felkért személyek el is készítették a munkácsi érsekség felállításáról szóló tervezetet, amelyet az 1848. július 13-i káptalani tanácskozás hagyott jóvá.[8] Az ungvári konzisztórium elküldte a folyamodványt báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszternek, valamint István nádornak és V. Ferdinánd királynak. A felirat számos indokkal igyekezett alátámasztani a munkácsi érsekség felállításának szükségességét. Az indítvány a metropólia létrehozásának szükségét abban látta, hogy a görögkatolikusok kikerüljenek a „testvér latin szertartás gyámsága", azaz az esztergomi hercegprímás joghatósága alól. Emellett arra hívta fel a figyelmet, hogy amíg a magyarországi nem egyesült keleti szertartásúak [azaz szerb és román ortodoxok – M. F.] rendelkeznek külön érsekséggel, az egyesültek számára ez nincs biztosítva. A görögkatolikus egyház presztízsét nagyban növelné egy saját érsekség létrehozása. Ez annál is inkább indokolt, mivel 1848-ban Magyarország és Erdély uniójával a görögkatolikus püspökségek száma ötre nőtt (munkácsi, eperjesi, nagyváradi, fogarasi és kőrösi egyházmegyék), s az ezekben élő hívek lélekszáma eléri a másfél millió főt.[9]

Az ungvári indítvány a trienti zsinat (1545–63) azon végzésére is hivatkozik, amely előírja az érsekeknek, hogy a joghatósága alá tartozó püspökségeket meglátogassa. Az esztergomi hercegprímással szemben, egy görögkatolikus metropolita jóval hatékonyabban tudná elvégezni egyházmegyéi kánoni látogatását, hiszen ő a ruszin és román ajkú hívek nyelveit is beszéli. Így eredményesebben védelmezhetné a görög rítus tisztaságát. Az indítvány azonban leszögezi, hogy munkácsi érsekség nem kíván függetlenedni Esztergomtól. Az ungvári konzisztórium szerint a görögkatolikus érsekség felállítása mintegy másfél millió egyesült szertartású polgár számára egy újabb példával bizonyítaná a Batthyány-kormány „páratlan igazságszeretetét", s e gesztus tovább növelné a görögkatolikus hívek magyar kormányhoz fűződő ragaszkodását. Az indítvány záró része azzal indokolja az „ősrégi" munkácsi egyházmegye érseki rangra emelését, hogy a magyarországi görögkatolikus püspökségek közül lélekszámban a munkácsi a legnagyobb (464 parókia és 468 687 hívő), ahol az „ősi orosz és oláh nyelveket" használják. Az itt említett kétnyelvűség miatt a munkácsi metropólia végezhetné a leghatékonyabban egy jövőbeni görögkatolikus egyháztartomány irányítását. Indokként került még elő, hogy a munkácsi püspökség a többi magyarországi egyesült szertartású püspökséghez képest viszonylag középen helyezkedett el,

[7] Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), a *Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye iratai* (F. 151.): KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, f. 75.

[8] Uo. f. 96.

[9] Az ungvári szentszék felirata megtalálható: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, X 9112. Az 1848-49-i minisztériumi levéltár. *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Katolikus Egyházi Osztály* (H 56). 51 737. mikrofilm, f. 837–842. és Esztergomi Prímási Levéltár, *Hám János hercegprímás iratai.* 1309. csomó. 1848.

ezért Ungvárról kiindulva lehetne legmegfelelőbb módon lebonyolítani az érseki látogatásokat.[10]

Az ungvári konzisztórium feliratával érdemben a magyar kultuszminisztérium Katolikus Osztálya foglalkozott, amely a munkácsi érsekség felállítását illetően elutasító álláspontra helyezkedett. A magyar kormány ellenben támogatta a román görögkatolikus metropólia felállítását. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter levélben kérte ki Hám János hercegprímás véleményét egy jövőbeni balázsfalvi érsekség és a nagybányai püspökség létrehozását illetően. A miniszter javasolta, hogy a kérdéssel érdemben az 1848. szeptember 24-re tervezett nemzeti zsinaton foglalkozzanak. Ismeretes, hogy a háborús körülmények miatt a nemzeti zsinat elmaradt, így a görögkatolikusok ügyében ekkor nem születhetett döntés.[11]

A görögkatolikus érsekség kérdése a magyar szabadságharc leverését követően került újból napirendre. Az igények elbírálásánál meghatározó szerepe volt az osztrák kormányzatnak, amely az egyházpolitikát az 1848–1849-es érdemek jutalmazására, illetve büntetésére is felhasználta. Ilyen körülmények között a szabadságharc végéig magyarbarát magatartást tanúsító munkácsi püspökség eleve hátrányos helyzetből indult, s ennek megfelelően nem is kacérkodott az önálló hierarchia gondolatával. Az ellenforradalom szolgálatába sodródott román görögkatolikusok viszont úgy érezték: megnyerhetik terveiknek a bécsi udvar jóindulatát. Az Esztergomtól független egyházszervezet megteremtését az erdélyi román nemzeti mozgalom követelései közé is beemelték.[12]

Alexander Bach osztrák belügyminiszter 1850. december 4-én tájékoztatta minisztertársait, hogy benyújtja I. Ferenc József császárnak (1848–1916) a román görögkatolikus érsekség létrehozásáról szóló javaslatát.[13] Ebben a balázsfalvi érsekség, valamint a lugosi és a szamosújvári egyházmegyék felállítását ajánlotta. A császár egy héttel később változtatás nélkül elfogadta minisztere indítványát, s azt megerősítés végett Rómába küldte.[14] IX. Pius római pápa 1853. november 26-án kanonizálta a gyulafehérvár-fogarasi érsekséget. A magyar katolikus egyháztól független román görögkatolikus metropólia alá rendelték a már meglévő nagyváradi egyházmegyét és a két akkor alapított görögkatolikus püspökséget, a szamosújvárit és a lugosit.[15] A munkácsi egyházmegye viszont továbbra is Esz-

10 Uo.

11 MESZLÉNYI, A. *A magyar katholikus egyház és az állam 1848/49-ben.* Budapest : Szent István Társulat, 1928, pp. 123–124.; HAJDU, J. *Eötvös József báró első minisztersége.* Budapest : MTA, 1933, pp. 83–85.; TAMÁSI, ZS. Erdélyi katolikus rítusok autonómiája 1848-ban. In *Egyháztörténeti Szemle*. ISSN 1585-7476, 2011, 12. évf., 2. sz., pp. 63–65.

12 TURCZYNSKI, E. Orthodoxe und Unierte. In *Die Habsburgermonarchie 1848–1918: Die Konfessionen.* Bd. 4. Adam Wandruszka – Peter Urbanitsch. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985, s. 428-456.; DEÁK, Á. *From Habsburg Neo-Absolutism to the Compromise 1849–1867.* New York : Columbia University Press, 2008, p. 288.

13 Az osztrák minisztertanács jegyzőkönyve: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettskanzlei, Ministerratsprotokollen, KZ. 4281/1850.

14 DEÁK, Á. *From Habsburg Neo-Absolutism* p. 289.; ADRIÁNYI, G. *A Bach-korszak katolikus egyházpolitikája 1849–1859.* [Budapest] : Kairosz Kiadó, 2009, pp. 73–74.

15 PIRIGYI, I. *A magyarországi görög katolikusok története.* 2. kötet. Nyíregyháza: Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 1990. p. 35.; NIESSEN, J. The Greek Catholic Church and the Romanian Nation in Transylvania. In *Religious Compromise, Political Salvation: the Greek Catholic Church*

tergom szuffragáneus püspöksége maradt. Az egyházszervezeti változtatások annyiban érintették, hogy 94 plébániát és 60 000 hívőt csatoltak át tőle a szamosújvári püspökséghez.[16]

Az 1850-es években, az úgynevezett neoabszolutizmus időszakában szinte minden téren Ferenc József császár akarata érvényesült. Az osztrák hatóságok gyanúsnak nyilvánítottak minden olyan személyt, aki önálló politikai tevékenységet fejtett ki. Ez a politikai légkör nem kedvezett a ruszin főpapság egyházszervezési törekvéseinek. A változást az uralkodó által 1860 őszén kiadott októberi diploma hozta, amely előirányozta a Habsburg Birodalom föderatív átalakítását. Az alkotmányos elvekhez való visszatérés jegyében tartották meg 1861 márciusában a magyarországi országgyűlési választásokat.[17] Ezek az események a magyarországi ruszinokra is nagy hatással voltak. 1861 folyamán számos ruszin pap és értelmiségi fogalmazott meg nyelvi, egyházszervezési és nemzeti követeléseket.[18] Itt kell megemlítenünk, hogy az országgyűlés főrendi házába meghívást kapott a ruszinság legjelentősebb egyházi vezetője, Popovics munkácsi püspök. Ő azonban nem tudott eleget tenni a meghívásnak, mivel egy súlyos tüdőgyulladás szövődményeivel küszködött.[19]

A ruszin vezetők közül Adolf Dobránszky helytartótanácsos programja volt a legradikálisabb.[20] Dobránszky Zemplén vármegyében született, görögkatolikus papcsaládban. Bányamérnöki képesítést szerzett. Az 1848–49-es események idején a Habsburg-udvar oldalára állt. A bécsi kormányzat kinevezte a cári intervenciós sereg császári-királyi biztosává,[21] 1849 októberében pedig az Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyéket tömörítő ungvári polgári kerület referensévé. E tisztségét az ungvári kerület felszámolásáig, azaz 1850. március végéig töltötte be. Dobránszky saját hatáskörén belül igyekezett érvényesíteni a ruszin érdekeket. A ruszin nyelv hivatali, egyházi és iskolai használata mellett sikerült elérnie, hogy ruszin tisztviselőket alkalmazzanak a helyi közigazgatásában. A nemzeti érdekérvényesítés terén elért eredményeivel kivívta a szlovákok nagyrabecsülését is.[22]

---

and Nation-building in Eastern Europe. James Niessen. Pittsburgh : University of Pittsburgh, 1993, p. 52.

16 PIRIGYI, I. *A magyarországi görög katolikusok,* p. 55.

17 SZABAD, GY. *Forradalom és kiegyezés válaszútján (1860–61).* Budapest : Adakémiai Kiadó, 1967. pp. 78., 413–420.; DEÁK, Á. *From Habsburg Neo-Absolutism*, pp. 472–492.

18 MAYER, M. *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1977, pp. 28–31.

19 KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2488.

20 МАЙОР, Р. Парламентська діяльність А. Добрянського в угорському сеймі та його боротьба проти мадяризації національних меншин Угорщини в 1861–1868 рр. In Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. ISSN 2309-2262, 2012, vol. 3, n. 1. с. 122.

21 ДОБОШ, С. Адольф Иванович Добрянский: очерк жизни и деятельности. Пряшев : Дукельская типография, 1956. с. 42., 52.; SASHEGYI, O. *Ungarns politische Verwaltung in der Ära Bach 1849–1860.* Graz : Institut für Geschichte der Universität Graz, 1979, s. 32–34.

22 ZAPLETAL, F. *A. I. Dobrjanskij a naše rusíni r. 1849–51.* Praha : Nákladem Vlastním, 1927, s. 43-49.; MAXWELL, A. *Choosing Slovakia. Slavic Hungary, the Czechoslovak Language and Accidental Nationalism.* London – New York : Tauris Academic Studies, 2009, p. 73.

Az októberi diploma kiadását követően Dobránszky mint helytartótanácsos állt az újjáéledő ruszin mozgalom élére. Politikai programját a szlovák vezetőkkel együttműködve dolgozta ki. Az 1861 tavaszán megrendezett országgyűlési választásokon nem jutott be szlovák nemzeti érdekeket felvállaló képviselő a magyar országgyűlésbe. Egyedül Dobránszky volt az a jelölt, aki a szlovák többségű zborói kerületben (Sáros megye) indulva képviselte az észak-magyarországi szlávok ügyét. Annak ellenére, hogy a ruszin helytartótanácsos győzelmet aratott a választáson, pánszláv propaganda terjesztésével vádolták meg, s a képviselőház végül nem igazolta mandátumát.[23]

A választási kudarc miatt Dobránszky nem adta elő politikai nézeteit az országgyűlésen. A ruszin helytartótanácsos programjának megértése szempontjából fontos leszögeznünk, hogy arra jelentős hatást gyakoroltak a szlovák nemzeti vezetők elképzelései, akik a ruszinokkal együttműködve kívánták szélesíteni a politikai mozgásterüket. Az 1861. évi magyarországi választások életre hívták azokat az elképzeléseket, amelyek az „észak-magyar szlávok" (severo-uhorských Slovanov), azaz a szlovákok és a ruszinok egységét hirdették.[24] Az 1861. júniusi turócszentmártoni gyűlésen az önálló szlovák nemzet elismerését és egy „felső-magyarországi szláv kerület" (horno-uhorské slovenské okolie) felállítását követelték, amely önálló országgyűléssel, törvényhozó és végrehajtó jogkörrel rendelkezett volna.[25] A Szlovák Nemzet Memoranduma a szlovákok őshonosságát, egykori magas civilizációját és államiságát hangoztatta, amely alapján igényt formált annak az egyenlő helyzetnek a visszaállítására, amikor a magyar nyelv még nem élvezett kiváltságos jogokat. A szlovák Memorandum ügyét a magyar országgyűlés nem tárgyalta, viszont az irat kiváltotta a magyar elit tiltakozását.[26]

A magyar közvélemény hasonlóan fogadta Dobránszky programját is, amelyet 1861 nyarán Bécsben jelentetett meg német nyelven. Ebben síkra szállt egy északkelet-magyarországi megyékből álló ruszin autonóm kerület (District) kialakításáért. Tervei szerint a Magyar Királyság maradék területéből egy német-magyar, egy szerb, egy román és egy szlovák kerületet kellene felállítani. Dobránszky „ősi szokás"-ra hivatkozva követelte, hogy évente tartsanak ruszin nemzeti gyűlést, melynek hatáskörébe tartoznának – az autonóm ruszin kerület határaitól függetlenül – a vallási és iskolai ügyek. A ruszin gyűlés elnöke a munkácsi püspök lett volna, aki mellé az uralkodó nevezne ki világi társelnököt. Dobránszky emellett a románok példáját követve indítványozta az Esztergomtól

---

23 MAYER, M. *Kárpátukrán (ruszin)* pp. 31–35.; ŽEGUC, I. *Die nationalpolitischen Bestrebungen der Karpato-Ruthenen 1848–1914.* Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1965, s. 53.

24 MAXWELL, A. *Choosing Slovakia*, pp. 72–73.

25 *Kárpáti Hirnök.* 1861. szeptember 19. 1. évf. 19. sz. p. 73.; RAPANT, D. *Viedenské memorandum slovenské z roku 1861*. 1. vyd. Turčiansky sv. Martin : Matica slovenská, 1943, s. 136.; MAXWELL, A. Fickle Nationalism: Slovakia's Shifting Ethno-Linguistic Borders. In *The Palgrave Handbook of Slavic Languages, Identities and Borders.* Kamusella, T. – Nomachi, M. – Gibson, C. London : Palgrave Macmillan, 2016, pp. 238–239.

26 ÁBRAHÁM, B. A nemzetiségi törvény szlovák szemmel. In *Erdélyi Jogélet*. ISSN 2734-6226, 2020, 3. évf., 2. sz., pp. 128–129.; MAXWELL, A. *Choosing Slovakia* pp. 72–73.; KAMUSELLA, T. *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe.* Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009, p. 551.

független ruszin érsekség felállítást. Vélekedése szerint a ruszin metropólia felállítására az szolgáltat alapot, hogy munkácsi püspökök a 17. századig érseki joghatóságot gyakoroltak. Úgy vélte, hogy amennyiben elutasítják kérését, a munkácsi püspökség nem maradhat a latin egyház, azaz az esztergomi érsek fennhatósága alatt. Ebben az esetben csak két megoldás van. A munkácsi egyházmegyét vagy a már létező görögkatolikus metropóliák fennhatósága alá rendelik, vagy létrehoznak egy önálló magyarországi ruszin érsekséget. Az első változat nem sok sikerrel kecsegtetett. A Habsburg Birodalom területén két görögkatolikus érsekség állt fenn. A román ajkú balázsfalvi érsekséghez való alárendelés a ruszin nép és a papság románok iránt táplált ellenérzései, valamint az eltérő nyelv miatt nem látszott kivitelezhetőnek. A lembergi metropóliához való csatlakozás viszont a magyar vezetők tiltakozását váltotta volna ki, hiszen ezzel a galíciai ruszin érsek joghatósága kiterjedt volna a Kárpátok magyarországi oldalán fekvő munkácsi püspökség területére. Ezáltal egyházigazgatási keretek között valósult volna meg a Habsburg Birodalom területén élő ruszinok egyesítése, amely sértette volna a magyar érdekeket. Dobránszky szerint ezért csak az önálló joghatósággal rendelkező ruszin érsekségi magyarországi felállítása szolgálná Magyarország érdekeit. A munkácsi érsekség létrejötte azonban olyan terheket róna annak főpásztorára, hogy mindenképpen szükséges az egykori máramarosi egyházmegye visszaállítása, melynek központjaként Husztot ajánlja.[27]

A nemzeti kongresszus és a görögkatolikus érsekség egy ponton belüli említése arról tanúskodik, hogy a ruszin mozgalom nem különítette el a nemzeti és egyházi igényeket.[28] Dobránszky történelmi érvekkel igyekezett alátámasztani követeléseit. Azt kívánta bebizonyítani, hogy nem új igényeket támaszt, csupán népe és a görögkatolikus egyház régi jogait kívánja visszaállítani. Történelmi koncepcióját több olyan, azóta megcáfolt tétellel igyekezett alátámasztani, mint a ruszin őslakosság elmélete, az egykori autonóm ruszin vajdaság léte, vagy a munkácsi egyházmegye önrendelkezési joga. Elsősorban azon ruszin főpapok (Bazilovics János, Lucskay Mihály) történelmi munkáira támaszkodott, akik a 19. század elején próbálták meg igazolni „az ősi munkácsi egyházmegye" történelmi jogait.[29]

1861. augusztus 22-én az uralkodó feloszlatta a magyar országgyűlést, s rendeleti kormányzást vezetett be.[30] Ilyen körülmények között Dobránszky Bécsben kiadott röplapja nem volt jelentős hatással a politikai élet alakulására. A ruszin vezető ezért új taktikához folyamodott. Október végén egy körlevelet bocsájtott ki, amelyet bizalmasai útján juttatott el a görögkatolikus espereseknek és a ruszin világi vezetőknek. A ruszin helytartótanácsos körlevelében arra kért felhatalmazást,

[27] DOBRZANSKY, A. *Rede des ungarischen Landtags-Abgeordneten Adolf Ritter von Dobrzansky in der Adress-Angelegenheit.* Wien : Typogr. Lit.–Artistischen Anstalt 1861. s. 108–111., 117–121. Vö. PERÉNYI, J. *A ruszinok történetének vázlata 1800–1918* :kandidátusi értekezés. Budapest : MTA, 1954, pp. 185–187.

[28] PERÉNYI, J. *A ruszinok történetének vázlata,* pp. 185–187.

[29] PERÉNYI, J. *A ruszinok történetének vázlata*, pp. 83–86.; 187.; ARATÓ, E. *A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1983, p. 105.

[30] SZABAD, GY. *Forradalom és kiegyezés* pp. 596–597.; DEÁK, Á. *From Habsburg Neo-Absolutism* p. 490.

hogy vezessenek egy ruszin delegációt Ferenc Józsefhez, s terjesszék az uralkodó elé nemzeti igényeiket. Dobránszky olyan valótlan történelmi érvekből indul ki, miszerint az egykori munkácsi püspökök a 18. századig önállóan dönthettek nemzetük egyházi ügyeiről. Így a ruszin helytartótanácsos szerint a papságnak mindössze annyi a teendője, hogy az uralkodótól kérje a ruszin egyház „ősi jogainak" visszaállítását. Dobránszky e jogok közé sorolta a görögkatolikus papság szabad püspökválasztását, a magyar katolikus egyháztól független érsekség felállítását, és a ruszin nemzetgyűlés összehívását. A körlevél szerzője követendő példaként említette azokat a nemzeti vezetőket, akik népük követeléseit már az uralkodó elé terjesztették. Köztük említette a szlovák Ján Francisci-Rimavskýt, a szerb Đorđe Stojakovićot, a román Andrei Mocsonyit.[31]

Dobránszky egyértelműen a görögkatolikus egyház egykori vagy általa vélt, feudális eredetű „ősi jogaiból" vezette le a ruszin igényeket. Ez a fajta érvelés elmaradottnak számított a szlovák, szerb és román mozgalom programjaihoz képest. Elsősorban a görögkatolikus papság és a neoabszolutizmus idején tisztviselői állásokat szerző csekély számú világi személy képezte azt a nemzeti öntudatú ruszin elitet, amely több tekintetben igencsak megosztott volt. Egy részük hajlandó volt támogatni Dobránszky ruszin önrendelkezésért küzdő Habsburg-párti és magyarellenes politikáját. Azonban egyre erősebben lépett fel az a többnyire görögkatolikus papokból álló csoport, akik a magyar országgyűléssel együttműködve kívántak érvényt szerezni mérsékelt nemzeti követeléseiknek.[32]

Dobránszky számára kulcsfontosságúnak bizonyult Popovics Bazil munkácsi püspök, s vele együtt az ungvári konzisztórium támogatásának megnyerése. A ruszin helytartótanácsos ezért azt kérte Popovics püspöktől, hogy adjon számára felhatalmazást a ruszin nemzetiségi kérdés uralkodó előtti beterjesztéséhez.[33] A mintát a szlovákok adták. Ismeretes, hogy 1861. december 12-én Štefan Moyzes besztercebányai püspök élére állt annak a küldöttségnek, amely az uralkodó elé járulva átnyújtotta a szlovákok Memorandumát.[34]

Popovics püspök Dobránszky felkérését az 1861. december 24-én megtartott konzisztóriumi ülésen vitatta meg. Az itt megjelent ruszin vezetők többsége nem támogatta a ruszin helytartótanácsos petíciós mozgalmát és a ruszin delegáció Bécsbe küldésére vonatkozó tervét. Ehelyett egy olyan határozatot fogadtak el, amelyben kijelentették: a kizárólag a magyar törvényhozás illetékességét ismerik el a nemzeti jogok biztosítása terén. Mindazonáltal felkérték Markos György ügyvédet, hogy a munkácsi egyházmegye nevében szerkesszen egy feliratot, amelyben az uralkodó segítségét fogja kérni: terjessze a nemzetiségi kérdést a legközelebb összehívandó magyar országgyűlés elé. Markos szerint az ungvári konzisztórium

[31] RUSZOLY, J. Mészáros Károly és a rutén nemzetiségi törekvések 1861-ben. In *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve* V. ISSN 0139-0937, 1983, 5. évf., pp. 151–152.

[32] KOVÁČ, D. *Szlovákia története.* 2. kiadás. Pozsony : Kalligram, 2011, p. 143.; MOLNÁR F. A kiegyezés hatása a ruszin mozgalomra. In *Nemzetiségek és törvényhozás Magyarországon*. Kovács Kálmán Árpád. Budapest : Országház Könyvkiadó, 2019, pp. 210-211.

[33] MAYER, M. *Kárpátukrán (ruszin)* p. 33.; RUSZOLY, J. Mészáros Károly, pp. 141–142.

[34] BOKES, F. *Dejiny Slovenska a Slovákov od najstarších čias po oslobodenie*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1946, pp. 167, 231–234.; MAXWELL, A. *Choosing Slovakia,* p. 24.

olyan döntést hozott, amely megnyugtatta „a felzaklatott kedélyeket".[35] A főpapság tehát nem kérte a munkácsi egyházmegye érseki rangra emelését. A konzisztórium számára nem képezhette mérlegelés tárgyát a Dobránszky-féle körlevél azon javaslata, mely a magyar katolikus egyháztól független metropóliát kívánt létrehozni. Ez ellentétben állt azzal az 1771. évi pápai bullával, amely a munkácsi egyházmegye kánoni felállítását az Esztergom központú érseki tartomány joghatósága alá rendelte.[36]

A Markos által megfogalmazott konzisztóriumi indítvány csak nagy általánosságban taglalta a ruszin igényeket. A ruszinok számára csak azon jogok biztosítását kérte, amelyeket más magyarországi nemzetek is élveznek, s amelyek nem sértik Magyarország alkotmányát és területi integritását.[37] Azonban több jel is arra utalt, hogy a görögkatolikus papság egy részére nem érte be ennyivel. Rájuk komoly hatást gyakoroltak Dobránszky egyházi önrendelkezésről és egy ruszin érsekség alapításáról vallott nézetei.

1861. április elején látott napvilágot az a két részből álló cikk, amelynek szerzője Ungifi álnév alatt „a keleti egyház biztosította történeti különállásából vezette le a nemzetiségi egyenjogúságra való igényt".[38] A szerző Dobránszkytól eltérően nem kérte egy önálló ruszin tartomány létrehozását, megelégedett volna ruszin többségű szolgabírói járások és választókerületek felállításával. Ungifi ragaszkodott azonban egy saját nemzetgyűlés időkénti összehívásához, amely döntene a ruszinok egyházi és oktatási kérdéseiről. A cikk szerzője a ruszin kongresszus létjogosultságát olyan általa vélt évszázados jogokra vezette vissza, mint a görögkatolikus püspökök klérus általi szabad választásának egykori gyakorlata.[39] Ruszoly József jogtörténész szerint „a ködös történeti eredetű, meghatározatlan összetételű, szervezetű és hatáskörű nemzetgyűlés […] burkoltan magában foglalta a törvényhatósági és egyházmegyei önkormányzaton túlmutató autonómia, végső soron az autonóm nemzeti terület igényét is."[40]

Ungifi írásához hasonló álláspontot képviselt az a három máramarosi illetőségű pap is, akik indítványukat a Kárpáti Hirnök című ungvári lapban tették közzé. Pásztélyi János huszti alesperes,[41] Popovics András és Rakovszky Iván szentszéki ülnökök a munkácsi püspök támogatását kérték egy ruszin kongresszus összehívásához, illetve, hogy terjessze az országgyűlés elé a ruszin nemzeti igényeket. Utóbbi pontok között említhető az önálló ruszin nemzetiség és egyház

[35] *Kárpáti Hirnök*. 1861. december 16. 1. évf. 40. sz. p. 142.; SZABAD, GY. *Forradalom és kiegyezés* pp. 606–607.; HARAKSIM, Ľ. *K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867.* 1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961. pp. 188–189.; RUSZOLY, J. Mészáros Károly, pp. 141–142.

[36] PEKAR, A. B. *The History of the Church in Carpathian Rus'.* New York : Columbia University Press, 1992, pp. 59–60.

[37] *Sürgöny*. 1862. január 28. 2. évf. 22. sz. s. p.; *Pesti Napló.* 1862. január 30. 13. évf. 3590. sz. s.p.

[38] RUSZOLY, J. Mészáros Károly, p. 137.

[39] *Sürgöny.* 1861. április 9. és 11. 1. évf. 81. sz. és 83. sz. s.p. Vö. HARAKSIM, Ľ. *K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov,* p. 186.

[40] RUSZOLY, J. Mészáros Károly, p. 138.

[41] Pásztélyi János huszti alesperes nem sokkal később elhatárolódott attól, hogy szerepet vállalt volna munkácsi püspökhöz küldött beadvány kidolgozásában. *Kárpáti Hirnök*. 1861. augusztus 29. 1. évf. 16. sz. pp. 61–62.

elismerése.[42] A lap ugyanezen számában olvashatjuk, hogy néhány Ung megyei ruszin vezető – feltehetően Dobránszky hívei – egy autonóm vajdaság és nemzeti kongresszus összehívását szorgalmazták. E törekvéseket azonban Popovics püspök nem támogatta, s türelemre intette a mozgalom vezetőit.[43]

A Bereg megyei Szajkófalván 14 beregi és ugocsai esperes szervezett tanácskozást, ahol egy ruszin nemzetgyűlés összehívását indítványozták. A szajkófalvai program nemzetiségi megyék kialakítását, illetve a ruszin tisztviselők létszámarányos alkalmazását is követelte. Az egyházszervezetet illetően egyértelműen jogot formált a munkácsi egyházmegye érseki rangra emelésére. A ruszin metropólia létrehozását a munkácsi egyházmegye „ősanya-püspökség" jellegével magyarázták, mivel egykor abból kerekítették ki az eperjesi egyházmegye területét, illetve számos parókiát csatoltak el tőle a nagyváradi és a szamosújvári román ajkú püspökségekhez. Az indítvány szerzői úgy vélték, hogy a románokhoz hasonlóan a ruszinok is joggal kérhetik saját érsekségük felállítását. A románoktól eltérően azonban nem kívántak függetlenedni az esztergomi érsektől.[44] 1861 augusztusában látott napvilágot Homicskó Miklós gimnáziumi hittanár programja, amely szintén a nemzeti kongresszus rendszeres működését, szabad püspökválasztást és egy ruszin metropólia felállítását követelte.[45]

Láthattuk, hogy a görögkatolikus papság 1861-ben több alkalommal fejezte ki igényét az önálló ruszin egyház megszervezése érdekében. Ezek a programok ugyan mérsékeltebbek voltak Dobránszky föderatív átalakítást és autonóm kerületek létrehozását szorgalmazó követeléseihez képest, mégis szövegükön kimutatható a ruszin helytartótanácsos nézeteinek hatása. A magyar elittel és a bécsi kormányzattal is jó kapcsolatokat ápoló Popovics püspök az 1848. évi álláspontjától eltérően cselekedett: 1861-ben nem állt ki egyértelműen a ruszin érsekség létrehozásáért. A püspök visszafogott álláspontját tükrözi az az 1861. július 2-i konzisztóriumi határozat, amelyben kijelentette: megelégszik azoknak a jogoknak a biztosításával, amelyeket az ország más nemzetiségei élveztek. Az ungvári konzisztórium arra kérte a ruszin származású országgyűlési képviselőket, hogy a nemzeti törekvéseket mindig az alkotmányos keretek között és Magyarország területi integritását szem előtt tartva igyekezzenek megvalósítani.[46] Mint láttuk, a főpapság ezt az elvet képviselte akkor is, amikor Dobránszky Popovics püspöktől kért felhatalmazást, hogy az uralkodó elé terjessze a ruszin igényeket. A munkácsi főpásztor és követői számára Dobránszky módszerei túl kockázatosnak bizonyultak. A munkácsi püspök félelme nem volt alaptalan, ugyanis a császári hatóságok a rendeleti kormányzás (provizórium) 1861. novemberi bevezetését követően fokozott ellenérzéssel figyelték a nemzeti mozgalmakat. Dobránszky ellen például csakhamar hivatalos eljárás indult az esperesekhez és a ruszin világi vezetőknek címzett október végi körlevele miatt. Ennek következménye az

42 *Kárpáti Hirnök*. 1861. július 18. 1. évf. 6. sz., p. 23.

43 Uo.

44 *Sürgöny*. 1861. augusztus 15., 17–18. 1. évf. 187–189. sz. s.p.; MAYER, M. *Kárpátukrán (ruszin)* p. 29.

45 *Kárpáti Hirnök*. 1861. augusztus 29. 1. évf. 16. sz., pp. 61–62.

46 RUSZOLY, J. Mészáros Károly, p. 143.

lett, hogy a Helytartótanács „legszigorúbb dorgálásban részesítette" és jelentősen korlátozta hatáskörét.[47] 1862 októberében Pálffy Mór helytartó magát Popovics püspököt is figyelmeztetésben részesítette, amikor az ugocsai ruszin papok tiltakozásukat fejezték ki amiatt, hogy elmaradt az októberi diplomához mellékelt nyelvi rendelkezések életbe léptetése. Pálffy szerint a tiltakozók szervezett fellépése kimerítette az „izgatás" fogalmát.[48]

Ahogy az előbbi példák is mutatták, a provizórium időszaka nem kedvezett a nemzeti mozgalmaknak. Az idős és sokat betegeskedő Popovics püspök, aki 1863-tól a császár valóságos titkos tanácsosa lett, megpróbált egyensúlyozni Bécs és a magyar politikai elit között. Emellett a püspöknek tekintettel kellett lennie a román és magyar híveire is, akik egyre többször emeltek szót a munkácsi egyházmegye ruszin dominanciája ellen.[49] Popovics püspök 1864 októberében bekövetkezett haláláig azonban Gagagnecz József eperjesi püspökkel közreműködött a Szent Bazil Társulat létrehozásában, amelynek célja a munkácsi és az eperjesi egyházmegyékben élő görögkatolikusok művelődésének előmozdítása volt.[50]

1865-ben kedvező fordulatot vett Magyarország politikai élete. I. Ferenc József június 8-án rendeletet adott ki a Helytartótanács eredeti hatáskörének visszaállításáról. Ezt követően Mailáth Györgyöt nevezte ki magyar kancellárnak. Anton Schmerling államminiszter július 27-i felmentése újabb lendületet adott az osztrák–magyar viszony rendezéséhez. A császár december 14-én megnyitotta a magyar országgyűlést, amely 1867-ben jóváhagyta az osztrák-magyar kiegyezést. Ennek köszönhetően Magyarország széleskörű önigazgatást kapott a Habsburg Birodalomban, a magyar nemesség pedig visszanyerte vezető szerepét az országon belül.[51]

A ruszin mozgalom újabb megélénkülése az 1865 decemberétől 1868 decemberéig ülésező országgyűléshez köthető. Ennek nyomán a ruszin mozgalom újabb programjai láttak napvilágot, amelyek a nemzeti és egyházi önrendelkezésre vonatkozó követelések figyelembevételét kívánták elérni a készülődő nemzetiségi törvény kidolgozása során.

1867. augusztus 15-én a máramarosi ruszinok Técsőn hívtak össze gyűlést, hogy a nemzetiségi törvényjavaslat kidolgozása céljából alakított 11-es albizottság tagjaként tevékenykedő Markos István huszti országgyűlési képviselő tájékozódhasson a helyi ruszinok igényeiről. A bizalmas értekezlet Illyásevics György técsői esperest választotta meg korelnökké, s egyben döntést hozott arról, hogy egy 15

47 HARAKSIM, Ľ. *K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov,* pp. 190–191.; TOTH, A. *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn: 1848–1892.* München : Oldenbourg, 1973. p. 240.; MAGOCSI, P. R. *The Shaping of a National Identity*, pp. 52–53.

48 DEÁK, Á. Soknemzetiségű nemzetállam és soknemzetiségű irodalom. In *Századvég*. ISSN 0237-5206, 2008, Új folyam 50., 4. sz., p. 64.

49 PIRIGYI, I. *A magyarországi görög katolikusok története.* 2. kötet. Nyíregyháza: Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 1990. p. 64.; MOLNÁR, F. The Life and Work of Stefan Pankovych, the Bishop of the Greek Catholic Eparchy of Mukachevo. In *Rusin*. ISSN 1857-2685, 2021, vol. 64, n. 4, p. 54.

50 MAGOCSI, P. R. *The Shaping of a National Identity* pp. 53–54.; MAYER, M. *Kárpátukrán (ruszin),* pp. 15–27.

51 DEÁK, Á. *From Habsburg Neo-Absolutism*, pp. 556–577.

fős bizottságot fog megbízni a máramarosi ruszinok nemzetiségi követeléseinek kidolgozására.[52]

A ruszin bizottság szeptember 10-én, Máramarosszigeten állította össze programját, amelyet egy héttel később bocsátott a Técsőre összehívott szélesebb közönség elé. A szeptember 17-i ruszin nagygyűlés határozatait nyomtatott formában is kiadták.[53] A tanácskozás elnökévé Markos Istvánt választották. A gyűlés levezetésére Seregéllyi Sándor bocskói esperest kérték fel, aki örömmel vállalta a feladatot. A Técsőn elfogadott program szerint a készülő nemzetiségi törvénynek figyelembe kell vennie a ruszinság és a többi nemzetiség igényeit a megyék rendezése, az egyházigazgatás és a nevelésügy terén. Az egyházi kérdéseket illetően főként annak a kérelemnek adott hangot, hogy világi személyek bevonásával biztosítsák a görögkatolikus egyház autonómiáját. Az indítvány szerzői az egyházi önrendelkezés legfőbb garanciáját a munkácsi püspökség érseki rangra emelésében látták. Emellett külön egyházmegyét kértek Bihar, Szabolcs, Szatmár, Borsod megyék és a Hajdúkerület hívei számára, valamint követelték az egykori máramarosi püspökség visszaállítását. Szorgalmazták továbbá, hogy a klérus számára biztosítsák az ún. kongruát (papi illetmény-kiegészítés). A nevelési ügyek tekintetében azt az álláspontot fogalmazták meg, hogy a népnevelést az önkormányzattal rendelkező görögkatolikus egyházra kellene bízni. A néptanítók fizetésének folyósítását viszont az államtól várták el.[54] Ezt követően elfogadták azt a határozatot, hogy a técsői gyűlés jegyzőkönyvét elküldik a magyar kormányhoz,[55] a munkácsi és eperjesi püspököknek, a szomszédos megyéknek, valamint az ottani espereseknek. A munkácsi egyházmegye konzisztóriuma egyébként tudomásul vette a máramarosi ruszin gyűlés határozatait, s várakozó álláspontra helyezkedett.[56]

A máramarosi ruszinok a gyűlés jegyzőkönyvének elküldésével szerették volna bizonyítani, hogy csak törvényes keretek között kívánnak jogaikért küzdeni, szemben Dobránszky 1861 őszi körlevelével, amelynek terjesztéséhez a hatóságok tudta nélkül, titokban fogtak hozzá. További különbségként említhető, hogy a máramarosiak elutasították azt a Dobránszky által hangsúlyozott vélekedést, amely egy történelmi ruszin autonóm hercegség feltételezett egykori létéből kívánta igazolni a ruszin egyház önrendelkezését.[57]

A máramarosi beadványhoz hasonló programot fogadtak el az ugocsai ruszinok (1867. november 25.). A máramarosi és az ugocsai program egyaránt magukba foglalták a nyelvi és oktatási jogok biztosítását, a munkácsi püspökség érsekségre emelését, a hajdúdorogi magyar és a máramarosi ruszin egyházmegyék felállítását, a nemzeti színű lobogók (sárga-kék) használatát, valamint a ruszin

[52] *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában (1867–1892).* I. kötet. Szerk. Kemény G. Gábor. Budapest : Tankönyvkiadó, 1952, pp. 53–54.

[53] A nyomtatvány lelőhelye: KTÁL, F. 151, op. 12, od. zb. 1702, f. 3–4. A forrást közli: MAYER, M. A ruszinok (kárpátukránok) és az 1865. évi képviselőválasztás. In *Századok*. ISSN 0039-8098, 1974, 108. évf., 5–6. sz., pp. 1164–1167.

[54] MAYER, M. A ruszinok (kárpátukránok) és az 1865. évi képviselőválasztás pp. 1164–1167.

[55] A magyar képviselőházhoz küldött máramarosi feliratot lásd: *Máramaros.* 1867. október 30. 3. évf. 31. sz. s.p.

[56] Seregélly 1867. október 18-án kelt levelét lásd KTÁL, F. 151, op. 12, od. zb. 1702, f. 1–2.

[57] *Máramaros.* 1867. október 9. 3. évf. 28. sz. s.p.

politikai nemzet elismerését.[58] Ugyancsak egy görögkatolikus érsekség létrehozását indítványozták a sárosi (1868. január) és a szepesi ruszinok (1868. január 11.). Utóbbi két beadvány szerzői azonban nem kérték a magyar ajkú hajdúdorogi és a ruszin ajkú máramarosi egyházmegyék megszervezését, viszont az ugocsaiakhoz hasonlóan, „ősi jogaikra" hivatkozva indítványozták a szabad püspökválasztás és a papi nősülés engedélyezését. A felsoroltakon kívül hasonló nemzeti követelésekkel jelentkeztek a Bereg megyei ruszinok, akik szintén kérvényezték az esztergomi érsek felügyelete alá tartozó Munkácsi Görögkatolikus Érsekség felállítását.[59] A beregiek beadványát a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz küldték, ahol érdemben nem foglalkoztak az irattal. A minisztériumi indoklás azt hozta fel, hogy be kell várni a nemzetiségi törvény elfogadását.[60]

1868. január 27-én a zempléni ruszinok tanácskozást hirdettek, ahol részt vett 21 görögkatolikus pap, négy kántor és tíz jómódú parasztgazda. Az egybegyűltek által elfogadott indítvány a többi ruszin beadványhoz hasonló jogokat követelt: a ruszinság politikai nemzetként való elismerését, egy görögkatolikus érsekség alapítását, valamint a görögkatolikus klérus számára a szabad püspökválasztás jogát. A zempléni ruszinok programja azonban felkeltette a magyar belügyminisztérium érdeklődését, s ez ügyben hatósági vizsgálatot indítottak. A vizsgálat azt próbálta bizonyítani, hogy a papság csalással csikarta ki a feliratra került községi pecsétet, illetve a parasztgazdák aláírásait. A parasztok ugyanis azt vallották, hogy nincsenek tisztában az indítvány tartalmával, s nem támogatják a ruszin igényeket. A helyszínen vizsgálódó bizottság arra a következtetésre jutott, hogy az ügyben érintett papok azzal tudták megtéveszteni a gazdákat, hogy aláírásukért a görögkatolikus egyháznak fizetendő járandóságok és néhány kisebb adófajta eltörlését ígérték meg.[61]

Ugyanilyen vizsgálat indult a szepesi szlovákok nemzetiségi programja miatt. A zempléni ruszin és a szepesi szlovák programot Dobránszky személye kötötte össze, akit 1865-ben újból a szlovák többségű zborói kerületben választottak országgyűlési képviselővé. Ezúttal igazolták mandátumát, s tagja lehetett a képviselőháznak. 1868 februárjában 21 szlovák község elöljárója azzal a kéréssel fordult Dobránszkyhoz, hogy terjessze az országgyűlés elé a szlovák nemzetiségi igényekből szerkesztett petíciót.[62] A zempléni ruszin és a sárosi szlovák nemzetiségi beadvány megfogalmazói követték Dobránszky 1861. októberi körlevelében meghirdetett azon módszerét, hogy beadványukat minél több egyházi és világi személy aláírásával lássák el, nyomatékosítva ezzel mozgalmuk társadalmi súlyát.[63] Dobránszky zempléni indítványának szerkesztésében játszott szerepét

[58] *Máramaros.* 1867. december 18. 3. évf. 38. sz. s.p.; MAYER, M. A ruszinok (kárpátukránok) és az 1865. évi képviselőválasztás, pp. 1170–1171.

[59] MAYER, M. A ruszinok (kárpátukránok) és az 1865. évi képviselőválasztás, pp. 1172–1174.

[60] PERÉNYI, J. *A ruszinok történetének vázlata,* p. 216.

[61] *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez* pp. 168–169.; PERÉNYI, J. *A ruszinok történetének vázlata* pp. 212–215.; ŽEGUC, I. *Die nationalpolitischen Bestrebungen,* pp. 68–71.

[62] *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez* pp. 75–77.; МАЙОР, Р. Парламентська діяльність А. Добрянського с. 130.; ÁBRAHÁM, B. A nemzetiségi törvény, p. 132.

[63] PERÉNYI, J. *A ruszinok történetének vázlata* p. 215.; ŽEGUC, I. *Die nationalpolitischen Bestrebungen* p. 69.

látszik bizonyítani, hogy a dokumentum szövegezése a nemzetiségi ügyek iránti jártasságról árulkodik. A képviselőház – a zempléniek programjához hasonlóan – a szepesi programot sem tárgyalta, így azt nem vette figyelembe a nemzetiségi kérdés ügyével foglalkozó bizottság sem.[64]

Az 1867–1868-as ruszin programok követelései, így a görögkatolikus érsekség felállításának kívánalma sem kerültek az országgyűlés elé, így azok nem befolyásolták az 1868. december 8-án elfogadott nemzetiségi törvény tartalmát. A kiegyezést követően véget ért a ruszin mozgalom 1860-as évek elejétől tartó intenzitása.[65] Magának a nemzetiségi törvénynek a ruszin vezetők nem szenteltek kitűntetett figyelmet. A Dobránszky vezette radikális ruszin irányzat képviselői számára is nyilvánvaló vált, hogy a magyar törvényhozás nem fogja biztosítani a nem magyar ajkúak olyan politikai igényeit, mint a nemzeti egyenjogúság. Ilyen tekintetben kénytelenek voltak lemondani az önálló görögkatolikus érsekséggel kapcsolatos igényeikről is. A magyar országgyűlés csak az önálló román görögkatolikus metropólia elismerését iktatta törvénybe.[66] Az 1860-as években helytartósági, majd udvari tanácsosként tevékenykedő Dobránszky körül a politikai életben a kiegyezéssel elfogyott a levegő.[67] Befolyását tovább csökkentette, hogy nem sikerült mandátumot nyernie a következő országgyűlésre, illetve elvesztette állami hivatalát is.[68] A zempléni ruszinok és a szepesi szlovákok programjai kapcsán indított eljárások Dobránszky támogatói számára elrettentő példaként szolgáltak.

Mivel a munkácsi érsekség alapításának gondolata több ponton is összefonódott a kegyvesztett, Habsburg-párti Dobránszky mozgalmával, ezért az Andrássy-kormány és magyar katolikus egyház sem nézte jó szemmel a görögkatolikus egyház önrendelkezésének megteremtésére irányuló lépéseket. A magyarbarát ruszin papság többsége azoknak a táborát gyarapította, akik könnyen tudtak alkalmazkodni a kiegyezés és a nemzetiségi törvény által teremtett helyzethez. Popovics Bazil utódja, a magyar elittel jó kapcsolatokat ápoló Pankovics István munkácsi püspök a dualizmus feltétlen hívének számított, aki egyházmegyéje állami támogatása reményében igyekezett elnyerni a magyar kormány bizalmát.[69] A korábban mérsékelt nemzetiségi programot megfogalmazó ruszin vezetők (Nehrebeczky Sándor, Markos György, Pásztélyi János és mások) elsődleges szempontnak karrierjük építését tekintették. A kiegyezés rendszerét elfogadók számára lehetőség nyílt különböző hivatalok viselésére. Számukra elégségesnek bizonyultak azok az 1868. évi nemzetiségi törvény által kínált lehetőségeket, mint az anyanyelv különböző színtereken (pl. a közép- és alsó szintű közigazgatás, egyházi élet, bíróságok, iskolák) való széles körű használata, a tudományos és kul-

64 *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez,* pp. 75., 168.

65 PERÉNYI, J. *A ruszinok történetének vázlata,* pp. 210., 219.; MAGOCSI, P. R. *The Shaping of a National Identity,* pp. 54–55.

66 1868. évi XXXIX. törvénycikk. Lásd: *Magyar Törvénytár 1000–1895. 1836–1868. évi törvényczikkek – Corpus Juris Hungarici.* Szerk. Márkus Dezső. Budapest : Franklin Társulat, 1896, p. 469.

67 MAGOCSI, P. R. *The Shaping of a National Identity,* p. 52.

68 HARAKSIM, Ľ. *K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov,* pp. 190–191.; TOTH, A. *Parteien und Reichstagswahlen* p. 240.; MAYER, M. *Kárpátukrán (ruszin),* pp. 31–35.

69 Vö. MOLNÁR F. A kiegyezés hatása a ruszin mozgalomra, p. 211.

turális egyesületek, társulatok, intézmények, vagy akár a nem magyar tannyelvű iskolák alapítására való jog.[70] Ilyen körülmények között az önálló ruszin érseki tartomány felállítása nem számíthatott a munkácsi püspök és főpapságának, de még a jelentősebb befolyással rendelkező világiak hathatós támogatására sem.

Bibliográfia

Levéltári források

Az osztrák minisztertanács jegyzőkönyve: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettskanzlei, Ministerratsprotokollen, KZ. 4281/1850.

Esztergomi Prímási Levéltár, Hám János hercegprímás iratai. 1309. csomó. 1848.

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye iratanyaga* (F. 151.)

KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, f. 75., 96.

KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2488.

KTÁL, F. 151, op. 12, od. zb. 1702, f. 1–2.

KTÁL, F. 151, op. 12, od. zb. 1702, f. 3–4.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, X 9112. *Az 1848-49-i minisztériumi levéltár. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Katolikus Egyházi Osztály* (H 56). 51 737. mikrofilm, f. 837–842.

Korabeli lapok

Kárpáti Hirnök. 1861. július 18. 1. évf. 6. sz. p. 23.

Kárpáti Hirnök. 1861. augusztus 29. 1. évf. 16. sz. pp. 61–62.

Kárpáti Hirnök. 1861. szeptember 19. 1. évf. 19. sz. p. 73.

Kárpáti Hirnök. 1861. december 16. 1. évf. 40. sz. p. 142.

Máramaros. 1867. október 9. 3. évf. 28. sz. s.p.

Máramaros. 1867. október 30. 3. évf. 31. sz. s.p.

Máramaros. 1867. december 18. 3. évf. 38. sz. s.p.

Sürgöny. 1861. augusztus 15., 17–18. 1. évf. 187–189. sz. s.p.

Sürgöny. 1861. április 9. és 11. 1. évf. 81. sz. és 83. sz. s.p.

Sürgöny. 1862. január 28. 2. évf. 22. sz. s. p.

Pesti Napló. 1862. január 30. 13. évf. 3590. sz. s.p.

Szakirodalom

ÁBRAHÁM, B. A nemzetiségi törvény szlovák szemmel. In *Erdélyi Jogélet*. ISSN 2734-6226, 2020, 3. évf., 2. sz., pp. 124-138.

ADRIÁNYI, G. *A Bach-korszak katolikus egyházpolitikája 1849–1859.* [Budapest] : Kairosz Kiadó, 2009. 204 p.

ARATÓ, E. *A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1983. 292 p.

BOKES, F. *Dejiny Slovenska a Slovákov od najstarších čias po oslobodenie*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1946. 441 p.

DEÁK, Á. *From Habsburg Neo-Absolutism to the Compromise 1849–1867.* New York : Columbia University Press, 2008. 647 p.

DEÁK, Á. Soknemzetiségű nemzetállam és soknemzetiségű irodalom. In *Századvég*. ISSN 0237-5206, 2008, Új folyam 50., 4. sz., pp. 51-77.

[70] PERÉNYI, J. *A ruszinok történetének vázlata* pp. 217–219.; MAYER, M. *Kárpátukrán (ruszin),* pp. 10–11, 39–48, 51–52.

ДОБОШ, С. Адольф Иванович Добрянский: очерк жизни и деятельности. Пряшев : Дукельская типография, 1956. 167 с.

DOBRZANSKY, A. *Rede des ungarischen Landtags-Abgeordneten Adolf Ritter von Dobrzansky in der Adress-Angelegenheit.* Wien : Typogr. Lit.–Artistischen Anstalt 1861. 130 s.

GERGELY, J. Vallási és nemzeti identitás – egyházak, felekezetek és állam kapcsolata 1945 előtt. In *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után.* Kocsis András Sándor. Budapest : Kossuth Kiadó, 2008, pp. 15-21.

HAJDU, J. *Eötvös József báró első minisztersége.* Budapest : MTA, 1933. 284 p.

HARAKSIM, Ľ. *K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867.* 1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961. 200 s.

Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában (1867–1892). I. kötet. Szerk. Kemény G. Gábor. Budapest : Tankönyvkiadó, 1952. 919 p.

KAMUSELLA, T. *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe.* Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009. 1140 p.

KOVÁČ, D. *Szlovákia története.* 2. kiadás. Pozsony : Kalligram, 2011. 455 p.

MAGOCSI, P. R. *The Shaping of a National Identity Subcarpathian Rus', 1848–1948.* Cambridge, Mass. – London : Harvard University Press, 1978. 640 p.

Magyar Törvénytár 1000–1895. 1836–1868. évi törvényczikkek – Corpus Juris Hungarici. Szerk. Márkus Dezső. Budapest : Franklin Társulat, 1896. 600 p.

MAXWELL, A. *Choosing Slovakia. Slavic Hungary, the Czechoslovak Language and Accidental Nationalism.* London – New York : Tauris Academic Studies, 2009. 262 p.

MAXWELL, A. Fickle Nationalism: Slovakia's Shifting Ethno-Linguistic Borders. In *The Palgrave Handbook of Slavic Languages, Identities and Borders.* Kamusella, T. – Nomachi, M. – Gibson, C. London : Palgrave Macmillan, 2016, pp. 230–244.

MAYER, M. A ruszinok (kárpátukránok) és az 1865. évi képviselőválasztás. In *Századok*. ISSN 0039-8098, 1974, 108. évf., 5–6. sz., pp. 1142-1175.

MAYER, M. *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1977. 255 p.

МАЙОР, Р. Парламентська діяльність А. Добрянського в угорському сеймі та його боротьба проти мадяризації національних меншин Угорщини в 1861–1868 рр. In Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. ISSN 2309-2262, 2012, vol. 3, n. 1. с. 120-140.

MESZLÉNYI, A. *A magyar katholikus egyház és az állam 1848/49-ben.* Budapest : Szent István Társulat, 1928. 258 p.

MOLNÁR, F. *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye története 1848–1849-ben* :PhD disszertáció. Budapest : ELTE, 2018. 280 p.

MOLNÁR F. A kiegyezés hatása a ruszin mozgalomra. In *Nemzetiségek és törvényhozás Magyarországon*. Kovács Kálmán Árpád. Budapest : Országház Könyvkiadó, 2019, pp. 199-222.

MOLNÁR, F. The Life and Work of Stefan Pankovych, the Bishop of the Greek Catholic Eparchy of Mukachevo. In *Rusin*. ISSN 1857-2685, 2021, vol. 64, n. 4, pp. 52-73.

NIESSEN, J. The Greek Catholic Church and the Romanian Nation in Transylvania. In *Religious Compromise, Political Salvation: the Greek Catholic Church and Nation-building in Eastern Europe*. James Niessen. Pittsburgh : University of Pittsburgh, 1993, pp. 47-68.

PEKAR, A. B. *The History of the Church in Carpathian Rus'.* New York : Columbia University Press, 1992. 296 p.

PERÉNYI, J. *A ruszinok történetének vázlata 1800–1918* :kandidátusi értekezés. Budapest : MTA, 1954. p. 313.

PIRIGYI, I. *A magyarországi görög katolikusok története.* 2. kötet. Nyíregyháza: Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 1990. p. 245 p.

RAPANT, D. *Viedenské memorandum slovenské z roku 1861.* 1. vyd. Turčiansky sv. Martin : Matica slovenská, 1943. 535 p.

RUSZOLY, J. Mészáros Károly és a rutén nemzetiségi törekvések 1861-ben. In *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve* V. ISSN 0139-0937, 1983, 5. évf. pp. 129-154.

S. BENEDEK, A. *A gens fidelissima: A ruszinok.* Budapest : Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat, 2003. 75 p.
SASHEGYI, O. *Ungarns politische Verwaltung in der Ära Bach 1849–1860.* Graz : Institut für Geschichte der Universität Graz, 1979. 143 s.
SZABAD, GY. *Forradalom és kiegyezés válaszútján (1860–61).* Budapest : Adakémiai Kiadó, 1967. 644 p.
TAMÁSI, ZS. Erdélyi katolikus rítusok autonómiája 1848-ban. In *Egyháztörténeti Szemle.* ISSN 1585-7476, 2011, 12. évf., 2. sz., pp. 54–76.
TOTH, A. *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn: 1848–1892.* München : Oldenbourg, 1973. 383 p.
TURCZYNSKI, E. Orthodoxe und Unierte. In *Die Habsburgermonarchie 1848–1918: Die Konfessionen.* Bd. 4. Adam Wandruszka – Peter Urbanitsch. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985, s. 399-478.
ZAPLETAL, F. *A. I. Dobrjanskij a naše rusíni r. 1849–51.* Praha : Nákladem Vlastním, 1927. 96 s.
ŽEGUC, I. *Die nationalpolitischen Bestrebungen der Karpato-Ruthenen 1848–1914.* Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1965. 145 p.

Plány uhorských Rusínov na zriadenie gréckokatolíckej arcidiecézy v rokoch 1848 až 1868

V rokoch 1848 až 1868 sa viackrát prejavila potreba povýšiť Mukačevskú gréckokatolícku eparchiu, v ktorej dominovali Rusíni, na arcidiecézu. Počas revolúcie a vojny za nezávislosť v rokoch 1848 – 49 sa mukačevský biskup Bazil Popovič snažil spoliehať predovšetkým na pomoc uhorskej vlády. Užhorodská únia preto navrhla vytvorenie arcibiskupstva, ktoré by zahŕňalo všetky gréckokatolícke diecézy v Uhorsku, pričom sa odvolávala na „starobylé práva" Mukačevskej eparchie. Revolučná uhorská vláda ani viedenský dvor však budúce zriadenie Mukačevskej eparchie nepodporili. Rakúska vláda sa napokon rozhodla zriadiť rumunské arcibiskupstvo nezávislé od jurisdikcie uhorskej katolíckej cirkvi.

Otázka rusínskej arcidiecézy sa opäť otvorila po vydaní Októbrového diplomu z roku 1860. Tentoraz vyšla iniciatíva od Adolfa Dobrianského, ktorý vyvodzoval rusínske nároky z feudálnych „starobylých práv" gréckokatolíckej cirkvi. Dobriansky vo svojom programe navrhoval federatívnu transformáciu Uhorska a zriadenie samostatného rusínskeho arcibiskupstva a kongresu. Jeho myšlienky ovplyvnili aj mnohých rusínskych kňazov a svetských činiteľov. Tradične promaďarsky orientovaný mukačevský biskup Bazil Popovič a jeho stúpenci odmietali Dobrianského myšlienky pre ich radikálnosť. Namiesto toho chcela užhorodská únia prijať rusínske požiadavky výlučne v spolupráci s uhorským snemom.

Snem zvolaný v roku 1865 opäť reaktivoval rusínskych vodcov. Dobriansky ako poslanec bojoval za prijatie rusínskych požiadaviek vrátane zriadenia samostatnej gréckokatolíckej arcidiecézy. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 však Dobriansky stratil vedúce postavenie v rusínskom hnutí. Promaďarsky orientované duchovenstvo Mukačevskej eparchie sa uspokojilo s právami zakotvenými v národnostnom zákone z roku 1868. Duchovenstvo sa domnievalo, že štátne dotácie Mukačevskej diecézy by boli hnutím autonómneho rusínskeho arcibiskupstva ohrozené.

Historia Ecclesiastica, XIII, 2022, 1

ANGAŽOVANOSŤ RÍMSKOKATOLÍCKEHO KŇAZA GEJZU ŽEBRÁCKEHO NA VÝCHODNOM SLOVENSKU[1]

Nadežda JURČIŠINOVÁ

The involvement of the Roman Catholic priest Gejza Žebrácky in Eastern Slovakia
The Roman Catholic priest Gejza Žebrácky was one of the active personalities of the religious and civil life in Eastern Slovakia in the first half of the 20th century. For his extraordinary pastoral activity, education and zeal, he received several ecclesiastical honours and held various functions. In 1914 he became the episcopal commissioner for the Roman Catholic religion examination for the grammar school in Bardejov, in 1933 he was granted the rank of papal prelate, in 1938-1939 he was the general vicar of the diocese in Košice, and from 1939 he was consultor, dean of the consultors' corps and prosynodal judge. In 1940, he received the title of Papal Protonotary, he also held the post of Chairman of the Ecclesiastical Art Commission and others. In all his places of work he consistently took care of churches and parishes, deepening the religious life of parishioners, raising the educational, social and cultural level of the people of Šariš. He was involved in several areas of socio-political and cultural life, in addition to the exemplary performance of his duties as a priest. In his person were concentrated numbers of ecclesiastical and secular functions.
Keywords: *Gejza Žebrácky, Roman Catholic Church, priest, Eastern Slovakia, Šariš.*

Významnou osobnosťou cirkevného života a aktívnym všestranným kultúrno-osvetovým pracovníkom na východnom Slovensku koncom 19. a prvej polovice 20. storočia bol rímskokatolícky kňaz, rodák z Prešova Gejza Žebrácky. Jeho aktivity, postoje a smerovanie v značnej miere determinovala doba, v ktorej žil a pôsobil, či už išlo o udalosti odohrávajúce sa rámci Uhorska, či v novovzniknutej Československej republike (ČSR).

Gejza Žebrácky pochádzal zo známeho šľachtického rodu v Poľsku Žebráckych. Jeho otec Ján, rodák z Gorlíc, sa v roku 1860 prisťahoval do Prešova ako člen ukrývajúcej sa rodiny, zanechajúc všetko v predchádzajúcej vlasti. Tu pracoval ako krajčírsky majster s dobrou povesťou. Matka Jeanetta,[2] rodená Székely (Sékejová), bola dcérou prešovského čižmára Michala Székelyho, ktorý neskôr vykonával prácu policajného kapitána severnej časti mesta Prešov.[3] Tu sa manželom Jánovi a Jeanette 7. januára 1869 narodil syn Gejza, v matrike je zaznamenaný ako

[1] Príspevok vznikol v rámci projektu *APVV-19-0058 Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*

[2] LENČIŠ, Š. Čestný kanonik Gejza Žebrácky a jeho Katolícky cirkevný spevník. In *Studia Academica Historiae Ecclesiae Cassoviensis V. Kapituly kanonikov*. Košice : Teologická fakulta Katolíckej univerzity, Katedra cirkevných dejín, 2003, s. 28. V niektorých prácach sa meno matky uvádza ako Joanna, Johana a Jana. Gejza Žebrácky mal sestru Vilmu a brata Júliusa.

[3] DROBNIAK, G. Gejza Žebrácky: Osobnosti. (1. časť). In *Bardejovské novosti*, roč. 27, 2016, č. 11, s. 5.

Gejza Ján Zsebraczky.[4] Pokrstil ho kaplán Ján Minich 16. januára 1869,[5] jeho krstnou mamou bola sesternica známeho slovenského farára a spisovateľa Jonáša Záborského Papcunová.[6]

Základné vzdelanie nadobudol na Evanjelickej nemeckej ľudovej škole v Prešove (1874 – 1877), jednu triedu absolvoval na slovenskej evanjelickej ľudovej škole (1877 – 1878). Keďže dosahoval výborné výsledky, rodičia sa rozhodli dať ho študovať na gymnázium, avšak neovládal maďarský jazyk. V snahe osvojiť si ho, chodil spolu s ďalšími žiakmi na doučovanie k riaditeľovi slovenskej normálky Alexandrovi Nuberovi.[7] Počas štúdia na Kráľovskom rímskokatolíckom gymnáziu v Prešove v rokoch 1878 až 1886 sa angažoval vo vzdelávacom krúžku mládeže.[8] Usiloval sa privyrobiť si a získať nejaké peniaze, z ktorých si kupoval knihy. Zhromažďoval ich v rôznych jazykoch – nemeckom, slovenskom, maďarskom, poľskom a českom, a tak si už počas štúdií zriadil solídnu knižnicu. Keďže ovládal dobre latinský a grécky jazyk, tak už ako študent 5. ročníka učil latinčinu grófa Viktora Wengerszkého a pokračoval v doučovaní až do grófovej maturity, ktorý ju absolvoval skôr než Žebrácky.[9] Ten po maturitných skúškach na gymnáziu 4. júna 1886 s výborným prospechom pokračoval vo vzdelávaní a rozhodol sa pre teológiu.[10] Študoval ju na bohosloveckej akadémii v Košiciach v rokoch 1886 až 1890. Aj tu vyvíjal rôznu činnosť. Keďže dobre ovládal viaceré jazyky a dosahoval nadpriemerné študijné výsledky, všimol si ho vtedajší profesor teológie Ján Csiszárik, ktorý sa neskôr stal radcom na vatikánskom veľvyslanectve a biskupom vo Vespréme. Ponúkol G. Žebráckemu spoluprácu pri vydávaní teologických publikácií. Tak sa stal Žebrácky spoluautorom učebnice pre stredné školy a učiteľské ústavy s názvom *„Starozákonné dejiny spásy"*.[11] Bola teda plodom jeho spolupráce s profesorom J. Csiszárikom. Po ukončení teologických štúdií, čakajúc na kňazskú vysviacku, bol ako diakon[12] jeden rok vychovávateľom v statkárskej rodine Ernesta Hedryho v obci Radačov (dnes Radatice).[13] Vo vtedajšej dobe

[4] Štátny archív (ŠA) Prešov, fond cirkevné matriky, rímsko-katolícka matrika Prešov, č. matriky 868, str. 11, poradové č. 15. Prešov č. domu 201.

[5] SEDLÁK, P. *Dejiny košického arcibiskupstva VIII. Kňazské a rehoľné osobnosti z historického územia košickej diecézy*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2014, s. 766. Heslo Žebr Gejza.

[6] DROBNIAK, G. Gejza Žebrácky: Osobnosti. (1. časť). In *Bardejovské novosti*, roč. 27, 2016, č. 11, s. 5.

[7] DROBNIAK, G. Gejza Žebrácky: Osobnosti. (1. časť). In *Bardejovské novosti*, roč. 27, 2016, č. 11, s. 5.

[8] Výročie významného bardejovského dejateľa verejného života. In *Spravodajca Bardejov*, roč. 21, 1991, č. 3, s. 14.

[9] DROBNIAK, G. Gejza Žebrácky: Osobnosti. (1. časť). In *Bardejovské novosti*, roč. 27, 2016, č. 11, s. 5. Grófa prepustili pre nemoc z armády a aby nezaostal v štúdiu, tak potreboval doučovanie.

[10] Bolo to asi pod vplyvom priateľstva rodiny s dramatikom a kňazom Jonášom Záborským, že sa mladý Gejza rozhodol pre duchovný stav. SEDLÁK, Peter. *Dejiny košického arcibiskupstva VIII. Kňazské a rehoľné osobnosti z historického územia košickej diecézy*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2014, s. 766. Heslo Žebrácky Gejza.

[11] Učebnicu vydal Gusztav Bernovics v roku 1890 v Košiciach.

[12] LENČIŠ, Š. Čestný kanonik Gejza Žebrácky a jeho Katolícky cirkevný spevník. In *Studia Academica Historiae Ecclesiae Cassoviensis V. Kapituly kanonikov*. Košice : Teologická fakulta Katolíckej univerzity, Katedra cirkevných dejín, 2003, s. 28. Za diakona bol vysvätený 29. 6. 1890.

[13] SEDLÁK, P. *Dejiny košického arcibiskupstva VIII. Kňazské a rehoľné osobnosti z historického úze-*

šľachtickí a statkárski synovia nechodievali do škôl s ostatnými deťmi, ale vzdelanie im bolo zabezpečované v domácom prostredí prostredníctvom preceptorov (domáci či výpomocný učiteľ) a vychovávateľov. Absolventi seminára boli na túto prácu vyhľadávaní a často sa takéto miesto dalo získať iba pomocou protekcie. G. Žebráckemu pomohol k tomuto miestu Ján Csiszárik.[14]

Začiatky Žebráckeho ako kňaza

Po dosiahnutí kanonického veku bol dňa 26. júna 1891 vysvätený za rímskokatolíckeho kňaza.[15] Primičnú omšu mal v Kaplnke sv. Michala v Košiciach. Pri jeho prvej omši ho sprevádzal J. Csiszárik. Hneď po vysviacke nastúpil na miesto dočasného správcu (administrátor) farnosti v Radačove. Ako farár tu 30 rokov pôsobil Imrich Leško, ale od decembra 1891 sa jeho zdravotný stav natoľko zhoršil, že v júli 1892 bol Žebrácky poverený dočasným vedením radačovskej farnosti.[16] V Radačove s elánom 22-ročného mladého muža sa pustil do práce a z vlastných finančných prostriedkov urobil menšie stavebné úpravy vo farnosti. Keďže jeho predchodca dal služobnícky dom do prenájmu, tak aby mohol Žebrácky svojho sluhu slušne ubytovať, zriadil na vlastné náklady služobnícky byt z miestnosti pod sýpkou farnosti. Rovnako za vlastné financie zakúpil skrine pre knihy, pretože farskú knižnicu našiel na povale v chátrajúcom stave. Snažil sa ju zachrániť, keďže medzi 600 zväzkami kníh boli viaceré vzácne diela. Rovnako zo svojich peňazí hradil náklady na opätovné získanie predaného farského lesa, ktorý predal nebohý farár. Obrátil sa teda na biskupský úrad so žiadosťou, aby mu boli jeho náklady refundované.[17] Taktiež požadoval odmenu za zastupovanie farára, keďže nový farár bol do Radačova vymenovaný koncom decembra 1892, ale svoje miesto obsadil až vo februári 1893, takže mesiac vykonával jeho povinnosti on. Rovnako mal aj pohľadávky voči dedičovi farára I. Leška, jeho bratovi Štefanovi Leškovi. Ten však veľmi promptne a so značnou dávkou nevraživosti reagoval na Žebráckeho požiadavky a odôvodnenia, s ktorými bol oboznámený. Aj keď mal Žebrácky s farárom I. Leškom solídne a korektné vzťahy, jeho brat Štefan, tiež farár, mal k nemu vážne výhrady. Diecéznemu úradu poslal obsiahly list s vlastnou interpretáciou situácie v radačovskej farnosti a predostrel svoju argumentáciu voči požiadavkám Žebráckeho. V ňom ho obvinil, že po smrti jeho nebohého brata „*spravoval jemu zverený majetok nekorektne*“.[18] Výdaje týkajúce sa služobníckeho bytu

mia košickej diecézy. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2014, s. 766. Heslo Žebrácky Gejza.

14 DROBNIAK, G. Gejza Žebrácky: Osobnosti. (1. časť). In *Bardejovské novosti*, roč. 27, 2016, č. 11, s. 5.

15 LENČIŠ, Š. Čestný kanonik Gejza Žebrácky a jeho Katolícky cirkevný spevník. In *Studia Academica Historiae Ecclesiae Cassoviensis V. Kapituly kanonikov*. Košice : Teologická fakulta Katolíckej univerzity, Katedra cirkevných dejín, 2003, s. 28.

16 Arcibiskupský archív Košice (AA Cass), fond Košické biskupstvo (KB), oddelenie Košický biskupský ordinariát (KBO), číslo spisu (č. sp.) 875, rok (r.) 1893. List G. Žebráckeho biskupskému úradu zo 6. 4. 1893. Preklad z maďarského jazyka Tibor Dohnanec. Farár I. Leško zomrel koncom roka 1892.

17 AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 875, r. 1893. List Gejzu Žebráckeho biskupskému úradu zo 6. 4. 1893; List diecézneho úradu G. Žebráckemu z 11. 4. 1893. Preklad z maďarského jazyka Tibor Dohnanec.

18 AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 875, r. 1893. List Štefana Leška biskupovi z 9. 4. 1893.

a zakúpenia skrine na knihy považoval Š. Leško za neopodstatnené a nepotrebné. Veľmi nekompromisne kritizoval Žebráckeho v súvislosti s predajom farských lesov, ktoré nebohý farár urobil. Obvinil ho, že *„zneužil dôveru chorého človeka"*.[19] Rovnako sa odmietol so Žebráckym finančne vysporiadať. Na záver listu Š. Leško varoval diecézny úrad, že kým sa bude Žebrácky zdržiavať v Radačove, tak tamojší farár nebude môcť pôsobiť v pokoji a byť veriacim osožný.[20] Prešetrením opodstatnenia Žebráckeho požiadaviek a Leškových obvinení poveril diecézny úrad zmiešanú kontrolnú komisiu. Jej stanovisko k finančnej náhrade Žebráckeho výdajov bolo zamietavé s odôvodnením, že stavebné úpravy boli neopodstatnené a bez súhlasu biskupa, rovnako aj na zakúpenie skrine nemal predbežný súhlas, takže jeho žiadosť nevzali do úvahy.[21] V záležitosti refundácie za znovu vrátenie lesov sa mala záležitosť ešte prešetriť a vo vzťahu k štipendiám bohoslužobných základín komisia rozhodla, že na základe cirkevného práva bohoslužobné štipendiá zo základiny predstavujú farské príjmy a bez ohľadu na to, kto slúžil omše, majú byť rozdelené medzi dediča (Š. Leška) a administrátora (Žebráckeho).[22] Táto prvá neblahá skúsenosť Žebráckeho však neodradila od jeho ďalšej činnosti a aktivít. Napokon po dvoch rokoch z Radačova odišiel.

Gejza Žebrácky v Plavči

V septembri 1893 ho preložili za kaplána do Solivaru, skadiaľ odišiel a od 19. júna 1895 nastúpil do Plavča nad Popradom, kde ako správca fary pracoval do roku 1911.[23] V roku 1901 ho povýšili na tamojšieho obecného farára. Postup na tento post podporil košický biskup Žigmund Bubics v liste adresovanom cirkevnému úradu. Vážil si najmä Žebráckeho morálne kvality ako kňaza a zvlášť ocenil jeho angažovanosť pri rekonštrukcii fary a prislúchajúcich hospodárskych budov, ale aj pri prestavbe interiéru kostola.[24] Práve v priebehu roku 1901 došlo k realizácii druhej série úprav rímskokatolíckeho Kostola sv. Margity Antiochijskej v Plavči. Náklady spojené s obnovou kostola boli uhradené z milodarov veriacich a aj vďaka finančnému príspevku samotného G. Žebráckeho.[25]

Preklad z maďarského jazyka Tibor Dohnanec.

19 AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 875, r. 1893. List Štefana Leška biskupovi z 9. 4. 1893. Preklad z maďarského jazyka Tibor Dohnanec.

20 AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 875, r. 1893. List Štefana Leška biskupovi z 9. 4. 1893. Preklad z maďarského jazyka Tibor Dohnanec.

21 AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 875, rok 1893. List diecézneho úradu G. Žebráckemu z 11. 4. 1893. Preklad z maďarského jazyka Tibor Dohnanec.

22 AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 875, rok 1893. List diecézneho úradu G. Žebráckemu z 11. 4. 1893. Preklad z maďarského jazyka Tibor Dohnanec.

23 LENČIŠ, Š. Čestný kanonik Gejza Žebrácky a jeho Katolícky cirkevný spevník. In *Studia Academica Historiae Ecclesiae Cassoviensis V. Kapituly kanonikov*. Košice : Teologická fakulta Katolíckej univerzity, Katedra cirkevných dejín, 2003, s. 28.

24 AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 1724, r. 1901. List Košického biskupa cirkevnému úradu z 2. 8. 1901.

25 Prvé stavebné úpravy na kostole sa uskutočnili v roku 1892 a finančné náklady s nimi spojené uhradila v plnej výške rodina Paločaiovcov. Bližšie: LIŠKA, Anton. Archívny výskum stavebno-historického vývoja rímskokatolíckeho kostola sv. Margity Antiochijskej v Plavči. In *Dejiny* [elektronický zdroj] : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove, roč. 17, 2022, č. 1, s. 86 – 107.

Popri vykonávaní povinností kňaza bolo jeho 16-ročné pôsobenie v Plavči poznamenané aj spoločensko-osvetovou prácou. Osvedčil sa ako bystrý teológ s noblesným šľachtickým vystupovaním. Zároveň sa stal spisovateľom a pracoval pre ľud. Založil tu tri spolky – Spolok sv. Ruženca, Spolok najsvätejšieho srdca Ježišovho a Spolok triezvosti, všetky sám spravoval.[26] V rokoch 1908 – 1911 absolvoval hospodársko-osvetové prednášky v 73 obciach východného Slovenska, najmä v Šarišskej župe, ktorými sa usiloval učiť obyvateľov modernejším spôsobom hospodárenia.[27] Hovoril o včelárstve, ovocinárstve, hydinárstve a o hnojení. Prednášky mal aj u 67. honvédskeho pluku. Na hospodárskej výstave Šarišskej župy odznela jeho prednáška *O včelárstve v Šarišskej župe a o včelárstve všeobecne*. Prednášku o včelárstve predniesol (v maďarčine) tiež 20. októbra 1908 na pôde Prešovského kolégia Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v.[28]

Písal články a z vlastnej iniciatívy usporiadal i mnohé kurzy o hospodárskych otázkach, na ktorých učil vzornému včelárstvu, hydinárstvu a ovocinárstvu. Bol nielen teoretikom, ale aj praktikom. V rámci rozvíjania výchovno-osvetovej práce sa venoval aj negramotným vojakom, učňom a mládeži, trpezlivo ich učil čítať a písať.[29] Na pomoc jednoduchému roľníkovi a hospodárovi napísal a publikoval celý rad článkov o včelárstve, ovocinárstve, zbieraní liečivých rastlín, o chove domácich zvierat a pod. Vydal tiež niekoľko osvetových spisov, ako napr. *Pčolárstvo, kratka nauka o pčoloch pre vichodoslovenski ľud* (1910),[30] *O spusobe šbiraňa a sušenia poľnich žeľoch* (1910), *Slovenske kurzi, vydržiavane vojsku o pčolarstve, ovocinarstve, chovanie drobizgu, chovanie domašnych zajacoch* (1911). Záležalo mu na tom, aby sa jeho práce dostali medzi ľudí, preto požiadal o subvenciu na rozširovanie knihy *Pčolárstvo, kratka nauka o pčoloch pre vichodoslovenski ľud*, ktorú napísal v Plavči. Podpora mu však bola zamietnutá.[31] Neskoršie, po odchode z Plavča pokračoval v písaní. Modernejší a melioračný spôsob poľnohospodárskej práce propagoval medzi ľudom v brožúrkach *Visvetlenie o učinku hnojovich mučkoch* (1913) a *Pravidla hnojeňa s umelili mučkami* (1913).

Zúčastnil sa na gazdovských výstavách, kde získal tri zlaté, dve strieborné a šesť bronzových medailí. Zároveň v tej dobe účinkoval v najväčšom spolku v Uhorsku – *Gazdovskom spolku*. Vyše 30 rokov bol jeho členom a určitý čas aj členom správy.[32]

---

[26] SEDLÁK, I. *Svitanie na východe.* Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2008, s. 25.

[27] SEDLÁK, P. *Dejiny košického arcibiskupstva VIII. Kňazské a rehoľné osobnosti z historického územia košickej diecézy*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2014, s. 766. Heslo Žebrácky Gejza.

[28] Výročie významného bardejovského dejateľa verejného života. In *Spravodajca Bardejov*, roč. 21, 1991, č. 3, s. 14.

[29] Nezištný pracovník za dobro ľudu. K 100. výročiu narodenia východoslovenského muzeológa, preláta Gejzu Žebráckeho. In *Katolícke noviny*, roč. 84, 1969, č. 1, s. 7.

[30] *Pčolarstvo kratka nauka o pčoloch pre vichodoslovenski ľud*. Napísal a s podporovaňom Šarišskeho Gazdovskeho Spolku vidal Zsebráczky Géza, pľeban obci Palocsa (Sáros). Eperjes : Tlačareň Kósch Árpád-a, 1910.

[31] Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Šarišská župa (ŠŽ). Hlavný župan 1861 – 1922, krabica číslo (kr. č.) 100 – 101, inv. č. 168, číslo spisu (č. sp.) 69, 1910. Odopretie subvencie na rozširovanie publikácie Pčolarstvo, ktorej autorom bol Gejza Zsebraczky, farár v Plavči.

[32] DROBNIAK, G. Gejza Žebrácky: Osobnosti. (1. časť). In *Bardejovské novosti*, roč. 27, 2016, č. 11, s. 5.

Počas pôsobenia v Plavči sa začal intenzívne venovať aj historickému výskumu, najmä zbieraniu cenných predmetov. Úzko spolupracoval s českým spisovateľom historických románov Aloisom Jiráskom, ktorého v roku 1906 sprevádzal po východnom Slovensku a pomáhal mu pri získavaní údajov pre jeho historický román *Bratstvo*. Spisovateľ uňho aj býval.[33]

V Plavči nadobudol významné pracovné úspechy a získal i prvé kontakty s Bardejovom. S radosťou uvítal založenie *Šarišského župného múzea* v Bardejove[34] 21. decembra 1903 a v nasledujúcich rokoch sa stal nadšeným členom dobrovoľníckej skupiny, ktorá pod vedením jeho spolužiaka z gymnaziálnych štúdií historika umenia Kornela Divalda, neskoršieho riaditeľa Národného múzea v Budapešti a člena Uhorskej akadémie vied, zbierala zaujímavé muzeálne predmety po celej Šarišskej župe. Tým G. Žebrácky pomáhal budovať zbierky múzea. Zozbierané exponáty sa stali základom prvej múzejnej expozície. Úspešných tvorcov nového múzea si všimla aj uhorská vláda v Budapešti a ocenila ich prácu. Obdŕžali pochvalný list od vtedajšieho ministra kultu a školstva grófa Alberta Apponyiho. Plavečský rímskokatolícky farár Gejza Žebrácky ho dostal 19. júna 1907.[35] Súbežne pokračoval v zbieraní východoslovenského rečového materiálu, zbieral šarišské ľudové príslovia, veršovanky, zvyky a piesne, zozbieral viac ako tisíc ľudových piesní a porekadiel a spracoval východoslovenský slovník v rozsahu 40 strán tlačených hárkov. Odovzdal ho do tlače Východoslovenskému kultúrnemu spolku *Svojina*, kde bol uložený. Taktiež počas viacerých rokov sprevádzal po cestách Šarišskej župy významného slovenského jazykovedca Samuela Czambela.[36]

Už ako mladý kňaz redigoval a prispieval do časopisu *Naša zastava* písanom v šarišskom nárečí,[37] ktorý mal na Šariši značný počet odberateľov.[38] Tu uverejňoval svoje poznatky a praktické znalosti z hospodárstva, gazdovania a chovu, napr. v článku s názvom *Vyšvetľeňe otazkoch pre každodzeňni život potrebnich a užitečnich,* ktorý bol uverejňovaný vo viacerých číslach na pokračovanie.[39] Časopis vyzdvihoval pre východných Slovákov šarišské nárečie na spisovný jazyk.

---

33 GUTEK, F. Alois Jirásek a Bardejov. In *Spravodajca Bardejov*, roč. 4, 1989, s. 15; SEDLÁK, P. *Dejiny košického arcibiskupstva VIII. Kňazské a rehoľné osobnosti z historického územia košickej diecézy*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2014, s. 767. Heslo Žebrácky Gejza.

34 Názov múzea a úradná pečiatka múzea boli: Muzeum župy Šarišskej v Bardejove (Sárosvármegyei Muzeum Bártfán 1905). Bližšie: Župné múzeum v Bardiove. In *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, roč. 20, 1926. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1926, s. 65.

35 GUTTEK, F. Gejza Žebrácky a Šarišské múzeum v Bardejove do roku 1945 (Príspevok k 110. výročiu otvorenia prvej expozície múzea). In *Vývoj kultúry východného Slovenska*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 2017, s. 104.

36 140 rokov od narodenia Gejzu Žebráckeho, bardejovského farára, In *Mozaika*. Informačný dvojtýždenník Rímskokatolíckej farnosti sv. Egídia v Bardejove, roč. 19, 2009, č. 2, s. 1; DROBNIAK, G. Gejza Žebrácky: Osobnosti. (1. časť). In *Bardejovské novosti*, roč. 27, 2016, č. 11, s. 5. Nie je známe, čo sa so slovníkom stalo.

37 Prvé číslo časopisu *Naša zástava* vyšlo 27. 10. 1907. Vychádzal každý mesiac a vydával ho Maďarský spolok všeobecnej osvety Šarišskej župy.

38 ŠA Prešov, fond ŠŽ. Hlavný župan 1861 – 1922, kr. č. 31, inv. č. 91, č. sp. 59, 1913. Správa o odberateľoch Našej zastavy za roky 1908 – 1913 a činnosti spolku Eperjesi Széchényi kör.

39 ZSEBRACZKY, G. Vyšvetľeňe otazkoch pre každodzeňni život potrebnich a užitečnich. In *Naša zastava*, roč. 8, 1914, č. 1, s. 13 – 14, č. 2. s. 13 – 15, č. 3, s. 12 – 13, č. 4, s. 12 – 15, č. 5, s. 11 – 12 a ďalšie.

Najvýraznejšie tento postoj vyjadril G. Žebrácky vo svojom príspevku *V intereše vichodoslovenskej šarišskej reči „Po našemu*", ktorý bol v časopise uverejňovaný na pokračovanie vo viacerých číslach.[40] V ňom prezentoval svoje myšlienky týmito slovami: *„Naš vichodoslovenski ľud pred druhim narodom slovenskim z nacionalneho ohľedu nesmirně visoko stoji, nikda nedžmurkal na stranu, nekoketiroval zos moskaľom, nechodzil do Prahi, aňi do Zahrebu, nemal Hurbana, nemal žadnej historickej poškverni, takej, pre chtoru by haňbic še mušel.*"[41] Konštatoval, že východoslovenská reč je samostatná a neprijme českú, moravskú a ani západoslovenskú reč. Podľa jeho názoru „šarišskému literárnemu človeku nie menej námahy dá preložiť maďarské dielo do latinčiny, nemčiny, ako *do trenčianskej slovenčiny.*"[42] Kvôli týmto svojim názorom presadzoval myšlienku, aby knihy, noviny a časopisy sa pre východoslovenský ľud vydávali v šarišskom nárečí, čo odôvodňoval tým, že šarišskému ľudu hrozí pomaďarčenie a spisovný jazyk je nástrojom národného hnutia. G. Žebrácky uznal, že šarišské nárečie nedisponuje gramatikou ani ortografiou, v čom nevidel problém a odporúčal, aby sa písalo tak, ako ľud hovorí a počuje, lebo takto ľud ľahšie príjme svoje nárečie, ako spisovný jazyk. Svoje názory v jazykovej oblasti uplatnil aj v praxi, keď šarišské nárečie používal vo svojej publicistike, náboženských a ľudovýchovných dielach, prednáškovej činnosti, kázňach, ale aj v bežnej hovorovej reči. Vo všetkých týchto činnostiach používal často aj maďarské výrazy a tiež aj maďarské názvy slovenských miest a obcí, bol spätý s maďarskou kultúrou a literatúrou. V tejto jeho činnosti sa výrazne prejavovalo uhorské vlastenectvo.[43] Do šarišského nárečia prekladal diela maďarských spisovateľov, ako Kalmana Mikszátha a Gézu Gárdonyiho. Jeden z najvýznamnejších zachovaných prekladov z maďarského jazyka do šarišského nárečia je rozprávka Kalmana Mikszátha *Čarni Kohut*. Jej druhé vydanie v šarišskom nárečí vyšlo v kníhtlačiarni Arpáda Kóscha v Prešove v roku 1919.[44]

Dlhoročné a rôznorodou činnosťou naplnené obdobie pôsobenia v Plavči sa skončilo koncom roka 1911,[45] keď 1. novembra 1911 bol na povolanie patronátu preložený do obce Ňaršany (dnes Ražňany) pri Sabinove, kde pôsobil ako farár v období rokov 1911 – 1913.[46] Jeho nástup na tento post podporil aj šarišský župan barón Imrich Ghillány[47] listom zo dňa 3. novembra 1911. V ňom napísal:

---

40 ZSEBRACZKY, G. V intereše vichodoslovenskej šarišskej reči „Po našemu". In Naša zastava roč. 5, 1911, č. 7, s. 3 – 4, č. 8, s. 2 a 4.

41 KOKUĽA, A. a kol. *Dejiny Bardejova.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 272 – 273.

42 Bližšie: TAJTÁK, L. Naša zastava – nástroj politiky maďarských vládnucich tried. In *Nové obzory 8*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1966, s. 90.

43 SEDLÁK, I. *Svitanie na východe.* Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2008, s. 26 – 27.

44 MIKSZÁTH, K. *Čarni kohut.* Prešov : Kňihtlačareň Kósch Árpáda, 1919, s. 1 – 27.

45 O pôsobení Gejzu Žebráckeho v Plavči bližšie: ŠA Prešov, pracovisko Archív Stará Ľubovňa, fond Obvodné notárske úrady II., Čirč, Malý Lipník, Kamienka, Plaveč, Veľký Lipník (1873 – 1944). Zápisnice obce Plaveč nad Popradom 1895 – 1930.

46 SEDLÁK, P. *Dejiny košického arcibiskupstva VIII. Kňazské a rehoľné osobnosti z historického územia košickej diecézy*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2014, s. 766 - 767. Heslo Žebrácky Gejza.

47 DERFIŇÁK. P. Barón Imrich Ghillány, šarišský župan v rokoch 1904 – 1905. In *Annales historici Presovienses. Prešov : Inštitút histórie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, roč. 14,*

„Využijúc právo odporúčania (ius praesentationis), ktoré mi bolo udelené na základe doručeného verejno-notárskeho splnomocnenia, mám to šťastie odporučiť na uvoľnenú faru v Ražňanoch pána Gejzu Žebráckeho, ktorý je v súčasnosti farárom v Plavči.“[48] Barón Ghillány tak učinil na základe splnomocnenia občana mesta Prešov a právnika Teofila Rosenberga.[49]

Pôsobenie G. Žebráckeho v Bardejove

Závažnou zmenou v Žebráckeho živote bol príchod do Bardejova. Stalo sa tak po smrti tunajšieho rímskokatolíckeho farára Antona Korányiho 16. októbra 1912, ktorý zároveň zastával funkciu dekana, toryského archidekana, prepošta a pápežského preláta. Keďže to bol veľmi dôležitý farársky post, spojený so závažnými cirkevnými hodnosťami a funkciami, bolo potrebné ho obsadiť farárom so skúsenosťami, vysokým vzdelaním a občianskou toleranciou. Mestské zastupiteľstvo v Bardejove sa touto záležitosťou zaoberalo hneď po pohrebe A. Korányiho na zasadnutí 21. októbra 1912, kde vystúpil jeho člen Leo Uglig s odporúčaním vyslať k diecéznemu biskupovi delegáciu s návrhom, aby do konkurzu o miesto farára v Bardejove bol zaradený Gejza Žebrácky. Pri hlasovaní zo 42 hlasov získal tento návrh väčšinu 37 hlasov a päť hlasov bolo proti jeho zaradeniu. Zároveň členovia mestského zastupiteľstva zvolili deputáciu, ktorá mala tento návrh predstaviť diecéznemu biskupovi Augustínovi Fischer-Colbrienovi.[50] Ten predložený návrh uskutočnil iba sčasti, G. Žebrácky bol síce zahrnutý do kandidátky na post bardejovského farára, ale listom zo dňa 17. decembra 1912 biskup oznámil aj mená ďalších dvoch vhodných kandidátov – Jozefa Vaška pôsobiaceho na fare v Zborove a Augustína Richtárčika, farára v Plavči, niekdajšieho kaplána v Bardejove. Všetci traja kandidáti spĺňali podmienky kanonického práva, boli bez kanonických chýb a bezúhonní. Krátko pred zasadnutím mestského zastupiteľstva bol v tej záležitosti predložený návrh Cirkevného výboru rímskokatolíckej cirkvi v Bardejove, aby katolíckeho farára volila iba tá časť mestského zastupiteľstva, ktorá patrila ku katolíckej viere. Takýto odsun nekatolíckych členov výboru odmietol mestský advokát Dr. Jonáš Glück, ktorý argumentoval, že vylúčenie nekatolíckych členov mestského zastupiteľstva pri voľbe bol v rozpore s demokratickým právom. Poukazoval tiež na to, že nekatolícki členovia mestského zastupiteľstva boli volení aj občanmi katolíckeho vierovyznania. Ďalšou skutočnosťou bolo, že patronátu platili dane bez rozdielu všetci obyvatelia, a teda aj príslušníci nekatolíckeho vierovyznania a bolo by preto nespravodlivé, aby patronátne právo pri voľbe farára mali možnosť využiť iba katolícki členovia mestského zastupiteľstva. Zasadnutie mestského zastupiteľstva k voľbe nového rímskokatolíckeho farára sa konalo 23. decembra 1912. Na zasadnutí skutočná voľba nebola ani po-

2014, č. 1, s. 72 – 105.

48 AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 5273, r. 1911. List Teofila Rosenberga biskupovi z 31. 10. 1911. Preklad z maďarského jazyka Tibor Dohnanec.

49 AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 5273, r. 1911. Preklad z maďarského jazyka Tibor Dohnanec.

50 Výročie významného bardejovského dejateľa verejného života. In *Spravodajca Bardejov*, roč. 21, 1991, č. 3, s. 13.

trebná. Keď pri čítaní listu diecézneho biskupa zaznelo meno G. Žebrácky, zastupiteľstvo povstalo, čo bolo prejavom jasného súhlasu s jeho zvolením do funkcie rímskokatolíckeho farára v Bardejove. Úrad farára v Bardejove prevzal dňa 1. februára 1913,[51] a to aj napriek tomu, že sa ozvali aj hlasy proti nemu.[52] Pri inštalácii za bardejovského farára 20. novembra 1913 obdŕžal viac ako 200 pozdravných listov a telegramov z celého Rakúsko-Uhorska, čo dokladovalo jeho rozsiahle známosti s čelnými osobnosťami.[53] Správcom a farárom starobylej rímskokatolíckej farnosti sv. Egídia v Bardejove bol G. Žebrácky do konca života. Bezprostredne po príchode na rímskokatolícku faru v Bardejove nadviazal G. Žebrácky spoluprácu so samosprávou mesta, čo vyplývalo zo skutočnosti, že jeho predchodca Anton Korányi bol v komisii mestskej samosprávy dlhé roky počas Rakúsko-Uhorska.

O tom, že post bardejovského farára vykonával zodpovedne svedčia povýšenia a s nimi späté pribúdajúce úlohy na poli cirkevnom, ale i občianskom. V roku 1915 po abdikácii z postu dekana Jozefa Fogarassiho bol biskupom na toto miesto ustanovený farár v Zborove Jozef Vaško.[54] Ten apeloval na biskupa, aby na poddekanskú pozíciu menoval bardejovského farára Gejzu Žebráckeho. Obsadenie tejto pozície považoval za potrebné nielen pre veľkú rozlohu obvodu a veľký počet škôl, ale hlavne preto, lebo on býval v Zborove, ako poznamenal, „na úplnom okraji obvodu", a s prihliadnutím na veriacich a farárov bolo z jeho pohľadu výhodnejšie, keď niektoré menej dôležité záležitosti sa vybavia v Bardejove, ktorý bol dopravným centrom obvodu. Zároveň odporúčal biskupovi, aby čo sa týkalo všeobecného rozdelenia náplne práce, poveril podľa doterajšej praxe vybavovaním záležitostí farností a kostolov dekana a dozorom nad rímskokatolíckymi školami poddekana.[55] Žebrácky sa ujal tohto postu v júni 1915.

Počas Žebráckeho pôsobenia v Bardejove došlo k závažnej udalosti na medzinárodnom poli, keď po ukončení prvej svetovej vojny došlo k rozpadu rakúsko-uhorskej monarchie a vzniku ČSR koncom roku 1918. V Prešove vznikla začiatkom novembra 1918 Východoslovenská národná rada, ktorá bola akousi protiváhou Slovenskej národnej rady sídliacej v Turčianskom Sv. Martine a jej cieľom bolo vytvorenie samostatnej slovenskej ľudovej republiky na východnom Slovensku, čo malo viesť k znemožneniu vzniku ČSR. G. Žebrácky sa stal jedným z jej členov.[56] Spojitosť Východoslovenskej národnej rady s Uhorskom bola viditeľná na ľudovom zhromaždení 24. novembra 1918, keď mal zhromaždenie

[51] DROBNIAK, G. Gejza Žebrácky: Osobnosti. (1. časť). In *Bardejovské novosti*, roč. 27, 2016, č. 11, s. 5; LENČIŠ, Š. Čestný kanonik Gejza Žebrácky a jeho Katolícky cirkevný spevník. In *Studia Academica Historiae Ecclesiae Cassoviensis V. Kapituly kanonikov*. Košice : Teologická fakulta Katolíckej univerzity, Katedra cirkevných dejín, 2003, s. 28.

[52] ŠA Prešov, fond ŠŽ. Hlavný župan 1861 – 1922, kr. č. 31, inv. č. 91, č. sp. 29, 1913. Napadnutie voľby Gejzu Žebráckeho za farára bardejovského.

[53] DROBNIAK, G. Gejza Žebrácky: Osobnosti. (5. časť). In *Bardejovské novosti*, roč. 27, 2016, č. 15, s. 5.

[54] AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 670, r. 1915. List Jozefa Vaška biskupovi z 8. 2. 1915. Preklad z maďarského jazyka Tibor Dohnanec.

[55] AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 670, r. 1915. List Jozefa Vaška biskupovi z 8. 2. 1915. Preklad z maďarského jazyka Tibor Dohnanec.

[56] SEDLÁK, I. *Východné Slovensko v letokruhoch národa.* Martin : Matica slovenská, 2012, s. 542 – 543.

pozdraviť maďarský minister národností Oszkár Jászi. To naznačovalo, že Východoslovenská národná rada sa neplánuje rozlúčiť s Uhorskom.[57] V tom čase už sa G. Žebrácky k Východoslovenskej národnej rade nehlásil.

V novovzniknutej Československej republike

Vznik ČSR znamenal závažný obrat v živote a pôsobení G. Žebráckeho. Odvrátil sa od činnosti zaujatej proti slovenskému národnému hnutiu a svoju prácu nasmeroval na budovanie kultúry Slovákov, naďalej sa angažoval v práci pre cirkev a podieľal sa na rozvoji náboženského života.[58] Svoju bývalú činnosť vysvetľoval len ako prácu pre ľud, a to bez hlbšieho politického zámeru.

Po vzniku ČSR župan Šarišskej župy 9. januára 1919 rozpustil dovtedajší výbor a podvýbory a 2. septembra 1919 menoval nových 20 členov správneho (administratívneho) výboru mesta Bardejov, medzi nimi bol aj Gejza Žebrácky. Na prvom zasadnutí administratívneho výboru, ktoré sa uskutočnilo 25. septembra 1919, bol G. Žebrácky zvolený do siedmich podvýborov,[59] dokonca v dvoch podvýboroch získal úlohu vedúceho. Mešťanostom mesta Bardejov bol Jozef Gmitter. Dňa 29. júna 1920 župan rozpustil ním menovaný administratívny výbor a menoval nový 36-členný výbor zastupiteľstva mesta Bardejov, v ktorom jedným z členov bol opäť G. Žebrácky. Napokon aj tento výbor bol v novembri roku 1921 rozpustený a 24. novembra 1921 bol županom vymenovaný definitívny nový administratívny výbor, no tentokrát boli jeho členovia vyberaní na základe výsledkov volieb z roku 1920. G. Žebrácky sa stal členom aj tohto administratívneho výboru a členom šiestich podvýborov (finančného a právneho, stavebného, sirotského, komisie pre záležitosti chudobných, revíznej komisie domácej, t. j. mestskej pokladnice a revíznej komisie sirotskej pokladnice).[60]

Aj v bardejovskom prostredí sa venoval popri kňazských povinnostiach osvetovej a kultúrnej práci, nadväzoval na odkaz svojho predchodcu, významného ľudovýchovného pracovníka a rímskokatolíckeho kňaza v Bardejove Jána Andraščíka. Naďalej písal knižné diela, prednášal o hospodárstve, čím sa snažil zdvíhať sociálnu a kultúrnu úroveň šarišského ľudu. Založil jednu z najväčších súkromných knižníc na Slovensku, v ktorej sa nachádzalo mnoho historických a teologických exemplárov a celkovo knižnicu tvorilo okolo 12 000 zväzkov.[61] V Bardejove vydal štyri ročníky *Bártfai kath. Egyházi tudosító* (Bardejovského katolíckeho cirkevného vestníka 1915 – 1918). Pre maďarských veriacich východného Slovenska vydal v roku 1905 *Spevník cirkevných piesní*. Pre pútnikov filiálneho chrámu sv. Anna napísal a vydal po slovensky knihu o bardejovskom

[57] ŠVORC, P. Prešov v prevrate 1918 – 1919 a po ňom. In *Veľká doba a jej dôsledky*. Prešov v 20. rokoch 20. storočia. Prešov : FF PU v Prešove, 2012, s. 32 – 34.

[58] SEDLÁK, I. *V čierťažiach búrok*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2001, s. 338.

[59] Podvýbor je orgán podobný dnešným komisiám.

[60] DROBNIAK, G. Gejza Žebrácky: Osobnosti. (3. časť). In *Bardejovské novosti*, roč. 27, 2016, č. 13, s. 5.

[61] LENČIŠ, Š. Čestný kanonik Gejza Žebrácky a jeho Katolícky cirkevný spevník. In *Studia Academica Historiae Ecclesiae Cassoviensis V. Kapituly kanonikov*. Košice : Teologická fakulta Katolíckej univerzity, Katedra cirkevných dejín, 2003, s. 29.

Kostole sv. Anny.[62] Z krásnej literatúry preložil knihu biskupa v Košiciach A. Fischera-Colbrieho *Cemná (Temná) grófka*.[63]

G. Žebrácky za svoju pastoračnú aktivitu, vzdelanie a horlivosť dostal viacero cirkevných vyznamenaní a zastával rôzne funkcie. V roku 1914 sa stal biskupským komisárom na skúšku z rímskokatolíckeho náboženstva pre gymnázium v Bardejove. Toto vymenovanie si G. Žebrácky cenil, čo tlmočil aj biskupovi. Ubezpečil ho, že sa stane hodným jeho dôvery a bude sa snažiť čo najlepšie plniť túto funkciu.[64] Aj v nasledujúcom roku 9. júla 1915 riaditeľstvo štátneho gymnázia v Bardejove na čele s riaditeľom Tivadarom Erdősim opäť požiadalo diecézneho biskupa Augustína Fischer-Colbrieho o biskupského komisára na skúšku z rímskokatolíckeho náboženstva. Stal sa ním znovu Gejza Žebrácky.[65]

Hneď po nástupe na post bardejovského farára sa stal zvláštnym spovedníkom Sestier Božského Vykupiteľa. Boli to sestry, ktoré pôsobili v nemocnici v Bardejove.[66] Ich počet postupne narastal. Kým v roku 1915 boli štyri, v roku 1934 ich bolo už deväť a v roku 1948 v bardejovskej nemocnici pôsobilo 11 sestier. Ubytovanie, alebo takzvaný mini kláštor mali zriadený v budove nemocnice, kde mali okrem toho vytvorenú nemocničnú kaplnku. Tu sa každé ráno konala svätá omša, ktorú G. Žebrácky prisluhoval.[67] Podľa vtedajšej platnej reguly mohol jeden farár vykonávať úlohu spovedníka najviac šesť rokov. V mimoriadnom prípade, ak rehoľné sestry súhlasili, mohla sa táto doba predĺžiť až na 15 rokov. G. Žebrácky funkciu špeciálneho spovedníka zastával do roku 1917, potom prebral funkciu riadneho spovedníka, ktorú vykonával so súhlasom biskupa až do roku 1937. Od roku 1937 do roku 1942 mal prestávku vo výkone tejto funkcie, no potom začal túto prácu znova vykonávať až do roku 1949. Rehoľné sestry vďaka svojej práci v nemocnici a odbornosť boli v Bardejove veľmi uznávané a ľudia ich mali v úcte. V Kostole sv. Egídia im boli zabezpečené miesta na sedenie, ktoré im vyhradil G. Žebrácky. Jeho posledným činom v spolupráci so Sestrami Božského Vykupiteľa bolo, že požiadal v auguste 1947 biskupa Jána Vojtaššáka, aby sa prihovoril u matky predstavenej a poskytol dve sestry pre primára Dr. Čajku, ktoré mu už pred ochorením asistovali pri operáciách, avšak po amputácii ruky ich potreboval ešte viac, a tak sa G. Žebrácky prihovoril, aby mu boli naďalej nápomocné, a to aj po vypršaní doby, do ktorej mohli podľa predpisov rehole v Bardejove slúžiť.[68] Jeho žiadosti bolo vyhovené.

62 SEDLÁK, P. *Dejiny košického arcibiskupstva VIII. Kňazské a rehoľné osobnosti z historického územia košickej diecézy*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2014, s. 768. Heslo Žebrácky Gejza.

63 KRPELEC, B. *Bardejov a jeho okolie dávno a dnes.* Bardejov : Miestny odbor Matice slovenskej v Bardejove, 1935, s. 101.

64 AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 670, r. 1915. List Gejzu Žebráckeho biskupovi z 13. 2. 1915.

65 AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 2908, r. 1915. List Riaditeľstva bardejovského štátneho gymnázia diecéznemu biskupovi z 9. 7. 1915. Preklad z maďarského jazyka Tibor Dohnanec.

66 SEDLÁK, P. *Dejiny košického arcibiskupstva VIII. Kňazské a rehoľné osobnosti z historického územia košickej diecézy*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2014, s. 767. Heslo Žebrácky Gejza.

67 Rehoľa Sestier Božského Vykupiteľa mala spovedníkov troch stupňov. Prvý bol riadny spovedník (Confessarius Ordinarius), ďalej mali mimoriadneho spovedníka (Confessarius Extraordinarius) a napokon špeciálneho spovedníka (Confessarius Specialis).

68 DROBNIAK, G. Gejza Žebrácky: Osobnosti. (4. časť). In *Bardejovské novosti*, roč. 27, 2016, č. 14, s. 5.

Žebráckeho múzejná činnosť

Po nástupe do služby rímskokatolíckeho farára v Bardejove sa začal ešte viac zaujímať o činnosť múzea. Zaslúžil sa o ochranu cirkevných a umeleckých pamiatok. Vďaka stálemu záujmu o historické pamiatky a umelecké diela bol ešte v roku 1917 G. Žebrácky uhorským ministerstvom kultúry a školstva vymenovaný za člena Krajinskej historickej pamiatkovej komisie. O tejto skutočnosti informuje dekrét vypracovaný na základe 39 článku zákona z roku 1881 a vydaný v Budapešti dňa 3. marca 1917, píše sa v ňom: *„Keď Vás o tom dôstojný pane upovedomujem, úctivé Vás prosím, aby ste krajinskú komisiu vo vykonaní jej vzácnych úloh svojím odborným a vlasteneckým spoluúčinkovaním ako dosiaľ tak aj v budúcnosti láskavé podporovať ráčil.“*[69] V nasledujúcom roku 1918 bol Šarišskou župou zvolený za správcu *Múzea Šarišskej župy* v Bardejove a v roku 1921 sa stal konzervátorom historických pamiatok Šarišskej župy. Rozmnožil a obohatil bardejovské múzeum. V poslednom roku vojny dostal ako správca Šarišského múzea (bol ním vtedy ešte len niekoľko mesiacov) rozkaz odviezť najcennejšie predmety z múzea do Budapešti. Rozkaz nesplnil.[70]

Dobré meno bardejovskému múzeu priniesla účasť na troch významných výstavách: v roku 1922 sa uskutočnila *Hospodárska a priemyselná výstava* v Košiciach, v roku 1937 výstava *Staré umenie na Slovensku* v Prahe, za účasti Žebráckeho, na ktorej sa vystavovali exponáty nielen z múzea, ale aj z chrámu sv. Egídia a v roku 1938 sa uskutočnila *Výstava východu* v Košiciach. Na výstave v Prahe sa G. Žebráckemu podarilo múzeum v Bardejove ukázať v dobrom svetle, a to vďaka až 120 exponátom z Bardejova, ktorými v Prahe získal veľký úspech a dokonca samotný prezident Eduard Beneš uznal, že *„Bardejov na výstave dominoval“*.[71] Jeho starostlivosti o starožitnosti neunikol ani chátrajúci malý drevený oltárik, ktorý ešte v roku 1879 zabezpečil pre bardejovský kostol vtedajší farár Kacvinsky. V priebehu rokov bol oltárik poškodený a napadnutý červotočmi, a tak v roku 1930 sa G. Žebrácky obrátil na košického biskupa so žiadosťou, aby mu dal súhlas na odpredaj oltárika bardejovskému múzeu, ktoré malo túto starožitnosť zachrániť a konzervovať ju na trovy múzea. Navrhoval oltárik predať múzeu za 5 000 korún a takto získané peniaze chcel využil na opravu starých kostolných priestorov a opravu organu v Kostole sv. Egídia.[72] Biskup jeho návrhu vyhovel a súhlasil, aby malý oltár z depozitu kostola odpredal múzeu za 5 000 korún pod podmienkou, že oltár nesmie byť z Bardejova odnesený.[73]

---

69 VAROŠ, M. Správca Šarišského múzea neposlúchol rozkaz... In *Stratené slovenské poklady* 2. *Osudy našich umeleckých diel a pamiatok (najmä v maďarských múzeách a galériách).* Martin : Matica slovenská, 2007, s. 114.

70 VAROŠ, M. Správca Šarišského múzea neposlúchol rozkaz... In *Stratené slovenské poklady* 2. *Osudy našich umeleckých diel a pamiatok (najmä v maďarských múzeách a galériách).* Martin : Matica slovenská, 2007, s. 112.

71 GUTEK, F. Šarišské múzeum a jeho miesto v slovenskom múzejníctve. In *Dejiny* [elektronický zdroj] : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove, roč. 8, 2013, č. 1, s. 196 – 197. Dostupné na: http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_1_2013.pdf.

72 AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 3186, r. 1930. List G. Žebráckeho biskupovi z 5. 8. 1930.

73 AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 3186, r. 1930. List Biskupského úradu Košice G. Žebráckemu z 11. 8. 1930.

Bardejovské múzeum začalo postupne rozširovať svoj zbierkový fond, na čom sa výrazne zaslúžil práve G. Žebrácky. Reagoval na rôzne požiadavky záujemcov o kultúrne pamiatky uložené v múzeu, informoval o nich, prípadne upozornil, kde by mohli nájsť k nim bližšie informácie. Na dotaz prof. Miloša Ruppelta, ktorý sa zaujímal o hudobniny, zvlášť o vzácnu pozostalosť uhorského hudobného skladateľa a dirigenta, bardejovského rodáka Bélu Kélera uložené v múzeu,[74] dostal od správcu Žebráckeho bližšie informácie s upozornením, že o nich napísal článok Štefan Hoza, ktorý si celý fond preštudoval. Zároveň Žebrácky pozval Ruppeldta na návštevu múzea a možnosť osobne si fond prezrieť.[75] Vysoko si vážil aj práce, ktoré mu boli zaslané a obohatili tak knižný fond múzea. Jedným z nich bol Pavol Florek z Martina, ktorý zaslal knihu *Stredoveký Martin*. Žebrácky knihu pochválil a poďakoval sa autorovi za dar.[76] Pri ochrane kultúrnych pamiatok úzko spolupracoval s českým pamiatkarom a múzejníkom Janom Ješekom Hofmanom,[77] ktorého prácu si veľmi cenil a považoval ju *„za neodškriepiteľne vzácnu krásnu a záslužnú"*.[78] Preto mu so znepokojením avizoval zmenu postoja ku kultúrnym pamiatkam v roku 1940, keď však už Hofman neriadil Vládny komisariát pre ochranu pamiatok na Slovensku (skončil v roku 1938). Naznačil to v liste z 2. júna 1940 odoslanom z Bardejova: *„Rád by som sa Vám vyponosovať si, stežovať ako sa rúca Vaša práca, dobrá, vecná, nehynúca ... ale neide to."*[79] V zlom stave bola v roku 1944 aj muzeálna knižnica, čo potvrdzuje obsah jedného z listov adresovaných do Martina Pavlovi Florekovi, ktorému síce zaslal požadovanú knihu avšak s poznámkou, že nebolo jednoduché ju nájsť, pretože muzeálna knižnica bola v dôsledku reštaurovania budovy evakuovaná a po ukončení prác boli knihy *„od buka – do buka"* uložené.[80]

Popri spracovaní zbierok múzea v Bardejove výrazne prispel k jeho propagácii vydaním dvoch katalógových sprievodcov v slovenčine v roku 1926 – *Sprievodcu po výstavke listín župného múzea v Bardiove* a *Sprievodcu sbierkami župného múzea v Bardiove*.[81] Obe práce zaslal aj biskupovi, ktorý mu zablahoželal k *„po-*

---

74 O pozostalosti B. Kélera bližšie: GUTEK, F. Šarišské múzeum a jeho miesto v slovenskom múzejníctve. In *Dejiny* [elektronický zdroj] : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove, roč. 8, 2013, č. 1, s. 196 – 197. Dostupné na: http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_1_2013.pdf .

75 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (LA SNK) Martin, sign. 18 A 184. List G. Žebráckeho M. Ruppeltovi z 28. 10. 1943.

76 LA SNK Martin, sign. 93 C 69. List G. Žebráckeho P. Florekovi zo 6. 7. 1941.

77 SLAVÍČEK, L.- BREGANTOVÁ, P. - HOROVÁ, A. - PLATOVSKÁ, M. Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů. Prvé vydanie. 1. svazek, A – M. Praha: Akademia, 2016, s. 449 – 450.

78 Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP) Praha, fond Hofman Jan Ješek. Listy Gejzu Žebráckeho Hofmanovi J. Ješekovi z rokov 1933 – 1940. List G. Žebráckeho J. Hofmanovi z 27. 12. 1939.

79 LA PNP Praha, fond Hofman Jan Ješek. List G. Žebráckeho J. Hofmanovi z 2. 6. 1940.

80 LA SNK Martin, sign. 93 C 69. List G. Žebráckeho P. Florekovi z 29. 2. 1944.

81 *Sprievodca po výstavke listín župného muzea v Bardiove.* Zost. Gejza Žebrácky. Nákladom Župného múzea Bardiov. Košice : Slovenská kníhtlačiareň Košice, 1926; *Sprievodca sbierkami župného muzea v Bardejove*. Gejza Žebrácky. Bardejov : Župné múzeum, 1926. Obe práce zaslal aj Aloisovi Jiráskovi. Bližšie: GUTEK, František. Alois Jirásek a Bardejov. In *Spravodajca Bardejov*, roč. 4, 1989, s. 15.

darenej kultúrnohistorickej práci".[82] V roku 1935 bol menovaný za ministerského konzervátora umeleckých monumentálnych pamiatok pre Šarišskú župu.[83]

Kultúrno-spoločenská a cirkevná angažovanosť G. Žebráckeho

G. Žebrácky sa angažoval na pôde rôznych spolkov a organizácií. Keď v novembri 1919 bola v Bardejove založená pobočka Československého Červeného kríža, jej prvým predsedom sa stal G. Žebrácky (tento post zastával do roku 1939). Patrila k najlepším a najpočetnejším na Slovensku.[84] Pôsobil aj v miestnej jednote *Orol* (jej založenie inicioval), ktorá bola ustanovená v Bardejove 31. júla 1921, stal sa jej čestným starostom.[85] Organizovala športové, divadelné a kultúrne podujatia, ktoré sa nacvičovali v budovách katolíckej cirkvi a neskôr v telocvični meštianskej školy. Hlavným cieľom bolo ideove pritiahnuť do takejto činnosti katolícke deti a dorast. Založil mužský spolok *Katolícky kruh*, stal sa jeho prvým predsedom. Organizoval v Bardejove *Katolícke dni*. Zaradil sa medzi zakladajúcich členov *Muzeálnej slovenskej spoločnosti* po vzniku ČSR, neskoršie zastával post jej podpredsedu a v roku 1939 sa stal podpredsedom *Zväzu slovenských múzeí*.[86]

Dôkazom toho, že mal Žebrácky významné spoločenské postavenie a vplyv na život v Bardejove, bolo jeho zvolenie tamojšími senátori za starostu mesta v roku 1924.[87] V marci toho roku bol na osobnej audiencii u prezidenta Tomáša G. Masaryka vyznamenaný a pri tejto príležitosti sa zúčastnil i slávnostnej recepcie na Pražskom hrade.[88] V roku 1932 po obvinení z finančnej sprenevery sa rozhodol abdikovať na post starostu, o čom informoval na zasadnutí zastupiteľstva zboru mesta Bardejov listom z 21. decembra 1932,[89] avšak členovia mestského zastupiteľstva mu vyslovili dôveru a ocenili jeho veľké zásluhy na rozvoji mesta.[90] Post starostu mesta Bardejov zastával od 14. novembra 1924 do 13. decembra 1938.

Počas pôsobenia v Bardejove sa zapájal do rôznych aktivít, bol veľmi pracovitý a ukazoval svoje nadanie. Popri vzostupe v spoločensko-kultúrnom a politickom

82 AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 2733, rok 1926. List Biskupského úradu G. Žebráckemu z 3. 9. 1926. Práce zaslal i Aloisovi Jiráskovi. Bližšie: GUTEK, František. Alois Jirásek a Bardejov. In *Spravodajca Bardejov*, roč. 4, 1989, s. 15.

83 SEDLÁK, P. *Dejiny košického arcibiskupstva VIII. Kňazské a rehoľné osobnosti z historického územia košickej diecézy*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2014, s. 767. Heslo Žebrácky Gejza.

84 DROBNIAK, G. Gejza Žebrácky: Osobnosti. (5. časť). In *Bardejovské novosti*, roč. 27, 2016, č. 15, s. 5.

85 KOKUĽA, A. a kol. *Dejiny Bardejova.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 341.

86 SEDLÁK, P. *Dejiny košického arcibiskupstva VIII. Kňazské a rehoľné osobnosti z historického územia košickej diecézy*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2014, s. 767. Heslo Žebrácky Gejza.

87 LENČIŠ, Š. Čestný kanonik Gejza Žebrácky a jeho Katolícky cirkevný spevník. In *Studia Academica Historiae Ecclesiae Cassoviensis V. Kapituly kanonikov*. Košice: Teologická fakulta Katolíckej univerzity, Katedra cirkevných dejín, 2003, s. 29.

88 DROBNIAK, G. Gejza Žebrácky: Osobnosti. (5. časť). In *Bardejovské novosti*, roč. 27, 2016, č. 15, s. 5.

89 ŠA Prešov, pracovisko (prac.) Archív Bardejov, fond Mestský úrad (MÚ) v Bardejove (1919 – 1945 (50), kr. č. 20, inv. č. 8212/1932. List G. Žebráckeho Mestskej rade v Bardejove z 21. 12. 1932. Zápis. zo schôdze mestského zastupiteľstva v Bardejove 29. 12. 1932.

90 ŠA Prešov, prac. Archív Bardejov, fond MÚ Bardejov 1919 – 1945 (1950), kr. 45, inv. č. 6728/1933. Ospravedlnenie sa a vyslovenie dôvery G. Žebráckemu.

živote napredoval aj v cirkevnej oblasti. V roku 1922 prevzal funkciu titulárneho kanonika Biskupskej kapituly v Košiciach a stal sa i riaditeľom biskupskej kancelárie. V roku 1924 ho biskup Augustín Fischer-Colbrie vymenoval za riaditeľa diecéznej Charity.[91] Bol autorom myšlienky zriadiť kňazskú zotavovňu Košickej diecézy v Bardejovských Kúpeľoch. Prvým krokom pri realizácii tejto idey bol list z 1. februára 1924, ktorý adresoval Košickému biskupstvu a v ňom odporučil zriadiť kňazský dom v Bardejovských kúpeľoch.[92] Nový diecézny dom v Bardejovských kúpeľoch pomenoval *Augustineum*. Stal sa jeho prvým riaditeľom. Prvým návštevníkom zapísaným do knihy hostí bol biskup Jozef Čársky.[93] Medzi pozvanými hosťami bol český historik umenia Jan Pešek Hofman.[94] G. Žebrácky sa pričinil nielen o založenie diecézneho domu, ale mal i výrazné zásluhy na jeho obnove po druhej svetovej vojne (v roku 1946).

V roku 1924 spolu s bardejovským kaplánom Jánom Tulejom prijal dar 600 korún od amerického bankára, rodáka z Okrúhleho neďaleko Svidníka Michala Bosáka, ktorý ich venoval bardejovskému kostolu.[95]

Žebráckeho prácu si cenili aj v Ríme a na návrh biskupa Jozefa Čárskeho za zásluhy o cirkev mu bola v roku 1933 udelená hodnosť pápežského preláta (praelatus Suea Sanctitatis) – udelil ju pápež Pius XI.[96] a v rokoch 1938 – 1939 bol generálnym vikárom Košického biskupstva na okliešteném území Košickej diecézy. Do tejto funkcie ho vymenoval biskup J. Čársky začiatkom novembra 1938. Okolnosti, za akých bol ustanovený na tento post opísal českému historikovi umenia, pamiatkarovi a múzejníkovi Janovi Ješekovi Hofmanovi, ktorý v rokoch 1919 – 1938 riadil *Vládny komisariát pre ochranu pamiatok na Slovensku* a ktorý s ním v tom čase úzko spolupracoval pri ochrane kultúrnych pamiatok na východe Slovenska. Napísal mu: *„Keď Košice k Maďarsku boli pripojené, p. biskup Čársky nútený bol zostať na maďarskej strane v Košiciach. Lebo Rím sa neponáhľa. On dirigoval maďarskú časť bývalej diecézy (30 fary), a moju maličkosť vymenoval 7. XI. 1938 za Generálneho vikára slovenskej časti Diecézy (180 fary!) Táto funkcia bola síce s biskupom rovná, práca ohromná (v kancelárii som mal jedného direktora a jedného tajomníka) výdavky blízo biskupské.“*[97] Ako dodal, bol to *„Titel*

[91] LENČIŠ, Š. Čestný kanonik Gejza Žebrácky a jeho Katolícky cirkevný spevník. In *Studia Academica Historiae Ecclesiae Cassoviensis V. Kapituly kanonikov*. Košice : Teologická fakulta Katolíckej univerzity, Katedra cirkevných dejín, 2003, s. 28.

[92] ZSEBRÁCZKY, G. *Hol létesitsük a Kassaegyházmegyei Papi Üdülő Otthont.* Umiestnenie. Štátna vedecká knižnica Prešov. V obsiahlom elaboráte objasňuje dôvody, prečo má byť kňazský dom v Bardejovských Kúpeľoch a nie v Tatrách.

[93] DROBNIAK, G. S kňazským domom to bolo inak. In *Bardejovské novosti*, roč. 28, 2017, č. 34, s. 4.

[94] LA PNP Praha. Fond. Hofman Jan Ješek. Listy Gejzu Žebráckeho Hofmanovi J. Ješekovi z rokov 1933 – 1940. List G. Žebráckeho J. Hofmanovi z 27. 12. 1939.

[95] AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 2659, r. 1924. Potvrdenie o donácii podpísané G. Žebráckym z 24. 7. 1924. Preklad z maďarského jazyka Tibor Dohnanec.

[96] LENČIŠ, Š. Čestný kanonik Gejza Žebrácky a jeho Katolícky cirkevný spevník. In *Studia Academica Historiae Ecclesiae Cassoviensis V. Kapituly kanonikov*. Košice: Teologická fakulta Katolíckej univerzity, Katedra cirkevných dejín, 2003, s. 28; 140 rokov od narodenia Gejzu Žebráckeho, bardejovského farára, In *Mozaika*. Informačný dvojtýždenník Rímskokatolíckeho farského úradu sv. Egídia v Bardejove, roč. 19, 2009, č. 2, s. 2.

[97] LA PNP Praha. Fond Hofman Jan Ješek. Listy Gejzu Žebráckeho Hofmanovi J. Ješekovi z rokov 1933 – 1940. List G. Žebráckeho J. Hofmanovi z 27. 12. 1939.

ohne Mittel" (titul bez prostriedkov). Od roku 1939 zastával funkciu diecézneho konzultora (cirkevného poradcu biskupa). Napokon v roku 1940 získal titul pápežského protonotára, ktorý mu udelil pápež Pius XII.[98] Pri tejto príležitosti vládny komisár mesta Bardejova rozhodol zakúpiť od biskupského úradu v Prešove preňho insígnie v hodnote 5 600 korún. Malo ich zakúpiť mesto Bardejov a odovzdať priamo do rúk G. Žebráckemu. Rozhodnutie o ich zakúpení bolo podpísané 20. marca 1940. Insígnie odovzdal mestu dekan Alexander Kopčák a za ich prepustenie sa vládny komisár Grešák poďakoval biskupovi Jozefovi Čárskemu. G. Žebráckemu boli insígnie odovzdané na oslave intronizácie za pápežského protonotára.[99]

Pre svojich farníkov v Bardejove zorganizoval alebo spoluorganizoval viacero zaujímavých duchovných aktivít. Boli to rôzne slávnosti, jubileá a oslavy. Jednou z nich bola oslava Jubilejného roka 1933, keď si prítomní spomínali na 1900. výročie smrti Ježiša Krista. Oslava bola spojená s výročnou pamiatkou na Pribinu a postavenia prvého kresťanského kostola na slovenskom území. Zároveň si účastníci osláv pripomenuli 15. výročie konca prvej svetovej vojny. Pri tejto príležitosti bol na cintoríne sv. Anny postavený kríž. Významnou cirkevnou udalosťou bola gaboltovská púť, ktorá sa konala 19. júla 1947. Pútnici odchádzali spred chrámu sv. Egídia do Gaboltova a na svojich pleciach niesli kríž. Z chrámu sv. Egídia kríž vyniesol práve G. Žebrácky. O týždeň neskôr sa na kalvárii konal odpust, keď bol spomínaný kríž osadený na kalvárii pred kostolom.[100]

Významné jubileum – 25 rokov pôsobenia v Bardejove na poste farára oslávil G. Žebrácky 1. mája 1938. Pri tejto príležitosti odslúžil slávnostnú svätú omšu, pri ktorej mu bol nápomocný kazateľ zo Zborova Ján Beliš. Po omši sa uskutočnilo slávnostne zasadnutie mestského zastupiteľstva, kde sa prítomným prihovoril jeho člen Leo Uglig. Súčasťou osláv bola slávnostná akadémia, kde slávnostný príhovor predniesol Jozef Kálnássy. Spestrením programu bolo vystúpenie mužského spevokolu mesta, ktorého členovia zaspievali pieseň Slávnostný zbor od Karola Bendla a Věno od Bedřicha Smetanu. O 20. hodine bolo bardejovské námestie zaplnené lampiónovým sprievodom katolíckej školskej mládeže a členmi jednoty Orla sprevádzané hudbou.[101]

V 30. rokoch 20. storočia sa G. Žebrácky zúčastnil troch významných akcií katolíckej cirkvi. Prvou bol *Katolícky kongres* v Prahe, ktorý sa konal od 26. júna do 1. júla 1935. Zúčastnil sa ho spolu s 25 farníkmi. Druhou udalosťou bol *XXXIV. Svetový eucharistický kongres* v Budapešti od 25. do 29. mája 1938, na ktorom bol s 12 účastníkmi z farnosti. V dňoch 4. a 5. júla 1938 sa v Košiciach uskutočnil *Die-*

98 130 rokov od narodenia Gejzu Žebráckeho. In *Mozaika*. Informačný dvojtýždenník Rímskokatolíckeho farského úradu sv. Egídia v Bardejove, roč. 9, 1999, č. 2, s. 1.

99 ŠA Prešov, prac. Archív Bardejov, fond MÚ Bardejov 1919 – 1945 (1950), kr. č. 46, inv. č. 8626/1941. Zakúpenie insígnií pre osv.p. Gejzu Žebráckeho, pápežského protonotára.

100 DROBNIAK, G. Gejza Žebrácky: Osobnosti. (2. časť). In *Bardejovské novosti*, roč. 27, 2016, č. 12, s. 5.

101 DROBNIAK, G. Gejza Žebrácky: Osobnosti. (4. časť). In *Bardejovské novosti*, roč. 27, 2016, č. 14, s. 5.

cézny zjazd katolíkov, na ktorý bol z Bardejova vyslaný mimoriadny vlak. Medzi jeho účastníkmi nechýbal ani G. Žebrácky.[102]

Pomocnú ruku podal G. Žebrácky, už ako pápežský prelát a v tom čase aj starosta mesta Bardejov, mestu Giraltovce pri výstavbe kultúrneho a sociálneho domu, v ktorom mali byť umiestnené všetky ľudové a osvetové spolky, a to i Masarykova liga proti tuberkulóze, poradňa pre matky s malými deťmi, záchranná stanica Československého Červeného kríža, miestnosť na divadelné predstavenia a prednášky, zasadacia miestnosť a knižnica. Reagoval tým na žiadosť okresného náčelníka mesta Giraltovce, ktorý ho v liste zo 7. marca 1938 požiadal o pomoc v tejto záležitosti, pričom mu spomenul aj ich predošlú spoluprácu pri výstavbe strednej školy v Bardejove.[103] Keďže nebolo v silách ani kompetencii Žebráckeho pomôcť dokončiť výstavbu kultúrneho a sociálneho domu poskytnutím dreva, zaslal im 100 korún ako svoj súkromný dar, z nich 50 korún malo ísť na výstavbu domu a 50 korún na giraltovský rímsko-katolícky kostol.[104] Zároveň ubezpečil okresného náčelníka, že sa prihovorí, aby ich mesto Bardejov podporilo zo svojho rozpočtu primeranou peňažnou čiastkou. Okresný náčelník a Okresný výbor v Giraltovciach ocenili Žebráckeho podporu projektu v ďakovnom liste z 20. marca 1938, v ktorom okresný náčelník o. i. napísal: *„Prosím aby ste láskave prijal tiež výraz mojej osobnej vďaky za vašu blahosklonnosť a vzácne porozumenie pre záujmy nášho okresu.“*[105] V polovici augusta 1938 došlo k zmenám v projekte stavby giraltovského kultúrneho a sociálneho domu v prospech skvalitnenia služieb najmä v sociálnej oblasti.[106]

Pomoc a podporu poskytol aj novozriadenej *Československej štátnej reálke* v Bardejove, kde sa začalo vyučovanie v školskom roku 1937/1938. Osobne sa zasadzoval o jej zriadenie u ministerského predsedu Milana Hodžu.[107] O rok neskôr – v školskom roku 1939/1940 bola premenená na *Štátne slovenské gymnázium*. S pribúdajúcimi rokmi rástla potreba podchytiť mládež v starostlivosti o ich duchovný život. Iniciatívu v tomto smere vyvinul profesor na škole ThDr. Stanislav Danišovič, ktorý začal v bardejovskom gymnáziu pracovať 3. novembra 1939. Obrátil sa na G. Žebráckeho s myšlienkou zriadiť kongregáciu pre študujúcu mládež, ktorá sa svojimi aktivitami mala pričiniť o rozvoj lepších mravov a šírenie kresťanskej osvety. Žebrácky návrh podporil a oboznámil s ním aj diecézneho biskupa Jozefa Čárskeho. Ten súhlasil so zriadením *Mariánskej*

---

102 DROBNIAK, G. Gejza Žebrácky: Osobnosti. (2. časť). In *Bardejovské novosti*, roč. 27, 2016, č. 12, s. 5.

103 ŠA Prešov, prac. Archív Bardejov, fond MÚ Bardejov 1919 – 1945 (1950), kr. č. 32, inv. č. 12. List okresného náčelníka Giraltoviec prelátovi G. Žebráckemu zo 7. 3. 1938.

104 ŠA Prešov, prac. Archív Bardejov, fond MÚ Bardejov 1919 – 1945 (1950), kr. č. 32, inv. č. 12. List G. Žebráckeho okresnému náčelníkovi zo 16. 3. 1938.

105 ŠA Prešov, prac. Archív Bardejov, fond MÚ Bardejov 1919 – 1945 (1950), kr. č. 32, inv. č. 12. List okresného náčelníka v Giraltovciach G. Žebráckemu z 20. 3. 1938.

106 ŠA Prešov, prac. Archív Bardejov, fond MÚ Bardejov 1919 – 1945 (1950), kr. č. 32, inv. č. 12. List okresného náčelníka v Giraltovciach Okresnému úradu, technické oddelenie v Bardejove z 12. 8. 1938.

107 140 rokov od narodenia Gejzu Žebráckeho, bardejovského farára, In *Mozaika*. Informačný dvojtýždenník Rímskokatolíckej farnosti sv. Egídia v Bardejove, roč. 19, 2009, č. 2, s. 1.

kongregácie študujúcej mládeže – Immaculátu, čo sa stalo biskupskou listinou z 8. marca 1941, fungovala v dvoch sekciách, a to chlapčenskej a dievčenskej. Za prézesa kongregácie bol ustanovený S. Danišovič a patrónom kongregácie sa stal G. Žebrácky, Kostol sv. Egídia bol konštituovaný za materský chrám kongregácie. Kongregácia dostala od G. Žebráckeho miestnosti bývalého generálneho vikariátu, ktoré boli v susedstve s rímskokatolíckou farou. G. Žebrácky členov kongregácie slávnostne prijal v polovici októbra 1941 a začiatkom mája 1942 a 3. júna 1943. Kongregácia sa rozrastala aj po druhej svetovej vojne, keď bolo 6. januára 1947 prijatých vyše 50 nových členov pred oltárom starobylého bardejovského chrámu sv. Egídia.

Hoci bol už v tom čase G. Žebrácky v pokročilom veku, mal zmysel pre spoločenské a náboženské premeny. Podporoval náboženské aktivity a spolky. V roku 1947 celebroval slávnostnú omšu v chráme sv. Egídia pri príležitosti slávenia *Nedele katolíckej mládeže*. V príhovore, ktorý mal v ten istý deň večer v *Katolíckom kruhu*, poukazoval na úlohy mládeže v katolíckej akcii. Počas mesiacov február – apríl usporiadal v Bardejove kurz vyššej náboženskej kultúry. V polovici júla 1947 požehnal pútnický kríž, ktorý pútnici niesli na púť do Gaboltova a začiatkom augusta toho istého roku z poverenia biskupa Čárskeho benedikoval renovovaný kostol v Dlhej Lúke, fílie Zborova. V roku 1948 požehnal dve nové budovy v Bardejove, a to starobinec a notársky úrad pre obvod Bardejovská Nová Ves.

G. Žebrácky sa veľmi dobre vyznal v hudobnom umení, bol znalcom gregoriánskeho chorálu a vynikal v speve, ktorý ľudia radi počúvali, zvlášť cirkevné piesne vedel precítiť do hĺbky, ako napríklad spev lamentácií vo Veľkom týždni alebo pieseň Glória, počas slávnostných svätých omší. Svojich veriacich potešil významným cirkevným dielom, ktoré zostavil. Išlo o katolícky cirkevný spevník pod názvom *Katolicki cirkevní spevník pre svojich farňikoch bardiovskich* (napísaný v šarišskom dialekte). Bol vydaný v roku 1919 v Kroměříži, mal 384 strán a obsahoval veľmi cenné cirkevné piesne, mnohé z nich sú už v dnešnej dobe neznáme, niektoré majú dva názvy, pričom druhý názov je napísaný v maďarskom jazyku. Grafická stránka katolíckeho spevníka bola na vysokej úrovni. [108]

Ako bardejovský farár bol Žebrácky od roku 1939 konzultorom, dekanom zboru konzultorov a prosynodálnym sudcom. Taktiež bol predsedom cirkevnej umeleckej komisie.[109] Od toho istého roka ako administrátor excurrendo spravoval so svojimi kaplánmi aj farnosť Mokroluh so štyrmi fíliami.[110]

Významným ocenením dlhoročného pôsobenia G. Žebráckeho v Bardejove bolo udelenie čestného občianstva mesta Bardejov 25. júna 1941. Mesto tak ocenilo vzorné vykonávanie cirkevných a svetských funkcií, ale najmä jeho zásluhy v spoločensko-kultúrnom živote: *„Požehnane pôsobil v meste Bardejov ako*

[108] LENČIŠ, Š. Čestný kanonik Gejza Žebrácky a jeho Katolícky cirkevný spevník. In *Studia Academica Historiae Ecclesiae Cassoviensis V. Kapituly kanonikov*. Košice : Teologická fakulta Katolíckej univerzity, Katedra cirkevných dejín, 2003, s. 29 – 32.

[109] *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2000, s. 1544. Heslo Žebrácky (Žebráczky) Gejza.

[110] SEDLÁK, P. *Dejiny košického arcibiskupstva VIII. Kňazské a rehoľné osobnosti z historického územia košickej diecézy*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2014, s. 767. Heslo Žebrácky Gejza.

farár cez 28 rokov, ako starosta mesta cez 15 rokov, ako budovateľ múzea cez 23 rokov atď. a cez tieto časy neobyčajne sa zaslúžil o všestranný, najmä mravno-náboženský, umelecký, múzejný a sociálny rozvoj mesta Bardejova a o harmonické spolunažívanie obyvateľstva rozličného náboženstva a sociálnych pomerov."[111] Pri tejto príležitosti mu bol 30. júna 1941 udelený diplom Čestný občan mesta Bardejov pri príležitosti 50. výročia vykonávania kňazskej služby. O zhotovenie diplomu požiadali akademického maliara Štefana Kostelníka.[112] Pri príležitosti polstoročného jubilea dostal množstvo pozdravných listov a telegramov. Ich odosielatelia si vážili nielen jeho prácu, najmä ako kňaza, ale aj charakterové vlastnosti.[113] Zaslali ich inštitúcie, organizácie, rodiny, spolupracovníci, cirkevníci a i. Odosielatelia pochádzali z celého územia Slovenska, ale aj Čiech, Moravy, Maďarska a i. Jeden list bol zaslaný z Brna od Viléma Kašpera a manželky Anny, ku ktorým sa pripojila Marie Mikubáčková. Ocenili jeho podiel na zachovaní cirkevných a umeleckých pamiatok v Bardejove, jeho zásluhy na kultúrno-hospodárskom rozvoji mesta, pričom poukázali na jeho osobné vlastnosti*: „Svojí nevyčerpatelnou dobrotou, vtipným a přílehavým humorem i jemným spole*čenským taktem nejen že Jste si získal velikou oblibu i popularitu ve veřejném životě. Ale dobyl Jste si také úcty a respektu i u samých b*ývalých Vaších odpurců."[114] Poukázali aj na jeho korektný postoj k Čechom. Pri príležitosti kňazského jubilea ho pozdravil tiež rímsko-katolícky farár Beliš z neďalekého Zborova,[115] ako aj grécko-katolícky kňaz Alojz Kendrovský slovami: *„Za ten čas, keď si hriešnych napomínal, nevedomých učil, zarmútených tešil, za živých a mŕtvych sa modlil, uvil si sebe veniec, ktorý ozdobuje dnes kalich Tvoj."*[116]

V období Slovenského štátu bol G. Žebrácky známy tým, že otvorene prejavoval odpor voči rasovému prenasledovaniu občanov židovského pôvodu a bol proti ich deportácii.[117] Mal veľkú zásluhu na uchovaní oltárov a cenných predmetov v chráme sv. Egídia pred Nemcami v 2. svetovej vojne. Bol známy svojím ekumenickým cítením. Stretnutia s farármi ostatných cirkví v Bardejove boli preňho samozrejmosťou.[118]

---

111 ŠA Prešov, prac. Archív Bardejov, fond MÚ Bardejov 1919 – 1945 (1950), kr. č. 45, inv. č. 6000/1941. Rozhodnutie vládneho komisára o prijatí apoštolského protonotára, rím. kat. farára v Bardejove Gejzu Žebráckeho za čestného občana mesta Bardejova z 30. 6. 1941.

112 ŠA Prešov, prac. Archív Bardejov, fond MÚ Bardejov 1919 – 1945 (1950), kr. č. 45, inv. č. 6000/1941. List mesta Bardejova akad. maliarovi Š. Kostelníkovi zo 16. 6. 1941.

113 Bližšie: Farský úrad (FÚ) rímskokatolícky Bardejov. G. Žebrácky. Osobná korešpondencia (Rôzna).

114 FÚ rímskokatolícky Bardejov. G. Žebrácky. Osobná korešpondencia (Rôzna). List Viléma Kašpera G. Žebráckemu z júna 1941.

115 FÚ rímskokatolícky Bardejov. G. Žebrácky. Osobná korešpondencia (Rôzna). List farára Beliša G. Žebráckemu z 28. 6. 1941.

116 FÚ rímskokatolícky Bardejov. G. Žebrácky. Osobná korešpondencia (Rôzna). List grécko-katolíckeho farára A. Kendrovského G. Žebráckemu z 28. 6. 1941.

117 Napr. dňa 18. 3. 1940 pokrstil Židovku Olgu Fischerovú. AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. C - 1188, r. 1940. Doklad o pokrstení Olgy Fischerovej zo 16. 3. 1940. *Slovenský biografický slovník VI. zväzok*. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 491. Heslo Žebrácky Gejza.

118 FECSKOVÁ, S. Pripomíname si. Gejza Žebrácky. In *Bardejovské novosti*, roč. 7, 1996, č. 12, s. 3.

Koncom októbra 1949 mu *Štátny úrad pre veci cirkevné* oznámil, že mu bol od 1. novembra 1949 uznaný štátom dôchodok vo výške 7 600 korún v hrubom.[119] Posledným rokom cirkevnej aktivity G. Žebráckeho bol rok 1950, ktorý Svätá stolica určila za jubilejný rok a Svätý otec rozhodol, aby sa na začiatku aj na konci roka uskutočnila polnočná svätá omša. G. Žebrácky ju na začiatku roka ešte odslúžil, ale na konci roka ju už odslúžil farár z Lenartova Štefan Onderko, keďže v druhom polroku sa zdravotný stav G. Žebráckeho zhoršoval.[120]

Gejza Žebrácky zomrel v bardejovskej nemocnici 7. marca 1951 vo veku 82 rokov. Pochovali ho podľa želania v testamente na cintoríne pri kostole na bardejovskej Kalvárii. Dočasným administrovaním fary v Bardejove bol poverený tamojší prvý kaplán Jozef Mríz.[121]

G. Žebrácky bol mimoriadne aktívnym a činným človekom, veľmi vzdelaným, inteligentným a horlivým kňazom. Na všetkých pôsobiskách sa dôsledne staral o kostoly i fary, o prehĺbenie náboženského života farníkov, dvíhanie vzdelanostnej, sociálnej a kultúrnej úrovne šarišského ľudu. Angažoval sa vo viacerých oblastiach spoločensko-politického a kultúrneho života, a to popri vzornom vykonávaní povinností, ktoré mu vyplynuli ako kňazovi. V jeho osobe sa sústredilo množstvo funkcií cirkevných i svetských. Horlivo zakladal spolky miernosti, vyvíjal osvetovú činnosť stovkami verejných prednášok, kurzov, článkov. Zaslúžil sa o múzejníctvo a ochranu cirkevných a umeleckých pamiatok, udržiaval kontakty s európskymi múzejnými ustanovizňami. Napriek významnej a pre východoslovenský ľud prospešnej práci je považovaný za kontroverznú osobnosť, a to pre promaďarskú činnosť počas pôsobenia do roku 1918. Po vzniku Československa sa G. Žebrácky naďalej spoločensky angažoval nielen ako kňaz, ale stal sa v meste Bardejov starostom mesta a správcom tunajšieho múzea. Počas bardejovského obdobia došlo k závažným spoločensko-politickým zmenám – rozpad Rakúsko-Uhorska, vznik ČSR a jeho rozpad v roku 1938, vznik Slovenského štátu, februárový prevrat v roku 1948. G. Žebrácky musel byť dobrým diplomatom, aby tieto zmeny akceptoval a pôsobil ďalej. Práve počas posledného obdobia svojho života častejšie vyslovoval vetu: *„A žič še muši!"* (A žiť sa musí).[122]

[119] FÚ rímskokatolícky Bardejov. G. Žebrácky. Osobná korešpondencia (Rôzna). List Štátny úrad pre veci cirkevné Bratislava rk. farárovi v Bardejove G. Žebráckemu z 27. 10. 1949.

[120] DROBNIAK, G. Gejza Žebrácky: Osobnosti. (2. časť). In *Bardejovské novosti*, roč. 27, 2016, č. 12, s. 5.

[121] AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 1201, r. 1951. List Krajského národného výboru (KNV) v Prešove cirkevné oddelenie administratíve fary v Bardejove z 8. 3. 1951; List rímsko-katolíckeho biskupského úradu v Košiciach J. Mrízovi z 8. 3. 1951; List KNV cirkevné oddelenie Rímskokatolíckemu úradu v Košiciach z 12. 3. 1951. Biskupskému úradu oznamujú, že o miesto farára po G. Žebráckom sa uchádza dr. Stanislav Danišovič, v tom čase duchovný v Štátnej nemocnici v Prešove. Ten bol na post bardejovského farára ustanovený 1. 5. 1951. AA Cass, fond KB, oddelenie KBO, č. sp. 1201, r. 1951. Oznámenie biskupského úradu KNV v Prešove cirkevné oddelenie o ustanovení správcu fary v Bardejove.

[122] FECSKOVÁ, S. Msgr. Gejza Žebrácky. In *Bardejovské novosti,* roč. 20, 2009, č. 2, s. 2.

Historia Ecclesiastica, XIII, 2022, 1

REFORMÁTUS DIAKÓNIA ÉS SZOCIÁLIS MUNKA A KOMÁROMI REFORMÁTUS GYÜLEKEZETBEN[1]

TÖMÖSKÖZI Ferenc[2]

Reformed diaconia and social work in the Reformed congregation in Komárno
The present study gives an insight into the history of the diaconal and social work of the Komárom Reformed Church. The congregation basically carried out congregational diaconia, which is the basis of the Reformed charity service. There were two social assosiatons carrying out this task. The women's association, founded in the second half of the 19th century, was the first to organise regular fund-raising for the poor within a defined framework. It was establish by the congregation, rather than at the initiative of a higher ecclesiastical organisation, ensuring a stable background. The diaconal service was set up in the 1930s alongside the women's association. Pastor Zoltán, Galambos set up the board of 40 members from the presbyters and church members to visit reformed Christian residents throughout the town and help those in need. Another of tasks was to maintain after the Reformed Poorhouse. The two associations mentioned above worked hand in hand in congregational diaconia of the until the anti-church measures of the state forced them to stop all public charity work.
Keywords: *Diaconia, social work, charity work, women's association, diaconate, reformed poorhouse, Komárom Reformed Church.*

Jelen tanulmány a Komáromi Református Egyházközség diakóniai és szociális munkájának történetébe enged betekintést. Az egyházközség alapvetően olyan gyülekezeti diakóniát végzett, amely mindenkori alapja a református szeretetszolgálatnak. Komáromban két szociális egyesület végezte ezt a feladatot. A 19. század második felében létrehozott nőegylet volt az első, amely meghatározott keretek között, rendszeres adománygyűjtést szervezett a szegények számára. A létrehozása is a gyülekezetből indult ki, nem pedig egy felsőbb egyházi szerv utasítására, ezzel biztosítva volt a stabil egyházközösségi háttér. A nőegylet mellé a 20. század 30-as éveiben hozták létre a diakóniai testületet. Galambos Zoltán lelkész a presbiterekből és a hívő egyháztagokból állította fel a 40 főből álló testületet, amelynek az volt a feladata, hogy a város szerte látogassák a református vallású lakosokat és segítsék mindazokat, akik rászorulnak. A másik feladatuk a református szegényház fenntartása volt. Mindkét egyesület kéz a kézben végezte a gyülekezeti diakóniát egész addig, amíg az államhatalom egyházellenes intézkedései folytán rá nem kényszerültek minden nyilvános szeretetszolgálati munka beszüntetésére.

[1] Ez a tanulmány a VEGA 1/0083/20 számú, A Református Keresztyén Egyház Szlovákiában, a szocializmus éveiben (1948–1989) című kutatási projekt keretében készült.

[2] Selye János Egyetem, Református Teológiai Kar.

A 19–20. századi diakónia és annak történet az egyház missziójának és annak történetének az egyik fő építőköve. Missziótörténeti kutatások nélkül a 20. század egyháztörténetet nem lehet a maga mélységeiben megismerni és megérteni. Magának a keresztyén missziónak és diakóniának az ókortól kezdve megvan a saját története – amelytől itt eltekintünk [3] – egészen mind a mai napig. A belmisszió nem más, mint a keresztyén országokban élő, magukat keresztyénnek mondó, ám azt nem gyakorló keresztyének visszavezetése a gyülekezetbe, valamint a karitatív tevékenység. A belmisszió kialakulása után is folyt a nem keresztyén népek megtérítése, ám ezt már külmissziónak kezdték hívni. Magyarországra a belmisszió a német református és evangélikusok révén került be.[4] A belmisszió története és azon belül a diakóniának, vagyis az egyház szeretetszolgálatának története párhuzamosan indult, mindig kéz a kézben járt, de jól kivehető a két gyakorlati teológiai irány történeti fejlődése.

A szlovákiai református egyház misszió és diakóniatörténete az első világháborút lezáró béketárgyalásokat követően indult, amikor az újonnan kijelölt államhatárok nemcsak közigazgatási egységeket vágtak ketté –ezzel létrehozva új országokat– hanem a történeti egyházkerületeket és egyházmegyéket is. A szeretetszolgálati munka mindezek ellenére tovább folytatódott, ám nem teljesen olyan háttérrel, mint azelőtt. Néhány év leforgása alatt olyan gyökeres társadalmi és politikai változások történtek, indultak el, amelyek lényegében elsöpörték a már megszokott rendszereket. Ezek a mélyreható átalakulások sem az egyházat, sem annak szerevezett diakóniai munkáját sem kerülhette el. Az új változások új kihívásokat is hoztak, amelyekre nem mindenki tudott, vagy nem akart reagálni, inkább fenntartották a régen berögzült szokásokat, ezzel is tiltakozva az új trendek ellen. A csonka egyházkerületekből és egyházmegyékből létrehozott egyházon belül viszont kialakult egy vita, mégpedig arról, hogy szükség van-e belmisszióra és szeretetszolgálatra. Az egyes egyházmegyékben másként értelmezték a misszió gyakorlati eszközeit. Voltak lelkészek, akik a gyülekezeti diakóniában látták a belmisszió lehetőségét, vagy épp az intézményesített diakóniát favorizálták, és voltak olyanok, akik elvetették az egész belmissziót, mert úgy vélték, hogy a gyülekezetben nincs szükség az ilyesfajta munkára. A komáromi egyházmegyében azok a lelkészek, akik szorgalmazták a belmisszió elindítását, szinte valamennyien közvetlen kapcsolatban voltak a budapesti belmissziót végző lelkészekkel, míg azok, akik ellenezték, saját bevallásuk szerint nem is volt semmilyen tapasztalatuk ezen a téren. A 20-as évek végétől az önálló belmissziós munka két irányt vett az egyházmegye területén. Az egyik irányt azok a lelkészek képviselték, akik úgy vélték, hogy a belmissziót a gyülekezeten belül kell végezni. Ezen belül voltak olyanok, akik csak a vasárnapi igehirdetést tartották a legcélravezetőbb eszköznek. A nagy többség viszont látta, hogy csak a vasárnapi alkalom nem elég, hanem új lehetőségeket kell kiaknázni. Abban mindannyian megegyeztek,

[3] A két világháború közötti, legelterjedtebb misszótörténeti ismertetője FORGÁCS, Gy. *Belmisszió és cura pastoralis.* Pápa, 1925., JÓ, S. Református diakonátus. Elméleti és gyakorlati alapelvek. Budapest. 1936.

[4] A magyar belmisszió történetéről ld.: FORGÁCS, Gy. *Belmisszió és cura pastoralis.* Pápa, 1925.; KÓSA, L. (szerk.). *Református Budapesten I, II.* Budapest, 2006.

hogy a legnagyobb belmissziós munkát a fiatalok körében kell végezni, ugyanis bennük látták a jövendőbeli gyülekezeti tagokat. Így külön figyelmet szenteltek a fiatalokra, egészen a kisiskolásoktól, akiknél a vasárnapi iskolai oktatást a lehető legkomolyabban vették. Az ifjúság számára bibliaórákat és ifjúsági egyesületeket szerveztek. A komáromi gyülekezetben is amellett foglalt állást, hogy a missziói és diakónia munka elengedhetetlen egy református gyülekezetben. Ehhez a gyülekezet megkapta a lelkészétől a támogatást is, aki a hollandiai peregrinációs újáról magával hozta a történelmi-kálvinizmus tanítását. Ennek az eszmének a gyakorlati megvalósítása tükröződött nemcsak az egész egyházközség életen, hanem a gyülekezet diakóniai munkáján is.

A misszióinak és diakóniának, már megvoltak az előzményei, hiszen Magyarországon már a 19. század második felétől már egy jó körülhatárolható diakóniatörténetről beszélhetünk. Ekkor főként a szegény iskolás gyerekek, szűkös anyagi körülmények között élő lelkészek, özvegyek segélyezése volt a fő irány. A komáromi gyülekezeten belüli egyesületi diakónia a 19. század második felében alakult ki. Ekkor már kimondottan azért hoztak létre egyleteket, egyesületeket, hogy ezt a diakóniai szolgálatot jól körülhatárolt keretek között tudják végezni. Komáromban és a komáromi egyházmegyében a magyarországi mintákat alapul véve hozták létre az diakónia munkát végző egyesületeket. Az első szeretetszolgálatot folytató szövetségek megalakulásától és a két világháború közötti két évtizeden át a kommunista hatalomátvételig tartó időszakot a református diakónia aranykorának is nevezhetjük, mert sem előtte, sem utána nem volt olyan nagyméretű gyülekezeti kezdeményezéseken alapuló egyesületi munka, amit ebben az időszakban. Ezek az egyesületek karitatív nőegyletek, ifjúsági egyesületek és leányegyletek. A komáromi egyházmegye területén néhány egyházközségben alapítottak egyesületet. Hasonlóan a többi jótékony egylettel az elszegényedett gyülekezeti tagokat, családokat támogatták. Az első világháború utáni első kimutatás, amelyben a belmissziós, diakóniai egyesületeket írták össze, az 1925-ös jegyzőkönyvben szerepel. A kimutatás szerint az egyházmegyében nyolc ifjúsági egyesület volt, de ezek úgy működtek, hogy az alapszabályzatuk nem volt elfogadva, sőt a következő évben már csak hat ifjúsági egyesületről tesznek említést. Diakóniatörténeti szempontból fontos nőegyleti segélyegyletek öt helyen: Apácaszakállason, Ekecsen, Nagymegyeren, Somorján és Komáromban voltak. Ezek az egyesületek megtartották mindazokat a segítségnyújtási formákat, amelyeket még az alapításuk idején a magukévá tették. Az alapvető segélyezés a szegény gyerekek ruhákkal, tankönyvekkel való ellátását jelentette. A komáromi nőegylet ezenfelül a városi szegények segélyezését is végezte felekezeti hovatartozás nélkül.[5] Az egyházmegyei levéltári anyagok hiányosságai miatt csupán két-három egyesület munkáját tudjuk kellő részletességgel feltárni. Egyik-másik egyesületről csak a név, pecsétfelirat vagy egy másik egyesületnek írt köszönőlevél maradt fenn. A legjobban dokumentált diakóniatörténetet a komáromi református gyülekezetben sikerül megtalálni. Igen nagy a valószínűsége annak, hogy a komáro-

[5] SOÓS, K. *Jegyzőkönyv a komáromi ref. Egyházmegye 1925 augusztus 25-én tartott rendes évi közgyűléséről*. Komárom, 1925, p. 23.

mi segélyegylet, mintául szolgált az egyházmegye többi egyesületének, egyrészt azért mert az egyesületi szeretetszolgálat a városi gyülekezetekben indult el, másrészt azért mert a legnagyobb tekintélye a komáromi gyülekezetnek volt, hiszen azon túl, hogy a legnépesebb volt, a dunántúli püspöknek is itt volt a székhelye. A diakónia segélyegyleteknek lényegi elemei azonosak, vagy hasonlóak voltak, úgymint: az egyesületi szabályzat, a tisztikar felépítése, a szeretetszolgálati célok, munkaterületek megfogalmazása, és a programkínálat. A komáromi gyülekezeti diakónia meghatározó egyesülete a Protestáns Jótékony Nőegylet.

Annak ellenére, hogy a nőegylet meghatározó szerepet töltött be az egyházmegye szeretetszolgálati intézményei között, az eddig feltárt korabeli egyházi dokumentumokban igen szerény mértékben fordulnak elő a nőegylettel kapcsolatos dokumentumok. Galambos Zoltán egykori komáromi lelkész által szerkesztett egyházközségi krónikájában sem szerepel, csupán néhány utalást találni benne, illetve a gyülekezet saját lapjában, a *Kis Tükör* korabeli számaiban is csak minimális információkat találni. A nőegylet saját iratanyagi, mint a jegyzőkönyvek — nyomtatva, vagy kéziratos formában —, levelezések, meghívók, éves elszámolások, tagnévsorok szinte csak mutatóban maradtak fenn. viszont megmaradt az első világháború előtti alapszabályzat, illetve az 1931-es évkönyv, melyben az egylet története néhány oldalban fel van vázolva. A legtöbb korabeli forrást a *Komáromi Lapok* cikkei adják. Ez a helyi lap 1881-től 1900-ig hellyel-közzel tudósít az egyházról és a nőegyletről, majd a századfordulótól kezdve rendszeresen egyre több cikk jelenik meg az egyház, az egyházmegye és az egyházközség életéről, és ezzel együtt a nőegyletről is.

A Komáromi Protestáns Jótékony Nőegylet megalakítása előtt a református egyházközség részéről működött városszerte a rendszeres szeretetszolgálati munka. Amíg nem volt egy szervezet, mely a segélyezést koordinálja, addig igen nehéz nyomon követni ezeket az adakozásokat, gyűjtéseket, még akkor is, ha abból indulunk ki, hogy maga az egyházközség is utalt segélyeket.[6] Viszont azokról a segélyezési vállalkozásokról egyelőre semmit sem tudni pontosan, amelyek magánemberek kezdeményezéseiből indultak ki. Rengeteg ezzel kapcsolatos kérdés merül fel, melyek tisztázására igen kicsi az esély, mivel ezekről a magánadományozásokról a legjobb esetben is csak a hagyatékokból kaphatnánk értékelhető információkat.[7] Annyi bizonyos, hogy az adományozások rendszeresek voltak, de mivel nem volt egy szervezet, mely ezt irányította és kezében tartotta volna, így a segélyezésből többen is kimaradtak.[8]

[6] Ezeknek a segélyeknek a kimutatásai megtalálhatóak az adott év presbiteri gyűléseinek jegyzőkönyveiben.

[7] Ezek a kérdések inkább az egyéni adományozókra vonatkoznak, mintsem az egyházközségi adományokra. A legalapvetőbb kérdéseket így fogalmazhatnánk meg: Ki vagy kik adományoztak? Az adományozók mely társadalmi réteghez tartoztak? Milyen szerepet vállaltak a város működésében, pl. a foglalkozás terén? A jövedelmük mekkora részét tették ki az adományok? Az adományok milyen rendszerességgel lettek szétosztva? Milyen arányban volt pénz, ill. természetbeni segély? Az egyes pénzadományok milyen értékűek voltak? A természetbeni segélynek milyen típusai voltak? Végül pedig a segélyezettek kor, nem és társadalmi réteg szerinti megoszlása.

[8] Azok, akik kiestek a segélyezés köréből, részben azok voltak, akik nem mertek vagy szégyelltek kérni, annak ellenére sem, hogy igencsak rászorultak. N, N. *Komáromi Jótékony Nőegylet Évkönyve az 1931. évről*. Komárom, 1932, p. 11.

Az egyesület létrejöttében több esemény is közrejátszott, egyrészt 1880 telére a református egyházközség presbitériuma a szegénységben élő iskolás gyermekek számára rendezett adománygyűjtési akciója már nem fedezte a szükséges összeget, és látták, hogy a nagyobb gyűjtésekhez már egy szervezet kell létrehozni. Másrészt mind a római katolikus egyházközségnek, mind az izraelita hitközségnek működött már a felekezeti segélyező egylete. A presbiterek felkérték Pap Gábor püspököt és egyben helybeli lelkészt, valamit Molnár Ádám főgondnokot, hogy hirdesse meg az egyesület létrehozását a komáromi nők körében. A felhívás meghallgatásra talált, és a következő év január 9-ére értekezletet hívtak össze.[9] Az alapító közgyűlésen elfogadták az egylet alapszabályzatát, melyben önmagukat *Révkomáromi Protestáns Jótékony Nőegylet*[10] néven határozzák meg. Az egylet céljai között a következők fogalmazódtak meg: *„Rév-komáromi szegénysorsú protestáns gyermekeknek iskoláztathatására, felruházásra, azoknak valláserkölcsi s szügséghez képest más tankönyvekkel s egyéb tanszerekkel ellátása. Ha majd később részint a kegyes hivek adakozásából létesítendő alaptőke kamataiból, részint az évenként befizetett tagsági díjakból befolyó jövedelem, az évi szükségleteknek fedezésére fordítható pénzerő lehetővé teszi: a protestáns árváknak, özvegyeknek és a nyomorba sülyedt családnak készpénzzel, ruházattal, élelmiszerekkel, orvosoltással és gyógyszerekkel ellátás, vagy munkaadás által segélyezése."*[11] Ahhoz, hogy az egyesület elfogadottá váljon szükség volt egy olyan személyre, akinek a neve garancia arra, hogy az egyesületet érdemes komolyan venni, illetve biztosíték arra, hogy az alapokmányban megfogalmazott célokat fogják követni.[12] Az egyesület vezetősége Gróf Tisza Kálmánné szül. Dégenfeld-Schomburg Ilona grófnőhöz 1881. április 24-én kelt levelében azzal a kéréssel fordultak hozzá, hogy fogadja el az egyesület védnökségét. Gróf Tisza Kálmánné elfogadta a felkérést és 1882. április 24-én 100 forinttal az alapító tagok sorába lépett.[13] Ezzel a nőegylet biztosította azt a nívót a közösség felé, hogy az adományok jó kezekbe kerülnek. Másrészt Komárom környékén nem tudni olyan egyesületről, amelynek védnöke Magyarország miniszterelnökének felesége lett volna, tehát ez egy presztízsértékű lépés is volt egyben. Azt viszont nem tudni, hogy a grófnénak milyen kapcsolata volt az egylettel, mennyire volt élő. A jelenlegi kutatások nem bizonyítják azt, hogy valaha is megjelent volna személyesen bármelyik rendezvényén, ám egészen haláláig, 1913 nyaráig küldte a pénzbeli és természetbeni adományokat egyaránt. Az egylet működése az első világháború végéig zavartalanul folyt és a város egyik legmeghatározóbb szeretetszolgálati egyesületévé nőtte ki magát. Az egyletnek 1912-re 40 választmányi és 116 rendes tagja lett, az egylet vagyona pedig 61 720 koronára növekedett.[14] A háborús évekről igencsak kevés információval rendel-

9 N, N. *Komáromi Jótékony Nőegylet Évkönyve az 1931. évről*. Komárom, 1932, pp. 11–12.

10 A Révkomáromi Protestáns Jótékony Nőegylet Alapszabályai. Jókai Könyvnyomda. 1912. 3.

11 N, N. *Komáromi Jótékony Nőegylet Évkönyve az 1931. évről*. Komárom. 1932, p. 3.

12 N, N. *Komáromi Jótékony Nőegylet Évkönyve az 1931. évről*. Komárom. 1932, p. 14.

13 N, N. *Komáromi Jótékony Nőegylet Évkönyve az 1931. évről*. Komárom. 1932, p. 14.

14 N, N. *Komáromi Jótékony Nőegylet Évkönyve az 1912. évről*. Jókai Könyvnyomda Részvénytársaság, Komárom, 1913, pp. 6–12.

kezünk.[15] A háborút követő politikai viszonyok rendeződése után a nőegylet 1921 tavaszán a közgyűlés az elkészített alapszabály-módosításokat, amelyeket a kor politikai viszonyaihoz képest meg kellett változtatni.[16] 1938-ig minden egyes egyesületnek a programját előre be kellett jelenteni a főszolgabírói hivatalnál.[17] A két világháború közötti időszakban a nőegylet ugyanúgy folytatta a diakónia munkáját, mint az első világháború előtt, minden adománygyűjtő akcióját, valamint a kulturális programjait megtartotta, sőt ki is bővítette azokat.[18] Az 1938-as események után a nőegylet élete annyiban változik meg, hogy újra használhatják a programjaikon a magyar nemzeti színeket, illetve énekelhetik a himnuszt,[19] továbbá felvették a kapcsolatokat a magyarországi testvéregyletekkel, úgymint a pécsi Regnum Cristiánum[20] nevű nőegylet és a Kispesti Ref. Nőegylet.[21] A második világháború éveiről részletesebb forrásaink nincsenek, mivel az a néhány cikk, amely a Komáromi Lapok hasábjain szerepel, igen kevés információt hordoz magában a nőegylet diakóniai munkát illetően. Az egyesület háború utáni megszüntetéséről a Szlovák Nemzeti Tanács az egyesületek feloszlatásáról és alapításáról szóló 1945. évi 51. számú rendeletének 1. §-a rendelkezik, mely szerint "*A Magyarországtól visszakapott területeken az összes, a társulásokról szóló általános rendelkezések alapján alapított egyesület és bárminemű társulás feloszlatásra kerül.*"[22] Az egyesület vagyonáról pedig a fennemlített rendelet 5. §-ának 1. bekezdése szól, mégpedig a következőképpen: "*(1) A feloszlatott egyesületek vagyona az államra száll át, mégpedig a Kulturális - Szociális Alapba, amely az 1939. évi 125. számú a kormányrendelettel lett kialakítva.*"[23]

A nőegylet szeretetszolgálati munkájának anyagi fedezetét főként adományok, az egylet által létrehozott pénzügyi alapok és tagdíjak alkották. Ám nagyon hamar

15 Az 1922. szeptember 24-ére összehívott, ám határozatképtelenség miatt október 1-én megtartott közgyűlésen tárgyalták az egylet 1919-1921. évi működését és az 1919, 1920, 1921. évi záró számadások felülvizsgálatát. *Komáromi Lapok*, 1922, 43. évf. 115. sz., p. 3.; *Komáromi Lapok*, 1922, 43. évf., 118. sz., p. 2.

16 *Komáromi Lapok*, 1921, 42. évf., 35. sz., p. 6.

17 A KPJN-től származó kérvényt nem sikerült találni, de a Komárom vármegyéhez tartozó néhány település nőegyletétől igen, amely mintaként szolgálhat, mint például a csallóközaranyosi nőegylet kérvénye: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky štátny archív v Nitre pobočka Komárno, fond Hlavnoslúžnovský úrad Komárno, 41/13/1940 admin. A nagymegyeri nőegylet kérvénye: fond HSÚ Kn. /5/2/1939 admin., 5/3/1939 admin.

18 1937-től a Református Leánykörrel karöltve rendezték meg a „jótékony célú teaestélyt." *Komáromi Lapok*, 1937, 58. évf., 96. sz., p. 4.

19 A két világháború közötti Csehszlovákiában tiltva voltak a magyar nemzeti jelképek használata, illetve tilos volt a himnusz éneklése, valamint a nemzeti ünnepek megtartása. V.ö. Simon Attila: A csehszlovákiai magyar kisebbség helyzete. In BÁRDI, N. – FEDINEC, Cs. – SZARKA, L. (szerk.). *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat kiadó, Budapest, 2008, p. 103.

20 A Regnum Cristiánum látogatásáról ld.: *Komáromi Lapok*, 1938, 59. évf., 47. sz., p. 8.

21 A Kispesti Ref. Nőegylet látogatásáról ld.: *Komáromi Lapok*, 1938, 59. évf., 52. sz., p. 14.

22 SZARKA, L. (szerk.). *Jogfosztó Jogszabályok Csehszlovákiában, 1944-1949*. Elnöki dekrétumok, törvények, rendeletek, szerződések. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet; Kecskés László Társaság, Komárom, 2005, p. 187.

23 SZARKA, L. (szerk.). *Jogfosztó Jogszabályok Csehszlovákiában, 1944-1949*. Elnöki dekrétumok, törvények, rendeletek, szerződések. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet; Kecskés László Társaság, Komárom, 2005, p. 187.

be kellett látniuk, hogy ezekből olyan kevés összeget sikerült összeszedni, amelyből már nem tudták a segélyeket biztosítani a rászorulók részére. Már 1881-ben elgondolkodtak azon, hogy melyik az a legnépszerűbb rendezvény, amelyen a városi polgárság a legszívesebb részt vesz, de egyben szeretetszolgálat is minősül. Végül a korszak egyik legnépszerűbb adománygyűjtési rendezvény, a „Kóstoló" megrendezése mellett döntöttek, amely a korabeli sajtóforrás szerint ez csak Komáromban volt szokatlan, mert más városokban is megrendezik ugyanilyen név alatt.[24] Az első adománygyűjtő kóstolót 1881. április 10-ére szervezték meg a komáromi református kollégium emeleti nagytermében,[25] majd ezt követően a Dalegyesület Nádor utcai kerthelyiségében voltak megtartva.[26] A kóstolót alapjában véve egy jótékonysági bálként lehetne legjobban megfogalmazni. A résztvevőknek mindig fel volt ajánlva az a lehetőség, hogy a belépők árán túl felülfizetésekkel is hozzájáruljon az egyesület diakóniai munkájához.[27] 1923-ig bárki részt vehetett a bálon, viszont 1923 után csak meghívóval lehetett részt venni rajta,[28] továbbá fizetni kellett a nőegylet tagjai által adományozott ételekért és italokért.[29] A program a késő délutáni órákban kezdődött, amikor a fiatalabb hölgyek árulni kezdték az ételeket és az italokat a kerthelyiségekben felállított sátrakban. Az évről-évre megrendezett kóstoló kínálata fokozatosan bővült, többek között édesség- és dohánytermékekkel, sőt a források tanulsága szerint 1903-ban már tombolahúzás is volt. Az est második fő programja az éjféltől reggelig tartó táncmulatság, amelyen átlagosan 150 párt vett részt.[30] A nőegylet ezen adománygyűrése kétszer szakad meg. Először az első világháború kitörése szakítja meg, ugyan még 1914. augusztus 9-ére[31] kitűzik a kóstolót, de azt már nem tartják meg.[32] A következő szakadás 1939-ben volt, ahogyan azt a forrás is jegyzi: „*A* választmány többek felszólalása után arra a határozatra jutott, hogy a Kóstolót a mostani viszonyok között nem tartja meg s azt a jövő évre halasztották. Az iskolás gyermekek segélyezésének ügyét az egylet tagjai körében rendezendő gyűjtéssel fogják elintézni."[33]

---

24 *Komáromi Lapok*, 1881, 2. évf., 14. sz., p. 3.

25 *Komáromi Lapok*, 1881, 2. évf., 16. sz., p. 2.

26 A Dalegyesület kerthelységén kívül a források szerint kóstolót tartottak még a „*Schnell bácsi termeiben*", „*Fábiánné nádor-utcai helyiségei*" és a „*Jó pásztor*" vendéglőben.

27 A felülfizetők nevét, lakóhelyét és a felülfizetett összeget 1911-ig a Komáromi Lapok rendszeresen közölte. Lehetséges, hogy a felülfizetők listái egyfajta presztízs rangsort is jelenthettek, illetve akként is értelmezhetők. A felülfizetések részaránya a belépődíjhoz képest ugyanis viszonylag alacsony volt és néhány tehetősebb, előkelő városi polgáron kívül, akik rendszeresen képviseltették magukat, kevesen adományoztak jóval többet, mint amennyi a belépő volt. Vö.: PAPP, G. Önérdekből szerveződő polgárok? Az egyesületek hagyományosabb társadalomtörténete. *Aetas*, 2007, 22. évf., 4. sz., p. 198.

28 *Komáromi Lapok*, 1923, 44. évf., 89. sz., p. 5.

29 A Komáromi Lapok századfordulós lapszámaiból rendelkezünk olyan lajstromokkal, amelyekben a kóstolóra küldött ételek fajtája, mennyisége és az adományozók szerepelnek.

30 Az első világháborúig a Komáromi Lapokban rendszeresen leközölték a Kóstolón részt vett hölgyeket, külön az asszonyokat és külön a hajadonokat, feltüntetve a lakhelyüket is.

31 *Komáromi Lapok*, 1914, 35. évf., 57. sz., p. 7.

32 Az 1923-as újrarendezésnél hivatkoznak arra, hogy 10 évvel azelőtt rendeztek utoljára kóstolót. *Komáromi Lapok*, 1923, 44. évf., 87. sz., p. 6.

33 *Komáromi Lapok*, 1939, 61. évf., 31. sz., p. 7.

A világháborús évek, a hontalanság évei és a kommunista rendszer évtizedei megakadályozták, hogy Komárom protestáns közösségének egyik meghatározó eseménye újra feléledjen, és betöltse azt a hivatását, amiért 1881-ben létre lett hozva.

1902-től kezdve a nőegylet karöltve a Komáromi Református Ifjúsági Egyesülettel kezdte megrendezi a szeretetvendégség név alatt futó vallásos összejövetelt. Ezek az összejövetelek a hit és valláserkölcsi élet erősítésére szolgáltak.[34] 1926. február 21-ére tűzi ki a háború utáni első jótékonysági kultúrestélyt.[35] Ettől kezdve 1944-ig[36] évente csak két alkalommal volt, mégpedig januárban és márciusban. Ezek az alkalmak vasárnap délután vagy kora este kezdődtek. A szeretetvendégség nem titkolt célja volt a kultúra, a vallásos élet erősítése és természetesen a jótékonykodás lehetősége is.

A szeretetvendégségek bevétele, illetve a jótékonyságból befolyt összegek a nőegylet segélyezési pénzalapjait gyarapították. A gyermekek segélyezését illetően 1896-ban beterjesztett indítványban a következő kritériumrendszer szerepel: „[…] *miszerint csak azon gyermekek részeltetnének segélyben, akik a szószéki és vallástanítói felhívás után szülőikkel személyesen jelentkeznek a segélykérésre, hogy így saját magunk is meggyőződhessünk arról, hogy kik kérik, mennyiben igénylik és mennyire érdemlik meg a segélyt* […]”[37]
1895-től indult az idős, elszegényedett emberek segélyezése. Ekkor a segélyezést úgy oldották meg, hogy az adott év jövedelméből 5–5 forint pénzbeli segélyt nyújtottak a rászorulóknak,[38] viszont ez nem tudták rendszeresen biztosítani és némileg át kellett alakítani a rendszert. Az általános segélyezés mellett nagyobb figyelmet fordítottak a téli hónapokra, amikor kevesebb az alkalmi munka.

Két tervezet állítottak össze:

a) A városi népkonyhát évente egy összegben támogatná a nőegylet, és ott egy bizonyos számú szegény kapna ellátást a téli hónapokban.
b) Ételutalványt kapnának az arra érdemes szegények, amelyet a népkonyhán válthatnának be.[39]

[34] *Komáromi Lapok*, 1902, 23. évf., 52. sz., p. 3.

[35] *Komáromi Lapok*, 1926, 47. évf., 16. sz., pp. 4–5.

[36] A feltárt források arra utalnak, hogy az utolsó szeretetvendégséget 1944. január 30-án rendezték meg. *Komáromi Lapok*, 1944, 65. évf., 4. sz., p. 2.

[37] A nőegylet saját kimutatása az 1896. évről. Komárom, 1897, p. 4.

[38] *Komáromi Lapok*, 1896, 17. évf. 10. sz., p. 5.

[39] *Komáromi Lapok*, 1896, 17. évf., 11. sz., p. 4.; A nőegylet saját kimutatása az 1896. évről. Komárom, 1897. p. 4.

1. táblázat: A nőegylet támogatásainak összege 1882–1919 között[40]

év	összvagyon	összes segély	összes gyermek	szegényeknek jutatott pénz	év	összvagyon	összes segély	összes gyermek	szegényeknek jutatott pénz
1882.	-	363	-	-	1920.	-	-	-	-
1886.	-	248	54	-	1921.	74807	-	51	-
1889.	-	-	-	-	1922.	74248	2470	79	-
1890.	-	445	107	-	1923.	74532	4633	62	-
1896.	-	850	110	-	1924.	-	6340	33	-
1897.	-	663	129	163	1925.	73116	-	-	-
1899.	21674	1000	-	-	1926.	-	-	53	-
1900.	42735	-	140	586	1927.	80348	3330	57	-
1901.	-	-	-	-	1928.	-	6708	-	-
1902.	41226	-	148	648	1929.	-	-	-	-
1903.	-	-	-	-	1930.	-	-	-	-
1904.	-	-	-	-	1931.	-	-	-	-
1905.	-	1745	116	-	1932.	-	-	-	-
1906.	52305	1617	109	396	1933.	73368	-	-	-
1907.	-	-	-	-	1934.	74864	10000	-	-
1908.	55003	1802	103	408	1935.	80163	10000	-	-
1909.	58378	1694	109	284	1936.	80597	-	-	-
1910.	-	1512	101	301	1937.	84367	10000	-	-
1911.	60444	-	-	-	1938.	12196	-	-	-
1912.	61720	2153	119	324	1939.	10208	-	-	-
1919.	-	-	-	-	1940.	-	-	-	-

Az 1911. április 30-án tartott közgyűléséről készült beszámoló szerint az egyesület 30 év alatt ruhasegélyekre 30346 korona 78 fillért, könyvsegélyre 2381 korona 93 fillért, az idősek segélyezésére pedig 6405 koronát fordított.[41] A világháború évei alatt a nőegylet tevékenységéről mindösszesen két közgyűlés erejéig[42] vannak érdemleges információink, amelyben leírják, hogy a nőegylet a szegények segélyezése mellett aktív részt vállal a háborús jótékonykodásban is.[43] A két világháború közötti időszakban nehezen tudott újraindulni a segélyezés, mert az egyletnek az 1921. december 31-i záró számadásai szerint 74807 Kč vagyona volt, ebből 40 000 Kč hadikölcsönbe volt elhelyezve.[44] 1929-ben *„a 40 000 Kč. értékű magyar hadikölcsönért 30150 K. névértékű 3%-os kártalanítási kötvényt kapott. E kötvények után az egylet megkapta az esedékessé vált szelvények értékét is."*[45]

[40] A táblázatban szereplő értékek a *Komáromi Lapok* egyes számaiból lettek összeállítva.

[41] *Komáromi Lapok*. 1911, 32. évf. 34. sz., p. 5.

[42] Az 1914 és 1917-es év közgyűléseiről másodlagos forrásként a Komáromi Lapok cikkei állnak rendelkezésünkre. *Komáromi Lapok*, 1915, 36. évf. 43. sz., p. 5.; uo.: 27. sz., p. 4.

[43] *„...Igyekezett részt venni a háborús jótékony akciókban is, amennyiben a Kollégiumban elhelyezett lábadozó katonák jólétének emeléséhez — erejéhez mérten — hozzájárult. Számukra karácsonyi ünnepélyt rendezett, mely alkalommal a katonákat megvendégelte és egy kis füstölni valóval látta el..." Komáromi Lapok*, 1917, 38. évf., 27. sz., p. 4.

[44] *Komáromi Lapok*, 1922, 43. évf. 118. sz., p. 2.

[45] *Komáromi Lapok*, 1929, 50. évf. 64. sz., pp 2–3.

A segélyekre fordítható összeg mellett, mely 1922-ban még csak 2470 Kč[46], a következő évben már ez az összeg 4650 Kč[47]-ra emelkedik és ez a keretösszeg 1934-re eléri a 10 000 Kč-t.[48] A 20-as évektől kezdve gyors ütemben kezdett emelkedni a segélyként kiosztott pénz összege, illetve azoknak a gyermekek a száma, akik ruha, illetve könyvsegélyben[49] részesültek. Egy 1926-os jelentés szerint az egylet rendszeresen 30–40 szegényt látott el havi segéllyel.[50] A református szegényház lakóit ebéddel látták el, majd csatlakoztak a Népjóléti Központ emberbaráti mozgalmaihoz,[51] gyűjtöttek a november 1-jén megtartott „szegénynapon" a Tüdőbetegetek Szanatóriuma javára. A nőegyelt munkáját segítette a Konfirmált Leányok Köre. Az egyesületet Galambos Zoltán hozta létre a komáromi református gyülekezet kötelékében tartozó hajadon lányok számára. Ez az egyesület inkább volt egy misszió kör, amelyben a fő cél a lányok vallásos nevelése, a református hitelvek mélyebb elsajátítása volt. Kimondott diakónia munkát csupán a nőegylettel karöltve végeztek, a kóstoló és a szeretetvendégség lebonyolításában segédkeztek.

A komáromi református gyülekezetben a szeretetszolgálatot végző egyesületi munka mellett elindult egy gyülekezeti diakónia munka is, amelyet Galambos Zoltán lelkész indított el. Ezt a fajta munkát a lelkész alapvetően bibliai alapokra helyezte és a lehető legszorosabban követte a biblia alapú diakóniai munkát. Arról egyelőre nincsenek források, hogy miért szervezték meg külön a diakónia testületet, amikor közel ötven éve már működött egy szervezet, amely rendszeres diakónia munkát végzett. Feltételezhetően azért szervezték meg, mert így sokkal célirányosabban és tudatosabban tudták végezni a szeretetszolgálati teendőket.

1930-ra érkezett el az az idő, amikor a komáromi gyülekezet presbitériuma határozatban kimondta, hogy gyülekezeti diakonátust állít fel. A diakónusi tisztséggel kapcsolatban a következő határozatot hozta.

„*1. A tiszta kálvini gondolkodás, a magyar református Egyház multban-i gyakorlata s végül a minden ref. egyházi intézményre és elvre egyedüli forrásként szolgáló Biblia alapján: tekintetbe véve E. T. I. T. c. D. pontjait (128–130. §-át): felállítja a diakónusi tisztséget.*

2. A diakónusokat a presbitérium választja 3 évi időre az egyházközség adófizető, szorgalmasan templomba járó, példás életű, határozottan vallásos tagjai közül: Lehetőleg az Egyház elnökségének előterjesztésére, illetve ajánlására.

3. A diakónusok a templomban nyilvánosan esküt tesznek le tisztségük elfoglalása előtt.

---

46 *Komáromi Lapok*, 1923, 44. évf. 55. sz., p. 3.

47 *Komáromi Lapok*, 1924, 45. évf. 82. sz., p. 2.

48 *Komáromi Lapok*, 1935, 56. évf. 45. sz., p. 1–2.

49 A könyvsegélyek mellett kölcsönkönyveket is jutattak a rászoruló diákoknak. Az 1924/1925-ös tanévre 10 zsoltárt, 24 bibliatörténtet, 8 egyháztörténetet, 16 *Fecskék*, 30 *Virradat* c. tankönyvet vásárolt. *Komáromi Lapok*, 1924, 45. évf. 116. sz., p. 3.

50 *Komáromi Lapok*, 1926, 47. évf., 128. sz., p. 3.

51 A Népjóléti Központnak gyermekkonyháját pedig az 1923/1924-es iskolai év alatt havi 50 korona segélyben részesítette. Komáromi Lapok, 1924, 45. évf., 82. sz., p. 2.

4. *Minden hónapban egyszer ülést tartanak az Egyház elnöksége, illetve a lelkész vezetése alatt, amikor szükség és tisztükhöz tartozó dolgokat megtárgyalják.*
5. *Működésükről minden fél évben beszámolnak a presbitériumnak, amelynek utasításait betartják.*
6. *A diakonátus munkaköre a presbitérium által állapíttatik meg fenti (1. a.) elvek alapján. Úrvacsora körüli szolgálat, templomi perselyek kezelése, szegénygondozás és a könyörülő szeretet munkái általában.*
7. *A presbitérium a diakónusi tisztség munkakörének határozottabb körvonalazását a helyi szükséglet és a gyakorlati élet figyelembe vételével későbbi időre halasztja.*
8. *A diakónusok számát 60 (hatvan)-ban állapítja meg, ami azonban nem zárja ki azt, hogy – legalább egyenlőre – a számuk kevesebb ne lehessen.*
9. *Az első ciklusra a következőket választja meg diakónusnak. (…)*
10. *Az eskütételük napjául szept. 7. vasárnap a d. e.-i istentiszteletet jelöli ki."*[52]

1930. szeptember 30-án következő diakónusok tették le az esküt a komáromi református templomban. Antal Dénes, Bajkay János, Berza László, Bíró Imre, Cserekley János, Csonka Sándor, Czibor Géza, Czirók Béla, Erdélyi Elek, Édes József, Farkas Bálint, Feél Lajos, Fehér István, Gyarmathy Dániel, Kalitza Sándor, Mórocz László, P. Nagy Mihály, P. Nagy Miklós, Rózsa Pál, Szalay Mihály, Tárnok Károly, Tóth József, Virágh Vince, Virágh István.[53] A következő év januárjában újabb diakónusokat választottak. Voltak köztük földbirtokos, festőművész, igazgató, napszámos, szekeresgazda, iparos. Tehát nemcsak a város prominens református tagjait választották be a testületbe.[54] Az újonnan beválasztott tagok a következők voltak: Beke Gyula, Benkő Lajos, Bognár József, Csepy Béla, Csepy Károly, Csepy Sándor, Csukás János, Czibor István, Erdélyi Ferenc, Galgóczy János, Gulyás Mihály, Halász Sándor, Hegedűs András, Koncz András, Kósa Zsigmond, Körmendy Zsigmond, Mészáros Lajos, Nagy Kálmán, Ifj. P. Nagy Sándor, Patkány András, Szalay András, Tóth Mihály, Varga Imre, Visky József Fazekas.[55] 1931-ben csoportosan látogatták meg a gyülekezet kötelékébe tartozó szórványokat. Az egyházmegyénél sikeresen elérték, hogy a kavapusztai hívek ide csatolják, akik addig a ref. egyház részéről látogatást nem kaptak. A szórványokban rendszeres diakónus szolgálat indult meg, pedig több mint 10 km-re voltak a várostól. Ez évben kezdődött meg a Partosujtelepen a vasárnapi gyermekmisszió és a diakónusok szolgálata mellett minden alkalommal ételt is osztottak a gyermekeket.[56] Továbbá elhatározták, hogy a Kabátfalun (Komárom egyik régi telepe) és a Werkekben (régi várerődítmények) végzendő látogatásait a diakonissza tes-

[52] *Kis Tükör*. 1930. 3. évf. 8–9. sz. p. 4.
[53] *Kis Tükör*. 1930. 3. évf. 8–9. sz. p. 7.
[54] *Kis Tükör*. 1931. 4. évf. 1. sz. p. 5.
[55] *Kis Tükör*. 1931. 4. évf. 1. sz. p. 5.
[56] GALAMBOS, Z. *A komáromi református diakónus szolgálat húsz éve*. 1950. Kézirat. A szerző saját gyűjteménye, p. 2.

tvérekre bízza azzal, hogy minden esetben vigyenek ki a diakonátus pénztárának terhére az ottani gyerekek számára 2–2 zsemlét. A cserhátpusztai reformátusok meglátogatására Virágh Vince, Mórocz László és Erdélyi Ferenc diakónusokat küldték ki.[57] 1931 októberében az egész várost 40 körzetre osztották és minden diakónus egy-egy körzetet felügyelt.[58]

A rév-komáromi református keresztyén Egyház diakónusainak beosztása Komárom város és szórványai területén a következő volt.

I. Körzet: Štefánik (Duna)-rakpart. Diakónusa Mészáros Lajos, Hajnal-utca 9.
II. Körzet: Vársor, Duna-utca, Szentandrás-utca, Kalapos-utca. Diakónusa Mészáros Lajos, Hajnal-utca 9.
III. Körzet: Baross-utca, Halász-utca. Diakónusa Visky József, Fazekas-utca.
IV. Körzet: Masaryk (Nádor)-utca. Diakónusa Csepy Károly, Sziget.
V. Körzet: Kórháztér, Kishíd-utca, Kiscsapó-utca, Iskola-utca. Diakónusa Bajkai János, Mátyás-utca 24.
VI. Körzet: Polgár-utcák, Guttenberg (Zsák)-utca, Fürdő-utca és Hajnal-utca. Diakónusa Péntek Sándor, Citrom-utca.
VII. Körzet: Fazekas-utca és Molnár-utca. Diakónusa Visky József, Fazekas-utca.
VIII. Körzet: Szekfü-utca és Szentjános-utca. Diakónusa Erdélyi Ferenc, Rozmaring-utca 2.
IX. Körzet: Szarka-utca, Kígyó-utca és Szűk-utca. Diakónusa Mórocz Lajos, Molnár-utca.
X. Körzet: Széles-utca és Zöldfa-utca. Diakónusa Gulyás József, Bene.
XI. Körzet: Hosszú-utca, Nádorvonal-sor, Páva-utca, Csillag-utca, Dob-utca, Nemes-utca. Diakónusa Csepy Károly, Erzsébet-sziget.
XII. Körzet: Kovács-utca és környéke, Werk III. Diakónusa Csonka Sándor, Pandató-utca.
XIII. Körzet: Bene, Kültelkek és Gazdasági Iskola. Diakónusai Mórocz Lajos és Gulyás József, Bene.
XIV. Körzet: Báró Eötvös-utca. Diakónusa Visky József, Fazekas-utca.
XV. Körzet: Rozmaring-utca, Citrom-utca, Akácafa-utca, ősz-utca. Diakónusa Páti Nagy Miklós, Rozmaring-utca.
XVI. Körzet: Királypüspök-utca és Magyar-utca. Diakónusa Tóth József, Királypüspök-utca 21.
XVII. Körzet: Mező-utca és Temető-sor. Diakónusa Rózsa Pál, Királypüspök-utca.
XVIII. Körzet: Gútai-sor, Tehénállás-tér, Érhát-sor, Járványkórház, Vásár-tér és Városi kertészet. Diakónusa Tóth Mihály, Kossuth-tér.
XIX. Körzet: Pandató-utca és Kereszt-utca. Diakónusa Páti Nagy Mihály, Köröszt-utca.
XX. Körzet: Gazda-utca. Diakónusa Tárnok Károly, Megyercsi-utca.

[57] *Kis Tükör*. 1931. 4. évf. 5. sz. p. 8.
[58] *Kis Tükör*. 1931. 4. évf. 10. sz. p. 8.

XXI. Körzet: Állomás, Tehénállás-tér, Munkás-utca, Nagyér-utca felső része (Tolnai-utca és Gázgyár között). Diakónusa Erdélyi Elek, Gazda-utca.
XXII. Körzet: Megyercsi-utca. Diakónusa Mácsik István, Megyercsi-utca.
XXIII. Körzet: Kapitány-utca, Új-utca, Kertész-utca. Diakónusa Mórocz László, Kertész-utca.
XXIV. Körzet: Deák-utca, Kórház-utca és Széna-tér. Diakónusa Szalay András, Deák Ferenc-u.
XXV. Körzet: Kossúth-tér. Diakónusa Kalitza Sándor, Kossúth-tér.
XXVI. Körzet: Mátyás-utca, Kis-utca és Pihegő. Diakónusa Farkas Bálint, Mátyás-utca.
XXVII. Körzet: Hold-utca, Sugár-utca, Komáromi-utca, Nap-utca, Rövid-utca, Nádas-utca és
XXVIII. Körzet: Nagyér-utca alsó része a Tolnai-utcától. Diakónusa Berza János Nagyér-utca 7,
XXIX. Körzet: Szekér-utca, Víz-utca, Árokhát-utca és Cigány-tér. Diakónusa. Szabó István, Könyök-utca.
XXX. Körzet: Tolnai-utca és Hajós-utca. Diakónusa Csinger József, Tolnai--utca.
XXXI. Körzet: Rákóczy-utca, és a Vágóhíd és a melletti újházak. Diakónusa Virágh Vince, Rákóczi-utca 5.
XXXII. Körzet: Mester-utca és Tó-utca. Diakónusa Galgóczy János, Rákóczi--utca 5.
XXXIII. Körzet: Vágduna-sor, Werk IX., Werk X. és a Falmelletti házak. Diakónusa Czibor István, Vágduna-sor.
XXXIV. Körzet: Bercsényi-utca, Munkásházak is, Csokonai-utca és Zámory utca. Diakónusa Szabó István, Bercsényi-utca,
XXXV. Körzet: Széchenyi-utca, Thaly Kálmán-utca és Sétatér-utca. Diakónusa Póda Imre, Deák Ferenc-utca.
XXXVI. Körzet: Jókay-utca és Városház-utca. Diakónusa Czibor Géza, Jókai--utca.
XXXVII. Körzet: Klapka-tér és Köztársasági (Megye)-utca. Diakónusa Mózes Lajos, Tolnai-utca.
XXXVIII. Körzet: Erzsébet-sziget. Diakónusa Galgóczy János, Rákóczi-utca 5.
XXXIX. Körzet: Partos Újtelep. Diakónusa Hegedűs András, Szekér-utca és Kalmár Mihály Mátyás-u.
XL. Körzet: Werk IV., Werk V. és környéke Ilona diakónissza testvér.
XLI. Körzet: Werk VI., Werk VII. és Werk VIII. Diakónusa Vály Rezső, Tolnai-utca. XLII. Körzet: Kava puszta. Diakónusa Csepy Béla és Tóth Zsigmond Kavapuszta.
XLII. Körzet: Őrsújfalu. Ilona diakonissza testvér Nádor-u. 24.[59]
XLTV. Körzet: Harcsás puszták. Diakónusa Virágh Vince, Rákópzí-utca 5. v XLV. Körzet: Singellő, Régi és új Singellő. Diakónusa Csóka Mihály, Nap-utca.

[59] *Kis Tükör*. 1931. 8. évf. 10. sz. p. 6.

1932-ben már a körzetbeosztás általi látogatások megerősödtek, megtartották a könyörülő szeretet ünnepét, amelyet általában Advent 2. vasárnapjára esett, ahol rengeteg, főként természetbeni adomány folyt be a szeretetszolgálat számára. Karácsonyfás ünnepeket tartottunk a szórványokban, a szegény gyermekeket házanként étkeztették, a szegény tanulókat felkarolták. 1933-ban már a háztartási alkalmazottak gondviselésére is sor került. Felkeresték a város összes református lakosát és lelki térképet készítettek róluk a diakónus testület. A gyülekezet valós életének megismerése révén több olyan dologra és jelenségre felhívta fel a diakónus testület a presbitérium figyelmét, ami eddig nem került előtérbe, mint például a temetések és a templomlátogatók néhány nem reformátusnak tartott szokása, vegyes házasságok körüli helytelennek hitt dolgok stb.

A következő években a templomi perselykezelés teljes átvételével a gyülekezet a „kényszer egyházfenntartás" helyett az önkéntes adakozásra tért át és a rendszeres szegénysegélyezés meghozta tejutalványok, liszt–kenyér–ruha–utalványok bevezetését. Az 1938-as visszacsatolás után nagy szerep jutott a diakónus testületnek a „Szeretet takarékossági társaság" felkarolásában is, mert ez is az elszegényedett emberek javát szolgálta. Ugyancsak bekapcsolódott a komáromi diakóniai munka a szeretetszövetségi szolgálatokba, sőt a második világháború által okozott nagy nyomor enyhítéséből is kivette a részét. A sebesültek látogatás és segélyezése, az itthon maradottak közötti szolgálattétel, meleg ruha gyűjtés a rászorulóknak, a bevonult diakónusok iránti szeretetszolgálat mind ezzel függtek össze. A háború befejezte után csak növekedett a szeretetszolgálat iránti igény. A munkaszolgálatra elvittek, a kitelepítettek, az itthon maradt gyülekezeti tagoknak a problémái, nagyban ránehezedett a diakónusokra. A háború alatt az egyéni segélyezést alkalmazta több diakónus, akik önmaguk oldották meg a hirtelen felvetődött problémákat. A diakónus szolgálat közé olyan munkaterületek kerültek előterébe, amelyet az előtt nem volt jelentős. Így aztán a diakónus szolgálat eltolódott más irányokba, amelyeket eddig kevésbé gyakorolt. Így a kórházi és körzeti munkák nagyobb hangsúlyt kaptak. A felszabaduló szolgálati lehetőségek a családi problémákra irányultak. Közben a diakónus testület nagy személyi változáson ment át, mert a 16 kitelepített és több munkaszolgálatra elvitt diakónus helyébe újak jöttek. Nagyobb hangsúlyt kapott a személyes lelki élet szükségessége. Sokszor majdnem csak ők voltak jelen a férfiak bibliakörén. Ennek hatása meglátszott a szórványmunkán és a körzetek gondozásán. A diakónusok a vidéki lelkipásztoroknak is felajánlották a szolgálatukat. Így sikerült a kamocsai, majd az aranyosi és megyercsi majd a padányi gyülekezetekkel az ottani diakónus testületek felállítására. Ennek eredménye lett a diakónusok első konferenciája, amelyre a komáromi templomban 1949 szeptemberében került sor, melyre 1950 tavaszán került sor Kamocsán. Ezen már arra gondoltak a megjelent presbiterek és diakónusok, hogy megkérik az egyházmegyét, hogy állítsa fel a békésbánati egyházmegye mintájára az egész egyházmegyében a diakónusi szolgálatot. Majd mozgalmat indított a diakónus testület az úrvacsorázási alkalmak kettővel felemelésére, amit el is fogadott a presbitérium. Megrendezték a télen az első diakónus szeretetvendégséget.[60] Az 50-es évek elején még volt lehetőség missziói

[60] GALAMBOS, Z. *A komáromi református diakónus szolgálat húsz éve.* 1950. Kézirat. A szerző

diakónia munkára, ám az államhatalom megszüntette az összes missziói munkát. A sorozatos egyházellenes intézkedésekkel lényegében teljesen lebénított minden egyházi munkát így minden diakónia szolgálatokat is.

A Komáromi gyülekezeti diakónia munkának volt egy másik, kevéssé ismert része, viszont a helyi diakóniai munkának az egyik legfontosabb munkaterületévé vált, ám ma már kikopott egyháztörténeti emlékezetből. A komáromi református szegényház létrejöttéről kevés információval rendelkezünk. Galambos Zoltán megállapítása szerint, valamikor a 19. század közepén hozták létre, ám ezeket az információkat is csupán hallomásból szerezte. Ekkor az egyik gyülekezeti tag hagyta az egyházközségre a házát, amely az egykori Tolnai utca 18. szám alatti házát azzal a felétellel hogy *„abba saját hibáikon kívül olyan öregségre jutott férfiak és nők helyeztessenek el, akik még valahogyan tudnak magukról gondoskodni, azonban nincs szegényeknek fejüket hová lehajtani."*[61]

Maga a szegényház a következő módon volt kialakítva. Az utcáról belépve bal oldalon volt egy kőépületben lévő szobában voltak a férfiak és ezen a részen volt a kamra. A jobb oldali épületrészben pedig a nők voltak elhelyezve. Ehhez az épületszárnyhoz tartozott egy úgynevezett magyar kéménnyel ellátott tűzhelyből, amelyből szabadon szállt fel a füst az egyre szűkülő kémény felé. Ugyan ebben az épületben lakott Farkas Károly egyházfi és harangozó. A telek részét képezte egy kert is, amely az egyházfié volt, amely gyümölcsös és veteményes is volt egyben, középen kúttal. A szegényházba kezdetben a presbitérium később már csak az algondnok engedélyével vették fel a rászorulókat. akik Galambos meglátása szerint a korai években még *„rendesebb öregek, otthontalanná vált özvegyasszonyok, özvegy férfiak laktak a szegényházban"*[62] akik még *„afféle tisztességes öregek voltak, akik szorgalmas templomba járással, a hétköznap reggeli és egész éven át délután is megtartott istentiszteleteken szorgalmasan részt vettek."*[63]

Az ellátásukért és a szállásért cserébe kisebb-nagyobb szolgálatokat is végeztek az egyháznak, mint például kitakarították a templomot. A szegényházban lakó emberekről a szekeresgazdák feleségei a „nagyasszonyok" gondoskodtak, fölváltva hordták nekik az ebédet. A szekeresgazdák a helyi gazdákból álló zárt közösség volt, amelynek tagjai reformátusok voltak. A feleségeik pedig a komáromi nőegylet oszlopos tagjait képezték, akik a korábban említett egyesületi diakóniai munkát végezték. Tehát a nőegylet diakónia munkájaként meghatározott szegénygondozás így kapcsolódik össze a református szegényházzal. Maga az egyházközség támogatás gyanánt gyertyával, majd petróleummal látta el őket, de a lakók rendszeresen kaptak pénzügyi támogatást a gyülekezet által fenntartott „szegények kasszájából". A gyülekezeti krónika szerint ekkor még a református szegényháznak „becsülete és tisztessége" volt a gyülekezetben és a városban egyaránt. A változás a századfordulóval állt be, mikor egyre több olyan lakója lett a szegényháznak, akik már semmilyen kapcsolatuk nem volt az egyházzal. *„Az elhunyt „tisztes öregek" helyébe, lezüllött életükkel sokszor mindenből kivetkőzött*

saját gyűjteménye, pp. 2–4.

61 GALAMBOS, Z. *Komáromi Kálvinista Krónika*. „A református szegényház.", 1964, 1.

62 GALAMBOS, Z. *Komáromi Kálvinista Krónika*. „A református szegényház." ,1964, 2.

63 GALAMBOS, Z. *Komáromi Kálvinista Krónika*. „A református szegényház." 1964, 2.

öregek, afféle koldus sorsra jutottak is kerültek a szegényházba. Ezeket nem tűrt meg otthon a gyermek, a testvér és így valami csekély ajándékot vetve az Egyháznak a rokonság: bejuttatták a mindenkitől megvetett koldus rokont a református szegényházba."[64] Ezzel egyre többen lettek a kéregetők és az alkoholisták. Az újonnan érkezők lényegében teljesen lezüllesztették a szegényházat, és az italozások, veszekedések és verekedések házává tették. Pati Nagy Sándor algondnok próbált közöttük rendet tenni, de nem sok sikerrel. Az ilyen körülmények között működő szegényház hamarosan a gyülekezet és város szégyenévé vált. A nőegyelt tagjai még ezekben az időkben is hordák vasárnaponként, sátoros ünnepkor az ebédet, a gazdák vittek egy-egy szekér rőzsét is adtak, ám ekkor már inkább a hálátlanság volt a köszönet a segítségért.

Ezeket a problémákat Galambos Zoltán az első években házilátogatásokkal próbálta megoldani, amikor a lelki beszélgetések során próbálta jobb útra vezetni őket. Ám az igyekezete ellenére semmilyen változást nem tudott elérni. Mindaddig sikertelenek voltak a próbálkozásai, amíg a gyülekezet diakonátusa kezébe nem vette a szegényház lakóinak a sorsát. Ettől kezdve hetente egy-két alkalommal diakónusok látogattak a lakókat, amellyel megindult egy rendszeres alkalmakból álló lelki gondozás, sőt a nőegyelt tagjai még nagybetűs bibliákat is vittek, hogy ne lehessen azzal a kifogással élni, hogy már olyan gyengén látnak, nem tudják elolvasni az apró betűs bibliai szövegeket. A rendszeres diakónia látogatások eredményeként kezdett visszaállni az eredeti állapot, amely a század elején volt. Sőt a szegényház felügyeletére egy-egy kinevezett diakónust választottak. Azok, akik nem voltak hajlandóak a változás útjára lépni, elhagyták a házat, helyükre pedig már csak jó magaviseletű idős nőket vettek fel. 1928 végén a szegényháznak hét idős női lakója volt.[65]

Amikor diakonátus pénzügyi helyzete lehetővé tette, az egyházi közpénztár segítségével felújították a szegényházat, amely új tetőt és konyhai berendezéseket kapott. A munkálatokat természetesen szintén a diakónusok végezték, ezzel is csökkentve a költségeket. Konkoly-Thege Béla gondnok költségvetése szerint, amelyet 1918. november 23-án mutatott be a presbitériumnak, a felújítás 5000 koronába került volna. Ekkora tételt a gyülekezet nem tudott előteremteni, mivel a legtöbb jótékonysági alapja elveszett a világháború alatt. Németh István püspök és komáromi lelkész 1919 februárjában tartott presbiteri gyűlésen elmondott beszéde után úgy döntött a presbitérium, hogy eladják a régi épületet és annak az árából egy újat fognak vásárolni, ám a régi épületre nem volt komoly érdeklődés. A városi tanács, mivel nem akarta átvenni a református szegényház lakóit a városi intézménybe, szakértőket küldött ki, hogy megvizsgálják az épületet. A vizsgálatot követően azt ajánlották az egyházi vezetőségnek, hogy inkább újítsák fel az épületet. A gyűjtést megindították, össze is gyűlt 4000 korona az önkéntes adományokból, illetve maga az egyházközség még további 1500 korona segélyt szavazott meg a felújításra. A folyamatos javítások sem segítettek a probléma megoldásában. A fő probléma az volt, hogy egy olyan épületet toldozgattak-foldozgattak, amely már nem volt alkalmas arra, hogy bármilyen komolyabb javítás rentábilis

[64] GALAMBOS, Z. *Komáromi Kálvinista Krónika*. „A református szegényház." 1964, 2.

[65] *Kis Tükör*, 1928. 1.évf, 4., p. 7.

legyen. 1936-ban gyűjtést indítottak egy másik, új épület építésére. A presbitérium 1938. augusztus 16-i ülésén konkrét tervekkel ált elő. A teljes költségvetés mintegy 70 000 koronát tett volna ki. A tervek szerint az új épület húsz elszegényedett lakó elhelyezésére lett volna alkalmas.[66] Az emeletes épület földszintjén lévő előcsarnokból nyíltak volna a lakószobák, a nappali, amely étkezőnek is használták volna. Az emeleten helyezték volna el az intézményt vezető diakonisszát, továbbá 2–3 vendégszobát melyekben *„az egyház vendégei vagy átutazó egyházi férfiak, nők testvéri szeretettel bibliás szellemű otthont találtak volna a diakonissza testvér gondviselése mellett"*[67]

A terv azonban csupán csak terv maradt, mert az 1938-as visszacsatolás hozta politikai változás és a világháború lefoglalta a gyülekezetet. A háborús hónapok nem kímélték sem Komáromot, sem a gyülekezetet. A szegényház épülete bombatalálatot kapott és használhatatlanná vált. A még menthető anyagokat a parókia javítására használták fel. A szegényházhoz tartozó egyházfi lakást renoválták és kiadták a harangozó fiának. Az egyházfinak és még néhány rászorulónak folyósítottak segélyt, ám a diakónus testület minden vagyonát átadta a gyülekezet kasszájába, mert máskülönben elkobozták volna, mint egyesületi vagyont.[68] Azt a fajta diakóniai munkát, amit az azt megelőző évtizedekben végeztek, már nem folytathatták, mert egyrészt az állami szintű egyházellenesség megtiltott minden szeretetszolgálati munkát, illetve az elszegényedett embereket beemelték az állami szociális hálóba. Mindezek ellenére nem maradt abba a gyülekezeti szegénygondozás, ám visszatért ahhoz a teológiai alaphoz, amely szerint az alapvető diakóniai szolgálat az egymásért való imádság, vagyis az imaszolgálat.

Reformovaná diakónia a sociálna práca v komárňanskom reformovanom zbore

Predkladaná štúdia prináša pohľad do histórie diakonickej a sociálnej činnosti Reformovanej cirkvi v Komárne. Zhromaždenie v podstate vykonávalo zborovú diakoniu, ktorá je základom reformovanej charitatívnej služby. Túto úlohu vykonávali dve sociálne združenia. Ženský spolok, založený v druhej polovici 19. storočia, bol prvým, ktorý organizoval pravidelnú zbierku finančných prostriedkov pre chudobných vo vyhradenom rozsahu. Bol založený kongregáciou, a nie z iniciatívy vyššej cirkevnej organizácie, čo mu zabezpečilo stabilné zázemie. Diakonická organizácia vznikla v tridsiatych rokoch 19. storočia popri ženskom spolku. Farár Zoltán Galambos zriadil 40-člennú radu z presbyterov a členov cirkvi, ktorá navštevovala reformovaných kresťanských obyvateľov v celom meste a pomáhala tým, ktorí to potrebovali. Ďalšou z úloh bolo udržiavať reformovaný chudobinec. Oba uvedené spolky pracovali ruka v ruke v zborovej diakonii dovtedy, kým ich proticirkevné opatrenia štátu nedonútili zastaviť všetku verejnú charitatívnu činnosť.

[66] GALO, V. *Református karitatív intézmények Szlovákiában és Kárpátalján a két világháború között – kitekintéssel a második világháború végéig*. 2017. doktori disszertáció, pp. 176–177.

[67] GALAMBOS, Z. *Komáromi Kálvinista Krónika*, 1964. 5.

[68] GALAMBOS, Z. *Komáromi Kálvinista Krónika*, 1964. 7–8.

Historia Ecclesiastica, XIII, 2022, 1

POLITICKÝ PROFIL KANONIKA ANDREJA CVINČEKA

Peter OLEXÁK

Political profile of canon Andrej Cvinček
The article focuses on one of the key figures within the Slovak politics: Andrej Cvinček (1880 – 1949), Catholic priest, vice president of the Czechoslovak Interim National Assembly and vice president of the Slovak National Assembly. Much has not been scientifically published about him so far. Cvinček, however, is one of these persons who did influence the modern national history of the 20th century. He belongs to a small Catholic elite who alienated himself with the politics of the Slovak People´s Party and forcefully criticized its party leaders. He sided with the thoughts of the Czeck minister Ján Šrámek and become the vice president of the Czechoslovak People´s Party in Slovakia. During the war he did not consent to the politics of the Slovak state and actively offered resistance. After the war, when he was already a member of the Slovak National Assembly, he co-founded the Christian Republican Party as he ceased to work within the presidency of the Democratic Party, which was a result of the April Agreement. He was an important and prominent person and a significant influencer of the political, religious and cultural life in Slovakia.
Keywords: *Andrej Cvinček, Andrej Hlinka, Jan Šrámek, Slovak People´s Party, Czechoslovak People´s Party, Democratic Party.*

Krátko po vypuknutí Slovenského národného povstania sa spojili občianske nekomunistické odbojové skupiny a 17. septembra 1944 vytvorili Demokratickú stranu (DS).[1] Členom protifašistického odboja bol i rodák z kysuckej obce Olešná – Andrej Cvinček (27. 11. 1880 – 16. 5. 1949). Patril k predstaviteľom slovenských kresťanských demokratov prvej polovice minulého storočia, hoci jeho politická cesta nezačínala v DS.[2]

Andrej Cvinček bol dvadsať rokov členom Slovenskej ľudovej strany (SĽS). Patril medzi jej prvých členov. Bol katolíckym kňazom. Vysviacku prijal v roku 1904 a ako kaplán pôsobil na viacerých miestach Nitrianskej diecézy (Nováky, Horná Súča, Zákopčie, Čápor, Divín). Veriaci ho mali radi pre jeho povahu pokojného a obetavého človeka.[3] Akonáhle sa začal angažovať v spolkovej a osvetovej činnosti zameranej na oživenie slovenského národného povedomia, upadol do nepriazne nitrianskeho biskupa. Okrem iného bol tiež členom Slovenskej muzeálnej spoločnosti. Nitriansky biskup Imrich Bende reagoval podráždene na ak-

[1] Príspevok je výstupom projektu VEGA 1/0345/20 Andrej Cvinček – kňaz a politik SYRNÝ, M. *Slovenskí demokrati ´44 – 48. Kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944 – 1948.* Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2010, s. 10.

[2] Typológiu osobností v politike spätých s cirkevným a náboženským prostredím zhodnotil a popísal MAREK, P. K typologii osobnosti v politice a politické straně. In *Politologica*. ISSN 1214-3251, 2005, č. 4, s. 123 – 134.

[3] Diecézny archív Nitra, (ďalej DA Nitra), fond (ďalej f.) Andrej Cvinček, List farníkov zo Zákopčia, 10. 2. 1910.

tivity mladého kaplána a Cvinček bol nútený zmieriť sa s častým prekladaním.[4] Bendeho nástupca, biskup Viliam Bathyány, vyhlásil, že Cvinčekovi nemôže dať faru, pretože kazí veriacich, nakoľko ich vychováva v slovenskom duchu.[5]

Z pohľadu na budovanie straníckej kariéry bolo okrem spolkových aktivít kľúčové, že sa začal presadzovať i politicky. Pred voľbami v roku 1910 bojoval za zavedenie všeobecného tajného volebného práva, ale aj proti uzatváraniu dohôd Slovenskej národnej strany (SNS) s vládou Khuena-Hedervárya. Vystupoval ako rečník na politických stretnutiach spolu s Ferdišom Jurigom, Pavlom Blahom a Jánom Mudroňom.[6] Prispieval do novín a hlásil sa k myšlienke česko-slovenskej vzájomnosti. Potvrdil to účasťou na zjazde Československej jednoty v Luhačoviciach v roku 1912.[7] Vďaka Jurigovi, ktorý vo voľbách v roku 1910 obhájil poslanecký mandát, sa spolu s ním čoraz častejšie objavoval na zasadnutiach SĽS, kde sa rokovalo o jej osamostatnení od SNS. Počas ustanovujúcej porady v Žiline 29. júna 1913 sa stal členom jej výkonného výboru.

Medzitým bol krátky čas správcom farnosti v Sokolíkoch a Mojtíne. Lenže kvôli svojim aktivitám, s ktorými nesúhlasili jeho predstavení, sa v roku 1918 stal opäť kaplánom. Jeho pôsobiskom sa stalo Krásno nad Kysucou[8], kde sa rok po zmene štátneho režimu stal administrátorom farnosti a v roku 1926 farárom.

Bol aktívny v miestnej samospráve i rôznych záujmových organizáciách. Po príchode do Krásna nad Kysucou takmer dvadsať rokov zasadal v obecnom zastupiteľstve a bol tiež predsedom miestnej školskej rady.[9] Od roku 1918 bol členom predstavenstva Spolku sv. Vojtecha, ktorý po vojne oživil svoju činnosť a v roku 1921 sa stal predsedom miestneho odboru Matice slovenskej v Čadci.[10]

V jeho prípade sa mimoriadnym urýchľovačom politickej aktivity stali udalosti po vzniku ČSR. Keďže národne orientované duchovenstvo nemohlo presadiť svoje zámery v predvojnových podmienkach, dobiehalo to po vzniku republiky. Cvinček sa od jej konštituovania hlásil k jednotnému štátu Čechov a Slovákov. Vyjadril to na prvej porade katolíckeho duchovenstva v Žiline v roku 1919, ktorú zvolal Andrej Hlinka, ale i na zjazde kysuckého duchovenstva v Čadci 22. júna 1920.

Napriek tomu, že v čase rozpadu monarchie ho nadchýnala myšlienka spoločnej republiky, po zrážke s prvými problémami v spoločnom štáte sa jeho predstavy kryštalizovali v prospech krajinskej autonómie. Jedným z prvých Cvinčekových prejavov, ktorý predstavoval jeho aktuálne politické názory, bolo vystúpenie na zasadnutí výkonného výboru SĽS v Žiline. Konalo sa dva dni pred Vianocami v roku 1921. Zúčastnili sa na ňom i traja novovysvätení biskupi (Marián Blaha,

4 Z uherské samosprávy. In Čas, 1908, roč. 22, č. 125, s. 1.

5 DA Nitra, f. Andrej Cvinček, č. 1797/1917.

6 Shromaždenie v Trenčíne. In *Národné noviny*, 1910, roč. 41, č. 46, s. 1.

7 Československé porady v Luhačovicích. In *Národní listy*, 1912, roč. 52, č. 223, s. 4.

8 Krásno nad Kysucou bolo chudobnou farnosťou bez farského obročia. Jediným nehnuteľným majetkom fary bola záhrada s rozlohou 200 siah (cca 720 m²). DA Nitra, f. Andrej Cvinček, č. 2518/1926.

9 DA Nitra, f. Andrej Cvinček, č. 1564/1924.

10 PEHR, M. a kol. *Cestami kresťanskej politiky. Biografický slovník k dějinám křesťanských stran* v českých *zemích*. Praha : Akropolis, 2007, s. 51.

Karol Kmeťko, Ján Vojtaššák). Hoci podujatie malo slávnostný charakter, situácia bola napätá. SĽS sa niekoľko mesiacov po celonárodných voľbách ocitla na politickej križovatke. Cvinček v úlohe člena výboru SĽS vystúpil s prejavom, v ktorom sumarizoval politické udalosti ostatných mesiacov.

Československá strana lidová (ČSL) na čele s jej predsedom Šrámkom a SĽS mali do novembra 1921 pomerne priateľské vzťahy. Okrem toho, že ich spájal rovnaký konfesionálny základ, spoločne kandidovali vo voľbách v roku 1920 a tvorili spoločný poslanecký a senátorsky klub. Napriek rozdielnym názorom (Hlinka presadzoval myšlienku samostatného riadenia slovenského územia slovenskou správou, teda autonómiu, pričom Šrámek obhajoval jednotnú správu na území celého štátu), obaja predsedovia katolíckych strán už pred voľbami v roku 1920 uzavreli pakt, že každá strana bude kandidovať osobitne. ČSL však nebrala dohodu vážne, takže niektorí slovenskí kandidáti kandidovali i na Slovensku pod jej hlavičkou.

Cvinček považoval spojenie SĽS s ČSL za neudržateľné. Šrámkovej strane Hlinkovci vyčítali nedostatočné angažovanie pri obrane slovenských katolíckych záujmov.[11]

Keď po páde vlády Jana Černého (26. 9. 1921) Šrámek vstúpil do vlády Edvarda Beneša, Hlinka odmietol vysloviť dôveru programovému vyhláseniu a v denníku *Slovák* začal ostro kritizovať vzťah Čechov k Slovákom a trval na vytvorení slovenskej autonómie. Vyhlásil: *„Neustúpime z politického bojiska doposiaľ, kým pre Slovensko nevybojujeme politickú autonómiu. Autonómia je nielen životnou otázkou slovenského národa, ale aj ČSR. Slováci majú nielen historické právo na autonómiu, ale za také riešenie slovenského problému jasne hovoria aj súčasné pomery na Slovensku.*“[12] Vzťah medzi ČSL a SĽS ochladol. Na jednej strane autonomistické nálady slovenských ľudákov sťažovali pozíciu Jana Šrámka vo vláde a na druhej strane Hlinkovci považovali jeho účasť v Benešovej vláde za prekážku napĺňania svojho programu.[13] Situácia nebola jednoduchá. Cvinček odsudzoval lojalitu slovenských poslancov, ktorí sa snažili vystupovať ako „dobrí republikáni“, ale v skutočnosti škodili politike SĽS. Všetci, ktorí poznali Cvinčeka, vedeli, že pod politikou SĽS myslel predovšetkým na ochranu záujmov katolíckej cirkvi na Slovensku a úlohu strany pri obrane duchovného dedičstva slovenského národa v novovzniknutom štáte.[14]

O týchto dôvodoch písal denník *Slovák* už od augusta 1921. Najvyhrotenejším problémom bola otázka katolíckych stredných škôl na Slovensku. Všetky československé strany v auguste 1921 podpísali dohodu s ministrom školstva. Jej obsahom bolo vrátenie slovenských katolíckych gymnázií (Nitra, Ružomberok, Banská Bystrica). Dohoda sa nezrealizovala kvôli pádu úradníckej vlády, a teda aj ministra Josefa Šusta. Po ňom prevzal ministerské kreslo Vavro Šrobár. Nemal

11 SIDOR, K. – VNUK, F. *Andrej Hlinka 1863 – 1938*. Bratislava : Lúč, 2008, s. 475.

12 Slovenský národný archív (SNA), Bratislava, f. Andrej Hlinka, č. 830, k. 7.

13 DVORŠČÁKOVÁ, Z. Vzťah Jana Šrámka a Andreja Hlinku a jeho vplyv na vývoj pomeru medzi českým a slovenských katolicizmom. In MAREK, P. o kol. *Jan Šrámek a jeho doba*. Brno : CDK, 2011, s. 273 – 275.

14 SIDOR – VNUK. *Andrej Hlinka*, s. 475.

však dôveru SĽS, a to jednak pre spory s Hlinkom, jednak verejne známy odpor voči cirkevným školám (vrátane evanjelických).

Hlinka podmienil účasť na hlasovaní o štátnom rozpočte vrátením katolíckych gymnázií katolíckej cirkvi. Spoločný poslanecký klub ČSL a SĽS sa rozhodol podporiť Hlinku a spolu s ním vyvinúť tlak na nového ministra školstva, aby sa problém slovenských katolíckych gymnázií neodkladal. Dohoda bola záväzná, ale Šrámek v pozícii predsedu klubu všetkých katolíckych strán vydal pokyn na hlasovanie. Každý člen klubu musel byť prítomný v snemovni a hlasovať za rozpočet. Hoci Hlinkovci sa k hlasovaniu pridali a návrh rozpočtu podporili, Hlinka 26. novembra 1921 napísal Šrámkovi list, že poslanci SĽS vystupujú zo spoločného poslaneckého klubu a vstupujú do opozície. No ubezpečil ho, že nejde o krok proti lidovej strane Čiech a Moravy.[15] V tom čase ešte nikto neveril, že by sa to mohlo zmeniť a ich rozpor mohol byť trvalý.

Navonok sa zdalo, že Cvinček sa začiatkom dvadsiatych rokov bezvýhradne stotožňoval s politikou SĽS a plnil si stranícke úlohy. Pridal sa ku straníckej kritike Martina Mičuru, ktorý ako nový minister s plnou mocou pre správu Slovenska, zakázal zbierku na jediné katolícke gymnázium v Kláštore pod Znievom a neprijal ani deputáciu vedenú bankovým úradníkom a členom SĽS Gabrielom Volkom. Za Mičurovým rozhodnutím boli aj iné dôvody. Hoci bol členom SĽS, sympatizoval s politikou ČSL a čoskoro do nej vstúpil.[16]

Cvinček stál po Hlinkovom boku od vzniku strany. Bol jeho spolupracovníkom, ale aj kritickým pozorovateľom. Viaceré udalosti začiatkom dvadsiatych rokov spôsobili, že sa začal od neho odkláňať.[17] Hlinka uprednostňoval mladú poprevratovú generáciu straníkov, medzi nimi Vojtecha Tuku a Alexandra Macha. Od leta 1921 Tuka uverejňoval články o širokej autonómii Slovenska a navrhoval vytvorenie dvoch národných štátov. Na podnet Hlinku vypracoval návrh zákona týkajúci sa autonómie, ktorý vyšiel 10. júla 1921.[18]

V auguste roku 1922 sa v anglických novinách objavilo Žilinské memorandum výkonného výboru SĽS, ktorého členom bol aj Cvinček. Obsiahly text v zahraničných novinách upriamoval pozornosť svetovej verejnosti na dianie v ČSR a apeloval na svetových predstaviteľov, aby sa postavili proti utláčaniu Slovákov Čechmi. Článok vyvolal prekvapenie. Výkonný výbor SĽS sa od memoranda dištancoval a vyhlásil ho za podvrh. Z autorstva bol podozrivý Tuka, no záležitosť sa dôkladne nevyšetrila a autor ostal bez trestu.[19] Ochrana Tuku zo strany Hlinku bola v očiach Cvinčeka vážnym pochybením. Navyše Hlinka sa dostal do sporu s prezidentom Benešom, ktorý s prekvapením sledoval Hlinkove aktivity v prospech získania slovenských obcí na Orave a Spiši z Poľska výmenou za Tatranskú Javorinu. Do-

15 HLINKA, A. Rozhodli sme sa. In *Slovák*, 1921, roč. 3, č. 268, s. 2.

16 MARŤÁK, M. Andrej Hlinka a Martin Mičura – k začiatkom ich politického i osobného vzťahu. In LETZ, R. – STANO, P. (ed.). *Národe môj: Pamätnica 150. výročia narodenia Andreja Hlinku*, Bratislava : PostScriptum, 2015, s. 141.

17 CVINČEK, A. Otvorený list pánu Ondrejovi Hlinkovi. In *Ľudová politika*, 1931, roč. 5, č. 202, s. 2.

18 SIDOR – VNUK. *Andrej Hlinka*, s. 461.

19 RYCHLÍK, J. Češi a Slováci *ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992.* Praha : Vyšehrad, 2012, s. 115.

chádzalo k eskalácii napätia voči SĽS nielen v parlamente, ale i regiónoch. Hlinka na ochranu straníckych zhromaždení v obciach vyzýval, aby okrem polície a četníkov, boli prítomné aj osobitné „*skupiny rodobrancov* a štátobrancov“[20], ktoré by zaručovali pokojný priebeh schôdzí.

Cvinček pred voľbami v roku 1925 definitívne dospel k presvedčeniu, že v SĽS nemá čo hľadať. Bol mu bližší demokratický spôsob vedenia ČSL, než posilňovanie autoritatívneho vodcovského princípu vedenia v SĽS, ktorá vstúpila do volieb so zmeneným názvom – Hlinkova slovenská ľudová strana (HSĽS).

Cvinček nepodporil HSĽS ani vo svojej farnosti, voči čomu sa ohradilo tamojšie ľudácke voličstvo. Poslalo Hlinkovi anonymný list a obvinilo Cvinčeka z antikampane.[21] Nielen Cvinček, ale aj jeho kaplán Pavol Kollár v tom čase už otvorene podporovali politiku ČSL. Pridal sa k nim i miestny notár. Takáto politická orientácia, bola v prevažne ľudáckom prostredí vážnym prehreškom. Cvinčekova popularita vo farnosti náhle upadla a zhoršil sa i vzťah s dekanom, ktorý s ním prestal komunikovať.[22]

Voľby v roku 1925 však pre HSĽS dopadli úspešne. Po voľbách Cvinček oficiálne vystúpil zo strany. Ako dôvod uviedol nesúhlas s predsedom a spochybnil Hlinkovu moc. Denník Ľudová politika uverejnil Cvinčekov otvorený list Hlinkovi: *„Čo sa mňa týče, veru sa Vám musím priznať, že som si Vás veľmi vysoko vážil, až do r. 1919 a či 1920, preto, že mi imponovala jedna Vaša vlastnosť, ktorou ste najviac šermovali: oddanosť Rímu. No ale v spomenutom roku som čosi takého videl na papieri, čo mňa veľmi zmiatlo, a potom som začal na Vás kritickejším okom sa dívať i v politike i na poli cirkevnom. Tomu ste boli Vy sám a nik iný na príčine.“*[23] Cvinček nesúhlasil ani s Hlinkovou predstavou autonómie. Považoval ju za prvý krok k dualizmu v ČSR. Toto presvedčenie zdieľal spoločne so svojím biskupom Karolom Kmeťkom.[24] Kmeťko si ho vážil pre jeho ľudské i duchovné kvality. Dňa 1. júla 1926 ho vymenoval za sídelného nitrianskeho kanonika a zveril mu správu hospodárskych záležitostí biskupstva.[25]

Kmeťko oveľa viac než s Hlinkovým vedením politiky sympatizoval s politikou Jana Šrámka. Dokonca v januári 1925 inicioval stretnutie oboch predstaviteľov katolíckych strán, aby obnovili vzájomnú spoluprácu.[26] Napriek tomu počas volieb došlo k meraniu síl medzi Hlinkom a Šrámkom a stali sa ešte väčšími rivalmi.

Šrámek sa na Slovensku nedal odradiť volebným neúspechom. Posmelený českými politikmi a sklamanými bývalými Hlinkovými spolupracovníkmi sa rozhodol posilniť štruktúry a aktivity ČSL na Slovensku.

---

[20] Faraoniti a Herodiáni. Súrna interpelácia poslanca Andreja Hlinku a spoločníkov na ministra vnútra a pravosúdia v záležitosti zhabania Slováka zo dňa 2. februára 1923 číslo 33. In *Slovák*, 1923, roč, 5, č. 46, s. 1 -2.

[21] DA Nitra, f. Andrej Cvinček, č. 625/1926.

[22] DA Nitra, f. Andrej Cvinček, č. 418/1925.

[23] CVINČEK, A. Otvorený list pánu Ondrejovi Hlinkovi. In *Ľudová politika*, 1931, roč. 5, č. 202, s. 2.

[24] KÖRPER ZRÍNSKY, K. *Môj život*. Bratislava : Lúč, 1993, s. 126 – 127.

[25] MARŤÁK. *Andrej Hlinka a Martin Mičura*, s. 141.

[26] DVORŠČÁKOVÁ. *Vzťah Jana* Šrámka a Andreja Hlinku, s. 276.

Cvinčekova opatrná a váhavá povaha budila navonok dojem, že za jeho rozhodnutím odísť zo strany stál biskup Kmeťko. Hlinka bol o tom presvedčený. V denníku *Slovák* vystúpil proti nitrianskemu biskupovi, že rozbíja katolícke šíky. Tlačový orgán ČSL Ľudový *chýrnik*, ktorý vychádzal na Slovensku a redigoval ho kňaz nitrianskej diecézy Peter Briška, nečakal a na obranu svojho biskupa zaútočil na Hlinku: *„Keď už nadal a nakydal blatom na Hamaja, Cvinčeka, Ružičku, Leitmana, Smiešku, Kollára, dra Mičuru, Brišku a mnohých iných katolíckych pracovníkov, ktorí mu – ako dákemu faraónovi, nechcú za cibuľu robiť pyramídy, dobre, ale akým právom sa púšťa Hlinka tak hnusným spôsobom do osv. pána biskupa v Nitre, ktorému on sám osobne veľmi mnoho môže ďakovať? Nazvať Kmeťkovu biskupskú aulu „nitrianskou cirkevnou kamarilou", toho sa ešte ani socialisti ani komunisti nedopustili, to si dovoľuje len Hlinka vo svojej nekonečnej drzosti a diktátorskej rozpínavosti."*[27]

Spory sa vyhrocovali a prerástli do otvoreného konfliktu. Hlinka v novinách vykreslil Cvinčeka ako karieristu, ktorý vystúpil z HSĽS iba preto, lebo sa nestal poslancom. Cvinček to dementoval, keď povedal: *„O kandidatúru som sa nikdy nezaujímal."*[28]

Faktom je, že Šrámkovi sa okrem Kmeťka a Cvinčeka podarilo získať na svoju stranu i banskobystrického biskupa Mariana Blahu, trnavského apoštolského administrátora Pavla Jantauscha a niekoľko známych kňazských osobností (Karola Antona Medveckého, Alojza Kolíska, Pavla Žišku, Ambróza Lazíka a ďalších).

Hlinka považoval odídencov za zradcov. Janovi Šrámkovi adresoval slová: *„Bratská strana lidová napadla nás od chrbta zákernícky, a toto nebude nám možno zabudnúť nikdy"*.[29]

ČSL sa nemusela o nič usilovať.[30] Svoje urobili vnútrostranícke krízy v HSĽS. Bolo len otázkou času, kedy odídenci nájdu politické zázemie v ČSL a pokúsia sa jej program šíriť i na Slovensku.

Hlinka si neželal prítomnosť ČSL na Slovensku. O Cvinčekove aktivity sa preto začal zaujímať denník *Slovák* a rozpútal voči nemu znevažujúcu kampaň. Prvý spor sa riešil na cirkevnom súde už v apríli 1926. Hlinka poslal na biskupský úrad v Nitre anonymnú sťažnosť Cvinčekových farníkov z filiálky Zborov nad Bystricou. Farníci sa sťažovali na farára a kaplána, že si neplnia kňazské povinnosti, ale zdržiavajú sa mimo farnosti a kortešujú za ČSL po susedných obciach.

Vyšetrovanie vedené generálnym vikárom a dekanom potvrdilo, že kaplán Pavol Kollár pred voľbami v roku 1925 skutočne poslal žiadosť o zastupovanie do františkánskeho kláštora v Žiline, pričom sám cestoval po župe a kortešoval za ČSL. Na kortešovanie mimo svojej farnosti však potreboval súhlas ordinariátu. Obvinenia na Cvinčeka sa ukázali ako nepravdivé. Žalobcovia tvrdili, že v Zbo-

[27] Ostrý útok Hlinkov proti najdôst. p. biskupovi drovi Kmeťkovi. In Ľudový *chýrnik*, 1927, roč. 1, č. 1, s. 6.

[28] CVINČEK, A. Otvorený list pánu Ondrejovi Hlinkovi. In *Ľudová politika*, 1931, roč, 5, č. 202, s. 2.

[29] HLINKA, A. Drahý Národe slovenský! In *Slovák*, 1925, roč. 7, č. 261, s.1.

[30] MARUNIAK, M.. Pokusy o príchod Československej strany lidovej na Slovensko do roku 1925 a postoje Slovenskej ľudovej strany pohľadom dobovej tlače. In *Studia Theologica*, ISSN 1212-8570, 2018, roč. 20, č. 4, s. 183 – 184.

rove, kde väčšinu hlasov získala HSĽS, sa im farár po voľbách vyhrážal, že už nebude spovedať každú nedeľu, ale len dva razy do roka a odmietol vyspovedať istú ženu. Prosili biskupa, aby zjednal nápravu, čo znamenalo, že mal vymeniť farára i kaplána. Situácia bola napätá. Starosta v Zborove nad Bystricou sa musel písomne zaručiť, že zabezpečí pokoj a poriadok, aby sympatizanti ľudákov nenapadli farára Cvičenka, keď príde na bohoslužby či pochovávať. Na druhej strane, biskup Kmeťko prosil Cvinčeka, aby pre falošné obvinenia, ktoré sa objavili i v tlači, nepodal žalobu na svetský súd. [31]

V júni 1927 sa v Trenčianskych Tepliciach konal prvý zjazd ČSL na Slovensku. Zúčastnilo sa na ňom 200 delegátov. Hlavným orgánom sa stal krajinský zjazd a 24 členný krajinský výbor s osemčlenným predsedníctvom. Cvinček bol zvolený za podpredsedu strany a jej konateľa na Slovensku. Okrem toho mal na starosti volebný fond. O jeho stave a menách darcov následne informoval v tlačovom orgáne strany Ľudový *chýrnik*.

Ambície predstaviteľov strany a jej členov siahali ďaleko, a to hlavne v prvých dňoch existencie. Odmietli autonómiu a podporili krajinské zriadenie. Program strany bol sformulovaný v desiatich bodoch. Jeho ideologickými a politickými piliermi boli česko-slovenská vzájomnosť, kresťanský solidarizmus, podpora krajinskému zriadeniu, boj proti autonómii, pozdvihnutie hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho života na Slovensku. Spoluautorom programu bol Cvinček.[32]

Realizácia programu bola náročná. ČSL na Slovensku prispela k prehĺbeniu nespokojnosti. Bola vykresľovaná ako rozkolnícka strana. Hlinkovi prívrženci ju obviňovali z podielu na korupcii a kritizovali amorálnosť politického boja slovenských kňazov, ktorí dostali označenie lidovci a mičuráci. Na druhej strane ČSL si uvedomovala zložitú situáciu Slovenska v spoločnom štáte.[33]

Na spoločnej konferencii českých a slovenských biskupov v Olomouci 2. – 3. októbra 1928 Cvinček vystúpil so správou, v ktorej poukázal na cirkvi škodlivé metódy HSĽS a jej predsedu. Popísal podkopávanie autority biskupov, kňazstva a zaťahovanie svätých vecí *„do bahna politiky"*.[34] Pritom vychádzal z osobnej skúsenosti. Bohoslužby, na ktorých sa zúčastnil, ľudácka tlač nazývala mičuráckymi banketmi a politickými manifestáciami.[35] Politická orientácia zídených biskupov bola v prospech ČSL. Všetci českí a moravskí biskupi boli jej členmi. Napriek tomu, že zasadnutie i memorandum mali dôverný charakter, prívrženci HSĽS sa rozhodli zverejniť niektoré informácie v novinách.

Vstup do veľkej politiky prinášal so sebou tvrdý politický zápas. Hlinka razil heslo: Čechy Čechom, Morava Moravanom, Slovensko Slovákom. Emotívne vyhlásil: *„Mičurákov vám zo Slovenska pošleme! Na Slovensku nesmie byť ani jed-*

[31] DA Nitra, f. Andrej Cvinček, č. 625/1926.

[32] Prečo nelikvidujeme, čili čo chce Československá strana ľudová na Slovensku. In Ľudový *chýrnik*, 1927, roč. 2, č. 10, s. 3-6.

[33] KULLOVÁ, L. Život a verejné pôsobenie Andreja *Cvinčeka* : diplomová práca. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2013, s. 23 – 24.

[34] DA Nitra, f. Andrej Cvinček, Cvinčekov list z 30. 7. 1931.

[35] Mičurácky banket v Trenčíne. In Ľudový *chýrnik*, 1927, roč, 2, č. 1, s. 5.

ného mičuráka!“[36] Po konferencii v Olomouci Hlinka podal na Cvinčeka žalobu na cirkevný súd a okrem slovenskej ČSL zaútočil v novinách i na biskupský zbor, ktorý mu nemal diktovať a radiť v politických záležitostiach.[37]

Cirkevný súd v Nitre a Kongregácia koncilu vo Vatikáne Hlinkovu žalobu zamietla. Hlinka ani potom neprestal útočiť na Cvinčeka. Tvrdil, že mal byť vyzlečený z kňazského rúcha spolu s kanonikom Michalom Beňom (nitriansky kanonik, člen ČSL) a biskupom Kmeťkom.[38] Žalobu podal aj Cvinček.[39]

Problém memoranda sa objavil ešte raz v roku 1932, keď sa Cvinček objavil ako svedok v spore bývalého poslanca a svojrázneho odporcu Andreja Hlinku – Ferdiša Jurigu. Krajský súd v Trenčíne žiadal predložiť memorandum ako dôkazový materiál. Cvinček túto situáciu nezneužil a neuprednostnil ťaženie proti Hlinkovi pred stabilizovaním katolíckeho politického tábora. Krátko pred súdnym pojednávaním Cvinček napísal svojmu biskupovi: „*Memorandum nebolo venované verejnosti a týkalo sa i takých vecí, ktoré v záujme cirkevnom vonkoncom nepatria pred verejnosť, neviem, či môžem zadosťučiniť výzve krajinského súdu a memorandum predložiť na pojednávaní, ktoré bude verejné. Mám za to, že nemôžem tak učiniť bez predbežného svolenia cirkevnej vrchnosti.*“[40] Podľa rozhodnutia nitrianskeho biskupa na zverejnenie memoranda bol potrebný súhlas celého biskupského zboru, ktorý sa zišiel v Olomouci v roku 1928.

Na zjazde v Košiciach 28. októbra 1928 predseda strany Martin Mičura ocenil prácu Čechov na Slovensku a kanonik Cvinček vysvetlil, že i Slovenská ČSL chce autonómiu, ale krajinskú, podľa vzoru Čiech a Moravy.[41] Týmto sa nie náhodne vrátil k zámerom pred parlamentnými voľbami v roku 1920.

Cvinček sa v politickom živote ešte výraznejšie zviditeľnil v momente, keď sa konali voľby do krajinského zastupiteľstva (2. 12. 1928). Boli to prvé voľby svojho druhu, ktoré zároveň ukázali, že aj keď HSĽS bola stále najsilnejšou stranou na Slovensku, v porovnaní s výsledkami z parlamentných volieb v roku 1925 stratila takmer jednu tretinu voličskej podpory (preferencie klesli z 34,3 % na 24,5 %).

Napriek silnej protikampani ČSL získala na Slovensku predsa len nejaké úspechy. Časť Hlinkových voličov hlasovala za ČSL. V celkovom poradí spomedzi trinástich strán skončila na ôsmom mieste. Nárast však zaznamenali i socialistické strany, sociálnodemokratická a komunistická strana. Cvinček sa dostal do 54 členného krajinského zastupiteľstva. Pracoval v dvoch výboroch: okresy a živnostenské záležitosti.

Bol zástancom administratívnej samosprávy v rámci štátnej politickej jednoty. V roku 1930 poskytol rozhovor Ľudovému *chýrniku* z príležitosti svojich päťdesiatych narodením, kde povedal: „*Tých 15 mesiacov, ktoré uplynuli od prvého zhromaždenia krajinského zastupiteľstva, možno tak označiť, že to bol boj*

[36] SIDOR – VNUK. *Andrej Hlinka*, s. 690.

[37] HLINKA, A. Hosanna – Ukrižuj ho. In *Slovenská pravda.* 1929, roč, 10, č. 13, s. 4.

[38] Ešte vždy tá stará pesnička. In Ľudový *chýrnik*, 1929, roč. 4, č. 21, s. 3.

[39] Hlinka před cirkevní soud. In *Národní listy*. 1928, roč. 68, č. 349, s. 2.

[40] DA Nitra, f. Andrej Cvinček, č. 2005/1932.

[41] TRAPL, M. Český politický katolicizmus v letech 1918 – 1938. In FIALA, P. a kol. Český politický katolicizmus 1848 – 2005. Brno : CDK, 2008, s. 253.

a práca. Boj zo strany byrokracie o uplatnenie myšlienky autonómnej vo výbore samom a bola to práca zemskej autonómie Slovenska. Naše úrady veľmi ťažko znášali tú myšlienku, že musia opustiť tú moc rozhodovania, ktoré dosiaľ mali a že ju musia prepustiť ľudovým zástupcom. Za starých čias mali sme malé župy, potom prišli veľké župy, ktoré síce mali svojich zástupcov v zastupiteľstvách župných, ale akosi pre menší horizont obmedzenosti nevedeli vyvinúť tú schopnosť, ktorá sa vyžadovala, tak potom prešla na úradníctvo a tým dalo sa predvídať, že príde zrážka medzi úradníctvom a autonómnym zborom Slovenska."[42] Cvinček zostal činný na pôde krajinského zastupiteľstva do roku 1935.

Svoju činnosť v ČSL bral vážne. Pripravoval sa na prednášky, stranícke schôdze, písal do novín, cestoval.

Jeho pozícia v nitrianskej kapitule, kde mal na starosti majetok biskupstva i jeho politické funkcie spojené s majetkovými a finančnými záležitosťami, ho posúvali do roly odborníka na hospodárstvo. V roku 1927 ho Zväz ľudových zemedelcov na Slovensku prijal za člena ústredného výboru.[43] Hoci sa niektorí pýtali, či ich musí zastupovať farár – neživnostník, pravdou bolo, že Cvinček sa pohyboval v tejto oblasti minimálne od roku 1914, kedy bol členom správy Mešťanskej banky v Trenčíne.[44]

V roku 1928 sa stal členom zmiešanej vládnej komisie, ktorá mala za úlohu usporiadať cirkevné majetky v súlade s pripravovanou pozemkovou reformou. O rok neskôr sa stal predsedom Ústrednej správy cirkevných majetkov. Bol tiež predsedom nútenej správy Rožňavského biskupstva. V roku 1929 sa vo funkcii hlavného referenta výboru pre živnosti, obchod a remeslá zúčastnil rokovaní na Ministerstve vnútra o krajinskom rozpočte. Išlo o mimoriadne zložité rokovania, nakoľko Slovensku hrozilo, že dostane znížený rozpočet o jednu pätinu.

Cvinčekov výbor vypracoval osnovu rozpočtu a dbal na jeho využitie na celoslovenskej úrovni. Začiatkom roka 1930 vyhlásil: „*Uvedením do života krajinskej správy slovenské živnostníctvo, priemysel a obchod má výhľady na lepšiu budúcnosť, ako sa mu ušlo počas župného systému. Na Slovensku sa množia sťažnosti, že obchod je v cudzích rukách, že živnostníctvo a remeselníctvo upadá a len veľmi biedne vie konkurovať zamoravskému živnostníctvu, no pritom je potrebné uznať, že sama slovenská verejnosť nevenovala mu dostatok pozornosti, ktorá je po národohospodárskej a sociálnej stránke skutočne potrebná. Je potrebné však skonštatovať, že toto neprajníctvo nášmu živnostníctvu sa pomaly vytráca, čo sa ukázalo pri zostavovaní rozpočtu na tento rok, ktorý v osobitnej kapitole vykazuje 5 600 000 Kčs na povznesenie a emancipáciu živnosti, remesla a obchodu. Vybudovaním Krajinskej živnostenskej rady, dobudovaním a osebestačnením Krajinského Sväzu Živnostenských Spoločností a grémií, - pokrajinštením a rozmnožením Psychotechnického ústavu na viacerých miestach Slovenska, povznesením živnostenského školstva a pečlivosťou o živnostenský a obchodnícky dorast, - podporovaním a or-*

[42] Referát nášho jednateľa a člena krajinského výboru vdp. Kanonika Cvinčeka. In Ľudový *chýrnik*, 1930, roč. 5, č. 22, s. 6.

[43] Snemovanie našich ľudových roľníkov v Trnave. In Ľudový *chýrnik*, 1929, roč. 4, č. 9, s. 4.

[44] Záverečné účty Mešťanskej banky úč. spol v Trenčíne. In *Národné noviny*, 1914, roč. 45, s. 6; Náš jubilant. In Ľudová politika, 1930, roč. 5, č. 9, s. 4.

ganizovaním turistického ruchu atď., isteže kladieme základy lepšej budúcnosti a životaschopnosti povolania stá a státisíce chudobných ľudí."[45]

Cvinček sa v svojej práci riadil podľa kresťansko-sociálnych zásad obsiahnutými v encyklike *Rerum novarum* pápeža Leva XIII.[46] Napriek tomu, že politickí rivali kritizovali jeho zapredanie sa *Šrámkovej* ČSL, priatelia, ale i širšia živnostnícka verejnosť obdivovali jeho usilovnosť, svedomitosť a pracovné nasadenie.[47]

ČSL na Slovensku bola však iba malou okrajovou stranou. Keď sa v roku 1929 v rámci ČSL objavili prúdy, vystupujúce proti vlastnému vedeniu, nepokojnú situáciu využila HSĽS a vyvinula iniciatívu na vytvorenie spoločného katolíckeho bloku. Napriek tomu, že *ČSL* vnímala túto ponuku ako snahu o likvidáciu mičurovcov na Slovensku, za ich zánik mohla najmä rastúca popularita HSĽS, ale aj podobný politický program či nenaplnené osobné ambície.

Pred blížiacimi sa regionálnymi, krajinskými a parlamentnými voľbami, ktoré sa konali v *tom* istom roku (1935), Hlinka vyhlasoval, že v týchto kľúčových voľbách pôjde o boj medzi pražským centralizmom a slovenským autonomizmom.

Voľby do krajinského zastupiteľstva, ktoré sa konali iba týždeň po parlamentných voľbách (uskutočnili sa 19. 5. 1935), skončili pre slovenskú ČSL fiaskom. Nezískala ani jedného poslanca. Hoci jej členská základňa mala v tom čase takmer 40 000 členov a volilo ju 30 563 voličov, získala iba 2,2 %.

Pod tlakom domácich a zahraničných udalostí sa Martin Mičura na jeseň v roku 1938 pripojil k Manifestu slovenského národa. Takto sa po dvadsiatich rokoch vrátil späť do ľudovej strany.[48] Väčšina členov ČSL ho viac-menej automaticky nasledovala, no niektorí sa stiahli do úzadia, vrátane Cvinčeka. Kto vyzval Cvinčeka na opozičné chodníčky, bol pravdepodobne *Šrámek.* Neprekvapuje, že mal o neho nemalý záujem. Keď *Šrámek* po Mníchovskej dohode v roku 1938 emigroval (v roku 1940 sa stal predsedom exilovej vlády v Londýne), ich kontakty sa i napriek veľkým obmedzeniam neprerušili. *Šrámek si* však nevedel predstaviť obnovenie činnosti ČSL na Slovensku.[49]

Nová príležitosť sa Cvinčekovi naskytla, keď exilový prezident Edvard Beneš predstavil myšlienku vytvorenia troch nových politických strán, na ktorých by spočíval politický systém povojnovej ČSR. Množstvo strán sa považovalo za chybu prvej republiky. Beneš navrhoval vytvoriť ľavicovú, stredovú (centralistickú) a konzervatívnu stranu, pričom ich názvy mali byť predmetom ďalších rokovaní.[50]

---

45 Čsl. strana ľudová za živnostníctvo obchodníctvo a remeselníctvo. In Ľudový *chýrnik*, 1930, roč. 5, č. 1, s. 2.

46 Referát nášho jednateľa a člena krajinského výboru vdp. Kanonika Cvinčeka. In Ľudový *chýrnik*, 1930, roč. 5, č. 22, s. 6.

47 KULLOVÁ. Život a verejné pôsobenie Andreja *Cvinčeka*, s. 33 – 34.

48 MARŤÁK, M. Ľudová politika. Hlavný tlačový orgán „Mičurovej" Československej ľudovej strany na Slovensku (1925 – 1938). In ŠKOVIEROVÁ, A. (zost.). *Periodiká v minulosti a súčasnosti. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou.* Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave, 2018, s. 112.

49 Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice (ďalej ALU SNK) Martin, zbierka Andrej Cvinček, 65A, 2.

50 ŠUTAJ, Š. *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944-1948).* Košice : Spoločen-

V lete 1945 bol už Cvinček členom Demokratickej strany (DS) a členom parlamentu. Integroval sa veľmi dobre. Rozprávalo sa o ňom ako o novom politickom vodcovi slovenských katolíkov.[51] Celkom prirodzene sa objavoval na popredných miestach DS a zúčastňoval sa zasadnutí Dočasného národného zhromaždenia. Tomu zodpovedali i jeho verejné vyhlásenia. Katolícke noviny uverejnili v novembri 1945 jeho apel s názvom: *Slovenskí katolíci do budovateľskej práce!* Z pohľadu systému katolíci tvorili viac ako tri štvrtiny slovenského národa. Ak by boli dobre organizovaní, mohli čokoľvek ovplyvniť. Cvinček napísal: *„Toto si musia uvedomiť vedúci činitelia našej republiky. A to znamená, že bez katolíkov, alebo priamo proti katolíkom, nemôžu budovať konsolidované Slovensko.“*[52]

DS však mala charakter prevažne evanjelickej strany. Mladí prívrženci politického katolicizmu sa dožadovali vlastného politického subjektu. Katolícki biskupi to predvídali a spoločne o tom diskutovali už v januári 1945. Cvinček bol prirodzenou autoritou. Biskup Kmeťko po oslobodení prijal Cvinčekovu radu a vydal pastiersky list, ktorým vyzval kňazov, aby sa pridali k obnovenej ČSR a viedli k tomu i veriacich.

Situácia bola začiatkom roka 1946 naklonená vytvoreniu katolíckej strany. Snahu katolíkov podporovala aj Komunistická strana Slovenska (KSS), ktorá tým sledovala oslabenie DS a rovnako pozitívne sa k tomu staval i Národný front (NF). Poslanci DS z Dočasného národného zhromaždenia a Slovenskej národnej rady sa 1. marca 1946 zišli v redakcii Katolíckych novín a podpísali zakladajúcu listinu Kresťansko-republikánskej strany. Stretnutie viedol Cvinček. Účastníci zvolili vedenie strany a schválili jej program.[53] Žiadosť o prijatie strany za člena NF doručila delegácia na čele s Cvinčekom 5. marca 1946.[54] Dôvody urýchleného konania boli viaceré, no najvýstižnejšie to vyjadril Cvinček: *„narazil [som]na také ťažkosti a prekážky, s ktorými nebolo možné robiť kompromisy.“*[55] Etablovanie strany však nebolo celkom úspešné. NF žiadal predsedu novej strany zmeniť názov, *„nakoľko v zmysle záverov rokovania NF 12. 3. 1946 bod. 3 nijaká politická strana nemá byť organizovaná na konfesijnom, t. j. náboženskom základe“*, a podpísať vyhlásenie, že strana bude napĺňať Košický vládny program. Okrem toho bolo potrebné jasnejšie sformulovať postoje strany k ČSR, demokracii, procesu s Jozefom Tisom, poštátneniu priemyslu a školstva.[56]

DS vystúpila proti aktivitám Cvinčekovej strany. V tlači sa objavilo vyhlásenie: *„Sme proti strane založenej na konfesijnom* základe. Táto strana by sa po čase

skovedný ústav SAV, 2002, s. 17.

51 ŠUTAJ. *Slovenské občianske politické strany*, s. 366.

52 CVINČEK, A. Slovenskí katolíci do budovateľskej práce! In *Katolícke noviny*, 1945, roč. 96, č. 18, s. 3.

53 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 52, č. 61; Ohlas Strany slobody k slovenskému národu. In *Sloboda,*1946, roč. 1, č. 1, s. 1.

54 Prihlášku podpísal A. Cvinček, povereník pôšt K. Filo, poslanci P. Blaho, J. Beharka, J. Kempný, J. Gašperík a člen SNR J. Brúha. SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 114, č. 116.

55 CVINČEK, A. V duchu demokratickej jednoty. In Čas, 1946, roč. 2, č. 81, s. 1.

56 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 114, č. 116. Odpoveď predstavovalo verejné vystúpenie poslanca P. Blahu v Národnom zhromaždení 9.4. 1946, ktorým mal rozptýliť pochybnosti o SSl. Porov.: Digitálni knihovna. Dočasné NS RČS 1946 – 1948, stenoprotokoly, 45. schůze (9.4.1946). Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/045schuz/s045004.htm> [4.12. 2021]

stala obnovenou stranou ľudovou, ktorá sa tak skompromitovala v očiach celého slovenského národa. Keby na čele strany stál i *sebelepší vlastenec, partizán, človek, ktorý to myslí s ČSR úprimne, mocný prúd zdola by ho zmietol.*"[57] Kanonik Cvinček a jeho skupina sa ocitli pod veľkým tlakom, a to tak vo vnútri vznikajúcej strany, ako aj zo strany DS a biskupov. Prenikali hlasy, že strana nevznikla z potreby slovenských občanov, ale zásahom zhora pomocou českej politickej kliky, čím mali na mysli Šrobára a čechoslovakisticky orientovaných politikov. Skutočnosť bola zrejme iná. Strana vznikla najmä vďaka tichému súhlasu KSS, ktorá s ňou mala svoje plány.[58]

Keď opadla prvotná eufória a ukazovali sa možné dôsledky tohto kroku, Cvinček tajne i oficiálne začal rokovať s vedúcimi činiteľmi DS, čo vyústilo do podpísania vzájomne výhodnej dohody.[59] Koncept dohody z Cvinčekovho poverenia vypracovali Ján Kempný a Miloš Bugár.

Prijatím tzv. Aprílovej dohody v roku 1946 Cvinček rezignoval z ďalšieho angažovania sa v novozaloženej strane a pripútal sa naspäť k DS.[60] Signatári Aprílovej dohody sa zaviazali odstrániť dovtedajšie nezhody v DS, ktoré pochádzali z náboženskej nevraživosti. Najjednoduchším riešením bola výmena nábožensky neznášanlivých osôb na významných straníckych postoch, ale i dohoda o pomere členov evanjelického a katolíckeho krídla na kandidátnych listinách. Pomer sa mal rešpektovať nielen v orgánoch strany, ale aj v hospodárskych, finančných a záujmových organizáciách a inštitúciách, na ktoré mala strana vplyv.

Na základe Aprílovej dohody došlo k podstatným zmenám vo vedení DS.[61] Znakom novej atmosféry bolo dosadenie Cvinčeka na post podpredsedu DS a podpredsedu Dočasného národného zhromaždenia. Na mimoriadnom zjazde, ktorý bol naplánovaný na koniec októbra 1946, sa malo pokračovať v reorganizácii okresných a miestnych výborov strany. Cvinček s týmito podmienkami súhlasil a pri podpise Aprílovej dohody sa zaviazal, že v priebehu mesiaca stiahne prihlášku Kresťansko-republikánskej strany a Národnému frontu oznámi, že je bezpredmetná.[62]

Voľby v roku 1946 dopadli na Slovensku v prospech DS. Dôležitou súčasťou kampane bola náboženská otázka, ktorú lákavo predstavovali všetky strany, vrátane komunistov. Cvinček sa prihováral ku katolíckemu elektorátu na stránkach demokratického denníka Čas.

Po voľbách, ktoré boli veľkým prekvapením pre československých komunistov, sa Cvinček stal podpredsedom Slovenskej národnej rady. Predsedom bol Jozef Lettrich (predseda DS).

---

57 Vyhlásenie. In Čas, 1946, roč. 2, č. 58, s. 1.

58 PETRANSKÝ, I. Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945-1946. Nitra : Garmond, 2001, s. 262 – 267.

59 CVINČEK, A. V duchu demokratickej jednoty, s. 1. Zdržanlivý postoj k vytvoreniu katolíckej strany bol uverejnený aj v Katolíckych novinách: *„Mnohí sa pýtajú, či budú mať katolíci svoju stranu. Našim prvoradým poslaním nateraz nie je politická strana." Katolícke noviny*, 1946, č. 12, s. 1.

60 Dohoda bola prezentovaná verejnosti 5. 4. 1946 v reakcii na vznik Strany slobody. PETRANSKÝ, I. Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945-1946. Nitra : Garmond, 2001, s. 48 – 52.

61 ŠUTAJ. *Slovenské občianske politické strany*, s. 23.

62 Tamže, s. 193.

Vyhrať voľby však nestačilo. Situáciu v DS v roku 1947 naštrbila poprava Jozefa Tisa. Cvinček ako skúsený politik tušil, že pomery v ČSR smerujú k nástupu novej totality. Po Tisovej poprave napísal: *„Keď už všetky pokusy diskreditovať a kompromitovať DS zlyhali, ako posledný tromf, na ktorý sa už dávnejšie spoliehali, má byť koniec Tisovho procesu, čím* [komunisti] *chcú zastrašiť slovenských katolíkov, počnúc biskupmi, kňazmi a inteligenciou, až po posledného poslíčka.*"[63]

V súvislosti s Tisovým procesom, sa DS dostala do nepriaznivej situácie, do ktorej ju vmanévrovala jednak česká politika, jednak slovenskí komunisti. Cvinček poukazoval na to, že „[komunisti] *falšujú skutočnosti, skresľujú ich a prifarbujú i pristrihujú podľa svojej partajnej potreby.*"[64]

Navyše stranu po Aprílovej dohode oslabovala aj vnútorná názorová nejednota. Tak ako všade, i v DS bol stranícky život poznačený neustálym súperením jednotlivých skupín a frakcií o vplyv. Prenikali správy, že strana znova smeruje k rozštiepeniu a jedným z kandidátov na post predsedu novovytvorenej strany by mohol byť Cvinček. Pokiaľ išlo o neho, neodkláňal sa od Aprílovej dohody. Vystríhal pred ideologickou hegemóniou, politickými zápasmi medzi demokratmi a dbal o to, aby DS držala pokope.

To objasňovalo fakt, že štátna bezpečnosť od apríla 1947 disponovala spravodajskými informáciami, že Cvinček nemá dôveru biskupského zboru, a to vzhľadom na svoju československú orientáciu.[65] Biskupi navonok jeho aktivitu podporovali, hoci nie bez kritických pripomienok, ktoré však uvádzali iba interne. Biskup Ján Vojtaššák vyzval biskupov, aby pôsobili na katolíckych poslancov (kňazov i laikov), aby odstúpili, nakoľko nielenže nesplnili predvolebné sľuby, ale mohli za nové krivdy páchané na slovenských katolíkoch.[66] Cvinček v situácii, keď silnel vplyv komunistov, trval na zachovaní DS, a to práve pod rozhodujúcim vplyvom katolíkov, ktorí sa mali ešte viac zomknúť a povzniesť sa nad svoje partikulárne záujmy v prospech univerzálnych.[67]

Vrcholom krízy bolo usvedčenie niekoľkých členov strany, vrátane generálneho tajomníka Jána Kempného, z protištátnej činnosti. Strana vytvorila štvorčlennú komisiu (Jozef Letterich, Andrej Cvinček, Fedor Hodža, Štefan Kočvara), aby vyšetrila vznesené obvinia proti poslancom DS. Ozývali sa hlasy na vytvorenie dočasného kuratória, aby prevzalo vedenie strany. Jeho členmi sa stali Jozef Lettrich, Ivan Pietor, Fedor Hodža, Andrej Cvinček, Martin Kvetko, Milan Polák. Problémy mal však riešiť zjazd strany, ktorý sa konal 24. – 25. januára 1948. Na ňom prebehla voľba predsedníctva a Cvinček sa opäť stal podpredsedom strany. Vo svojom príhovore apeloval na katolíkov i evanjelikov, aby zostali verní DS a postupovali vo vzájomnej zhode.

Počet členov strany prudko klesal. Súčasťou protidemokratických praktík bolo, že komunisti v Slovenskej národnej rade (SNR) znemožňovali prácu jej predsedovi Jozefovi Lettrichovi i podpredsedovi Andrejovi Cvinčekovi. Bezpeč-

63 CVINČEK, A. Slovenským katolíkom dobré, zlé. In Čas, 1947, roč. 3, č. 76, s. 1.

64 CVINČEK, A. Nevytĺkať stranícky kapitál z piešťanských udalostí. In Čas, 1947, roč. 3, č. 67, s. 3.

65 ŠUTAJ. *Slovenské občianske politické strany*, s. 443 – 443.

66 Tamže, s. 48.

67 AMV ČR Praha, f. 2M, č. 12828.

nosť využívala vyšetrovanie z protištátnej činnosti na paralyzovanie sekretariátov DS. Komunisti dávali jasne najavo, že na ich strane je sila, a tá sa mohla stať pre prípadných odporcov ich požiadaviek veľmi nepríjemnou.

Celá Cvinčekova činnosť v SNR v tých dňoch smerovala k jedinému, aby sa spoločnosť a politické pomery upokojili a aby DS ako skonsolidovaná strana dosiahla v nasledujúcich voľbách ešte väčší vplyv na povojnové udalosti, než aký získala v roku 1946.

V rámci verejnej očisty sprevádzanej nezákonnosťami sa predstavitelia DS nemali o koho oprieť. Počítali s tým, že pridaním sa ku demisii nekomunistických ministrov (20. februára 1948) prezident rozpustí parlament a vypíše voľby.

Komunisti však využili túto situáciu na uskutočnenie prevratu. Dňa 25. februára 1948 bývalý člen DS a bývalý podpredseda Slovenskej národnej rady, Milan Polák, prostredníctvom rozhlasu vyzval členov DS, aby začali s očistou. Znamenalo to, že sa mali dištancovať od politiky svojej strany, vstúpiť do akčných výborov a nastúpiť cestu ľudovodemokratického procesu. V ten istý deň popoludní vznikol Akčný výbor DS, ktorý vylúčil zo strany 26 demokratických poslancov a zbavil ich mandátov v SNR i Ústavodarnom zhromaždení. V tejto situácii Cvinček odmietol pasívne čakať. S ďalšími troma poslancami 27. februára 1948 dobrovoľne rezignoval z poslaneckého mandátu a vzdal sa funkcie podpredsedu Slovenskej národnej rady.[68] Zároveň to bola forma jeho verejného protestu.

Dva týždne po komunistickom prevrate uprázdnené miesta v Slovenskej národnej rade, vrátane jej predsedníctva, obsadili členovia Akčného výboru Slovenského národného zhromaždenia.

Cvinček odišiel do úplného ústrania. Nikoho neprijímal, s nikým nerozprával, nič nenapísal. Podľa svojho zvyku premýšľal a meditoval v Katedrále sv. Emeráma pred oltárom sv. Jána Nepomuckého.[69] Cítil sa veľmi vyčerpaný, hoci dovtedy netrpel žiadnou zvláštnou chorobou. Zomrel 16. mája 1949 a bol pochovaný v katedrálnom chráme v Nitre.

Pri pohľade na jeho pôsobenie vo vrcholnej politike možno povedať, že do nej vstúpil s určitou víziou, ktorú sa mu darilo napĺňať a sledoval ju ako svoj cieľ. Nakoľko patril ku generácii kňazov z prelomu 19. a 20. storočia, svoje inšpirácie čerpal zo sociálneho učenia encykliky *Rerum novarum*. Primkol sa ku katolícko-národnému prúdu. Patril k vedúcim osobnostiam, ale okrem krátkeho obdobia v roku 1946, kedy mu v čase nástupu komunistickej diktatúry takmer vyšiel zámer s etablovaním vlastnej kresťanskej strany, stál vždy v tieni niekoho (Juriga, Hlinka, Mičura, Lettrich, Kmeťko). Pritom bol podpredsedom dvoch politických strán a dvoch národných rád. Jeho politickú angažovanosť charakterizovalo to, že aktívne ostával na kresťanských princípoch, ktorým sa priečilo bezprávie. Vyhýbal sa agresívnym prejavom a násilnému potieraniu odporcov. Bol človekom, ktorý uprednostňoval vecné a rozvážne predstavovanie svojich alebo straníckych zámerov, pričom nehľadal vlastnú popularitu. Zrejme aj preto mu vyhovovalo stáť v úzadí a dávať prednosť iným. No vždy vedel vystúpiť dopredu, keď išlo o obranu katolíckej cirkvi a česko-slovenskej vzájomnosti.

[68] ŠUTAJ, Š. *Slovenské občianske politické strany*, s. 73.

[69] KULLOVÁ. Život a verejné pôsobenie Andreja *Cvinčeka*, s. 62.

Historia Ecclesiastica, XIII, 2022, 1

ROLA I MIEJSCE GRECKO - KATOLICKIEGO DUCHOWIEŃSTWA W ŻYCIU SPOLECZNYM I PUBLICZNYM GALICJI NA POCZĄTKU XX WIEKU

Ivana LUCHAKIVSKA

The role and place of the Greek Catholic clergy in the social and public life of Galicia at the beginning of the 20th century

The presented study describes the national movement of Ukrainians in Galicia, which gained significant momentum at the beginning of the 20th century, because Ukrainianness crossed the boundaries of language and nationality issues and became an important factor in the economic and socio-political life of the country. The way of functioning of political parties was analyzed, the way of founding economic and educational associations was presented. Attention was paid to the constant daily struggle for one's own national rights. It was emphasized that in that period there was no area of life in Galician society that was not joined by the Ukrainian clergy. It is proven that the church in Galicia raised a new generation of people fighting for national rights and created Ukrainian political parties with their program activities.

Keywords: *Galicia, Greek Catholic clergy, political party, national rights, language, nation.*

Artykuł opisuje, ruch narodowy Ukraińców w Galicji, który na początku XX wieku nabrał znacznego rozmachu, ponieważ właśnie „ukraińskość przekroczyła granice kwestii językowych i narodowych i stała się ważnym czynnikiem w życiu gospodarczym, ekonomicznym i społeczno-politycznym kraju". Przeanalizowano sposób działania partii politycznych, przedstawiono sposób powstawania towarzystw gospodarczych i edukacyjnych, zwrócono uwagę na toczącą się codzienną walkę o własne prawa narodowe. Zaakcentowano, że w tym czasie praktycznie nie istniała dziedzina życia społeczeństwa galicyjskiego, do której nie dołączyłoby się ukraińskie duchowieństwo parafialne. Udowodniono, że cerkiew w Galicji wychowywała nowe pokolenie walczących o prawa narodowe ludu i kreowała ukraińskie partie polityczne z wyraźnym celem i programowymi na ten czas działaniami.

Tak więc na początku XX wieku powstały już ukraińskie partie polityczne z określonymi celami i programami działań, z których najbardziej wpływowe to Narodowa Partia Demokratyczna, Russka Partia Ludowa i Radykalna. W codziennej walce o prawa własnego języka, instytucji narodowych, równoprawnej reprezentacji w parlamencie i sejmie, a tym samym państwowości, przeciwnikami galicyjskich Ukraińców byli Polacy. Oni, podobnie jak Rusini, uważali Galicję za najlepszy teren, na którym można by było wykształcić państwo. Charakterystycznym jest, że wszystkie dziedziny życia publicznego kraju nabrały politycznego zabarwienia. Galicja żyła ciągłymi wiecami, różnymi zgromadzeniami, ideami

i literackimi społecznymi stanami, w których nie najmniejszą rolę odgrywali księża. „Jako ideologia i praktyka życia religijnego na Zachodniej Ukrainie w XX wieku, grekokatolicyzm całkowicie zlewa się z ruchem narodowowyzwoleńczym". Duchowieństwo w tym czasie miało już dość duże doświadczenie w działalności politycznej. W wyniku reform cesarzy austriackich epoki oświeconego absolutyzmu duchowieństwo greckokatolickie uzyskało status urzędników państwowych i „będąc w opozycji do rewolucyjnedo ruchu narodowego w Polsce, wzmacniało polityczne znaczenie podziału religijnego".[1]

W tym czasie, obok konfliktów i sporów ukraińsko-polskich, w Galicji toczyła się wewnętrzna walka partyjna. Jednoznaczną była sytuacja, powstała między duchowieństwem i ukraińskimi radykałami. Była to pozycja wzajemnego strachu i obawy oraz bezkompromisowej konfrontacji. Księża, będąc aktywnymi uczestnikami życia politycznego kraju, zajmowali takie czy inne stanowiska polityczne. Zwierzchnicy Kościoła greckokatolickiego, na czele z metropolitą, postanowili wspierać program Ukraińskiej Partii Narodowo-Demokratycznej. Takie stanowisko wyższych środowisk kościelnych niewątpliwie miało wpływ na duchowieństwo parafialne, z których wielu propagowało idee i wspierało stowarzyszenia i organizacje Narodowej Demokracji. Ale wielu proboszczów popierało i głosiło stanowisko Russkiej Partii Ludowej.

Stopniowo traktowanie proboszcza jako urzędnika państwowego zaczęło dominować zarówno w świadomości ludzi, jak i wśród samego duchowieństwa. Pozostawiło to negatywny ślad na autorytecie Kościoła wśród ludzi. Ukraińscy radykałowie (których idee cieszyły się dużą popularnością w społeczeństwie ukraińskim pod koniec XIX wieku) głosili hasła wyzwolenia ukraińskiej polityki spod opieki duchownych. Polacy zarzucali ukraińskiemu duchowieństwu dążenie do utworzenia w kraju władzy teokratycznej. Wszystko to doprowadziło do pojawienia się oświadczenia biskupa stanisławskiego o. Kucyłowskiego (1899 r.) oraz szeregu przesłań metropolity Szeptyckiego wzywających proboszczów do zdystansowania się od wrogości politycznej i skupienia się przede wszystkim na opiece duszpasterskiej. W tym czasie młoda ukraińska inteligencja świecka stawała się coraz bardziej aktywna na arenie politycznej, której de facto ta dziedzina działalności społecznej znacznie lepiej pasowała. Mimo przekazania jej pierwszeństwa, duchowieństwo ostatecznie nie wycofało się z działalności politycznej.

Zwłaszcza duchowieństwo niższe – parafialne – zyskało duże znaczenie w życiu politycznym kraju. Księża parafialni utrzymywali codzienny kontakt z chłopami i mogli, ze względu na swoje znaczenie społeczne i gruntowne wykształcenie, szerzyć idee narodowe wśród wciąż licznej ludności ukraińskiej (chłopstwo w 1900 r. stanowiło 95% ogółu ludności Galicji)[5]. „Świadomość narodowa w wielu wsiach zależała od świadomości proboszcza". Dużą część ukraińskiej inteligencji galicyjskiej stanowiło duchowieństwo greckokatolickie. Razem z księżmi w 1900 było ich 12-15, a według innych szacunków – 5 tys. osób na 38 tys. polskiej inteligencji! kraju, przy czym bez uwzględnienia duchowieństwa rzymskokato-

[1] Мудрий М. Місцеве самоврядування Галичини в контексті українсько–польських взаємин (друга половина століття) // Україна в минулому. – Київ–Львів, 1996. – Вип. DC – С. 100.

lickiego. W zależności od poziomu aktywności społecznej księża dzielili się na „dobrych" i „złych": „dobrzy" byli patriotami i działaczami, a „źli" byli obojętni lub nie uczestniczyli w organicznej pracy narodotwórczej.[2]

W świetle tego przekonania staje się jasne, dlaczego współpracownik „Haliczanina" zdecydował się bronić ks. Lubineckiemu, proboszcza Szczerca, przed zarzutami, że „poza pełnieniem obowiązków w parafii w ogóle nie ingeruje w sprawy polityczne i oświatowe". Bierność duszpasterza została ostro potępiona, podobnie zresztą jak popieranie nie tej linii politycznej, której od niego oczekiwano. „Nie oskarżamy – pisali chłopi – urzędników i nauczycieli ruskiej narodowości, bo niektórzy z nich są rzeczywiście zmuszeni do udawania uległych niewolników dla chleba. Ale jeśli ksiądz opuszcza swoją trzodę z nieuzasadnionego strachu bez przewodu, to jest niewybaczalne!" Co charakterystyczne, że akcenty przesunęły się na korzyść narodowych wartości przeciw religijnym.[3]

W tych okolicznościach księża zajmowali różne stanowiska: od całkowitego nieingerowania w spory polityczne i bycia „ponad" nimi („jeśli chcemy pozostać przywódcami ludu Bożego na drodze prowadzącej do niebieskiej ojczyzny"[4]), po przekonanie, że proboszcz musi być zaangażowana we wszystkie przejawy walki narodowej mieszkańcow Galicji i że „obelga, rzucona przez wroga księdzu w walce o wolność narodu, nigdy takiego księdza nie poniży w oczach tego narodu."[5] W tym, że Kościół greckokatolicki brał czynny udział w życiu kraju, zwłaszcza politycznym, ważną rolę odegrała pozycja jego metropolity. „Jeśli chodzi o politykę" – pisał Haliczanin – nasz biskup popiera stanowisko, żeby pracować dla Kościoła i ludu, godzić i jednoczyć wszystkie partie ludowe". „Pogląd, że biskup nie ma prawa ingerować w czysto polityczne sprawy, jest w dużej mierze fałszywym i obraźliwym poglądem. Jak wszyscy obywatele, mamy prawo, a często obowiązek wyjaśniania kwestii czysto politycznych" – powiedział metropolita w przemówieniu do Izby Panów.

Metropolita nie pomijał żadnego ważnego wydarzenia z życia mieszkańców Galicji, ale we wszystkich swoich działaniach występował najpierw jako duszpasterz, a dopiero potem – jako Ukrainiec i obywatel. Definiując stanowisko Kościoła gregkokatolickiego biskup zauważył, że będzie ono „pozytywnie i aktywnie ingerować w sprawy narodowe, nie obawiając się potępienia działań, które mogą być użyteczne dla narodu, ale są niezgodne z zasadami chrześcijaństwa". Za zasługę A. Szeptyckiego uważa się to, że „rozwinął koncepcję Kościoła narodowego".

Mianowicie w warunkach konfrontacji między ukraińskimi siłami politycznymi greckokatoliccy proboszczowie podzielili się na dwa wojujące obozy – zwolenników moskwofilstwa i ukraiństwa. Uwazano, że ksiądz może wybrać popularną

[2] Тамо само.-С.65.

[3] Химка І–П. Греко–католицька церква і національне відродження у Галичині. 1772– 1918 // Ковчег. Збірник статей з церковної історії. – Львів –1993. –Ч. 1. – С. 82, Субтельнній О. Україна Історія. – Львів, 1991. – С. 273. Вернага В. Нариси з історії України (кінець ХУШ – початок ХХ ст.). – Львів, 1996. – С. 200.

[4] Гайова О. Соціальна роль церкви в умовах окупаційних режимів // Церква і соціальні проблеми. Енцикліка «Сотий рік». – Львів, 1993. – С. 311.

[5] Там само. –1901. –Ч 19. – 25 січня (7 лютого).

lub dogodną linię polityczną w celu osiągnięcia materialnego zysku lub kariery. Wśród duchowieństwa ukraińskiego na początku XX wieku. było wielu zwolenników ruchu moskwofilskiego. Byli to zazwyczaj księża starszego pokolenia. Wyznawali poglądy dominujące w galicyjskiej myśli politycznej wśród świeckich i duchowieństwa od połowy – do końca XIX wieku. Kiedy jednak stopniowo czołowe pozycje w polityce, podobnie jak w innych sferach życia publicznego, zaczęli zajmować populiści (od 1899 – endecja), moskwofile znaleźli się na marginesie życia politycznego kraju.

W tych okolicznościach przyjęli oni stanowisko potępiające „upolitycznienie" księży, podkreślając, że podstawową misją duszpasterza jest praca duszpasterska. „Tak jak poemat Szewczenki „Maria" trudno pogodzić z wiarą w Najświętszą Maryję Pannę – zauważyli – tak idea ukrainizmu jest dokładnym przeciwieństwem idei chrześcijańsko-katolickiej".

Utratę pozycji przez moskwofilów wyraźnie widać stopniową na przykładzie wydarzeń, które miały miejsce na przełomie wieków we Lwowskim Greckokatolickim Seminarium Duchownym.[6] O ile w 1897 roku „Ukraińcy wszędzie mieli przewagę, ale nie byli jeszcze panami sytuacji", to w następnym roku moskwofile wycofali się ze wszystkich stowarzyszeń seminaryjnych.[7] Później młodych zwolenników moskalofilstwa niechętnie przyjmowano do seminarium, co doprowadziło do licznych skarg ze strony tych ostatnich na „niektórych mazepyńskich politykujących popów-radykałów" za ich „upór i nietolerancję" oraz na hierarchię kościelną.

W 1912 r. we Lwowskim Seminarium Duchownym studiowało tylko 11 kleryków rusofilów, wobec czego pozostali studenci domagali się ich wydalenia i rozpoczęli strajk głodowy.[8] Poglądy polityczne proboszczów miały niezwykły wpływ na czysto kapłańską stronę ich życia.[9] W szczególności stały się ważną cechą dla uzyskania parafii. Jeden z współpracowników „Haliczanina" zauważył: „Jeśli pracownik nie mazepiniec, w obecnych czasach skazany jest na wieczną tułaczkę". Księża–moskalofile wierzyli, że są systematycznie i uporczywie usuwani ze stanowisk w hierarchii kościelnej na wszystkich szczeblach, począwszy od seminarium duchownego. Dowodem na to miała być też sytuacja w stowarzyszeniu św. Piotra, gdzie, jak twierdzili, administrację stanowili głównie ukraińscy duszpasterze. Ci ostatni otrzymywali przede wszystkim pomoc z funduszy stowarzyszenia. Informacje te zostały sprostowane przez przedstawicieli oddziału stowarzyszenia jako informacje nieprawdziwe. Biorąc pod uwagę rosnące wpływy Ukraińskiej Partii Narodowo-Demokratycznej, Polacy woleli nadawać prezentę zwolennikom Ruskiej Partii Ludowej. Księża ukraińscy bojkotowali towarzystwo „Zakrystia", które

---

6 Химка І.–П. Греко–католицька церква... – С. 90.

7 Гринів Є. Андрей Шептицький та національне відродження Галичини // Матеріали конференції, присвяченої діяльності митрополита Андрея Шептицького. – Львів, 1990. – С. 8.
Також про це див.: Филипович Л. Митрополити Андрей (Шептицький) і Іларіон (Огієнко): проблема національної церкви // Церква і соціальні проблеми. К;– С.219.

8 Галичанин. –1901. –Ч. 105. – 13 (26) травня. –С.34.

9 Там само. –1907. – Ч 131. – 14 (27) червня._С.41.

znalazło się wyłącznie w rękach moskalofilów. Oskarżyli „twardych" duszpasterzy o edukowanie renegatów służących Moskwie, o edukowanie „chrunów", którzy podczas wyborów zachowywali się tak samo jak kacapowie. Moskwofile byli postrzegani jako agenci Rosji, a jednym z aspektów szerzenia się ich wpływów było narzucanie prawosławia. W liście pasterskim z 1902 roku metropolita Andrej wypowiedział się przeciwko lękowi i oddzieleniu moskwofili od życia publicznego. Decyzją metropolity zostali oni przyjęci do konsystorza i otrzymali ochronę „innych księży, którzy byli działaczami ukraińskimi, byli bardziej niezależni." Aby zakończyć wrogość na tle politycznym między proboszczami o różnych poglądach politycznych metropolita wydał w 1908 r. rozporządzenie, które wywołało „skargi i donosy ojców duchownych rusofilów na naszych najaktywniejszych księży."[10] Na łamach „Diła" pojawiły się artykuły krytykujące metropolitę za podtrzymywanie elementów antynarodowych na wpływowych stanowiskach, bo z jego zgody i bez żadnego sprzeciwu, „prawie wszystkie parafie lwowskie są obsadzone przez moskwofilów".[11]

Stanowisko biskupa, oprócz chęci pojednania wrogiego duchowieństwa, można tłumaczyć tym, że przez całą swoją metropolitalną działalność żył on ideą zjednoczenia ukraińskich kościołów w jedną całość.[12] Zarzuty i oskarżenia przeciwko biskupom o przychylność dla jednej politycznej pozycji kosztem innej czasami rozbrzmiewały zarówno przez Ruską Partię Ludową, jak i Stronnictwo Narodowo–Demokratyczne. Dlatego w orędziu soborowym biskupów z 1 marca 1910 r. stwierdzono: „Nie znamy żadnej partii wśród nas i nie uznajemy żadnego podziału między duchowieństwem."[13] Najbardziej wpływową spośród partii politycznych kraju na początku XX wieku była Ukraińska Partia Narodowo-Demokratyczna. Wśród jej członków i sympatyków była duża liczba greckokatolickiego duchowieństwa.[14] W 1911 r. zastępcą przewodniczącego partii był ksiądz; 78 księży (ze wszystkich powiatów kraju) należało do jej Komitetu Ludowego, a 2 do komitetu węższego. Wiodące stanowiska proboszczowie sprawowali w „Proswicie", Ruskim Towarzystwie Pedagogicznym, „Dniestrze", Banku Ziemskim i wielu innych stowarzyszeniach utworzonych i działających pod auspicjami Ukraińskiej Partii Narodowo–Demokratycznej.[15]

Metropolita Szeptycki również poparł stanowisko Ukraińskiej Partii Narodowo–Demokratycznej. Moskwofile, zdając sobie sprawę z wagi tego poparcia dla opinii publicznej i wsparcia autorytetu endecji, zwracali uwagę, że „ukrainofilstwo metropolity nie można utożsamiać z przekonaniami narodowymi

[10] Там само. –1908, – Ч. 44. – 23 лютого (7 березня). ф я Там само. – Ч 117. – 25 травня (7 червня).

[11] Там само. –1913. – № 31. – 9 (22) лютого;

[12] Діло. –1903. – Додаток до ЧЧ. 137 і 138. – 21 червня (4 липня).– С.41.

[13] Левицькнй К. Історія політичної думки галицьких українців. 1848–1914. – Львів, 1926. –Ч 1. – С. 495.

[14] Himka J.–P. Sheptyts'kyi and the Ukrainian National Movement before 1914 // Morality and Reality. The Life and Jrnes of Andrei Sheptyts'kyi. ■ Edmonton, 1989. –P. 40. Галичанин. – 1908. – 4 172. – 31 липня (13 серпня).

[15] Там само.-С.12.

i politycznymi pierwszego leprzego przechodnia".[16] Gazeta „Sonn und Montags–Zeitung" napisała: „obywatel Szeptycki cieszy się wielką sympatią ukrainofilów, tworzących w parlamencie Klub Ruski, jest też uważany za protektora politycznego tej partii".[17] Uważa się, że taka pozycja metropolity jest spowodowana decyzją o wsparciu „centrowego nurtu politycznego, który nie stawiał radykalnych żądań społecznych czy narodowych. Ułatwił to również podział obozu rusofilskiego na „starorusinów" i „młodorusinów".[18]

Stosunek duchowieństwa greckokatolickiego do ukraińskich radykałów był tradycyjnie wrogi. Proboszczowie obu obozów politycznych byli zjednoczeni w swoim stanowisku przeciwko radykalizmowi, chroniąc tradycyjne wartości religijne. Socjalistyczne hasła równości majątkowej i zniesienia wszelkiej władzy odrzucali jako nierealne. Aby osiągnąć swój cel, radykałowie wykorzystywali spóry, które często powstawały między proboszczem a chłopami, o wysokości opłat za sprawowanie przez duchownego posługi. Byli „pierwszym ruskim nurtem politycznym, który próbował zrobić kapitał polityczny na pretensjach i urazach chłopów w stosunku do duchowieństwa".

Aktywność polityczna parafian koncentrowała się głównie w obrębie ich parafii. Księża przewodniczyli wiecom, czytali referaty na tematy polityczne, bronili i propagowali żądania polityczne inteligencji, takie jak podział Galicji na część ukraińską i polską, powszechne i równe prawo wyborcze i tak dalej. Zdając sobie sprawę jak ważne są uczciwe kampanie wyborcze i wiedząc o wszystkich nadużyciach popełnianych przez Polaków w stosunku do Ukraińców, księża prowadzili z parafianami prace przygotowawcze i agitacyjne, osobiście nadzorowali przebieg wyborów, a dla jego pomyślnego przeprowadzenia utworzono tzw. „Fundusz Wyborczy". Pieniądze przekazane przez społeczeństwo (w tym wielu księży) trafiały na szerzenie idei ukraińskiej.

Tak więc na spotkaniu we Lwowie przedstawiciele-księża ze wszystkich trzech ukraińskich diecezji greckokatolickich zwracali uwagę, że opowiadając się za pokojowym współistnieniem z Polakami, nigdy „nie przyłożą ręki do porozumienia, które będzie ostateczne w obniżeniu minimalnych pragnień wyznaczonych przez reprezentację narodu ruskiego". Oświadczali, że nie powstrzymają się od pracy publicznej, ale będą przeciwstawiać się szerzeniu prawosławia i radykalizmowi, wspierając jednocześnie endecję. Pragnienie „szczerej zgody obu narodów" zostało również wspomniane w przesłaniu duszpasterskim wydanym z okazji wyborów, ale nie kosztem uczciwej kampanii wyborczej.[19]

Niezwykle ważne było wprowadzenie nowej reformy wyborczej. W wyniku spotkania trzech biskupów greckokatolickich w styczniu 1906 r. ukazał się So-

[16] Там само.-С.14.

[17] Торжецький Т.Митрополит Андрей Шептицький.Ковчег.Збірник статей з церковної історії.-Львів,1993.-С.106.

[18] Торжецькнй Т. Митрополит Андрей Шептицькнй// Ковчег. Збірник статей з церковної історії. – Львів, 1993. ~С. 110.

[19] ЦДІАУЛ. Ф. 408. – Оп. 1. – Спр. 681. – С. 56. к Діло. – 1911. – Ч. 272. – 25 листопада (8 грудня).
Там само. –1913. – Ч. 120. – 18 1) травня.–С.11.

borowy List do wiernych, w którym głównymi punktami były: wezwanie do solidarności duchowieństwa w walce o reformy, ostrzeżenie przed zagrożeniem socjalizmem,20 które można przezwyciężyć jedynie zapominając o niezgodzie i zaznaczeniu ważności publicznej pracy duchownych dla społeczeństwa pragnieniem przeciwstawiania się świeckiej inteligencji.[20] Przeciwnie, duchowieństwo greckokatolickie deklarowało stanowisko z nią wspólne.[21] Podkreślano także obowiązek wspierania przez duszpasterzy ukraińskich kandydatów na posłów narodowości ukraińskiej, zwracając szczególną uwagę na moralność i pozycję religijną popieranych. Polityczna działalność proboszczów była prześladowana przez polskich urzędników państwowych. Krajowa Rada Rządowa zaapelowała do władz duchownych o potępienie działalności politycznej jej duchowieństwa.

W ten sposób pozycja polityczna księży była integralną częścią ich życia i działalności. W czasach, gdy jakakolwiek sfera życia w kraju nabierała rezonu politycznego, księża po prostu nie mogli się od niej odciąć. Ich wpływ i rola w rozpowszechnianiu programów ukraińskich polityków wśród parafian były niezwykle ważne.[22] Trzeba jednak przyznać, że prawdopodobnie żadna z działalności księży nie była tak szkodliwa dla reputacji i autorytetu Kościoła instytucji duchowej, jak działalność polityczna.

Úloha a miesto gréckokatolíckeho duchovenstva v spoločenskom a verejnom živote Haliče na počiatku 20. storočia

Predložený príspevok popisuje národné hnutie Ukrajincov v Haliči, ktoré nabralo na začiatku 20. storočia výrazný rozmach, pretože ukrajinskosť prekročila hranice jazykových a národnostných otázok a stala sa významným činiteľom v hospodárskom, ekonomickom a spoločenskopolitickom živote krajiny. Analyzoval sa spôsob fungovania politických strán, prezentoval sa spôsob zakladania hospodárskych a vzdelávacích spolkov. Pozornosť sa venovala neustálemu každodennému boju za vlastné národné práva. Zdôrazňovalo sa, že v tom období neexistovala oblasť života v haličskej spoločnosti, ku ktorej by sa nepripojilo ukrajinské duchovenstvo. Je dokázateľné, že cirkev v Haliči vychovala novú generáciu ľudí bojujúcich za národné práva a vytvorila ukrajinské politické strany s ich programovými aktivitami.

[20] Там само. –1911. – Ч. 99. – 25 квітня (8 травня).–С.12.

[21] Архів Інституту українознавства НАН України. Літопис... –Арк. 10 зв.

[22] Галичанин. – 1907. –Ч 99. – 5 (18) травня._С.22.

Historia Ecclesiastica, XIII, 2022, 1

GRÉCKOKATOLÍCKA TLAČ NA VÝCHODNOM SLOVENSKU V ROKOCH 1945 – 1948. CYRIL A METOD (1947 – 1948)[1]

Ján DŽUJKO

GreekCatholic Press in East Slovakia in 1945 – 1948. Cyril and Methodius (1947 – 1948)
The Catholic Church was still a great influence in Slovakia even at the end of the Second World War.
Several titles addressing the Greek Catholic believers were published in 1945 - 1948 even though the Greek Catholic press was not as spread as the Roman Catholic press in East Slovakia. The monthly called Cyril and Methodius was one of them. It was published in 1947 - 1948 in the town of Trebisov and subtitled The Monthly of Cyril and Methodius Unity. It was printed in the printing house called Athenaeum p.n.s. in the town of Kosice. VojtechDudic became the editor-in-chief and the redactor was PolykarpOleár. The main co-worker was Sebastian Sabol. The editorial office and the administration were seated in the monastery of the Basilian Fathers in the town of Trebisov. The periodical pursued mainly religious topics, as well as various other problems. Alongside the religious articles, the magazine described the activities of Cyril and Methodius Unity since it was its press organ. The periodical dealt with the problems of Catholic schooling, the dangers of sectarian movement, and the harmfulness of alcohol. There were published short stories, legends, biographies of the saints, obituaries, and poems as well. The magazine was abolished at the end of 1948 due to the change in the political situation.
Keywords: *Cyril and Methodius, Greek Catholic press, Cyril and Methodius Unity, The Slovak, Greek Catholic believers, East Slovakia.*

Veľký vplyv v Československu, ale najmä v slovenskej spoločnosti mala aj po roku 1945 rímskokatolícka a gréckokatolícka cirkev. Prostredníctvom kňazov však mala v období existencie Slovenského štátu svoje zastúpenie na prezidentskom poste, v parlamente, Štátnej rade a nižších zložkách štátneho aparátu, čo malo negatívny dopad na jej vnímanie štátnou mocou po obnovení Československej republiky.[2] Jedným z najviac postihnutých spoločenstiev sa stala gréckokatolícka cirkev. Jej postupná likvidácia mala prispieť k rozpadu katolíckej cirkvi. K tomu malo prispieť nielen poštátnenie gréckokatolíckych škôl, rozpustenie katolíckych organizácií s výlučne náboženským zameraním, ale aj obmedzenia, ktoré bránili vydávaniu kresťanských periodík.[3]

[1] Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-19-0058Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi).

[2] CORANIČ, J. *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budějovice : Sdružení sv. Jana Nepomuckého při Biskupství českobudějovickém, 2014, s. 293.

[3] CORANIČ, J. *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budějovice : Sdružení sv. Jana Nepomuckého při Biskupství českobudějovickém, 2014, s. 301 – 303.

V duchu Košického vládneho programu sa v oblasti žurnalistiky presadzovala myšlienka, že noviny a časopisy majú mať verejné poslanie a nesmú sa stať predmetom súkromného podnikania rozličných jednotlivcov či skupín. Na pôde Národného frontu sa rozhodlo, že budú vychádzať iba noviny a časopisy politických strán Národného frontu, celonárodných organizácií a štátnych orgánov.[4] Aby mohli náboženské periodiká vychádzať naďalej aj v roku 1945, potrebovali tak na to súhlas štátnych orgánov obnovenej Československej republiky. Upraviť sa však musel aj vzťah československej vlády a jednotlivých cirkví na Slovensku, čo trvalo až do jesene 1945. Vydávanie mnohých novín a časopisov tak bolo obnovené až v nasledujúcom roku.[5]

Aj keď gréckokatolícka tlač nebola čo do počtu až taká rozšírená ako rímskokatolícka tlač, na východnom Slovensku vychádzalo niekoľko titulov adresovaných gréckokatolíckym veriacim. Boli to periodiká *Blahovistnik* (1946 – 1949) s prílohou pre deti *Zoria*, vydávaný v Prešove, *Misionár* (1945 – 1948) s prílohou *Misionár pre deti*, vychádzajúci v Michalovciach, *Úradné zvesti gr.-kat. bisk. ordinariatu v Prešove* (1946 – 1949) vydávané v Prešove a *Cyril a Metod* (1947 – 1948) vydávaný v Trebišove.

Cyril a Metod začal vychádzať v Trebišove s podtitulom *Mesačník Jednoty sv. Cyrila a Metoda*. Zodpovedným redaktorom bol Vojtech Duditš a redaktorom Polykarp Olear.[6] Hlavným spolupracovníkom bol Šebastián Sabol.[7] Časopis sa tlačil na 16 – 24 stranách v Tlačiarni Athenaeum p. n. s. v Košiciach. Mesačník vydávala Jednota sv. Cyrila a Metoda v Michalovciach.[8] Redakcia a administrácia sídlila v Kláštore Otcov Baziliánov v Trebišove. Pre členov spolku bolo predplatné časopisu 50 Kčs, pre nečlenov 60 Kčs.

Správca Jednoty svätého *Cyrila a Metoda* Ján Murín sa v prvom čísle periodika prihovoril svojim členom. Druhá svetová vojna, ktorá zasiahla aj východné Slovensko spôsobila hmotnú i duchovú smršť spolku ako aj dvojročnú prestávku vo vydávaní vlastného časopisu, čo zanechalo značnú medzeru v nábožensko-kultúrnom živote slovenských gréckokatolíkov. Napriek tomu, že vojna po-

[4] VÁTRAL, J. Noviny a časopisy od roku 1918. (od roku 1945 do februára 1948). In *Slovensko. Kultúra II. časť*. Zost. Rosenbaum Karol. Bratislava : Obzor, 1980, s. 639.

[5] BALÚNOVÁ, M. *Bibliografia novín a časopisov vychádzajúcich na východnom Slovensku v rokoch 1945 – 1960*. Martin : Matica slovenská v Martine, 1995, s. 99.

[6] Oleár, Polykarp Gabriel (1913 – 1971) redaktor, kazateľ, prekladateľ. V novembri 1930 vstúpil do bazilianského kláštora na Černečej hore pri Mukačeve. V roku 1939 zložil večné sľuby a prijal kňazskú vysviacku. Po násilnej likvidácii kláštora v Trebišove v roku 1950 bol väznený. Kvôli zdravotnému stavu bol po štyroch rokoch prepustený a žil v Branticiach. Bližšie *Lexikón katolíckych osobností Slovenska*. Zost. Ján Chryzostom Korec. Bratislava : Lúč, 2000, s. 1007 – 1008.

[7] Sabol, Šebastian Štefan (1909 – 2003) misionár, teológ, spisovateľ. Kňazské svätenie prijal v auguste 1934 v katedrálnom Chráme sv. Jána Krstiteľa v Prešove. Stal sa profesorom na Bohosloveckej škole pre baziliánov v Užhorode a aj profesorom na tamojšom klasickom gymnáziu. Od roku 1934 bol redaktorom periodika Blahovistnik a časopisu Misionár, ktorý vychádzal v šarišskom dialekte v Užhorode. V rokoch 1939 – 1949 bol provinciálnym predstaveným baziliánov na Slovensku. Pred zatknutím v roku 1949 odišiel do Ríma, neskôr do Ameriky. Bližšie *Lexikón katolíckych osobností Slovenska*. Zost. Ján Chryzostom Korec. Bratislava : Lúč, 2000, s. 1190 – 1191.

[8] Jednota svätého Cyrila a Metoda vydávala svoj spolkový časopis už pred rokom 1945. Vychádzal v rokoch 1942 – 1944 v Michalovciach s názvom Jednota sv. Cyrila a Metoda s podtitulom Mesačník nábožensko-kultúrneho spolku gr. kat. Slovákov tohože mena.

značila takmer každého obyvateľa na periférii krajiny a podpísala sa pod značnú hmotnú a finančnú stratu spolku, akou bolo poškodenie spolkových podnikov, kníhtlačiarne, kníhkupectva i knižnice, rozhodol sa spolok na základe požiadavky svojich členov a veriacich, naďalej vykonávať svoju činnosť a vydávať svoj časopis. Spolok chcel naďalej šíriť cyrilometodské idey medzi slovenskými gréckokatolíkmi a prispieť tak k rozvoju ich duchovného života a zveľaďovať dedičstvo, ktoré Slovákom títo vierozvestcovia zanechali. Cieľom časopisu bolo predovšetkým stáť výlučne v službách myšlienok viery a obradu sv. Cyrila a Metoda. Mal prispievať k obohacovaniu kresťanského a kultúrneho života veriacich a pomáhať riešiť rozličné náboženské problémy. Napokon mal mesačník prispieť k tomu, že sa veriaci združia opäť okolo svojho spolku i jeho periodika, ktoré bude viesť, chrániť a reprezentovať slovenských gréckokatolíkov.[9] Aj preto zodpovedný redaktor Vojtech Dudič mladší prosil čitateľov, aby časopis prijali a obľúbili si ho a pomohli tak spolku i redakcii plniť svoje ciele.[10] Vydávanie periodika Jednotou sv. Cyrila a Metoda pozitívne ocenil aj prešovský biskup Pavel Peter Gojdič:[11] *„Poctivá, húževnatá a obetavá práca, neustále prehlbovanie náboženskej kultúry, smelé hlásania Christových ideí a pravdy a odvážny boj za práva a slobodu cirkvi, svedomia a náboženského presvedčenia – nech i naďalej charakterizujú mojich drahých synov a dcéry – slovenských gréckokatolíkov.“*[12]Pozitívne ohlasy dostala redakcia prostredníctvom množstva listov aj od samotných čitateľov, ktorí boli spokojní s jeho formátom, obsahom i rozsahom.[13]

V časopise sa postupne sformovali pravidelné rubriky: Drobnosti, Hlas našich Otcov, Obradoslovná výchova, Oznámenia správy Jednoty sv. Cyrila a Metoda, Škola každodenného života, Zapamätajte si, Zo života našich farnosti, Zprávy, Zprávy z našich odbočiek. Časopis už v prvom roku svojej existencie apeloval na svojich čitateľov, aby uhradili svoje predplatné a snažili sa získať ďalších abonentov.[14] Vzhľadom k vysokým cenám papiera a svojim rozmerom (22 x 31 cm) bol mesačník lacný. Spoliehal sa tak na predplatiteľov, že svoje finančné záväzky uhradia včas a nedopustia tak, aby takýto reprezentačný ľudový časopis gréckokatolíkov zanikol.[15] K propagácii periodika vyzývala redakcia aj michalovskú stredoškolskú mládež, ktorá už v minulosti pomáhala rozširovať

[9] MURÍN, J. Po stopách sv. Cyrila a Metoda. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 1, s. 2 – 3.

[10] DUDIČ, V. Slovo redaktora. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 1, s. 2.

[11] Gojdič, Pavel Peter (1888 – 1960) gréckokatolícky kňaz, biskup. Kňazskú vysviacku prijal v Prešove v roku 1911. V roku 1914 ho vymenovali za protokolistu biskupskej kancelárie a v roku 1919 sa stal riaditeľom biskupskej kancelárie. V roku 1922 prišiel do kláštora otcov baziliánov na Černečej hore pri Mukačeve a v roku 1926 zložil večné sľuby. Jeho biskupská vysviacka sa uskutočnila v marci 1927 v Bazilike sv. Klementa v Ríme. Založil mnohé spolky, gréckokatolícke farnosti, sirotinec a zaslúžil sa o rozvoj a obranu cirkevného školstva. V roku 1950 ho uväznili. Bol obvinený z vojenskej zrady, velezrady a vyzvedačstva za čo bol odsúdený na doživotné väzenie, 200 000 korún pokuty, konfiškáciu celého majetku a stratu občianskych práv. Súdne bol rehabilitovaný v roku 1990. Bližšie *Lexikón katolíckych osobností Slovenska*. Zost. Ján Chryzostom Korec. Bratislava : Lúč, 2000, s. 402 – 405.

[12] GOJDIČ, P. Na cestu... In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 1, s. 1.

[13] Oznámenia správy Jednoty sv. C. a M. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 2, s. 18.

[14] Do tohto čísla...In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 6 – 7, s. 23.

[15] Redakcia. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 2, s. 15.

časopis a sporadicky aj obohacovať jeho obsah vlastnými krátkymi príspevkami či básňami.[16] Vzorní gréckokatolíci čítali a rozširovali náboženské periodiká. Redakcia pretoapelovala na čitateľov, aby zostali jej priaznivcami a pomáhali dostať mesačník do každej gréckokatolíckej rodiny. Vyzývala študentov i študentky, mládež a roľníkov na dedinách, robotníkov, ale i úradníkov, učiteľov a kňazov, aby sa snažili získať nových predplatiteľov časopisu, ktorý chcel vo väčšej miere rozvinúť svoju činnosť. Motivovať čitateľov chcela redakcia aj prostredníctvom súťaže o knižné ceny a podporovať tak šírenie katolíckej tlače.[17]

Aj preto sa na význam tlače ako tvorcu verejnej mienky snažil upozorniť veriacich vo svojom príspevku Michal Čintala. Považoval ju za faktor, ktorý mohol prispieť k tomu či sa bude formovať kresťanský svetonázor alebo prevládne bezbožníctvo. Katolíkom muselo záležať na tom, aby v spoločnosti prevládli morálne a kresťanské hodnoty a bola spravovaná ako jeden ovčinec jedným pastierom. Dosiahnuť tento cieľ bolo možné viacerými prostriedkami, ale najdôležitejším z nich bola tlač. Tá dokázala formovať verejnú mienku, ktorá ako výdobytok demokracie ovládla ľudskú spoločnosť. Ak kresťania chceli, aby ľudia vnímali kresťanské zásady pozitívne a rešpektovali ich, museli to v spoločnosti presadiť, pretože v opačnom prípade prevládne bezbožnosť a potreba kňazov ako i cirkvi bude zbytočná. Sila tlače spočívala predovšetkým v tom, že existovalo množstvo periodík, ktoré v krátkom čase prinášali čitateľom množstvo informácií z rozličných miest a krajín takmer dennodenne a prihovárali sa tak ľuďom častejšie ako kňazi v chrámoch či učitelia v školách. Noviny a časopisy boli distribuované aj do odľahlejších miest a dedín. Dostávali sa tak k širšiemu počtu ľudí. Napokon ľudia často rýchlo zabudli, čo počuli od kňazov, zatiaľ čo v novinách si to mohli prečítať aj neskôr a opakovane. Povinnosťou každého katolíka bolo podporovať a rozširovať len dobrú náboženskú tlač.[18] Katolíci mali tvoriť a napravať verejnú mienku práve prostredníctvom svojich novín a časopisov. Tie nemali vnímať ako záťaž alebo ako nudné čítanie.[19]

Ján Murín priniesol na stránkach časopisu aj niekoľko príspevkov o stave a počte, poslaní a nedostatkoch slovenských gréckokatolíkov. Po skončení druhej svetovej vojny zostala v Československu len jedna diecéza, a to Prešovská a západný okraj Mukačevskej diecézy s čisto slovenskými farnosťami. Kompaktne obývali východné Slovensko, a to jeho severovýchodný pás, sporadicky celý východ krajiny a ich ostrovčeky sa nachádzali aj v českých krajinách. Spolu ich bolo približne štvrť milióna veriacich.[20] Po prvej svetovej vojne bol však podľa názoru autora príspevku náboženský a národnokultúrny rozvoj slovenských gréckokatolíkov hatený zo strany Rusínov, čo bolo na škodu celého gréckokatoliciz-

16 ERBY, V. E. Mládež do spolupráce! In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 2, s. 12.

17 Gréckokatolíci pomôžme si sami! In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 1, s. 6; Prečítali ste si to? In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 2, s. 26; Dôležité upozornenie. In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 3, s. 53.

18 ČINTALA, M. O. Verejná mienka. In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 1, s. 6 – 7.

19 (K. N.) Jej Veličenstvo – Verejná mienka. In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 2, s. 27.

20 Podrobnejšiu štatistiku priniesol na stránkach mesačníka v roku 1948 na základe Schematizmu gr. kat. biskupstva prešovského Gabriel Jesenský. Pozri JESENSKÝ, G. Stav gréckokatolíkov v ČSR. In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 8, s. 118 – 119.

mu. Slováci boli tiež nepriaznivo rozdelení do troch biskupstiev, v rámci ktorých tvorili menšinu, ktorú sa z hľadiska zjednodušenej pastorizácie snažili skôr eliminovať ako podporovať jej potreby. Po roku 1939 sa však mladej inteligencii z radov laikov i kňazov podarilo založiť spolok Jednota svätého Cyrila a Metoda, ktorý bol pozitívne vnímaný zo strany veriacich ako aj ich duchovných predstaviteľov. Slovenskí gréckokatolíci sa tak akoby duchovne osamostatnili a prebrali iniciatívu v oblasti svojho náboženského života. Stali sa tak pravými dedičmi cyrilometodskej tradície, ktorú sa slovenským veriacim nepodarilo zničiť ani Maďarom a ani Nemcom. Slovenskí gréckokatolíci sa tak cítili ako rovnoprávni členovia katolíckej cirkvi. Mali dostatok duchovných vodcov – kňazov ako aj početné mníšske a mužské rehole. Veľmi aktívny bol aj nábožensko-kultúrny život veriacich ako aj inteligencie, ktorý viedol k prehlbovaniu náboženského života.[21]

Podľa Jána Murína slovenským gréckokatolíkom chýbali predovšetkým solídne náboženské vedomosti. To malo za následok, že prirodzený náboženský život mierne stagnoval, ale predovšetkým to spôsobovalo, že sa v povojnových zmenených životných podmienkach nevedeli veriaci brániť novým náboženským prúdom, ktorými sa nechali strhnúť. Nedostatok náboženskej vzdelanosti súvisel aj s nestálosťou veriacich, ktorí sa kvôli maličkosti vedeli vyhrážať vystúpením z cirkvi. V neposlednom rade z uvedeného vzdelanostného deficitu pramenila aj ďalšia chyba, ktorou bola povrchnosť náboženského života. Tá spočívala v slabom mravnom živote sprevádzanom opilstvom, manželskou neverou, krádežou, podvodom, neúctou k rodičom a túžbe po hmotných statkoch. Riešením bola spoločná výchova predovšetkým mládeže zo strany učiteľov a kňazov. Podporovať mali čítanie náboženských periodík a literatúry, organizovať náboženské kurzy a misie.[22] Veriaci nemohli zostať bez vzdelania zvlášť v období, keď sa postavenie cirkvi zmenilo. Tá stratila svoje školstvo a jej vplyv na spoločnosť a tvorbu verejnej mienky sa obmedzoval. Slovenským gréckokatolíkom však chýbala aj cirkevná spolupatričnosť. Platili o nich viaceré tvrdenia: *„Každý drží so svojimi, len u nás gr.-kat. tomu tak nie je.“*,*„Dvaja gr. kat. ťahajú na tri strany.“* Zmysel vzájomnej spolupatričnosti bol totiž výsledkom vyššieho náboženského uvedomenia a znakom duchovnej vyspelosti. Pomôcť odstrániť tieto nedostatky mohla kvalitne vzdelaná inteligencia ako aj kňazi, ktorí by realizovali dôraznejšiu výchovu mládeže ale i kresťanské formovanie veriacich.[23]

K zvýšeniu úrovne vzdelanosti a upevneniu viery slovenských gréckokatolíkov mal prispieť aj spolok s názvom Jednota Cyrila a Metoda, ktorého bol časopis tlačovým orgánom. Vznikol 4. mája 1941 a sídlil v Michalovciach. Členovia spolku mali možnosť čítať vlastný časopis a dostávať tiež kalendár a rozličnú poučnú literatúru. Tento spolok i samotné periodikum mali po krátkej odmlke koncom druhej svetovej vojny opäť prispieť k tomu, aby sa slovenskí gréckokatolíci zdru-

[21] MURÍN, J. Prozreteľné poslanie slovenských gréckokatolíkov. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 2, s. 3 – 6.

[22] MURÍN, J. Čo nám chybuje. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 11, s. 2.

[23] MURÍN, J. Čo nám chybuje? In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 3, s. 39 – 40.

žovali, pracovali v oblasti náboženskej a duchovnej, ale aj v oblasti slovenskej kultúry a upevňovania slovenského národného povedomia.[24]

Ako tlačový orgán spolku prinášal čitateľom a členom aj informácie z valných zasadaní spolku. V prvom ročníku svojej existencie priniesol správu z 5. valného zhromaždenia, ktoré sa konalo 15. decembra 1946. Zúčastnilo sa ho 500 členov pod vedením predsedu spolku Vojtecha Dudiča staršieho. Napriek vojne spolok prežil päťročnú históriu. Jedným z pozitív bolo práve to, že vydal prvý v spisovnej slovenčine písaný nábožensko-kultúrny časopis pre slovenských gréckokatolíkov. Vydal aj 3 ročníky spolkového kalendára a dve informatívne brožúry o slovenských gréckokatolíkoch. Prechod frontu cez východné Slovensko však prerušil jeho ďalšie plány, akými boli vydávanie náboženských učebníc pre gréckokatolícke ľudové školy, modlitebných kníh či vedeckých pojednávaní z teológie, histórie východného obradu a liturgie. Po vojne bol krátko spolok nečinný, avšak už 9. decembra 1945 sa konalo valné zhromaždenie spolku v Trebišove, kde bol zvolený nový výbor a zmenené stanovy boli poslané na schválenie. Napokon časopis priniesol výsledky volieb 5. valného zhromaždenia do vedenia spolku ako aj zoznamy členov širšieho výboru a náhradníkov.[25] Časopis informoval aj o 7. valnom zhromaždení, ktoré sa konalo 14. decembra 1947 a bolo považované za jedno z najlepších v doterajšej histórii Jednoty sv. Cyrila a Metoda, čo sa týkalo účasti i samotného priebehu. Odzneli na ňom príhovory a prednášky viacerých účastníkov, ktoré sa týkali histórie spolku, jeho významu a činnosti v živote gréckokatolíckej cirkvi.[26] Členov spolku informovala Jednota sv. Cyrila a Metoda aj o svojich plánoch. Správa spolku oznamovala členom, že sa zriadila nová kancelária v Michalovciach. V roku 1947 sa mala konať reorganizácia spolku ako aj rekonštrukcia kartotéky členov i abonentov časopisu. V tomto smere pripravovala správa spolku aj dotazníky, ktoré mala v krátkom čase rozposlať.[27] Spolok pripravoval aj informatívne a náboženské prednášky, ktoré mali jeho zástupcovia realizovať po jednotlivých farnostiach. V tomto smere sa ale nenachádzal dostatok ochotných ľudí, ktorí by ich realizovali. Všetci starí aj noví členovia však museli vyplniť prihlášku do spolku, aby sa zistil počet jeho členov. Starí členovia boli vyzvaní, aby podporili spolok, ktorý za veľmi nepriaznivej finančnej situácie po vojne opäť rozvinul svoju činnosť. Prosil ich o organizovanie verejných či súkromných zbierok, ktoré by spolku pomohli. Aj od finančnej situácie totiž záviselo, aké aktivity bude môcť Jednota sv. Cyrila a Metoda rozvinúť.[28]

Spolok na svojich stránkach okrem periodika propagoval aj spolkový kalendár. Ten na rok 1948 prinášal na 160 stranách kvalitný obsah. Cena kalendára bola v porovnaní s inými kalendármi, vzhľadom na vysoké náklady spojené s jeho vydaním, veľmi nízka. Pre členov 15 Kčs, pre nečlenov 25 Kčs. Objednávky mali

[24] ĎURIŠIN, M. O. V siedmom roku spolkovom... In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 5, s. 2.

[25] Účastník. Zo života Jednoty sv. Cyrila a Metoda. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 1, s. 13 – 14; Zo života Jednoty sv. C. a M. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 2, s. 18.

[26] 7. valné zhromaždenie Jednoty sv. Cyrila a Metoda. In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 1, s. 10 – 11.

[27] Oznámenia správy Jednoty sv. C. a M. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 1, s. 18.

[28] Oznámenia správy Jednoty sv. C. a M. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 2, s. 16; Oznámenia správy Jednoty sv. C. a M. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 12, s. 22.

čitatelia adresovať na Správu jednoty sv. Cyrila a Metoda.[29] Podobne časopis avizoval čitateľom v roku 1948, že je v tlači kalendár na rok 1949 pre členov spolku ako členský poplatok. Starí členovia dostali kalendár po zaplatení členského príspevku 20 Kčs a réžiu za poštovné.[30]

Mesačník informoval čitateľov aj o činnosti jednotlivých pobočiek Jednoty sv. Cyrila a Metoda. Veľmi pozitívne oceňoval obnovenie aktivít a prihlásenie sa členov z vypálenej obce Telgárt. Pod vedením dekana Turkiňáka a dôverníka spolku Ondreja Kršňáka, sa napriek tomu, že sa mnohí obyvatelia vysťahovali, podarilo získať 75 členov spolku. Odoberali spolkový časopis a spolok podporili aj finančne.[31] Pri obnovení pobočky v Michalovciach pod vedením arcidekana Jána Fedorka sa zriadila pracovná skupina dôverníkov, ktorá mala za úlohu získavať nových členov. Veľkým prekvapením pre nich boli najchudobnejší obyvatelia na Strajňanoch. Nemajetní ľudia a robotníci prejavili veľký záujem o vstup do Jednoty sv. Cyrila a Metoda. Náboženský život vo farnosti ožil. Zvýšila sa účasť veriacich na bohoslužbách, ale aj milodary na opravu a zariadenie chrámu.[32] Postupne informoval časopis aj o obnovení aktivít a počte členov ďalších pobočiek v Belži, Bačkove, Dargove, Čelovciach, Hlinnom a Trhovišti.[33]

Mesačník sa snažil zdôvodniť aj význam a potrebu existencie katolíckych škôl. Kresťanské školstvo bolo totiž zo strany štátu v budúcej organizácii systému školstva nepotrebné. Gabriel Jesenský sa snažil poukázať na skutočnosť, že katolícka cirkev má právo na vlastné školstvo. Len v rámci neho mohla vzdelávať a vychovávať deti a mládež v kresťanskom duchu a zabrániť šíriacej sa sekularizácii. Cirkevné školy sa už aj v minulosti snažili šíriť slovenské národné povedomie, vlastenectvo a vychovávať budúcich zodpovedných občanov štátu. Katolícka cirkev tak trvala na tom, aby naďalej existovali cirkevné školy. Len v rámci nich mohla poskytnúť kvalitnú náboženskú výchovu deťom svojich veriacich. Rázny postoj v tomto smere požadovala aj od rodičov, ktorým nemalo byť ľahostajné, akú školu navštevujú ich deti.[34]

Časopis sa snažil v prípade mládeže vzbudiť záujem aj o duchovné povolanie. Rád sv. Bazila Veľkého otváral v júli 1947 v Prešove svoj noviciát, do ktorého prijímali tých, ktorí mali záujem stať sa rehoľníkmi – misionármi. Prihlásiť sa mohol každý, kto mal skončené štúdium s maturitou alebo absolvoval štyri triedy na gymnáziu. Chlapci, ktorí nemali maturitu, museli dokončiť gymnaziálne štúdium a po skončení noviciátu a po maturite mali študovať dva roky filozofiu a 4 – 5 rokov teológiu. Tí, ktorí túžili po rehoľnom živote, ale mali skončenú len ľudovú školu, mohli sa stať rehoľnými bratmi aby svojou modlitbou, zbožnosťou a prácou

[29] Veľmi zaujímavý kalendár Jednoty Sv. Cyrila a Metoda na rok 1948...In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 10, s. 15; Zprávy Jednoty sv. Cyrila a Metoda. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 10, s. 16; Veľmi zaujímavý kalendár Jednoty Sv. Cyrila a Metoda na rok 1948...In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 11, s. 16.

[30] Dôverníkom a členom Jednoty sv. C. a M. In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 10, s. 158.

[31] Telgart. In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 3, s. 53.

[32] Michalovce. In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 3, s. 53. Michalovce. In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 3, s. 53.

[33] Pozri In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 6 – 7, s. 109.

[34] BUMBERA, J. Treba vychovávať? In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I. (IV.), č. 9, s. 6 – 7.

ako krajčíri, kuchári, záhradníci či obuvníci, pomáhali kňazom misionárom, aby sa plnohodnotnejšie mohli venovať apoštolskej práci. Okrem vzdelania ďalšími podmienkami na prijatie bol dovŕšený 15. rok života, vnútorné povolanie do reholného života a dobrý zdravotný stav.[35] Práca misionárov mala veľký význam, pretože šírili kresťanstvo. Apeloval tak na mladých chlapcov, aby sa rozhodli stať sa misionármi, pretože v žiadnej inej profesii nezanechajú takú trvalú stopu obetavého života na zemi.[36]

Časopis sa venoval aj alkoholizmu a negatívne vnímal konzumáciu alkoholu. Zvlášť v povojnovom období, kedy sa ľudia museli uskromniť a často žili na hranici chudoby bolo vysedávanie v krčmách a hostincoch považované za nezodpovedné a nezmyselné. Alkohol nemohol vyriešiť zlé sociálne a hospodárske postavenie obyvateľov žijúcich v mestách a dedinách, ktorí sa napriek tomu zúčastňovali rozličných zábav, do ktorých investovali ťažko zarobené peniaze. Ani vojna tak nespôsobila toľko škody ako samotný alkohol, ktorý sa podpísal pod rozšírenú rozvodovosť či zvýšenú kriminalitu. Podpísal sa nielen pod rozpad a rozvrat mnohých rodín, ale škodlivý bol aj pre samotný národ a štát.[37] V boji proti alkoholu musel zasiahnuť štát vhodnými administratívnymi opatreniami alebo zákonmi. Autor príspevku navrhoval opilcov vo dne potrestať a notorických alkoholikov zaradiť do pracovných táborov. Kňazi, učitelia, študenti, gazdovia, robotníci a uvedomelí občania mali verejne označovať všetkých, ktorí holdovali alkoholu. Alkoholizmus bolo zlo, ktoré sa dotýkalo nielen tých, ktorí ho konzumovali, ale aj ostaných, ktorí niesli jeho negatívne dôsledky. Bol považovaný za mor, ktorý ohrozoval zdravie, hospodárstvo štátu a bol príčinou každého zla a hriechu.[38] Peniaze, ktoré sa vynaložili na výrobu veľkého objemu piva, vína a pálenky sa mohli využiť užitočnejšie, na stavbu rodinných domov, kultúrnych domov, tovární, podnikov, na kúpu množstva ton základných potravín. Miliardy korún sa však investovalo do pitia alkoholu, ktorý sa stal rakovinou na tele národa.[39] Časopis priniesol na svojich stránkach aj príspevok, v ktorom konkrétne prinášal zmienky zo Svätého písma, v ktorých sa spomínali neblahé dôsledky alkoholu.[40] V ďalšom článku zas čitateľom priniesol niekoľko dochovaných informácií o alkoholikoch v minulosti.[41]

Veľké nebezpečenstvo videl časopis vďaka nevzdelanosti gréckokatolíckych veriacich v rozličných sektách, ktorým ľahko podľahli. Kvôli tomu preto mesačník venoval zvýšenú pozornosť práve sektám, konkrétnejšie Jehovovým svedkom. Vytýkal im skutočnosť, že napriek tomu, že poznali Sväté písmo, prekrúcali a zne-

35 Mladíci bližšie k Christovi! In *Cyril a Metod.* 1947, roč. V, č. 5, s. 14; Mladíci bližšie k Christovi! In *Cyril a Metod.* 1947, roč. V, č. 6 – 7, s. 21; Mladíci bližšie k Christovi! In *Cyril a Metod.* 1947, roč. V, č. 12, s. 18; Mladíci bližšie k Christovi! In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 6 – 7, s. 112.

36 MONASTÝRSKY, J. Boh hľadá hrdinov. Našim mladíkom od srdca k srdcu. In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 6 – 7, s. 91 – 92.

37 Až príliš veľa... In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 2, s. 4 – 5.

38 PICHONSKÝ, J. Pohárikový mor.In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 5, s. 6 – 7.

39 OLEÁR, P. Vezmite ceruzku, počítajte a rozjímajte! In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 11, s. 1 – 2.

40 Antialkoholická otázka v Písme svätom. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 9, s. 13.

41 CHRYSOSTOMOS, J. Mienka o pijakoch pred 1 500 rokmi. In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 3, s. 53.

užívali to, čo v ňom bolo napísané. Nestačilo totiž poznať Bibliu naspamäť, ale ju aj správne interpretovať.[42] Autor viacerých príspevkov k tejto téme Šebastián Sabol poukázal na nedostatky učenia Jehovových svedkov. Tie spočívali v absentujúcom náboženskom vzdelaní, pýche a túžbe po ľahkom živote, či po láske k neviazanosti od božských a cirkevných zákonov. Následkami sektárstva bolo oslabenie viery veriacich a ich postupný duchovný úpadok.[43] V ďalších príspevkoch prinášali autori veriacim pravdivé informácie o prinášaní krvavých obiet zvierat v rámci Starého zákona, v období novembra pri spomienke na zosnulých zas analyzovali problematiku smrteľnosti duše a očistca.[44] Úplne nesprávne bolo tiež to, že sa Jehovovi svedkovia snažili presvedčiť katolíkov o tom, že Ježiš Kristus neustanovil žiadnu cirkev, a preto nemá žiadneho legitímneho nástupcu.[45] V iných príspevkoch poukazovalo periodikum na ďalšie zásadné dezinterpretácie Svätého písma z hľadiska Jehovových svedkov, ktoré sa týkali poslania a nástupcu Ježiša Krista, sv. Petra, neexistencie pekla, učenia o duši človeka, či o tom, že Ježiš Kristu neustanovil kňazstvo. [46] Z obsahovej stránky časopis prinášal pre čitateľov najmä príspevky s náboženskou tematikou. Veriacim sa prihováral pri príležitosti väčších cirkevných sviatkov, upevňoval ich náboženské vedomosti, vysvetľoval základné cirkevné prikázania, ozrejmoval diela cirkevných učiteľov, a posilňoval ich vieru v Boha. V niekoľkých príspevkoch priblížil aj stav a rozmiestnenie slovenských gréckokatolíkov, pričom poukázal aj na ich nedostatky, ktoré sa týkali ich náboženského života. Keďže bol spolkovým periodikom Jednoty sv. Cyrila a Metoda, informoval členov o aktivitách spolku. Poukazoval aj na význam cirkevného školstva, vzdelania detí a mládeže, ale aj na dôležitosť náboženskej tlače pre veriacich a jej dosah na tvorbu verejnej mienky. Veľmi kriticky vnímal alkoholizmus a rozličné sektárske hnutia, ktoré nahlodávali mravný život kresťanských rodín. Kvalitný obsah periodika dopĺňali aj rozličné básne, príspevky zo života svätých, legendy, ale aj obrazová príloha. Ďalšiu snahu Jednoty sv. Cyrila a Metoda vydávať pre slovenských gréckokatolíckych veriacich vlastný spolkový mesačník, prerušila zmena štátoprávnych pomerov v Československej republike v roku 1948 a koncom toho istého roka bolo vydávanie mesačníka zrušené.

42 ŠEBASTIÁN, Sabol. Písmo sv. a sektári. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 1, s. 6 – 7.

43 ŠEBASTIÁN, Sabol. Skúmatelia biblie čiže slavisti. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 2, s. 9 – 10.

44 PEJA, J. Salvisti a krv zo zakáľačky. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 6 – 7, s. 17 – 18; SABOL, Šebastián. Salvisti a očistec. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 10, s. 8 – 10.

45 ŠEBASTIÁN, Sabol. Skala, o ktorú sa rozbíjajú salvisti. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 11, s. 7 – 8.

46 ŠEBASTIÁN, Sabol. Kľúče sv. Petra a nemohúcnosť salvistov. In *Cyril a Metod.* 1947, roč. I, č. 12, s. 13 – 14;ŠEBASTIÁN, Sabol. Peklo, ktoré salvisti nenašli v Biblii. In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 2, s. 25 – 26; ŠEBASTIÁN, Sabol. Majú salvisti dušu? In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 4, s. 64 – 65, ŠEBASTIÁN, Sabol. Biskupi a kňazi, alebo salvisti agitátori? In *Cyril a Metod.* 1948, roč. V, č. 6 – 7, s. 103 – 104.

Historia Ecclesiastica, XIII, 2022, 1

EGY FELOSZLATOTT SZERZETESREND TÚLÉLÉSIN STRATÉGIÁJA (1950-1989) [1] VALLÁSOSSÁG ŐRZÉSE REZILIENS STRATÉGIÁKKAL

BÖGRE Zsuzsanna

Survival strategies of a monastic order (1950 – 1989). Preserving religiosity through resilient strategies

In recent years historical, ethnographic and sociological studies have increasingly focused on rezilient social phenomena. In this paper, I use the term resilient to refer to the identity-preserving practices of religious individuals, organisations and communities living in a hostile political environment. The concept of resilience essentially refers to the flexible adaptation to difficult situations or critical circumstances (traumas), in which a person or community is able to maintain its identity while gaining new strength. The study, which describes this phenomenon in detail, is based on a study of a Cistercian order of women by presenting the history of the Regina Mundi order of women before and after 1950, it interprets the survival strategies that emerged during the dictatorship to preserve religious identity. Part of the Resilient Strategy: assimilation, taking civilian jobs, wearing civilian clothes, new timetables, introducing a new liturgical order and last but not least keeping it all secret and so on.The success of the strategy of the religious order is demonstrated by several things. On the one hand, the survival of the years of dictatorship (1950-1989) and on the other, the spectacular recovery of the order after 1989/90. They started building a visitor centre and guest houses for lay people who wanted to have a rest and stop off, while the members of order returning to the traditional monastic monastic way of life. All that can be said is that the resilient (flexible) adaptation to communist, socialist social conditions has proved to be a good way forward.

Keywords: *everyday resistance, resilient strategy, the preservation of religious identity.*

Bevezetés

Az utóbbi időben a történelmi, néprajzi és szociológiai feldolgozások egyre többet foglalkoznak azokkal a társadalmi jelenségekkel, amikor ellenséges politikai környezetben vallásos személyek, szervezetek, közösségek vallásos identitásuk őrzésére törekszenek[2]. A figyelem középpontjába, a téma kapcsán, a *hétköznapi ellenállás, a vallási ellenállás, a kulturális ellenállás* fogalmai kerültek, amelyek részben átfedik egymást. Nehéz lenne világos határokat vonni ezen fogalmak között, annál is inkább, mert mindegyik fogalomban megjelenik – közös vonásként – a reziliencia jelensége. A reziliencia a nehéz helyzetekhez, kritikus körülményekhez (traumákhoz) való rugalmas alkalmazkodást jelenti, amelyben egy személy vagy közösség képes megőrizni identitását, miközben megújul.

[1] Köszönettel tartozom a Regina Mundi Ciszterci női rend apátnőjének, a rend tagjainak, akik megtiszteltek élettörténetük elbeszélésével. Több napot tölthettem az apátságban, tapasztalhattam a sororok közötti szoros kapcsolatot, a vendégekkel való figyelmes törődésüket

[2] Lásd Apor és mtsai. 2018-as tanulmánykötetét.

Érdekes megfigyelni, hogy a reziliencia fogalmával, másképpen, a rugalmas alkalmazkodással nem szokás jellemezni vallásos emberek, közösségek (papok, lelkészek, szerzetesrendek, egyházközségek, gyülekezetek) túlélési stratégiáját, noha számos tanulmány foglalkozik egy-egy vallásos személy, vallásos közösség megmaradásával, identitásőrzésével, vagy az újrakezdés kérdésével. Elmondható, hogy a reziliencia jelensége az egyháztörténetben fontos téma anélkül, hogy maga a kifejezés elerjedt volna a diszciplínában.[3]

A tanulmányban elsőként megkeresem a reziliencia felfogás helyét a hétköznapi-, a vallási- és a kulturális ellenállás jelenségei között, ezt követően a kiválasztott, Regina Mundi ciszterci női szerzetesrend 1950 előtti és utáni történetének bemutatásával értelmezem a rend túlélési startégiáját, majd rámutatok a diktatúra alatt kialakult életmód reziliens vonásaira. A rend stratégiájának sikerét a szétszórtatás éveinek (1950-1989) átvészelésén kívül az is bizonyítja, hogy 1989/90 után látványos fellendülésen ment keresztül a közösség. Építkezésbe kezdtek, látogató központjuk és vendégházaik a pihenni, megállni kívánó emberek szolgálatára állnak, miközben visszatértek a hagyományos monasztikus szerzetesi életmódra. Az, hogy a rendszerváltás utáni virágzás meddig tart, nem tudható, annyi azonban kijelenthető, hogy a kommunista, szocialista társadalmi körülményekhez való reziliens (rugalmas) alkalmazkodás jó útnak bizonyult.

Hétköznapi ellenállástól a vallási rezilienciáig

A szerzetesség „önmegőrzésére" tett kísérletek leírására jó kiindulási alapnak bizonyul James Scott hétköznapi ellenállás fogalma. A szerző szerint a hétköznapi ellenállás a diktatúrában alakul ki, amelyben nem a rendszer megdöntése a cél, hanem a rendszer kijátszása, a túlélés. Fontos mozzanatként hangsúlyozza Scott, hogy nem csak a nyílt ellenállás tekinthető kollektív tevékenységnek, hanem a hétköznapi ellenállás is, annak ellenére, hogy ez utóbbi titokban zajlik, s csak akkor működhet, ha a környezet a hallgatásával támogatja az ellenállókat.[4] A szerző értelmezésében a parasztság rejtett ellenállása is ilyen jellegűnek tekinthető, ami igen változatos módon jelent meg a diktatórikus rendszerekben.[5] Hétköznapi ellenállásnak tekinthető a hatalommal szembeni színlelés, az álengedelmesség, a tettetett tudatlanság, a hódolat megtagadása, az adófizetés szabotálása, stb. Az ellenállás technikái ezekben a folyamatokban negatív jellegűek, a hatalom ellen irányulnak, amelyben a parasztság úgy védi magát, hogy nem teljesíti a hatalom parancsát, s megtagadja – de nem konfrontálódik nyíltan – az engedelmességet.

Ha a hétköznapi ellenállás fogalmát alkalmazni akarjuk a vallási ellenállás jelenségére, amelyet „keresztény ellenállásnak" is nevezhetünk, mint ahogyan azt Fejérdy András történész tette, akkor a fogalom új értelmezést nyer. A vallási ellenállás általában nem tekinthető nyílt ellenállásnak, s ebben hasonlít tartalmában a hétköznapi ellenállás fogalmához, azonban egy fontos különbségre mutat rá Fejérdy. Egyfelől, *„a vallási közösségek és az egyházak tagjai számára ugyanis az,*

[3] Lásd többek között Molnár Imre könyveit (2010, 2019) vagy Lévai Attila (2017), Marek Smíd (2017) Bögre Zsuzsanna (2008) tanulmányát.

[4] Scott 1996, 127.

[5] Dessewffy 1996; Rév 1996

ami a hatalom szemében ellenállásnak minősült, nem volt több, mint a hitükből és hivatásukból fakadó életforma – az ezzel járó kockázatot is vállaló – folytatása."[6] Fejérdy szerint a vallási ellenállás tehát inkább tekinthető identitásőrzésnek, mint politikai ellenállásnak. Az érintettek nézőpontja szerint (a szerzetesnők oldaláról nézve) ők nem akartak mást, „csak" folytatták a hitük szerinti életet. A hatalom mindezt illegálisnak tekintette és ellenállásnak nevezte.[7] Másfelől, a vallási ellenállásnak van még egy sajátos jellege, amelyet Lénárd Ödön piarista szerzetespap fogalmazott meg tizenhét börtönben töltött év után:

„A sajátosan keresztény ellenállás fogalma […] más, mint a szokványosan politikai indíttatásúaké. A keresztény ellenállás vallási, erkölcsi, világnézeti jellegű, és így az előbbivel szemben pozitív irányú. A politikai ellenállás ártani akar az ellenfélnek. Viszont a keresztény ellenállás abban áll, hogy minden tilalom és üldözés ellenére, kerülő úton titokban, adott lehetőségei közt, de továbbra is teszi, amit nem szabadna tennie: pozitíve építi a kereszténységet, nem törődve a kockázatokkal."[8]

Lénárd a vallási ellenállás pozitív irányultságára hívja fel a figyelmet, amelynek stratégiája az építés, nem pedig rombolás. Ebben a startégiában nem a tagadásé a főszerep, hanem az „igenek" kimondása. Ebből következően a keresztény ellenállás és a hétköznapi ellenállás között lényeges különbség van Fejérdy (és Lénárd) értelmezésében.

A szerzetesi hivatás megőrzése *kulturális ellenállásként* is felfogható, noha a kifejezés használata ma több vonatkozásban tisztázásra szorul, mivel Magyarországon viszonylag rövid múlttal rendelkezik e fogalom használata.[9] Nagy Zsolt Gábor kultúrakutató szerint kulturális ellenállásnak tekinthető az a mozgalom, amikor a szereplők többnyire nem tudatosan helyezkednek szembe a hatalommal, hanem a hatalom által illegitimnek nyilvánított kulturális gyakorlatokat, életmódokat próbálják jobbára mindennapi életükben fenntartani, vagyis a hatalommal oppozicionális viszonyba kerülnek.[10] Ebben a felfogásban elemzi Kiss Réka történész is a vallási közösségek identitás munkáját kulturális ellenállásnak. „A *kommunizmus alatti hitéleti aktivitás, a vallási közösségek, és a vallásgyakorlás, mint kulturális ellenállás vizsgálata során válnak relevánssá, hiszen a keresztyén közösségek nem a politikai rendszer ellenében, hanem döntően egy hit- és értékrendszer, életmód és világnézet fenntartóiként és tovább vivőiként éltek és határozták meg önmagukat.*"[11]

A fentebb idézett szerzők felfogása egybecseng a vallási ellenállás tekintetében, melynek alapvető célja az identitás őrzése és a hatalom akarata ellenére történő identitás építése—, ami a kulturális ellenállás egyik aspektusaként fogható

6 Fejérdy 2018. 144.

7 A hatalom és az érintettek különböző nézőpontja különböző fogalmi keretek használatát teszi szükségessé. Erre hívja fel a figyelmet Kiss 2018, Nagy 2018 tanulmánya, akik a kulturális ellenállás fogalmát vezetik be és értelmezik.

8 Hivatkozza Fejérdy 2018, 144.

9 Nagy 2018, 274.

10 Nagy 2018, 275.

11 Kiss 2018

fel. A vallási ellenállás fogalmához Nagy még hozzátesz egy fontos elemet, amikor azt hangsúlyozza, hogy a vallási ellenállás a diktatórikus körülmények között átértelmez*i a korábbi* érték és normarend*et*, s új *konstrukciókat hoz létre.* S ennél a kritériumnál eljutunk ahhoz a ponthoz, amikor a vallási ellenállás átfordul vallási rezilienciába. Vallási renzilienciáról tehát akkor beszélhetünk, amikor vallásos egyének vagy közösségek cselekvései hátterében pozitív identitásőrzés áll, amely új konstrukciók létrehozásában tud sikeres lenni. Amikor az érintettek úgy tudták megtartani vallásos identitásukat, hogy a politika által meghatározott keretekhez a régi alkalmazkodási sémáikat felülírták, s újakat mertek létrehozni. Bátor és kreatív tanulási folyamat következményeként lett sikeres az identitásőrzés.

Mindent egybevetve, a vallási reziliencia kifejezés fókuszában a diktatórikus körülményekhez való rugalmas alkalmazkodás áll, nem pedig az ellenállás. Hangsúlyozandó még, hogy a vallási rezilienciában nem az értékrend változik meg, hanem annak normarendje, az a magatartás, amikor új megnyilvánulási lehetőségeket keresnek az érintettek.

Reziliencia felfogások

A nemzetközi szakirodalomban az 1970-es években kezdett előfordulni a reziliencia kifejezés, a 21. századra azonban a tudományos diskurzus divatos kifejezésévé vált. [12] Noha a magyar nyelvben nincs pontos megfelelője, s leginkább körülírással tudjuk meghatározni a szó jelentését, – mint „rugalmas ellenállási képesség," – nálunk is terjedőben van a fogalom.[13]

A reziliencia gondolkodás alapítójának az ökológus C.S. Holling tekinthető, aki szerint egy komplex rendszer számára több stabilnak tekinthető állapot létezik. Ezek az állapotok ciklikusan váltják egymást, amelyek fázisai a következők lehetnek: 1. gyors növekedés, 2. konszolidáció és fenntartás, 3. leépülés összeomlással, 4. újjászerveződés. Legáltalánosabban a reziliencia *„sokkhatás esetén megmutatkozó ellenálló képesség, amely biztosítja a funkcionális fennmaradást."*[14]

Más hangsúlyok szerint olyan *folyamat, amelyben egy személy vagy egy rendszer a nehézségekhez sikeresen tud alkalmazkodni, amelyben az alkalmazkodás egy egészségesebb eredményre vezet a stresszes körülményeket követően.*[15]

A reziliens folyamat iránya egyetemes (nehézségből történő felállás, sikeres önmegőrzéssel) de az emberek és a közösségek reziliens ereje, lehetősége, képessége különbözik egymástól. Nem egyforma a felépülésre való képesség egy-egy családban, közösségben. Ha egy rendszer meggyógyul/visszapattan eredeti állapotába, az még nem jelenti azt, hogy továbbra is fenn tud maradni. Ebből következően a fenntarthatóság a reziliencia egy fontos aspektusa. Fontos a folyamatban az is, hogy az érintettek nem roppannak össze, inkább megerősödve ke-

[12] A hazai olvasó számára a fogalom jobb megismeréséhez nagyban hozzájárult az Alkalmazott Pszichológia és a Replika 2015-ös tematikus száma, amelyek a reziliencia pszichológiai és szociológiai elméleteit mutatják be.

[13] Békés 2002; Székely 2015.

[14] Szokolszky, Komlósi 2015,12.

[15] Raab–Jones–Székely 2015, 73., Zautra–Hall 2010, 3.

rülnek ki a küzdelemből.[16] (Békés 2002; Berszán 2015; Raab– Jones–Székely 2015; Székely 2015) A cél tehát az egyén vagy csoport integritásának és identitásának a megőrzése.

Fontos kérdés, hogy minek köszönhető egy személy vagy egy közösség reziliens válasza a nehézségekre. Vajon egy személy/közösség adottságáról van-e szó, s egy rendszer tulajdonságaként fogható-e fel, vagy a sokk hatására kialakult válasz következményének? Másképpen fogalmazva, vajon a pozitív alkalmazkodás következménye a reziliencia, vagy az már a korábban is létező tulajdonságokból vezethető le?[17]A kérdés ma még nincs eldöntve, ugyanakkor a reziliencia kutatók többsége inkább az utóbbi választ tekintik érvényesebbnek. Ha a reziliencia (csak) adottság kérdése lenne, akkor a fenntarthatóság közben a személy, vagy a közösség aligha tudna komolyabb változásokon keresztülmenni. Márpedig empirikus kutatások szerint a reziliens magatartás az egyén fejlődésével járó folyamat, s a személy vagy a közösség bizonyos tanulási és önépítő folyamatokon megy keresztül mire kialakul a túlélési és az alkalmazkodási stratégiája. Mindezekhez szükséges az egyén aktivitása, előrelátása, illetve az egyént körülvevő támogató személyek elköteleződése.

A kutatásunkban a vizsgált szerzetesrend tagjai a szétszóratás ellenére meg akarták tartani hivatásukat, s szerzetesek akartak maradni rendi keretek között. Számukra az volt a kérdés, hogy hogyan tudják megtenni mindezt, milyen erőforrások állnak ehhez rendelkezésre? Céljuk eléréséhez elkötelezett személyekre és a közösség egészét jellemző összefogásra, szoros kapcsolattartásra, bátorságra és kreativitásra, összességében reziliens hozzáállásra volt szükség.

Regina Mundi története

Alapítástól a feloszlatásig

A ciszterci[18] női rendet, a Regina Mundit[19] közvetlenül a II. világháború után, 1945-ben alapította Naszályi Emil. Naszályi Emil ciszterci szerzetespap volt, Rómában szerzett két doktorátust. Zircen[20] novíciusmester, könyvtáros, levéltáros lett, a Ciszterci Hittudományi Főiskolán tanított több tantárgyat, s hat nyelven beszélt.[21] Teológiai felfogására nagy hatással voltak a Rómában töltött évek, ahol tanúja lehetett az akkoriban zajló ciszterci renden belüli reform törekvéseknek. A reform célja a monasztikus élet megerősítése volt a tanári életformával szem-

16 Békés 2002; Berszán 2015; Raab–Jones–Székely 2015; Székely 2015)

17 Ögtem-Young, 2018

18 Ciszterciek eredetileg monasztikus rend, a világtól való elszakadást kereste, radikális szegénységet akart megélni, a kétkezi munkát és a folyamatos imádkozást tartotta eszményének. Szent Benedek Reguláját teljes mértékben meg akarta tartani. A tatás és a török pusztítás miatt a rend tagjai elhagyták Magyarországot, majd újra betelepültek. Zirc, a rend központja a XVIII. században épült újjá. A XIX. század eléjétől kezdtek oktatással foglalkozni. A XX. század közepén öt városban működött iskolájuk, s 15 plébánián voltak jelen az országban. A feloszlatáskor, 1950-ben 250-en voltak.

19 A török pusztítás után nem volt magyar női ciszterci monostor, azt 1945.június 11-én alapította Naszályi Emil, háromszáz évvel az utolsó női ciszterci monostor kihalása után.

20 Zirc Magyarország nyugati területén található, a ciszterci szerzetesek központja itt található.

21 Sipos 2017

ben.[22] A magyar ciszterek számára is érzékeny kérdésnek számított ez a téma II. József óta,[23] aki uralkodása idején a „haszontalannak" ítélt rendeket feloszlatta. A feloszlatás elkerülése miatt a hazai ciszterek lelkipásztori munkájuk mellett középfokú oktatást is vállaltak.[24] Ezzel tudták bizonyítani az akkori politika számára társadalmi hasznosságukat.

A Rómából hazatérő Naszályi Emil az ősi monasztikus szerzetesi élet eszményét kívánta megvalósítani azzal, hogy megszervezte a magyar női ciszterci szerzetesrendet. Első követőivel Nagyesztergáron[25] kezdte meg a monasztikus élet alapjainak a lerakását.[26] Az új alapítás a zirci apátsághoz tartozott, akik anyagilag nem támogathatták őket, mivel az 1945-ös földosztás után a rend elveszítette összes földbirtokát. A nagyesztergári ciszterci plébános 50 hold földet tudott adományozni a nővérek számára, ami megélhetésük alapja lett. Emellé az apácák az Esterházy (1945 előtt grófi és hercegi család) családtól kaptak egy romos majort, ami korábban lóistállóként és juhakolként működött. Ezekből az épületekből alakították ki első monostorukat a jelöltek, saját kezükkel tették lakhatóvá a romokat, s kezdték meg szerzetesi életüket a lányok.[27]

A monostort, mert a romokat annak tekintették, Bakonyboldogasszony névre keresztelték. Eszményük a világból kivonuló, aszketikus élet megvalósítása volt.

„A nagyesztergári plébánostól kapott földön gazdálkodtunk, és a feloszlatásig elláttuk önmagukat. Amikor az alapító oklevelet Mindszenty József veszprémi püspök – megválasztott esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása – 1945. szeptember 29-én aláírta, közösségünktől a hazáért való szüntelen engesztelést kérte…"[28]

A lányok nagy erőfeszítéssel kezdték meg rendi életüket, noha senki sem tudta előre, hogy mire vállalkozik. Az életkörülmények középkori viszonyokra emlékeztettek. Az épületben (az elhagyott majorban) se villany, se víz, a fűtés olyan gyenge volt, hogy a lavorba befagyott télen a víz. A közösség egyik tagjának emlékezete szerint mindezt jó humorral élték meg.

A jelöltek az első időben földműveléshez nem értő, városi lányok voltak, foglalkozásukat tekintve tanárok, művészek (festő és zenész), orvosi végzettséggel rendelkező fiatalok.[29] Az ideához való lelkes ragaszkodás összeforrasztotta a kis társaságot egymással és a lelkivezetőjükkel, aki nagy tekintélynek és szeretetnek örvendhetett körükben. Életcéljük a radikális ciszterci élet újrahonosítása volt Magyarországon.[30] Napirendjüket a munka és az imádkozás egységének egyen-

22 Badál 2012

23 II. József (1741-1790) magyar király, német-római császári herceg, a „kalapos király".

24 Puskely 1995

25 Nagyesztergár Zirchez közepi kis falu, Nyugat-Magyarországon.

26 „A monasztikus ciszterci élet: A monasztikus szó (görög monosz=egy) magában foglalja, hogy a szerzetes élete egyre, az Istenre irányul, s egész napos csendjében Vele akar lenni, munkájában és imádságában Őt keresi. https://regi.katolikus.hu/rendek.php?h=4, 2020. 06. 26.

27 Sipos 2017

28 Részlet Gemma soror/apátnő visszaemlékezéséből. Az interjút Bögre Zsuzsanna készítette 2019-ben.

29 Részletekről lásd: Ciszteri Nővérek Írása, 2010

30 Magyarországon a török hódoltság idején kihalt a ciszterciek női ága.

súlya határozta meg. Éjjel kettőkor keltek, napjában hétszer imádkoztak közösen, szigorú böjt és szilencium mellett.[31] Nappal a földeken dolgoztak, noha az első években semmiféle szakértelemmel nem rendelkeztek. Ahogyan azt más rendek történetei megerősítik, a munkához való aszketikus viszony – tapasztalatlanságuk ellenére is – eredményessé teheti a gazdálkodást.

A monostornak hamarosan híre ment, a környék lakossága felkereste a nővéreket. Olyan személyek, többek között, akik pihenésre, megnyugvásra vágytak, az élet nagy kérdéseire válaszokat kerestek.[32]

A legelkötelezettebbek kitartottak a hagyományos ciszteri életforma mellett, amit folyamatosan megismertek. Konstitúciójukat az imarend, a csend, a munka és a látogatók fogadásának racionális időbeosztásával valósították meg. Előírták a hálóterem és a kápolna fűtetlenségét, korlátozták az egyéni kapcsolattartást a családtagokkal, világi személyekkel. Az aszketikus életet magas szintre emelték. Mindezek ellenére, vagy éppen ezért, az apácák létszáma szolidan, de emelkedett.[33] 1947-ben megválasztották az akkor még csak 19 éves fiatal leányt, Gemma sorort[34]elöljárónak, aki a mai napig ellátja ezt a feladatot.

Az 1945-ben hét taggal indultak, majd hamarosan 12-en lettek, feloszlatáskor (1950-ben) már 20-an voltak. A létszám pontos alakulását nehéz lenne évekre lebontva követni, folyamatos mozgás figyelhető meg körükben. A létszámmal kapcsolatban az egyik visszaemlékező szerint 1945–1950 között 200-an is jelentkeztek a rendhez, akik közül legtöbben, látva a ciszterci nővérek életmódját, inkább hazamentek. *„Kapálni otthon is tudunk…."*[35] Így maradt meg az a kisebbség, akik a tradicionális aszkéta élet láttán sem riadtak vissza a szerzetességtől.

„Jelentkeztem és fölvettek, 1949-ben július 16-án jöttem be végleg a rendbe. Püspöki engedéllyel korábban öltöztem be, mert világos volt, hogy szétszórják a szerzetesrendeket.

1950. október 15-én volt az emlékezetes ünnep, amikor fogadalmat tettem. 1950. november 21-én kellett elhagynunk a zárdát…"[36]

Szegényes életmódjukat lelkesen elviselték. Az egyik nővér azzal „dicsekedett" édesanyjának, hogy megtanult „zsír nélküli levest készíteni", illetve a monostorba érkező hozzátartozókat „cukrozott uborkával kínálták, mert az termett nekik, mást viszont nem tudtak az asztalra tenni."[37]

Mivel 1949-ben létszámuk megközelítette a húsz főt, új házat nyitottak Somogyboldogasszony néven, Toldipuszta határában. Megélhetésük biztosítása érdekében a ház mellé 25 hold földet kaptak a veszprémi püspökségtől. Az új monostorba öt nővér költözött át, ők láttak el minden feladatot. Ott akkora sze-

[31] Ciszterci soror, személyes kommunikáció, é. n.

[32] Sipos 2017, 85.

[33] Badál 2012; Sipos 2017

[34] soror (latinul, nővér): női szerzetesrendeken belüli megszólítás

[35] B. soror visszaemlékezése. Az interjút Bögre Zsuzsanna készítette 2019-ben.

[36] B. soror visszaemlékezése. Interjút Bögre Zsuzsanna készítette 2019-ben.

[37] V. F. soror visszaemlékezése. Interjút Bögre Zsuzsanna készítette 2019-ben.

génység várt rájuk, hogy az egyik soror visszaemlékezésében megjegyezte, ott értette meg, mit jelent a „*kenyér irigység*" kifejezés.[38]

A közösen végzett munkák és liturgiák mellett a rekreációra is szántak egy kevés időt. Ezekről az órákról a vidámság, a nevetés, a csevegés, a lelki felszabadulás jutott az eszükbe.

„Új módon határoztuk meg a szabadidő kérdését: vasárnap egy óra és hétközben kétszer: kedden és csütörtökön egy-egy fél óra. Ezek közül az egyik munka közben van, a másik szabadon…"[39]

„Örökös" lelki vezetőjük, Naszályi Emil folyamatosan látogatta őket, lelki és szellemi fejlődésükről gondoskodott.

„Szerettük ezeket a szabadidőket, amikor úgy ültünk Emil atya körül a fűben, mint a kisgyerekek a mester körül, és tervezgettük, milyen lesz majd az igazi monostori életünk. Ittuk a szavát…"[40]

Az alapító pap és a nővérek közötti viszonyt hűen fejezi ki a „*kisgyermek-mester*" hasonlat. A nővérek Naszályi Emilre felnéztek, tisztelték őt, irányítását feltétel nélkül elfogadták. Egyszerre tekintették magukat gyermeknek és felnőtt személyiségnek, a mester szavát itták, miközben részt vettek a jövő tervezésében.

Lassan elsajátították a csirkékkel, tehenekkel, birkákkal való bánásmód titkát, a vetés, az aratás, a babszedés, a kukoricatörés fogásait. Munkájuk eredménye láthatóvá vált egy idő után. A majort átépítették, s a kezdetben lepedőkkel szétválasztott szobák helyett egyszerű cellákat alakítottak ki, a mezőgazdasági munkákba betanultak, fizikai erejüket nem kímélve végezték el a vetés, szántás, aratás nehéz munkáit.

A visszaemlékezések és a rend naplója alapján elmondható, amilyen mértékben fenyegetőbbé vált a politikai lépkör (a beszolgáltatási rendszer; papok-szerzetesek, Mindszenty bíboros letartóztatása; egyházi iskolák államosítása, stb.), olyan mértékben lett nehezebb a sororok élete. A nővérek az őket érintő beszolgáltatási rendszerre még több munkával és még több imádkozással reagáltak.

A döntés

1950-ben, az alapítás után öt évvel őket is utolérte a rendek szétszóratása. Először elvették földjeiket, a szegényes monostorukat lefoglalta a környék állami gazdasága. Az emlékezések szerint hozzávetőlegesen 20 sorort érintett a feloszlatás. Monostoruk elhagyásának utolsó időpontja 1950. december 7-ére esett. A rendek többségének szétszórása 1950 nyarától folyt, a Regina Mundi kis- és szegény közösségnek számított, ráadásul eldugott helyen éltek, nekik több idő maradt a felkészülésre. Naszályi Emil és Gemma elöljárónő gondoskodni akartak az ingóságokról, értékeik megtartásáról. Az értékesebb tárgyaikat elhelyezték ismerős családoknál, a terményt és az állatokat eladták, nehogy az állami gazdaság rekvirálásának essenek áldozatul. Átgondolták jövőjüket, s a következő döntésre jutottak:

[38] Mikszáth Kálmán által használt kifejezést idézi Tímár 2011, 54.

[39] Részlet a rend naplójából. A szerző ismeretlen. Ciszterci soror, személyes kommunikáció, é. n.

[40] uo.

„Aki kérdezés nélkül engedelmeskedik, és rábízza magát elöljáróira, az maradhat. Aki nem tud ennek megfelelni, az szabadon elmehet. Megpróbáljuk a szerzetesei életet tovább vinni. Senki sem ment el…Fogadalmaink alól senki sem menthet fel minket…”[41]

A szétszóratás után a sororok kisebb csoportokba szétköltözött az ország különböző helyeire. A 2-3 fős közösségekben történő együttélést a püspöki kar és más rendek elöljárói is lehetséges menekülési útvonalnak tekintették még.[42] Ezt a mintát követte a Regina Mundi is. Az idézetben a *„senki sem ment el”* kijelentés nem tényszerű megállapítás. Inkább a többség magatartását jellemezhették igy. A Ciszterci Nővérek naplójából tudható, hogy egy soror 1950-ben elment, ő a novíciátus után már nem tett örökfogadalmat, egy másik apáca beteg lett, s haza kellett mennie, illetve volt olyan soror, akit a vezetők engedetlenség miatt küldtek el a rendből.

A rend tagjainak többsége azonban ténylegesen megmaradt, ami páratlan teljesítménynek tekinthető, s joggal nevezhetők a vezetők, (a lelkivezető és az elöljárónő) pusztán már emiatt is reziliens személyeknek, a körülményekhez való alkalmazkodásukat pedig rezilienciának. Jól tükrözi ezt a gondolkodásmódot a lelkivezető egyik utolsó beszéde, amely így hangzott:

„És most, amikor megköszönhetjük Istennek, amit adott [a szétszóratás!], *arra gondolunk,* AMIT ADNI FOG! *És soha ne fájjon, mintha valamit elveszítettünk volna, hisz úgyis mindig csak többet ad! Ha azt adja, hogy megtisztulhatunk, akkor az több, mint minden, akkor szentek leszünk, nincs is semmi másra szükség…”*[43]

A szerzetesnőket Budapesten, Rákosszentmihályon, Zircen és egy Zirc melletti faluban, Borzaváron helyezték el. Az ideiglenes elhelyezések után egyre sürgetőbbé vált egy végleges megoldás keresése. Naszályi Emil és Gemma soror néhány társuk társaságában folyamatosan járták a számukra alkalmasnak ítélt településeket és eladó házakat kerestek. Végül Érdligeten rátaláltak egy elhanyagolt, nagy kerttel rendelkező, kétszintes házra, amelyet megfelelőnek tartottak az „anyaház” szerepére. 1951. februárra mindent elrendeztek, s kezdődhetett a feloszlatás utáni „közös” élet. A ház vásárlásához szükséges összeget részben az elöljárók családjai adták össze, Naszályi édesanyja például eladta házát és gyümölcsösét, Gemma nővér szüleitől kapott jelentősebb összeget, továbbá kölcsönt vettek fel az Esterházy családtól is. Mindebből következik, hogy tervüket, miszerint a legteljesebb titokban folytatják szerzetesi életüket, lehetetlenség lett volna betartani. Mindig volt/maradt körülöttük a bizalmasokból álló „holdudvar”, akik tudtak létezésükről.[44] Ebbe a holdudvarba a szűkebb családtagok, rokonok tartoztak, illetve a ciszterci rend tagjai közül Naszályi Emil néhány barátja.

---

41 Ciszteri Nővérek Írása 2010, 9.

42 Lásd Grősz József által jegyzett levelet. A szöveget közli Bangó 1996.

43 G. apátnő emlékezik vissza a Regina Mundi naplója alapján. A szöveget közli Rózsáné Kubányi, é. n. .

44 A bizalmas holdudvarhoz tartoztak a családtagok, rokonok, rendtársak, ciszterci szerzetesek, stb. Közöttük keresett és talált ügynököket az államvédelem.

A hatvanas évek végére Budapesten két lakást, Érden[45] két házat vettek. Ezek mellé Érden szobákat béreltek, minél kisebb csoportokban akartak élni, mégis egymás közelében. A visszaemlékezések szerint folyamatosan konspiráltak, noha arról nem volt tudomásuk, hogy már a kezdet kezdetén ügynökjelentések készültek róluk, látogatóik között beszervezett személyek is voltak.

Érdemes megjegyezni, hogy Magyarországon alig tudott néhány személy a női ciszteri közösség létezéséről, addig külföldön nem maradtak ismeretlenek. Személyesen találkoztak Rómában VI. Pál pápával 1965-ben, a ciszterek akkori generális apátjával (Sighard Kleiner) is felvették a kapcsolatot, akinek támogatásával 1971-ben Gemma sorort teljes titoktartás mellett apátnővé „benedikálta" Endrédy Vendel zirci apát[46]. 1985-ben Naszályi Emil aranymiséjét Rómában ünnepelte a rend tagságával, ahol mindannyian találkoztak II. János Pál pápával. Ezek az adatok arra utalnak, hogy a rend rugalmas alkalmazkodása sikeres volt, a nővérek életmódjában a szétszóratás előtti időkhöz képest alapvető változáson ment keresztül.

A továbbiakban a rend életében bekövetkezett fontosabb változásokra mutatok rá, olyanokra, amelyek reziliens magatartásra utalnak.

1950 után az aszkétikus életforma átalakult

1950 novemberétől a szétköltöztetett nővérek vártak elöljáróik üzenetére. Amikor elérkezett az idő, újrakezdték közösségi életüket.

"A feloszlatás után tilos volt kapcsolatot felvenni a családdal és a rokonokkal. Tilos volt a közösségen kívül bárkivel is kapcsolatot létesíteni (kollégákkal, régi ismerősökkel, papokkal…stb.) A munkahelyen tilos volt bármit is elmesélni a közösségről és életünkről. Mindez óriási önfegyelmet kívánt mindnyájunk életben maradása érdekében…" [47]

A rend története szerint a „tilos" szót rugalmasan értelmezték, nem jelentette, hogy mindenkitől el kellett volna zárkózni. A számukra megbízhatónak tekintett családtagokkal, barátokkal nem szakították meg a kapcsolatot. A renden kívül, mint például a munkahelyen nem köthettek új barátságokat, a szomszédoktól elszigetelődve éltek, noha előlük sem tudták teljesen eltitkolni, hogy szerzetesek.[48]A szétszóratás előtt a monostor ajtaja nyitva állt a vendégek előtt, '50 után erről szó sem lehetett. Csak az látogathatta meg őket, akiket beengedtek, akkor is konspirálva, életük részleteit titokban tartva.

Az üldöztetés előtti napi rutint a regula és a mezőgazdasági munka keretezte, a szétszóratás után ezt felülírta a fennmaradásért vívott küzdelem. Ennek rendelték alá a regula előírásait, a vállalható munkák típusát, a pozíciók betöltését, a „hol és mikor mondj igazat" kérdését, egyszóval a társadalomhoz való viszonyulást. Az időbeosztást (mise, ima, pihenés, munkavégzés) a körülmények alakítot-

[45] Érd Budapest melletti kisebb település, ahol a házak, albérletek árai alacsonyabbak voltak.

[46] Endrédy Vendel (1895-1981) zirci apát, Mindszenti József bíboros politikájának támogatója, aki 1950-1957 között börtönben volt. Kiszabadulása után egészsége megromlott, s beköltözött Pannonhalmára, a papok számára fenntartott szociális otthonba.

[47] Gemma apátnő, Rózsáné gyűjtéséből.

[48] ÁBTL-3.1.5.-O-13305/1/23.

ták, s folyamatos változtatásokat kellett eszközölni. Nem lehetett tudni, hogy mit hoz a holnap. Tanulták, hogyan lehet szerzetesnek lenni, hogyan lehet a világban benne élni és attól mégis távol, s a tapasztalatokat összeadva hagyták jóvá a bevált technikákat.

Ha eddig a virtuóz aszkézist a napi imagyakorlatok rendje, a kemény fizikai munka és a mélyszegénység vállalása határozta meg, akkor 1950 után mindez megváltozott. Ettől kezdve a bizonytalansághoz való rugalmas alkalmazkodás jelentette a stabilitást. Hogy ki hol lakik, milyen munkát vállal, kinek mit lehet mondani, mikor kivel lehet/kell találkozni, a körülmények határozták meg, nem a bevált szokások. Amikor a virtuóz aszkézis a folyamatos változásokra épül, akkor kimondhatjuk, hogy ehhez egy intézmény tagjai csak reziliens magatartással tudnak alkalmazkodni.

IV.1. 1950 után az elöljárók szerepe átalakult

Az aszkézis része volt 1950 előtt az elöljáróknak való feltétel nélküli engedelmesség. A visszaemlékezések alapján állítható, hogy ez továbbra is fennmaradt, ugyanakkor az elöljárók szerepe többféle változáson ment keresztül.

Gemma nővér és Naszályi Emil hetente látogatta azokat a sororokat, akik Budapesten, az anyaháztól (értsd érdi ház) külön lakásokban éltek. Látogatások alkalmával lelkivezetésben, gyónásban részesültek. Az Érden lakókkal naponta, a Budapesten élőkkel, ha lehetett, hetente találkoztak a vezetők, ami konspirációt igényelt. Amikor az államvédelem fokozta megfigyelésüket, s ezt észrevették, akkor ritkábban találkoztak.

Az elöljárók feladata összetetté vált, s szükség esetén módosult. Naszályi Emil egyrészt pap volt, aki misézett, gyóntatott, lelkigyakorlatot, elmélkedéseket tartott, gregorián énekekre és biblia magyarázatra oktatta a nővéreket esténként és hétvégén.[49]A nővérek folyamatos képzésben részesültek, morális és dogmatika tantárgyakat tanultak. Másrészt, a külvilág miatt, „Jani bácsi" lett a papból, akit édesapának, a család legöregebb tagjának lehetett, kívülről, tekinteni. Harmadrészt Naszályi hivatalosan mezőgazdász lett, kertészkedett, gyümölcsösben dolgozott, s ha kellett piacra szállította a gyümölcsöket. Mezőgazdasági ismeretekből is képezte magát is és a nővéreket az érdi ház megvásárlása után.

Mindezek mellett, amikor egy-egy nővért beiskoláztak, hogy érettségit és/vagy valamilyen szakmát, diplomát szerezzenek, akkor „Jani bácsi" közismereti tárgyakból korrepetáló tanár lett.

Nem tudott lemondani tudós, teológusi énjéről sem. Külföldről könyveket és folyóiratokat hozatott magának titokban. Mivel teológiai ismereteit nem volt kinek átadja, jobb híján a nővérek ismereteit alapozta és bővítette. A képzés komolyságát vizsgákkal nyomatékosították. Egy udvarban élt a nővérekkel, az egyének és a közösség egészét érintő kérdésekben hozott stratégiai döntéseket. Ilyen körülmények között a lelkivezető és a nagytiszteletű teológus tanár közel került a sororokhoz, s kapcsolatuk családi jellegűvé vált.

[49] ÁBTL-3.1.5.-O13305/1/45.

Gemma elöljáró a közösségben az édesanya szerepét töltötte be, akit a külvilág miatt „Édesnek" neveztek, ez a megszólítás a mai napi fennmaradt. Az apátnő foglalkozott a pénzügyekkel, a közösség gazdasági helyzetével, az ingatlanok vételének, eladásának kérdéseivel, a gyümölcsösök bérlésével. Ezen kívül egyszer a nővérek pszichológusaként működött, gyógyítania kellett az együttélésből adódó problémákat, máskor racionális és szigorú döntéseket kellett hoznia a szerzetesi lét szabályai szerint. Mindezek mellett iskolapadba ült, leérettségizett, majd könyvelői tanfolyamot végzett, amivel otthon elvégezhető munkát tudott vállalni. Az érettségire való készülésben „Jani bácsi" korrepetálta őt is, s amikor tanulnia kellett, átszervezték még a közösség imarendjét is. Amikor munkahelye lett, s elhelyezkedett, az egyik sorornak lett a beosztottja.

A titokban működő rend elöljárói is reziliensen alkalmazkodtak a megváltozott körülményekhez, s vezetésük alatt az életközösségben a családias viszonyok erősödtek fel.

IV.2. 1950 után a munkahelyhez, a munkatársakhoz való viszony megváltozott

A ciszterek regulája fizikai munkát írt elő évszázadokok keresztül, amit 1950 előtt szó szerint betartottak. A megváltozott körülmények miatt azonban lehetetlen lett volna a regulát ebből a szempontból követni. Egyrészt nem kapott mindenki fizikai munkát, másrészt a rend társadalmi beágyazottságának sem tett volna jót, ha mindenki ragaszkodik a kétkezi munkához. A munkahelyek érdekes módon alakultak. Négyen a Kertészeti Kutató Intézetben kertészként, egy szerzetesnő az egyik gyárban dolgozott fizikai munkakörben, egy másik társuk az Agrártudományi Egyetemen lett titkárnő. Volt, aki népdalgyűjtéssel foglalkozott Kodály Zoltán mellett, más az Építéstudományi Intézetben kapott értelmiségi munkát, illetve körzeti orvost és festőművészt is találunk közöttük.[50]

A munkáslét és a szerzetesi lét közötti feszültség feloldása leleményességet és bátorságot követelt. Reziliens gondolkodásmódnak köszönhetően mindenki elhelyezkedett. *„Beadtam egy mesét"*, -vallotta az egyik nővér, hogy *„otthon is kertészkedéssel foglalkoztam,"* s ekkor felvették a Kertészeti Kutatóintézet kertészetébe. Másik esetben *„letagadtam, hogy főiskolám van, azt mondtam, hogy iskolai végzettségem nyolc általános"* – és felvették fizikai állományba. Vagy, amikor elérték, hogy az apátnő otthonról végezhesse a munkáját, (a 60-as évek home-office munkaköre) ahhoz is egy kis hazugságra volt szükség. Azt mondták, *„az apátnő édesanyja beteg, otthoni ápolásra szorul."* Az édesanya a közösségben élt ugyan, de nem szorult ápolásra. Ezt az „érveléstechnikát" „Jani bácsi" tanította a nővéreknek, aki szerint olyat kellett mindig kifelé mondani, amiben volt valami igazság is, mert csak az hihető el.

A munkaetikában változás állt be. „Jani bácsi" azt tanította a lányoknak, hogy mindenhol a tőlük telhető legjobbat nyújtsák. Az aszkézist biztosító kemény fizikai munka elve helyére a becsületben végzett munka került, amit bárhol be lehetett tartani.

[50] ÁBTL-3.1.5.-O13305/1/26.

A munkába járó sororok a munkahelyen szilenciumot tartottak, ami úgy volt betartható, hogy csak a legszükségesebb témákról beszélgettek munkatársaikkal, s lényegében egész nap csendesen imádkoztak. Felvetődik a kérdés, ha munkaidőben nem beszélgettek a munkatársakkal, ha munka után sietniük kellett haza a liturgiák elvégzésére, vagy a gyümölcsösben rájuk váró munka miatt, akkor vajon milyen kapcsolat ápoltak munkatársaikkal? Nem lógtak- e ki a sorból a sororok?

„Nem voltam nagyhangú. Dolgoztam, mosolyogtam. És sajnáltak engem, hogy a szüleim Bácskán, határon túl vannak."[51]

A szorgalmas munkavégzés előbb utóbb mindenhol elfogadottá tette a nővéreket, dicséretek, előléptetések, kitüntetéseket kaptak többen. *„Segédmunkásból lassan emelkedtünk középkáderig, technikumot végeztünk, és anyagilag is túrtuk magunkat előre..."*[52])

*„Nagyon lassan tudtunk előre haladni mindennel, mert az volt az eszmény, hogy mindent ugyanúgy csináljunk, mint azelőtt. [*Szorgalmas munkavégzés*]"*[53]

A munkahelyeken éppen a szorgalmuk miatt figyeltek fel rájuk. *„Mindegyikünk kiválóan dolgozott. Mert tudtuk, hogy nekünk nagyon szolidárisnak kell lenni –-így mondta Jani bácsi –a dolgozókkal."*

„És pont ez a monasztikus, az egyszerű, csendes munkás élethez való ragaszkodás volt az, ami nem tűnt fel a világban élőknek s ami megmentette a közösséget a 40 év alatt..."[54]

IV. 3. 1950 után a liturgiák rendje a munkaidőhöz alkalmazkodott

A munkahely és a lakóhely térben különvált egymástól, s megsokszorozódott a közöttük lévő távolság. A liturgiák időigénye, a szerzetesek továbbtanulásra fordított ideje nem tette lehetővé a tradicionális időbeosztást. A liturgia nem maradhatott el, ezért annak időpontján kellett változtatni. Egy-egy nővér beiskolázása miatt az egész ház, a „család," alkalmazkodott az illető időbeosztásához. Az esti iskolához, a vizsgaidőszakhoz igazították a közösség napi rutinját, ha kellett, a vacsora idejét előrébb hozták, az utolsó és az első liturgia időpontját elmozdították, hogy jusson elegendő idő a tanulásra és a pihenésre. Egy-egy képzésre járó soror mögé felsorakozott az egyész közösség.

Az ilyen és az ehhez hasonló módosítások következtében a liturgiákra fordított idő felértékelődött.

„Zárt ajtók, lefüggönyözött ablakok mögött, egy saját kis világban, mint egy meleg fészekben, egy otthonban, és mindenkitől egészen szabadon éltünk, mert hűségesek akartunk lenni Istenhez, a Rendhez és egymáshoz. Arra törekedtünk, hogy Isten dicséretének eleget téve a zsolozsmát mindig elvégezzük, és a világtól elszakadva, de benne, a megélhetés miatt munkát vállalva, néma tanúságtételként éljünk..."[55]

[51] Zs. soror. Az interjút Bögre Zsuzsanna készítette 2019-ben.

[52] Ciszterci Nővérek Írása 2010.

[53] V.F. soror. Az interjút Bögre Zsuzsanna készítette 2019-ben.

[54] Gemma apátnő interjúja. Rózsáné készítette interjú…

[55] uo.

Az új körülmények között nem hajnali kettőkor, hanem fél négykor keltek, a munkába indulás előtt zsolozsmáztak, imádkoztak, miséztek, majd futottak a buszhoz és a vonathoz.

Gemma soror úgy fogalmazott a napi liturgiával kapcsolatban, hogy ekkor és ekkor kezdődött a *„műsor"*. Felmerülhet ennek a a szóhasználat különössége. A *„műsor"* szó utalhat a liturgia közösséget teremtő erejére. A közösségen keresztül alakítja a résztvevők életét és gondolkodásmódját. A „műsor" szó jelenthet valami olyasmit, amire készülni kell és lehet. A „műsor," ami életük középpontja volt, ami segítette identitásuk megélését és fenntartását. Ugyanakkor a „műsor" szóhasználat utalhat olyan alkalomra, ami egy megszokott dolog, s ezért már nem olyan izgalmas, ami rutinná vált. Mivel Gemma apátnő szóhasználatáról van szó, feltehetően egy kicsit mindegyik értelmezést megélték a hosszú negyven év alatt.

4. 1950 után a szerzetesnők életmódja átalakult

Érden és Budapesten laktak a nővérek, s az évek során átlagosan tizenöten lehettek.[56] A vagyonközösség kialakítása bonyolultabb kérdéssé vált a szétszóratás után, az életközösséget a házak, a lakások, albérletek között kapcsolattartással lehetett fenntartani. A fizetéseket „hazaadták" a nővérek, az örökséget betették a közösbe, ugyanakkor, ha valakinek idős szülők ápolásáról kellett gondoskodni, akkor a rászorultak vagy helyet kaptak valamelyik házukban, lakásban, vagy pénz jutott az ápolásra a közösből. A vagyonközösség kétirányú volt, be kellett adni mindent, szükség esetén viszont vissza lehetett kapni, amennyi kellett. Ezeket a kérdéseket az apátnő döntötte el.

Az anyaház lakói „termelték" a lelkiolvasmányokat, „Jani bácsi" tanulmányainak gépelésével, idegen nyelvű könyvek, tanulmányok fordításával, amit azután a közösség tagjai megkaptak. Sokszor a gyümölcsös kosarakat nem csak gyümölccsel, hanem lelkiolvasmányokkal, később magnószalagra vett lelki előadásokkal is megpakolták, s így mentek a kosarak Érdről Budapestre. [57]

Ahogyan arról már volt szó, a rend tagjai két településen éltek. A településtípusok közötti különbségek és a rend belső magjától való távolság egyenlőtlen körülményekhez vezetett a közösségen belül. Az anyaházba négyen jelentkezhettek be hivatalosan, (bár mindig többen laktak ott) az apátnő, az alapító atya és annak édesanyja, illetve még egy alapító soror, aki felvette „Jani bácsi" nevét, s unokahúgaként szerepelt a hivatalos nyilvántartásban. Az érdi ház udvarában lévő kisebb házat egy idő után felújították, s oda is beköltözött néhány soror, noha hivatalosan nem jelentkezhetek be. Az egész közösség csak hétvégeken vagy ünnepnapokon lehetett együtt, aki tudott, Érdre utazott.

[56] ÁBTL 3.1.5.-O-13305/1/149., 220. A rend tagjairól nincs pontos adat a Regina Mundi naplójában. Az ÁBTL csoportdossziéban egyszer 9 fő, másszor 15 fő, egy másik helyen 19 aktív és 16 személyről nem tudták eldönteni, hogy tagok-e vagy sem. 1966-ban 23 személyt tarott nyilván az állambiztonsági hivatal a rend tagjaként. A rend tagjainak visszaemlézesei nem számoltak be konkrét számokról. A rendi életről szóló visszaemlékezés (Sípos 2017) gyűjtemény sem tartalmaz adatokat a szétszóratás idejéről. Sipos Imre kötetében megjelent fényképek alapján a 15-20 fő közötit létszám megerősíthető.

[57] A magnószalagok a mai napig a rend tulajdonában vannak, s a nővérek a reggeli elmélekdéshez részleteket hallgatnak meg belőle. Gemma apátnő szóbeli közlése.

Az érdiek Budapesten kaptak munkát, így ők naponta ingáztak. Az életkörülmények Érden nehezebbnek bizonyultak bizonyos szempontból. Éveken keresztül nem volt vezetékes víz, nyáron még közüzemi víz is alig folyt. Ilyenkor éjjel 3-kor kellett fölkelni az ügyeletesnek, aki elment a messze lévő kúthoz, vizet hozni. Ezzel szemben a pesti lakásokban volt fürdőszoba, vízcsap és melegvíz. Érdről hordták hozzájuk a szennyest, a pestiek kimosva, kivasalva vitték vissza a ruhákat. A fővárosban még a víz is olcsóbb volt. Aki Érden lakott, az munkaidő után sietett vissza a földekre dolgozni, várta őket a kapálás, a szüretelés, a piacozás, a mezőgazdasági munkák elvégzése. Mindezzel együtt mégis ők voltak az „irigyeltek", mert közel élhettek a közösség „belső magjához", akik naponta hallgathatták „Jani bácsi" miséjét. Minden reggel együtt ébredtek az elöljárókkal, többen együtt indulhattak munkába, első kézből hallhatták a közösség vezetőinek gondolatait, részesei voltak a tervek kovácsolásának.

Ezzel szemben a pestieknek fizikailag könnyebb volt, nem kellett ingázni a lakó és a munkahely között, benn élhettek a városban. Reggel ők is korán keltek, a munkakezdés előtt elvégezték a liturgiát, majd elmentek misére, amiről azt állították, hogy nekik mindig „gyászmisét" kellett hallgatni. Ez konkrétan azt jelentette, hogy a városi templomokban hétköznaponként alig voltak hívek, s amikor voltak, akkor azok fizetett gyászmisék voltak. A „gyászmise" kifejezés még arra is utalhat, hogy a pestieknek be kellett érni hétköznap egy számukra „idegen" pap miséjével, „idegen" helyen és „idegen" emberek között. Nem tudtak részt venni a saját, „családi" miséken, csak hétvégén.

Az elöljárók, ahogy lehetett, kárpótolták a különélőket. Hetente bejártak Budapestre, „Jani bácsi" gyóntatni és tanítani, az apátnő pedig lelkibeszélgetést folytatni. A heti rendszeresség csak akkor maradt el, ha valami „baj" volt, ha a megfigyelésük erősödött, vagy ha letartóztatásokról hallottak, s olyankor jobban vigyáztak, s hetekre elszigetelődtek egymástól.

„Pesti „házakat" nagyon körültekintően és mindent jól átgondolva és megszervezve fogtuk össze, ügyelve arra, nehogy valakinek is baja essék. Emil atyával minden héten meglátogattuk a sororokat és ők is hazajöttek hétvégenként Érdre…" [58]

Az emlékezet szerint *„minden házunkban minden imádság egyformán hangzott el, reggel együtt mondtuk a zsolozsmát, a déli zsolozsmát – a szextát és a nónát – amiket a munkahelyen is el kellett mondani. Este mikor hazajöttünk, folytattuk…*" Ez az együtt mondtuk kifejezés az egész közösségre nézve virtuális közösséget jelentett. Azonos időben, azonos tartalommal elmondott imádságokat értettek alatta. *„Emil atya minden nap tartott nekünk elmélkedést, ezeket indigóval legépelte, s elküldte a pestieknek, hogy ők is ugyanazt hallják…"* [59]

Az elöljárók erőfeszítései ellenére a nővérek különbséget éreztek a két életközösség között.

„Azt nem lehet megmondani, hogy itthon [Érden] *milyen hangulat volt. Igazi család voltunk. Igazi család. Éppen a múltkor [*az interjúkészítés időpontja előtt*]*

[58] Gemma apátnő. Az interjút Bögre Zsuzsanna készítette 2019-ben.

[59] V.F. soror. Az interjút Bögre Zsuzsanna készítette 2019-ben.

mondta valaki, aki jár hozzánk bibliaórát tartani, hogy az lenne az igazi, ha egy testvérközösségben mindenki meg tudná mondani azt, hogy neki mi a nehéz, vagy mi rosszat lát a másiknál. És mondtam neki, ez nekünk megvolt akkor. Úgy hívtuk, hogy sötét beszélgetés. Leoltottuk a villanyt és mindenki odajött. Utána semmi probléma nem volt. De jó volt, hogy ki lett mondva a probléma. És ez Pesten nem volt, ezt a szülői ház melegsége adta meg. Annak ellenére volt különbség a két ház hangulata között, hogy mindent megtettek a Jani bácsiék, annyira mindent! Meg Hedvig soror, aki akkor volt priorissza."[60]

*„Szóval nem lehet azt az otthoni [*érdi*] légkört, azt mi nem tudtuk ketten, hárman megcsinálni. A zsolozsmát ugyanúgy mondtuk. Ünnepeket is ugyanúgy csináltuk, Nagyhetet, Húsvétot megünnepeltük. Pap is volt, ciszterci atya is volt, aki velünk volt, eljött mindig. De mégse…"*[61]

5. 1950 után a rekreáció átalakult

A szétszóratás előtti életmód része volt a rekreáció, ahogyan azt fentebb olvashattuk, hetente kétszer félóra, a hétvégén egyszer egy óra járt mindenkinek. A virtuóz aszkéta életmód átalakulásával a rekreációs idő hosszabb lett és megváltozott. A nővéreknek meg kellett szólalni valamiképpen a munkahelyeken, beszélni kellett valamit életükről, a szabad időben végzett tevékenységükről. Ezért „megengedték maguknak" a színház- és mozilátogatásokat,[62] a koncertekre való eljárást, kellett valami *„beszédtéma, hogy hol voltunk a hétvégén"*. Ajándékba kapott pénzen televíziót vettek már 1960-ban,[63] amelyet főleg „Jani bácsi" nézett, követni akarta az országban zajló eseményeket.

A társadalomba való beilleszkedés része volt a balatoni nyaralás, ahol fürödtek és labdáztak, vagy „rokon gyerekeket" nyaraltattak az érdi házban. Ezeken túl, ami még kreatívabb megoldásnak tűnik, IBUSZ[64] utazásokon vettek részt, számtalan országba eljutva. Ehhez a rend tagjai gyakran adtak be útlevél kérelmet, amit a BM[65] konspirációs célból vagy elutasított, vagy megadott. (Részletekről később lesz szó.) A külföldi utazások alkalmával a közösség a világegyház vérkeringésébe bekapcsolódott, találkoztak a külföldre szökött ciszterekkel, külföldi rendházakba látogattak el, s szálltak meg. Ezeket az utazásokat erőforrásként használták a megmaradáshoz.

60 B. soror. Az interjút Bögre Zsuzsanna készítette 2019-ben.

61 S. soror. Az interjút Bögre Zsuzsanna készítette 2019-ben.

62 ÁBTL 3.1.5. O-13305/1/22.

63 ÁBTL 3.1.5. O-13305/1/38.

64 IBUSZ utazási iroda, amely állami kezelésben volt, s a kádár –rendszer alatt külföldi utakat szervezett.

65 BM (Belügyminisztérium)

6. Habitus (ruházat) új **értelmezése**

A nővérek, a ciszterci habitus levetése után, ruházkodás kérdésében a szolid, de divatos trendeket követték.[66]A sororok külseje megváltozott, senki sem mondhatta meg róluk, hogy szerzetesek.

„Abban az időben úgy éltünk, mint a többi ember, s amellett voltunk szerzetesek. És úgy kellett öltözni, hogy ne ríjunk ki a hétköznapokból…"[67]

A ruházat, a hajviselet, a folyamatos gyarapodás kívülről nézve hasonlóvá tette őket a fogyasztói társadalom többségéhez. Elvegyültek. *„Jézusom, ilyen rövid ruhába jártunk?* – kérdezte az egyik nővér 2018-ban, egy róluk készült korabeli mozgófilmet nézegetve. *–Ekkor ez volt a divat!-* válaszolta egy másik. *–Nem látszik róla, hogy apáca!* – válaszolt egy harmadik. *–Hát hogy látszott volna* – fejeződött be a diskurzus a korabeli megjelenésükről."[68]

1. BM III/III-as csoportfőnökség[69] nézőpontja a rendről

Naszályi Emil rendtársain keresztül értesülhetett az egyházat és a ciszterci rendet érintő BM-es akciókról, letartóztatásokról. Az egyházat érintő megtorló intézkedésekkel tisztában volt, a rend együtt maradása nem magyarázható politikai „vaksággal".[70]

Az állambiztonság sem tekintette őket „jámbor" apácáknak, a politikai zsargon szerint reakciós erőknek számítottak. A Regina Mundi 1951-től került az állambiztonság látóterébe. [71] Ennek több oka volt. Egyrészt bűnnek számított, hogy

66 ÁBTL3.1.5. O-13305/1/ 22.

67 B. interjút Bögre Zsuzsanna készítette 2019-ben.

68 Részlet a rend tagjaival készült you-tube videón elhangzott párbeszédből.https://www.youtube.com/watch?v=2KfPOkjAMyM&t=932s., 2021. 07. 27.

69 A Belügyminisztérium III. főcsoportfőnöksége a pártállam egy állambiztonsági szolgálata volt, amelynek III/III-as alosztálya az egyházi ügyekkel foglalkozott.

70 A ciszterci szerzetesek politikai ellenállása ismert volt a renden belül és a renden kívül. Kezdődött az 1945-ös földosztással, amikor Endrédy Vendel felszólalt a földreform igazságtalansága ellen, ettől kezdve a ciszterekre, mint reakciósokra tekintett a kommunista politika. Majd 1948-ban, Mindszenty bíboros letartóztatásakor, Baranyai Jusztin ciszterci egyházjogászt is bevonták a perbe, aki az 1956-ban történő szabadulása után papi otthonba került emberi roncsként. A ciszterekt közvetlenül érintette 1950. június 9-én kezdődő internálás, mert a bajai, pécsi és szentgotthárdi házukból elhurcolták a rendtagokat. 1950 augusztusában Zircre 500 apácát internáltak, akiknek pszichikai és fizikai ellátásukról a zirci elöljárók és szerzetesek gondoskodtak. (Bán 2018) A ciszterekt érintő megtorlások folytatódtak, 1950–1956 között Endrédy Vendelt bebörtönözték, aki szabadulása után meglátogatta érden a nővéreket, láthatták a bebörtönzés következményeit az apát fizikai állapotán. (Sipos 2017) A politikai helyzet komolysága fokozódott két ciszterci szerzetespap ellen elkövetett gyilkossággal. Az egyik 1954-ben történt, Debreczeni Sixtus (volt) egri plébánost ütötte el egy állítólag részeg sofőr, miután a népszerű plébánost korábban már kétszer megpróbálták elütni. A másik merénylet 1957. december 14-én, Brenner János rábakethelyi káplán ellen történt. Brenner János elsőfogalmas ciszterci szerzetes volt, akit harminckét késszúrással gyilkoltak meg. (Bán 2018; Mezey,2009) A gyilkosságok az 1961–1962-es „Fekete Hollók" persorozat előzményének fogható fel. (Wirthné 2015) A perben nagy szerepet osztottak a ciszterci szerzeteseknek. Fő bűnük az ifjúságnevelő munka volt, de vádként hangzott el a felszámolás ellenére titokban folytatott rendi összetartásuk is. A per következtében több rendi vezető megtört, s ezzel a korábban szervezetten működő ciszterci rendi „illegáció" hanyatlani kezdett. Endrédy ekkor már Pannonhalmán volt, nem tartóztatták le 1961-ben.

71 Lásd Köbel 2005 ismertetését az állambiztonsági szervek egyházpolitikájának végrehajtásáról, illetve Tabajdi 2013 könyvét a III/III krónikájáról.

a nagymúltú és ellenségesnek tartott ciszterci rend „családjába" tartoztak, másrészt a Regina Mundi alapítója (Naszályi) Rómában végzett, és mint ilyen személy, élő kapcsolattal rendelkezett a Rómában székelő generális apáttal,[72] illetve az oda átszöktetett magyar ciszterekkel, akiket Naszályi „lelkigyermekeinek" tekintett.[73] Mindezek mellett Endrédy Vendellel jó kapcsolatot ápolt a rend, akivel rendszeresen találkoztak. A felsorolt ismérvekből egy is elég lett volna ahhoz, hogy az ötvenes évek elejétől a BM foglalkozzon a Regina Mundival, s operatív nyilvántartásba kerüljenek.[74]

A figyelem a '60-as évek elejétől fokozódott irányukban, amikor több ügynököt állítottak rájuk.[75] 1965-ben nyitották meg csoportdossziéjukat, amely az addig keletkezett róluk szóló iratanyagot összegyűjtötte. A III/III-as csoportfőnökségen belül „Bakonyiak" fedőnéven nyitott dossziét 1969-ben zárták le. A dossziéban egy 1951-ben és egy 1954-ben keletkezett ügynökjelentés is szerepel, de a folyamatos megfigyelés 1959-től indult el.

A rendet érintő operatív munka három területre terjedt ki. (1.) az illegális tevékenység dokumentálása, (2.) a Vatikán és a rend közötti kapcsolat felderítése beépülés útján, (3.) külföldi csatornák felderítése.

A jelentésekben és a jelentések értékelésében az államvédelem bomlasztási kísérletei, a BM szerzetesekkel kapcsolatos nézőpontja, illetve a rendi élet kívülről látható mozgásáról olvashatunk. A jelentések sűrűsödtek a 1961-es „Fekete Hollók"[76] pere előtt, majd 1964–65-ben[77] a Regnum-per előtt, illetve 1968-ban[78], amikor házkutatás formájában csapott le rájuk az állambiztonság. Az eljárás következményeként egy hónapig tartó kihallgatással zaklatták a sororokat, majd ejtették ellenük a vádat.[79]

1959-től a II/5-b alosztálynak „Bányász György" adott le rendszeres jelentést az érdiek életéről, amelyet Majercsik János rendőr főhadnagy vett át.[80] A rend létezését „szervezetszerű illegális tevékenységnek" s „tiltott konspirációnak" nevezte a szervezet, az ügynök pedig „titkos női szerzetescsoportnak." „Bányász", aki az egyik alapító nővér rokonaként kapott bizalmat a rendtől, felkérte „Jani bácsit" lelkivezetésre. A szerzetespap ezt vállalta, cserébe viszont „őszinteséget és engedelmességet" kért, amire ígéretet kapott. Bányász elég messze elment a jó

72 ÁBTL-3.1.5.-O13305/1/49.

73 ÁBTL-3.1.5.-O13305/1/28.

74 A jelentéseket több ügynöktől származnak: „Bányász György", aki az egyik soror rokona volt.

75 Az ÁBTL –ben található források szerint állítható, hogy több ügynököt állítottak rájuk. Ennek az állításnak a tényszerűségét csökkenti, hogy az 1956 előtti források töredéke maradt csak ránk, illetve az állambiztonság átrendezte az iratokat, újracsoportosította azokat, s nem tudható, hogy mely források vesztek el közben.

76 „Fekete Hollók" persorozata

77 A Regnum elleni indul ekkor a második per, amelyet az 1971-es harmadik Regnum-per követ.

78 Az időzítés összefügghet közvetve az 1968-as csehszlovákiai bevonulással, ugyanakkor az MSZMP Vatikán felé forduló figyelmével is. Horváth (2014.326.) hívja fel a figyelmet az MSZMP Vatikánnal kapcsolatos politikájának terveire.

79 Cúthné Gyóni 2016, 736-738.

80 A BM II/5 –b alosztálya a „horthysta erőszakszervezet volt tagjai elleni elhárítás" osztálya volt. A jelentést kapó tiszt „Bányász" jelentését továbbította az illetékeseknek, az egyházi alosztálynak, amely az II/5-c- alosztálya volt.

viszony érdekében, „végül megkértem, hogy tegezzen, mint apa a fiát.– írta le jelentésében.[81] „Bányász" vidéken élt, a rend folyamatos figyelésére ezért alkalmatlan lett. A Regina Mundiról fontos információt az 1961-es „Fekete Hollók" perében letartóztatott személyek vizsgálati anyagából kapott a „hivatal." Tímár Ágnes kihallgatási jegyzőkönyve,[82] Havass Géza,[83] Dr. Palos György,[84] 'Sigmond László[85] vallomásaiból kilenc soror létezéséről tudomást szereztek, s ezek alapján elbeszélgettek a Regina Mundi belső körével a rendőrségen. Egy 1961-ben készült jelentés alapján ezek a kihallgatások kudarccal végződtek. A kihallgatott kilenc személy egyhangúlag tagadta a titkos női rend létezését. *„A kihallgatás nem vezetett eredményre. Egybehangzóan tagadták az illegális rend tényét, működésüket és a rend vezetőivel való szervezeti kapcsolatukat..."*[86]

A II/8-as alosztály feltételezése szerint Naszályi Emil oktatta ki a nővéreket, mit kell vallaniuk kihallgatásuk esetén, amit, a leírtak szerint, szóról-szóra betartottak. Nem tudott rést ütni a sororok között a félelem, „Jani bácsi" utasítását mindannyian követték. Vallomások hiányában a további terv Naszályi Emil tevékenységének „felderítése" lett, s ennek eredményétől tették függővé *„a kompromittált személyek további sorsát."*[87]

A megfigyelések szerint az államvédelemnek ekkor tizenöt „Regina Mundi" szerzetesnőről volt tudomása, azonban csak kilenc személyről rendelkezett adattal.

Tervek szerint 1962-ben, év elejére időzítettek volna egy rendőri akciót, amely házkutatással kezdődött volna, a vezetők kihallgatását, s rendőri felügyelet (ref.) alá helyezését irányozták elő. A többieket be akarták idézni a rendőrségre, s rendőri figyelmeztetést helyeztek kilátásba. A terv ismeretlen okok miatt elmaradt.

A megfigyelés azonban nem fejeződött be, Naszályit továbbra is ellenséges személynek tekintették, s mint ilyenről halmozták az adatokat. Ellenséges tevékenységeknek számított a rendi utánpótlással való foglalkozása, a Lékai Ányossal való kapcsolat ápolása, valamint a ciszterci rend főnökével, Sigmond Lászlóval való kapcsolattartás, annak letartóztatásáig. A rendről legtöbbet „Ráckevei"[88] fedőnevű ügynök jelentett, aki kereste Naszályival a kapcsolatot telefonon, levélben, személyesen. A továbbiakban ő lett a leghűségesebb beépített személy, akin keresztül nyomon követhette a „hivatal" a Regina Mundi életét.

Legfontosabb felderítési ügyek egyike a rend tagjainak külföldi útjai lettek. Az úttal kapcsolatos tervekről a „hivatal" időben értesült, részben az ügynökök, részben a rendőrség útlevél osztályának jelentése alapján. A háttérben előre

81 ÁBTL-3-1-5.-O-13305/1/37

82 Tímár Ágnes volt Regina Mundi tag, 1955-től Lénárd Ödönnel rendalapító, ÁBTL-3-1-5.-O-13305/1/46.

83 Havass Géza szegedi püspöki számvevő ÁBTL3.1.5. O-13305/1/54.

84 Palos György Bernardin ciszterci szerzetes ÁBTL3.1.5. O-13305/1/55.

85 Ciszterci paptanár ÁBTL3.1.5. O-13305/1/60

86 ÁBTL 3.1.5. O-13305/1/68.

87 ÁBTL 3.1.5 -O-13305/1/68.

88 „Ráckevei" fedőnevű ügynök Hölvényi Olaf György egykori ciszterci szerzetes pap, majd történész és könyvtáros, akit 1951-től ügynökként foglalkoztatott az ÁVH.

eldöntötték, hogy ki mehet és ki nem külföldre. „Jani bácsi" és Gemma soror azok közé tartoztak, akik szabad utat kaphattak. A tartótisztek számítása szerint az IBUSZ utakra kiküldött egy-két ügynökön keresztül fel tudták mérni, hogy milyen jellegű és mélységű külföldi kapcsolatokkal rendelkezett a rend. A Regina Mundi tagjai jártak a környező szocialista országokban, Olaszországban, NSZK-ban, Franciaországban, Ausztriában, Svájcban.[89] Az utazásokat a hatvanas évek közepétől kezdték meg. A nyugati országokba rokonoktól, volt rendtársaktól meghívó levelet kértek, s azzal jelentkeztek a rendőrség útlevél osztályán. Mindenhol felvették a kapcsolatot rendjük kinti kolostoraival és azok képviselőivel. A külföldi utakról szóló jelentéseket a „hivatal" értékesnek tartotta, s megállapították, hogy a rend külföldi kapcsolatai révén fontos egyházzal kapcsolatos információkhoz, külföldön megjelent könyvekhez, újságokhoz, s anyagi támogatáshoz jutott.

A jelentések szerint Naszályi Emil egy-két külföldön élő volt lelkigyermekével tartotta a kapcsolatot, akiknek a megfigyelésétől a „hivatal" sokat várt, folyamatosan értékesnek tekintette az ezzel kapcsolatos hírfoszlányokat.

Az információgyűjtés 1968-ig tartott, amikor a „hivatal" eljárást indított ellenük, s házkutatást tartottak egyszerre minden házukban.

Az ÁBTL források egyik tanulsága, miszerint az állambiztonság minden törekvése ellenére sem tudott úgy beépülni a közösségbe, hogy bomlasztási kísérletei sikeresek legyenek. Annak ellenére, hogy ügynökök vették őket körül, látogatták őket Érden, pusztán másodlagos információkhoz jutottak, s csak azokat jelentették.

V.2. Reziliens magatartás a kihallgatások alatt

1968-ban a házkutatás után egy hónapon keresztül hallgatták ki Naszályi Emilt és Punk Gabriellát, Gemma apátnőt. Az illegalitásban élő rend hétköznapi tevékenységéről igen pontos adattal rendelkező államvédelem kihallgató tisztjei egy ellenséges rend felgöngyölítését célozták meg. A kihallgatások során az illegalitás részleteit akarták beismertetni a vádlottakkal, a próbálkozás azonban kudarcba fulladt. Az apátnő, a lelkivezető pap és a nővérek következetesen kitartottak amellett, hogy amit ők tesznek, az nem illegális tevékenység, nem szervezkedés, hanem keresztény emberek spontán együttélése.

Naszályi Emil tagadta, hogy a rend együtt maradt: *„Megállapodtunk abban, hogy mindegyikőnk őrizze meg a szerzetesi lelkületét, beállva a dolgozó emberek közé. Semmiféle külső tevékenységet nem folytatunk, mint hitoktatás, fiatalokkal való foglalkozás."* [90] Tizenegy véletlenszerűen együtt élő szerzetesnővérről beszélt Naszályi, akik, állítása szerint mindannyian 1950 előtt tettek örökfogadalmat. Annyit tett hozzá, hogy még öt személlyel szoros kapcsolatban vannak, de ők nem tettek örökfogalmat. Ezzel lényegében tagadta, hogy új személyek csatlakoz-

[89] ÁBTL 3.1.5. O-13305/1/151.
[90] ÁBTL 3.1.9. V-155265/31.

tak volna hozzájuk. *„A nővérek feladata a becsületes keresztény élet megőrzése"*– [91] hangoztatta a szerzetes pap.

A kihallgatótiszt kérdéseire Naszályi csúsztatással válaszolt:

„K: *Hogyan alakul a közös tényked*és *Érden és az Üllői úti házban?"*

A szerzetespap a gyümölcsösben végzett munkákról, a földművelésről beszélt. Részletezte, hogy melyik nővér milyen munkafolyamatban vesz részt, s ezzel indokolta, hogy mindig sokan megfordultak az érdi házban. Naszályi válasza részben egybecsengett az ügynökjelentésekkel, részben úgy forgatta a válaszokat, hogy azokból ne lehessen államellenes tevékenységet bizonyítani.

„K: Mondja el, hogy Csongor Jusztina, Agócs Rózsa, Farkas Vilma, Bata Irén, Hajdara Rozália hogyan került a közösséghez? – érzékeltette a kihallgató tiszt, hogy „mindent tud".

NE: Farkas Vilma 1947-ben. De a közösségnek nem volt a tagja sohasem, mint szerzetes. Agócs, Csongor 1951/52-ben ismertük meg. Rend tagjai nem voltak, de imaközösségben részt vettek. Hajdara Naszályi Erzsébettel a Kertészetiben együtt dolgozott, s engedélyt kért, hogy a vizsgáira nálunk készüljön. Közösséggel nem volt más kapcsolata."

A kihallgató így folytatta:

*„K: Idézek Önnek Magyari Jolán nov. 1-én tett tan*úvallomásából: *„1950 óta fogadalmat tettek Farkas Vilma, Hajdara Rozália, Bata Irén, Csongor J.."*

NE: A felsoroltak nem tettek fogadalmat az én tudomásom szerint. Tévedésen alapul az állítás.

K: Mikor, kik és hol jártak külföldön?

NE: Erről nincs tudomásom. Nem érintkezem velük, s nem beszélnek velem ilyenekről.[92]

„K: Milyen módon szervezte újjá az 1950-ben feloszlatott R. M. szerzetesi közösséget?

V: Nincs tudomásom arról, hogy valaki a R.M. újjászervezte*. Mindenki munkát és lakást keresett. Nem szervezte újjá senki. De arra törekedtek, hogy néhányan összeköltöztek és azon igyekeznek többen, hogy a R.M. szabályait felújítsák. Családias élet szervezésén túl, szervezettég nem áll fenn. Imádságokat közösen végzik Érden is és az Üllői úton is, ahol Koch Ida a dékán.*

K: Azt állítja, hogy a rendtagok spontán működnek. Üllői úton talált 33 oldala gépelt szövegből nem a spontaneitás áll fenn…" [93]

Punk Gabriella és Naszályi Emil a kihallgatások után mindennap kioktatták a nővéreket, hogy mely kérdésre mit kell válaszolni. A vizsgálat eredményét olvasva sikeresnek mondható a taktikájuk. Az egy hónapig tartó napi kihallgatások eredményeként a rend vezetői és tagjai „csak" figyelmeztetésben részesültek. Az állambiztonság értelmezésében a rendet újjászervezték, de nem tudták rájuk bizonyítani az új tagok felvételét, amit enyhítő körülményeknek tekintettek az ítélet

[91] ÁBTL 3.1.9. V-155265/35.

[92] ÁBTL-I.3.1.9.V-155265/40.

[93] ÁBTL-I.3.1.9.V-155265/42.

során. Tevékenységük, a BM hatályos szabályai szerint, az egyesülési joggal való visszaélés bűntettét merítette ki, s emiatt figyelmeztetésben részesültek.

Összegzés

A Regina Mundi tagjainak magatartása a hatvanas évek alatt vallási rezilienciaként fogható fel. A túlélésért folytatott küzdelmük sikerét rendi életük átalakításának köszönhetik, amit az is bizonyít, hogy velük szemben az államvédelem önkorlátozó módon intézkedett.

A rend egyben maradása egyesülésnek volt tekinthető, mert nem újoncoztak, ifjúsággal nem foglalkoztak, vallási témájú könyveket – saját körükön kívül – nem terjesztettek. Úgy maradtak együtt, hogy közben a társadalomtól, mint szerzetesek, elszigetelődtek. A túléléshez szükségük volt reziliens vezetőkre, a tagok nyitottságára a továbbtanulás irányába. A vallási reziliencia esetükben a vezetők szerepének újragondolását, a regula és az új körülmények összeegyeztetését, a habitus lecserélését, a liturgia időpontjainak módosítását, az imádkozás, a munka és a szabadidő kérdésének újra értelmezését jelentette. A munkahelyeken gyakorolt munkaetika is a reziliens magatartásuk sikerét növelte.

A Regina Mundi esetében a reziliencia olyan erőforrássá vált, amely előtt a BM „klerikális reakciót" üldöző politikája visszafogottabb lett. Unalmasnak, érdektelennek tartották a házkutatás közben lefoglalt vallásos tartalmú szövegeket, a kihallgatások alatt reszkető nővéreket inkább megsajnálták, s eldöntötték, hogy nem érdemes velük foglalkozni.

A megtorlástól így megmenekültek a szerzetesnők és Naszályi Emil, céljukat elérték, s átalakulások árán, de megőrizték identitásukat a diktatúra alatt.

Hivatkozott irodalom

APOR, Péter et al. eds. *Kulturális ellenállás a Kádár-korszakban - Gyűjtemények története.* Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2018.

BADÁL, Ede Álmos O.Cist. *Endrédy Vendel a ciszterci pedagógus és a mártírsorsú zirci apát.* Budapest: Zirci Ciszterci Apátság Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, 2012.

BÁN, Z. Elizeus. Szerzetesrend a vádlottak padján. Ciszterciek a szocializmusban. In: [online]. 2018, roč. 14., č. 4-6., s. 138–154. DOI: 10.24307/psz.2018.1211

BANGÓ, Beáta. *„Itt laknak a menyországbéliek?" A kalocsai iskolanővérek „szétszóratása"*

BÉKÉS, Vera. A reziliencia-jelenség, avagy az ökologizálódó tudományok tanulságai egy ökologizált episztemológia számára. In: *Tudomány és történet. Forrai Gábor és Margitay Tihamér (szerk.).* Budapest: Typotex, 2002, s. 215-228.

BERSZÁN, Lídia. Megküzdés és reziliencia? Amikor a kevesebb több. In *Erdélyi társadalom.* 2015, roč. 13, č. 1, s. 1-19.

BÖGRE, Zsuzsanna. Hétköznapi ellenállás, reziliencia, generativitás Egy földalatti szerzetesrend elöljárójának élettörténete. In *Socio.hu.* [online] 2019, roč. 9, č. 1, s. 1-18. DOI: 10.18030/socio.hu.2019.1.1

BÖGRE, Zsuzsanna. „Lebegés a létben..." - Berta nővér visszaemlékezése. In: CSÁSZÁR, Melinda, ROSTA, Gergely. eds. *Ami rejtve van s ami látható. Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára.* Budapest-Piliscsaba: LOISIR, 2008, s. 77-89.

CÚTHNÉ GYÓNI, Eszter. „A zirci apát úr ezennel szabad…" Endrédy Vendel apátsága az 1956-os forradalom napjaitól az 1961–1962-es persorozatig. In *Vigilia*. 2016, č. 81, s. 732-739.

DESSEWFFY, Tibor. Az ellenállás diszkrét bája. In *Replika*. 1996, č. 23-24., s. 71-80.

FEJÉRDY, András. Vallási ellenállás Magyarországon a kommunista rendszerrel szemben. Források és gyűjtemények. In: APOR, Péter et al. eds. *Kulturális ellenállás a Kádár-korszakban. Gyűjtemények története.* Budapest: [s.n.], 2018, s. 143-150.

KISS, Réka. Legális–illegális–féllegális. Tiltott és tűrt pasztoráció a református egyházban a hatvanas években. Források és a megismerés határai. In: *Hagyomány, Identitás, történelem.* Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L'harmattan, 2018, s. 239-272.

KÖBEL, Szilvia. *"Oszd meg és uralkodj!"Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945-1989 között.* Budapest: Rejtjel, 2005.

LÉVAI, Attila. A csicsói református egyházközség története a kezdetektől a második világháborúig. In *Historia Ecclesiastica*. 2017, č. 1, s. 75-92.

MEZEY, András. Ciszterek az 1961-es egyházüldözési hullám idején – egy persorozat, és háttere. In: GUITMAN, Barnabás. ed. *A ciszterci rend Magyarországon és Közép-Európában.* Piliscsaba: PPKE BTK Új- és Legújabbkori Történeti Tanszék, 2009, s. 426-437.

MOLNÁR, Imre. *Áldozatból fakadó szentség és küldetés. Magyar hivatás a Kárpát-medencében. Esszék és elmélkedések;*. Magyarszék: Sarutlan Kármelita Nővérek, 2019.

MOLNÁR, Imre. *Esterházy János élete és mártírhalála*. Somorja: Méry Ratio, 2010.

NAGY, Károly, Zsolt. „A szív teljességéből szól a száj". „Tikkek" és „kacsintások" a (kulturális) ellenállás értelmezésében. In: KISS, Réka, LÁNYI, Zsolt. eds. *Hagyomány, identitás, történelem*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L'harmattan, 2018, s. 273-294. Reformáció öröksége.

ÖGTEM-YOUNG, Özlem. Faith Resilience: Everyday Experiences. In *Societies.* 2018, roč. 8, č. 1, s. 1-13.

PUSKELY, Mária. *Keresztény Szerzetesség. Történelmi kalauz. I-II.* Budapest: Bencés Kiadó, 1995.

RAAB, Charles, JONES, Richard, SZÉKEY, Iván. Megfigyelés és reziliencia elméletben és gyakorlatban. In *Replika*. 2015, č. 5, s. 63-93.

RÉV, István. Az atomizáció előnyei. In *Replika*. 1996, č. 23-24., s. 141-158.

RÓZSÁNÉ KUBÁNYI, Anna. *Hűséggel a megpróbáltatásokban. A szerzetesek életútja a szétszóratástól napjainkig.* Budapest: Szerzői magánkiadás, 2014.

SCOTT, James C. Ellenállás hétköznapi formái. In *Replika*. 1996, roč. 23-24., s. 109-130.

SIPOS. *Átadottak. Isttent kereső élet a Regina Mundiban.*. Miklósi, Érd: A Szent János Apostolról és Remete Szent Pálról Nevezett Szerzetesek , Regina Mundi Ciszterci Apátság, 2017.

SMÍD, Marek. T. G. Masaryk: His spiritual life and his disputes with the Catholic church. In *Historia Ecclesiastica*. 2017, č. 1, s. 58-74.

SZÉKELY, Iván. Reziliencia: a rendszerelmélettől a társadalomtudományokig. In *Replika.* 2015, č. 5, s. 7-23.

SZOKOLSZKY, Ágnes, V. KOMLÓSI, Annamária. A "reziliencia -gondolkodás felemekedése"-ökológiai és pszichológiai megközelítések. In *Alkalmazott Pszichológia.* 2015, roč. 15, č. 1, s. 11-26.

TABAJDI, Gábor. *A III/III. krónikája*. [s.l.]: Jaffa, 2013.

WIRTHNÉ DIERA, Bernadett. *Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban - Az 1961-es "Fekete Hollók" fedőnevű ügy elemzése" PhD* [online]. 2015. Dostupné na internete: http://doktori.btk.elte.hu/hist/wirthnedierabernadett/diss.pdf

ZAUTRA, Alex J., HALL, John Stuart. Resilience. A New Definition of Health for People and Communities. In: MURRAY, Kate E. et al. eds. *Handbook of Adult Resilience*. New York, London: The Guilford Press, 2010, s. 3-29.

Stratégie prežitia jednej mníšskej rehole (1950 – 1989). Uchovanie nábožnosti rezilientnými stratégiami

Historické, etnografické a sociologické štúdie sa v posledných rokoch čoraz viac zameriavajú na rezilientné sociálne javy. V tomto príspevku je termín rezilientný používaný na označenie praktík zachovávania identity náboženských jednotlivcov, organizácií a komunít žijúcich v nepriateľskom politickom prostredí. Pojem

reziliencia v podstate označuje flexibilné prispôsobenie sa ťažkým situáciám alebo kritickým okolnostiam (traumám), v ktorých si človek alebo komunita dokáže zachovať svoju identitu a zároveň nabrať novú silu. Štúdia, ktorá tento fenomén podrobne popisuje, vychádza zo štúdie cisterciánskeho rádu žien tým, že prezentuje históriu ženského rádu Regina Mundi pred a po roku 1950, interpretuje stratégie prežitia, ktoré sa objavili počas diktatúry na zachovanie náboženského identity. Súčasťou stratégie prežitia bola asimilácia, prijímanie civilných zamestnaní, nosenie civilného oblečenia, nové rozvrhy hodín, zavedenie nového liturgického poriadku a v neposlednom rade utajovanie apod. Úspešnosť stratégie prežitia tejto rehole dokazujú viaceré veci. Na jednej strane prežívanie rokov diktatúry (1950-1989) a na druhej veľkolepé oživenie poriadku po roku 1989/90. Začalo sa stavať návštevnícke centrum a penzióny pre laikov, ktorí si chceli oddýchnuť a zastaviť sa, pričom sa členovia rádu vracajú k tradičnému kláštornému mníšskemu spôsobu života. Dá sa povedať len toľko, že odolné (flexibilné) prispôsobenie sa komunistickým, socialistickým spoločenským podmienkam sa ukázalo ako dobrá cesta vpred.

Historia Ecclesiastica, XIII, 2022, 1

THEOLOGIE DER FLUCHT VOR VERFOLGUNG

Věra MILÁČKOVÁ – Kamila VEVERKOVÁ

Theology of escape from persecution
This article reflects on the theological reasons for fleeing from religious persecution. It was created in response to questions about the legitimacy and purpose of Christians fleeing from the Middle East. We have compared the types of escape mentioned in the Bible and the reasons for it with the stories of persecuted Christians fleeing from Iraq and Egypt and derived four different theological approaches - the „salvation is at stake" approach, the „Altruism/Community" approach, „hearing God's voice" approach and „opportunism". Our goal is to give both those who are being persecuted and those who care for them the opportunity to deal with the various considerations that are made by those who are being persecuted when they consider escaping.
Keywords: *religious persecution of Christians, Egypt, Iraq, theology of fleeing, typology of fleeing, fleeing in the Bible, persecuted Christians.*

1 Einleitung

Die Migrationswelle[1] aus dem Nahen Osten nach Europa während und nach dem Krieg gegen den Islamischen Staat im Irak und in Syrien (ISIS) warf viele Fragen über die Legitimität und den Zweck der Flucht von Christinnen und Christen auf. In diesem Artikel konzentrieren wir uns auf eine kleine Untergruppe von Christinnen und Christen aus dem Irak und Ägypten, die aufgrund religiöser Verfolgung geflohen sind[2], und richten unsere Aufmerksamkeit auf die Gründe für ihre Flucht, um daraus theologische Ansätze abzuleiten.

In diesem Artikel befassen wir uns zunächst damit, was die Bibel über die Flucht vor Verfolgung zu sagen hat, und stellen dann das Forschungsdesign sowie die Ergebnisse der Feldforschung mit den verfolgten Christinnen und Christen aus dem Irak und Ägypten vor, die auf den geführten Interviews basieren. Ab-

[1] Dieser Artikel stellt aktuelle Ergebnisse der Dissertation von Miláčková vor, die mit Unterstützung von GA UK 108119 - Verfolgung von Christinnen und Christen im Nahen Osten und ihre Migration - geschrieben wurde.

[2] Wir verwenden Tieszens theologische Definition von Verfolgung als Arbeitsdefinition für diesen Artikel. "Jede ungerechte Handlung von milder bis intensiver Feindseligkeit, die sich gegen Christen mit unterschiedlichem Engagement richtet und zu unterschiedlichem Schaden führt, der diese Christen nicht notwendigerweise daran hindert oder in ihrer Fähigkeit einschränkt, ihren Glauben zu praktizieren oder ihren Glauben angemessen zu verbreiten, wenn man ihn aus der Perspektive des Opfers betrachtet, wobei jede Motivation die Religion, nämlich die Identifizierung der Opfer als 'christlich', als Hauptmotivator hat." TIESZEN, Charles Lowell. Re-examining religious persecution: constructing a theological framework for understanding persecution. Bonn: Johannesburg: Verlag für Kultur und Wissenschaft; AcadSA, 2008, S. 47.

schließend bieten wir vier systematisch-theologische Ansätze an, die die Beweggründe für die Flucht vor Verfolgung in der untersuchten Gruppe darstellen.

Wir hoffen, dass die Schlussfolgerungen dazu beitragen werden, das Wissen der Betroffenen und derjenigen, die sich der verfolgten Christinnen und Christen annehmen, zu erweitern.

2 Flucht in der Bibel

Die grundlegende Prämisse dieses Artikels ist, dass die Bibel das Wort Gottes ist. Er ist souverän, beziehungsorientiert und kommuniziert durch verschiedene Mittler sowie direkt mit den einzelnen Gläubigen. Die Bibel sollte für Christinnen und Christen als Leitfaden für ihr Leben dienen. Doch bietet die Bibel überhaupt normative Richtlinien dafür, wann man fliehen sollte, oder lässt sie eine individuelle Entscheidung zu? Die Bedeutung des Verständnisses der biblischen Botschaft ist für viele heutige Christinnen und Christen, die vor der Entscheidung stehen, zu bleiben oder zu fliehen, und die im Heiligen Buch nach Orientierung suchen, entscheidend und dringend.

Was sagt die Bibel über das Fliehen? Welche Typologie können wir in den biblischen Texten erkennen? Im Alten und Neuen Testament finden wir viele Gründe für die Flucht. Ein zentrales Thema, das die verschiedenen Erzählungen über Flucht verbindet, ist die Flucht vor schwerer körperlicher Gefahr, Bestrafung oder Tod. Die häufigsten Gründe sind: a) Hungersnot im Land (z. B. die Flucht Noemis und ihre Familie nach Moab (Rut 1), Abrams Flucht nach Ägypten (Gen 12)); b) Flucht vor physischer Gefahr (z. B. Moses Flucht nach Midian (Ex 2), Davids Flucht aus Keïla (1 Sam 23)); c) die Suche nach einer besseren Zukunft (z. B., Noemi/Ruth, die in das Land Juda zurückkehren (Ruth 1)); d) Flucht vor diktatorischer Paranoia (z. B. David, der vor dem wütenden König Saul (1 Sam 20-21, 27) und seinem Sohn Absalom (2 Sam 15) flieht, die Eltern Jesu, die vor Herodes fliehen (Mt 2), und das Volk Israel, das aus Ägypten flieht (Ex 12-14), was gleichzeitig ein klarer Fall von:) e) religiöser Verfolgung ist. Weitere Beispiele für eine Flucht, die durch die Bedrohung des eigenen Lebens motiviert war, sind Elia, der vor dem Zorn Isebels floh (1. Könige 19) und der Prophet Uria, der vor König Jojakim nach Ägypten floh (Jer 26). Paulus floh aus Damaskus (Apg. 10) und mit seinem Mitprediger Barnabas von Ikonium nach Lystra und Derbe (Apg. 14). Sogar Jesus selbst floh mehrmals, als sein Leben bedroht war (z. B. in Jerusalem (Johannes 8 und 10), in Nazareth (Lukas 4) und in Johannes 7, wo wir lesen, dass er Judäa absichtlich mied, weil er wusste, dass bestimmte jüdische Führer ihn töten wollten).

An den oben genannten Beispielen können wir sehen, dass die biblischen Erzählungen die wahren Motive für die Flucht ziemlich unverblümt schildern. Darüber hinaus zeigen sie Leitprinzipien für das Bleiben oder Fliehen auf. Worauf haben die Personen in diesen Erzählungen ihre Entscheidung gestützt? Es gibt mehrere verschiedene Beweggründe. Erstens Gottes direktes Eingreifen in das Leben der Menschen durch Träume und Prophezeiungen. Diese Interventionen bezogen sich direkt auf deren Situation und klärten die Betroffenen über die

kommende Gefahr und ihre Aufgabe, das Land zu verlassen, auf. Die betroffenen Menschen mussten sich dann entscheiden, ob sie bleiben oder gehen wollten. Die Unterwerfung unter Gottes Willen war ihre Wahl: Wenn sie gehorchten, überlebten sie.

Die zweite Art der Entscheidungsfindung beruhte auf einer persönlichen Beziehung zu Gott, darauf, seinen Willen zu kennen und seine Stimme zu hören. In einigen Texten lesen wir von der Bedeutung des Timings. Im Fall von Jesus ist das offensichtlich, denn er wusste, dass seine Zeit zum Sterben noch nicht gekommen war (Johannes 2,4; 7,6,30).

Die dritte Art von Entscheidungen beruhte auf dem „gesunden Menschenverstand" der betroffenen Person oder der Menschen in ihrem Umfeld. So waren beispielsweise Naomi oder auch die Familien von Josephs Brüdern in Gefahr zu verhungern, und die einzige Möglichkeit, diesem Schicksal zu entgehen, bestand darin, in ein Land auszuwandern/zu fliehen, in dem es reichlich Nahrung gab. In diesen beiden Fällen sehen wir keine göttliche Führung oder dass sie Gottes Führung suchten, als sie eine Entscheidung über Bleiben oder Fliehen trafen.

Diese drei Hauptansätze retteten die betroffenen Menschen vor dem Tod durch Flucht in einer bestimmten Zeit und Situation.[3] Die biblischen Texte lassen nicht den Schluss zu, dass Gott mit Menschen, die aufgrund einer Entscheidung des gesunden Menschenverstandes flohen, unzufrieden war; ebenso wenig sehen wir eine göttliche Vernachlässigung derer, die fliehen. Gott nutzte das Exil oft, um sie zu formen und zu transformieren, damit sie das tun konnten, was er in Zukunft mit ihnen vorhatte. In den meisten Fällen waren die Zeiten des Exils nur vorübergehend. Die Rückkehr in die Heimat wurde dann entweder auf der Grundlage von Gottes direkter Führung oder durch ihren gesunden Menschenverstand eingeleitet.

Auch wenn einige biblische Gestalten (z.B. Jesus, Paulus, Petrus) für eine bestimmte Zeit in einer bestimmten Situation gerettet wurden, sind sie in einigen Fällen später zu einem anderen Zeitpunkt und in einer anderen Situation nicht geflohen, sondern haben sich der Verfolgung ausgesetzt. Viele sind gestorben.

Zusammenfassend haben wir drei verschiedene Arten von Argumenten für die Entscheidung zur Flucht identifiziert, aber wir können in diesen Texten keinen normativen Ansatz erkennen, den Gläubige unbedingt befolgen müssen.[4] Die Beispiele zeigen jedoch, wie wichtig das persönliche Wissen um Gott, das Erkennen seiner Stimme und die Bereitschaft, seinem Befehl zu gehorchen, sind. Die Entscheidung, vor Verfolgung zu fliehen, wie sie in diesen Bibelstellen gezeigt wird, ist in hohem Maße beziehungsorientiert, persönlich und situationsabhängig. Das verbindende Thema in diesen Beispielen ist die Erfüllung von Gottes Willen und/oder der Schutz des eigenen Lebens.

[3] Es gibt auch andere Fälle, in denen vorbeugende Maßnahmen die Israeliten vor einer Katastrophe bewahrten. Das geschah während der Regierungszeit von Hiskia (2. Chronik 29-30), als Verfolgung vermieden wurde, weil sie zu Gott zurückkehrten und seinem Willen folgten, oder auch durch den Glauben und das Handeln von Esther und Mardochai.

[4] ANDREWS, J. ed. *The Church in Disorienting Times: Leading Prophetically through Adversity*. Langham Global Library, 2018, S. 35.

Ausgehend von den drei in der Bibel entdeckten Fluchtgründen haben wir unsere Feldforschung darauf ausgerichtet, zu untersuchen, was die verfolgten Christinnen und Christen (entweder Gläubige mit christlichem Hintergrund (BCBs) oder Gläubige mit muslimischem Hintergrund (BMBs) aus dem Irak und Ägypten zur Flucht veranlasst hat und wie sie ihre Fluchtentscheidung begründet haben.

3 Methodik

Die Untersuchung wurde als Grounded-Theory-Forschung mit halbstrukturierten Interviews und einer Zufallsstichprobe für die Auswahl der Teilnehmenden konzipiert.

Dieses Forschungsthema war sicherheitstechnisch und emotional sehr sensibel, daher wurden besonders hohe Vertraulichkeitsmaßnahmen ergriffen, um sowohl die Teilnehmenden als auch die Interviewerin zu schützen. Die anvisierten Teilnehmenden wurden entweder von der Forscherin persönlich in Flüchtlingslagern im Libanon oder über verschiedene Gatekeeper (kirchliche und humanitäre Mitarbeitenden) in Ägypten, im Libanon und in der Tschechischen Republik kontaktiert. Die Teilnehmenden sollten Gläubige mit christlichem Hintergrund (BCBs) oder Gläubige mit muslimischem Hintergrund (BMBs) sein, die aus Ägypten, dem Irak und Syrien stammen und aus ihrer Heimat fliehen mussten, weil sie wegen ihres christlichen Glaubens verfolgt wurden. Der Glaubensaspekt muss der Hauptgrund für die Verfolgung gewesen sein. Der aktuelle Aufenthaltsort der Person zum Zeitpunkt des Interviews war nicht wichtig.

Die Pilotstudie fand im Sommer 2018 im Libanon statt. In dieser Zeit wurden die Forschungsstichprobe und das Forschungsinstrument (Fragebogen) angepasst. Die Pilotstudie hat gezeigt, dass es praktisch unmöglich ist, syrische BMBs oder BCBs zu finden, die wegen religiöser Verfolgung geflohen sind: Sie flohen wegen der Grausamkeiten des Krieges. Daher haben wir die Untersuchung auf ägyptische und irakische Personen beschränkt. Die vier kontaktierten ägyptischen BCB, die wegen religiöser Verfolgung geflohen waren, weigerten sich jedoch, ein Interview zu geben, da sie befürchteten, dass ihre Familien in Ägypten von der Polizei verfolgt würden. Nachdem wir geeignete Teilnehmer ermittelt hatten, lehnte etwa die Hälfte das Interview aus Angst um ihre Sicherheit oder die ihrer Familien ab. Außerdem schlossen wir Christinnen und Christen von der Untersuchung aus, deren Erzählungen auf wirtschaftliche oder politische Gründe für ihre Flucht hindeuteten.

Die Studie wurde aufgrund der Reisebeschränkungen von COVID teilweise persönlich im Libanon, in Ägypten und in Tschechien und teilweise synchron online durchgeführt. Die Forschung fand in drei Phasen zwischen 2019 und 2021 statt. Die Forschungsstichprobe umfasst 16 Teilnehmende, 11 Männer und 5 Frauen. Nicht alle wollten ihr Alter angeben, aber es war offensichtlich, dass es zwei Hauptaltersgruppen gab. Die jungen Erwachsenen zwischen 20 und 30 Jahren und dann die Teilnehmende in ihren Vierzigern; nur eine teilnehmende Person war älter. Die Hälfte der Teilnehmenden war ledig, zwei geschieden und

sechs verheiratet. Acht Teilnehmende stammten aus Ägypten und acht aus dem Irak; vier hatten einen christlichen und 12 einen muslimischen Hintergrund, davon vier Salafisten, zwei Schiiten und eine Person sufistischen Glaubens. Die Stichprobe umfasst verschiedene Formen und Intensitäten der Verfolgung (von der Angst vor zukünftigem Schaden, Drohungen, Inhaftierung, physischen Angriffen bis zur Tötung eines Familienmitglieds). Zum Zeitpunkt der Befragung befanden sich die Teilnehmenden in Ägypten (3), Libanon (8), Tschechien (2), den Niederlanden (1), Griechenland (1) und Frankreich (1). Von den 16 Teilnehmenden sind drei innerhalb ihres Heimatlandes und 13 ins Ausland geflohen.

4 Typologie der Flucht

Die Feldforschung legt Folgendes nahe: 1) Alle Interviewteilnehmenden sahen in der Flucht die einzige Möglichkeit zu überleben und ihren christlichen Glauben auszuleben. 2) Es gibt nicht nur eine Art von Flucht, sondern zwei Arten, die vom Zweck der Flucht abhängen. Wir nennen sie den unmittelbaren und den nachfolgenden Typ.

Die **unmittelbare Art** der Flucht vor Verfolgung ist instinktiv. Die Gläubigen fühlten sich in unmittelbarer Gefahr und wollten deshalb ihr Leben retten. Das Ziel der unmittelbaren Flucht war es, sich in Sicherheit zu bringen. Sie hatten nicht viel Zeit, um darüber nachzudenken und das „geeignetste und beste" Ziel zu wählen. Sie flohen einfach. Nachdem sie ihre Situation und die Art der Verfolgung eingeschätzt hatten, flohen einige in eine andere Stadt innerhalb ihres Landes, andere ins Ausland. Frühere Kontakte und die Möglichkeit, in ein anderes Land einzureisen, spielten ebenfalls eine Rolle bei der Entscheidung, wohin sie flohen. Da ihre Flucht überstürzt war, flohen sie in der Regel ohne etwas (z. B. Geld, persönliche Dokumente). Je nach der Situation des verfolgten Gläubigen konnte es zu mehreren sofortigen Umzügen kommen. Sie flohen von einem Ort zum nächsten, und wenn sie auch in dieser Stadt mit Verfolgung konfrontiert waren, flohen sie in eine andere Stadt.

Die **nachfolgende Art** von Flucht hat ein anderes Ziel. Sie ist Ausdruck des Strebens nach Glück.[5] Das bedeutet, dass die verfolgten Gläubigen bereits physisch in Sicherheit waren, doch die Härte des Lebens, der Mangel an Möglichkeiten und der Wunsch nach einem besseren Leben, verbunden mit der Möglichkeit, in ein besseres (d. h. religiös sichereres und wirtschaftlich entwickelteres) Land zu reisen, veranlassten sie zu einem weiteren Umzug. Dabei handelt es sich nicht um eine Flucht vor der Gefahr, sondern um einen geplanten Umzug.

Alle Interviewteilnehmenden haben die unmittelbare Art der Flucht aus Angst um ihr eigenes Leben vollzogen. Nur bei einigen wenigen hat zum Zeitpunkt des Interviews oder beim Wiedersehen mit ihnen die nachfolgende Art der Flucht stattgefunden. Diejenigen, die erneut umzogen, befanden sich entweder im Libanon oder im irakischen Kurdistan. Sie suchten nach Möglichkeiten, an einen anderen Ort zu ziehen und neu anzufangen. Als sich eine Gelegenheit ergab, zogen sie an einen anderen Ort.

[5] Der Begriff und das Konzept stammen aus der US-Unabhängigkeitserklärung.

Auf der Grundlage der Feldforschung haben wir vier Arten von Beweggründen für die Flucht vor religiöser Verfolgung ermittelt. Drei davon haben mit der Flucht selbst zu tun, und das vierte Motiv ist implizit, da es im Gegensatz zur Flucht steht.

1. Die erste Kategorie kann als altruistisch bezeichnet werden, da die Menschen, die geflohen sind, dies um ihrer Familienmitglieder willen taten - oder weil sie ihr (eigenes) Leben schützen mussten, wobei einige hinzufügten, dass dies geschah, um für ihre Familie zu sorgen und den christlichen Auftrag fortzusetzen. Diese Entscheidungskategorie wurde sowohl für die unmittelbare als auch für die spätere Art des Umzugs bei Befragten festgestellt, die eine Familie hatten und für sie verantwortlich waren. Alleinstehende oder Geschiedene argumentierten mit dem Schutz des eigenen Lebens.
2. Die zweite Kategorie wurde nur als Grund für die nachfolgende Art der Flucht genannt. Es handelt sich um „Entscheidungen, die auf direkter Führung durch Gott beruhen, indem man seine Stimme hört und sich daran hält". Keiner der Befragten erwähnte jedoch die direkte Führung durch Gott bei der Flucht vor der unmittelbaren Gefahr. Die Befragten erwähnten jedoch wiederholt die Bedeutung der Suche nach Gottes Willen, Führung und Schutz durch Gebete. Sie führten es auf Gott und Seinen Willen zurück, dass sich während der Verfolgung ein Weg für sie auftat und dass sie fliehen und ihr Leben retten konnten. Diese Art der „indirekten" Führung ist in Bezug auf die unmittelbare Art der Flucht offensichtlich.
3. Der dritte Ansatz kann als opportunistischer Ansatz bezeichnet werden und wurde mit der nachfolgenden Art der Flucht identifiziert. Die Menschen verfolgten dabei ihre persönlichen und familiären Interessen, sowie ihr eigenes Wohlergehen und gaben als Grund für ihre Flucht religiöse Verfolgung an. Eine solche Praxis wurde von einer Reihe von BMBs als schändlich bezeichnet, denn Menschen, die aus diesem Grund umziehen, „machen das Opfer Christi billig".
4. Wir haben eine weitere Art des Vorgehens im Zusammenhang mit Verfolgung festgestellt: Christinnen und Christen weigerten sich zu fliehen und beschlossen, zu bleiben und die Verfolgung ungeachtet ihrer Kosten zu ertragen. Sie fühlten sich entweder dazu berufen, an ihrem Wohnort zu bleiben, um ihren christlichen Dienst fortzusetzen, oder sie waren so alt, schwach oder in ihrem Land verwurzelt (irakische BCBs), dass sie keine Kraft und keinen Mut mehr hatten, zu gehen. Da diese Menschen nicht geflohen sind, haben wir sie nicht in die Feldforschung einbezogen.

Unter den Befragten gab es Menschen, die sich wiederholt weigerten, ins Ausland zu ziehen als nachfolgende Art der Flucht, oder sie kehrten in ihre Herkunftsländer zurück, weil sie überzeugt waren, dass der Herr sie berufen hatte, dort zu dienen.

Zusammenfassend lässt die Feldforschung vermuten, dass der altruistische Ansatz das Hauptargument für die unmittelbare Art der Flucht ist, während für

den nachfolgenden Umzug häufig der Gehorsam gegenüber einer persönlichen Berufung Gottes oder familiäre/eigene Interessen eine größere Rolle spielen.

5 Theologische Perspektiven zum Thema Fliehen

In diesem Abschnitt interpretieren wir diese vier identifizierten Arten des Denkens theologisch und stützen uns dabei auf verschiedene Autoren und Theologen im Laufe der Geschichte[6].

5.1 Der Ansatz „Das Heil auf dem Spiel"

Dieser Ansatz betrachtet die Flucht als eine negative oder sogar verbotene Option im Hinblick auf die Erlösung. Christinnen und Christen, die sich zu diesem Ansatz bekennen, sehen die Flucht nicht als Alternative an, weil sie die Flucht als Verleugnung ihres Herrn betrachten und dadurch ihr eigenes Seelenheil aufs Spiel setzten würden.

Zu Beginn des 3. Jahrhunderts wurden die Christinnen und Christen durch die Dekrete von Cäsar Decius und später von Valerian massiv verfolgt. Viele weigerten sich, Christus zu verleugnen und flohen vor der Verfolgung. Diejenigen, die blieben, wurden oft schwer gefoltert, und viele erlitten das Martyrium[7]. Für viele Kirchenführer jener Zeit galt die Flucht als Verleugnung Christi (Apostasie), mit der das eigene Seelenheil auf dem Spiel stand. Ein Vertreter dieses Ansatzes war Tertullian, der glaubte, dass nichts ohne Gottes Willen geschieht und dass „die Verfolgung Gottes würdig ist" und dass „sie nicht vermieden werden sollte, weil sie gut ist"[8]. „Tertullian betrachtete die Flucht bestenfalls als schlechte Alternative zum Durchhalten und schlimmstenfalls als Abtrünnigkeit". Für Tertullian war es inakzeptabel, vor der Verfolgung zu fliehen, denn das offenbare nur menschliche Angst, Schwäche und Feigheit, was nicht das ist, was der Herr von Seinen Nachfolgern verlangt.[9] Das Aushalten der Verfolgung bis zum Ende wurde als Hingabe an Gott und als Garantie für den Eintritt in den Himmel angesehen.[10]

Nicht alle Bischöfe und Kirchenführer des 3. Jahrhunderts sahen in Tertullians harter Haltung die einzige Option für Gläubige. Cyprian und Origenes z. B. flohen zunächst selbst, sprachen sich aber später dafür aus, der Verfolgung bis

---

6 Wir erheben nicht den Anspruch, einen vollständigen Überblick über die möglichen theologischen Interpretationen zu geben, sondern wollen die Diskussion über die Flucht vor religiöser Verfolgung neu eröffnen und den betroffenen Anhängerinnen und Anhänger Christi die Möglichkeit geben, sich in den möglichen Interpretationen zurechtzufinden, in der Hoffnung, dass sie ihr eigenes Herz erforschen und dabei Gottes Willen suchen werden.

7 Die andere Möglichkeit, wie die Christinnen und Christen der Verfolgung hätten entgehen können, bestand darin, entweder römische Beamte zu bestechen oder römischen Göttern zu opfern. LANE, Tony. Dějiny křesťanského myšlení. Jiří BARTOŇ, přel.. Praha: Návrat domů, S. 23-30.

8 TERTULLIAN. De Fuga in Persecutione. In: [cit. 25.08.2021]. Dostupné z: https://www.newadvent.org/fathers/0409.htm

9 SUTCLIFFE, R. To Flee or Not to Flee? Matthew 10:23 and Third Century Flight in Persecution. *Scrinium.* 2018, roč. 14, č. 1, S. 139. DOI: 10.1163/18177565-00141P10; TERTULLIAN. De Fuga in Persecutione.

10 SUTCLIFFE, R. To Flee or Not to Flee?, S. 142.

zum Ende standzuhalten, und wurden selbst gefoltert (Cyprian erlitt das Martyrium).[11]

Da der Klerus mit gutem Beispiel vorangehen sollte, wurde das Martyrium zum Schicksal vieler Bischöfe jener Zeit. Diese Märtyrer bildeten den Präzedenzfall für die kommenden Generationen. Diejenigen, die flohen oder sich anderweitig der Verfolgung entzogen, galten als Abtrünnige und waren als solche für die Ewigkeit verdammt. Das Märtyrertum war zu einer Standardtugend und -erwartung für den Lebensstil eines Christen oder einer Christin geworden. Das „Hetzen" in den Tod oder der freiwillige Märtyrertod wurde jedoch abgelehnt[12] und als häretisch und unorthodox angesehen.[13]

Diese Herangehensweise an die Flucht kann auch als vorkonventionell angesehen werden, wenn man Kohlbergs Skala der moralischen Entwicklung verwendet,[14] da es die externen Autoritätspersonen, die Kirchenväter, die Bischöfe, die Exegeten sind, die sagen, was in Bezug auf die Flucht und das Heil wahr ist, was richtig oder falsch ist. Das Denken und Verhalten der Gläubigen folgt einem Muster von Gehorsam und Strafe, denn wer flöhe, würde sein Heil verlieren.

5.2 Altruistischer Ansatz/Gemeinsinniger Ansatz

Der zweite Ansatz betrachtet die Entscheidung vor Verfolgung zu fliehen als einen Akt, der aus Respekt, Liebe und Verantwortung gegenüber anderen und sich selbst getroffen wird. Ich nenne vier Gründe, die dafürsprechen, zu fliehen, statt Verfolgung zu ertragen: um nicht am eigenen Tod schuldig zu werden, um Gottes Werk fortzusetzen, um den Leib Christi zu schützen und zum Wohl des Nächsten.

Schon die frühen Kirchenväter haben sich mit der Frage beschäftigt, ob und unter welchen Bedingungen es für Christinnen und Christen zulässig ist, vor Verfolgung zu fliehen und so den eigenen Tod oder die erzwungene Verleugnung Christi zu verhindern.[15] Die erste Argumentation, die für eine Flucht spricht, ist,

---

11 Ibid., S. 148–160.

12 Schirrmacher sieht im 2. Jahrhundert eine Tendenz, das Martyrium anzustreben, und vergleicht es mit einigen ähnlichen Aspekten der Sklaverei: Wenn man sich befreien kann, ist es besser und klüger, dies zu tun. Jesus kannte die Umstände der Verfolgung und sagte deshalb zu seinen Jüngern, sie sollten "schlau wie die Schlangen und unschuldig wie die Tauben" sein. Matthäus 10:16. SCHIRRMACHER, T. Die Verfolgung der Christen geht uns alle an - Zu einer Theologie des Martyriums. Bonn: Verlag für Kultur und Wissenschaft Culture and Science Publ., 2018, S. 59-61.

13 MIDDLETON, P. *Radical martyrdom and cosmic conflict in early Christianity*. London ; New York: T & T Clark, 2006, S. 24–25.

14 Kohlberg hat sechs Stufen der moralischen Entwicklung identifiziert, wobei die erste Stufe die niedrigste Stufe und die sechste Stufe die höchste Stufe der moralischen Entwicklung darstellt. Stufe eins wird auch als "Gehorsam und Bestrafung" bezeichnet und ist bei Kindern bis zum Alter von neun Jahren zu beobachten. In dieser Stufe werden Regeln als absolut angesehen und müssen daher befolgt werden. Wenn nicht, folgt die Bestrafung. Cherry, Levels of Developing Morality in Kohlberg's Theories"; Zhang und Zhao, "An Analytical Overview of Kohlberg's Theory of Moral Development in College Moral Education in Mainland China".

15 Zum einen ging es darum, der Verfolgung zu entgehen und/oder Christus zu verleugnen, zum anderen aber auch darum, unter welchen Bedingungen diese Christinnen und Christen wieder zur Kirche zurückkehren konnten (Donatistisches Schisma).

dass Jesus von uns verlangt, für uns selbst zu sorgen. Daher sollte man sich schützen und wenn möglich den Tod vermeiden, um sich und die Mörder nicht zu Anstiftern des Bösen zu machen. Wenn man sich unnötigerweise einer Verfolgung aussetzt, die zum Tod führt, macht man sich laut Clemens schuldig und wird zum Anstifter des eigenen Todes.[16] Die zweite theologische Position geht davon aus, dass man sich selbst durch die Flucht bewahren kann, um anderen Christinnen und Christen zu helfen und das Werk Gottes fortzusetzen.[17] Unnötiges Martyrium würde als egoistisch und rücksichtslos angesehen.[18] Der dritte Grund, der zur Flucht ermutigt, ist das Wohl der anvertrauten Gläubigen. Um die Herde zu schützen, sollten Bischöfe oder Kirchenleiterinnen und -leiter es vermeiden, „negative Aufmerksamkeit auf die gesamte christliche Gemeinschaft" zu lenken und sie so vor Gewalt zu verschonen.[19] Dies sollte im Interesse der Kirche und nur unter der Führung des Heiligen Geistes geschehen.[20]

Die drei oben erwähnten Argumente beinhalten den Gedanken der beziehungsorientierten Fürsorge für andere. Auch wenn sich die erste Argumentation am stärksten auf die Person selbst konzentriert, so berücksichtigt sie doch die anderen (die Verfolger) in der Weise, dass die Gläubigen sich nicht unnötigerweise dem Tod ausliefern und so die Verfolger durch ihre Tötung zu einer Sünde verleiten sollten. Die beiden anderen Argumentationen sehen den Schutz des eigenen Lebens als ein Mittel zum Nutzen der Gemeinschaft der anderen Gläubigen. Der Aspekt der beziehungsorientierte Fürsorge für andere ist offensichtlich.

Das Alte und das Neue Testament stellen Gott als einen liebenden und fürsorglichen Gott voller Mitgefühl dar.[21] Diese Eigenschaften strebt Gott auch für die Welt an und erwartet, dass seine Nachfolgerinnen und Nachfolger diese Beziehungswerte auf die Menschen, mit denen sie leben, ausdehnen. Gott ruft uns auf, uns um unsere Nachbarn zu kümmern, um die „besonderen Anderen"[22], um diejenigen, die uns nahestehen, um Familienmitglieder und andere Menschen, die Gott in unser Leben gestellt hat. Das Beispiel des barmherzigen Samariters in Lk 10,29-39 dehnt diese „besonderen Anderen" auf alle Menschen in unserer Umgebung aus, die Hilfe brauchen, selbst auf Feinde.

Die Theorie der Ethik der Fürsorge, die „die zwingende moralische Bedeutung der Beachtung und Befriedigung der Bedürfnisse der besonderen Anderen, für die wir Verantwortung tragen",[23] hervorhebt, entspricht dieser biblischen Vor-

16 SUTCLIFFE, R. To Flee or Not to Flee?, S. 147.

17 SAUER, Ch. (ed.). Ba*d Urach Statement: towards an evangelical theology of suffering, persecution and martyrdom for the global church mission*. Bonn: Verlag für Kultur und Wissenschaft, 2012, S. 67.

18 SUTCLIFFE, R. To Flee or Not to Flee?, S. 151.

19 Cyprian floh aus Karthago, da prominente Personen seiner Zeit "eher zur Zielscheibe wurden". Ebd., S. 154-155.

20 SAUER, Ch. (ed.). Bad Urach Statement, S. 68.

21 Beispiele: Ex 34,6-7; Ps 86,15; Ps 89,14; Mica 6,8; Lk 6,36; Mark 12,28; Mat 22,39.

22 Held verwendet diesen Begriff in ihrem Buch für diejenigen, die unserer Fürsorge bedürfen, seien es Kinder, Familienmitglieder, Freundinnen, Freunde usw. HELD, V. *Die Ethik der Fürsorge: Persönlich, politisch und global.* Oxford; New York: Oxford University Press, 2006.

23 Ibid., S. 10.

stellung. Moralische Emotionen wie Sympathie und Einfühlungsvermögen für andere werden in dieser Theorie nicht als egoistische Emotionen betrachtet, sondern - wenn sie kultiviert werden - als Leitlinien für das, was die Moral empfiehlt, im Sinne dessen, was die beste moralische Handlung im Namen der jeweiligen anderen wäre.[24]

Es liegt auf der Hand, dieses Mandat der Fürsorge mit der Entscheidung über die Flucht vor Verfolgung in Verbindung zu bringen. Vor der Verfolgung zu fliehen, um die jeweiligen Anderen zu schützen und zu bewahren, sollte die höchste moralische Berufung sein (wenn die jeweiligen Anderen die Verfolgung nicht mehr ertragen können). Diese Vorgehensweise zeugt von einem gewissen Maß an Aufopferung für die Verantwortlichen, denn er/sie soll nicht seine/ihre eigenen individuellen Interessen fördern; seine/ihre Interessen sind mit den Personen, für die er/sie sorgt, verflochten".[25] Das gilt insbesondere dann, wenn die Flucht für die Verantwortlichen keine persönliche Entscheidung wäre, sondern sie sie zum Wohle anderer treffen würden.

5.3 Der Ansatz, Gottes Stimme zu hören

Dieser Ansatz beruht auf der biblischen Prämisse, dass Gott ein sprechender Gott ist und die Nachfolgerinnen und Nachfolger Jesu, seine Schafe, seine Stimme hören (Johannes 10,27). Dies setzt eine tiefe persönliche Beziehung zu Gott, seinem Wissen, ein gewisses Maß an geistlicher Sensibilität oder sogar Reife und die Bereitschaft voraus, auf Gottes Stimme zu hören und sich dann seinem Willen zu unterwerfen.[26]

Gottes direktes Wort, das den Gläubigen durch den Heiligen Geist vermittelt wird, ist für verfolgte Gläubige der entscheidende Aspekt[27] bei der Frage, ob er/sie fliehen oder bleiben soll.[28] Es ist der Heilige Geist, der weht, wo er will, gewissermaßen unberechenbar, ungebunden, der die Ethik (d.h. die eigenständige Moral) „suspendieren" kann und doch immer in Einheit mit dem Vater und dem Sohn handelt.[29] In Kierkegaards Worten ist es das Paradox des Glaubens, in dem „das Individuum seine Beziehung zum Universellen [der Welt] durch seine Beziehung zum Absoluten [Gott] bestimmt". Diese Beziehung mag für die Außenwelt unver-

[24] Ibid., S. 10–11.

[25] Ibid., S. 12.

[26] Das Erkennen der Stimme Gottes ist ein höchst subjektiver Prozess, und wie Kierkegaard treffend bemerkt, kann das Wachsen im Glauben nur über einen langen Zeitraum hinweg gelernt werden. Daher ist das Wort Gottes an Gläubige für Außenstehende (bis zu einem gewissen Grad) nicht überprüfbar, denn nur derjenige, der Gottes Stimme gehört hat, weiß, ob er richtig gehört hat und entsprechend im Glauben handelt. KIERKEGAARD, S. Furcht und Zittern. In *Religion Online* [online], kap. Vorwort. [cit. 20.09.2021]. Dostupné z: https://www.religion-online.org/book/fear-and-trembling/ In Apostelgeschichte 16,6-25 wird betont, dass der Dienst des Apostels Paulus vom Heiligen Geist geleitet und geführt wurde.

[27] Dies war der Fall von Cyprian, der auf Geheiß des Heiligen Geistes floh. SUTCLIFFE, Ruth. Fliehen oder nicht fliehen?, S. 153-155.

[28] ANDREWS, J. (ed.). The Church in Disorienting Times, S. 33–41.

[29] ELLUL, J. *To Will & To Do*. Philadelphia Boston: Pilgrim Press, 1969, S. 213–214. Including foot note information number 20.

ständlich sein.[30] Es ist die persönliche Beziehung der Gläubigen zu Gott, aus der sich die Gewissheit über Gottes Willen für das eigene Leben ergibt, die andere Entscheidungsgründe wie die Liebe und Sorge um Familienmitglieder/Nachbarn, die kirchliche Lehre oder persönliche Wünsche kompromisslos außer Kraft setzt. Die Unterwerfung der Gläubigen unter Gottes Stimme kommt aus der Liebe zu und der Achtung vor ihm.[31] Das bedeutet, dass Gott von einigen Gläubigen verlangen kann, dass sie Verfolgung aushalten, und von anderen, dass sie sich von ihr abwenden. Ihre Antwort sollte seine Bitte ehren.

In diesem Ansatz können wir eine Verbindung mit der Ethik der Fürsorge erkennen. Es ist die Tatsache, dass man (aufopferungsvoll) für das Wohl oder im Namen der jeweiligen anderen handelt, die diesen Ansatz mit der Theorie verbindet. Die Gläubigen handeln aus Liebe und dem Wunsch, Gott zu gefallen, und nicht aus Pflicht und Auftrag.[32]

5.4 Opportunistischer Ansatz

Unter diesem Begriff verstehen wir die Entscheidungsfindung einer Person, die sich ausschließlich auf das stützt, was sie als am besten geeignet ansieht. Dieser Ansatz wird theologisch kaum unterstützt, es sei denn, man betrachtet den Ansatz (der oft abwertend als „Wohlstandsevangelium" oder „Evangelium von Reichtum und Gesundheit" bezeichnet wird)[33] als Vertreter der Ansicht, dass Gott möchte, dass wir erfolgreich sind und es uns gut geht.[34] Dieser Ansatz ermutigt Christinnen und Christen dazu, Schritte zu unternehmen, die sie auf einen Weg der Erfüllung ihrer Wünsche und Bedürfnisse führen, einschließlich des Strebens nach einer besseren Zukunft.[35]

Die Mehrheit der Theologen und Kirchen vertreten die Ansicht, dass man zwar das eigene Wohl und das der anderen berücksichtigen sollte, dass aber das Wohlergehen und der Schutz des eigenen Lebens nicht das „höchste Gut" sein sollte. Man sollte nicht aus Angst oder Feigheit fliehen oder auswandern, um ein sichereres, friedlicheres und wohlhabenderes Leben zu finden.[36]

---

30 KIERKEGAARD, S. Furcht und Zittern, kap. Problem II.

31 In der Fußnote 20 bemerkt Ellul, dass Gott die Entscheidungen des Einzelnen respektiert und ihn als ethisch verantwortlich ansieht, dass er jedoch die "freie Entscheidung des willigen Gehorsams in Liebe" erwartet, ohne den menschlichen oder "geistigen Automatismus" zu manipulieren, der bestimmte Handlungen als "heilig" ansehen würde, weil sie vom Heiligen Geist befohlen wurden. ELLUL, Jacques. To Will & To Do, S. 213.

32 In Apostelgeschichte 16,6-25 können wir lesen, wie der Dienst des Apostels Paulus vom Heiligen Geist geleitet und geführt wurde und dass Paulus sich der Führung Gottes unterwarf, weil er eine Beziehung zu ihm hatte und darauf vertraute, dass dies die beste und weiseste Entscheidung ist.

33 COLEMAN, S. *The Globalisation of Charismatic Christianity: Spreading the Gospel of Prosperity.* Cambridge, U.K. ; New York: Cambridge University Press, 2000, S. 28.

34 WILKINSON, B. The Prayer of Jabez: Breaking through to the Blessed Life. 2013.

35 Der Ansatz des Wohlstandsevangeliums vermeidet im Allgemeinen das Thema Verfolgung und Leiden (sowie die verfolgte und leidende Kirche), weil es mit ihrem allgemeinen Ansatz kollidiert, der sich auf Gesundheit und Wohlstand konzentriert.

36 SAUER, Ch. (ed.). Bad Urach Statement, S. 68.; ACCAD, M. *When the State Starts Crumbling: A Theology of Staying* [online]. 2014 [cit. 29.01.2021]. Dostupné z: https://goodfaithmedia.org/when-the-state-starts-crumbling-a-theology-of-staying-cms-21663/.

Die Theologie des Fliehens und Bleibens spielt eine wichtige Rolle bei der persönlichen Entscheidungsfindung. Ausgehend von den oben genannten Ansätzen stellt sich nicht die Frage, ob die Flucht vor Verfolgung richtig oder falsch ist, sondern welche Gründe die Entscheidung leiten. Haben verfolgte Christinnen und Christen in Bezug auf Bleiben und Fliehen nach Gottes Willen für ihr Leben gesucht? Waren sie dabei ehrlich und gehorsam? Diese Fragen kann niemand außer ihnen selbst beantworten, doch eines ist klar: „Wenn Verfolgung auftritt, muss sorgfältig abgewogen werden, ob es notwendig ist, in einer Situation des Leidens zu bleiben, um den Willen Gottes zu erfüllen."

6 Zusammenfassung

In diesem Artikel haben wir unsere Forschungsergebnisse darüber vorgestellt, wie Christinnen und Christen (BMBs und BCBs) aus dem Irak und Ägypten ihre Entscheidung, vor religiöser Verfolgung zu fliehen, begründen, und dann theologische Interpretationen vorgeschlagen, die ihre Argumentation erklären. Auf diese Weise wollen wir sowohl den Betroffenen als auch denjenigen, die sich um sie kümmern, die Möglichkeit geben, sich in den verschiedenen Begründungsoptionen zurechtzufinden, wenn sie erwägen, zu bleiben oder zu fliehen.

Beim Vergleich der biblischen Geschichten mit der Feldforschung kommen wir zu dem Schluss, dass es viele Gemeinsamkeiten gibt, wenn es um die Gründe für die Flucht geht - das physische Überleben, das Wohlergehen der Familie, der Gehorsam gegenüber Gottes Ruf oder der Wunsch nach einem besseren Leben. Aus diesen Gründen haben wir vier Ansätze abgeleitet, die die Gläubigen bei der Entscheidungsfindung leiten. Erstens ist es die Befürchtung, dass eine Flucht die Verleugnung Christi bedeuten würde und man deshalb das eigene Seelenheil verlieren würde; zweitens muss das Wohl der jeweiligen anderen die höchste Motivation für eine Flucht sein. Die dritte Theologie erwartet eine tiefe persönliche Kenntnis der Stimme Gottes, die zum entscheidenden Argument für Bleiben oder Fliehen vor der Verfolgung wird. Die vierte Theologie bezieht sich auf das Streben nach Glück.

Literaturverzeichnis

ACCAD, Martin. When the State Starts Crumbling: A Theology of Staying [online]. 2014 [cit. 29.01.2021]. Dostupné z: https://goodfaithmedia.org/when-the-state-starts-crumbling-a-theology-of-staying-cms-21663/

ANDREWS, Jonathan, ed. The Church in Disorienting Times: Leading Prophetically through Adversity. Langham Global Library, 2018. ISBN 978-1-78368-434-2.

COLEMAN, Simon. The Globalisation of Charismatic Christianity: Spreading the Gospel of Prosperity. Cambridge, U.K. ; New York: Cambridge University Press, 2000. Cambridge studies in ideology and religion 12. ISBN 978-0-521-66072-3.

ELLUL, Jacques. To Will & To Do. Philadelphia Boston: Pilgrim Press, 1969. ISBN 978-0-8298-0137-8.

HELD, Virginia. The Ethics of Care: Personal, Political, and Global. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2006. ISBN 978-0-19-518099-2.

CHERRY, Kendra. Levels of Developing Morality in Kohlberg's Theories. In: Verywell Mind [online] [cit. 13.09.2021]. Dostupné z: https://www.verywellmind.com/kohlbergs-theory-of-moral-development-2795071

KIERKEGAARD, Sören. Fear and Trembling. In: Religion Online [online] [cit. 20.09.2021]. Dostupné z: https://www.religion-online.org/book/fear-and-trembling/

LANE, Tony. Dějiny křesťanského myšlení. Jiří BARTOŇ, přel.. Praha: Návrat domů. ISBN 80-85495-47-X.

MIDDLETON, Paul. Radical martyrdom and cosmic conflict in early Christianity. London ; New York: T & T Clark, 2006. Library of New Testament studies 307. ISBN 978-0-567-04164-7.

SAUER, Christof, ed. Bad Urach Statement: towards an evangelical theology of suffering, persecution and martyrdom for the global church mission. Bonn: Verlag für Kultur und Wissenschaft, 2012. WEA Global Issues Series. ISBN 978-3-86269-062-6.

SCHIRRMACHER, Thomas. The Persecution of Christians Concerns Us All Towards a Theology of Martyrdom. 3rd. vyd. Bonn: Verlag für Kultur und Wissenschaft Culture and Science Publ., 2018. WEA Global Issues Series. ISBN 978-3-86269-156-2.

SUTCLIFFE, Ruth. To Flee or Not to Flee? Matthew 10:23 and Third Century Flight in Persecution. Scrinium. 2018, roč. 14, č. 1, s. 133–160. ISSN 1817-7530, 1817-7565. DOI: 10.1163/18177565-00141P10

TERTULLIAN. De Fuga in Persecutione. In: [cit. 25.08.2021]. Dostupné z: https://www.newadvent.org/fathers/0409.htm

TIESZEN, Charles Lowell. Re-examining religious persecution: constructing a theological framework for understanding persecution. Bonn : Johannesburg: Verlag für Kultur und Wissenschaft ; AcadSA, 2008. Religious freedom series v. 1. ISBN 978-1-920212-30-8.

WILKINSON, Bruce. The Prayer of Jabez: Breaking through to the Blessed Life. 2013. ISBN 978-1-61045-744-6.

ZHANG, Qian a Honghui ZHAO. An Analytical Overview of Kohlberg's Theory of Moral Development in College Moral Education in Mainland China. Open Journal of Social Sciences. 2017, roč. 05, s. 151–160. DOI: 10.4236/jss.2017.58012

Teológia úteku pred prenasledovaním

Tento príspevok je zamyslením nad teologickými dôvodmi úteku pred náboženským prenasledovaním. Vznikol ako odpoveď na otázky o oprávnenosti a účele útekov kresťanov z Blízkeho východu. V tomto príspevku sú porovnané typy útekov uvedené v Biblii a ich dôvody s príbehmi prenasledovaných kresťanov utekajúcich z Iraku a Egypta v dnešnej dobe. Zároveň sú tu predstavené štyri rôzne teologické prístupy – prístup „spása je v stávke", prístup „altruizmus/komunita", prístup „počutie Božieho hlasu" a „oportunizmus". Cieľom tohto príspevku je dať tým, ktorí sú prenasledovaní a aj tým, ktorí sa o nich starajú, príležitosť vysporiadať sa s rôznymi úvahami tých, ktorí sú prenasledovaní v čase, keď zvažujú útek.

Historia Ecclesiastica, XIII, 2022, 1

KONFRATERNITNÍ LISTINY JEDNOTNÉHO FORMULÁŘE VYDANÉ KONVENTY ROUDNICKÉHO OKRUHU ŘEHOLNÍCH KANOVNÍKŮ SV. AUGUSTINA. EDICE DOSUD NEVYDANÝCH INVENTÁRNÍCH JEDNOTEK Z NÁRODNÍHO ARCHIVU V PRAZE

Pavel KRAFL

Confraternity documents of a blanket form issued by convents of the Canons Regular of St Augustine in the Roudnice circle. Edition of previously unpublished inventory items from the National Archives in Prague

The first monasteries of the Canons Regular of St Augustine were founded in Bohemia and Moravia in the 1330s. Convents concluded confraternities with each other, which were based on the reciprocal holding of requiem masses, the singing of psalms, and prayers for deceased members of the confraternal convent. A convent was bound through a confraternal document to fulfil its worship and prayer obligations. The objective of this paper is to provide an edition of confraternity documents issued by convents of the monasteries of the Canons Regular of St Augustine which are held in the National Archives in Prague. They are located in the Archives of Abolished Monasteries collection, which contains documents from the former archives of monasteries abolished by the Bohemian king, Joseph II. In particular, these include the Order's archive for the monastery in Třeboň and the Order's archive for the monastery in Prague. Most documents are written using a blanket form, which was spread between monasteries of the Canons Regular of St Augustine of the Roudnice circle in the 14th century and early 15th century. It is these documents which are edited in this paper. Only a smaller number of documents have a different wording, and these are all documents issued by convents of other orders, specifically the Cistercian, Carthusian, and Celestine Orders. Exceptionally, different wording is found in documents of the convents of the Order of the Canons Regular of St Augustine, especially in the 15th century. In the archive, we find documents issued by convents in Fulnek, Jaroměř, Kazimierz near Cracow, Kłodzko, Prague's New Town, Prostějov, Sadská, Šternberk, Rokycany, Roudnice, and Třeboň as well as other locations.

Keywords: *confraternity documents, edition, National Archives in Prague, Canons Regular of St. Augustine, New City of Prague, Třeboň, Bohemia, Moravia, Austria*

V českých zemích fungovala celá řada klášterů řádu řeholních kanovníků sv. Augustina zakládaných od třicátých let 14. století, prvním byl konvent v Roudnici nad Labem, v pražské diecézi následovaly kláštery v Jaroměři, na Novém Městě pražském, v Kladsku, Rokycanech, Sadské, Třeboni, v litomyšlské diecézi byl založen klášter v Lanškrouně, následně byly zakládány kláštery v olomoucké diecézi, totiž ve Šternberku, Fulneku a v Prostějově. Tyto kláštery byly nositelem hnutí devotio moderna, s nímž souvisí tyto aktivity.[1] Konventy operovaly i mimo území

[1] VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D. *Encyklopedie českých klášterů.* Praha : Libri, 1997, s. 103-105; FOLTÝN, D. a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů.* Praha : Libri, 2005, s. 54-55; SPĚVÁČEK, J. 1995. Devotio moderna, Čechy a roudnická reforma (K úsilí o změnu

českých zemí, některé nové kláštery řádu v sousedních zemích vznikaly za spolupůsobení konventů z Čech nebo jimi byli ve svých počátcích ovlivňovány. Zmínit můžeme například kláštery v Dürnsteině a ve Vídni formované pod vlivem Třeboně, třeboňský opat prováděl na počátku 15. století v Klosterneuburgu vizitaci, po které následovala reforma tamního kláštera.[2] Život v klášteře řeholních kanovníků v českých zemích i v klášterech podléhajících vlivu klášterů z českých zemí byl normativně upraven roudnickými statuty.[3]

Zvyklostí rozšířenou v prostředí klášterů řádu řeholních kanovníků sv. Augustina ve střední Evropě v pozdním středověku bylo uzavírání konfraternitních vazeb mezi jednotlivými konventy. Podstatou bylo konání bohoslužebných úkonů jako byly zádušní mše, zpěv Žalmů a odříkání modliteb Otčenáš a Zdrávas Maria za zemřelé členy spřáteleného konventu. Konfraternita měla podobu právního závazku vyjádřeného vydáním listiny pro druhý konvent. Konventy si takto vzájemně vydávaly konfraternitní listiny. Často s iniciativou přichází jeden konvent a druhý konvent následně reaguje, buď bezprostředně nebo s odstupem i několika let. Listiny vydává vždy společně představený kláštera, kterým býval probošt, u významnějších fundací opat, a konvent kláštera. Jak představený tak konvent společně přivěšují svoji pečeť. V prostředí českých a konventů byl rozšířen jednotný formulář těchto konfraternitních listin, většina z nich z něj vychází. Jen menší počet má jiné znění, zejména se to týká listin cizích konventů, listiny konventů z jiných řádů či listin z druhé poloviny 15. století.[4] Lze vysledovat obsahovou souvislost dispozice listin jednotného formuláře s roudnickými statuty, konkrétně s článkem týkajícím se liturgie za umírající a zemřelé členy konventu.[5]

V Národním archivu v Praze se nachází někdejší řádové archivy klášterů řeholních kanovníků sv. Augustina na Novém Městě pražském a v Třeboni, a to v rámci skupiny fondů označované Archivy zrušených klášterů.[6] Obsahují celou řadu konfraternitních listin, které vystavily spřátelené konventy konventu pra-

mentalit v období rostoucí krize morálních hodnot). In *Mediaevalia historica Bohemica,* 1995, sv. 4, s. 182-185. – Literaturu k řádu řeholních kanovníků sv. Augustina ve střední Evropě a samostatně v českých zemích shrnul KRAFL, P. Výzkumy středověkých dějin středoevropských klášterů řeholních kanovníků sv. Augustina. In *Acta Universitatis Reginaehradecensis, Facultas Paedagogica – Humanistica,* 2008, sv. 1, s. 171-182; KRAFL, P. "Debemus caritatis operibus ferventer intendere." Výzkumy dějin řeholních kanovníků sv. Augustina v Čechách a na Moravě období středověku za uplynulá desetiletí. In *Časopis Matice moravské,* 2009, roč. 128, s. 147-169 (zde na s. 148-155 terminologický komentář); KRAFL, P. *Ecclesia in Glacz frequencius a Christi fidelibus visitetur. Kapitoly z dějin kladské kanonie v době předhusitské.* Brno : Masarykova univerzita, 2015, s. 13-63.

2 KADLEC, J. *Klášter augustiniánských kanovníků v Třeboni.* Praha : Karolinum, 2004, s. 81-83.

3 Statuta nově editovala EBERSONOVÁ, A. (ed.), *Roudnická statuta. Zvyklosti augustiniánské kanonie v Roudnici nad Labem (komentovaná edice a překlad).* Praha 2021.

4 KRAFL, P. *Quam ecclesiam in honore sancte Marie Virginis intitulari volumus. Study on the Kłodzko Monastery of Canons Regular of St. Augustine in the Pre-Hussite Period.* Canonici regulares sancti Augustini 1. Brno : Středoevropské centrum slovanských studií, 2018, s. 61, 63, 65-66; KRAFL, P. – MUTLOVÁ, P. – STEHLÍKOVÁ, D. Řeholní kanovníci sv. Augustina v Lanškrouně. *Dějiny a diplomatář kláštera / The Regular Canons of St. Augustine in Lanškroun. The History and Diplomatarium of the Monastery,* Praha : Historický ústav, 2010, s. 55, 58, 62.

5 EBERSONOVÁ, A. (ed.). *Roudnická statuta,* s. 130, 132.

6 Národní archiv Praha (dále NA Praha), Archivy zrušených klášterů (dále AZK), Řádový archiv (dále ŘA) Karlov, ŘA Třeboň.

skému a konventu třeboňskému. V této stati souhrnně edičně zpřístupníme dosud needitované listiny sepsané podle jednotného formuláře, které se v těchto fondech nacházejí. Budou podkladem pro další studium konfraternit a obecně vztahů mezi konventy a umožní studium diferencí mezi jednotlivými listinami a jejich vzájemného vztahu, tedy případnou klasifikaci. Katalog listin ze zrušených klášterů sestavil Anton Schubert,[7] některé z listin jsou regestově podchyceny v ediční řadě Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.[8] Konfraternity třeboňského kláštera stručně shrnuje Jaroslav Kadlec.[9]

Některé konfraternitní listiny z českých i zahraničních archivů již byly editovány. V publikovaném diplomatáři kláštera v Lanškrouně do diplomatáře lanškrounského kláštera se nacházejí konfraternitní listiny vydané lanškrounským konventem nebo jinými konventy pro konvent lanškrounský.[10] Podobně do diplomatáře kladského kláštera, který obsahuje materii z období od založení kláštera do roku 1381, jsou zahrnuty konfraternitní listiny týkající se tamního konventu.[11] Časově navazuje edice trojice listin vydaných pražským, fulneckým, prostějovským konventem pro kladský konvent v letech 1386-1393.[12] Editovány byly listiny související s konfraternitami českých, moravských a slovenských konventů s konventem řeholních kanovníků sv. Augustina v Kaziměři u Krakova.[13] Samostatně byly vydány jednotlivé nálezy konfraternitních listin.[14]

V edici, která následuje, jsou iniciálky a zvýrazněná písmena na prvním řádku označena ‡‡. Konce prvních třech řádků jsou označeny dvěmi svislými čarami ||. Emendace v textu formou vložení písmene je označena hranatými závorkami [].

---

7 SCHUBERT, A. *Urkunden-Regesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II. aufgehobenen Klöster Böhmens.* Innsbruck : Verlag der Wagners´chen Universität-Buchhandlung, 1901.

8 BERÁNEK, K. – BERÁNKOVÁ, V. (eds.). *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.–1419 aug. 16.).* Vol. V/I/1-2. Pragae : Scriptorium, 2006-2007 (dále RBMV).

9 KADLEC, J. *Klášter,* s. 81.

10 KRAFL, P. – MUTLOVÁ, P. – STEHLÍKOVÁ, D. Řeholní kanovníci, s. 103-397.

11 KRAFL, P. – BLECHOVÁ, L. (eds.), SEDLÁČEK, P. (coop.). *Diplomatarium monasterii Glacensis canonicorum regularium sancti Augustini ab anno 1350 usque ad annum 1381.* Canonici regulares sancti Augustini 2. Brno : Středoevropské centrum slovanských studií, 2018.

12 KRAFL, P. Tři konfraternitní listiny řeholních kanovníků sv. Augustina z přelomu 80. a 90. let 14. století. In *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd (history and didactics of history),* 2019, roč. 33, č. 1, s. 103-107.

13 KRAFL, P. Dokumenty konfraterni czeskich, morawskich i śląskich klasztorów z pierwszej połowy XV wieku. Z archiwum klasztoru kanoników regularnych laterańskich w Krakowie-Kazimierzu. In *Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie,* 2003, roč. 48, s. 21-29; KRAFL, P. Počátky konfraternit řeholních kanovníků sv. Augustina v Kazimierzi s konventy z Čech a Moravy. Edice konfraternitních listin kláštera Těla Páně z moravských archivů. In *Przemijanie i trwanie. Kanonicy Regularni Laterańscy w dawnej i współczesnej Polsce. Materiały z Międzynarodowej Konferencji zorganizowanej z okazji 600-lecia fundacji opactwa Bożego Ciała w Krakowie.* K. Łatak – I. Makarczyk (eds.). Kraków : Zakon Kanoników Regularnych Laterańskich, b. d. [2008], s. 209-216; KRAFL, P. Dokument konfraterni klasztoru kartuzów Lapis Refugii na Spiszu dla kanoników regularnych w Kazimierzu pod Krakowem z 1495 roku. In *Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie,* 2004, roč. 49, s. 12-13.

14 KRAFL, P. Neznámá konfraternitní listina třeboňské kanonie (1416) z archivu v Klosterneuburgu. In *Studia historica Brunensia,* 2013, roč. 60, č. 1-2, s. 111-112; KRAFL, P. Listina prostějovských řeholních kanovníků (1403) ze Státního archivu ve Vratislavi. In *Hereditas monasteriorum,* 2016, sv. 8, s. 265-266; KRAFL, P. – BLECHOVÁ, L. Konfraternia żagańskiego konwentu kanoników regularnych z 1401 roku. In *Historia Slavorum Occidentis,* 2020, č. 1 (24), s. 39-42.

Rekonstrukce setřelého či vybledlého textu je vyznačena hranatým závorkami {}. Ve všech listinách se objevuje v úvodu (na začátku arengy) citace z Epištoly k Římanům (Rom. 12, 5)[15] a v textu (v dispozici) odkaz na Žalm pátý prostřednictvím incipitu verše Verba mea (Ps. 5, 2).[16] V aparátu edice je na ně upozorněno toliko u první listiny. Evidovány jsou toliko středověké dorzální poznámky. V listině rakovnického probošta a konventu (č. 8) chybí část datovací formule. Listinu jsem časově zařadil do období, kdy působil v úřadě probošta kláštera Domaslav. Využity pro tento účel byly konfirmační knihy pražského arcibiskupství, které poskytují údaje o Domaslavově konfirmaci k probošství a o konfirmaci jeho nástupce v úřadě.[17] Jak bylo naznačeno, edice poskytuje znění dosud nevydaných listin jednotného formuláře. Vynechány jsou tedy inventární jednotky, které jejichž znění bylo již edičně zpřístupněno. Konkrétně se jedná o listinu probošta a konventu roudnického kláštera z 14. února 1368,[18] listinu probošta a konventu lanškrounského kláštera ze 7. září 1387[19] a listinu probošta a konventu kladského kláštera z 28. října 1376.[20] Stranou jsou ponechány konfraternitní listiny odlišného znění či formuláře.[21]

1.
1376 Oct. 28. Sadská.

Beneš praepositus et conventus monasterii sancti Apollinaris CRSA in Sadská Pragensis dioecesis confraternitatem cum praeposito et conventu monasterii eiusdem ordinis in Třeboň contrahunt.

Sigg. in scidulis membranaceis appendent: 1) Benešii, praepositi monasterii in Sadská, formae rotundae e cera viridi; 2) conventus eiusdem monasterii formae rotundae e cera naturali, laesum.

Autogr. membr. Lat., NA Praha, AZK, ŘA Třeboň, n. inv. 125.

In dorso: Littera fraternitatis cum Saccensibus.

Ed. –

Reg. A. Schubert, Urkunden-Regesten, p. 8, n. 82 (ex autogr.).

---

15 *Biblia sacra iuxta vulgatam versionem.* Editio tertia emendata. Stutgart : Deutsche Bibelgesellschaft, 1983, s. 1764.

16 Tamtéž, s. 773.

17 EMLER, J. – TINGL, F. A. (eds). *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim.* Vol. III.-V. Pragae, 1879–1865 (dále LC), zde Vol. III.-IV., s. 146-147 a Vol. V., s. 294-295.

18 NA Praha, AZK, ŘA Třeboň, inv. č. 122; BLECHOVÁ, L. (ed.). *Regesta Bohemiae et Moraviae diplomatica nec non epistolaria.* Vol. VIII/2. Praha : Historický ústav, 2017, s. 141, č. 200.

19 NA Praha, AZK, ŘA Karlov, inv. č. 10; KRAFL, P. – MUTLOVÁ, P. – STEHLÍKOVÁ, D. Řeholní kanovníci, s. 154-155, č. 20.

20 NA Praha, AZK, ŘA Třeboň, inv. č. 126; KRAFL, P. – BLECHOVÁ, L. (eds.), SEDLÁČEK, P. (coop.). *Diplomatarium monasterii Glacensis,* s. 140-142, č. 46.

21 NA Praha, AZK, ŘA Karlov, inv. č. 14, 19, 22, 23; ŘA Třeboň, inv. č. 130, 152, 155, 157, 160, 163-166, 177.

‡In‡ Dei nomine amen. Quoniam secundum Apostolum omnes „unum corpus in Cristo sumus“,[1] debemus karitatis operibus frequenter in||tendere, ne scindamur ab huius corporis unitate, que eciam magis pro illis fiunt necessario, qui iam extra statum merendi || positi transeuncium penarum subduntur rigori. Proinde ergo nobis fratri Benessio, preposito monasterii sancti Appollinaris in || Saczka[2] canonicorum regularium ordinis beati Augustini Pragensis dyocesis, et fratribus nostris utile et salubre visum fuit, quod pro nostri necnon Trzebonensis[3] monasterii preteritorum, presencium et futurorum fratribus defunctis suffragia in missis, psalmis et oracionibus sanctis fierent, quatenus iidem fratres gracia Dei opitulante ad curie celestis gaudia celerius pervenirent. De fratrum itaque nostrorum necnon honorabilis viri domini Benessii prepositi monasterii prenominati et conventus ipsius connivencia et consensu in Domino inter nos fraternitate contracta decrevimus, ut fratris professi unius vel plurium nostri sive predicti monasterii die obitus intimato psalmi consueti, scilicet „Verba mea“[4] et cetera, in capitulo lectis vigiliis in choro et missa defunctorum pro ipsius seu ipsorum animabus cantata consequenter. Quilibet sacerdotum ipso vel alio die leget unam missam, dyacones vero subdyacones et accoliti unam quinquagenam psalmorum et fratres conversi[a] centum oraciones dominicas cum totidem Ave Maria explebunt. In die autem anniversario psalmi predicti, vigilie minores et una tantum missa sub nota sine commendacione tenebuntur, nisi quis tunc vellet missam specialem legere, quod non improbamus sed laudamus. Item decrevimus addicientes ad premissa, ut participes efficiamur in vita pariter et in morte missarum, oracionum, abstinenciarum, vigiliarum, elemosinarum omniumque bonorum, que in domo nostra et in domo sepedicta[b] per presentes nostros divina dignabitur clemencia operari.[5] In premissorum omnium testimonium nostrum et conventus nostri sigilla presentibus sunt appensa. Datum et actum in monasterio nostro Sacczensi anno Domini millesimo trecentesimo LXXVI mensis Octobris in die sanctorum Symonis et Iude.

1) *Rom. 12, 5.*
2) *Sadská, civitas in Bohemia centrali.*
3) *Třeboň, civitas in Bohemia inferiori.*
4) *Ps. 5, 2.*
5) *A. Ebersonová (ed.), Roudnická statuta, p. 130, 132.*

a) *Suprascriptum per scribam.*
b) „Sepe iam dictam“ *in autogr.,* „iam“ *cancellatum per scribam.*

2.
1376 Oct. 30. Jaroměř.

Jacobi praepositus et conventus monasterii sanctae Mariae CRSA in Jaroměř Pragensis dioecesis confraternitatem cum praeposito et conventu monasterii eiusdem ordinis in Třeboň contrahunt.

Sigg. in scidulis membranaceis appendent: 1) conventus monasterii in Jaroměř, formae oblongae e cera viridi; 2) Jacobi praepositi eiusdem monasterii formae oblongae e cera naturali.

Autogr. membr. Lat., NA Praha, AZK, ŘA Třeboň, n. inv. 127.

In dorso: Littera fraternitatis cum Iarmyrensibus.

Ed. –

Reg. A. Schubert, Urkunden-Regesten, p. 8, n. 83 (ex autogr.).

‡In‡ Dei nomine amen. Quoniam secundum Apostolum omnes „unum corpus sumus in Cristo", debemus caritatis operibus frequenter || intendere, ne scindamur ab huius corporis unitate, que eciam magis pro illis fiunt necessario, qui iam extra statum merendi po||siti transeuncium penarum subduntur rigori. Proinde ergo nobis fratri Iacobo, preposito monasterii sancte Marie canonicorum regularium || in Jermyr[1] ordinis beati Augustini Pragensis dyocesis, et fratribus nostris utile et salubre visum fuit, quod pro nostri necnon Trzebonensis[2] monasterii preteritorum, presencium et futurorum fratribus defunctis suffragia in missis, psalmis et oracionibus sanctis fierent, quatenus iidem fratres gracia Dei opitulante ad curie celestis gaudia celerius pervenirent. De fratrum itaque nostrorum necnon honorabilis viri domini Benessii prepositi monasterii prenominati et conventus ipsius connivencia et consensu in Domino inter nos fraternitate contracta decrevimus, ut fratris professi unius vel plurium nostri sive predicti monasterii die obitus intimato ipsius vel ipsorom in kalendario nominibus descriptis psalmis consuetis, scilicet „Verba mea" et cetera, in capitulo et minoribus vigiliis in choro lectis et missa defunctorum pro ipsius seu ipsorum animabus consequenter cantetur, cui et commendacioni, que ipsam sequetur, fratres interesse debent causa racionabili cessante. Quilibet eciam presbyterorum ipso[a] die vel alio leget unam missam, diacones vero subdiacones et acoliti unam quinquagenam psalmorum et fratres conversi centum oraciones dominicas cum totidem Ave Maria explebunt. In die autem anniversario psalmi predicti, vigilie minores et una tantum missa sub nota sine commendacione tenebuntur, nisi quis et tunc vellet missam specialem legere, quod non improbamus sed laudamus. Per huiusmodi autem nostrum decretum serviciis amplioribus, que fratres pro fratribus in monasterio facere consueverunt, in nullo volumus derogare. In quorum testimonium nostrum et conventus nostri sigilla duximus appendenda. Datum et actum in monasterio nostro Iermirensi anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo sexto die tercio kalendas Novembris.

1) *Jaroměř, civitas in Bohemia orientali.*
2) *Třeboň, civitas in Bohemia inferiori.*

a) *Sequitur „d" cancellatum per scribam.*

3.
1376 Nov. 1. Nové Město pražské.

Procopius abbas et conventus monasterii sancti Karoli CRSA in Nova Civitate Pragensi confraternitatem cum praeposito et conventu monasterii eiusdem ordinis in Třeboň contrahunt.

Sigg. in scidulis membranaceis appendent: 1) Procopii, abbatis monasterii in Nova Civitate Pragensi, formae oblongae e cera viridi; 2) conventus eiusdem monasterii formae rotundae e cera naturali.

Autogr. membr. Lat., NA Praha, AZK, ŘA Třeboň, *n. inv. 128.*

In dorso: Littera fraternitatis cum Karlowiensibus.

Ed. –

Reg. A. Schubert, Urkunden-Regesten, p. 4, n. 34 (ex autogr.).

Lit. L. Gottfried, Pečeť augustiniánského kláštera v Praze na Karlově (s vyobrazením Karla Velikého a Karla IV.), in: V. Blažková – W. Gugat (edd.). Cáchy a Praha, korunovační města Evropy. Příspěvky spolku Kulturverein Aachen–Prag e. V., vol. I. 1998–2003, Praha 2005, p. 89, 95–96, adnot. 1.

‡I‡n Dei nomine amen. Quoniam secundum Apostolum omnes „unum corpus sumus in Cristo“, debemus caritatis operibus frequenter intendere, || ne scindamur ab huius corporis unitate, que eciam magis pro illis fiunt necessario, qui iam extra statum || merendi positi transeuncium penarum subduntur rigori. Proinde ergo nobis fratri Procopio, abbati monasterii sancti Karoli[1] || […] necnon Pragensis[a] [!] monasterii preteritorum, presencium et futurorum fratribus defunctis suffragia in missis, psalmis et oracionibus sanctis fierent, quatenus iidem fratres gracia Dei opitulante ad curie celestis gaudia celerius pervenirent. De fratrum itaque nostrorum necnon honorabilis viri domini Benessii prepositi monasterii prenominati[b] et conventus ipsius connivencia et consensu in Domino inter nos fraternitate contracta decrevimus, ut fratris professi unius vel plurium nostri sive predicti[c] monasterii prenominati die obitus intimato psalmi consueti, scilicet „Verba mea“ et cetera, in capitulo lectis vigiliis in choro et m[i]ssa defunctorum pro ipsius seu ipsorum animabus cantata consequenter. Quilibet sacerdotum ipso vel alio die leget unam missam, dyacones vero subdiacones et acoliti unam quinquagenam psalmorum et fratres conversi centum oraciones dominicas cum totidem Ave Maria explebunt. In die autem anniversario psalmi predicti, vigilie minores et una tantum missa sub nota sine commendacione tenebuntur, nisi quis tunc vellet missam specialem legere, quod non improbamus sed laudamus. Item decrevimus addiciusque ad premissa, ut participes efficiamur in vita pariter et in morte missarum, oracionum, abstinenciarum, vigiliarum, elemosinarum omniumque bonorum, que in domo nostra et in domo sepedicta per presentes nostros divina dignabitur clemencia operari. In premissorum omnium testimonium nostrum et conventus nostri sigilla presentibus sunt appensa. Datum et ac-

tum in monasterio nostro ad sanctum Karolum anno Domini M° CCC° LXXVI° die prima mensis Novembris.

1) *Monasterium sancti Karoli olim in Nova Civitate Pragensi, hodie in Praga.*

a) *„Trzebonensis" in margine per aliam scribam emendatur.*
b) *Per scribam super lineam emendatur, textus emendatus per aliam scribam cancellatus est.*
c) *Cancellatum per aliam scribam.*

4.
1376 Nov. 5. Rokycany.

Blažej praepositus et conventus monasterii sanctae Mariae CRSA in Rokycany Pragensis dioecesis confraternitatem cum praeposito et conventu monasterii eiusdem ordinis in Třeboň contrahunt.

Sigg. in scidulis membranaceis appendent: 1) Blasii, praepositi monasterii in Rokycany, formae oblongae e cera viridi, valde attritum; 2) conventus eiusdem monasterii formae rotundae e cera naturali.

Autogr. membr. Lat., NA Praha, AZK, ŘA Třeboň, n. inv. 129.

In dorso: Littera fraternitatis cum Rokyczanensibus.

Ed. –

Reg. A. Schubert, Urkunden-Regesten, p. 8, n. 84 (ex autogr.).

‡I‡n Dei nomine amen. Quoniam secundum Apostolum omnes „unum corpus sumus in Cristo", debemus caritatis operibus frequenter intendere, ne scindamur ab huius corporis || unitate, que eciam magis pro illis fiunt necessario, qui iam extra statum merendi positi transeuncium penarum subduntur rigori. Proinde ergo nobis fratri Blasio, pre||posito monasterii sancte Marie canonicorum regularium in Rokiczano[1] ordinis beati Augustini Pragensis dyocesis, et fratribus nostris utile et salubre visum fuit, quod pro nostri necnon Trzebonensis[2] monasterii preteritorum, presencium et futurorum fratribus defunctis suffragia in missis, psalmis et oracionibus sanctis fierent, quatenus iidem fratres gracia Dei opitulante ad curie celestis gaudia celerius pervenirent. De fratrum itaque nostrorum necnon honorabilis viri domini Benessii prepositi monasterii prenominati et conventus ipsius connivencia et consensu in Domino inter nos fraternitate contracta decrevimus, ut fratris[a] professi unius vel plurium nostri sive predicti monasterii die obitus intimato psalmi consueti, scilicet „Verba mea" et cetera, [in] capitulo lectis vigiliis in choro et missa defunctorum pro ipsius seu ipsorum animabus cantata consequenter. Quilibet sacerdotum ipso vel alio die leget unam missam, dyacones vero subdyacones et accoliti unam quinquagenam psalmorum et fratres conversi centum oraciones dominicas cum totidem Ave Maria explebunt. In die autem anniversario psalmi predicti, vigilie minores et una tantum missa sub nota sine commendacione tenebuntur, nisi quis tunc vellet missam specialem legere, quod

non improbamus sed laudamus. Item decrevimus addicientes ad premissa, ut participes efficiamur in vita pariter et in morte missarum, oracionum, abstinenciarum, vigiliarum, elemosinarum omniumque bonorum, que in domo nostra et in domo sepedicta per presentes nostros dyvina dignabitur clemencia operari. In premissorum omnium testimonium nostrum et conventus nostri sigilla presentibus sunt appensa. Datum et actum in monasterio nostro Rokyczanensi anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo sexto die quinta mensis Novenbris.

[1] *Roudnice nad Labem, civitas in Bohemia centrali.*
[2] *Třeboň, civitas in Bohemia inferiori.*

[a] *Em. Kra; „fratres" in autogr.*

5.
1377 Apr. 7. Třeboň.

Beneš praepositus et conventus monasterii sanctae Mariae CRSA in Třeboň Pragensis dioecesis confraternitatem cum abbate et conventu monasterii eiusdem ordinis in Nova Civitate Pragensi contrahunt.

Sigg. in scidulis membranaceis appendent: 1) Benešii, praepositi monasterii in Třeboň, formae oblongae e cera viridi; 2) conventus eiusdem monasterii formae rotundae e cera naturali.

Autogr. membr. Lat., NA Praha, AZK, ŘA Karlov, n. inv. 7.

In dorso: Fratrum de Trzebon. G V. – *Alia manu:* Littera fraternitatis cum Trzebonensium.

Ed. –

Reg. A. Schubert, Urkunden-Regesten, p. 4, n. 35 (ex autogr.).

‡I‡n Dei nomine amen. Quoniam secundum Apostolum omnes „unum corpus sumus in Cristo", debemus caritatis operibus || frequenter intendere, ne scindamur ab huius corporis unitate, que eciam magis pro illis fiunt necessario, qui iam extra || statum merendi positi transeuncium penarum subduntur rigori. Proinde ergo nobis fratri Benessio, preposito monasterii || sancti Egidii canonicorum regularium in Trzebon[1] ordinis beati Augustini Pragensis dyocesis, et fratribus nostris utile et salubre visum fuit, quod pro nostri necnon sancti Karoli monasterii[2] preteritorum, presencium et futurorum fratribus defunctis suffragia in missis, psalmis et oracionibus sanctis fierent, quatenus iidem fratres gracia Dei opitulante ad curie celestis gaudia celerius pervenirent. De fratrum itaque nostrorum necnon honorabilis viri domini Procopii abbatis monasterii prenominati et conventus ipsius connivencia et consensu in Domino fraternitate inter nos contracta decrevimus, ut fratris professi unius vel plurium nostri sive predicti monasterii die obitus intimato psalmi consueti, scilicet „Verba mea" et cetera, in capitulo lectis vigiliis in choro lectis et missa defunctorum pro ipsius seu ipsorum animabus

cantata consequenter. Quilibet sacerdotum ipso vel alio die leget unam missam, dyacones vero subdiacones et accoliti unam quinquagenam psalmorum et fratres conversi centum oraciones dominicas cum totidem Ave Maria explebunt. In die autem anniversario psalmi predicti, vigilie minores et una tantum missa sub nota sine commendacione tenebuntur, nisi quis tunc vellet missam specialem legere, quod non improbamus sed laudamus. Item decrevimus addicientes ad premissa, ut participes efficiamur in vita pariter et in morte missarum, oracionum, abstinenciarum, vigiliarum, elemosinarum omniumque bonorum, que in domo nostra et in domo sepedicta per presentes nostros divina dignabitur clemencia operari. In premissorum omnium testimonium nostrum et conventus nostri sigilla presentibus sunt appensa. Datum et actum in monasterio nostro Trzebonensi anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo septimo septima die mensis Aprilis.

[1)] *Třeboň, civitas in Bohemia inferiori.*
[2)] *Monasterium CRSA in Nova Civitate Pragensi.*

6.
1379 Mart. 18. Šternberk.

Wenceslaus praepositus et conventus monasterii sanctae Mariae CRSA in Šternberk Olomucensis dioecesis confraternitatem cum praeposito et conventu monasterii eiusdem ordinis in Třeboň contrahunt.

Sigg. 1) Wenceslai, praepositi monasterii in Roudnice nad Labem, formae oblongae e cera viridi in scidula membranacea appendet; 2) conventus eiusdem monasterii appensum erat, deperditum.

Autogr. membr. Lat., NA Praha, AZK, ŘA Třeboň, n. inv. 131.

In dorso: Littera fraternitatis cum Sternbergensibus.

Ed. –

Reg. A. Schubert, Urkunden-Regesten, p. 9, n. 86 (ex autogr.).

[I]‡n‡ Dei nomine amen. Quoniam secundum Apostolum omnes „unum corpus sumus in Cristo“, debemus caritatis || operibus intendere ferventer, ne scindamur ab huius corporis unitate, que eciam magis pro illis fiunt necessario, qui iam extra || statum merendi positi transeuncium penarum subduntur rigori. Proinde ergo nobis fratri Wenceslao, preposito monasterii || sancte Marie canonicorum regularium nove fundacionis in Sternberg[1] ordinis beati Augustini Olomucensis diocesis, et fratribus nostris utile et salubre visum fuit, quod pro nostri necnon monasterii sancti Egidii in Trziebon[2] preteritorum, presencium et futurorum fratribus defunctis suffragia in missis, psalmis et oracionibus sanctis fierent, quatenus hidem fratres gracia Dei opitulante ad curie celestis gaudia celerius pervenirent. De fratrum itaque nostrorum necnon prepositi prenominati et

conventus ipsius connivencia et consensu in Domino inter nos fraternitate contracta decrevimus, ut fratris[a] professi unius vel plurium nostri sive predicti monasterii die obitus intimato ipsius et ipsorum in kalendario nominibus descriptis psalmis consuetis, scilicet „Verba mea" et cetera, in capitulo et vigiliis maioribus lectis in choro, missa defunctorum consequenter pro ipsius seu ipsorum animabus cantetur, cui ad commendacionem, que ipsam sequenter fratres interesse debent racionabili causa cessante. Quilibet eciam presbyterorum ipso die vel alio leget unam missam, diacones vero et subdiacones et acoliti unam quinquagenam psalmorum et fratres conversi centum Pater noster cum totidem Ave Maria explebunt. In die autem anniversario psalmi predicti, vigilie minores et una tantum missa sub nota sine commendacione tenebuntur, nisi et tunc vellet quis missam specialem legere, quod non improbamus sed laudamus. Per huiusmodi autem nostrum decretum serviciis amplioribus, que fratres pro fratribus in monasterio facere consueverunt in nullo volumus derogare. Addicientes insuper, quod postquam dies obitus nobilis viri domini Petri de Rosemberg, fundatoris prefati monasterii, quem Dominus felicem faciat, nobis fuerit annunciatus, pro eo, que pro caris nostris facere consuevimus, cum devocione faciemus. In premissorum omnium testimonium nostrum et conventus nostri necnon prepositi monasterii et conventus ipsius supradictorum sigilla presentibus sunt appensa. Datum et actum in monasterio nostro Sternbergensi anno Domini M° CCC° septuagesimo nono die XVIII mensis Marcii.

1) Šternberk, civitas in Moravia centrali.
2) Třeboň, civitas in Bohemia inferiori.

a) Em. Kra; „fratres" in autogr.

7.
[Post 1380 Sept. 24.–ante 1397 Nov. 20.][1] Rokycany.

Domaslav praepositus et conventus monasterii sanctae Mariae CRSA in Rokycany Pragensis dioecesis confraternitatem cum abbate et conventu monasterii eiusdem ordinis in Nova Civitate Pragensi contrahunt.

Sigg. in scidulis membranaceis appendent: 1) Domaslavi, praepositi monasterii in Rokycany, formae oblongae e cera viridi; 2) conventus eiusdem monasterii formae rotundae e cera naturali.
Autogr. membr. Lat., NA Praha, AZK, ŘA Karlov, *n. inv. 5.*
In dorso textus attritus: Fratrum de Roki{cz}an. G VIII.
Ed. –
Reg. –

‡I‡n nomine Domini amen. ‡Q‡uoniam secundum Apostolum omnes „unum corpus sumus in Cristo", debemus karitatis operibus ferventer intendere, ne scin-

damur ab huius || corporis unitate, que eciam magis pro illis fiunt necessario, qui iam extra statum merendi positi transeuncium penarum subduntur rigori. Pro||inde ergo nobis fratri Domaslao, preposito monasterii sancte Marie canonicorum regularium in Rokyczano[2] ordinis beati Augustini Pragensis || dyocesis, et fratribus nostris utile et salubre visum fuit, quod pro nostri necnon domus sancti Karoli[3] preteritorum, presencium et futurorum fratribus defunctis suffragia in missis, psalmis, oracionibus sanctis fierent, quatenus iidem fratres gracia Dei opitulante ad curie celestis gaudia celerius pervenirent. De fratrum itaque nostrorum necnon abbatis prenominati et conventus ipsius connivencia et consensu in Domino inter nos fraternitate contracta decrevimus, ut fratris unius professi vel plurium nostri sive predicti monasterii die obitus intimato ipsius et ipsorum in kalendario nominibus descriptis psalmis consuetis, scilicet „Verba mea" et cetera, in capitulo et vigiliis maioribus lectis in choro, missa defunctorum consequenter pro ipsius seu ipsorum animabus cantetur, cui ad commendacionem, que ipsam sequetur, fratres interesse debebunt {racion}abili causa cessante. Quilibet eciam presbiterorum ipso die vel alio leget unam missam, diacones vero et subd{iacones} et acoliti unam quinquagenam psalmorum et fratres conversi centum oraciones dominicas cum totidem Ave Maria explebunt. In die autem anniversario psalmi predicti, vigilie minores et una tantum missa sub nota sine commendacione {t}enebuntur, nisi quis et tunc vellet missam specialem legere, quod non inprobamus sed laudamus. Per huiusmodi autem nostrum decretum serviciis amplioribus, que fratres pro fratribus in monasterio facere consueverunt, in nullo volumus derogare. In premissorum omnium testimonium nostrum et conventus nostri sigilla presentibus sunt appensa. Datum et actum in monasterio Rokyczanensi anno Domini millesimo CCC° […]

[1] *Domaslav, praepositus monasterii CRSA in Rokycany, a. 1380 Sept. 24. confirmatus fuit et ante a. 1397 Nov. 20. resignavit; LC III.-IV., p. 146-147; LC V., p. 294-295.*
[2] *Rokycany, civitas prope Plzeň in Bohemia occidentali.*
[3] *Monasterium CRSA in Nova Civitate Pragensi.*

8.
1389 Ian. 7. Sadská.

Beneš praepositus et conventus monasterii sancti Apollinaris CRSA in Sadská Pragensis dioecesis confraternitatem cum abbate et conventu monasterii eiusdem ordinis in Nova Civitate Pragensi contrahunt.

Sigg. in scidulis membranaceis appendent: 1) Benešii, praepositi monasterii in Roudnice nad Labem, formae rotundae e cera rubra (laesum); 2) conventus eiusdem monasterii formae rotundae e cera naturali (laesum).

Autogr. membr. Lat., NA Praha, AZK, ŘA Karlov, *n. inv. 12.*

In dorso: Littera fratrum de Saczka. G IIII.

Ed. –

Reg. A. Schubert, Urkunden-Regesten, p. 5, n. 40 (ex autogr.); RBMV V/I/1, p. 150, n. 317 (ex autogr.).

‡In‡ Dei nomine ‡a‡men. Quoniam secundum Apostolum omnes „unum corpus sumus in Cristo", debemus caritatis operibus ferventer in||tendere, ne scindamur ab huius corporis unitate, que eciam pro illis magis fiunt necessario, qui iam extra statum || merendi positi transeuncium penarum subduntur rigori. Proinde ergo nobis fratri Benessio, preposito monasterii sancti || Appollinaris canonicorum regularium in Saczka[1] ordinis beati Augustini, et fratribus nostris utile et salubre visum fuit, quod pro nostri necnon monasterii sancti Karoli in Civitate Pragensi[2] preteritorum, presencium et futurorum fratribus defunctis suffragia in missis, psalmis et oracionibus sanctis fierent, quatenus i[i]dem fratres gracia Dei opitulante ad curie celestis gaudia celerius pervenirent. De fratrum itaque nostrorum necnon abbatis prenominati et conventus ipsius connivencia et consensu inter nos in Domino fraternitate contracta decrevimus, ut fratris professi unius vel plurium nostri sive predicti monasteriorii die obitus intimato ipsius et ipsorum nominibus in kalendario descriptis psalmis consuetis, scilicet „Verba mea" et cetera, in capitulo et vigiliis maioribus lectis in choro, missa defunctorum consequenter pro ipsius et ipsorum animabus cantetur, cui et commendacioni, que ipsam sequetur, fratres interesse debent racionabili causa cessante. Quilibet eciam presbiterorum ipso die vel alio leget unam missam, dyacones vero et subdyacones et acoliti unam quinquagenam psalmorum[a] et fratres conversi centum oraciones dominicas cum totidem Ave Maria explebunt. In die autem anniversario psalmi predicti, vigilie minores et una tantum missa sub nota sine commendacione tenebuntur, nisi quis ex tunc vellet missam specialem legere, quod non improbamus sed laudamus. Per huiusmodi autem nostrum decretum serviciis amplioribus, que fratres pro fratribus in monasteriis facere consueverunt, in nullo volumus derogare. In premissorum omnium testimonium nostrum et conventus nostri necnon prepositi prenominati et ipsius conventus sigilla presentibus sunt appensa. Datum in monasterio nostro prefato anno Domini M° CCC° octuagesimo nono die sequenti post Epiphania Domini.

1) *Sadská, civitas prope Nymburk et Poděbrady in Bohemia centrali.*
2) *Monasterium CRSA in Nova Civitate Pragensi.*

a) *„sed" sequitur.*

9.
1393 Iun. 13. Waldhausen.

Henricus praepositus et conventus monasterii sancti Johannis apostoli CRSA in Waldhausen Pataviensis dioecesis confraternitatem cum abbate et conventu monasterii eiusdem ordinis in Třeboň contrahunt.

Sigg. in scidulis membranaceis appendent: 1) Henrici, praepositi monasterii in Waldhausen, formae oblongae e cera naturali; 2) conventus eiusdem monasterii formae oblongae e cera naturali, laesum.

Autogr. membr. Lat., NA Praha, AZK, ŘA Třeboň, n. inv. 142.

In dorso: Littera fraternitatis cum fratribus de Walthusa.

Ed. –

Reg. A. Schubert, Urkunden-Regesten, p. 10, n. 99 (ex autogr.); RBMV V/I/1, p. 206-207, n. 452 (ex autogr.).

‡In‡ Dei nomine amen. Quoniam secundum Apostolum omnes „unum corpus sumus in Cristo", ideo debemus caritatis operibus frequenter intendere, ne scindamur || ab huius corporis unitate, que eciam magis pro illis fiunt necessario, qui iam extra statum merendi positi || transeuncium penarum subduntur || rigori. Proinde ergo nobis Hainrico, preposito monasterii sancti Iohannis apostoli et ewangeliste canonicorum regularium in Walthausen[1] ordinis || sancti Augustini Pataviensis[2] dyocesis, et fratribus nostris utile et salubre visum fuit, quod pro nostri necnon monasterii in Witignaw[3] preteritorum, presencium et futurorum fratribus defunctis suffragia in missis, psalmis et oracionibus sanctis fierent, quatenus [i]idem fratres gracia Dei opitulante ad curie celestis gaudia celerius pervenirent. De fratrum itaque nostrorum necnon reverendi in Cristo patris ac domini nostri domini Iohannis abbatis monasterii prenominati in Witignaw et totiž ipsius conventus connivencia et consensu in Domino inter nos fraternitate contracta decrevimus, ut fratris professi unius vel plurium nostri monasterii sive predicti monasterii die obitus intimato psalmi consueti, scilicet „Verba mea" et cetera, in capitulo lectis vigiliis in choro et in missa defunctorum pro ipsius seu ipsorum animabus cantata consequenter. Quilibet sacerdotum ipso vel alio die unam leget missam, dyacones vero et subdyacones et accoliti unam quinquagenam psalmorum et fratres conversi centum oraciones dominicas cum totidem Ave Maria explebunt. In die autem anniversarii psalmi predicti, vigilie minores et una tantum missa sub nota sine commendacione tenebuntur, nisi quis tunc missam vellet legere specialem, quod non improbamus sed laudamus. Item decrevimus addicientes ad premissa, ut participes efficiamur in vita pariter et in morte missarum, oracionum, abstinenciarum, vigiliarum, elemosinarum omniumque bonorum, que in domo nostra et in domo sepedicta per presentes nostros divina dignabitur clemencia operari. In premissorum omnium testimonium nostrum et nostri conventus sigilla presentibus sunt appensa. Datum et actum in prefato nostro Walthausensi monasterio anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo tercio tredecimo die mensis Iunii.

[1] *Waldhausen in Strudengau, villa forensis in Austria.*

[2] *Passau, civitas in Bavaria.*

[3] *Třeboň, civitas in Bohemia inferiori.*

10.
1397 Dec. 14. Klosterneuburg.

Petrus praepositus et conventus monasterii sanctae Mariae Virginis CRSA in Klosterneuburg Pataviensis dioecesis confraternitatem cum abbate et conventu monasterii eiusdem ordinis in Třeboň contrahunt.

Sigg. in scidulis membranaceis appendent: 1) Petri, praepositi monasterii in Klosterneuburg, formae oblongae e cera viridi, valde attritum; 2) conventus eiusdem monasterii formae rotundae e cera naturali.

Autogr. membr. Lat., NA Praha, AZK, ŘA Třeboň, n. inv. 145.

In dorso: Littera fraternitatis cum fratribus Neunburgensibus.

Ed. –

Reg. A. Schubert, Urkunden-Regesten, p. 10, n. 102 (ex autogr.); RBMV V/I/1, p. 206-268, n. 594 (ex autogr.).

‡I‡n Dei nomine amen. Quoniam secundum Apostolum omnes „unum corpus sumus in Cristo“, debemus caritatis operibus frequenter intendere, || ne scindamur ab huius corporis unitate, que eciam magis fiunt pro illis necessario, qui iam extra statum merendi positi transeuncium penarum || subduntur rigori. Proinde ergo nobis domino Petro, Dei gracia preposito monasterii sancte Marie Virginis canonicorum regularium in Newnburga[1] || ex parte claustri ordinis beati Augustini Pataviensis[2] diocesis, et fratribus nostris utile et salubre visum fuit, quod pro nostri necnon in Witignaw[3] monasterii preteritorum, presencium et futurorum fratribus defunctis suffragia in missis, psalmis et oracionibus sanctis fierent, quatenus iidem fratres gracia Dei opitulante ad curie celestis gaudia celerius pervenirent. De fratrum itaque nostrorum necnon reverendi in Cristo patris et domini domini Iohannis, Dei gracia abbatis monasterii sancti Egidii canonicorum regularium in Trzebon vel in Witignaw ordinis beati Augustini Pragensis diocesis, et conventus ipsius connivencia et consensu in Domino inter nos fraternitate contracta decrevimus, ut fratris professi unius choro et in missa defunctorum pro ipsius seu ipsorum animabus cantata consequenter. Quilibet sacerdotum ipso vel alio die leget unam missam, dyacones vero subdyacones et acoliti unam quinquagenam psalmorum et fratres conversi centum oraciones dominicas cum totidem Ave Maria explebunt. In die autem anniversario psalmi predicti, vigilie minores et una tantum missa sub nota sine commendacione tenebuntur, nisi quis tunc vellet missam specialem legere, quod non improbamus sed laudamus. Item decrevimus addicientes ad premissa, ut participes efficiamur in vita pariter et in morte missarum, oracionum, abstinenciarum, vigiliarum, elemosinarum omniumque bonorum, que in domo nostra et in domo sepedicta per presentes nostros divina dignabitur clemencia operari. In premissorum omnium testimonium nostrum et conventus nostri sigilla presentibus sunt appensa. Datum et actum in monasterio

nostro in Newnburga ex parte claustri anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo septimo XIIII die mensis Decembris.

1) *Klosterneuburg, monasterium in Austria.*
2) *Passau, civitas in Bavaria.*
3) *Třeboň, civitas in Bohemia inferiori.*

11.
1398 Iun. 16. Fulnek.

Johannes praepositus et conventus monasterii sanctae Trinitatis CRSA in Fulnek Olomucensis dioecesis confraternitatem cum abbate et conventu monasterii eiusdem ordinis in Třeboň contrahunt.

Sigg. in scidulis membranaceis appendent: 1) Johannis, praepositi monasterii in Fulnek, formae oblongae e cera naturali, valde laesum; 2) conventus eiusdem monasterii formae rotundae e cera naturali, laesum.

Autogr. membr. Lat., NA Praha, AZK, ŘA Třeboň, n. inv. 146.

In dorso: Littera fraternitatis de Ffulnek.

Ed. –

Reg. A. Schubert, Urkunden-Regesten, p. 10, n. 103 (ex autogr., sub die erroneo Iul. 16.); RBMV V/I/2, p. 13, n. 616 (ex autogr.).

‡I‡n Dei nomine amen. Quoniam secundum Apostolum omnes „unum corpus sumus in Cristo“, debemus caritatis || operibus intendere ferventer, ne scindamur ab huius corporis unitate, que eciam magis pro illis fiunt || necessario, qui iam extra statum positi transeuncium penarum subduntur rigori. Proinde ergo nobis || fratri Iohanni, preposito monasterii sancte Trinitatis canonicorum regularium in Fulnek[1] ordinis beati Augustini Olomucensis dyocesis, et fratribus nostris utile et salubre visum fuit, quod pro nostri necnon Trzebonensis[2] monasterii Pragensis dyocesis preteritorum, presencium et futurorum fratribus defunctis suffragia in missis, psalmis et oracionibus sanctis fierent, quatenus iidem fratres gracia Dei opitulante ad curie celestis gaudia celerius pervenirent. De fratrum itaque nostrorum necnon venerabilis viri domini Iohannis abbatis monasterii prenominati et conventus ipsius connivencia et consensu in Domino inter nos fraternitate contracta decrevimus, ut fratris professi unius vel plurium nostri sive predicti monasterii die obitus intimato psalmi consueti, scilicet „Verba mea“ et cetera, in capitulo lectis vigiliis in choro et missa defunctorum pro ipsius seu ipsorum animabus cantata consequenter. Quilibet sacerdotum ipso vel alio die leget unam missam, dyacones vero subdyacones et accoliti unam quinquagenam psalmorum et fratres conversi centum dominicas oraciones cum totidem Ave Maria explebunt. In die autem anniversario psalmi predicti, vigilie minores et una tantum missa sub nota sine commendacione tenebuntur, nisi tunc quis vellet missam specialem legere, quod non improbamus sed laudamus. Item decrevimus addicientes ad premissa,

ut participes efficiamur in vita pariter et in morte missarum, oracionum, abstinenciarum, vigiliarum, elemosinarum omniumque bonorum, que in domo nostra et in domo sepedicta per presentes nostros divina dignabitur clemencia operari. In premissorum omnium testimonium nostrum et conventus nostri sigilla presentibus sunt appensa. Datum et actum in monasterio nostro Fulnecensi anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo VIII° XVI Kalendas Iulii.

1) *Fulnek, civitas in Moravia superiori.*
2) *Třeboň, civitas in Bohemia inferiori.*

12.
1402 Aug. 27. Prostějov.

Jacobus praepositus et conventus monasterii sanctae Mariae CRSA in Prostějov Olomucensis dioecesis confraternitatem cum abbate et conventu monasterii eiusdem ordinis in Třeboň contrahunt.

Sigg. in scidulis membranaceis appendent: 1) Jacobi, praepositi monasterii in Prostějov, formae oblongae e cera viridi; 2) conventus eiusdem monasterii formae rotundae e cera naturali.

Autogr. membr. Lat., NA Praha, AZK, ŘA Třeboň, n. inv. 149.

In dorso: Littera fraternitatis de Prostyeyow.

Ed. –

Reg. A. Schubert, Urkunden-Regesten, p. 11, n. 106 (ex autogr.); RBMV V/I/2, p. 73, n. 770 (ex autogr.).

‡In‡ Dei nomine amen. Quoniam secundum Apostolum omnes „unum corpus sumus in Cristo“, debemus karitatis operibus frequenter in||tendere,[a] ne scindamur ab huius corporis unitate, que eciam magis pro illis fiunt necessario, qui iam extra statum || merendi positi transeuncium penarum subduntur rigori. Proinde nobis fratri Iacobo, preposito monasterii sancte Marie || canonicorum regularium in Prostyeyow[1] ordinis beati Augustini Olomucensis dyocesis, et fratribus nostris utile et salubre visum fuit, quod pro nostri necnon Trzyebonensis[2] monasterii preteritorum, presencium et futurorum fratribus defunctis suffragia in missis, psalmis et oracionibus sanctis fierent, quatenus [i]idem fratres gracia Dei opitulante ad curie celestis gaudia celerius pervenirent. De fratrum itaque nostrorum necnon venerabilis patris domini Iohannis, abbatis monasterii prenominati, et conventus ipsius connivencia et consensu in Domino inter nos fraternitate contracta decrevimus, ut fratris professi unius vel plurium nostri sive predicti monasterii die obitus intimato psalmi consueti, scilicet „Verba mea“ et cetera, in capitulo lectis vigiliis in choro et in missa defunctorum pro ipsius seu ipsorum animabus cantata consequenter. Quilibet sacerdotum ipso vel alio die leget unam missam, dyacones vero subdyacones et accoliti unam quinquagenam psalmorum et fratres conversi centum oraciones dominicas cum totidem Ave

Maria explebunt. In die autem anniversario psalmi predicti, vigilie minores et una tantum missa sub nota sine commendacione tenebuntur, nisi quis tunc vellet missam specialem legere, quod non improbamus sed laudamus. Item decrevimus addicientes ad premissa, ut participes efficiamur in vita pariter et in morte missarum, oracionum, abstinenciarum, vigiliarum, elemosinarum omniumque bonorum, que in domo nostra et in domo sepedicta per presentes nostros divina dignabitur clemencia operari. In premissorum omnium testimonium nostrum et conventus nostri sigilla presentibus sunt appensa. Datum et actum in monasterio nostro Prostyeyowyensi anno Domini millesimo quadringentesimo secundo in vigilia sancti Augustini patris nostri gloriosi.

1) *Prostějov, civitas in Moravia centrali.*
2) *Třeboň, civitas in Bohemia inferiori.*

a) *Em. Kra; „inte||tendere“ in autogr.*

13.
1411 Iul. 17. Dürnstein.

Martinus praepositus et conventus monasterii sanctae Mariae CRSA in Dürnstein Pataviensis dioecesis confraternitatem cum abbate et conventu monasterii eiusdem ordinis in Třeboň contrahunt.

Sigg. in scidulis membranaceis appendent: 1) Martini, praepositi monasterii in Dürnstein, formae rotundae e cera viridi, valde attritum; 2) conventus eiusdem monasterii formae rotundae e cera naturali, laesum.

Autogr. membr. Lat., NA Praha, AZK, ŘA Třeboň, n. inv. 151.

In dorso: Fraternitas de Tyrnstayn.

Ed. –

Reg. A. Schubert, Urkunden-Regesten, p. 11, n. 108 (ex autogr.); RBMV V/I/2, p. 177, n. 1040 (ex autogr.).

‡I‡n Dei nomine amen. Quoniam secundum Apostolum omnes „unum corpus sumus in Cristo“, debemus karitatis operibus frequenter || intendere, ne scindamur ab huius corporis unitate, que eciam magis pro illis fiunt necessario, qui iam extra statum || merendi positi transeuncium penarum subduntur rigori. Proinde ergo nobis fratri Martino, preposito monasterii sancte || Marie in Tyrnstain[1] canonicorum regularium ordinis beati Augustini Pataviensis[2] dyocesis, et fratribus nostris utile et salubre visum fuit, quod pro nostri necnon Trzyebonensis[3] monasterii preteritis, presentibus et futuris fratribus defunctis suffragia in missis, psalmis et oracionibus sanctis fierent, quatenus [i]idem fratres gracia Dei opitulante ad curie celestis gaudia cicius pervenirent. De fratrum itaque nostrorum necnon venerabilis patris domini Iohannis, abbatis monasterii prenominati, et conventus ipsius connivencia et consensu in Domino inter nos fraternitate con-

tracta decrevimus, ut fratris unius vel plurium professi seu professorum nostri sive predicti monasterii die obitus intimato psalmi consueti, scilicet „Verba mea" et cetera, in capitulo lectis vigiliis in choro et missa defunctorum pro ipsius seu ipsorum animabus cantata consequenter. Quilibet sacerdotum ipso vel alio die leget unam missam, dyacones vero subdyacones et acoliti unam quinquagenam psalmorum et fratres conversi centum oraciones dominicas cum totidem Ave Maria explebunt. In die autem anniversario psalmi predicti, vigilie minores et una tantum missa sub nota sine commendacione tenebuntur, nisi quis tunc vellet missam specialem legere, quod non improbamus sed laudamus. Item decrevimus addicientes ad premissa, ut participes efficiamur in vita pariter et in morte missarum, oracionum, abstinenciarum, vigiliarum, elemosinarum omniumque bonorum, que in domo nostra et in domo sepedicta per presentes et posteros nostros divina dignabitur clemencia operari. In premissorum omnium testimonium nostrum et conventus nostri sigilla presentibus sunt appensa. Datum in monasterio nostro in Tyrnstain anno Domini millesimo quadringentesimo undecimo XVII die mensis Iulii.

[1] *Dürnstein, civitas in Austria.*
[2] *Passau, civitas in Bavaria.*
[3] *Třeboň, civitas in Bohemia inferiori.*

14.
1418 Maii 19. Wien.

Andreas praepositus et conventus monasterii sanctae Dorotheae CRSA in Vienna Pataviensis dioecesis confraternitatem cum abbate et conventu monasterii eiusdem ordinis in Třeboň contrahunt.

Sigg. in scidulis membranaceis appendent: 1) Andreae, praepositi monasterii in Vienna, formae rotundae e cera viridi; 2) conventus eiusdem monasterii formae rotundae e cera viridi.

Autogr. membr. Lat., NA Praha, AZK, ŘA Třeboň, n. inv. 153.

In dorso: Fraternitatis ad sanctam Dorotheam Wyenne.

Ed. –

Reg. A. Schubert, Urkunden-Regesten, p. 11, n. 110 (ex autogr.); RBMV V/I/2, p. 229-230, n. 1180 (ex autogr.).

‡In‡ Dei nomine amen. Quoniam secundum Apostolum omnes „unum corpus sumus in Cristo", debemus caritatis operibus frequenter || intendere, ne scindamur ab huius corporis unitate, que eciam magis pro illis fiunt necessario, qui iam extra statum || merendi positi transeuncium penarum subduntur rigori. Proinde nobis fratri Andree, preposito monasterii sancte Dorothee || canonicorum regularium in Wienna[1] ordinis beati Augustini Pataviensis[2] diocesis, et fratribus nostris utile et salubre visum fuit, quod pro nostri necnon monasterii in Witig-

nau[3] eiusdem ordinis Pragensis diocesis preteritorum, presentium et futurorum fratribus defunctis suffragia in missis, psalmis et oracionibus sanctis fierent, quatenus iidem fratres gracia Dei opitulante ad curie celestis gaudia celerius pervenirent. De fratrum itaque nostrorum necnon reverendi in Cristo patris et domini domini Andree, Dei gracia abbatis monasterii sancti Egidii in Witignau prenominati, et conventus ipsius connivencia et consensu in Domino inter nos fraternitate contracta decrevimus, ut fratris professi unius vel plurium nostri sive predicti monasterii die obitus intimato psalmi consueti, scilicet „Verba mea" et cetera, in capitulo lectis vigiliis in choro et in missa defunctorum pro ipsius seu ipsorum animabus cantata consequenter. Quilibet sacerdotum ipso vel alio die leget unam missam, dyacones vero subdyacones et acoliti unam quinquagenam psalmorum et fratres conversi centum oraciones dominicas cum totidem Ave Maria explebunt. In die autem anniversario psalmi predicti, vigilie minores et una tantum missa sub nota sine commendacione tenebuntur, nisi quis tunc vellet missam specialem legere, quod non improbamus sed laudamus. Item decrevimus addicientes ad premissa, ut participes efficiamur in vita pariter et in morte missarum, oracionum, abstinenciarum, vigiliarum, elemosinarum omniumque bonorum, que in domo nostra et in domo sepedicta per presentes et posteros nostros divina dignabitur clemencia operari. In premissorum omnium testimonium nostrum et conventus nostri sigilla presentibus sunt appensa. Datum et actum in predicto nostro monasterio sancte Dorothee Wiennensi anno Domini millesimo CCCC^{mo} XVIII die XIX Maii.

[1] *Wien, civitas in Austria.*
[2] *Passau, civitas in Bavaria.*
[3] *Třeboň, civitas in Bohemia inferiori.*

15.
1487 Febr. 3. Borovany.

Andreas praepositus et conventus monasterii beatae Mariae Virginis CRSA in Borovany Pragensis dioecesis confraternitatem cum abbate et conventu monasterii eiusdem ordinis in Třeboň contrahunt.

Sigg. in scidulis membranaceis appendent: 1) Andreae, praepositi monasterii in Borovany, formae rotundae e cera viridi; 2) conventus eiusdem monasterii formae rotundae e cera naturali.

Autogr. membr. Lat., NA Praha, AZK, ŘA Třeboň, n. inv. 171.

In medio plicae manu scribae litterarum: Premissa vigorem habebunt, quam diu loca et monasteria ipsa durabunt, que Dominus conservare et defendere semper ab omni malo dignetur. Amen.

In dorso: Littera fraternitatis Borowinensium cum Trzeboniesibus.

Ed. –

Reg. A. Schubert, Urkunden-Regesten, p. 13, n. 125 (ex autogr.).

‡In‡ nomine Domini amen. Quoniam secundum Apostolum omnes „unum corpus sumus in Cristo", debemus caritatis operibus frequenter intendere, ne scindamur || ab huius corporis unitate, que eciam magis pro illis fiunt necessario, qui iam extra statum merendi positi transeuncium penarum subduntur rigori. || Proinde nobis Andree, preposito monasterii beate Virginis in Borowan[1] ordinis sancti Augustini canonicorum regularium Pragensis diocesis, et fratribus nostris utile et salubre visum fuit, quod pro nostri necnon Trzebonensis[2] monasterii preteritis, presentibus et futuroris fratribus defunctis suffragia in missis, psalmis et oracionibus sanctis fierent, quatenus [i]idem fratres gracia Dei opitulante ad celestis curie aulam celerius queant pervenire. De fratrum itaque nostrorum necnon reverendi patris et domini Marci, abbatis monasterii sancti Egidii confessoris in Trzebon, et conventus ipsius unanimi consensu et voluntate in Domino fraternitate inter nos contracta decrevimus, ut fratris professi unius vel plurium nostri sive predicti monasterii die obitus intimato psalmi consueti, scilicet „Verba mea" et cetera, in capitulo vigiliis maioribus lectis in choro et missa defunctorum cum commendacione pro ipsius sive ipsorum animabus cantata fieret. Consequenter quilibet sacerdotum ipso vel alio die, quod id fieri, competencius poterit missam unam leget, diacones vero et subdiacones et accoliti unam quinquagenam psalmorum et fratres conversi centum dominicas oraciones cum totidem Ave Maria explebunt. In diebus autem anniversariis psalmi predicti in capitulo, vigilie minores in choro et una tantum missa sub nota sine commendacione tenebuntur, nisi quis tunc vellet specialem missam legere aut privatas oraciones dicere, quod non prohibemus sed ex affectu cordis concedimus atque laudamus. Insuper vobis largimus plenam participacionem in vita pariter et in morte omnem carismatum et spiritualium bonorum operam, que in domo nostra per presentes ac posteros nostros operari dignabitur clemencia salvatoris in generali vel speciali. In premissorum omnium robur et testimonium sigilla nostra prepositi videlicet et conventus presentibus sunt appensa. Datum et actum in monasterio Borowanensi tercio Nonas Februarii anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo septimo.

[1)] *Borovany, oppidum in Bohemia inferiori.*
[2)] *Třeboň, civitas in Bohemia inferiori.*

KATALÓG ČLENOV SPOLOČNOSTI JEŽIŠOVEJ PÔSOBIACICH V TRENČÍNE V ROKOCH 1711 – 1715

Libor BERNÁT

Cataloque of the members of the Society of Jesus in Trenčíne in the years 1711 - 1715
In the study, we build on previous articles published in the journal Historia ecclesiastica and reconstruct the work of the Society of Jesus in Trenčín. This time we focused on the period 1711 - 1715, ie the time when the last estate uprising of George II ended. Rákoci and the renewal of the college and novitiate took place. We describe in more detail the renewal and reconstruction of the college and we also focus on the personality of the fraternity of Christopher Tausch, who took part in it. Simultaneously with the construction of the college, the activities of the novitiate and the grammar school were renewed. In detailed biographical glosses, we process the individual personalities of the Society of Jesus who performed here at the time. We use both domestic and foreign sources and literature.
Keywords: *Society of Jesus, Trenčín, novitiate Jesuits, Re-Catholicization, reconstruction.*

V štúdii nadväzujeme na predchádzajúce príspevky,[1] v ktorých postupne spracovávame katalóg všetkých jezuitov pôsobiacich v Trenčíne a komentujeme ho biografickými glosami. Vychádzame z rozsiahleho archívneho výskumu ako v slovenských, tak i zahraničných archívoch.

V tejto dobe bol od roku 1689 županom Trenčianskej a Liptovskej stolice gróf Mikuláš Ilešházi (*1653 – †1723), stúpenec Habsburgovcov. Po smrti Juraja Ilešháziho (26. 3. 1689) bol druhým rektorom mariánskej kongregácie od 8. augusta 1689 až do svojej smrti.

Obr. č. 1: *Portrét Mikuláša Ilešháziho. TM v Trenčíne. Repro: Dana Krajčová.*

[1] BERNÁT, L. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiacich v Trenčíne v rokoch 1645 – 1655. In *Zborník Trenčianskeho múzea v Trenčíne* (ďalej *Zborník TM*), 2018, s. 112 – 125; TEN ISTÝ Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiacich v Trenčíne v rokoch 1655 – 1664. In *Historia ecclesiastica* (ďalej *HE*), 2016, roč. 7, č. 2, s. 108 – 137; TEN ISTÝ Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiacich v Trenčíne v rokoch 1665 – 1674. In *HE,* 2017, roč. 8, č. 2, s. 135 – 176; TEN ISTÝ Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiacich v Trenčíne v rokoch 1675 – 1684. In *HE,* 2018, roč. 9, č. 2, s. 225 – 270; TEN ISTÝ Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiacich v Trenčíne v rokoch 1695 – 1699. In *HE,* 2021, roč. 12, č. 2, s. 231 – 274. Novici-frátri boli spracovaní v samostatnej monografii BERNÁT, L. *Noviciát frátrov Spoločnosti Ježišovej v Trenčíne v rokoch 1655 – 1773* (ďalej *BERNÁT 2020*). Trenčín: Trenčianske múzeum v Trenčíne, 2020.

Situácia mesta Trenčín nebola po hospodárskej stránke priaznivá. Mesto bolo zadĺžené a tak na podporu iných aktivít, vrátane jezuitov, neboli dostatočné finančie.[2]

Spoločnosť Ježišova prežívala v tomto období ešte stále svoj rozmach a v jej čele stáli štrnásty generálny predstavený Talian Michelangelo Tamburini (31. 1. 1706 – 1730). Funkcie provinciálov Rakúskej provincie zastávali absolvent noviciátu v Trenčíne Ján Despotovič (Despotevich, Despothovich, Despotovich, 1709 – 1711),[3] ďalej Gabriel Hevensi (od 28. 5. 1711 do roku 1714), Rudolf Lewenberg (od 5. 8. 1714 do roku 1715) a Štefan Dinarich (od 13. 11. 1715 – 1718).

Rektormi kolégia boli skúsení členovia rehole Gabriel Kapi (1706 – 1713) a Ondrej Horváth (1713 – 1717). Súčasne zastávali tiež funkcie novicmajstrov. Pôsobili tu siedmi (v roku 1715) až dvanásti pátri (v roku 1711). Učil tu jeden až dvaja (v roku 1714) magistri. Ďalej tu ešte účinkovali piati (v roku 1711) až deviati frátri (v roku 1715). Medzi nimi vynikal, okrem remeselníkov, o ktorých ešte bude pojednané, lekárnik Ján Gludavach, známy z románu rektora Jozefa Braneckého *Fráter Johanes*.[4]

Obr. č. 2 – 3: *Pohľad na priečelia jezuitských kostolov Il Gesù v Ríme a sv. Františka Xaverského v Trenčíne*

Bol tiež obnovený noviciát a v CPA od roku 1713 už sú uvedené súpis novicov, ako školastikov, tak i frátrov. Najviac novicov bolo v roku 1713 len 24, potom

[2] HORVÁTH, P. Trenčín v období novoveku (1526 – 1848). In *Trenčín : vlastivedná monografia 1.* Trenčín – Bratislava: Mestský úrad, vydavateľstvo Alfa, 1993, s. 90.

[3] O ňom pozri BERNÁT, L. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiacich v Trenčíne v rokoch 1655 – 1664, s. 120.

[4] Pozri ten istý Kto bol fráter Johannes? In *Zborník TM* 2018, s. 302 – 309.

v roku 1714 až 40 a v roku 1715 až 49. Tzn., že najviac jezuitov v kolégiu v Trenčíne bolo v roku 1715 až 66 jezuitov a najmenej v roku 1712 len 16 jezuitov.

Pred patres stála kľúčová otázka znovuvýstavby kolégia. Jezuiti nechali kostol a účelne vybudované kolégium zrenovovať. Pravidlá pre budovanie rehoľných domov boli rozšírené v roku 1669. Podľa nich nemali byť stavby prepychové, márnotratné, ale skromné a predovšetkým funkčné. Keď sa rektor kolégia dohodol s donátorom a architekt nakreslil plán, bol projekt predložený provinciálovi. Ak projekt schválil, bol poslaný v dvoch exemplároch generálnemu predstavenému. Jezuiti dávali dôraz na funkčnosť navrhovaných stavieb a zariadení.[5] Vzorom pre kostol sv. Františka Xaverského mal byť materský chrám Il Gesù v Ríme, resp. univerzitný kostol vo Viedni a v Trnave.

Ak porovnáme tieto stavby, boli medzi nimi už v dobe postavenia „prvého" kostola v Trenčíne, markantné rozdiely. Pre strednú Európu boli typické dominantné dvojvežové priečelia kostolov, ktorých veže mali barokové prilbice. V talianskom prostredí nachádzame takého stavby len ojedinele. Bola to jednoloďová stavba s bočnými kaplnkami, s priečnou loďou a pomerne hlbokým presbytériom. Na rozdiel od sakrálnych stavieb triezveho, zdržanlivého ducha luteránskej spoločnosti, barokizované stavby Spoločnosti Ježišovej dávali dôraz na vizuálnu stránku.[6]

Pôvodne sa mal práce na obnove kostola a kolégia ujať Andrea Pozzo (*1642), ale ten zomrel 31. augusta 1709, a preto nestihol previesť svoje návrhy do reálnej podoby. Jeho nástupca, Krištof Tausch (1673 – †1731), prišiel do Trenčína na prelome zimy 1711/1712. Na stavbe sa tiež podieľali frátri, napr. Henrich Fait, ktorý bol tiež sklárom. Stavbu obyčajne riadili predstavení rehoľných domov, ale v roku 1710 bol Henrich Berzevici za rektorátu Gabriela Kapiho.

To, čo označujeme zjednodušene ako kolégium, bol v skutočnosti celý komplex budov, rozdelený podľa funkcií. Okolo nádvorí sa potom zoskupovali objekty pre rehoľnú komunitu (area collegii), pre gymnázium (area scholae), pre obslužný personál (area rustica, alebo area familiae).[7]

Veľmi dlhé chodby boli postupne zdobené obrazmi, často zo života rehoľných svätcov. Maľby plnili funkcie ilustrovaných životopisov. Pripomínali ich cnosti, skutky a prácu v prospech rehole a Boha. Za tú dosiahli nebeskú odmenu. Obraz mal nielen poučiť, ale slúžil ako vzor (exemplum), mal iniciovať k napodobňovaniu svätých a k nasledovaniu Krista.

V pravidlách na budovanie kolégií neboli presnejšie definované pokyny pre stavbu kostolov. Človek, ktorý prišiel do kostola sv. Františka Xaverského, zložil pokrývku hlavy, poklonil sa Bohu a nechal na seba pôsobiť genus loci, sa tak ocitol v „inom svete". Juraj Papánek vyzdvihol stavbu kolégia slovami: „Toto mesto (rozumej Trenčín – L. B.) vlastní gymnázium a chrám odrážajúci staviteľské maj-

[5] NEVÍMOVÁ-OULÍKOVÁ, P. Stavební praxe jezuitskej rehole. In *Studia Comeniana et Historica,* 2006, roč. 36, č. 75 – 76, s. 193.

[6] Tu je rozdiel od šľachtických (profánnych) stavieb, ktorým záležalo predovšetkým na lesku a prezentácii.

[7] Jezuiti nikdy nemali určitý architektonický štýl. Predstavujú aj v súčasnosti jeden z najflexibilnejších rádov. Z aspektu dejín architektúry sa prispôsobovali situácii a kultúrnemu vývoju. Pozri tamže, s. 198.

strovstvo, ktorý sa radí medzi znamenité stavby v Uhorsku."[8] Aj týmto spôsobom realizovala Spoločnosť Ježišova heslo sv. Ignáca z Loyoly – „Ad maiorem Dei gloriam" - „Pre väčšiu slávu Božiu" a nielen v Trenčíne, ale na území celej Rakúskej provincie, resp. všade vo svete. Stavba pokračovala aj v ďalších rokoch.

Ani po skončení obdobia stavovských povstaní, keď už bol magistrát katolícky, to nemali jezuiti vždy ľahké. Aj katolícky magistrát sledoval svoje záujmy, ktoré sa v hospodárskej oblasti stretávali so záujmami jezuitov, a tak nezriedka dochádzalo ku konfliktom.

Hoci patres zamestnávalo budovanie kolégia, nezabúdali ani na misijnú prácu. V Soblahove, v čase pôsobenia farára Leopolda Roztomilého v rokoch 1710 – 1711 vykonávali misijnú a katechizačnú činnosť. Postupne zaviedli tradíciu náboženských školení pre mládež, ktoré prichádzali vykonávať dvaja pátri.[9] Jezuiti sa však výnimočne a krátkodobo podieľali na výpomoci vo farskej správe. Bolo to proti duchu rehole. V Trenčianskej stolici to boli františkáni z Pruského, ktorí vykonávali funkcie farárov v Košeci.

V tomto období zomreli šiesti členovia jezuitskej rehole, pátri Gašpar Bobocký (3. 5. 1711), Gašpar Gulík (17. 7. 1712), Jakub Šupka (8. 7. 1713), Wolfgang Rauner (29. 3. 1715), Ondrej Domanski (24. 10. 1715) a fráter Jakub Khun (4. 3. 1713). Príčinu ich úmrtia nepoznáme.

Situácia sa začala upokojovať po porážke stavovského povstania v roku 1714. Potom už nerušene kolégium, noviciát a gymnázium zažívali obdobie prosperity a pokoja.

1711[1]

P. Gabriel Kappi, rector, exhortator domesticus, gubernat a 9. decembris 1710[2]

P. , minister

P. Casparus Boboczki, praefectus spiritus, monitor, examinator candidatorum, decisor casuum[3]

P. Emericus Cserniack, concionator slavonicus dominicalis, exhortator quadragesimalis, confessarius domus, operarius, consultor secundus[4]

P. Iacobus Subka, procurator, consultor secundus[5]

P. Iosephus Mereder, concionator et operarius germanicus, dat puncta fratribus, confessarius domus[6]

P. Paulus Szamaroczi, regens convictus, confessarius, praeses congregationis Agoniae, catechista slavonicus[7]

P. Stephanus Szillaghi, concionator festivus slavonicus et operarius, habet curam carcerum[8]

P. Ioannes Söller[9]

P. Stephanus Ruseczki[10]

P. Nicolaus Obadalich, docet scholas[11]

P. Casparus Marsovski[12]

[8] PAPÁNEK, J. *Historia gentis slavae : prvé dejiny slovenského národa.* Bratislava: Perfekt, 2018, s. 148 a 486.

[9] ZEMENE, R. M., JATNOŠOVIČ, J. Soblahovská rímskokatolícka farnosť. In ŠIŠMIŠ, M., ZEMENE, M. R. *Soblahov.* Martin: Osveta, 2009, s. 135.

Magistri scholarum

P. Nicolaus Nicolassi, syntaxista, grammatista[13]

Magister saecularis, docet scholas inferiores, est socius patris regenstis convictus.

Coadiutores

Franciscus Rudeveria, cocus, emptor, dispensator, praefectus sutoriae[15]

Georgius Simko, procuratoris socius, iuvat dispensatorem, emptor, praefectus arculariae et vitriariae[15]

Ioannes Gludovach, apothecarius, praefectus hospitum, visitator meditationum ad eas et finem[16]

Ioannes Simoni, credentiarius, infirmarius, ianitor, ad examens et finem illius pulsat vis. eiusdem[17]

Thobias Amon, cellarius[18]

Omnes sunt socii exeuntium.

Sacerdotes 12, scholastici 2,[10] coadiutores 5: personae 19.

[1] – LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae austriae S. I. VI. 1700 – 1717* (ďalej *LL CPA*). Romae: Institutum historicum S. I., 1993, s. 590 – 591, *Annuae collegii et domus probationis Trenchiniensis societatis Jesu, ab anno 1686 – usque 1727.* Ab. 115. ELTE, Egyetemi Könyvtár, Budapešť, Manuscript, Societas Jesu, f. 92a – 93a, *Catalogi provinciae Austriae 1556 – 1720, pars I.* Slovenská národná knižnica Archív literatúry, Martin 1262 a, nefol. (18).

[2] – G. Kappi, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník pedagógov jezuitského gymnázia v Trenčíne v rokoch 1649 – 1773.* Bratislava: Eko-konzult, 2013 (ďalej *BERNÁT 2013*), s. 156 – 158.

[3] – G. Bobocký, tamže, s. 51.

[4] – J. Čerňanský, tamže, s. 74 – 75.

[5] – J. Šupka, tamže, s. 275.

[6] – J. Mereder (Merceder), *6. 6. 1672 Mödling (Dolné Rak.) – †2. 2. 1748 Viedenské Nové Mesto. Do SJ vstúpil 25. 2. 1688[11] v Štajerskom Hradci ako log. V r. 1688 – 1689 v Leobene absolvoval noviciát. Po noviciáte bol v r. 1690 repetentom, v r. 1691 – 1693 vo Viedni študoval na FF, v r. 1694 v Klagenfurte učil triedu parv., bol visit. examinis, režíroval divadelné predstavenia, v r. 1695 v Štajerskom Hradci učil triedu gram., v r. 1696 – 1697 v Pasove učil triedu rhet., poet., viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1698 – 1701 vo Viedni študoval na TF, kde v roku 1701 bol vysvätený za kňaza a v r. 1702 v Leobene si vykonal tretiu probáciu. V r. 1703 – 1705 v Štajerskom Hradci zastával funkcie kazateľa, oper. a spovedníka, kde 2. 3. 1703 zložil slávnostné sľuby (Csp). Potom pôsobil v r. 1706 v Banskej Štiavnici ako kazateľ, oper., v r. 1707 – 1710 v Žireči ako kazateľ, spovedník.
LL CPA V., s. 256, 380, 433, 489, 511, 573, 642, 698, 767, 824, *VI.*, s. 36, 91, 128, 166, 175, 231, 286, 368, 416, 463, 510, 559, *CPA, Pro Anno M. DCC. XLIX.*, s. 49, LUKÁCS, L. *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551 – 1773). Pars II.* Romae: Institutum historicum S. I., 1988 (ďalej *LL CG*), s. 998, FEJÉR J., COCK, J. de *Defuncti tertii saeculi Societatis Iesu 1740 – 1773. (1774 – 1815).* Romae: Institutum Historicum S. J., 2001 (ďalej *Fejér, Cock*), nestr. (203).

[7] – P. Zamarócy, pozri *BERNÁT 2013*, s. 120.

[8] – Š. L. Szylagy, tamže, s. 302 – 303.

[9] – J. Soller, tamže, s. 293.

[10] – Š. Ruseczky (Russeczky, Rutschezki, Ruzeczki), *27. 12. 1653 Bytča – †27. 7. 1711 Žilina, mešťan. Študoval na jezuitskom gym. v Trenčíne v r. 1671 gram., 1672 poet. – 1673 rhet. V čase vstupu do SJ hovoril po slov. a lat. V r. 1677 – 1679 v Košiciach študoval na FF, kde v 1. roč. bol bid., v r. 1680 učil triedu synt., gram., v r. 1681 – 1682 v Rábe učil triedu synt., gram., bol tiež exhortátorom a visit. examinis. Potom študoval na TF v r. 1683 na TU, v r. 1684 – 1686 v Olomouci, kde v r. 1687 bol vysvätený za kňaza. V r. 1687 – 1688 v Skalici učil triedu synt., gram., bol pomocníkom kazateľa, katech., viedol Mariánsku kongregáciu, spovedníkom. V r. 1689 sa vrátil do Trenčína.

[10] Ako školastik pôsobil len M. Nikolassi. Celkový počet jezuitov bol len 18.

[11] Do rehole mal vstúpiť 6. 4. 1688. *LL CG II.*, s. 998.

Potom odišiel do Banskej Bystrice, kde v r. 1690 – 1694 bol misionárom, pomocníkom kazateľa, kazateľom, staral sa o väzňov, poradcom a spovedníkom. Potom účinkoval v r. 1695 – 1696 v Španej Doline ako kazateľ, v r. 1697 – 1699 v Žiline ako kazateľ, oper., poradca, spovedník, v r. 1701 – 1706 v Banskej Štiavnici ako kazateľ, špirituál, monitor, oper., poradca, spovedník, v r. 1708 – 1709 v Žiline ako kazateľ, spovedník. Do Trenčína sa vrátil v r. 1710.
Matricula Scholasticae Juventutis R. M. Gymnasii Trenchiniensis ab Anno 1655 inchoata, usque 1755 continuata. Rkp., SSV Trnava, sign. AR I., n. 1., f. 59, 62, 69, *Catalogus Discipulorum Jaurinensi Gymnasii Sociatati Jesu de annis 1669 – 1738* (ďalej *120b. A. 20.),* Szent Mór Bencés Perjelség Könyvtára, Győr, nefol. (70, 75), *Liber pro inscribendis nominibus studiosorum residentiae Societatis Iesu Zakolcae, factus ab anno* 1663, Archív Rímskokatolíckeho farského úradu v Skalici, nefol., *Matrika zomrelých 1710 – 1749, inv. č. 1406,* r. kat. farský úrad Žilina, f. 558 (550),[12] PETRUCH, A. *A Trencsén jezsuita noviciátus anyakönyve.* Budapest: 1942 (ďalej *LNTr*), s. 36, *LL CPA IV.*, s. 363, 417, 493, 545, 597, 643, 703, 752, 813, *V.*, s. 40, 86, 135, 181, 188, 231, 334, 387, 440, 502, 558, 615, 673, 725, 778, 836, *VI., s.* 103, 159, 213, 269, 322, 465, 511, 661, *Matricula Universitatis Tyrnaviensis 1635 – 1701.* Ed. A. Zsoldos. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1990, s. 259, *LL CG III.,* s. 1419, FEJÉR, J. *Defuncti secundi saeculi Societatis Jesu 1641 – 1740. V. S - Z.* Romae: Institutum Historicum S. J., 1990 (ďalej *Fejér 5*), s. 299, *Jezuitské gymnázium v Trenčíne a jeho žiaci.* Trenčín: DMC, 2018 (ďalej *BERNÁT 2018*), s. 297.

11 – M. Obadalič, tamže, s. 226 – 227.

12 – G. Marsovski (Marsowzki, Marszovsky) z Trenčína odišiel do Skalice, kde bol v r. 1693 kazateľom, špirituálom, monitorom, skúšajúcim kandidátov, oper., poradcom a spovedníkom. Ďalej účinkoval v r. 1694 v Levoči ako kazateľ, katech., oper., spovedník, kde 15. 8. 1694 zložil posledné sľuby (Pr 4 v). Ďalej pôsobil v r. 1695 v Kláštore p. Z. ako kazateľ, oper., poradca, spovedník, v r. 1696 – 1697 v Rožňave ako kazateľ, oper., poradca, spovedník, v r. 1698 v Španej Doline ako kazateľ, oper., spovedník, v r. 1699 v Spišskej Kapitule ako kazateľ, katech., viedol Mariánsku kongregáciu, katech., spovedník, v r. 1700 – 1701 v Kláštore p. Z. ako kazateľ, oper., spovedník, v r. 1702 v Španej Doline ako kazateľ, oper. a spovedník, v r. 1703 – 1710 v Skalici ako kazateľ, exhortátor, staral sa o väzňov, oper., poradca, spovedník. V r. 1710 sa vrátil do Trenčína.
Annuarum societatis Jesu Szakolcensis volumen alterum. Ab anno 1701[-1772], qui fuit erecti in collegium domicilii primus Nominato. Ab. 116a, ELTE, Egyetemi Könyvtár, Budapešť, Manuscript, Societas Jesu, f. 6, 10, 17a, 20a, 25, 29, 32, 34a, *LL CPA V.*, s. 498, 525, 612, 672, 728, 782, 839, *VI.*, s. 49, 105, 191, 248, 303, 399, 446, 494.

13 – M. Nikolassi, tamže, s. 224.

14 – F. Rudeveria (Rudederia, Rudiveria), *30. 10. 1675 Gmünd in Kärnten – †26. 2. 1719 Judenburg. Do SJ vstúpil 26. 10. 1697 v Šoproni[13] ako sedlár a v r. 1698 – 1699 vo Viedni absolvoval noviciát. Potom pôsobil v r. 1700 – 1701 v kolégiu vo Viedni ako zástupca kuchára, v r. 1702 – 1703 v Judenburgu ako kuchár, hosp. správca, nákupca, v r. 1704 – 1705 vo Viedni ako zástupca kuchára, vrátnik, v r. 1706 – 1708 vo Viedenskom Novom Meste ako kuchár, hosp. správca, nákupca, visit. nocturnus, kde 2. 2. 1708 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1709 v Judenburgu ako kuchár, záhradník, v r. 1710 u sv. Spasiteľa v Prešporku ako kuchár, visit. nocturnus.
176 Annuae provinciae Austriae Societate Iesu ... 1719, f. 10 – 11, *LL CPA, V.*, s. 772, 828, *VI.*, s. 38, 92, 125, 180, 256, 313, 346, 394, 441, 483, 539, *CPA, Pro Anno M. DCC. XX.*, s. 41, *Fejér 4*, s. 290.

15 – J. Simko (Sinko, Sunko, Symko), *7. 6. 1683 Ľubica – †24. 2. 1761[14] Trenčín. Do SJ vstúpil 28. 1. 1705 v Košiciach[15] ako truhlár a v r. 1705 – 1706 vo Viedni[16] absolvoval noviciát. Potom pôsobil v r. 1707 – 1709 v Záhrebe ako správca stolárskej dielne, sklár, pomocník kuchára, credentiarius, ošetrovateľ a v r. 1710 v Skalici ako sakristán, správca stolárskej dielne.
Annuarum societatis Jesu Szakolcensis, f. 34a, *LL CPA VI.*, s. 413, 461, 507, 541, *CPA, Pro Anno M. DCC. LXII.,* s. 54, *LL CG III.*, s. 1547, *Fejér, Cock*, nestr. (286).

16 – J. Gludavach, pozri BERNÁT, L. *Noviciát frátrov Spoločnosti Ježišovej v Trenčíne v rokoch 1655 – 1773* (ďalej *BERNÁT 2020*). Trenčín: Trenčianske múzeum v Trenčíne, 2020, s. 112.

17 – J. Simoni, tamže, s. 96 – 97.

---

12 [Online] [citované 20. mája 2020]. Matrika je dostupná na internete <https://www.family search.org/ark:/ 61903/3:1:33SQ-GRQF-868?i=255&wc=9P3L-4WP%3A107654301%2C114337401%2C130801202%2C163602201&cc=1554443>.

13 Podľa L. Lukácsa do SJ vstúpil 13. 11. 1697 vo Viedni. *LL CG III.,* s. 1414.

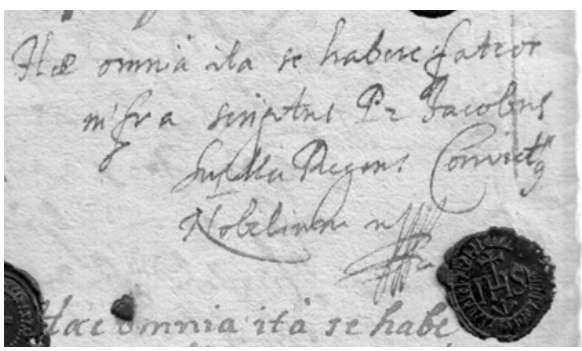
14 Dátum úmrtia 22. 2. 1761 uvádza *Fejér, Cock*, nestr. (286).

15 Do rehole mal vstúpiť 28. 1. 1704 vo Viedni. *LL CG III.*, s. 1547.

16 Noviciát mal absolvovať v Košiciach. Tamže.

[18] – T. Amon, *13. 7. 1664 Haag (Dolné Rak.) – †13. 9. 1724 Banská Bystrica. Do SJ vstúpil 27. 10. 1690[17] vo Viedni, kde v r. 1691 – 1692 absolvoval noviciát. Potom bol v r. 1693 – 1702 v Štajerskom Hradci správcom pivnice, kde 2. 2. 1701 zložil slávnostné sľuby. Od r. 1703 pôsobil v Trenčíne.
118 D 20 *Catalogus Patri examinatorum Provinciae Austriaco-Hungaricae Societatis Jesu ab anno 1628. usque 1711. Coadjutorum ab anno 1607. usque 1692* (ďalej *Pnh 118. D. 20.),* Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, Jesuitica, f. 504, *LL CPA V.*, s. 384, 437, 463, 520, 575, 633, 689, 744, 798, *VI.,* s. 13, 67, 123, *CPA, Pro Anno M. DCC. XXV.,* s. 44, *Fejér 1,* s. 34, *LL CG I.*, s. 22.

1712[1]
P. Gabriel Kapi, rector, exhortator domesticus, gubernat a 9. decembris 1709
P. Iosephus Mereder, minister, praefectus ecclesiae (et) sanitatis, concionator et operarius germanicus, historicus domus, dat puncta et facit conferentias fratribus
P. Casparus Gulich, procurator, consultor primus[2]
P. Casparus Marsowzki, concionator festivus, praeses congregationis Agoniae, exhortator domesticus, operarius, habet curam carcerum[3]
P. Emericus Csernyak, concionator dominicalis et quadragesimalis, confessarius et exhortator domesticus, operarius, consultor tertius[4]
P. Iacobus Supka, regens convictus, catechista slavonicus, exhortator domesticus, praefectus scholarum, consultor tertius

Obr. č. 4: *Podpis J. Šupku ako správcu konviktu a pečať jezuitskej rehole. Conscriptio domuorum ... ŠA TN.*

P. Thomas Mirnick, praefectus spiritus, monitor, examinator candidatorum, confessarius domus, decisor casuum[5]
Omnes sunt confessarii templi.

Magistri scholarum
P. Stephanus Kovacsi, rhetor, poeta, praeses congregationis Beatae Virginis, socius regentis[6]
M. Stephanus Ketskemeti, syntaxista, grammatista, habet curam rerum comicarum[7]
Magister saecularis, principista, parvista

[17] Podľa L. Lukácsa vstúpil do SJ 18. 10. 1690. *LL CG I.*, s. 22.

Coadiutores

Adamus Mayr, praefectus laneae (et) lineae supellectilis, sacristanus, excitator, praefectus hospitum[8]

Franciscus Rudeveria, cocus, dispensator, emptor[9]

Georgius Simko, socius procuratoris, praefectus vitriariae, visitator luminis

Ioannes Diller, praefectus arculariae, credentiarius, pulsat ad meditationem et examen, eaque visitator[10]

Ioannes Gludovach, apothecarius, visitator meditationis, infirmarius

Thobias Amon, cellarius, supplet in absentia visitatorem luminis[11]

Valentinus Scherzer, habet curam fabricae[12]

Omnes sunt socii exeuntium.

Sacerdotes 7, scholastici 2,[18] coadiutores 7: personae 16.

[1] – *LL CPA VI.,* s. 640 – 641, *Annuae collegii et domus probationis Trenchiniensis*, f. 102a – 103, *Catalogi provinciae Austriae 1556 – 1720, pars I.,* nefol. (42 – 43).

[2] – G. Gullik (Gulich, Gulick, Gulik), *24. 2. 1676 Bojná – †18. 7. 1712 Trenčín. Do SJ vstúpil 14. 10. 1692 v Prešporku v triede rhet. V r. 1693 – 1694 vo Viedni[19] absolvoval noviciát. V r. 1695 v Skalici učil triedu prin., parv., bol visit. meditationis, v r. 1696 – 1698 v Štajerskom Hradci študoval na FF, v r. 1699 v Rožňave učil, v r. 1700 – 1701 v Košiciach učil triedu synt., gram., bol pref. fil. v seminári, katech., staral sa o chorých v špitáli, v r. 1702 v Užhorode učil triedu rhet., poet., viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1703 – 1706 študoval na TF TU, kde bol v 1. – 3. roč. pomocníkom správcu tlačiarne. V r. 1706 vo Viedni bol vysvätený za kňaza a v r. 1707 v Judenburgu si vykonal tretiu probáciu. Potom pôsobil v r. 1708 – 1710 pri Kostole Najsv. Spasiteľa v Prešporku ako hosp. rehoľného domu, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, správca špitálu, knihovník, kronikár rezidencie, oper. 2. 2. 1710 v Prešporku zložil posledné sľuby (Pr 4 v). Nakoniec bol v r. 1711 v Trnave prok.
Dielo: *Vindiciae illibati Conceptus Mariani* (Tyrnaviae 1704).
Pnh 118. D. 20., f. 283, *169 Annuae provinciae Austriae Societate Iesu ... 1712,* f. 241 – 242, *Pnh 118. C. 35.,*
f. 270. *LL CPA V.*, s. 492, 547, 610, 632, 688, 743, 839, *VI.*, s. 2, 57, 153, 196, 253, 306, 353, 388, 420, 444, 538, 591, 640, s. 713, *Stoeger,* s. 113, *LL CG I.*, s. 479, *Fejér 2,* s. 263.

[3] – G. Marsovski z Trenčína odišiel v r. 1713 do Žiliny, kde zastával funkcie kazateľa a oper. Potom pôsobil v r. 1714 – 1718 v Levoči ako kazateľ, exhortátor, katech., správca školy, špirituál, monitor, arbiter sporných prípadov, skúšajúci kandidátov, oper., poradca, spovedník, v r. 1719 – 1720 v Kláštore p. Z. ako kazateľ, oper., v r. 1720 – 1728 v Levoči ako špirituál, monitor, skúšajúci kandidátov, spovedník a je v r. 1728 zaznamenaný ako chorý.
LL CPA VI., s. 709, 730, 776, 821, 870, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 21, 61, *M. DCC. XVI.,* s. 14, 40, *M. DCC. XVII.,* s. 15, 43, *M. DCC. XVIII.,* s. 15, *M. DCC. XIX.,* s. 37, *M. DCC. XX.,* s. 38, *M. DCC. XXI.,* s. 15, 42, *M. DCC. XXII.,* s. 16, 42, *M. DCC. XXIII.,* s. 15, 42, *M. DCC. XXIV.,* s. 15, 42, *M. DCC. XXV.,* s. 15, 42, *M. DCC. XXVI.,* s. 15, 43, *M. DCC. XXVII.,* s. 15, *M. DCC. XXVIII.,* s. 15.

[4] – I. Csernyák (Czernianck, Czernyak, Czernyák) z Trenčína odišiel do Kláštora p. Z., kde v r. 1713 – 1714 zastával funkcie kazateľa a oper. Ďalej účinkoval v r. 1715 v Žiline ako kazateľ, učiteľ, oper., v r. 1716 v Banskej Bystrici ako kazateľ, exhortátor, staral sa o kalváriu, oper., viedol Mariánsku kongregáciu, spovedník, v r. 1717 – 1719 v Spišskej Kapitule ako kazateľ, katech., oper. a viedol Mariánsku kongregáciu a v r. 1720 v Levoči ako špirituál, monitor, skúšajúci kandidátov, oper.
LL CPA VI., s. 708, 756, 802, 823, 897, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVII.*, s. 36, *M. DCC. XVIII.*, s. 36, *M. DCC. XIX.*, s. 36, *M. DCC. XX.*, s. 15, 43.

[5] – T. Mirník (Myrneck, Myrnick, Myrnik), pozri BERNÁT, L. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiacich v Trenčíne v rokoch 1665 – 1674., s. 172 a 175. Z Trenčína odišiel do Trnavy, kde v r. 1713 je zapísaný ako chorý.
LL CPA VI., s. 692.

[18] Správne má byť 8 pátrov a jeden magister.

[19] Podľa L. Lukácsa mal noviciát absolvovať v Prešporku. *LL CG I.*, s. 479.

[6] – Š. J. Kováč, pozri *BERNÁT 2013,* s. 175 – 176.

[7] – Š. Kečkeméty, tamže, s. 163 – 164.

[8] – A. Mayr, *18. 10. 1678 „Donauvorlensis"? (Bavorsko) – †25. 4. 1735[20] Traunkirchen. Do SJ vstúpil 9. 10. 1706
v Prešporku ako krajčír. V r. 1707 – 1708 vo Viedni[21] absolvoval noviciát. Po noviciáte pôsobil v r. 1709 v Prešporku ako excitátor. Z Trenčína odišiel do Košíc, kde bol správcom šatne, ale v r. 1712 sa vrátil do Trenčína. Z Trenčína odišiel do Viedne, kde v r. 1713 – 1714 v kolégiu bol zástupcom sakristána. Potom pôsobil v r. 1715 v Kőszegu ako sakristán, správca šatne, vrátnik, ošetrovateľ, v r. 1716 v Štajerskom Hradci ako zástupca vrátnika, v r. 1717 – 1718 v Ľubľane ako sakristán, kde 2. 2. 1717 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1719 – 1720 v Záhrebe ako sakristán, v r. 1721 v Šoproni ako sakristán, v r. 1722 v Štýri ako sakristán, v r. 1723 – 1730 v Linci ako správca šatne, sakristán, v r. 1731 – 1734 v Traunkirchene ako správca šatne, sakristán, ošetrovateľ a v r. 1735 zapísaný je ako chorý.
LL CPA VI, s. 459, 491, 567 699, 748, 768, 816, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.*, s. 11, *M. DCC. XVI.*, s. 11, *M. DCC. XVII.*, s. 14, *M. DCC. XVIII.,* s. 14, *M. DCC. XIX.,* s. 33, *M. DCC. XX.,* s. 33, *M. DCC. XXI.,* s. 20, *M. DCC. XXII.,* s. 21, *M. DCC. XXIII.*, s. 17, *M. DCC. XXIV.*, s. 17, *M. DCC. XXV.*, s. 16, *M. DCC. XXVI.*, s. 17, *M. DCC. XXVII.*, s. 16, *M. DCC. XXVIII.*, s. 16, *M. DCC. XXIX.*, s. 15, *M. DCC. XXX.*, s. 16, *M. DCC. XXXI.*, s. 37, *M. DCC. XXXII.*, s. 37, *M. DCC. XXXIII.*, s. 38, *M. DCC. XXXIV.*, s. 39, *M. DCC. XXXV.*, s. 38, *M. DCC. XXXVI.*, s. 46.

[9] – F. Rudeveria z Trenčína odišiel do Kremže, kde bol v r. 1713 – 1716 hosp. správcom, nákupcom, vrátnikom, credentiariom a v r. 1717 – 1719 v Judenburgu kuchárom, pomocníkom ošetrovateľa, ošetrovateľom, credentiariom. *LL CPA VI.*, s. 667, 720, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.*, s. 9, *M. DCC. XVI.*, s. 6, *M. DCC. XVII.,*
s. 13, *M. DCC. XVIII.,* s. 13, *M. DCC. XIX.,* s. 13, *M. DCC. XX.,* s. 13.

[10] – J. Diller (Tiller), *1. 5. 1682 Mittelberg (Vorarlberg) – ? Do SJ vstúpil 17. 10. 1709 v Záhrebe[22] ako stolár. V r. 1710 – 1711 vo Viedni[23] absolvoval noviciát.
LL CG VI., s. 554, 602, *LL CG I.*, s. 239.

[11] – T. Amon z Trenčína odišiel do Banskej Bystrice, kde v r. 1713 – 1724 bol správcom pivnice, credentiariom, vrátnikom, visit. nocturnus a zapísaný je v r. 1724 ako chorý.
LL CPA VI., s. 682, 732, 824, 872, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVI.*, s. 16, *M. DCC. XVII.*, s. 17, *M. DCC. XVIII.*,
s. 17, *M. DCC. XIX.*, s. 17, *M. DCC. XX.*, s. 17, *M. DCC. XXI.*, s. 17, *M. DCC. XXII.*, s. 18, *M. DCC. XXIII.*, s. 18, *M. DCC. XXIV.*, s. 17.

[12] – V. Scherzer, *19. 9. 1676 Würzburg – †13. 5. 1740 Košice. Do SJ vstúpil 28. 10. 1701 u sv. Anny vo Viedni ako tesár a v r. 1702 – 1703 vo Viedni absolvoval noviciát. Potom pôsobil v r. 1704 vo Viedni ako pomocník hosp. správcu, v r. 1705 – 1706 v Traunkirchene ako oeconom, v r. 1707 – 1711 v Záhrebe ako ošetrovateľ, credentiarius, director horologii, mal na starosti dielňu. 2. 2. 1712 v Trenčíne zložil slávnostné sľuby.
Annuae collegii … Trenchiniensis, f. 102a, 114a, *197 Annuae provinciae Austriae Societate Iesu … 1740,* f. 127 – 128, *LL CPA VI.*, s. 153, 205, 323, 369, 413, 461, 507, 556, 604, 640, 690, *LL CPA VI.*, s. *M. DCC. XLI.,* s. 44, *LL CG III.*, s. 1458, *Fejér 5*, s. 403.

1713[1]

P. Gabriel Kappi, rector et magister novitiorum, exhortator domesticus, gubernat a 9. octobris 1709

P. Iosephus Mereder, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, concionator et operarius germanicus, historicus, facit conferentias fratribus[2]

P. Andreas Pirchner, socius magistri novitiorum, praefectus spiritus, monitor, examinator candidatorum, exhortator domesticus, dat puncta fratribus, confessarius domus[3]

[20] Naproti tomu dátum úmrtia 1. 5. 1735 píše *Fejér 3*, s. 264.

[21] *LL CG II.,* s. 965, tvrdí, že noviciát absolvoval v Prešporku.

[22] Podľa L. Lukácsa mal do SJ vstúpiť vo Viedni. *LL CG I.*, s. 239.

[23] Noviciát mal absolvovať v Záhrebe. Tamže.

P. Franciscus Wilhelm, regens convictus, praefectus scholarum, decisor casuum, exhortator domesticus, consultor primus[4]
P. Georgius Andehazi, concionator festivus, praeses congregationis Agoniae, operarius, habet curam carcerum, confessarius domus[5]
P. Georgius Kuti, concionator dominicalis et quadragesimalis, operarius, confessarius domus, consultor primus[6]
P. Michael Borsza, procurator, consultor primus[7]
Patres omnes sunt confessarii templi.

Professores scholarum

P. Iacobus Liptai, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum[8]
M. Alexius Desöffi, syntaxista, grammatista, socius patris regentis in convictu[9]
Magister saecularis, principista, parvista

Coadiutores

Christophorus Tausch, habet curam templi excolendi[10]
Georgius Simko, socius procuratoris, habet curam familiae
Ignatius Eglmair, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus, praefectus hospitum, visitator meditationis[11]
Ioannes Anderer, cocus, emptor, dispensator, praefectus sutoriae[12]
Ioannes Diller, ianitor, praefectus arculariae et vitriariae, visitator examinis et luminorum nocturnorum
Ioannes Gludovacs, apothecarius, infirmarius
Michael Harbauer, cellarius, excitator veteranorum[13]
Valentinus Scherzer, habet curam fabricae[14]
Omnes non impeditit sunt socii exeuntium.

Novitii scholastici secundi anni

Georgius Hunyadi, physicus, Tyrnaviae, 9. octobris 1711[15]
Adamus Reinwaldt, rhetor, Neostadio, 9. octobris 1711[16]
Ladislaus Zichy, rhetor, Sopronio, 9. octobris 1711[17]
Michael Horvath, rhetor, Varasdino, 27. octobris 1711[18]
Ioannes Libeniczki, rhetor, Tyrnavia, 27. octobris 1711[19]
P. Paulus Dugovich,[24] parochus, Tyrnavia, 15. octobris 1711[20]
Franciscus Guettman, philosophus absolutus, Claudiopoli, 17. decembris 1711[21]
[Georgius Savari][22]

Novitii scholastici primi anni

Iosephus Frivird, theologus primi anni, Tyrnavia, 17. octobris 1712[23]
Thomas Rost, rhetor,[25] Tyrnavia,[26] 17. octobris 1712[24]
Leopoldus Hanstadt, rhetor, Neosolio, 17. octobris 1712[25]

[24] Je to odlišná osoba od P. P. Dugovicsa (*1678 – †1746).
[25] Triedu rhetores navštevoval druhým rokom. *LNTr,* s. 78.
[26] Do rehole mal vstúpiť v Trenčíne. *SBS 5*, s. 119.

Ioannes Fodor, philosophus absolutus, Agria, 17. octobris 1712[26]
Franciscus Oszalics, rhetor, Cassovia, 31. octobris 1712[27]
Fridericus Kirchmayer, rhetor, Cibinio, 31. octobris 1712[28]
Ioannes Deyrer, rhetor, Tyrnavia, 1. novembris 1712[29]

Novitii coadiutores secundi anni[30]
Ioannes Richter, sartor, Graecio, 9. octobris 1711
Ioannes Husenblas, sutor, Graecio, 27. octobris 1711
Thomas Pauer, pistor, Passavio, 27. octobris 1711

Novitii coadiutores primi anni[31]
Ioannes Escherich, apothecarius, Vienna, 17. octobris 1712
Gabriel Mayr, vietor, Lincio, 17. octobris 1712
Andreas Lackoci, nodifex, Vienna, 17. octobris 1712
Iacobus Khun, sartor, Vienna ex domo professa, 17. octobris 1712
Franciscus Pentz, chirurgus, Agria, 31. octobris 1712
Stephanus Casszimirski, oeconomus, Cassovia, 31. octobris 1712

Sacerdotes veterani 8, scholasticus non sacerdotes 1, coadiutores veterani 8, novitius sacerdos 1, novitii scholastici 13, novitii coadiutores 9: personae 40.

[1] – *LL CPA VI.,* s. 689 – 691, *Annuae collegii et domus probationis Trenchiniensis*, f. 114a, *Catalogi provinciae Austriae 1556 – 1720, pars I.,* nefol. (66 – 67).

[2] – J. Mereder z Trenčína odišiel do Kőszegu, kde v r. 1714 zastával funkcie hosp. rehoľného domu, správcu chrámu a sanitárneho zariadenia, kazateľa a poradcu. Ďalej pôsobil v r. 1715 v Šoproni ako kazateľ, exhortátor, kronikár kolégia, oper., poradca, spovedník, v r. 1716 v Jágri ako hosp. rehoľného domu, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, kazateľ, exhortátor, oper., poradca, v r. 1717 v Traunkirchene ako kazateľ, exhortátor, viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, poradca, spovedník, v r. 1718 v Leobene ako misionár (Vordernberg), pomocník misionára (v St. Peter-Freienstein), exhortátor, staral sa o väzňov a chorých v špitáli, oper., v r. 1719 dome profesov vo Viedni ako špirituál, staral sa o väzňov a chorých v špitáli, oper., viedol Mariánsku kongregáciu, spovedník, v r. 1720 – 1721 v Klagenfurte ako hosp. rehoľného domu, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1722 – 1724 v Leobene ako hosp. rehoľného domu, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, misionár, exhortátor, oper., viedol Mariánsku kongregáciu, spovedník, v r. 1725 v Banskej Bystrici ako hosp. rehoľného domu, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, exhortátor, kronikár kolégia, oper., spovedník, v r. 1726 – 1728 v Štýri ako hosp. rehoľného domu, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, prok., oper., viedol Mariánsku kongregáciu, poradca, v r. 1729 – 1730 v Leobene ako hosp. rehoľného domu, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, oper., viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1731 v Klagenfurte oper., viedol Mariánsku kongregáciu, poradca, v r. 1732 – 1733 v dome vo Viedni ako prok., exhortátor, oper., poradca, v r. 1734 v Rábe[27] ako špirituál, monitor, knihovník, v r. 1735 – 1736 v Judenburgu ako hosp. rehoľného domu, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, poradca, v r. 1737 – 1738 v Šoproni exhortátor, dával body frátrom, oper., viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, spovedník, v r. 1739 – 1740 v Rábe ako exhortátor, katech., oper., staral sa o kalváriu, viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, spovedník, v r. 1741 – 1743 v Kremži ako exhortátor, oper., viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, spovedník a v r. 1744 – 1748 vo Viedenskom Novom Meste je zapísaný ako chorý.
Catalogus Personarum et Officiorum Collegii Jaurinensis Societatis Jesu de annis 1700 – 1773, Szent Mór Bencés Perjelség Könyvtára, Győr, nefol. (24, 27, 27a), *LL CPA V.*, s. 640, 689, 721, 782, 844, 898, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.*, s. 29, *M. DCC. XVI.*, s. 32, 41, *M. DCC. XVII.*, s. 38, *M. DCC. XVIII.*, s. 14, *M. DCC. XIX.*, s. 26, *M. DCC. XX.*, s. 5, *M. DCC. XXI.*, s. 5, *M. DCC. XXII.*, s.

[27] Pôsobenie v Štajerskom Hradci uvádza *LL CG II.*, s. 998.

15, *M. DCC. XXIII.*, s. 14, *M. DCC. XXIV.,* s. 14, *M. DCC. XXV.,* s. 17, *M. DCC. XXVI.,* s. 21, 43, *M. DCC. XXVII.,* s. 20, 44, *M. DCC. XXVIII.,* s. 20, *M. DCC. XXIX.,* s. 14, *M. DCC. XXX.,* s. 14, *M. DCC. XXXI.,* s. 5, *M. DCC. XXXII.,* s. 27, *M. DCC. XXXIII.,* s. 27, *M. DCC. XXXIV.,* s. 11, *M. DCC. XXXV.,* s. 12, 43, *M. DCC. XXXVI.,* s. 12, 44, *M. DCC. XXXVII.,* s. 20, *M. DCC. XXXVIII.,* s. 20, *M. DCC. XXXIX.,* s. 12, *M. DCC. XL.,* s. 12, *M. DCC. XLI.,* s. 7, *M. DCC. XLII.,* s. 7, *M. DCC. XLIII.,* s. 7, *M. DCC. XLIV.,* s. 18, *M. DCC. XLV.,* s. 18, *M. DCC. XLVI.,* s. 18, *M. DCC. XLVII.,* s. 18, *M. DCC. XLVIII.,* s. 18, *LL CG II.*, s. 998.

[3] – O. Pirchner, pozri *BERNÁT 2020,* s. 30.

[4] – F. Wilhemb, *BERNÁT 2013*, s. 329 – 330.

[5] – J. Andahazi de Andaháza (Andahasy, Andahazy, Andachazi), *21. 4. 1688 Andice (teraz súčasť Lipt. Sv. Mikuláša) – †23. 11. 1714 Prešporok. Študoval na FF TU, v r. 1692 Ph Lic a Ph Mag. Do SJ vstúpil 9. 10. 1692 v Trnave a hovoril dobre po slov., lat., priemerne maď. Po noviciáte[28] v r. 1695 – 1696 v Satmári učil, bol visit. meditationis et examinis, v r. 1697 – 1698 študoval na TF TU, kde bol v 1. roč. katech. [!], v r. 1698 v Trnave bol vysvätený za kňaza, v r. 1699 v Kláštore p. Z. bol kazateľom, oper., spovedníkom, v r. 1700 v Prešove kazateľom, učiteľom triedy synt., gram., oper., poradcom, spovedníkom a v r. 1701 v Rábe vykonal tretiu probáciu. V r. 1702 v Žiline učil triedu synt., gram., bol kronikárom rezidencie, spovedníkom, v r. 1703 – 1706 v Prešove bol kazateľom, exhortátorom, katech., staral sa o väzňov, oper., poradcom, spovedníkom, kde 2. 2. 1703 zložil slávnostné sľuby (Csp). Potom bol v r. 1707 v Košiciach kazateľom, katech. a v r. 1708 pri Kostole Najsv. Spasiteľa v Prešporku oper.
Ďalej účinkoval r. 1709 v Košiciach ako kazateľ, oper., v r. 1710 – 1712 v Kláštore p. Z. ako kazateľ a r. 1713 sa vrátil do Trenčína. Potom odišiel do Skalice, kde v r. 1714 zastával funkciu oper.
120b. A. 15., nefol. (4), *Annuarum societatis Jesu Szakolcensis*, f. 43, *BKV,* s. 203, *LNTr*, s. 60, *LL CPA V.*, s. 479, 535, 611, 668, 707, 761, 837, 844, *VI.*, s. 50, 68, 162, 211, 267, 320, 367, 471, 376, 444, 471, 560, 607, 657, 689, 737, *KKP,* s. 134, *Fejér 1,* s. 35, *LL CG I.*, s. 23.

Obr. č. 5: *Hlavný portál Kostola Najsv. Spasiteľa v Prešporku. Nad ním bohato zdobený znak iezuitskej rehole.*

[6] – J. Kuti (Kuly, Kusi, Kury), *2. 4. 1666 Demänová – †6. 12. 1723 Žilina. Do SJ vstúpil v Rábe[29] a hovoril po maď., slov. a lat. V r. 1691 učil v Trnave triedu parv., režíroval divadelné predstavenia, v r. 1692 – 1694 študoval na FF v Košiciach, v r. 1695 učil v Blatnom Potoku, v r. 1696 – 1699 študoval na TF TU, kde bol v 1. roč. visit. meditationis, v r. 1697 bid. kanonického práva, visit. meditationis, v r. 1698 bid. teol. a v r. 1699 direktorom horologii. V r. 1700 v Trnave bol vysvätený za kňaza a v Jágri si vykonal tretiu probáciu. V r. 1701 – 1702 bol v Prešove kazateľom, exhortátorom, katech., učil triedu synt. a gram., oper., poradcom, spovedníkom, kde 2. 2. 1701 zložil slávnostné sľuby (Csp.) Ďalej účinkoval v r. 1703 – 1709 v Španej Doline ako sup., kazateľ, spovedník, v r. 1710 – 1712 v Žiline ako kazateľ. V r. 1713 sa vrátil do Trenčína.
Z Trenčína odišiel do Žiliny, kde v r. 1714 – 1723 zastával funkcie sup., farára, kazateľa, správcu školy, kronikára rezidencie a oper.
120b. A. 20., nefol. (95), *Matrika zomrelých 1710 – 1749,* r. kat. farský úrad Žilina, f. 507 (578),[30] *LNTr*, s. 53, *LL CPA V.*, s. 317, 373, 398, 453, 509, 651, 707, 761, 816, *VI.*, s. 13, 55, 99, 137, 217, 274, 324, 371, 418, 466, 512, 560, 607, 657, 757, 802, 850, 899, *VII.*, s. 149, 200, 254, 308, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVII.,* s. 38, *M. DCC. XVIII.,* s. 38, *M. DCC. XIX.,* s. 37, *M. DCC. XX.*, s. 37, *M. DCC. XXI.*, s. 37, *M. DCC. XXII.*, s. 37, *M. DCC. XXIII.*, s. 37, *M. DCC. XXV.*, s. 44, *Matricula Universitatis Tyrnaviensis 1635 – 1701,* s. 273, 275, 277, 285, *LL CG II.,* s. 826 – 827, *Fejér 3,* s. 94.

[7] – M. Borza, o ňom pozri *BERNÁT 2013,* s. 54 – 55.

---

[28] *LL CG I.*, s. 23, tvrdí, že noviciát absolvoval v Trnave.

[29] Je to odlišná osoba od žiaka J. Kutiho (Kuttigh) jezuitského gym. v Rábe 1688 – 1669 pma, 1670 – 1671 prin. *FKK 1,* s. 390.

[30] [Online] [21. mája 2020]. Matrika je dostupná na internete <https://www. familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9RQF-8HN?i=269&wc=9P3L-4WP%3A107654301%2C114337401%2C130801202%2C163602201&cc=1554443>.

[8] – J. Liptai, tamže *2013,* s. 196.

[9] – A. Dessöffi, tamže, s. 78 – 79.

[10] – K. Tausch (Tansch, Tauss), *25. 12. 1673 Salzburg[31] – †4. 11. 1731[32] Nissae (Poľsko). Do SJ vstúpil 25. 10. 1698 v Štajerskom Hradci,[33] v r. 1699 – 1700 vo Viedni[34] absolvoval noviciát. Potom pôsobil v r. 1702 – 1703 v dome profesov vo Viedni ako zástupca vrátnika, v r. 1704 – 1712 v kolégiu vo Viedni ako vrátnik, maliar. Tu sa učil u A. Pozza maliarstvu, architektúre a sochárstvu, bol jeho „adiunctus in pictura", „coadiutor". 2. 2. 1709 zložil slávnostné sľuby. V r. 1709 pracoval na interiérovej výzdobe refektára v Klementíne v Prahe.
Annuae collegii … Trenchiniensis, f. 102a, 114a, 121a, 126a, *LL CPA V.*, s. 828, *VI.*, s. 40, 88, 145, 199, 259, 313, 361, 409, 456, 504, 551, 598, 649, DZIURLA, H. *Christophorus Tausch uczeń Andrei Pozza*. Wroclaw: Wyd. Uniw. Wroclavski, 1991, DZURŇÁKOVÁ, Z. c. d., s. 89 – 99.

[11] – I. Eglmair (Eglmayr, Englmayr, Rglmayr), *1. 2. 1666 Stadlkirchen (Štajersko) – †15. 4. 1735 Kremža. Do SJ vstúpil 22. 10. 1688 vo Viedni ako krajčír, kde v r. 1689 – 1690 absolvoval noviciát. Potom pôsobil v r. 1691 – 1696 v Kremži ako sakristán, správca šatne, excitátor, v r. 1697 – 1700 v Budíne ako sakristán, správca šatne, credentiarius, visit. nocturnus, kde 2. 2. 1699 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1701 v Rábe ako správca šatne, visit. nocturnus, v r. 1702 – 1707 v Trnave ako správca šatne, director horologii, v r. 1708 – 1712 v Budíne ako správca šatne, pomocník správcu pivnice, správca pivnice, pomocník vrátnika, vrátnik, director horologii, sakristán, visit. meditationis.
120b. A. 15., nefol. (4), *LL CPA V.*, s. 330, 348, 401, 456, 512, 568, 625, 720, 774, 831, *VI.*, s. 68, 143, 254, 307, 354, 402, 423, 518, 567, 615, *LL CG I.*, s. 280.

[12] – J. Anderer, *19. 3. 1666 Viedenské Nové Mesto – †22. 9. 1729 Viedeň. Do SJ vstúpil 21. 10. 1692 vo Viedni, kde v r. 1693 – 1694 absolvoval noviciát. Po noviciáte[35] pôsobil v r. 1695 vo Viedni ako zástupca kuchára, v r. 1696 v Štajerskom Hradci ako zástupca kuchára a v r. 1697 – 1699 v Rábe ako kuchár, hosp. správca, zásobovač. V r. 1700 – 1701 pôsobil v Trenčíne. Potom odišiel do Trnavy, kde zastával funkciu kuchára a správcu obuvníckej dielne, v r. 1703 v Štajerskom Hradci kuchára, kde 2. 2. 1703 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1704 – 1706 v Kremži ako kuchár, v r. 1707 v Štýri ako kuchár, v r. 1708 v Klagenfurte ako kuchár, v r. 1709 v Leobene ako hosp. správca, v r. 1710 v Kremži ako hosp. správca, zásobovač, visit. nocturnus, v r. 1711 – 1712 pri Kostole Najsv. Spasiteľa v Prešporku ako kuchár, visit. nocturnus. Potom pôsobil v r. 1714 v Rábe ako kuchár, hosp. správca, zásobovač, v r. 1715 v Budíne ako kuchár, hosp. správca, zásobovač, v r. 1716 – 1721 v Skalici ako kuchár, hosp. správca, zástupca ošetrovateľa, ošetrovateľ, credentiarius, v r. 1722 – 1727 v Prešporku ako credentiarius, v r. 1728 u sv. Martina v Prešporku ako vrátnik, ošetrovateľ a v r. 1729 vo Viedni ako vrátnik, správca stolárskej dielne.
120b. A. 15., nefol. (13), *Annuarum societatis Jesu Szakolcensis*, f. 49a, 52, 56, 58, 61, 63a, *LL CPA V.*, s. 493, 549, 598, 632, 690, 745, 799, *VI.*, s. 178, 227, 282, 333, 399, 486, 521, 586, 636, 763, 829, 878, *CPA Pro Anno M. DCC. XVIII.*, s. 21, *M. DCC. XIX.*, s. 21, *M. DCC. XX.*, s. 21, *M. DCC. XX.*, s. 21, *M. DCC. XXII.*, s. 19, *M. DCC. XXIII.*, s. 19, *M. DCC. XXIV.*, s. 19, *M. DCC. XXV.*, s. 19, *M. DCC. XXVI.*, s. 19, *M. DCC. XXVII.*, s. 19, *M. DCC. XXVIII.,* s. 19, *M. DCC. XXIX.*, s. 30, *M. DCC. XXX.*, s. 45, *Fejér 1,* s. 35, *LL CG I.*, s. 24.

[13] – M. Harpauer (Haarpaur, Haarpaver, Haarspauer), *22. 6. 1673 „Thonhammensis"[36] (Palatinát) – †15. 10. 1730 Jáger. Do SJ vstúpil 28. 10. 1702 v Linci. V r. 1703 vo Viedni a v r. 1704 v Žireči[37] absolvoval noviciát. Potom pôsobil v r. 1705 – 1710 v dome profesov vo Viedni ako zástupca správcu pivnice, excitátor a v r. 1711 – 1712 v Banskej Bystrici ako správca pivnice, excitátor. 2. 2. 1713 zložil v Trenčíne slávnostné sľuby.
Annuae collegii … Trenchiniensis, f. 114a, 121a, *234 Elogia mortuorum 1717 – 1748 1766,* Archivum Romanorum Societatis Iesu, Antica Compagnia (1540 – 1773), Provincia Austriae, f. 183, *LL CPA VI.*,
s. 270, 310, 357, 406, 453, 501, 548, 632, 690, 739, 785, 831, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 33, *M.*

---

31 Podľa DZURŇÁKOVÁ, Z. Christoph Tausch SJ, architekt a maliar. In *Jezuiti na Slovensku v minulosti aj v súčasnosti.* Ed. M. Hudáček. Trnava: Dobrá kniha, 2012, s. 89 sa narodil v Innsbrucku.

32 Naproti tomu *Fejér 5*, s. 179 píše, že zomrel 3. 11. 1731.

33 Do SJ mal vstúpiť u sv. Anny vo Viedni. DZURŇÁKOVÁ, Z. c. d., s. 89.

34 Noviciát mal absolvovať v Štajerskom Hradci. *LL CG III.,* s. 1691.

35 Podľa L. Lukácsa mal noviciát absolvovať v Trnave. *LL CG I.*, s. 24.

36 Lokalita „Tonhaimium" je zapísaná v *234 Elogia mortuorum 1717 – 1748 1766,* f. 183.

37 Naproti tomu *LL CG I.*, s. 512 tvrdí, že noviciát absolvoval v Linci.

DCC. XVI., s. 21, *M. DCC. XVII.,* s. 22, *M. DCC. XVIII.,* s. 22, *LL CG I.*, s. 512.

14 – V. Scherzer z Trenčína odišiel do Trnavy, kde v r. 1714 – 1716 zastával funkciu správcu dielne. Ďalej účinkoval v r. 1717 – 1720 v Päťkostolí ako oeconom, pomocník staviteľa, v r. 1721 – 1728 v Kluži ako správca dielne, v r. 1729 – 1730 v Užhorode ako správca dielne, v r. 1731 v Sibini ako správca dielne, v r. 1732 – 1733 v Košiciach ako správca dielne, v r. 1734 – 1738 v Užhorode ako správca dielne, v r. 1739 – 1740 v Košiciach ako správca dielne.
LL CPA VI., s. 742, 788, 834, 896, *M. DCC. XV.,* s. 37, *M. DCC. XVI.,* s. 24, *M. DCC. XVII.,* s. 36, *M. DCC. XVIII.,* s. 36, *M. DCC. XIX.,* s. 36, *M. DCC. XX.,* s. 36, *M. DCC. XXI.,* s. 6, *M. DCC. XXII.,* s. 6, *M. DCC. XXIII.,* s. 6, *M. DCC. XXIV.,* s. 6, *M. DCC. XXV.,* s. 6, *M. DCC. XXVI.,* s. 6, *M. DCC. XXVII.,* s. 6, *M. DCC. XXVIII.,*
s. 6, *M. DCC. XXIX.,* s. 31, *M. DCC. XXX.,* s. 31, *M. DCC. XXXI.,* s. 33, *M. DCC. XXXII.,* s. 4, *M. DCC. XXXIII.,* s. 4, *M. DCC. XXXIV.,* s. 34, *M. DCC. XXXV.,* s. 33, *M. DCC. XXXVI.,* s. 33, *M. DCC. XXXVII.,* s. 32, *M. DCC. XXXVIII.,* s. 32, *M. DCC. XXXIX.,* s. 5, *M. DCC. XL.,* s. 4.

15 – J. Hunyadi, pozri *BERNÁT 2013,* s. 133 – 134.

16 – A. Reinwaldt (Reinwald), *11. 9. 1693[38] Baden (Dolné Rak.) – †21. 1. 1769 Štajerský Hradec. V čase vstupu do SJ hovoril po nem., lat. a primerane maď. Po noviciáte[39] v r. 1714 – 1716 študoval na FF TU, kde v 1. a 2. roč. bol katech., v r. 1717 v Budíne učil triedu prin., parv., v r. 1718 vo Viedenskom Novom Meste učil triedu synt., gram., v r. 1719 v Linci učil triedu synt. a bol pomocníkom správcu seminára, v r. 1720 – 1723 v Štajerskom Hradci študoval na TF, kde v 3. roč. bol tiež katech., v r. 1722 v Štajerskom Hradci bol vysvätený za kňaza a v r. 1724 v Judenburgu si vykonal tretiu probáciu. Potom pôsobil v r. 1725 v Štajerskom Hradci ako zástupca prok., v r. 1726 – 1729 v Kremži ako prok., poradca, v r. 1730 – 1731 u sv. Anny vo Viedni ako prok., poradca, v r. 1732 – 1751 v Štajerskom Hradci ako prok., poradca, v r. 1752 do r. 1756 v Šoproni ako vicerekt. a od 4. 10. 1752 rekt., prok., knihovník, od 28. 6. 1756 do r. 1759 v Banskej Bystrici ako rekt., farár, prok., v r. 1760 – 1769 v Štajerskom Hradci ako prok., poradca.
Pnh 118 E 3, f. 281, *LL CPA VI.*, s. 690, 742, 787, 833, 855, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 37, *M. DCC. XVI.,* s. 23, *M. DCC. XVII.,* s. 3, *M. DCC. XVIII.,* s. 17, *M. DCC. XIX.,* s. 16, *M. DCC. XX.,* s. 10, *M. DCC. XXI.,* s. 10, *M. DCC. XXII.,* s. 10, *M. DCC. XXIII.,* s. 10, 41, *M. DCC. XXIV.,* s. 13, *M. DCC. XXV.,* s. 8, *M. DCC. XXVI.,* s. 6, *M. DCC. XXVII.,* s. 7, *M. DCC. XXVIII.,* s. 7, 43, *M. DCC. XXIX.,* s. 6, *M. DCC. XXX.,* s. 29, *M. DCC. XXXI.,*
s. 29, 43, *M. DCC. XXXII.,* s. 8, 42, *M. DCC. XXXIII.,* s. 8, *M. DCC. XXXIV.,* s. 8, *M. DCC. XXXV.,* s. 9, *M. DCC. XXXVI.*, s. 9, 42, *M. DCC. XXXVII.*, s. 9, 42, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 9, 43, *M. DCC. XXXIX.*, s. 9, 42, *M. DCC. XL.*, s. 9, *M. DCC. XLI.*, s. 9, 42, *M. DCC. XLII.*, s. 10, 41, *M. DCC. XLIII.*, s. 10, 42, *M. DCC. XLIV.*, s. 10, *M. DCC. XLV.*, s. 10, 43, *M. DCC. XLVI.,* s. 10, 44, *M. DCC. XLVII.,* s. 10, 45, *M. DCC. LXVIII.,* s. 10, *M. DCC. LXIX.,*
s. 10, *M. DCC. L.,* s. 10, *M. DCC. LI.,* s. 11, *M. DCC. LII.*, s. 23, *M. DCC. LIII.*, s. 23, *M. DCC. LIV.*, s. 23, *M. DCC. LV.*, s. 23, *M. DCC. LVI.*, s. 24, *M. DCC. LVII.*, s. 19, *M. DCC. LVIII.*, s. 19, *M. DCC. LVIII.*, s. 19, *M. DCC. LIX.*, s. 19, 52, *M. DCC. LX.,* s. 11, 52, *M. DCC. LXI.,* s. 11, 52, *M. DCC. LXII.,* s. 11, 52, *M. DCC. LXIII.,* s. 11, *M. DCC. LXIV.,* s. 11, *M. DCC. LXV.,* s. 12, *M. DCC. LXVI.,* s. 11, *M. DCC. LXVII.,* s. 11, 52, *M. DCC. LXVIII.,* s. 11, 51, *M. DCC. LXIX.,* s. 11, *M. DCC. LXX.,* s. 54, *LL CG III.*, s. 1358, *Fejér, Cock*, nestr. (254).

17 – L. Zichy (Szichi, Zichi), *26. 12. 1693 Rábapaty[40] – †1. 8. 1742 Alba Iulia. V čase vstupu do SJ hovoril po maď., lat. a priemerne nem. Po noviciáte[41] v r. 1714 – 1716 študoval na FF TU, v r. 1717 v Kőszegu učil triedu synt., gram., bol exhortátorom, správcom chóru, v r. 1718 v Komárne učil triedu synt., gram., bol exhortátorom v r. 1719 v Jágri učil triedu synt., gram., bol exhortátorom, v r. 1720 v Košiciach učil triedu poet., v r. 1721 – 1724 študoval na TF TU, kde bol v 1. – 2. roč. katech. pre maď. veriacich, v 4. roč. prof. hebr., v r. 1723 v Trnave bol vysvätený za kňaza a v r. 1725 v Banskej Bystrici si vykonal tretiu probáciu. Potom pôsobil v r. 1726 – 1729 v Târgu Mureş ako kazateľ, oper., v r. 1730 nie je zapísaný v žiadnom rehoľnom dome, v r. 1731 – 1733 v Kluži ako kazateľ, exhortátor, správca seminára sv. Jozefa, staral sa o väzňov a chorých v špitáli, oper., spovedník, v r. 1734 – 1735 v Alba Iulii ako kronikár rezidencie, učiteľ triedy synt., gram., oper., spovedník, v r. 1736 v Temešvári ako oper., v r. 1737 v Kluži ako hosp. rehoľného domu, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, oper., v r. 1738 v Odorhei ako kazateľ, exhortátor, misionár, špirituál, správca chrámu, monitor, staral sa o väzňov a chorých v špitáli, oper., viedol kongregáciu

---

38 Dátum narodenia 4. 11. 1694 uvádza *LL CG III.*, s. 1358.

39 Noviciát mal absolvovať vo Viedenskom Novom Meste. Tamže.

40 Dátum 26. 12. 1693 a miesto narodenia Főlsebánya uvádza *Stoeger,* s. 407,

41 *LL CG III.*, s. 1358 tvrdí, že noviciát absolvoval vo Viedenskom Novom Meste.

Krista v agónii pre dospelých, poradca, v r. 1739 – 1742 v Alba Iulii ako kazateľ, katech., kronikár rezidencie, oper., spovedník.
Dielo: *Guttae in Libethra delibatae* (Cassoviae 1720); *Concinnavit plures libellos controversisticos, partim ex gemanico in hungaricum versos typoque datos in populum dispersit* (Claudiopoli). *Pnh 118 E 3,* f. 281 – 282, *Annuae collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu. Anno 1711 – 1765.* Ab 123, ELTE, Egyetemi Könyvtár, Budapešť, Manuscript, Societas Jesu, f. 25a, 42, 95a, 101a, 105a, 109, *LL CPA VI.*, s. 742, 787, 833, 861, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 37, *M. DCC. XVI.,* s. 23, *M. DCC. XVII.,* s. 8, *M. DCC. XVIII.,* s. 34, *M. DCC. XIX.,* s. 33, *M. DCC. XX.*, s. 4, *M. DCC. XXI.*, s. 24, *M. DCC. XXII.*, s. 25, *M. DCC. XXIII.*, s. 25, *M. DCC. XXIV.,* s. 25, 41, *M. DCC. XXV.,* s. 17, *M. DCC. XXVI.,* s. 40, *M. DCC. XXVII.,* s. 41, *M. DCC. XXVIII.,* s. 41, *M. DCC. XXIX.,* s. 39, *M. DCC. XXX.,* index personarum, *M. DCC. XXXI.,* s. 6, *M. DCC. XXXII.,* s. 6, *M. DCC. XXXIII.,* s. 5, *M. DCC. XXXIV.,* s. 35, *M. DCC. XXXV.,* s. 34, *M. DCC. XXXVI.,* s. 40, *M. DCC. XXXVII.,* s. 6, *M. DCC. XXXVIII.,* s. 39, *M. DCC. XXXIX.,* s. 33, *M. DCC. XL.,* s. 33, *M. DCC. XLI.,* s. 33, *M. DCC. XLII.,* s. 33, *M. DCC. XLIII.,* s. 44, *KKP,* s. 160, *Stoeger,* s. 407, *Somm. 8,* s. 1498, *LL CG III.*, s. 1358.

18 – M. Horváth (Horvath),[42] *9. 11. 1689[43] Päťkostolie – †20. 9. 1755 Odorhei. Vstupný exámen sa konal 31. 8. 1711. V čase vstupu do SJ hovoril po maď., lat. a primerane chorv. Prvý rok noviciátu absolvoval vo Viedni.[44] Potom v r. 1714 – 1716 študoval na FF TU, kde bol počas štúdia bid., v r. 1717 v Jágri učil triedu synt., gram., bol exhortátorom, v r. 1718 v Päťkostolí učil triedu synt., gram., bol pomocníkom kazateľa, viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1719 – 1722 študoval na TF TU, kde bol v 1. roč. súčasne katech., v 2. roč. pref. humanistov v seminári, v 4. roč. pref. fil., v r. 1722 v Trnave bol vysvätený za kňaza a v r. 1723 v Banskej Bystrici si vykonal tretiu probáciu. Potom pôsobil v r. 1724 – 1725 v Rožňave ako kazateľ, exhortátor, kronikár rezidencie, oper., viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, spovedník, v r. 1726 v Užhorode ako kazateľ, správca školy, oper., poradca, v r. 1727 v Stoličnom Belehrade ako kazateľ, v r. 1728 – 1729 v Ostrihome ako kazateľ, katech., staral sa o väzňov, oper., viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, kde 2. 2. 1729 zložil posledné sľuby (Pr 4 v). Ďalej účinkoval v r. 1730 – 1731 v Päťkostolí ako kazateľ, katech., staral sa o väzňov, oper., v r. 1732 – 1743 Gyöngyösi ako sup., kazateľ, katech., správca školy, staral sa o kalváriu, oper., viedol kongregáciu Krista av agónii pre dospelých, spovedník, v r. 1744 – 1753 v Satmári ako sup., farár, katech., oper., v r. 1754 vo Veľkom Varadíne ako farár, špirituál, monitor, skúšajúci kandidátov, oper., viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1755 v Odorhei ako špirituál, monitor, exercitátor, oper., viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých.
Pnh 118 E 3, f. 291, *Annuae collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu. Anno 1711* – 1765, f. 25a, 42, *LNTr*, s. 78, *LL CPA VI.*, s. 651, 742, 787, 833, 893, *M. DCC. XV.,* s. 37, *M. DCC. XVI.,* s. 23, *M. DCC. XVII.,* s. 34, *M. DCC. XVIII.,* s. 36, *M. DCC. XIX.*, s. 24, *M. DCC. XX.,* s. 24, *M. DCC. XXI.,* s. 24, *M. DCC. XXII.*, s. 25, 41, *M. DCC. XXIII.*, s. 17, *M. DCC. XXIV.*, s. 36, *M. DCC. XXVI.*, s. 36, 44, *M. DCC. XXVI.*, s. 32, *M. DCC. XXVII.*, s. 39, *M. DCC. XXVIII.*, s. 38, *M. DCC. XXIX.*, s. 37, *M. DCC. XXX.*, s. 35, *M. DCC. XXXI.*, s. 36, *M. DCC. XXXII.*, s. 35, *M. DCC. XXXIII.*, s. 35, *M. DCC. XXXIV.*, s. 36, *M. DCC. XXXV.*, s. 35, *M. DCC. XXXVI.,* s. 35, *M. DCC. XXXVII.,* s. 34, *M. DCC. XXXVIII.,* s. 35, *M. DCC. XXXIX.,* s. 34, *M. DCC. XL.,* s. 34, *M. DCC. XLI.,* s. 35, *M. DCC. XLIV.,* s. 38, *M. DCC. XLV.,* s. 38, *M. DCC. XLVI.,* s. 38, *M. DCC. XLVII.,* s. 40, *M. DCC. XLVIII.,* s. 41, *M. DCC. XLIX.,* s. 42, *M. DCC. L.,* s. 43, *M. DCC. LI.,* s. 44, *M. DCC. LII.*, s. 44, *M. DCC. LIII.*, s. 44, *M. DCC. LV.*, s. 46, *M. DCC. LVI.*, s. 55, *KKP*, s. 160, *LL CG III.*, s. 1358, *Fejér, Cock*, nestr. (148).

19 – J. Libenitky, pozri *BERNÁT 2013,* s. 190 – 192.

20 – P. Dugovics (Dugoviczius, Dugovich) ml.,[45] *5. 2. 1689 Vieska nad Žitavou – †17. 4. 1740 Komárno.[46] V čase vstupu do SJ hovoril po maď., slov., chorv. a lat. Po noviciáte[47] účinkoval v r. 1714 – 1715 v Prešove ako kazateľ, katech., oper., viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, v r. 1716 v Levoči ako kazateľ, katech., staral sa o väzňov a hospital, oper., v r. 1717 – 1718 v Skalici ako kazateľ, exhortátor, katech., oper., staral sa o väzňov a chorých v špitáli, spovedník, v r. 1719 – 1721 v Banskej Štiavnici ako kazateľ, katech., oper., poradca, v r. 1722 v Alba Iulii ako katech., špirituál, kronikár rezidencie, oper., viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, v r. 1723 – 1724 v Spišskej Kapitule ako kazateľ, katech., oper., viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, 2. 2. 1724

42 Je to odlišná osoba od školastika M. Horvátha (*1650 – ?), P. M. Horvátha (*1728 – †1784) a P. M. Horvátha (*1733 – ?).

43 Dátum narodenia 7. 11. 1690 uvádza *LL CG III.*, s. 1358.

44 Noviciát mal absolvovať vo Viedenskom Novom Meste. Tamže.

45 Je to odlišná osoba od P. P. Dugovicsa (*1678 – †1746), ktorý býva označovaný ako senior.

46 Dátum úmrtia 19. 4. 1740 uvádza *Fejér 2*, s. 62.

47 *LL CG I.*, s. 262 píše, že noviciát absolvoval v Trnave.

v Rábe zložil posledné sľuby (Pr 4 v). Ďalej účinkoval v r. 1725 – 1728 v Kláštore p. Z. ako kazateľ, oper., viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, spovedník, v r. 1729 – 1731 v Prešove ako kazateľ, špirituál, monitor, examinátor kandidátov, správca konviktu, oper., poradca, od 3. 11. 1731 do r. 1734 v Päťkostolí ako rekt., prok., kazateľ, správca školy, v r. 1735 v Prešporku ako kazateľ, exhortátor, správca školy, arbiter sporných prípadov, kronikár kolégia, oper., poradca, v r. 1736 – 1737 v Stoličnom Belehrade ako sup., farár, kazateľ, správca školy, v r. 1738 – 1740 v Komárne ako kazateľ, špirituál, monitor, skúšajúci kandidátov, správca školy, oper.

Annuarum Societatis Jesu Szakolcensis, f. 52, 55, *Diarium Scholasticum Cardinalitii S. J. Gymnasii Posonii ad S. Salvatorem Inchoatus Anno M. DCCCXXXIII.,* Slovenská národná knižnica Archív literatúry Martin, sign. RHKS 1258, nefol. (29), *Pnh 119 C 2 Miscellanea,* 1 *Rotulae de defunctis Patribus Societatis Jesu*, *197 Annuae provinciae Austriae Societate Iesu ... 1740,* f. 125, *LNTr*, s. 77, *CPA VI.*, s. 753, 798, 822, 877, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.*, s. 51, *M. DCC. XVI.*, s. 14, *M. DCC. XVIII.*, s. 21, *M. DCC. XIX.*, s. 36, *M. DCC. XX.*, s. 36, 44, *M. DCC. XXI.*, s. 37, *M. DCC. XXII.*, s. 34, 44, *M. DCC. XXIII.*, s. 37, *M. DCC. XXIV.*, s. 36, *M. DCC. XXVI.,* s. 38, *M. DCC. XXVII.,* s. 38, *M. DCC. XXVIII.,* s. 39, *M. DCC. XXIX.,* s. 34, *M. DCC. XXX.,* s. 34, 44, *M. DCC. XXXI.,* s. 34, 44, *M. DCC. XXXII.,* s. 19, *M. DCC. XXXIII.,* s. 19, *M. DCC. XXXIV.,* s. 20, *M. DCC. XXXV.,* s. 19, 43, *M. DCC. XXXVI.,* s. 39, *M. DCC. XXXVII.,* s. 38, *M. DCC. XXXVIII.,* s. 35, 45, *M. DCC. XXXIX.,* s. 34, 44, *M. DCC. XL.,* s. 34, 43, *M. DCC. XLI.,* s. 44, *Fejér 2*, s. 62, *LL CG I.*, s. 262.

21 – F. X. Gutman (Guettman, Guttman, Guttmann), *15. 11. 1690 Krezenstein (Švábsko) – †25. 3. 1739 Budín na mor. Vstupný exámen sa konal 10. 6. 1711 v Kluži, kde vstúpil 17. 12. 1711 do SJ ako Ph abs. Hovoril nem. a lat. Prvý rok noviciátu absolvoval vo Viedni. V r. 1714 študoval na FF TU, v r. 1715 v Prešporku učil triedu prin., v r. 1716 v Šoproni učil triedu synt., gram., bol exhortátorom, v r. 1717 – 1720 v Košiciach študoval na TF, kde v 2. a 3. roč. bol bid., v 4. roč. zástupcom hosp. rehoľného domu, v r. 1721 v Judenburgu si vykonal tretiu probáciu. Potom účinkoval v r. 1722 v Komárne ako kazateľ, exhortátor, katech., staral sa o väzňov a chorých v špitáli, oper., kde 2. 2. 1722 v Komárne zložil slávnostné sľuby (Csp.). Potom účinkoval v r. 1723 – 1725 vo Veľkom Varadíne ako kazateľ, katech., misionár, oper., v r. 1726 – 1727 v Jágri ako kazateľ, exhortátor, katech., oper., viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, spovedník, v r. 1728 v Užhorode ako špirituál, monitor, kazateľ, skúšajúci kandidátov, oper., v r. 1729 v Alba Iulii ako pomocník sup. v kazateľskej činnosti, oper., poradca, v r. 1729 – 1731 bol v Indii misionárom, v r. 1732 v Petrovaradíne kazateľom, oper., spovedníkom, v r. 1733 – 1735 v Požege ako špirituál, monitor, skúšajúci kandidátov, exhortátor, oper., spovedník, v r. 1736 – 1738 v Päťkostolí ako špirituál, monitor, skúšajúci kandidátov, poradca, spovedník, v r. 1739 v Budíne dával body frátrom a je zapísaný ako chorý.

118. E. 3. *Examina Candidatorum Scholasticorum Societatis Jesu ab anno 1699 usque 1725,* Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, Jesuitica (ďalej *Pnh 118 E 3*), f. 310, *Annuae collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu. Anno 1711 – 1765*, f. 25a, *196 Annuae provinciae Austriae Societate Iesu ... 1739,* f. 85 – 85a, *LL CPA VI.*, s. 651, 690, 741, 781, 828, 856, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVIII.*, s. 4, *M. DCC. XIX.*, s. 4, *M. DCC. XX.*, s. 4, *M. DCC. XXI.*, s. 13, *M. DCC. XXII.*, s. 35, *M. DCC. XXIII.*, s. 38, *M. DCC. XXIV.*, s. 38, *M. DCC. XXV.*, s. 38, *M. DCC. XXVI.*, s. 34, *M. DCC. XXVII.*, s. 34, *M. DCC. XXVIII.*, s. 32, *M. DCC. XXIX.*, s. 33, 43, *M. DCC. XXX.*, s. 40, *M. DCC. XXXI.*, s. 41, *M. DCC. XXXII.*, s. 39, *M. DCC. XXXIII.*, s. 18, *M. DCC. XXXIV.*, s. 18, *M. DCC. XXXV.*, s. 18, 43, *M. DCC. XXXVI.*, s. 20, *M. DCC. XXXVII.*, s. 19, 43, *M. DCC. XXXVIII.,* s. 20, *M. DCC. XXXIX.,* s. 3, *M. DCC. XL.*, s. 44, *Fejér 2*, s. 267, *LL CG I.,* s. 477.

22 – J. Sárvari, pozri *BERNÁT 2020,* s. 49.

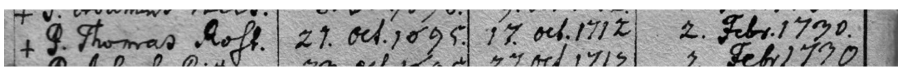
23 – J. Früwirt, *BERNÁT 2013*, s. 101 – 102.

24 – T. Rost, *21. 10. 1697[48] Trnava – †12. 12. 1765 Prešporok. Na jezuitskom gym. v Trnave študoval v r. 1707 gram., 1708 – 1709 synt., 1710 triedu poet., v r. 1711 – 1712 triedu rhet. V čase vstupu do SJ hovoril po slov., lat., primerane nem. a málo maď. Po noviciáte[49] v r. 1715 – 1716 v Trnave učil triedu prin. V r. 1717 – 1719 v Štajerskom Hradci študoval na FF, v r. 1720 v Šoproni učil triedu parv., v r. 1721 v Skalici učil triedu synt., gram., v r. 1722 v Trnave učil triedu poet., viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1723 v Prešporku učil triedu rhet., bol kronikárom kolégia, viedol Mariánsku kongregáciu. v r. 1724 – 1727 v Štajerskom Hradci študoval na TF, kde bol v 1. roč. pomocníkom prézesa Mariánskej kongregácie, v r. 1726 v Štajerskom Hradci bol vysvätený za kňaza, v r. 1728 v Španej Doline bol kazateľom, katech., oper., v r. 1729 v Banskej Bystrici si vykonal tretiu probáciu. Potom pôsobil v r. 1730 v Levoči ako kazateľ, exhortátor, katech., staral

[48] Dátum narodenia 21. 10. 1695 uvádza *SBS 5*, s. 119.

[49] *LL CG III.,* s. 1405 tvrdí, že noviciát absolvoval v Trnave.

sa o väzňov a chorých v špitáli, oper., viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, poradca, spovedník a 2. 2. 1730 zložil posledné sľuby (Pr 4 v). Potom účinkoval v r. 1730 – 1735 v Košiciach ako prof. etiky (1730/31), log., (1731/32), phys. (1732/33), metaph. (1733/34), apologetiky (1734/5), kazateľ, exhortátor, špirituál, gym. pref., dozeral na čítanie a dišputácie pri spoločnom stolovaní, oper., v r. 1736 v Budíne ako hosp. rehoľného domu, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, prof. kazuistiky, poradca, v r. 1737 v Košiciach ako správca šľachtického konviktu, exhortátor, viedol Mariánsku kongregáciu, poradca, v r. 1738 – 1741 v Trnave ako prof. biblistiky, exhortátor, arbiter sporných prípadov, examinator iuratus, viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1741 – 1744 v Košiciach ako prof. biblistiky (1741/42 – 1743/44), dekan FF, examinator iuratus, katech., arbiter sporných prípadov, oper., spovedník, v r. 1745 – 1747 v Prešove ako sup., farár. Ako prešovský sup. si požičal tisíc zlatých a dlžobu splatil ešte v r. 1747. Toto nechal zaprotokolovať u kapituly v Prešporku 28. 2. 1751. Ďalej účinkoval v r. 1748 – 1751 u sv. Martina v Prešporku ako cenzor, poradca, v r. 1752 – 1755 v Trnave ako exhortátor, riaditeľ tlačiarne, poradca, spovedník, v r. 1756 v Šoproni ako správca konviktu, cenzor kníh, poradca a v r. 1757 – 1765 u sv. Martina v Prešporku ako kazateľ, cenzor kníh, staral sa o väzňov, riaditeľ triviálnej školy, oper., poradca.

Obr. č. 6: *Záznam o vykonaní posledných sľubov T. Rosta.*[50]

Vydal príhovor na počesť absolventov FF *Enthusiasmus super tricolla Hungariae* (Tyrnaviae 1722); *Historia Mariana...* (Tyrnaviae 1733); *Manuale horographicum in quo omnigena horologia tam solaria quam lunaria clara methodo exponitur* (Cassoviae1734); *Eloquentia pathetica* (Tyrnaviae 1734); *Extractus litterarum P. Thomae Rost* (Tyrnaviae 1751). Doplnil a znovu vydal dielo S. Timona *Epitome chronologica rerum hungaricarum* (Cassoviae 1736) a sv. Františka Salezského *Philothea : Seu Introductio Ad Vitam Spiritualem* (Tyrnaviae 1753).
Nomenclator gymnasiographus ... Tyrnaviae, f. 50a, 53, 55a, 58, 60a, 62a, 77, 103, *Annuae collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu. Anno 1711 – 1765*, f. 42, *Annuarum Societatis Jesu Szakolcensis*, f. 63a, *Liber pro inscribendis nominibus studiosorum residentiae Societatis Iesu Zakolcae,* nefol., *Pnh 118 E 35/2*, f. 4, SNA Bratislava, pozostalosť prof. J. Šáteka, prepošti Bratislavskej kapituly, 1608 – 1655, šk. 5, Zbiško Jozef Karol, f. 73, *220 Annuae provinciae Austriae 1765,* f. 89 – 90, *118. C. 35.,* f. 410, *LNTr*, s. 78, *LL CPA VI.*, s. 690, 739, 833, 865, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVI.,* s. 23, *M. DCC. XVII.,* s. 11, *M. DCC. XVIII.,* s. 11, *M. DCC. XIX.,* s. 110, *M. DCC. XX.,* s. 20, *M. DCC. XXI.,* s. 21, *M. DCC. XXII.,* s. 24, *M. DCC. XXIII.,* s. 19, *M. DCC. XXIV.,* s. 10, *M. DCC. XXV.,* s. 10, *M. DCC. XXVI.,* s. 10, *M. DCC. XXVII.,* s. 10, 42, *M. DCC. XXVIII.,* s. 41, *M. DCC. XXIX.,* s. 16, *M. DCC. XXX.,* s. 15, 42, *M. DCC. XXXI.,* s. 4, *M. DCC. XXXII.,* s. 4, *M. DCC. XXXIII.,* s. 4, *M. DCC. XXXIV.,* s. 4, *M. DCC. XXXV.,* s. 4, *M. DCC. XXXVI.*, s. 2, *M. DCC. XXXVII.*, s. 4, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 24, *M. DCC. XXXIX.*, s. 24, 42, *M. DCC. XL.*, s. 24, 41, *M. DCC. XLI.*, s. 25, 42, *M. DCC. XLII.*, s. 5, 41, *M. DCC. XLIII.*, s. 4, 41, *M. DCC. XLIV.*, s. 4, 42, *M. DCC. XLV.*, s. 35, *M. DCC. XLVI.*, s. 35, *M. DCC. XLVII.*, s. 36, *M. DCC. XLVIII.*, s. 21, 48, *M. DCC. XLIX.*, s. 21, 48, *M. DCC. L.*, s. 22, *M. DCC. LI.,* s. 22, *M. DCC. LII.,* s. 28, *M. DCC. LIII.,* s. 28, *M. DCC. LIV.,* s. 28, *M. DCC. LV.,* s. 28, *M. DCC. LVI.,* s. 24, 52, *M. DCC. LVII.,* s. 23, *M. DCC. LVIII.,* s. 23, 53, *M. DCC. LIX.,* s. 23, 53, *M. DCC. LX.,* s. 23, 53, *M. DCC. LXI.,* s. 23, *M. DCC. LXII.,* s. 22, *M. DCC. LXIII.,* s. 23, 53, *M. DCC. LXIV.,* s. 23, 52, *M. DCC. LXV.,* s. 24, *M. DCC. LXVIII.,* s. 54, *Stoeger,* s. 306 – 307, *Somm. 7,* s. 188, *Szinnyei 11,* s. 1198 – 1190, KOVÁCS, Z. *Kassai írók.* Kassa 1907, s. 43, ZELLINGER, A. *Pantheon Tyrnaviense.* Tyrnaviae: Typis soc. s. Adalberti, 1931, s. 75, 116, FISCHER, K. Príspevok k dejinám astronómie na Slovensku v období feudalizmu. In *Z dejín vied a techniky na Slovensku 2.* Bratislava: SAV, 1963, s. 169, TIBENSKÝ, J., HROCHOVÁ, M., MAUEROVÁ, M. *Biobibliografia prírodných, lekárskych a technických vied na Slovensku do roku 1850.* 1. Martin: Matica Slovenská, 1976, s. 563, *LL CG III.,* s. 1405, *SBS 5*, s. 119, *Fejér, Cock*, nestr. (264), *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska.* Bratislava: Lúč, 2000 (ďalej *LKKOS*), s. 1168 – 1169, HIŠEM, C. *Teologické vzdelávanie a výchova v Košiciach : Košická univerzita 1657.* Košice: Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009 (ďalej *HIŠEM*), s. 197 – 198.

25 – L. Hanstatt (Haanstadt, Haanstatt, Hanstadt), *9. 9. 1695 Banská Bystrica – †27. 4. 1738 Banská

50 *Pnh 118 E 35/2*, f. 4.

Bystrica. Do SJ vstúpil 17. 10. 1712[51] a hovoril po nem., slov., lat. Po noviciáte v r. 1715 – 1717 študoval na FF TU, v r. 1718 v Levoči učil triedu synt., gram., v r. 1719 v Prešporku učil triedu synt., gram., bol exhortátorom, v r. 1720 v Komárnej učil triedu rhet., bol exhortátorom a viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1721 – 1724 vo Viedni študoval na TF, kde v r. 1723 bol vysvätený za kňaza a v r. 1725 si v Banskej Bystrici si vykonal tretiu probáciu. V r. 1726 – 1738 v Ostrihome bol sup., farárom, kazateľom, katech., správcom školy, monitorom, mal na starosti dielňu, oper., poradcom, spovedníkom.

Matrika narodených 1676 – 1704, r. kat. farský úrad Banská Bystrica, f. 357,[52] *Annuae collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu. Anno 1711 – 1765*, f. 42a, *LNTr,* s. 78, *LL CPA VI.*, s. 788, 833, 882, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 37, *M. DCC. XVI.,* s. 23, *M. DCC. XVII.,* s. 25, *M. DCC. XVIII.,* s. 15, *M. DCC. XIX.*, s. 19, *M. DCC. XX.*, s. 34, *M. DCC. XXI.*, s. 29, *M. DCC. XXII.*, s. 29, *M. DCC. XXIII.*, s. 29, *M. DCC. XXIV.*, s. 29, 41, *M. DCC. XXV.*, s. 17, *M. DCC. XXVI.*, s. 38, *M. DCC. XXVII.*, s. 38, 45, *M. DCC. XXVIII.*, s. 38, 45, *M. DCC. XXIX.*, s. 39, 44, *M. DCC. XXX.*, s. 37, *M. DCC. XXXI.*, s. 37, *M. DCC. XXXII.*, s. 37, *M. DCC. XXXIII.*, s. 37, *M. DCC. XXXIV.*, s. 38, *M. DCC. XXXV.*, s. 38, *M. DCC. XXXVI.*, s. 37 – 38, *M. DCC. XXXVII.*, s. 37, *M. DCC. XXXIX.*, s. 45, *Fejér 2*, s. 278, *LL CG I.*, s. 509.

26 – J. Fodor, pozri *BERNÁT 2013,* s. 96 – 97.

27 – F. Oszalics, tamže, s. 230 – 231.

28 – F. Kirchmayr, *november 1695 Sibiň – ? V čase vstupu do SJ hovoril po nem., lat. a mierne valašsky. Po noviciáte[53] študoval v r. 1715 vo Viedni na FF a v tomto roku opustil rehoľu.

LNTr, s. 79, *LL CPA VI.*, s. 690, 739, 793.

29 – J. Deyrer (Dairer, Deirer, Deyser), *25. 11. 1691 Čata – †16. 9. 1734[54] Mantua. Študoval na jezuitskom gym. v Trnave od r. 1709 gram. – 1712 rhet. V čase vstupu do SJ hovoril po nem., slov. a lat. Po noviciáte[55] v r. 1715 – 1717 v Košiciach študoval na FF, v r. 1718 – 1719 v Košiciach učil triedu synt., gram., prin., parv., v r. 1720 – 1723 študoval na TF TU, kde v r. 1722 bol vysvätený za kňaza, v r. 1724 v Banskej Bystrici si vykonal tretiu probáciu. Ďalej pôsobil v r. 1725 – 1726 v Prešove ako kazateľ, katech., staral sa o kalváriu, oper., viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, v r. 1727 – 1734 ako misionár vo vojsku Pálfiho.

Nomenclator gymnasiographus … Tyrnaviae, f. 56, 58a, 61, 62a, *Annuae collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu. Anno 1711 – 1765,* f. 82a, 95a, 101a, 105a, *191 Annuae provinciae Austriae Societate Iesu … 1734,* f. 12a, *LNTr*, s. 79, *LL CPA VI.*, s. 690, 739, 764, 808, 856, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 5, *M. DCC. XVI.,* s. 5, *M. DCC. XVII.,* s. 4, *M. DCC. XVIII.,* s. 4, *M. DCC. XIX.,* s. 4, *M. DCC. XX.,* s. 24, *M. DCC. XXI.,* s. 24, *M. DCC. XXII.,* s. 25, *M. DCC. XXIII.,* s. 24, 41, *M. DCC. XXIV.,* s. 17, *M. DCC. XXV.,* s. 34, *M. DCC. XXVI.,* s. 34, *M. DCC. XXVIII.,* s. 41, *M. DCC. XXIX.,* s. 39, *M. DCC. XXX.,* s. 39, *M. DCC. XXXI.,* s. 39, *M. DCC. XXXII.,* s. 39, *M. DCC. XXXIII.,* s. 40, *M. DCC. XXXIV.,* s. 41, *M. DCC. XXXV.,* s. 45, *KKP*, s. 169, *Fejér 2,* s. 35, *LL CG I.*, s. 234.

30 – Biografie pozri *BERNÁT 2020,* s. 126 – 127.

31 – Biografie pozri tamže, s. 127 – 129.

1714[1]

P. Andreas Horvath, rector, magister novitiorum, exhortator domesticus, gubernat a 3. ianuarii 1713[2]

P. Wolfgangus Rauner, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, facit conferentias fratribus[3]

P. Adalbertus Strakos, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis Agoniae, habet curam carcerum[4]

P. Andreas Pirchner, socius magistri novitiorum, praeses convictus, exhortator

51 *LL CG I.*, s. 509 zaznamenáva dátum vstupu 18. 10. 1712.

52 [Online] [citované 4. apríla 2019]. Matrika je dostupná na internete <https://www.familysearch.org/ark:/6190 3/3:1:33S7-9TMC-SNF?i=342&wc=9P3B-K66%3A107654301%2C107653602%2C107669801%2C109245801 &cc=1554443>.

53 *LL CG II.*, s. 722, tvrdí, že noviciát absolvoval v Sibini.

54 Dátum úmrtia 4. 9. 1734 píše *Fejér 2,* s. 35.

55 *LL CG I.*, s. 234, tvrdí, že noviciát absolvoval v Trnave.

domesticus, dat puncta fratribus[5]
P. Franciscus Wilhelmb, regens convictus, decisor casuum et concionum, operarius germanicus, exhortator domesticus, consultor secundus
P. Iacobus Liptai, concionator dominicalis et quadragesimalis slavonicus, praefectus scholarum, confessarius domus, operarius, consultor primus
P. Michael Borcza, procurator, consultor secundus

Professores scholarum

P. Ioannes Kaug, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus[6]
M. Augustinus Fabiani, syntaxista, grammatista, socius (patris) regentis, (magister) saecularis, principista, parvista[7]
Georgius Sarvari, valetudinarius[8]

Coadiutores

Christophorus Tausch, habet curam templi excolendi[9]
Georgius Simko, socius procuratoris
Ignatius Eglmayr, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus, visitator meditationis
Ioannes Diller, praefectus arculariae, ianitor, visitator examinis[10]
Ioannes Gludovach, apothecarius
Ioannes Hueber, infirmarius, visitator nocturnus[11]
Marcus Fischenaller, cocus, emptor, dispensator, praefectus sutoriae[12]
Michael Harpauer, cellarius, excitator

Novitii scholastici secundi anni

Iosephus Friwird, theologus primi anni, Tyrnaviae, 17. octobris 1712
Thomas Rost, rhetor, Tyrnavia, 17. octobris 1712
Leopoldus Haanstadt, rhetor, Neosolio, 17. octobris 1712
Ioannes Fodor, philosophus absolutus, Agria, 31. octobris 1712
Franciscus Oszaliz, rhetor, Cassovia, 31. octobris 1712
Fridericus Kirchmayr, rhetor, Cibinio, 31. octobris 1712
Ioannes Deyrer, rhetor, Tyrnavia, 1. novembris 1712
P. Wenceslaus Kotlas, theologus absolutus, Schurtio, 25. februarii 1713[13]
Bartholomaeus Zarubal, primi anni theologus, Olomutio, 25. februarii 1713[14]
Gabriel Graff, logicus, Tyrnavia, 25. februarii 1713[15]
Gabriel Sipeghi, rhetor, Tyrnavia, 25. februarii 1713[16]
Iosephus Wilnovski, primi anni theologus, Vienna, 28. februarii[56] 1713[17]

Novitii scholastici primi anni

P. Martinus Stiffa, theologus absolutus, Bozokino,[57] 21. octobris 1713[18]
Gabriel Ioob, rhetor,[58] Iaurino, 21. octobris 1713[19]

[56] Dátum vstupu do rehole 27. 2. 1713 zaznamenáva *LL CG III.,* s. 1865.
[57] *LL CG III.*, s. 1610, tvrdí, že v Trenčíne a *LNTr*, s. 78, že v Trnave.
[58] V čase vstupu do rehole učil triedu princ. a parv. *LNTr,* s. 80.

Iosephus Saverwein, rhetor, Neosolio, 21. octobris 1713[20]
Sigismundus Melczel, rhetor, Leutschovia, 21. octobris 1713[21]
Stephanus Fürosi, rhetor, Gyöngyösino, 21. octobris 1713[22]
Nicolaus Zacharias, rhetor, Gyöngyösino, 21. octobris 1713[23]
Ladislaus Kelecheni, rhetor, Tynavia, 21. octobris 1713[24]
Ioannes Közsegi, rhetor, Comaromio, 21. octobris 1713[25]
Fridericus Handlein, rhetor, Sopronio, 23. octobris 1713[26]
Iosephus Vilki, rhetor, Sopronio, 23. octobris 1713[27]
Georgius Imrikovich, rhetor, Sopronio, 31. octobris 1713[28]
Franciscus Limp, rhetor, Tyrnavia, 31. octobris 1713[29]
Ladislaus Podhorani, rhetor, Cassovia,[59] 4. novembris 1713[30]

Novitii coadiutores secundi anni

Ioannes Pangali, medicus chirurgus apothecarius, Labaco, 26. octobris 1712[31]
Gabriel Mayr, vietor, Lincio, 17. octobris 1712
Andreas Lakoczi, nodifex, Vienna, 17. octobris 1712
Franciscus Penz, chirurgus, Agria, 31. octobris 1712
Stephanus Kasimirski, oeconomus, Cassovia, 31. octobris 1712
Stephanus Kossogovicz, Varasdino, apothecarius, 28. octobris 1712[32]
Severinus Pauman, sartor, Vienna, 27. aprilis 1713[33]

Novitii coadiutores primi anni[34]

Antonius Neuroni, pictor, Trenchinio, 21. octobris 1713
Georgius Reitmayr, chirurgus, Vienna, 21. octobris 1713
Paulus Tormosi, oeconomus, Tyrnavia, 21. octobris 1713
Simon Liminger, oeconomus, Sopronio, 23. octobris 1713
Ignatius Polanz, sartor, Vienna, 31. octobris 1713
Matthias Hoffer, vietor, Vienna, 31. octobris 1713
Matthias Keller, arcularius, Trenchinio, 31. octobris 1713
Franciscus Pulay, mercator, Neostadio, 1. novembris 1713

Sacerdotes veterani 8, scholastici non sacerdotes 2, coadiutores veterani 8, sacerdotes novitii 2, novitii scholastici 23, novitii coadiutores 15: personae 58.

[1] – *LL CPA VI.*, s. 738 – 740, *Annuae collegii et domus probationis Trenchiniensis*, f. 121 – 122.
[2] – O. Horváth, pozri *BERNÁT 2013,* s. 127 – 128.
[3] – W. Rauner, *BERNÁT 2020*, s. 33.
[4] – V. Strakos (Sztrakos), *3. 5. 1682 Chyžné – ? V čase vstupu do SJ hovoril dobre po slov., lat., priemerne maď. a málo nem. Po noviciáte[60] v r. 1702 v Kőszegu učil triedu prin., parv., bol knihovníkom, visit. meditationis primae et secundae, v r. 1703 – 1705 študoval na FF TU, kde v 2. – 3. roč. bol bid., v r. 1705 – 1706 v Köszegu učil triedu prin., parv., bol visit. meditationis, správcom špitálu, staral sa o chudobných študentov, v r. 1707 v Gyöngyösi učil triedu synt., gram., ďalej študoval na TF v r. 1708 vo Viedni, v r. 1709 – 1711 na TU, kde bol v 2. roč. bol pref. fil. a viedol Mariánsku kongregáciu, v 3. roč. pomocníkom správcu knižnice. V r. 1711 v Trnave bol vysvätený za kňaza a v r. 1712 v Leobene si vykonal tretiu probáciu. Potom pôsobil v r.

[59] *LL CG II.,* s. 1249, tvrdí, že prvý rok noviciátu absolvoval v Košiciach.
[60] Noviciát mal absolvovať v Budíne. *LL CG III.*, s. 1616.

1713 v Prešove ako učiteľ, kazateľ, špirituál, skúšajúci kandidátov, oper., spovedník. V r. 1714 sa vrátil do Trenčína. V r. 1715 odišiel do Banskej Bystrice, kde v r. 1715 zastával funkcie kazateľa, staral sa o väzňov, oper., poradcu. Ďalšie správy o ňom nie sú, nenachádza sa ani v zoznamoch zomrelých, pravdepodobne opustil rehoľu.
LNTr, s. 71, *LL CPA VI.*, s. 28, 82, 118, 196, 253, 306, 334, 415, 497, 545, 592, 629, 660, 705, 774, 778, *KKP,* . 150, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 24, 62, *LL CG III.*, s. 1616.

[5] – O. Pirchner, pozri *BERNÁT 2020,* s. 30 – 31.

[6] – J. K. Kaugg, *BERNÁT 2013*, s. 160 – 161.

[7] – A. Fabiáni, tamže, s. 89.

[8] – J. Sárvari, *BERNÁT 2020,* s. 49.

[9] – K. Tausch paralelne účinkoval tiež v Banskej Štiavnici, Jágri, Prievidzi a asi tiež v Skalici, takže nie vždy bol v Trenčíne.
DZURŇÁKOVÁ, Z. c. d., s. 89 – 99.

[10] – J. Diller po odchode z Trenčína pôsobil v r. 1717 v Trnave ako správca stolárskej dielne, v r. 1718 – 1719 v Klagenfurte ako správca stolárskej dielne, v r. 1720 v Ľubľane ako pomocník správcu truhlárskej dielne, v r. 1721 – 1722 v Budíne ako credentiarius, správca truhlárskej dielne, v r. 1723 v kolégiu vo Viedni ako zástupca vrátnika, v r. 1724 – 1725 v Budíne ako vrátnik, v r. 1726 v Rábe ako credentiarius, správca truhlárskej dielne, v r. 1727 v Trnave ako zástupca credentiaria, správca truhlárskej dielne. Ďalšie správy o ňom nemáme k dispozícii.
120b. A. 15., nefol. (20), *CPA Pro Anno M. DCC. XVII.,* s. 25, *M. DCC. XVIII.,* s. 5, *M. DCC. XIX.*, s. 5, *M. DCC. XX.,* s. 14, *M. DCC. XXI.,* s. 3, *M. DCC. XXII.,* s. 3, *M. DCC. XXIII.,* s. 30, *M. DCC. XXIV.,* s. 3, *M. DCC. XXV.,* s. 3, *M. DCC. XXVI.,* s. 12, *M. DCC. XXVII.,* s. 25.

[11] – J. Hueber, pozri *BERNÁT 2020,* s. 123 – 124.

[12] – M. Fischenaller, tamže, s. 120 – 121.

[13] – V. Kottlas (Kotrlas), *28. 9. 1695 Německý Brod (teraz Český Brod) – †5. 6. 1744 Žireč. Do SJ vstúpil 25. 2. 1713 v Žireči a hovoril dobre čes., lat., málo nem.. Po noviciáte[61] v r. 1715 – 1744 bol v Žireči kazateľom, katech., oper., poradcom, spovedníkom,[62] kde 2. 2. 1719 zložil slávnostné sľuby (Csp.) a je zapísaný v r. 1738 – 1744 ako chorý.
Vydal dielo *Vertit e latino in bohemicum libellum P. Francisci Molindes de Cultu quotidiano erga Jesum Crucifixum.*
LNTr, s. 79, LL *CPA VI.*, s. 739, 801, 848, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 54, *M. DCC. XVI.,* s. 37, *M. DCC. XVII.,* s. 37, 44, *M. DCC. XVIII.,* s. 37, 44, *M. DCC. XIX.,* s. 36, 43, *M. DCC. XX.,* s. 37, 44, *M. DCC. XXI.,* s. 37, 44, *M. DCC. XXII.*, s. 37, *M. DCC. XXIII.*, s. 37, *M. DCC. XXIV.*, s. 37, 44, *M. DCC. XXV.*, s. 37, 44, *M. DCC. XXVI.*, s. 37, *M. DCC. XXVII.*, s. 37, 44, *M. DCC. XXVIII.*, s. 38, *M. DCC. XXIX.*, s. 36, 44, *M. DCC. XXX.*, s. 36, 44, *M. DCC. XXXI.*, s. 36, *M. DCC. XXXII.*, s. 37, *M. DCC. XXXIII.*, s. 37, *M. DCC. XXXIV.*, s. 38, *M. DCC. XXXV.*, s. 37, 45, *M. DCC. XXXVI.*, s. 37, 45, *M. DCC. XXXVII.*, s. 36, 44, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 37, *M. DCC. XXXIX.*, s. 36, *M. DCC. XL.*, s. 36, *M. DCC. XLI.*, s. 37, *M. DCC. XLII.*, s. 36, *M. DCC. XLIII.*, s. 36, *M. DCC. XLIV.*, s. 37, *M. DCC. XLV.*, s. 46, *Stoeger,* s. 194, *Somm. 4,* s. 1204, *LL CG II.*, s. 780, *Fejér, Cock*, nestr. (166).

[14] – B. Zarubal, pozri *BERNÁT 2013,* s. 337 – 339.

[15] – G. Graff, tamže, s. 108 – 109.

[16] – G. Sipeki (Sipecki, Sipeghi, Sipeghy), *18. 12. 1697 Veľké Uherce – †7. 9. 1724 Trnava. V čase vstupu do SJ hovoril po lat., slov., nem. a priemerne maď. Po noviciáte[63] v r. 1715 v Leobene bol repetentom, v r. 1716 v Košiciach učil triedu prin., parv., v r. 1717 – 1719 študoval na FF TU, kde v počas štúdia bol bid., v r. 1720 – 1721 v Rábe učil triedu synt., parv., bol pomocníkom správcu seminára, od apríla 1721 do r. 1722 v Šoporni učil triedu rhet., bol kronikárom kolégia, viedol Mariánsku kongregáciu. Potom študoval na TF v r. 1723 vo Viedni, v r. 1724 na TU.
120b. A. 20., nefol. (137, 139a), *120b. A. 15.,* nefol. (16a, 17), *LNTr,* s. 79, *LL CPA VI.*, s. 808, 882, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.*, s. 21, *M. DCC. XVI.*, s. 4, *M. DCC. XVII.*, s. 25, *M. DCC. XVIII.*, s. 25, *M. DCC. XIX.*, s. 24, *M. DCC. XX.*, s. 12, *M. DCC. XXI.,* s. 12, *M. DCC. XXII.*, s. 20, *M. DCC. XXIII.,* s. 29, *M. DCC. XXIV.*, s. 25, *M. DCC. XXV.*, s. 44, *LL CG III.,* s. 1553.

[17] – J. Wilnovski (Wilznovski, Wilznovsky, Wilznovszki), *3. 4. 1691 Slavkov u Brna – †25. 9. 1727 Kluž.[64] V čase vstupu do SJ hovoril po lat., mor., nem. a slov. Po noviciáte[65] v r. 1715 učil v Banskej

[61] *LL CG II.*, s. 780, tvrdí, že noviciát absolvoval v Žirči.

[62] Nepodarilo nájsť zápis, kde a kedy si vykonal tretiu probáciu.

[63] Podľa L. Lukácsa noviciát absolvoval v roku 1714 v Trnave. *LL CG III.,* s. 1553.

[64] *Fejér 5,* uvádza miesto úmrtia Budín.

[65] Podľa L. Lukácsa absolvoval noviciát v roku 1714 vo Viedni. *LL CG III.,* s. 1865.

Bystrici triedu synt., gram., bol správcom chóru, v r. 1716 v Levoči učil triedu synt., gram., bol správcom chóru, v r. 1717 v Prešporku učil triedu synt., gram., bol exhortátorom, v r. 1718 v Banskej Bystrici učil triedu rhet., poet., viedol Mariánsku kongregáciu, bol kronikárom kolégia, v r. 1719 – 1720 v Štajerskom Hradci študoval na TF, v r. 1721 v Košiciach, kde bol v 3. roč. bid. teol. a v 4. roč. pref. fil. v šľachtickom konvikte. V r. 1723 v Banskej Bystrici si vykonal tretiu probáciu. Ďalej pôsobil v r. 1724 v Špánej Doline ako kazateľ, pomocník sup., oper., v r. 1725 vo Veľkom Varadíne ako kazateľ, exhortátor, katech., špirituál, kronikár rezidencie, oper., v r. 1726 – 1727 v Kluži ako prof. etiky, kazateľ, katech., dával body frátrom, oper., poradca.
Matrika narodených 1690 – 1706 r. k farský úrad Slavkov u Brna, f. 24,[66] *LNTr*, s. 79, *LL CPA VI.*, s. 739, s. 778, 822, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVII.,* s. 19, *M. DCC. XVIII.*, s. 17, *M. DCC. XIX.,* s. 10, *M. DCC. XX.*, s. 10, *M. DCC. XXI.,* s. 4, *M. DCC. XXII.*, s. 4, *M. DCC. XXIII.*, s. 17, *M. DCC. XXIV.,* s. 39, *M. DCC. XXV.,* s. 38, *M. DCC. XXVI.,* s. 6, *M. DCC. XXVII.,* s. 6, *M. DCC. XXVIII.,* s. 46.

18 – M. Stiffa (Stifa, Sziffa), *2. 10. 1674 Chynorany[67] – †11. 7. 1735 Skalica, slobodník.[68] Na jezuitskom gymnáziu v Trenčíne študoval v r. 1691 pma. – 1692 prin. 1694 synt. – 1695 poet., 1696 – 1697 rhet. Študoval na FF TU, v r. 1700 Ph Mag., v r. 1700 – 1702 na TF TU. V čase vstupu do SJ hovoril po slov. a lat. Po noviciáte[69] pôsobil v r. 1716 – 1718 v Banskej Štiavnici ako kazateľ, katech., oper., pomocník sup. v hosp. záležitostiach, v r. 1719 – 1724 v Trnave ako prok., kazateľ, staral sa o väzňov a chorých v špitáli, oper., viedol kongregáciu Krista v agónii, kde 2. 2. 1724 zložil slávnostné sľuby (Csp.). Ďalej účinkoval v r. 1725 v Spišskej Kapitule ako kazateľ, oper., viedol Mariánsku kongregáciu, spovedník, v r. 1726 v Satmári ako sup., v r. 1727 – 1728 v Spišskej Kapitule ako sup., správca školy, exhortátor, viedol kongregáciu sv. Anny, v r. 1729 – 1735 v Skalici ako hosp. rehoľného domu, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, kazateľ, exhortátor, oper., poradca, spovedník.
Matricula Scholasticae ... Trenchiniensis, f. 215, 221, 232, 237, 244, 254, *Annuarum societatis Jesu Szakolcensis*, f. 82, 86, 88, 90, 94, 96, *LNTr,* s. 79 – 80, *LL CPA VI.*, s. 739, 785, 848, 897, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 33, *M. DCC. XVI.,* s. 37, *M. DCC. XVII.,* s. 37, *M. DCC. XVIII.,* s. 37, *M. DCC. XIX.,* s. 24, *M. DCC. XX.*, s. 24, *M. DCC. XXI.*, s. 24, *M. DCC. XXIII.,* s. 24, *M. DCC. XXIV.,* s. 24, *M. DCC. XXV.,* s. 36, *M. DCC. XXVI.,* s. 38, *M. DCC. XXVII.,* s. 37, *M. DCC. XXVIII.,* s. 37, *M. DCC. XXIX.,* s. 20, 43, *M. DCC. XXX.,* s. 20, 43, *M. DCC. XXXI.,* s. 20, 43, *M. DCC. XXXII.,* s. 21, 43, *M. DCC. XXXIII.,* s. 21, *M. DCC. XXXIV.,* s. 22, *M. DCC. XXXV.,* s. 21, *M. DCC. XXXVII.,* s. 46, *ZsA,* s. 284, *BKV,* s. 226, *KKP,* s. 144, *LL CG III.,* s. 1610, *BERNÁT 2018,* s. 317.

19 – G. Joob (Iob, Iób, Jób), *8. 3. 1696[70] Žilina – †1. 10. 1759 Žilina. V čase vstupu do SJ hovoril po slov., maď. a lat. Po noviciáte v r. 1716 v Trnave učil triedu parv., v r. 1717 – 1719 v Štajerskom Hradci študoval na FF, v r. 1720 učil v Ostrihome triedu synt., gram., v r. 1721 v Banskej Bystrici učil triedu rhet., kde tiež viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1722 – 1725 študoval v Štajerskom Hradci na TF a v r. 1726 si v Banskej Bystrici konal tretiu probáciu. V r. 1727 – 1728 v Trnave učil triedu rhet., prednášal etiku, bol katech., zástupcom hosp. kolégia, viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1729 bol v Levoči kazateľom, exhortátorom, oper., poradcom, spovedníkom, v r. 1730 – 1735 v Kláštore p. Z. misionárom, kde 2. 2. 1731 zložil posledné sľuby (Pr 4 v). V r. 1733 až 1736 pracovala skupina jezuitských misionárov pod jeho vedením v misii v Lednici ako misionári pre Púchovskú dolinu. Povolal ich tam nitriansky sídelný biskup L. Á. Erdődy de Monyorokerék. Misijnú prácu začali v r. 1733 v Lúkach p. M. Potom ich pozvali aj do susedných obcí, do Lysej p. M. a do Lazov p. M. V tomto r. konvertovalo 1941 veriacich. Ďalej účinkoval v r. 1736 – 1745 v Lipt. sv. Mikuláši ako misionár, sup., správca školy, oper., od 18. 5. 1746 – 1748 v Skalici ako rekt., prok., riaditeľ juniorátu, oper., v r. 1748 – 1753 v Rožňave ako sup., farár, správca školy, riaditeľ triviálnej školy, staral sa o chorých v špitáli, oper., v r. 1754 – 1759 v Žiline ako špirituál, monitor, exercitátor, oper., poradca.
Napísal divadelnú hru *Fides in regem et patriam...* (Tyrnaviae 1728).

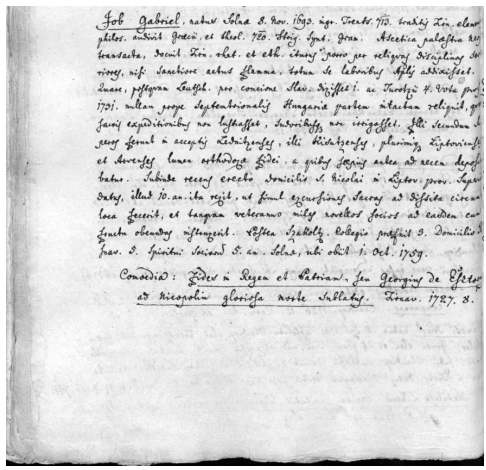
66 [Online] [citované 7. júna 2019]. Matrika je dostupná na internete <http://actapublica.eu/matriky/brno/ prohlizec/1945/?strana=1>.

67 V rokoch 1691 – 1692 a 1694 je miesto bydliska uvedené „Biskupicensis", t. j. Trenčianske Biskupice. *Matricula Scholasticae ... Trenchiniensis,* f. 215, 221, 232.

68 V matrike jezuitského gym. je najskôr uvádzaný ako ignobilis (plebeius) a až od r. 1695 ako „libertinus". Tamže.

69 Podľa L. Lukácsa prvý rok noviciátu absolvoval v Bzovíku. *LL CG III.*, s. 1610.

70 Naproti tomu dátum narodenia 9. 11. 1693 píše *LL CG II.*, s. 661.

Obr. č. 7: *Heslo G. Joob v spise Biographiae viroroum Societatis Jesu Per Michaelem Paintner. Pnh 118. C. 35., f. 358.*

Nomenclator gymnasiographus ... Tyrnaviae, f. 78, *Annuae collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu. Anno 1711 – 1765*, f. 42. *Pnh 118. C. 35.,* f. 358, *Annuarum societatis Jesu Szakolcensis*, f. 119, 122, 123, *Matrika zomrelých 1750 – 1776,* r. kat. r. farský úrad Žilina, f. 487,[71] *LNTr*, s. 80, LL CPA *VI.*, s. 739, 785, 833, 865, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 33, *M. DCC. XVI.,* s. 23, *M. DCC. XVII.,* s. 11, *M. DCC. XVIII.,* s. 11, *M. DCC. XIX.,* s. 10, *M. DCC. XX.*, s. 37, *M. DCC. XXI.*, s. 17, *M. DCC. XXII.*, s. 11, *M. DCC. XXIII.*, s. 10, *M. DCC. XXIV.*, s. 10, *M. DCC. XXV.*, s. 9, 41, *M. DCC. XXVI.*, s. 17, *M. DCC. XXVII.*, s. 24, *M. DCC. XXVIII.*, s. 24, *M. DCC. XXIX.*, s. 14, 42, *M. DCC. XXX.*, s. 37, *M. DCC. XXXI.*, s. 38, *M. DCC. XXXII.*, s. 40, *M. DCC. XXXIII.*, s. 40, *M. DCC. XXXIV.*, s. 41, *M. DCC. XXXV.*, s. 41, *M. DCC. XXXVI.*, s. 40, *M. DCC. XXXVII.*, s. 41, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 41, *M. DCC. XXXIX.*, s. 40, *M. DCC. XL.*, s. 40, *M. DCC. XLI.*, s. 40, *M. DCC. XLII.*, s. 39, *M. DCC. XLIII.*, s. 40, *M. DCC. XLIV.*, s. 41, *M. DCC. XLV.*, s. 41, *M. DCC. XLVI.*, s. 22, *M. DCC. XLVII.*, s. 22, *M. DCC. XLVIII.*, s. 23, *M. DCC. XLIX.*, s. 40, *DCC. L.*, s. 41, *M. DCC. LI.,* s. 43, *M. DCC. LII.,* s. 43, *M. DCC. LIII.,* s. 42, *M. DCC. LIV.,* s. 44, *M. DCC. LV.,* s. 44, *M. DCC. LVI.,* s. 42, 53, *M. DCC. LVII.,* s. 44, 53, *M. DCC. LVIII.,* s. 45, 54, *M. DCC. LIX.*, s. 45, 55, *M. DCC. LX.*, s. 55, *Guilhermy I/2,* s. 258, ZELLINGER, A. *Pantheon Tyrnaviense*, s. 82, *LL CG II.*, s. 661 – 662, *Fejér, Cock*, nestr. (156).

20 – J. Sauerwein (Saurwein, Saverwein), *26. 3. 1696 Kremnica – †26. 9. 1742 Baia Mare. Do SJ vstúpil 21. 10. 1713 v Banskej Bystrici[72] a hovoril po nem., lat., čiastočne slov. Po noviciáte[73] študoval v r. 1716 – 1718 vo Viedni na FF, v r. 1719 – 1720 v Banskej Bystrici učil triedu synt., gram., prin., parv., v r. 1721 v Budíne učil triedu rhet., v r. 1722 – 1725 študoval na TF TU, kde v 1. roč. bol katech. a v 4. roč. pref. fil. a teol. v seminári, v r. 1724 v Trnave bol vysvätený za kňaza, v r. 1726 si v Banskej Bystrici vykonal tretiu probáciu. Potom pôsobil v r. 1727 – 1729 v Prešove ako kazateľ, oper., poradca, spovedník, v r. 1730 v Banskej Bystrici ako kazateľ, exhortátor, katech., špirituál, dával body frátrom, staral sa o väzňov a chorých v špitáli, oper., viedol Mariánsku kongregáciu, spovedník, v r. 1731 v Šoproni ako kazateľ, katech., exhortátor, špirituál, kronikár kolégia, dával body frátrom, kde 2. 2. 1731 zložil slávnostné sľuby (Csp). Ďalej účinkoval v r. 1732 v Leopoldove ako sup., farár, kazateľ, oper., v r. 1733 – 1735 v Stoličnom Belehrade ako sup., farár, kazateľ, správca školy, viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, v r. 1736 v Rábe ako kazateľ, dozeral na čítanie a dišputácie

71 [Online] [citované 19. septembra 2020]. Matrika je dostupná na internete <https://www.familysearch. org/ark:/ 61903/3:1:33S7-9RQV-9ZFV?i=106&wc=9P3G-MNL%3A107654301%2C114337401%2C130801202%2C16 3605602&cc=1554443>.

72 Podľa L. Lukácsa vstúpil do SJ v Trenčíne. *LL CG III.*, s. 1438.

73 Prvý rok noviciátu mal absolvovať v Banskej Bystrici. Tamže.

pri spoločnom stolovaní, oper., poradca, spovedník, v r. 1737 v Šoproni ako hosp. kolégia, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, v r. 1738 – 1739 v Košiciach ako hosp. rehoľného domu, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, katech., dával body frátrom, v r. 1740 v Užhorode ako kazateľ, špirituál, monitor, skúšajúci kandidátov, dával body frátrom, oper., poradca, spovedník a v r. 1741 – 1742 v Baia Mare ako kazateľ, dával body frátrom, oper.

Matrika narodených 1674 – 1721 r. kat. farský úrad Kremnica, f. 136,[74] *120b. A. 15.,* nefol. (25), *Annuae collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu. Anno 1711 – 1765*, f. 101a, 106, 109, 119a, *LL CPA VI.,*, s. 739, 785, 839, 888, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 33, *M. DCC. XVI.,* s. 28, *M. DCC. XVII.,* s. 29, *M. DCC. XVIII.,* s. 29, *M. DCC. XIX.*, s. 17, *M. DCC. XX.*, s. 17, *M. DCC. XXI.,* s. 2, *M. DCC. XXII.*, s. 25, *M. DCC. XXIII.*, s. 25, *M. DCC. XXIV.,* s. 25, 41, *M. DCC. XXV.,* s. 24, *M. DCC. XXVI.,* s. 17, *M. DCC. XXVII.,* s. 35, *M. DCC. XXVIII.,* s. 35, *M. DCC. XXIX.,* s. 34, 44, *M. DCC. XXX.,* s. 16, *M. DCC. XXXI.,* s. 19, 43, *M. DCC. XXXII.,* s. 39, *M. DCC. XXXIII.,* s. 38, *M. DCC. XXXIV.,* s. 39, *M. DCC. XXXV.,* s. 39, *M. DCC. XXXVI.*, s. 12, 43, *M. DCC. XXXVII.*, s. 20, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 3, *M. DCC. XXXIX.*, s. 4, *M. DCC. XL.*, s. 32, 43, *M. DCC. XLI.*, s. 35, *M. DCC. XLII.*, s. 34, *M. DCC. XLIII.*, s. 45, *LL CG III.*, s. 1438, *Fejér, Cock*, nestr. (274).

21 – Ž. Meltz (Melczel, Melczl, Meltczl), *18. 1. 1696 Levoča – †5. 12. 1749 Alba Iulia. V čase vstupu do SJ hovoril po nem., lat. a priemerne slov. Po noviciáte[75] v r. 1716 v Banskej Bystrici učil triedu prin., parv., v r. 1717 – 1719 vo Viedni študoval na FF, kde v 3. roč. bol bid., v r. 1720 – 1721 v Päťkostolí učil triedu rhet., poet., synt., gram., bol katech., kronikárom kolégia, viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1722 – 1725 študoval na TF TU, v r. 1726 v Banskej Bystrici si vykonal tretiu probáciu a v r. 1727 – 1728 tam bol kazateľom, exhortátorom, katech., dával body frátrom, oper., viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, spovedníkom. Potom účinkoval v r. 1729 vo Veľkom Varadíne ako misionár, v r. 1730 v Jágri ako kazateľ, exhortátor, oper., viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, poradca, v r. 1731 v Banskej Bystrici ako kazateľ, exhortátor, katech., špirituál, riaditeľ triviálnej školy, staral sa o väzňov a chorých v špitáli, dával body frátrom, oper., viedol Mariánsku kongregáciu, spovedník, kde 2. 2. 1731 zložil posledné sľuby (Pr 4 v). Ďalej účinkoval v r. 1732 – 1736 v Prešove ako sup., farár, kazateľ, exhortátor, riaditeľ triviálnej školy, kronikár rezidencie, dozeral na čítanie a dišputácie pri spoločnom stolovaní, staral sa o chorých v špitáli, oper., spovedník, v r. 1737 v Osijeku ako kazateľ, oper., správca školy, v r. 1738 – 1742 v Stoličnom Belehrade ako sup., farár, kazateľ, exhortátor, správca školy, oper., v r. 1743 – 1744 v Prešove ako sup., farár, v r. 1745 – 1749 v Alba Iulii ako sup., farár, správca seminára, správca školy, oper.

LNTr, s. 80, *LL CPA VI.*, 785, 824, 888, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 34, *M. DCC. XVI.,* s. 16, *M. DCC. XVII.,* s. 30, *M. DCC. XVIII.,* s. 29, *M. DCC. XIX.,* s. 29, *M. DCC. XX.,* s. 36, *M. DCC. XXI.,* s. 36, *M. DCC. XXII.,* s. 25, *M. DCC. XXIII.,* s. 25, *M. DCC. XXIV.,* s. 25, *M. DCC. XXV.,* s. 24, *M. DCC. XXVI.,* s. 17, *M. DCC. XXVII.,* s. 17, *M. DCC. XXVIII.,* s. 17, *M. DCC. XXIX.*, s. 37, *M. DCC. XXX.,* s. 32, 44, *M. DCC. XXXI.,* s. 16, *M. DCC. XXXII.,* s. 35, *M. DCC. XXXIII.,* s. 35, *M. DCC. XXXIV.,* s. 35, *M. DCC. XXXV.,* s. 35, *M. DCC. XXXVI.,* s. 35, *M. DCC. XXXVII.,* s. 39, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 39, *M. DCC. XXXIX.*, s. 39, *M. DCC. XL.*, s. 38, *M. DCC. XLI.*, s. 38, *M. DCC. XLII.,* s. 38, *M. DCC. XLIII.,* s. 34, *M. DCC. XLIV.,* s. 35, *M. DCC. XLV.,* s. 34, 44, *M. DCC. XLVI.*, s. 34, *M. DCC. LI.*, s. 50, *KKP,* s. 174, *LL CG II.*, s. 994 – 995, *Fejér, Cock*, nestr. (202).

22 – Š. Fürösi*14. 8. 1696 Banská Bystrica – †18. 2. 1720 Kluž, do SJ vstúpil 21. 10. 1713.[76] Po noviciáte[77] študoval v r. 1716 – 1718 v Košiciach na FF, kde v poslednom r. bol bid., v r. 1719 – 1720 učil v Alba Iulii triedu synt., gram.

LL CPA VI., s. 739, 785, 808, 856, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 34, *M. DCC. XVI.,* s. 4, *M. DCC. XVII.,* s. 4, *M. DCC. XVIII.*, s. 4, *M. DCC. XIX.*, s. 33, *M. DCC. XX.*, s. 34, *M. DCC. XXI.*, s. 41, *Fejér 2,* s. 163, *LL CG I.,* s. 381.

23 – M. Zacharias,[78] *30. 11. 1694 Prešov – †25. 2. 1760 Rožňava. V čase vstupu do SJ hovoril dobre po maď., slov. a lat. Po noviciáte[79] v r. 1716 učil v Rožňave, v r. 1717 – 1719 v Košiciach študoval

---

74 [Online] [citované 4. apríla 2019] Matrika je dostupná na internete <https://www. familysearch. org/ark: /61903/3:1:33S7-9TMH-RYZ?i=77&wc=9P3B-FM7%3A107654301%2C117240901%2C 117240902%2C1359 06501&cc=1554443>.

75 *LL CG II.*, s. 994, tvrdí, že prvý rok noviciátu absolvoval v Levoči.

76 *LL CG I.,* s. 381 uvádza, že do SJ vstúpil 22. 10. 1714.

77 Tamže, píše, že prvý rok noviciátu absolvoval v Gyöngyösi.

78 Je to odlišná osoba o P. M. Zachariáša (*1737 – ?).

79 *LL CG III.*, s. 1880 uvádza, že prvý rok noviciátu absolvoval v Gyöngyösi.

na FF, kde v 1. až 3. roč. bol bid., v r. 1720 v Žiline učil,[80] v r. 1721 – 1724 študoval v Košiciach na TF, kde bol v 1. roč. pomocníkom prézesa Mariánskej kongregácie, v 2. roč. katech., v 3. roč. bid., v r. 1723 v Košiciach bol vysvätený za kňaza a v r. 1725 v Banskej Bystrici si vykonal tretiu probáciu. Potom pôsobil v r. 1726 – 1727 v Banskej Bystrici ako kazateľ, katech., staral sa o väzňov a chorých v špitáli, oper., kde 2. 2. 1726 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1728 v Temešvári ako kazateľ, oper., spovedník, v r. 1729 – 1730 v Kláštore p. Z. ako kazateľ, kronikár rezidencie, viedol Mariánsku kongregáciu, spovedník, v r. 1731 u sv. Martina v Prešporku ako kazateľ, oper., spovedník. Do Trenčína sa vrátil v r. 1732.

LNTr, s. 80, *LL CPA VI.*, s. 739, 785, 848, 856, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 33, *M. DCC. XVI.,* s. 35, *M. DCC. XVII.,* s. 4, *M. DCC. XVIII.*, s. 4, *M. DCC. XIX.*, s. 4, *M. DCC. XX.*, s. 37, *M. DCC. XXI.*, s. 4, *M. DCC. XXII.,* s. 4, *M. DCC. XXIII.,* s. 4, *M. DCC. XXIV.*, s. 4, 40, *M. DCC. XXV.*, s. 17, *M. DCC. XXVI.*, s. 17, *M. DCC. XXVII.*, s. 17, *M. DCC. XXVIII.*, s. 40, *M. DCC. XXIX.,* s. 37, *M. DCC. XXX.,* s. 37, *M. DCC. XXXI.,* s. 19, *M. DCC. LXI.,* s. 54, *LL CG III.*, s. 1880 – 1881.

24 – L. Kelecséni (Kelecseny, Kelecsény, Keleczeni), *31. 7. 1696[81] „Lotzensis“[82] – †30. 5. 1722 Viedeň. Študoval na jezuitskom gym. v Trnave v r. 1705 decl., 1706 – 1707 parv., 1708 prin. – 1709 gram., 1710 – 1711 synt., 1712 poet. – 1713 triedu rhet. V čase vstupu do SJ hovoril dobre po maď., slov. a lat. Po noviciáte v r. 1716 v Leobene bol repetentom, potom študoval na FF v r. 1717 vo Viedni a v r. 1718 – 1719 na TU, v r. 1720 v Trnave učil triedu prin., v r. 1721 v Rábe učil triedu gram., bol visit. meditationis, režíroval divadelné predstavenia, v r. 1722 vo Viedni študoval na TF.

Nomenclator gymnasiographus … Tyrnaviae, f. 44, 48, 51, 53a, 56, 58, 61, 63, 65a, *Annuae collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu. Anno 1711 – 1765,* f. 85a, *120b. A. 20.,* nefol. (139a), *120b. A. 15.,* nefol. (17), *LNTr*, s. 80, *LL CPA VI.*, s. 785, 821, 888, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 36, *M. DCC. XVI.,* s. 14, *M. DCC. XVII.*, s. 30, *M. DCC. XVIII.,* s. 25, *M. DCC. XIX.,* s. 24, *M. DCC. XX.,* s. 24, *M. DCC. XXI.,* s. 12, *M. DCC. XXII.,* s. 29, *M. DCC. XXIII.,* s. 44, *LL CG II.*, s. 701, *Fejér 3*, s. 53.

25 – J. Köszegy, o ňom pozri *BERNÁT 2013,* s. 174 – 175.

26 – F. Händlein (Handlein, Handlin, Hanslein), *1. 4. 1696 Csurgónamygmarton „Nagymartoniensis“ – †11. 3. 1748 Prešov. V čase vstupu do SJ hovoril po nem., lat., maď. priemerne. Po noviciáte[83] v r. 1716 v Budíne učil triedu prin., parv., v r. 1717 – 1719 vo Viedni študoval na FF, v r. 1720 – 1722 v Prešporku učil triedu synt., prin., bol exhortátorom, v r. 1723 – 1726 študoval na TF TU, kde bol v 1. roč. pomocníkom prézesa Mariánskej kongregácie, v 4. roč. katech., v r. 1725 v Trnave bol vysvätený za kňaza a v r. 1727 v Judenburgu si vykonal tretiu probáciu. Potom pôsobil v r. 1728 v Belehrade ako učiteľ triedy prin., parv., katech., oper., kronikár misie, v r. 1729 – 1730 v Osijeku ako kazateľ, katech., oper., poradca, spovedník, v r. 1731 – 1734 v Trnave ako kazateľ, exhortátor, špirituál, dával body frátrom, oper., oper., viedol Mariánsku kongregáciu, spovedník, kde 2. 2. 1731 zložil posledné sľuby (Pr 4 v). Ďalej účinkoval v r. 1735 v Leopoldove ako sup., farár, kazateľ, oper., v r. 1736 – 1737 v Banskej Štiavnici ako kazateľ, oper., poradca, spovedník, v r. 1738 – 1741 v Osijeku ako sup., farár, kazateľ, oper., v r. 1742 v Petrovaradíne ako kazateľ, oper., poradca, spovedník, v r. 1743 v Štajerskom Hradci ako kazateľ, dával body frátrom, oper., v r. 1744 v Komárne ako misionár, exhortátor, viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, v r. 1745 v Budíne ako hosp. rehoľného domu, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, kronikár kolégia, spovedník, v r. 1746 v Košiciach ako hosp. rehoľného domu, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, knihovník, správca knižnice, spovedník a v r. 1747 – 1748 v Prešove ako kazateľ, exhortátor, špirituál, oper., poradca.

Annuae collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu. Anno 1711 – 1765, f. 106, 109, 119a, 126a, 190, 197, *205 Annuae provinciae Austriae Societate Iesu ... 1748,* f. 76 – 76a, *[P]nh 119 C 2*, *LNTr,* s. 80, *LL CPA VI.,* s. 739, 785, 807, 888, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 33, *M. DCC. XVI.,* s. 2, *M. DCC. XVII.,* s. 29, *M. DCC. XVIII.*, s. 29, *M. DCC. XIX.*, s. 29, *M. DCC. XX.*, s. 19, *M. DCC. XXI.*, s. 19, *M. DCC. XXII.*, s. 19, *M. DCC. XXIII.*, s. 25, *M. DCC. XXIV.*, s. 25, *M. DCC. XXV.*, s. 24, *M. DCC. XXVI.*, s. 24, 41, *M. DCC. XXVII.*, s. 13, *M. DCC. XXVIII.*, s. 40, *M. DCC. XXIX.*, s. 38, *M. DCC. XXX.*, s. 39, 44, *M. DCC. XXXI.*, s. 23, *M. DCC. XXXII.*, s. 24, *M. DCC. XXXIII.*, s. 24, *M. DCC. XXXIV.*, s. 24, *M. DCC. XXXV.*, s. 40, *M. DCC. XXXVI.*, s. 37, *M. DCC. XXXVII.*, s. 36, 44, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 40, *M. DCC. XXXIX.*, s. 39, *M. DCC. XL.*, s. 39, *M. DCC. XLI.*, s. 39, 43, *M. DCC. XLII.*, s. 38, 43, *M. DCC. XLIII.*, s. 10, *M. DCC. XLIV.*, s. 35, *M. DCC. XLV.*, s. 3, *M. DCC. XLVI.*, s. 4, *M. DCC. XLVII.*, s. 36, 47, *M. DCC. XLVIII.*, s. 38, 48, *M. DCC. XLIX.,* s. 50, *LL CG I.*, s. 506, *Fejér, Cock*, nestr. (139).

---

80 Podľa L. Lukácsa ešte študoval v Košiciach. Tamže.

81 Narodiť sa mal v auguste 1696. *LNTr,* s. 80.

82 „Lotschensis“ prepisuje LL CG *II.*, s. 701.

83 *LL CG I.*, s. 506, píše, že prvý rok noviciátu absolvoval v Šoproni.

27 – J. Wilki (Wilcki, Wilki), *14. 9. 1696 Šoproň – †10. 4. 1730 Petrovaradín. V čase vstupu do SJ hovoril nem., maď. a lat. Po noviciáte[84] v r. 1716 – 1718 v Trnave študoval na FF, v r. 1719 v Šoproni učil triedu prin., parv., v r. 1720 v Prešporku učil triedu gram., v r. 1721 v Trnave učil triedu synt. V r. 1722 – 1725 študoval v Košiciach na TF, kde bol v 1 roč. bid. hebr., v 3. a 4. roč. katech., v 4. roč. tiež pref. fil. v konvikte a v r. 1726 v Banskej Bystrici si vykonal tretiu probáciu. V r. 1727 v Kőszegu učil triedu rhet., poet., bol exhortátorom, viedol Mariánsku kongregáciu, kde 2. 2. 1727 zložil slávnostné sľuby (Csp.), v r. 1728 – 1730 v Petrovaradíne bol kazateľom, katech., oper., viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, spovedníkom.
Nomenclator gymnasiographus … Tyrnaviae, f. 100, *Annuae collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu. Anno 1711 – 1765*, f. 42, 95a, *187 Annuae provinciae Austriae Societate Iesu ... 1730,* f. 147 – 148, *LNTr*, s. 80, *LL CPA VI.*, s. 739, 785, 833, 882, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 23, *M. DCC. XVI.,* s. 23, *M. DCC. XVII.,* s. 23, *M. DCC. XVIII.,* s. 24, *M. DCC. XIX.,* s. 20, *M. DCC. XX.*, s. 19, *M. DCC. XXI.*, s. 24, *M. DCC. XXII.*, s. 4, *M. DCC. XXIII.*, s. 4, *M. DCC. XXIV.,* s. 4, *M. DCC. XXV.,* s. 4, *M. DCC. XXVI.,* s. 17, *M. DCC. XXVII.,* s. 8, *M. DCC. XXVIII.,* s. 40, *M. DCC. XXIX.,* s. 39, *M. DCC. XXX.,* s. 39, *M. DCC. XXXI.,* s. 45, *LL CG III.*, s. 1847, *Fejér 5*, s. 323.

28 – J. Imrikovič, pozri *BERNÁT 2013,* s. 138 – 140.

29 – F. Limp (Limb, Limpp), *3. 10 1696 Mosonmagyaróvár (Rábsko-mošonsko-šopronská župa, Maď.) – †1769 Puerto de Santa Maria (Andalúzia),[85] šľachtic. Študoval na jezuitskom gym. v Rábe 1705 parv. – 1709 gram., na jezuitskom gym. v Trnave v r. 1712 poet. – 1713 triedu rhet. V čase vstupu do SJ hovoril po maď., nem., lat. a málo slov. Po noviciáte[86] v r. 1716 učil v Rábe triedu prin., parv., bol visit. meditationis, správcom špitálu, staral sa o chudobných študentov, režíroval divadelné predstavenia, v r. 1717 – 1719 vo Viedni študoval na FF, v r. 1720 v Kőszegu učil triedu synt., gram., bol exhortátorom, v r. 1721 v Košiciach učil triedu gram., 1722 Ph Mag., v r. 1722 v Rábe učil triedu poet., bol exhortátorom. Potom študoval na TF v r. 1723 na TU, v r. 1724 – 1726 vo Viedni, 15. 5. 1725 Th Bacc. Od r. 1726 zvyšok života strávil na misiách v Paraguaji až do deportácie v Španielsku. 29. 4. 1733 v Paraguaji zložil posledné sľuby (Pr 4 v).
Nomenclator gymnasiographus … Tyrnaviae, f. 62a, 65, *120b. A. 20.,* nefol. (131, 142), *120b. A. 15.,* nefol. (14, 18), *Annuae collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu. Anno 1711 – 1765*, f. 106, *FKK 1,* s. 770 – 771, *LNTr*, s. 80, *LL CPA VI.*, s. 739, 785, 818, 888, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVIII.*, s. 29, *M. DCC. XIX.*, s. 29, *M. DCC. XX.*, s. 8, *M. DCC. XXI.*, s. 4, *M. DCC. XXII.*, s. 12, *M. DCC. XXIII.*, s. 25, *M. DCC. XXIV.*, s. 29, *M. DCC. XXV.*, s. 29, *M. DCC. XXVI.*, s. 29, 41, *M. DCC. XXVII.*, s. 42, *M. DCC. XXVIII.*, s. 42, *M. DCC. XXIX.*, s. 40, *M. DCC. XXX.*, s. 40, *M. DCC. XXXI.*, s. 40, *M. DCC. XXXII.*, s. 40, *M. DCC. XXXIII.*, s. 41, *M. DCC. XXXIV.*, s. 42, *M. DCC. XXXV.*, s. 42, *M. DCC. XXXVI.*, s. 42, *M. DCC. XXXVII.*, s. 42, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 42, *M. DCC. XXXIX.*, s. 41, *M. DCC. XL.*, s. 41, *M. DCC. XLI.*, s. 41, *M. DCC. XLII.*, s. 40, *M. DCC. XLIII.*, s. 41, *M. DCC. XLIV.*, s. 42, *M. DCC. XLV.*, s. 42, *M. DCC. XLVI.*, s. 42, *M. DCC. XLVII.*, s. 44, *M. DCC. XLVIII.*, s. 45, *M. DCC. XLIX.*, s. 46, *M. DCC. L.*, s. 47, *M. DCC. LI.*, s. 47, *M. DCC. LII.*, s. 49, *M. DCC. LIII.*, s. 49, *M. DCC. LIV.*, s. 49, *M. DCC. LV.*, s. 49, *M. DCC. LVI.*, s. 50, *M. DCC. LVII.*, s. 50, *M. DCC. LVIII.*, s. 51, *M. DCC. LIX.*, s. 51, *M. DCC. LX.*, s. 51, *M. DCC. LXI.*, s. 51, *M. DCC. LXII.*, s. 51, *M. DCC. LXIII.*, s. 51, *M. DCC. LXIV.*, s. 51, *M. DCC. LXV.*, s. 52, *M. DCC. LXVI.*, s. 49, *M. DCC. LXVII.*, s. 50, *M. DCC. LXVIII.*, s. 50, *KKP*, s. 177, *LL CG II.*, s. 885.

30 – L. Podhorány (Podhorani, Podhoráni),[87] *6. 1. 1694 Gömbösfalva (dnes Szomolya, Boršodsko-abovsko-zemplínska župa, Maď.) – †21. 7. 1728 Jáger. V čase vstupu do SJ hovoril po slov. a lat. Po noviciáte v r. 1716 – 1718 v Trnave študoval na FF, bol tiež bid., v r. 1719 v Prešove učil triedu synt., gram., v r. 1720 v Komárne učil triedu synt., gram., v r. 1721 v Trnave študoval na TF, súčasne bol pref. humanistov v seminári sv. Vojtecha, kde v r. 1723 bol vysvätený za kňaza, v r. 1725 v Banskej Bystrici si vykonal tretiu probáciu. V r. 1726 v Gyöngyösi učil triedu rhet., poet., bol exhortátorom, kronikár rezidencie, viedol Mariánsku kongregáciu a spovedníkom. V r. 1727 sa vrátil do Trenčína.
Annuae collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu. Anno 1711 – 1765, f. 42, 95a, 101a, 105a, 109, *185 Annuae provinciae Austriae Societate Iesu ... 1728,* f. 174 – 174a, *LNTr,* s. 81, *LL CPA VI.,* s. 739, 785, 833, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 33, *M. DCC. XVI.,* s. 23, *M. DCC. XVII.,* s. 25, *M. DCC. XVIII.,* s. 24, *M. DCC. XIX.,* s. 34, *M. DCC. XX.,* s. 34, *M. DCC. XXI.,* s. 24, *M. DCC. XXII.,* s. 25, *M. DCC. XXIII.,* s. 25, *M. DCC. XXIV.,* s. 24, 41, *M. DCC. XXV.,* s. 17, *M. DCC. XXVI.,* s. 25, *M. DCC.*

---

84 *LL CG III.*, s. 1847 tvrdí, že prvý rok noviciátu absolvoval v Šoproni.

85 Naproti tomu *Fejér, Cock*, nestr., uvádza dátum úmrtia 1. 1. 1769 a miesto úmrtia Paraguaj.

86 V r. 1714 mal absolvovať noviciát v Trnave. *LL CG II.*, s. 885.

87 Je to odlišná osoba od P. L. Podhoranyho (*1660 – †1710).

XXIX., s. 44, SZENTPÉTERY, I. *c. d.*, s. 108, *LL CG II.,* s. 1249.
[31] – J. Pangali, pozri *BERNÁT 2020,* s. 128 – 129.
[33] – Š. Koszogovich, tamže, s. 127 – 129.
[33] – S. Pauman, tamže, s. 128 – 129.
[34] – Biografie pozri tamže, s. 129 – 131.

1715[1]
R. P. Andreas Horvath, rect[or] & mag[iter] novit[iorum, exhort[ator] dom[us], gub[ernat] a 3. ianuar[ii] 1713
P. Wolfgangus Rauner, min[ister], soc[ius] mag[istri] nov[itiorum], praef[ectus] eccl[esiae] & san[itatis], exam[inator] cand[idatorum], facit confer[entias] f[ratribus][2]
P. Andreas Domanszki, conc[ionator] dom[inicalis] & oper[arius] slavon[icus], praef[ectus] spir[itus], mon[itor], exh[ortator] quadr[agesimalis], cons[ultor] & exh[ortator] dom[us][3]
P. Fran[ciscus] Wilhelm, reg[ens] convic[tus], conc[ionator] & oper[arius] ger[manicus], exh[ortator] dom[esticus], dec[isor] cas[uum], cons[ultor] 3.
P. Iacobus Liptai, con[ianotor] fest[ivus] & oper[arius] slav[onicus], praes[es] cong[regationis] Ag[oniae], exh[ortator] dom[us], praef[ectus] schol[arum], catech[ista], habet cur[am] carc[erum], cons[ultor] 2.
P. Mich[ael] Borza, proc[urator], cons[ultor] 3. [!]
P. Ignatius Koller, rhet[or], poet[a], pres[es] cong[regationis] stud[iosorum], hist[oricus] dom[us] & conf[essarius], dat puncta f[ratribus][4]
M. Iosephus Früwirth, synt[axista], gram[matista], socius reg[entis] conv[ictus][5]
[Magister] saecularis princ[ipista], parv[ista]

[Coadiutores]
Andreas Herbst, ian[itor][6]
Andreas Mayr, coc[us][7]
Christophorus Tausch, habet curam temp[li] excolendi[8]
Franciscus Penz, infirm[arius], cred[entiarius]
Georgius Sympko, soc[ius] proc[uratoris][9]
Ignatius Eglmayr, praef[ectus] lan[eae] & lin[eae] sup[ellectilis], sacrist[anus]
Ioannes Gludovach, apoth[ecarius]
Matthias Sigl, empt[or], disp[ensator][10]
Michael Harpauer, cellar[ius]

Novitii scholastici 2. anni
P. Martinus Stiffa
Carolus Prinz[12]
Fridericus Handlein
Georg[ius] Feher[13]
Georg[ius] Pogranyi[14]
Iosephus Sauerwein
P. Georg[ius] Szuhai[11]
Franc[iscus] Limp
Gabriel Ioob
Georgius Imbrikovich
Ioan[nes] Köszegi
Iosephus Wilky

Ladislaus Kellecheni
Nicolaus Zacharias
Sigismundus Melczel
Ladislaus Podhorani
Paulus Kovacz[15]
Stephanus Fürösi

Novitii scholastici 1. anni

P. Martinus Seres[16]
Gabriel Lemhenyi[18]
Ioannes Berseviczi[20]
Ioannes Leeb[22]
Ioannes Piroldt[24]
Ladislaus Pecsi[26]
Sigismundus Erdelyi[28]
Benedictus Mayrl[17]
Georgius Arvai[19]
Ioannes Delpini[21]
Ioannes Piber[23]
Iosephus Grueber[25]
Leopoldus Grueber[27]
Stephanus Szabo[29]

[Novitii] coadiutores 2. anni

Antonius Neuroni
Georgius Reitmayr
Matthias Hoffer
Paulus Tormosi
Franciscus Zimerer[30]
Ignatius Polanz
Matthias Keller
Simon Piminger[31]

[Novitii] coadiutores 1. anni[32]

Andreas Fichtel
Fran[ciscus] Reunholdt
Ioan[nes] Mango
Ioan[nes] Oberperger
Wilhelmus Vogl
[Ant]onius Maurer
Georg[ius] Melko
Ioan[nes] Nestlpacher
Mart[inus] Mader

Sacerd[otes] vet[erani] 7, sacerd[otes] nov[itii] 3, mag[ister] 1, coad[iutores] 9, novit[ii] schol[astici] 29, [novitii] coadi[utores] 17: universim 66.

[1] – *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.*, s. 32 – 34, *LL CPA VI.,* s. 784 – 786, *Annuae collegii et domus probationis Trenchiniensis*, f. 126a – 127, *Catalogi provinciae Austriae 1556 – 1720, pars I.,* nefol. (98).

[2] – W. Rauner (Reusner) zomrel 29. 3. 1715 v Trenčíne.

[3] – J. Domanski (Tomanski), pozri BERNÁT, L. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiacich v Trenčíne v rokoch 1665 – 1674, s. 157. Zomrel 24. 10. 1715 v Trenčíne.

[4] – I. Koller, pozri *BERNÁT 2013,* s. 171 – 172. Je to odlišná osoba od pátra I. Kollera (*1726 – †1791).

[5] – J. Frühwirt, tamže, s. 101 – 102.

[6] – O. Herbst,[88] *5. 3. 1681 Nabburg (Bavorsko) – †27. 9. 1739 Štajerský Hradec, do SJ vstúpil 13. 11. 1709 v Trenčíne a v r. 1710 – 1711 vo Viedni absolvoval noviciát. Potom pôsobil v r. 1712 – 1714 v Košiciach ako kuchár, správca pivnice, credentiarius, excitátor. Z Trenčína odišiel do Budína, kde v r. 1716 – 1717 bol vrátnikom a credentiariom. Potom účinkoval v r. 1718 vo Viedni ako pomocník ošetrovateľa, exeuntia, v r. 1719 v Prešporku ako vrátnik, v r. 1720 – 1722 v Rábe ako vrátnik, v r. 1723 – 1724 v Skalici ako credentiarius, ošetrovateľ, v r. 1725 v Rábe ako credentiarius, v r. 1726 v Záhrebe ako ošetrovateľ, v r. 1727 – 1729 vo Varaždine ako vrátnik, v r. 1730 v Ľubľane ako vrátnik, v r. 1731 – 1739 v Štajerskom Hradci ako pomocník exeuntia a v r. 1731 je zapísaný ako chorý.
120b. A. 15., nefol. (13a, 14a, 18, 19a), *Annuarum societatis Jesu Szakolcensis*, f. 68a, 70a, *Annuae collegii ... Trenchiniensis*, f. 126a, *196 Annuae provinciae Austriae Societate Iesu ... 1739,* f. 93 – 93a, *LL CPA VI.*, s. 554, 602, 615, 664, 717, 785, 807, 855, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVI.,* s. 2, *M.*

[88] Je to odlišná osoba od O. Herbsta (†1714), pôsobiaceho v Čechách.

DCC. XVII., s. 3, *M. DCC. XVIII.,* s. 27, *M. DCC. XIX.,* s. 19, *M. DCC. XX.,* s. 12, *M. DCC. XXI.,* s. 12, *M. DCC. XXII.,* s. 13, *M. DCC. XXIII.,* s. 21, *M. DCC. XXIV.,* s. 21, *M. DCC. XXV.,* s. 12, *M. DCC. XXVI.,* s. 33, *M. DCC. XXVII.,* s. 26, *M. DCC. XXVIII.,* s. 26, *M. DCC. XXIX.,* s. 25, *M. DCC. XXX.,* s. 14, *M. DCC. XXXI.,* s. 11, *M. DCC. XXXII.,* s. 11, *M. DCC. XXXIII.,* s. 10, *M. DCC. XXXIV.,* s. 11, *M. DCC. XXXV.,* s. 11, *M. DCC. XXXVI.,* s. 11, *M. DCC. XXXVII.,* s. 11, *M. DCC. XXXVIII.,* s. 11, *M. DCC. XXXIX.,* s. 11, *M. DCC. XL.*, s. 45, *Fejér 2*, s. 298, *LL CG I.*, s. 545.

[7] – O. Mayer,[89] *31. 7. 1678 Radstadt (Salzbursko) – †11. 12. 1737 Štýr. Do SJ vstúpil 9. 10. 1704 vo Viedni ako tesár, kde v r. 1705 – 1706 absolvoval noviciát. Potom pôsobil v r. 1706 – 1710 v kolégiu vo Viedni ako zástupca kuchára, excitátor, v r. 1711 v dome profesov vo Viedni ako zástupca kuchára, visit. nocturnus, v r. 1712 – 1713 v Rábe ako kuchár, v r. 1714 v Trnave ako kuchár. 2. 2. 1715 zložil v Trenčíne slávnostné sľuby.
120b. A. 15., nefol. (12a, 13), *Annuae collegii ... Trenchiniensis*, f. 126a, 132a, *194 Annuae provinciae Austriae Societate Iesu ... 1737,* f. 61, *LL CPA VI.*, s. 316, 363, 409, 456, 504, 456, 504, 551, 595, 626, 675, 742, 785, 831, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 33, *M. DCC. XVI.,* s. 21, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 46, *LL CG II.*, s. 966, *Fejér 3*, s. 264.

[8] – K. Tausch z Trenčína odišiel do Viedne, kde v r. 1716 – 1718 u sv. Anny vykonával stavebný dozor. Ďalej účinkoval v r. 1719 – 1721 v Ríme, v r. 1722 v Goricii mal na starosti stavbu, ale v tomto roku ho poveril vratislavský biskup Franz Ludwig von der Pfalz-Neuburg prácami na interiérovej výzdobe jezuitského kostola vo Vratislave. V r. 1723 je uvádzaný v dome profesov vo Viedni ako pomocník exeuntia, v r. 1724 je zaznamenýý, ale bez miesta a funkcie, v r. 1725 – 1731 vo Vratislavi, kde napr. v r. 1725 namaľoval oltár s témou Obriezky Ježiša Krista. Pracoval tiež pre biskupa B. Neumanna a navrhol plány na stavbu zámku v Merentheimeri. Nakoniec pôsobil v biskupskom meste Nise.
LL CPA, VI., s. 690, 738, 785, 840, 889, *CPA Pro Anno M. DCC. XVII.,* s. 30, *M. DCC. XVIII.,* s. 30, *M. DCC. XIX.,* s. 39, *M. DCC. XX.,* s. 39, *M. DCC. XXI.,* s. 39, *M. DCC. XXII.,* s. 9, *M. DCC. XXIII.,* s. 27, *M. DCC. XXV.,* s. 40, *M. DCC. XXVI.,* s. 41, *M. DCC. XXVII.,* s. 41, *M. DCC. XXVIII.,* s. 41, *M. DCC. XXIX.,* s. 40, *M. DCC. XXX.,* s. 40, *M. DCC. XXXI.,* s. 40, *M. DCC. XXXII.,* s. 45, DZURŇÁKOVÁ, Z. c. d., s. 89 – 99.

[9] – Rozumej J. Simko. 2. 2. 1715 zložil v Trenčíne slávnostné sľuby. *LL CG III.,* s. 1546.

[10] – M. Sigl, pozri *BERNÁT 2020,* s. 40.

[11] – J. Szuhay (Szuhai), *20. 1. 1672 „Szuhensis" – †2. 9. 1735 Spišská Kapitula. Do SJ vstúpil 12. 6. 1714 v Trnave ako Th abs. a hovoril po slov., lat., priemerne nem., málo maď. Po noviciáte pôsobil v Trenčíne ako kazateľ, exhortátor, katech., prok., oper., staral sa o väzňov, viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, poradca, spovedník a 2. 2. 1718 zložil slávnostné sľuby (Csp.). Potom účinkoval v r. 1724 – 1731 v Žiline ako sup., farár, správca školy, pomáhal kazateľovi, kazateľ, kronikár rezidencie, oper., viedol Mariánsku kongregáciu, poradca, spovedník a v r. 1732 – 1735 v Spišskej Kapitule ako sup., správca školy, kazateľ, exhortátor, oper., viedol kongregáciu sv. Anny.
LNTr, s. 81, *LL CPA, VI.*, s. 785, 830, 879, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVI.,* s. 21, *M. DCC. XVII.,* s. 22, *M. DCC. XVIII.,* s. 22, 43, *M. DCC. XIX.,* s. 22, 43, *M. DCC. XX.,* s. 22, 43, *M. DCC. XXI.,* s. 22, *M. DCC. XXII.,* s. 22, 44, *M. DCC. XXIII.,* s. 22, *M. DCC. XXIV.,* s. 37, *M. DCC. XXV.,* s. 37, *M. DCC. XXVI.,* s. 37, *M. DCC. XXVII.,* s. 38, *M. DCC. XXVIII.,* s. 38, *M. DCC. XXIX.,* s. 36, *M. DCC. XXX.,* s. 36, *M. DCC. XXXI.,* s. 37, 44, *M. DCC. XXXII.,* s. 36, *M. DCC. XXXIII.,* s. 36, *M. DCC. XXXIV.,* s. 37, *M. DCC. XXXV.,* s. 37, *M. DCC. XXXVI.*, s. 46, *LL CG III.,* s. 1674, *Fejér 5,* s. 408.

[12] – K. de Prinz, *17. 2. 1698[90] Viedeň – ?, barón. Do SJ vstúpil 9. 10. 1713 vo Viedni ako „philosophiam absolvit" [?][91] a hovoril po nem., lat. Najskôr vo Viedni a od 15. 9. 1714 v Trenčíne absolvoval noviciát. Po noviciáte v r. 1716 v Leobene bol repetentom, v r. 1717 – 1719 vo Viedni študoval na FF, v r. 1720 v Kremži učil triedu parv., v r. 1721 vo Viedenskom Novom Meste triedu synt., gram., v r. 1722 v Štýri triedu poet. Potom študoval na TF v r. 1723 – 1724 v Štajerskom Hradci, v r. 1725 – 1726 vo Viedni a v r. 1727 v Judenburgu si vykonal tretiu probáciu. V r. 1728 v Judenburgu učil triedu synt., gram. Ďalšie správy o ňom v jezuitských prameňoch nemáme k dispozícii. Pravdepodobne opustil rehoľu.
LNTr, s. 81, *LL CPA VI.*, s. 751, 821, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 33, *M. DCC. XVI.,* s. 14, *M. DCC. XVII.,* s. 26, *M. DCC. XVIII.*, s. 29, *M. DCC. XIX.*, s. 29, *M. DCC. XX.,* s. 7, *M. DCC. XXI.,* s. 18, *M. DCC. XXII.,* s. 21, *M. DCC. XXIII.,* s. 10, *M. DCC. XXIV.,* s. 10, *M. DCC. XXV.,* s. 29, *M.*

---

[89] Je to odlišná osoba od novica-školastika O. Mayera (*1643 – ?), fátra O. Mayera (*1678 – †1737), frátra O. Mayera (*1691 – †1740),

[90] Dátum narodenia 17. 1. 1697

[91] Tomu ale neodpovedá ďalšie štúdium, keď navštevoval FF vo Viedni.

DCC. XXVI., s. 29, *M. DCC. XXVII.,* s. 13, *M. DCC. XXVIII.*, s. 13, *LL CG II.*, s. 1290.

13 – J. Feher (Fehér, Féher), *8. 3. 1697 Komárno – †18. 6. 1718 Trnava. Do SJ vstúpil 23. 12. 1713 v Komárne v triede rhet. Hovoril perfekte maď. a priemerne nem. Po noviciáte v r. 1716 učil v Köszegu triedu prin., parv. a v r. 1717 – 1718 študoval na FF TU.
LNTr, s. 81, *LL CPA VI.*, s. 785, 813, 882, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVI.*, s. 7, 41, *M. DCC. XVII.*, s. 25, *M. DCC. XVIII.*, s. 25, *M. DCC. XIX.*, s. 41, *Fejér 2,* s. 107, *LL CG I.,* s. 321.

14 – J. Pográny (Pograni, Pográni, Pogranyi), *1. 11. 1697 Skalica – †13. 1. 1720[92] Skalica. Do SJ vstúpil 23. 12. 1713 v Skalici v triede rhet. a hovoril po slov, lat., priemerne maď. Po noviciáte v r. 1716 bol v Leobene repetentom, v r. 1717 – 1719 študoval na FF TU, v r. 1720 v Skalici učil triedu prin., parv. Bol ku každému prívetivý, čistotu si chránil tuhými sebazapreniami, poslušnosť uskutočňoval vzorne a bol veľmi trpezlivý.
Matrika narodených 1629 – 1728, inv. č. 2003, r. kat. farský úrad Skalica, f. 597 (584),[93] *Liber pro inscribendis nominibus studiosorum residentiae Societatis Iesu Zakolcae,* nefol., *LNTr,* s. 81, *LL CPA VI.,* s. 785, 821, 882, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVI.*, s. 14, *M. DCC. XVII.*, s. 25, *M. DCC. XVIII.*, s. 25, *M. DCC. XIX.*, s. 24, *M. DCC. XX.*, s. 21, *M. DCC. XXI.*, s. 41, ŠÁTEK, J. *c. d.*, s. 128, *LL CG II.,* s. 1253, *Fejér*, s. 149.

15 – P. Kovács (Kovacs, Kovacz, Kováč),[94] *15. 1. 1685 Nenice – ? Študoval na jezuitskom gym. v Trnave v r. 1713 triedu rhet. a do SJ vstúpil 23. 12. 1713 v Trnave v triede rhet. V čase vstupu do SJ hovoril po maď., slovensky, lat. a priemerne nem. Po noviciáte v r. 1716 v Leobene bol repetentom, v r. 1717 v Trnave učil triedu prin., v r. 1718 – 1720 vo Viedni študoval na FF, kde v 1. roč. bol bid., v r. 1721 – 1723 v Kluži učil triedu rhet., poet., synt., gram., pref. fil. v konvikte, bol pomocníkom správcu seminára, viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1724 – 1727 študoval na TF TU, kde v r. 1726 bol vysvätený za kňaza a v r. 1728 v Komárne bol kazateľom a opustil rehoľu. Potom pôsobil ako diecézny kňaz vo Veľkom Varadíne. Neskôr sa stal kanonikom a kráľovským radcom.
Dielo: *Transylvaniaefelicitatis origo* (Claudiopoli 1722); *Emericus Bebecus et Joannes Zapolius* (Claudiopoli 1723).
Nomenclator gymnasiographus ... Tyrnaviae, f. 65a, 82, *Annuae collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu. Anno 1711 – 1765*, f. 109a, 119a, 126a, 132a, *LNTr,* s. 81, *LL CPA VI.,* s. 821, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 32, *M. DCC. XVI.,* s. 14, *M. DCC. XVII.,* s. 24, *M. DCC. XVIII.,* s. 29, *M. DCC. XIX.,* s. 29, *M. DCC. XX.*, s. 29, *M. DCC. XXI.*, s. 6, *M. DCC. XXII.,* s. 6, *M. DCC. XXIII.,* s. 6, *M. DCC. XXIV.,* s. 25, *M. DCC. XXV.,* s. 24, *M. DCC. XXVI.*, s. 14, *M. DCC. XXVII.*, s. 24, 42, *Stoeger,* s. 195, *Somm. 4,* s. 1205, Szinnyei, *LL CG II.,* s. 783, *LKKOS,* s. 735.

16 – M. Seres, *11. 11. 1683[95] Zvolen – †26. 5. 1718 Užhorod. Do SJ vstúpil 12. 11. 1714 v Päťkostolí[96] ako Th abs.s a hovoril po lat., maď., slov., trochu nem. Po noviciáte bol v r. 1717 – 1718 v Užhorode výpomocným kazateľom, oper. a učiteľom.
LNTr, s. 43, *LL CPA VI.*, s. 785, 831, 892, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVI.,* s. 22, *M. DCC. XVII.,* s. 33, *M. DCC. XVIII.,* s. 32, *M. DCC. XIX.,* s. 41.

17 – B. Mayerl (Meyrl),[97] *21. 3. 1695 Kremnica – †12. 4. 1762 Banská Štiavnica. Do SJ vstúpil 17. 10. 1714 v Trnave ako log. a hovoril po nem., lat., priemerne slov. Po noviciáte[98] v r. 1717 – 1719 v Štajerskom Hradci študoval na FF, v r. 1720 v Banskej Bystrici učil triedu prin., parv., v r. 1721 v Žiline učil, v r. 1722 v Levoči učil rhet., poet., viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1723 – 1726 vo Viedni študoval na TF, kde v 1. roč. bol bid. hebr., v 2. roč. kanonického práva, v 3. roč. bid. teol., v r. 1826 vo Viedni bol vysvätený za kňaza, v r. 1727 v Banskej Bystrici si vykonal tretiu probáciu. Potom pôsobil v r. 1728 – 1732 v Belehrade ako kazateľ, oper., viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, poradca, spovedník a 2. 2. 1732 v Trnave zložil posledné sľuby (Pr 4 v). Ďalej účinkoval v r. 1733 – 1735 v Prešove ako sup., farár, správca školy, oper., v r. 1736 ako misionár vo vojenskom tábore na Rýne, v r. 1737 – 1738 v Štajerskom Hradci ako hosp. rehoľného

---

92 DÁTUM ÚMRTIA 16. 1720 UVÁDZA *FEJÉR*, S. 149.

93 [Online] [citované 4. mája 2019]. Matrika je dostupná na internete <https://www.familysearch.org/, ark:/61903/3:1:939F-YNXL-R?i=389&wc=9P37-W3D%3A107654301%2C113432901%2C113703201%2C160833602&cc=1554443>.

94 Je to odlišná osoba od P. A. Kovácsa, farára v Rimóci (Novohradská župa Maďarsko) v roku 1730.

95 Dátum narodenia 12. 11. 1683 uvádza *LL CG III.,* s. 1535. Matriku rodnú nemáme k dispozícii, nedokážeme tak určiť presný dátum narodenia.

96 Do rehole mal vstúpiť v Trenčíne. Tamže.

97 Je to odlišná osoba od františkána B. Mayerla (*1705? – †1748).

98 Podľa *LL CG II.*, s. 964 druhý rok noviciátu absolvoval v Trnave.

domu, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, spovedník, od 12. 1. 1738 – 1741 v Budíne ako rekt., farár, prok., od 3. 10. 1741 do r. 1744 v Banskej Bystrici ako rekt., farár, v r. 1745 – 1751 adm. v Šahách, v r. 1752 – 1762 v Banskej Štiavnici ako sup., farár, viedol kongregáciu sv. Jána Nepomuckého.

V rkp. sa zachoval ním spracovaný katalóg kníh jezuitskej knižnice v Banskej Bystrici *Liber literarium instrumentorum archivi collegii Neosoliensis Societat. Jesu* z r. 1745 o rozsahu 267 s.

Matrika narodených 1674 – 1721, r. kat. farský úrad Kremnica, f. 131,[99] *217 Annuae provinciae Austriae Societate Iesu ... 1762,* f. 762 – 76a, *LNTr,* s. 81, *LL CPA VI.*, 831, 864, *CPA, Pro Anno M. DCC. XV.,* s. 34, *M. DCC. XVI.,* s. 21,*M. DCC. XVII.,* s. 11, *M. DCC. XVIII.,* s. 10, *M. DCC. XIX.,* s. 10, *M. DCC. XX.*, s. 17, *M. DCC. XXI.*, s. 37, *M. DCC. XXII.,* s. 16, *M. DCC. XXIII.*, s. 29, *M. DCC. XXIV.*, s. 29, *M. DCC. XXV.*, s. 29, *M. DCC. XXVI.*, s. 29, 41, *M. DCC. XXVII.*, s. 17, *M. DCC. XXVIII.*, s. 39, *M. DCC. XXIX.*, s. 38, *M. DCC. XXX.*, s. 38, *M. DCC. XXXI.*, s. 38, *M. DCC. XXXII.*, s. 38, *M. DCC. XXXIII.*, s. 35, *M. DCC. XXXIV.*, s. 36, *M. DCC. XXXV.*, s. 35, *M. DCC. XXXVI.*, s. 41, *M. DCC. XXXVII.*, s. 9, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 2, *M. DCC. XXXIX.*, s. 3, *M. DCC. XL.*, s. 3, *M. DCC. XLI.,* s. 3, *M. DCC. XLII.,* s. 17, *M. DCC. XLIII.,* s. 17, *M. DCC. XLIV.*, s. 17, *M. DCC. XLV.*, s. 17, *M. DCC. XLVI.*, s. 17, *M. DCC. XLVII.*, s. 17, 46, *M. DCC. XLVIII.*, s. 17, *M. DCC. XLIX.*, s. 18, *M. DCC. L.*, s. 18, *M. DCC. LI.*, s. 19, *M. DCC. LII.,* s. 43, *M. DCC. LIII.,* s. 43, *M. DCC. LIV.,* s. 43, *M. DCC. LV.,* s. 43, *M. DCC. LVI.,* s. 43, *M. DCC. LVII.,* s. 43, *M. DCC. LVIII.,* s. 44, *M. DCC. LIX.,* s. 44, *M. DCC. LX.,* s. 44, *M. DCC. LXI.,* s. 44, *M. DCC. LXIV.,* s. 54, *LL CG II.*, s. 964, *Fejér, Cock*, nestr. (200).

18 – G. Lemhényi (Lemheni, Lemhéni, Lemhenyi), *13. 10. 1697 „Albensis"? – †24. 10. 1729 Sibiň. Do SJ vstúpil 31. 10. 1714 v Kluži v triede rhet. a hovoril maď., lat., priemerne valašsky. Po noviciáte[100] v r. 1717 bol v Leobene repetentom, v r. 1718 – 1720 v Štajerskom Hradci študoval na FF, v r. 1721 v Ostrihome učil triedu synt., gram., v r. 1722 v Užhorode učil triedu rhet., poet., synt., gram., bol tiež katech., v r. 1723 – 1724 v Päťkostolí učil triedu synt., gram., zastupoval katech., bol kronikárom rezidencie, mal na starosti konvikt, viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1725 – 1726 v Štajerskom Hradci študoval na TF, v r. 1727 bol v Ostrihome kazateľom, katech., staral sa o väzňov, oper., viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1728 si v Banskej Bystrici konal tretiu probáciu. Nakoniec účinkoval v Sibini. 2. 2. 1729 v Kluži zložil slávnostné sľuby (Csp.).

LL CPA VI., s. 785, 831, 869, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVI.,* s. 22, *M. DCC. XVII.,* s. 14, *M. DCC. XVIII.,* s. 11, *M. DCC. XIX.,* abecedný index, *M. DCC. XX.*, s. 11, *M. DCC. XXI.,* s. 37, *M. DCC. XXII.*, s. 33, *M. DCC. XXIII.*, s. 36, *M. DCC. XXIV.*, s. 38, *M. DCC. XXV.*, s. 10, *M. DCC. XXVI.*, s. 10, *M. DCC. XXVII.*, s. 38, 42, *M. DCC. XXVIII.*, s. 17, *M. DCC. XXX.*, s. 45, *LL CG II.*, s. 868, *Fejér 3,* s. 145.

19 – J. Árvai (Arvái, Aravay), *27. 4. 1698 Jáger – †5. 7. 1759 Spišské Podhradie[101] Do SJ vstúpil 17. 10. 1714 v Jágri[102] v triede rhet. a hovoril maď., lat., priemerne slov. Po noviciáte[103] v r. 1717 v Leobene učil ako repetent, v r. 1718 v Trnave učil prin., v r. 1719 – 1721 v Štajerskom Hradci študoval na FF, v r. 1722 učil vo Viedni matematiku, v r. 1723 – 1724 v Trnave učil triedu poet., gram., viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1725 v Košiciach učil triedu rhet., viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1726 – 1729 v Trnave študoval na TF, kde tiež pomáhal prézesovi Mariánskej kongregácie, bol bid. teol., v r. 1728 v Trnave bol vysvätený za kňaza, v r. 1730 v Jágri učil triedu synt., gram., bol exhortátorom, katech., kronikárom rezidencie, v r. 1731 si vykonal v Banskej Bystrici tretiu probáciu. V r. 1732 – 1739 prednášal v Trnave matematiku, log., metaph., kazuistiku, apologetiku, cirk. právo, bol kazateľom, exhortátorom, správcom školy, examinatorom iuratus, dozeral na čítanie a dišputácie pri stolovaní, poradcom, spovedníkom, kde 2. 2. 1732 zložil posledné sľuby (Pr 4 v).

Ďalej účinkoval v r. 1739[104] – 1743 v Košiciach prednášal teol. (do šk. r. 1740/41), bol dekanom FF, kazateľom, examinatorom iuratus, poradcom, v r. 1744 – 1746 v Trnave prednášal teol., bol dekanom FF a TF, správcom seminára, arbitrom sporných prípadov, examinatorom iuratus, exhortátorom, poradcom, spovedníkom. od 18. 6. 1746 do r. 1749 v Košiciach rekt., od 18. 8. 1749 do r. 1752 v Päťkostolí rekt., prok., knihovník, v r. 1752 – 1758 v Košiciach kancelár

99 [Online] [citované 18. februára 2019] Matrika je dostupná na internete <https://www.family.search. org/ark:/61903/3:1:33S7-9TMH-R14?i=73&wc=9P3B-FM7%3A107654301%2C117240901%2C117240902%2C13590 6501&cc=1554443>.

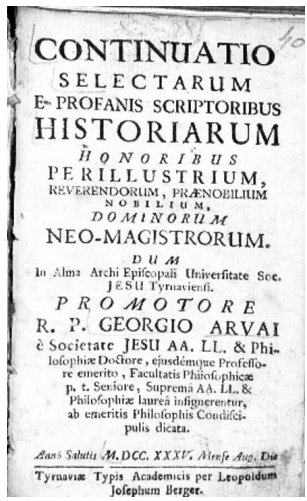
100 Podľa L. Lukácsa druhý rok noviciátu mal absolvovať v Kluži. *LL CG II.*, s. 868.

101 *LL CG I.,* s. 38 uvádza dátum úmrtia 7. 7. 1759.

102 Do rehole mal vstúpiť v Trenčíne. Tamže.

103 Tamže, píše, že druhý rok noviciátu absolvoval v Jágri.

104 *HIŠEM,* s. 68 J. Árvaya uvádza už v r. 1738.

CONTINUATIO
SELECTARUM
E PROFANIS SCRIPTORIBUS
HISTORIARUM
HONORIBUS
PERILLUSTRIUM,
REVERENDORUM, PRÆNOBILIUM
NOBILIUM,
DOMINORUM
NEO-MAGISTRORUM.
DUM
In Alma Archi Episcopali Universitate Soc.
JESU Tyrnaviensi.
PROMOTORE
R. P. GEORGIO ARVAI
è Societate JESU AA. LL. & Phi-
losophiæ Doctore, ejusdémque Professo-
re emerito, Facultatis Philosophicæ
p. t. Seniore, Supremâ AA. LL. &
Philosophiæ laureâ insignerentur,
ab emeritis Philosophis Condisci-
pulis dicata.
Anno Salutis M.DCC. XXXV. Mense Aug. Die
Tyrnaviæ Typis Academicis per Leopoldum
Josephum Berger.

Obr. č. 8: *Dielo Continuatio selectarum, ktoré predniesol v r. 1735 I. Arvai ako promótor*

(1752/56), správca tlačiarne, (1752 – 1758), kazateľ, knihovníkom, examinator iuratus, exhortátor, poradca, spovedník a v r. 1759 v Spišskej Kapitule sup., správca školy, viedol Mariánsku kongregáciu.
Diela: *Meditationes piae in singulos anni dies* (Cassoviae 1721); *Acta illustria herorum Hungariae oratiunculis expressa* (Cassoviae 1723); *Columen orbis christiani Ioannes Hunyady* (Tyrnaviae 1724); *Vindiciae Marianae, sue Maria Dei hominis Mater* (Tyrnavia 1727); *Selectae ex profanis scriptoribus historie. Pars I. – II.* (Tyrnaviae 1735).
Nomenclator gymnasiographus ... Tyrnaviae, f. 89a, 107, 110a, *Annuae collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu. Anno 1711 – 1765,* f. 105a, 109, 126, 133, 158, 190, 197, 214, 221, *216 Annuae provinciae Austriae Societate Iesu ... 1759,* f. 91a – 92, *LL CPA VI.*, s. 785, 831, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVI.,* s. 21, *M. DCC. XVII.,* s. 14, *M. DCC. XVIII.,* s. 25, *M. DCC. XIX.,* s. 11, *M. DCC. XX.,* s. 11, *M. DCC. XXI.,* s. 11, *M. DCC. XXII.,* s. 29, *M. DCC. XXIII.,* s. 24, *M. DCC. XXIV.,* s. 24, *M. DCC. XXV.,* s. 4, *M. DCC. XXVI.,* s. 25, *M. DCC. XXVII.,* s. 25, *M. DCC. XXVIII.,* s. 25, *M. DCC. XXIX.,* s. 23, 41, *M. DCC. XXX.,* s. 32, *M. DCC. XXXI.,* s. 16, *M. DCC. XXXII.,* s. 24, *M. DCC. XXXIII.,* s. 24, *M. DCC. XXXIV.,* s. 24, *M. DCC. XXXV.,* s. 24, *M. DCC. XXXVI.,* s. 24, *M. DCC. XXXVII.,* s. 24, *M. DCC. XXXVIII.,* s. 24, *M. DCC. XXXIX.,* s. 24, 42, *M. DCC. XL.,* s. 4, 41, *M. DCC. XLI.,* s. 4, 41, *M. DCC. XLII.,* s. 4, 41, *M. DCC. XLIII.,* s. 4, 41 – 42, *M. DCC. XLIV.,* s. 25, 42, 44, *M. DCC. XLV.,* s. 25, 44, *M. DCC. XLVI.,* s. 25, 45, *M. DCC. XLVII.,* s. 4, *M. DCC. XLVIII.,* s. 4, *M. DCC. XLIX.,* s. 4, *M. DCC. L.,* s. 22, *M. DCC. LI.,* s. 23, *M. DCC. LII.,* s. 23, *M. DCC. LIII.,* s. 5, *M. DCC. LIV.,* s. 5, *M. DCC. LV.,* s. 5, *M. DCC. LVI.,* s. 5, *M. DCC. LVII.,* s. 5, *M. DCC. LVIII.,* s. 5, 52, *M. DCC. LIX.,* s. 44, *M. DCC. LX.,* s. 55, *Stoeger,* s. 15 – 16, ZELLIGER, A. *Pantheon Tyrnaviense*, s. 73, 78, 81, 90, *Szinnyei 1,* s. 259 – 260, *ES 1*, s. 74 – 75, *LKKOS*, s. 25 – 26, *HIŠEM,* s. 61, 65, 68, 77, 86, 99 – 100.

20 – J. Berzevici (Berseviczi, Berzeviczy, Berzoviczi), *4. 1. 1692 Brezovička – †22. 7. 1750 Kluž, konvertita. Do SJ vstúpil 31. 10. 1714 v Košiciach ako rhet. a hovoril po maď., slov., lat., málo nem. Po noviciáte[105] v r. 1717 – 1719 v Košiciach študoval na FF, v r. 1720 vo Veľkom Varadíne učil triedu synt., gram., bol katech., v r. 1721 – 1724 v Trnave študoval na TF, kde v 4. roč. bol pomocníkom hosp. rehoľného domu, v r. 1725 v Banskej Bystrici si vykonal tretiu probáciu. Potom pôsobil v r. 1726 v Rožňave ako kazateľ, exhortátor, oper., viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, v r. 1727 – 1728 bol misionárom, v r. 1729 –1730 v Kluži prednášal etiku, log., bol kazateľom, katech., spovedníkom, v r. 1731 v Sibni bol správcom chrámu a sanitárneho zariadenia, kronikárom rezidencie, oper., v r. 1732 –1734 v Prešove ako kazateľ, knihovník, staral sa o väzňov, oper., poradca, spovedník, kde 2. 2. 1732 zložil posledné sľuby (Pr 4 v). Ďalej účinkoval v r. 1735 – 1738 v Rožňave ako sup., farár, exhortátor, staral sa o chorých v špitáli, oper., v r. 1739 v Odorhei ako pomocník kazateľa, správca seminára a konviktu , špirituál, misionár, viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých, spovedník, a v r. 1740 – 1742 v Kluži ako hosp. rehoľného domu, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, kazateľ, oper., viedol Mariánsku kongregáciu, poradca, v r. 1743 – 1744 v Odorhei ako sup., farár, kazateľ, správca chrámu, školy, seminára konviktu a v r. 1745 – 1751 v Kluži ako exhortátor, katech., správca seminára sv. Jozefa a knižnice, oper., poradca.
Napísal poučenie *Egy eltévelyedett juhotskánok mennyei pásztorától kért és nyert vezérlő okatása* (1731).
Annuae collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu. Anno 1711 – 1765, f. 95a, 101a, 105a, 109, *207 Annuae provinciae Austriae 1750,* f. 44 – 44a, *Pnh 118. C. 35.,* f. 10, *LNTr*, s. 82, *LL CPA VI.*, s. 785, 831, 856, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVI.*, s. 22, *M. DCC. XVII.*, s. 4, *M. DCC. XVIII.*, s. 4, *M. DCC. XIX.*, s. 14, *M. DCC. XX.*, s. 38, *M. DCC. XXI.*, s. 24, *M. DCC. XXII.*, s. 25, *M. DCC. XXIII.*, s. 25, *M. DCC. XXIV.*, s. 25. *M. DCC. XXV.*, s. 17, *M. DCC. XXVI.*, s. 37, *M. DCC. XXVII.*, s. 41, *M. DCC. XXVIII.*, s. 41, *M. DCC. XXIX.*, s. 6, *M. DCC. XXX.*, s. 6, *M. DCC. XXXI.*, s. 33, 44, *M. DCC. XXXII.*, s. 34, *M. DCC. XXXIII.*, s. 35, *M. DCC. XXXIV.*, s. 36, *M. DCC. XXXV.*, s. 36, *M. DCC. XXXVI.*, s. 36, *M. DCC. XXXVII.*, s. 36, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 36, *M. DCC. XXXIX.*, s. 38, 44, *M.*

105 Podľa L. Lukácsa absolvoval druhý rok noviciátu v Košiciach. *LL CG I.*, s. 95.

DCC. XL., s. 6, *M. DCC. XLI.*, s. 6, 41, *M. DCC. XLII.*, s. 6, 41, *M. DCC. XLIII.*, s. 38, *M. DCC. XLIV.*, s. 39, *M. DCC. XLV.*, s. 7, 43, *M. DCC. XLVI.*, s. 7, 43, *M. DCC. XLVII.*, s. 7, 45, *M. DCC. XLVIII.*, s. 7, *M. DCC. XLIX.*, s. 7, 47, *M. DCC. L.*, s. 7, *M. DCC. LI.*, s. 51, *Stoeger,* s. 28, *Nagy 2,* s. 52, *Szinnyei 1,* s. 986, *SBS 1,* s. 235 – 236, *LL CG I.*, s. 95, *Fejér, Cock*, nestr. (28), *LKKOS,* s. 104 – 105, *BLS 1,* s. 395.

21 – J. Delpini,[106] *24. 7. 1697 Španía Dolina – †13. 4. 1749 Žilina. Do SJ vstúpil 17. 10. 1714 v Banskej Bystrici v triede rhet. a hovoril po nem., slov., lat. V r. 1717 v Trnave učil triedu parv., bol správcom chóru, v r. 1718 – 1720 študoval na FF TU, kde v 2. roč. bol bid., v r. 1721 – 1723 v Trnave učil triedu synt., gram., prin., v r. 1724 v Levoči učil triedu rhet., poet., bol pomocníkom správcu seminára, viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1725 – 1728 na študoval na TF TU, kde v 2. a 3. roč. bol správcom chóru, 3. a 4. roč. tiež prof. hebr. Potom bol v r. 1729 v Leopoldove pomocníkom kazateľa, oper., katech., a v r. 1730 v Banskej Bystrici si vykonal tretiu probáciu. Ďalej pôsobil v r. 1731 – 1732 v Prešove ako kazateľ, učiteľ triedy rhet., poet., knihovník, oper., staral sa o väzňov, viedol Mariánsku kongregáciu, kde 2. 2. 1732 zložil posledné sľuby (Pr 4 v). Ďalej účinkoval v r. 1733 – 1734 v Rožňave ako kazateľ, exhortátor, kronikár rezidencie, staral sa o väzňov, oper., poradca, spovedník, v r. 1735 – 1737 v Prešove ako kazateľ, špirituál, správca školy, knihovník, staral sa o väzňov a chorých v špitáli, dozeral na čítanie a dišputácie pri spoločnom stolovaní, oper., poradca, spovedník, v r. 1738 v Prešove ako špirituál, správca školy, dozeral na čítanie a dišputácie pri spoločnom stolovaní, knihovník, poradca, v r. 1739 v Trnave ako prof. hebr., zástupca hosp. rehoľného domu, v r. 1740 – 1747 v Leopoldove ako sup., farár, pomocník kazateľa, oper., poradca, v r. 1748 – 1749 v Žiline ako špirituál, poradca.
Nomenclator gymnasiographus … Tyrnaviae, f. 83, 101, 104, 106a, *Annuae collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu. Anno 1711 – 1765,* f. 82a, 95a, 101a, 105a, *matrika zomrelých 1710 – 1749*, r. kat. farský úrad Žilina, f. 622,[107] *LNTr*, s. 82, *LL CPA VI.*, s. 785, 831, 881, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVI.*, s. 21, *M. DCC. XVII.*, s. 24, *M. DCC. XVIII.*, s. 24, *M. DCC. XIX.*, s. 24, *M. DCC. XX.*, s. 25, *M. DCC. XXI.*, s. 24, *M. DCC. XXII.*, s. 25, *M. DCC. XXIII.*, s. 24, *M. DCC. XXIV.*, s. 15, *M. DCC. XXV.,* s. 25, *M. DCC. XXVI.,* s. 25, *M. DCC. XXVII.,* s. 25, *M. DCC. XXVIII.,* s. 24, *M. DCC. XXIX.,* s. 38, *M. DCC. XXX.,* s. 16, *M. DCC. XXXI.,* s. 34, *M. DCC. XXXII.,* s. 35, *M. DCC. XXXIII.*, s. 36, *M. DCC. XXXIV.*, s. 37, *M. DCC. XXXV.*, s. 35, *M. DCC. XXXVI.*, s. 35, *M. DCC. XXXVII.*, s. 34, 43, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 34, 43, *M. DCC. XXXIX.,* s. 24, *M. DCC. XL.,* s. 39, *M. DCC. XLI.,* s. 39, *M. DCC. XLII.,* s. 38, *M. DCC. XLIII.,* s. 39, *M. DCC. XLIV.,* s. 40, *M. DCC. XLV.,* s. 40, *M. DCC. XLVI.*, s. 40, *M. DCC. XLVII.,* s. 42, *M. DCC. XLVIII.,* s. 41, 49, *M. DCC. XLIX.,* s. 39, *M. DCC. L.,* s. 51, *LL CG I.,* s. 225, *Fejér, Cock*, nestr. (88).

22 – J. Lee (Leéb), *19. 10. 1690 Mattersburg (Burgenland) – †1. 12. 1732 Šoproň. Do SJ vstúpil 18. 10. 1714 v Trnave ako Mag Ph. a hovoril po nem., maď., lat. Po noviciáte[108] v r. 1717 učil v Prešporku triedu prin., v r. 1718 v Trnave učil triedu gram., v r. 1719 – 1722 študoval na TF TU, kde bol v 2. roč. pomocníkom prézesa Mariánskej kongregácie, v 3. roč. bid., v r. 1723 v Banskej Bystrici si vykonal tretiu probáciu. Potom pôsobil v r. 1724 – 1727 ako misionár, v r. 1728 – 1731 v Šoproni ako správca šľachtického konviktu, kazateľ, poradca, oper., spovedník, kde 2. 2. 1729 zložil posledné sľuby. Nakoniec bol v r. 1732 v Kőszegu vicerekt., prok., správcom školy a oper.
Nomenclator gymnasiographus … Tyrnaviae, f. 88a, *LNTr*, s. 82, *LL CPA VI.*, s. 831, 875, *CPA, M. DCC. XVI.,* s. 22, *M. DCC. XVII.,* s. 19, *M. DCC. XVIII.,* s. 24, *M. DCC. XIX.,* s. 24, *M. DCC. XX.,* s. 24, *M. DCC. XXI.,* s. 24, *M. DCC. XXII.*, s. 25, 41, *M. DCC. XXIII.*, s. 17. *M. DCC. XXIV.*, s. 39, *M. DCC. XXV.*, s. 39, *M. DCC. XXVI.*, s. 40, *M. DCC. XXVII.*, s. 41, *M. DCC. XXVIII.*, s. 20, 44, *M. DCC. XXIX.*, s. 19, 43, *M. DCC. XXX.*, s. 19, 43, *M. DCC. XXXI.,* s. 19, *M. DCC. XXXII.,* s. 7, *M. DCC. XXXIV.,* s. nomina defunctorum, *KKP*, s. 168, *LL CG II.*, s. 859, *Fejér 3*, s. 137.

23 – J. Piber (Pyber), *27. 12. 1696 Trnava – †5. 12. 1739 Prešporok. Študoval na trnavskom jezuitskom gym. v r. 1708 parv., 1709 prin., 1710 – 1711 gram., 1712 synt. – 1714 rhet. Do SJ vstúpil 17. 10. 1714 v Trnave v triede rhet. a hovoril po maď., slov., lat. Po noviciáte[109] v r. 1717 v Leobene bol repetentom, v r. 1718 v Štajerskom Hradci študoval na FF, v r. 1719 – 1720 na FF TU, v r. 1721 – 1722 v Košiciach učil triedu gram., prin. V r. 1723 – 1726 študoval na TF TU, v r. 1727 v Banskej Bystrice si vykonal tretiu probáciu. Potom bol v r. 1728 v Stoličnom Belehrade učiteľom triedy

106 Je to odlišná osoba od P. J. Delpiniho (*1722 – †1797).

107 [Online] [citované 10. februára 2019]. Matrika je dostupná na internete <https://www. familysearch. org/ ark:/6 61903/3:1:33S7-9RQF-841?i=291&wc=9P3L-4WP%3A107654301%2C114337401%2C130801202%2C16360 2201&cc=1554443>.

108 Podľa *LL CG II.*, s. 859 druhý rok noviciátu absolvoval v Trnave.

109 *LL CG II.,* s. 1313 tvrdí, že druhý rok noviciátu absolvoval v Trnave.

synt., gram., katech., kronikárom misie a pomáhal kazateľovi, kde 2. 2. 1728 zložil slávostné sľuby (Csp.). Ďalej pôsobil v r. 1729 – 1730 v Sibini ako kronikár misie, oper., v r. 1731 v Temešvári ako kazateľ, oper., poradca a v r. 1732 v Päťkostolí ako kazateľ, exhortátor, katech., staral sa o väzňov, oper. V r. 1733 sa vrátil do Trenčína.

Nomenclator gymnasiographus ... Tyrnaviae, f. 54, 56a, 59, 63, 65a, 68a, *LNTr,* s. 82, *LL CPA VI.*, s. 785, 831, 869, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVI.,* s. 22, *M. DCC. XVII.,* s. 14, *M. DCC. XVIII.,* s. 11, *M. DCC. XIX.*, s. 24, *M. DCC. XX.*, s. 25, *M. DCC. XXI.*, s. 4, *M. DCC. XXII.*, s. 4, *M. DCC. XXIII.*, s. 25, *M. DCC. XXIV.*, s. 25, *M. DCC. XXV.*, s. 24, *M. DCC. XXVI.,* s. 24, 41, *M. DCC. XXVII.*, s. 17, *M. DCC. XXVIII.,* s. 39, *M. DCC. XXIX.,* s. 33, *M. DCC. XXX.,* s. 33, *M. DCC. XXXI.*, s. 39, 44, *M. DCC. XXXII.*, s. 19, *M. DCC. XXXIII.*, s. 22, *M. DCC. XXXIV.*, s. 23, *M. DCC. XXXV.*, s. 17, *M. DCC. XXXVI.*, s. 8, *M. DCC. XXXVII.*, s. 8, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 8, *M. DCC. XXXIX.*, s. 19, *M. DCC. XLI.,* s. 44, *KKP,* s. 168, *LL CG II.*, s. 1313, *Fejér 4*, s. 185.

24 – J. Piroldt, pozri *BERNÁT 2020,* s. 32 – 33.

25 – J. Grüber (Grueber), *31. 3. 1697 Banská Štiavnica – †14. 4. 1759 Žilina.[110]

Obr. č. 9: *Záznam o pohrebe J. Grübera Miesto bydliska je uvedená príslušnosť k reholi. Pochovával ho jezuita J. Keller.*

Do SJ vstúpil 17. 10. 1714[111] v Trnave[112] ako log. a hovoril po nem., lat., priemerne slov. Po noviciáte[113] r. 1717 – 1719 vo Viedni študoval na FF, v r. 1720 v Skalici učil triedu synt., gram., v r. 1721 v Banskej Bystrici učil triedu synt., gram., v r. 1722 v Šoproni učil triedu poet., bol exhortátorom, v r. 1723 v Záhrebe učil triedu rhet., viedol Mariánsku kongregáciu. V r. 1724 – 1727 v Štajerskom Hradci študoval na TF, v r. 1727 vo Viedni bol vysvätený za kňaza, v r. 1728 v Judenburgu si vykonal tretiu probáciu. Potom pôsobil v r. 1729 v Temešvári ako učiteľ, pomáhal sup. v kazateľstve, oper., v r. 1730 v Leopoldove ako katech., pomáhal kazateľovi, oper., v r. 1731 v Leopoldove ako pomocník kazateľa, katech., oper., v r. 1732 – 1733 v Španej Doline ako kazateľ, kronikár misie, oper., viedol kongregáciu Krista v agónii pre dospelých a 2. 2. 1732 v Banskej Bystrici zložil posledné sľuby (Pr 4 v). V r. 1734 sa vrátil do Trenčína.

Liber pro inscribendis nominibus studiosorum residentiae Societatis Iesu Zakolcae, nefol., *Annuarum societatis Jesu Szakolcensis*, f. 61, *216 Annuae provinciae Austriae Societate Iesu ... 1759,* f. 92a, m*atrika zomrelých 1750 – 1776,* r. k. farského úradu Žilina, f. 486 (243),[114] *LNTr*, s. 82, *LL CPA VI.,* s. 785, 831, 888, *CPA M. DCC. XVI.*, s. 22, *M. DCC. XVIII.*, s. 29, *M. DCC. XIX.*, s. 29, *M. DCC. XX.*, s. 21, *M. DCC. XXI.*, s. 17, *M. DCC. XXII.*, s. 20, *M. DCC. XXIII.*, s. 33, *M. DCC. XXI.*, s. 10, *M. DCC. XXII.*, s. 29, *M. DCC. XXIII.*, s. 29, *M. DCC. XXIV.*, s. 29, *M. DCC. XXV.*, s. 29, 41, *M. DCC. XXVI.*, s. 10, *M. DCC. XXVII.*, s. 29, 42,*M. DCC. XXVIII.*, s. 13, *M. DCC. XXIX.*, s. 39, *M. DCC. XXX.*, s. 39, *M. DCC. XXXI.,* s. 39, *M. DCC. XXXII.,* s. 39, *M. DCC. XXXIII.,* s. 40, *M. DCC. LX.,* s. 54, *LL CG I.,* s. 472, *Fejér, Cock*, nestr. (135).

26 – L. Pecsi, pozri *BERNÁT 2013,* s. 244 – 245.

27 – L. Grüber, pozri *BERNÁT 2020,* s. 30 – 31.

28 – Ž. Erdelyi (Erdeli, Erdely, Erdélyi), *12. 7. 1696[115] Trnava – †24. 6. 1731 Prešporok, do SJ vstúpil 17.[116] 10. 1714 v Budíne ako rhet. a hovoril po maď., slov., lat., priemerne nem. Po noviciáte učil v r. 1717 v Košiciach triedu prin., parv., v r. 1718 – 1719 študoval na FF TU, kde bol v 1. roč. bid., v r. 1720 – 1722 v Komárne učil triedu rhet., poet., synt., gram., bol exhortátorom, viedol

110 Podľa *LL CG I.,* s. 472 zomrel 19. 4. 1759, taktiež *Fejér, Cock*, nestr.

111 Do rehole mal vstúpiť 18. 10. 1714. *LL CG I.*, s. 472

112 Miesto vstupu do rehole Trenčín. Tamže.

113 Podľa *LL CG I.,* s. 472 absolvoval druhý rok noviciátu v Trnave.

114 [Online] [citované 13. februára 2019]. Matrika je dostupná <https://www.familysearch.org/ark:/61 903/3:1:33 S7-9RQV-9ZKJ?i=105&wc=9P3G-MNL%3A107654301%2C114337401%2C130801202%2C163605602&cc= 1554443>.

115 L. Lukács uvádza dátum narodenia 2. 7. 1696. *LL CG I.*, s. 296. V *matrike narodených 1690 – 1706, inv. č. 2416*, r. kat. farnosť Trnava, f. 265 – 267 sa zápis o krste nenachádza.

116 Dátum vstupu do rehole 18. 10. 1714 Tamže.

Mariánsku kongregáciu, v r. 1723 – 1726 v Štajerskom Hradci študoval na TF, kde v r. 1725 bol vysvätený za kňaza a v r. 1727 v Banskej Bystrici si vykonal tretiu probáciu. Potom pôsobil v r. 1728 v Temešvári ako pomocník kazateľa, oper., staral sa o väzňov a chorých v špitáli, v r. 1729 – 1730 v Banskej Bystrici ako kazateľ, katech., staral sa o väzňov a chorých v špitáli, oper., v r. 1731 v Prešporku ako kazateľ, katech., staral sa o väzňov a hospitál, oper.
LNTr, s. 82, *LL CPA VI.*, s. 785, 831, 856, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVI.*, s. 22, *M. DCC. XVII.*, s. 4, *M. DCC. XVIII.*, s. 25, *M. DCC. XIX.*, s. 24, *M. DCC. XX.*, s. 34, *M. DCC. XXI.*, s. 25, *M. DCC. XXII.*, s. 35, *M. DCC. XXIII.*, s. 11, *M. DCC. XXIV.*, s. 10, *M. DCC. XXV.*, s. 10, *M. DCC. XXVI.*, s. 10, 41, *M. DCC. XXVII.*, s. 17, *M. DCC. XXVIII.*, s. 40, *M. DCC. XXIX.*, s. 16, *M. DCC. XXX.*, s. 16, *M. DCC. XXXI.*, s. 18, *M. DCC. XXXII.*, s. 45, *Fejér 2,* s. 84, *LL CG I.*, s. 296.

29 – Š. Szabó (Szabo, Szábo), *17. 8. 1695[117] Jáger – †3. 3. 1753 Trnava. Do SJ vstúpil 29. 11. 1714 v Košiciach[118] ako Ph abs. a hovoril po maď., lat., málo slov. Po novicáte[119] v r. 1717 v Kluži učil triedu prin., parv., v r. 1718 v Odorhei učil triedu synt., gram., bol pref. študentov, v r. 1719 – 1721 v Kluži učil triedu rhet., poet., bol pomocníkom prézesa Mariánskej kongregácie, v r. 1722 – 1725 študoval na TF TU, kde bol v 1. roč. bid. hebr., v 3. roč. bid. teol., v 4. roč. katech., v r. 1726 v Banskej Bystrici si vykonal tretiu probáciu. Potom bol v r. 1727 – 1728 v Komárne kazateľom, katech., správcom školy, kronikárom rezidencie, staral sa o väzňov a chorých v špitáli, oper., v r. 1729 – 1732 v Košiciach prof. etiky, log., phys., metaph., kazateľom, exhortátorom, katech., špirituálom, dozeral na čítanie a dišputácie pri spoločnom stolovaní, oper., kde 2. 2. 1729 zložil posledné sľuby (Pr 4 v). Potom pôsobil v r. 1733 – 1735 v Kluži ako kazateľ, exhortátor, dekan FF, dozeral na čítanie a dišputácie pri spoločnom stolovaní, oper., spovedník, v r. 1736 – 1742 v Trnave ako kazateľ, exhortátor, správca seminára červených klerikov, arbiter sporných prípadov, oper., poradca, od 4. 12. 1742 do r. 1746 v Šoproni ako rekt., od 25. 6. 1746 do r. 1749 v Päťkostolí ako rekt., v r. 1750 – 1753 v Trnave ako správca seminára sv. Vojtecha, arbiter sporných prípadov.
Dielo: *Arbusculi majales ad Castalios Parnassi Caludiopolitani fontes ab incolis ejusdem Musis prafixae* (Claudiopoli 1720); *Academicarum fulminalium stemma* (Claudiopoli 1721); *Vindiciae Mariani Conceptus* (Tyrnaviae 1723); *Cassovia vetu et nova* (Tyrnaviae 1723); *Oratio panegyrico-eucharistica M. Theresiae Augustae, Bavaris 1743 gloriose devictis* (Sopronii 1743); *Funebris dicta Elisabethae Mercze Joannis Revitzki Conjugi* (Cassoviae 1730); *Concio in Translatione Thaumaturgae Virginis Tynavianae ad Scararium erectum ab Emerico Esterházy, Archiepiscopo Strigon.* (Tyrnaviae 1742); *Funebris Josepho Festetits, Generali etc.* (Sopronii 1744); *Concio in Funere Elisabethae Horvath nuptae Josepho Festetis Generali Caes. Reg.* (Sopronii 1744); *Concio occasione solennis gratiarum actionis ob electum Imperatorem* (Sopronii 1745); *Oratio in laudem Francisci I. Rom Imper. dum dignitatem Imperialem capesseret* (Sopronii 1745); *Concio panegyrica de S. Stephano, Rege Hung. ad Sodales Congregationis ejusdem* (Posonii 1751); *Conciones quaragesimales* (Sopronii 1743); *Triennium Concionum Dominicalium* (Tyrnaviae 1746); *Lucubrationibus Concionum in dies festos est immortuus.*
210 Annuae provinciae Austriae 1753, f. 137a – 138, *LNTr*, s. 83, *LL CPA VI.*, s. 785, 831, 858, *CPA, Pro Anno M. DCC. XVI.,* s. 22, *M. DCC. XVII.,* s. 6, *M. DCC. XVIII.,* s. 39, *M. DCC. XIX.*, s. 6, *M. DCC. XX.*, s. 6, *M. DCC. XXI.*, s. 6, *M. DCC. XXII.*, s. 25, *M. DCC. XXIII.,* s. 25, *M. DCC. XXIV.,* s. 25, *M. DCC. XXV.,* s. 24, *M. DCC. XXVI.,* s. 17, *M. DCC. XXVII.,* s. 35, *M. DCC. XXIX.*, s. 4, *M. DCC. XXX.,* s. 4, *M. DCC. XXXI.,* s. 4, *M. DCC. XXXII.,* s. 4, *M. DCC. XXXIII.,* s. 6, *M. DCC. XXXIV.,* s. 6, *M. DCC. XXXV.,* s. 6, 42, *M. DCC. XXXVI.,* s. 25, *M. DCC. XXXVII.,* s. 24, *M. DCC. XXXVIII.,* s. 24, *M. DCC. XXXIX.,* s. 24, *M. DCC. XL.,* s. 24, *M. DCC. XLI.,* s. 25, *M. DCC. XLII.,* s. 25, *M. DCC. XLIII.,* s. 25, *M. DCC. XLIV.,* s. 21, *M. DCC. XLV.,* s. 21, *M. DCC. XLVI.,* s. 21, *M. DCC. XLVII.,* s. 21, *M. DCC. L.,* s. 27, *M. DCC. LI.,* s. 28, *M. DCC. LII.,* s. 28, *M. DCC. LIII.,* s. 28, *M. DCC. LIV.,* s. 51, *Stoeger,* s. 345 – 346, *Somm. 7,* s. 1737 – 1738, Polgár 165, ZELLINGER, A. *Pantheon Tyrnaviense*, s. 29, 98, *LL CG III.*, s. 1641, *Fejér, Cock*, nestr. (297).

30 – F. Zimerer, pozri *BERNÁT 2020,* s. 129 a 131.

31 – Čítaj S. Pininger.

32 – Biografie pozri *BERNÁT 2020,* s. 131 – 134.

117 Dátum narodenia 28. 7. 1695 uvádza *Stoeger*, s. 345.

118 Naproti tomu *LL CG III.*, s. 1641 tvrdí, že do SJ vstúpil v Trenčíne.

119 Druhý rok noviciátu mal absolvovať v Košiciach. Tamže.

Slovník použitých termínov

Pri vymedzovaní termínov vychádzame z práce Wiktora Gramatowskeho *Glossario gesuitico : Guida all'intelligenza dei document* (Rome: Archivum Romanum, 1992), v ktorom jednotlivé heslá majú taliansku interpretáciu a kritický aparát.[120] Stručnú charakteristiku niektorých rehoľných funkcií spracovala už I. Čornejová v diele *Tovaryšstvo Ježíšovo : jezuité v Čechách* (Praha: Mladá fronta, 1995). Opierame sa o slovníček, ktorý sme spracovali v diele *Životopisný slovník*, s. 351 – 355.[121] Funkcie frátrov sú prevzaté z publikácie *Noviciát frátrov*, s. 277.[122]

Problém prekladu funkcií spočíva v nejednoznačnosti pomenovania. Rehoľné právo Spoločnosti Ježišovej v skúmanom období nemalo presné vymedzenie a pomenovanie ako tomu je v súčasnosti, keď existuje praktická príručka rehoľného práva Spoločnosti Ježišovej a tým sú regulované pomenovania funkcií alebo služieb. Inými slovami funkcie, ktoré v súčasnosti sú v Spoločnosti Ježišovej, nemusia byť, a mnohé ani nie sú, identické s rehoľnými funkciami pred zrušením rehole v roku 1773.

V slovníku sú použité len tie funkcie (pojmy), s ktorými sa čitateľ stretne v biografiách. Ide skôr o objasnenie termínov, ako ich doslovný preklad. Považujeme za vhodnejšie používať niektoré slovenské ekvivalenty, ako len latinskú terminológiu, ako to spracoval napríklad projekt *Allgemeinene Deutsche Biographie* a *Neue Deutschen Biographie*. Na druhej strane slovník rehoľníkov vypracovávaný odborníkmi Českej akadémie vied, používa výlučne latinskú terminológiu, ale to je dané tým, že rovnaká funkcia mala inú náplň činnosti v rôznych rádoch a kongregáciách.

120 ŠIMONČIČ, J. Archívy rehoľných generalátov v Ríme – pramene k dejinám Slovenska. In *Studia Historica Tyrnaviensia VII.*, Trnava: FF Trnavská univerzita, 2008, s. 117.

121 Čiastočne sme ho rozpracovali a rozšírili v štúdii Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiacich v Trenčíne v rokoch 1655 – 1664, s. 135 – 137.

122 V slovenskej historiografii je vôbec rozkolísaná terminológia v oblasti monasterológie. O tom pozri Predslov zostavovateľov publikácie *Rehole a kláštory v stredoveku.* Eds. R. Kožiak, V. Múcska. Banská Bystrica – Bratislava: Vydavateľstvo Chronos, 2002, s. 6.

admonitor (admon.) pomocník predstavených, napr. provinciála, rektora, kt. ich má napomínať k „rozvážnosti a miernosti", aby všetko robili pre „väčšiu slávu Božiu". Okrem toho písal správy nadriadeným. O význame ich funkcie svedčí ich zoznam na konci *CPA* v r. 1715 – 1749, 1756 – 1773

apothecarius lekárnik

bibliothecarius bibliotekárius, knihovník, nemusela to byť funkcia totožná so správcom knižnice, skôr išlo o odbornú funkciu

bidellus (bid.) pedel pomocník rektora alebo dek., 2. pomocník prof., dozorca nad študentmi. Na FF neuvádzame názov roč., ale len roč., v kt. bol študent bidellom

catechista (catech.) katech., učiteľ katechizmu. Niekedy boli presne určení katechéti na určitú skupinu ľudí, napr. detí, určité miesto, alebo národnosť

cellarius (habaet curam cellarii) správca pivnice, staral sa o potraviny pre rehoľný dom

coadiutor spiritualis (coad. spir.) koadjútor, duchovný pomocník, kt. sa nestal profesom so štyrmi sľubmi

coadiutor temporalis (coad. temp.) pomocný brat, fráter, rehoľník-nekňaz, kt. skladal tri jednoduché doživotné sľuby

coquus (cocus) kuchár, vo väčších kolégiách mal zástupcu (subcocus)

concionator (conc.) kazateľ. Niekedy bola jeho funkcia určená na obdobie sviatkov (in festisis), alebo v nedeliach

confessarius (conf.) spovedník. Často boli spovedníci určení aj presne na niekt. lokalitu, kostol, kláštor, alebo pre konkrétne osoby, rodiny, skupiny osôb

consultor (cons.) poradca, duchovný poradca,[123] pomocník, člen poradného zboru rehoľného predstaveného, konzultor. O význame ich funkcie svedčí ich zoznam na konci *CPA* v r. 1715 – 1773

credentiarius (iuvat credentiarium) staral sa o jedálenské zariadenie

dat puncta fratribus (dedit puncta fratribus) páter dávajúci večer frátrom body (puncta) na ranné rozjímanie, meditáciu

decisor casuum arbiter sporných prípadov vo vnútri rehole (napr. komplikovaných problémov morálky pre budúcich spovedníkov, radil, ako riešiť problémy), alebo sporných prípadov medzi rehoľou a okolitými subjektmi[124]

dispensator hospodársky správca, účtovník

emptor zásobovač, nákupca

examinator candidatorum examinátor rehoľných kandidátov, skúšal kandidátov o členstvo v reholi, či sú vhodní a schopní

excitator vykonával ranné budenie

exhortator exhortátor, duchovný, kt. úlo-hou bolo prednášať kázne (exhorty), duchovné príhovory najčastejšie ku študen-tom

habet curam carcerum staral sa o väzňov,

ianitor (ianit.) vrátnik, vo väčších kolé-giách mal tiež svojho zástupcu (subianitor)

infirmarius (infirm.) ošetrovateľ, mal na starosti zdravotnícky dohľad nad bratmi, zdravotný brat

magister (M., Mag.) magister

magister novitiorum (instructor novi-tiorum) magister novicov, „novicmajster"

minister domus (min., minist.) hosp. rehoľného domu, zodpovedal za hosp. prevádzku kostola (chrámu), mal na starosti vonkajšiu disciplínu, hosp. záležitosti rehoľného domu. Obyčajne sa spájala táto funkcia so správcom chrámu a sanitárneho zariadenia[125]

missionarius misionár, ak nie je uvedená zahraničná lokalita, tak sa tým myslia vnútorné misie, tzv. misie po dedinách, alebo „pohyblivý misionár"

oeconomus (coadiutor oeconomus, oeconomus domesticus) hospodár, ekonóm, hosp. správca domu, bol podriadený správcovi rehoľného domu

operarius (germanus, italicus, slavonicus, oper.) duchovný, kt. hlavnou úlohou bola služba v kostole[126]

---

123 MARSINA, R. Rezidencia Spoločnosti Ježišovej v Žiline 1674, 1686 – 1773. In *Vlastivedný zborník Považia* 2000, roč. 20, s. 22.

124 Predseda porád o morálnych problémoch, vyplývajúcich najmä zo spovedania. HOLOŠOVÁ, A. *Rektori Trnavskej univerzity.* Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2009, s. 34.

125 O význame tejto funkcie svedčí aj to, že bol uvádzaný hneď za rektorom.

126 Operarius – „ten, kt. tvorí". Pojem má základ v lat. „opus" t. j. dielo, tvorivá práca z Genezis, označujúca prácu Božiu, akt stvorenia sveta a človeka hlásiaceho sa k Božiemu obrazu. Z toho vznikne operari, t. j. vytvárať nejaké dielo. LE GOFF, J., TROUNG, N. *Tělo ve středověké kultuře.* Praha: Vyšehrad, 2006, s. 51. ŠÁTEK, J. *Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jozefinizmu.* Trnava: SSV, 1946, s. 127 používa preklad „duchovný".

P3 v pater trium votorum tretí rádový stupeň – člen jezuitskej rehole po zložení tretích sľubov

pater otec, titul rádového kňaza

praefectus (praef.) pref., správca, vedúci nejakého útvaru alebo okruhu činnosti, „riaditeľ"

praefectus laneae et lineae supellectilis, vestiarii správca šatne, ošatenia, staral sa o odevy a technické vybavenie

praefectus spiritualis (prefectus rerum spiritualis, spiritualium, pater spiritualis, praef. spir.) špirituál – poradca rádových predstavených v duchovných veciach

praefectus studiorum (scholarum, scholae) prefekt školy, školský prefekt

praeses (prafectus) **congregationis** (praes.) prézes mariánskej kongregácie, predseda kongregácie,[127] viedol Mariánsku kongregáciu. Ak funkciu zastával učiteľ, tak išlo o študentskú kongregáciu

praeses (prafectus) **congregationis Agoniae** prézes kongregácie Krista v agónii pre dospelých[128]

procurator (proc.) prokurátor, člen rehole, kt. mal na starosti svetské veci – správu statkov, zastupovanie rehole pred súdom

profess (pataer) quattuor votorum (solemnium) P4v, rehoľný kňaz so štyrmi slávnostnými sľubmi. Mal aktívne a pasívne právo na všetky funkcie v reholi, najvyšší rádový stupeň

rector (rect.) rektor, predstavený rehoľného domu alebo najvyšší predstaviteľ univ. (rector magnificus), bol oslobodený od pedagogických povinností

regens seminarii (convictus) (reg. sem., reg. conv.) správca (vedúci, riaditeľ) výchovného zariadenia seminára, konviktu. Niekedy v zápise stojí „habet curam convictus (nobilium), seminarii"

sacristanus sakristán[129]

socius (soc.) pomocník, najbližší spolupracovník (pomocník) rehoľného predstave-ného, obyčajne to bol študent FF alebo TF

socius patris procuratoris pomocník pro-kurátora

vicerector vicerektor, zástupca menovaný v prípade neprítomnosti alebo úmrtia hodnostára

visitator (visit.) vizitátor

visitator examinum vizitátor pri skúškach

visitator meditationis vizitátor meditácií

visitator nocturnus nočný vizitátor, laický brat, kt. oznamoval „večierku"

visitator luminis (curat luminis) kurátor svetla, dozeral na nočnú večierku

---

127 Pojem predseda kongregácie používa *HIŠEM,* s. 85 a nasl.

128 A. Zárevúcky termín prekladá ako správca bratstva Olivovej hory (pre agonizujúcich). ZAREVÚCKY, A. *Katalóg kňazov, ktorí účinkovali na farách banskobystrického biskupstva od najstarších dôb do prítomnej doby.* Badín, strojopis1969, nestr. (124). Tiež sa používa pojem kongregácia Kristovej agónie. ČIČO, M., KALINOVÁ, M., PAULUSOVÁ, S. a kol. *Kalvárie a Krížové cesty na Slovensku.* Bratislava: Pamiatkový ústav, 2002, s. 13.

129 HOLUBOVÁ, M., FECHTNEROVÁ, A. *Catalogus personarum et officiorum residentii ad S. Montem (1647 – 1773) : biografický slovník členů Tovaryšstva Ježíšova působících na Svaté Hoře u Příbrami v letech 1647 – 1773.* Příbram: Státní oblastní archiv v Praze - Státní okresní archiv Příbram: Hornické muzeum Příbram, Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2006, s. 100 prekladá pojem „kostolník".

Zoznam skratiek

c. d.	citované dielo	poet.	poetae
č.	číslo	preprac.	prepracované
ELTE	Eötvös Loránd Tudomá-nyegyetem Egyetemi Könyvtár, Budapest	prin.	principistae
		r.	rok
f.	fólia, fond	rak.	Rakúsko, rakúsky
fasc.	fascikel	rhet.	rhetores
FF	Filozofická fakulta	rkp.	rukopis
gram.	gramatistae	roč.	ročník
HE	*Historia ecclesiastica*	s.	strana
honor.	honorarius	soc.	sociálny
hosp.	hospodársky	sign.	signatúra
ign.	ignobilis	SI alebo SJ	Societas Jesu
In	v, vo	st.	starší, Sankt
kt.	ktorý	stor.	storočie
leg.	legentes	sv.	svätý
log.	logica, logicus,	synt.	syntaxistae
Mag.	Magister	ŠA	Štátny archív
metaph.	metaphysica, metaphysicus	tal.	taliansky
min.	minimistae	TF	teologická fakulta
ml.	mladší	Th	Theologia
MOL	Magyr Országos Levéltár	TM	Trenčianske múzeum v Trenčíne
n., no.	nomer – číslo	TU	Trnavská univerzita
n. V.	nad Váhom	univ.	univerzita
najsv.	najsvätejší	vyd.	Vydanie
P.	páter	*Zborník TM*	*Zborník Trenčianskeho múzea*
p. Z.	pod Znievom	*	narodenie
parv.	parvistae	†	úmrtie

Obr. č. 10: *Ozdoba zakončujúca knihu F. Babaia Archi-episcopi Strigonienses*

Historia Ecclesiastica, XIII, 2022, 1

ROZBOR KANONICKÝCH VIZITÁCIÍ BANSKOBYSTRICKEJ KATEDRÁLY Z ROKOV 1785 A 1829

Adam ČUCHOR

Analysis of canonical visitations to the Banská Bystrica Cathedral from years 1785 and 1829

The aim of my article is to try a diplomatic-analytical analysis of two canonical visitations of Bishops to the Cathedral of St. Francis Xavier in city Banská Bystrica. More precisely, it will be a work with visitation protocols from years 1785 and 1829, which we will compare in more detail in this text by means of external and internal analysis. The author summarizes the results at the end of the work. The article uses a direct, indirect and comparative method.

Keywords: *canonical visitations, analysis of sources, Auxiliary sciences of history, Late modern period.*

Kanonické vizitácie patria medzi dôležité historické pramene cirkevnej povahy z obdobia novoveku. Cieľom týchto úradných prameňov bolo zaznamenať čo najdetailnejšie aktuálny dobový stav v jednotlivých farnostiach patriacich pod príslušné biskupstvo. Nakoľko majú pramene úradnej povahy širokú škálu výpovedných informácií, tak poskytujú bádateľom jedinečné záznamy o vedení dobových zápisov.[1] Preto cieľom tohto elaborátu bolo pokúsiť sa vyhotoviť diplomaticko-analytický rozbor dvoch kanonických vizitácií vykonaných v priestoroch Banskobystrickej katedrály.[2] Presnejšie išlo o prácu s vizitačnými protokolmi z rokov 1785 a 1829, ktoré sme v tomto texte chceli medzi sebou bližšie porovnávať pomocou vonkajšieho a vnútorného rozboru.[3]

Celý výskum prameňov sa viazal predovšetkým na katedrálny kostol Banskobystrického biskupstva, ktorý v tom období predstavoval jednu z najdôležitejších farností. Dnes by sme skúmaný neskorobarokový kostol našli priamo na námestí v Banskej Bystrici, pričom daný kostol mal sám veľmi zaujímavú minulosť, odkedy bol dobudovaný na začiatku 18. storočia. Katedrálny kostol bol od svojho vzniku zasvätený pod patrocínium sv. Františka Xaverského, ktoré pretrvalo až

[1] OSTERTAGOVÁ, A. Kanonické vizitácie ako historický prameň. In *Kanonické vizitácie po Tridentskom koncile. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Košice 9. novembra 2006*. Cyril Hišem – Peter Fedorčák. Prešov : Vydavateľstvo Ivana Vaška, 2007, s. 5 – 10.

[2] Napriek tomu, že sa dnešné mesto Banská Bystrica a rovnako aj biskupstvo označovalo v skúmanom období najčastejšie tradičným latinským historickým pomenovaním *Neosolium (Nový Zvolen)*, rozhodli sme sa v texte pre uľahčenie porozumenia používať jeho súčasnú podobu. MAJTÁN, M. *Názvy obcí Slovenskej republiky : (vývin v rokoch 1773-1997.)* 1. vyd. Bratislava : Veda, 1998, s. 26.

[3] Presnejšie zámerom článku je použiť disciplíny pomocných historických vied na skúmané cirkevné rukopisy. Signatúry majú označenie CV19C a CV19D, pričom sú uložené v diecéznom archíve nachádzajúce sa v obci Badín, vo fonde *Kanonické vizitácie Banskobystrickej diecézy*.

do súčasnosti.[4] Domnievame sa, že farnosť a zároveň katedrálna budova bývala mimoriadne dôležitá pre fungovanie dištriktu *Zvolen superior* najmä z dôvodu, že išlo o dôležité miesto výkonu úradníkov biskupskej kancelárie. Upozorňujeme čitateľov, že banskobystrickí biskupi v skúmanom období ešte trvalo sídlili v biskupskej kúrii na obdarovanom panstve v dnešnej lokalite Žiar nad Hronom.[5]

Kanonické vizitácie jednotlivých dištriktov, sa vykonávali na území Banskobystrického biskupstva pravidelne od jeho založenia 13. marca v roku 1776 panovníčkou Máriou Teréziou.[6] Podľa zachovaných informácií čerpaných z cirkevných prameňov sa vizitácie konávali pravidelne vždy pár rokov od udalosti, ako býval zvolený do úradu nový biskup. Konaniu kanonických vizitácií predchádzalo vydanie rozhodnutia o uskutočnení návštevy vo forme dokumentu vydaného z biskupskej kúrie. Posledná kanonická vizitácia sa vykonala na skúmanom území podľa zachovalých archívnych fondov až v roku 1829. Z tohto dôvodu pri výskume musela byť okrem pomocných vied historických použitá priama, nepriama a komparatívna metóda.

Znaky vonkajšieho rozboru

Medzi dôležité vonkajšie znaky rozboru prameňa patrilo predovšetkým rozpoznanie použitého písma, písacej látky, ďalej identifikácia materiálu, z akého sa skladá skúmaný prameň, rozsah, charakter a povaha písomnosti ako aj rozbor jednotlivých pečatí. Oproti tomu až samotný vnútorný rozbor bližšie skúmal informácie nachádzajúce sa priamo v texte historického dokumentu.[7]

Paleografický rozbor

Domnievame sa, že pravdepodobne používaným rukopisným písmom na všetkých stránkach papiera v oboch skúmaných vizitáciách z 18. a 19. storočia bolo humanistické písmo. Určili sme ho na základe tvaru a úhľadnosti vo forme tzv. kuriálu, podľa jeho typického šikmého nalomenia a taktiež niektorým počiatočných písmen, ktoré sú kľukatejšie a okrúhlejšie tvorené mnohými ťahmi.[8] Avšak bolo nutné poznamenať, že prvé veľké písmená sú na mnohých miestach ťažšie čitateľné, pretože obsahujú viaceré zvláštnosti, ako nápadné ozdobné naťahovanie vlnoviek pri veľkých písmenách, pripomínajúce čiastočne ešte staršie

[4] SURA, M. – ŠOVČÍK, M. Kultúrnohistorický a architektonický vývoj biskupskej kúrie a katedrály v Banskej Bystrici a biskupského kaštieľa a kostola vo Svätom Kríži nad Hronom. In *Banskobystrické biskupstvo: cestou cirkvi je človek…* Richard Lacko. Banská Bystrica - Badín : Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 2011, s. 72 – 73.

[5] V skúmanom období ešte niesol svoje pôvodné pomenovanie *Svätý Kríž nad Hronom*. ŽUDEL, J. *Stolice na Slovensku*. 1. vyd. Bratislava : Obzor, 1984, s. 200.

[6] BRENDZA, G. Vznik Banskobystrického biskupstva. In *Banskobystrické biskupstvo: cestou cirkvi je človek…* Richard Lacko. Banská Bystrica - Badín : Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 2011, s. 119.

[7] LEHOTSKÁ, D. *Príručka diplomatiky.* 1. vyd. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1972, s. 104.

[8] NOVÁK, J. et al. *Paleografická čítanka : pomôcka na čítanie rukopisov z 12.-19. storočia*. 1. vyd. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej a Matica slovenská, 2001, s. 8 – 9.

gotické písmo.[9] Preto prichádza do úvahy, že sa navzájom zámerne čiastočne prelínali tzv. kuriál spolu s gotickým písmom, najmä pri opisovaní nápisov jednotlivých pečatidiel, kde sa to aj v texte oboch vizitácií uviedlo slovo gotika.[10]

Zvolená nadmerná veľkosť veľkých písaných písmen pisárom podobne ako aj tvar niektorých menších písmen spôsobili nám ako bádateľom s odstupom času čiastočné ťažkosti s čítaním. Vybraná farba písma v texte bývala zrejme pôvodne čierna podľa stavu atramentu, ktorý už miestami čiastočne časom zošedivel. Oproti tomu hnedšou farbou písma sa nachádzali iba v blízkosti pečate slová zachytávajúce biskupa spolu s úradným kancelárom, ktorých rukopisy sa zreteľne líšili.

O písacích potrebách sme sa zo skúmaných prameňov dozvedeli iba základné užitočné informácie, ako napríklad to, že sa vzhľadom na úpravu textu používalo na písanie dozaista najobľúbenejšie husacie brko s atramentovým kalamárom. Používanie týchto písacích nástrojov prezradili vyskytujúce sa drobné machule tmavšej farby v skúmaných exemplároch a nedodržiavanie rovnakej veľkosti písma. Taktiež sa objavili zreteľné stopy po bledom rovnom linkovaní vyhotoveným pravdepodobne ešte olovkom.[11] Nakoľko sa nenachádzali vo vizitáciách fľaky vzniknuté z prechádzania rukou po papieri, domnievame sa, že išlo vždy o písanie pravou rukou. Z písma vizitácií sa ešte dozvedáme podľa vopred stanovenej osnovy na začiatku protokolu a taktiež podľa podčiarkovania posledného slova v prameňoch, ktoré sa následne nachádza aj na ďalšej strane, že musel mať pisár určitú predlohu odkiaľ prepisoval jednotlivé zistené informácie, čím sa úmyselne vyhol množstvu chýb a opráv.

Obe vyhotovené skúmané vizitácie sa dochovali vo zviazanom prevedení, pomocou účelového zošitia a drevených dosiek do väzieb v kožených obaloch. Identifikáciu materiálov vizitácie z roku 1785 prezrádzalo predovšetkým použitie červenej nite a aktuálny stav zachovalosti prameňa. Totožné informácie možno povedať aj o zachovalosti poslednej vizitácie z roku 1829. Na jej väzbu a zviazanie bola zrejme až dodatočne s odstupom času, neskôr nanesená okrem červenej ešte aj čierna niť na papier do hnedých kožených hrubých väzieb s tmavými nepravidelnými vlnovkami na obaloch kníh. Zaujímavosťou bolo, že obe skúmané vizitácie však neobsahujú žiadne stopy značiek od výrobného papierenského majstra v tzv. filigráme, čím by sme mohli odhaliť niektorého miestneho výrobcu papiera, prípadne viazača dosák zo skúmaného obdobia.[12] Rozmery staršej skúmanej vizitácie z roku 1785 boli pravdepodobne 39,5 cm na výšku, kým šírka je iba približne

[9] MORAVČÍK, F. *Metodika tvorby a radenia písma.* 2. vyd. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971, s. 25 a 84.

[10] Diecézny archív v Badíne (ďalej DA B), fond Kanonické vizitácie (ďalej f. Kv), CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 208. Diecézny archív v Badíne (ďalej DA B), fond Kanonické vizitácie (ďalej f. Kv), CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis II., s. 37. Diecézny archív v Badíne (ďalej DA B), fond Kanonické vizitácie (ďalej f. Kv), CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis I., s. 46.

[11] HÚŠČAVA, A. *Dejiny a vývoj nášho písma.* 1. vyd. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1951, s. 78 – 81.

[12] DECKER, V. *Dejiny ručnej výroby papiera na Slovensku.* 1. vyd. Martin : Matica slovenská, 1982, s. 110 a 115.

26 cm. Oproti tomu mladšia vizitácia z roku 1829 má rozmery až takmer 43 cm na výšku a zhruba 28 cm na šírku.

Ako sme vyššie spomenuli, domnievali sme sa, že existencia predlôh pre cirkevné pramene bola taktiež možná najmä podľa toho, že posledné slovo bolo zakaždým na konci strany v skúmaných vizitačných protokoloch podčiarknuté a úplne totožné s prvým slovom na nasledujúcej strane. Na základe uvedeného konštatujeme, že ich niekto poverený biskupom úmyselne prepisoval do knižnej formy, aby ich neskôr bolo možné systematicky zoradiť do definitívnej podoby po zviazaní a číslovaní. Boli sme o tom presvedčení najmä pri vizitáciách z roku 1785. Takéto tvrdenie nám taktiež podoprelo nepresné zachované číslovanie strán v poslednej vizitácii z roku 1829. V uvedenej mladšej vizitácii boli totiž niektoré číslované strany úmyselne vyrezané prípadne vynechané, čo mohlo znamenať, že pravdepodobne v tomto prípade zhotovená predloha prípadne prvá jej verzia obsahovala nepresnosti, prípadne neúplné informácie, ktoré sa buď nedochovali alebo mali byť opravené a doplnené na ďalších stranách.[13]

Z počiatočnej vonkajšej analýzy vizitácie vyplynulo, že sa na číslovanie strán preferovali už v tom období arabské číslice, kým pre číslovanie nadpisov a hláv textov sa využívali aj naďalej vo väčšine prípadov číslovanie rímskymi číslicami. Muselo to byť zrejme zámerné z dôvodu, aby sa nezamieňali s obsahom latinských viet. Upozorňujeme však, že to nemuselo byť nutne podľa vyššie uvedeného, pretože aj na čísla niektorých paragrafov a jednotlivých bodov v skúmaných prameňoch sa už používalo v tomto období číslovanie pomocou arabských číslic. Číslovanie strán sa v prameňoch nachádzalo zakaždým v hornej časti papiera, vždy za jemne načrtnutými okrajovými linkami od pisára. Všetky šedé okrajové linky sa nachádzajú na ľavej a pravej strane každého papiera, ktoré boli pravdepodobne narysované tuhou ceruzky s pravítkom. Je nutné však uviesť, že obaja zhotovovatelia zakaždým presne nedodržovali stanovené okraje, pretože ich na mnohých stránkach mierne niekoľkými literami občasne presiahli. Prišlo nám nezvyčajné, že mnohé strany boli jemné bez pretlačení, čo dokazuje, že autori veľmi netlačili rukou pri zachytávaní údajov na papier. To nám tiež zároveň poslúžilo ako posledný argument, prečo mohli byť do knižnej podoby zviazané stránky až po finálnom dokončení textu. Taktiež na mnohých miestach sa vyskytli zhotovené tabuľky alebo zoznamy. Často za okrajovými linkami nachádzame v poslednej kanonickej vizitácii poznámky odkazujúce na iné strany prameňa, prípadné slúžili ešte ako strohé poznamenania o overení zaznamenaných informácií.

Za zmienku stojí občasné využívanie viacerých spôsobov skratiek, aby si pomocou nich pisár uľahčil čas a ušetril tým aj miesto na papieri. Možno konštatovať, že to s odstupom času najčastejšie sťažovalo skúmať písomnosti. Avšak na niektorých miestach sa vyskytli aj jednoduchšie skratky. Napríklad v prameňoch

[13] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, dospeli sme k tomuto tvrdeniu podľa zistenia, že číslovanie v poslednej vizitácii z roku 1829 je neúplné a nepresné. Napríklad chýbajú vo vizitácii z roku 1829 strany od čísla 20 po stranu 28. Závažnejšie však je, že bez vysvetlenia končí číslovanie na strane číslo 358, a potom nasledujú strany od čísla 581 až do 590, kým po nej nasledujú usporiadané strany od čísla 519 až po stranu 546. To však nepotvrdzuje predošlú domnienku, že mladšia vizitácia bola zviazaná do knižnej podoby určite až po úplnom dokončení.

bola často používaná ligatura, keď sa spájali písmená ako napríklad *ae* do jedného znaku. Niektoré iné skratky boli úplne zrozumiteľné skracovaním vo forme kontrakcie, ako napríklad skloňované slovo *dominum dominus, domini*, alebo *domino* skrátili formou *dmn*, *dms, dmi, dmo,* ktoré znamenalo pán. Podobne skratky *fl.* prípadne *flna*, akými sa označovalo dobové platidlo florény.[14] Ďalej sa vo vizitáciách vyskytla skratka *B.M.V.,* ktorá počiatočnými písmami znamená blažená panna Mária. Taktiež veľmi často sa vyskytovala skratka *C.E.N.* vo význame *Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis*, ktorá sa vzťahovala na katedrálnu budovu kostola. Medzi ostatné ľahko identifikovateľné skratky patrilo napríklad slovo *ano* s čiarou nad literou n, čím sa označovalo latinské slovo rok, alebo *suma* s čiarou nad m, čím sa vyjadrilo spolu. Oproti tomu medzi skracovanie pomocou suspenzie sme našli napríklad pri slove *Eppalis* s čiarkou nad písmenom p, čo znamenalo biskup. Avšak číselné skratky osobitného významu boli omnoho jednoduchšie na identifikáciu, ako napríklad *No=2do*, sa používalo opakovane namiesto číselných odstavcov. Pisár si takýmto spôsobom rýchlo a účinne skracoval latinské radové číslice, aby ich vedel rýchlejšie prečítať, kým v celom tvare by musel napísať napríklad *Numero secundo*. Vo viacerých prípadoch sa tiež vyskytla skratka *m.p.,* vyjadrujúca frázu *manu propria*, ktorá znamenala vlastnou rukou.[15] Celkovo možno skonštatovať, že používanie a rozmanitosť ďalších skratiek vlastného významu bývalo v dochovaných skúmaných rukopisoch veľmi bežné a systematicky rozšírené.

Diplomatický rozbor

Všetky kanonické vizitácie na území Uhorska museli byť v novoveku účelovo vyhotovené poverenou cirkevnou osobou. Mali slúžiť predovšetkým ako hodnoverné dobové písomné pramene úradnej povahy, zhotovené iba v rukopisnej podobe v latinskej jazykovej verzii, ktoré dokladovali obdobie pôsobenie biskupa v diecéze a taktiež inventárny súpis spolu s hospodárskym stavom farnosti. Od vzniku biskupstva sa zachovali až tri rôzne kanonické vizitácie o katedrálnom kostole v Banskej Bystrici uskutočnené v rokoch 1785, 1802 a 1829. Domnievame sa, že nakoľko išlo o hlavný kostol cirkevnej kapituly nachádzajúci sa v danom slobodnom kráľovskom meste, tak museli byť skutočne detailne a rozsiahlo vypracované samotnými úradujúcimi biskupmi v súlade s jeho vzdelaním, znalosťou jazyka a personálom kancelárie. Preto okrem pečatí a skratiek, musel prakticky samotný biskup fyzicky overiť všetky zistené skutočnosti podľa predloženého protokolu.

Najstaršia kanonická vizitácia skúmaného územia bola zhotovená niekoľko rokov od vzniku biskupstva ešte v roku 1785, počas pôsobenia samotného prvého banskobystrického biskupa Františka Berchtolda (1776 – 1793).[16] Táto vizitácia

[14] NOVÁK, J. et al. *Paleografická čítanka : pomôcka na čítanie rukopisov z 12.-19. storočia*. 1. vyd. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej a Matica slovenská, 2001, s. 11 – 13.

[15] HÚŠČAVA, A. *Dejiny a vývoj nášho písma.* 1. vyd. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1951, s. 297 – 304.

[16] BRENDZA, G. – KOLLÁR, P. – LACKO, R. Banskobystrickí biskupi. In *Banskobystrické biskupstvo: cestou cirkvi je človek…* Richard Lacko. Banská Bystrica - Badín : Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 2011, s. 141.

sa vyhotovila až v dvoch exemplároch, pričom tie sa už na prvý pohľad odlišovali svojim rozsahom a stručnosťou informácií oproti neskoršie vyhotoveným vizitáciám. Nevieme ani dnes s odstupom času, prečo sa vyhotovili až dve prevedenia o stave katedrály v Banskej Bystrici z roku 1785, avšak tenšie vydanie má iba 60 strán. V tenšom vydaní po obsahovej stránke z nám neznámeho dôvodu absentuje celá časť o štatútoch kapituly. Uvedené štatúty boli uvedené iba v hrubšom vydaní od strany číslo 53 až po stranu číslo 90, pričom rovnaký zhotovovateľ vizitácie sa snažil na mnohých miestach viacerými skratkami natlačiť text tenšej 60 stranovej verzie do rozsahu 48 strán. Okrem prvého biskupa Františka sa na jej konci objavilo skrátené meno Jána Nepomuka Millera, ktorý v tomto období vykonával úradno-cirkevnú funkciu biskupského kancelára v Banskej Bystrici. Staršia a zároveň tenšia kanonická vizitácia má zo svojich 60 strán iba dve strany bez textu, v ktorých sa nachádzali iba linky s číslovaním.[17] Oproti tomu hrubšia 90 stranová verzia mala až trinásť čistých strán.[18] V oboch verziách sa však použila rovnaká pečať spolu s totožnými podrobnými informáciami o dátumoch vyhotovenia.

Oproti tomu druhá analyzovaná vizitácia z roku 1829 nám prišla omnoho zaujímavejšia už pri počiatočnom vonkajšom skúmaní. Musela byť pravdepodobne vyhotovená iba v jednom prevedení a bola niekoľkonásobne rozsiahlejšia svojimi zaznamenanými informáciami, pretože vznikla ako posledná vykonaná vizitácia katedrálneho kostola, keď úradoval štvrtý biskup Jozef Belanský (1823 – 1843).[19] Vizitácia obsahovala vo svojom jadre aj čiastočné odpisy dokladujúce konania starších vizitačných dokumentov, zachytávajúce predošlé obdobia a pôsobenie biskupov a kňazov v kapitulnom kostole. Okrem biskupa sa na jej konci pod pečaťou vyskytlo meno Tomáš Cherven, ktorý vykonával podľa poznámky v skúmanom prameni vysokú úradnú funkciu biskupského sekretára, aby sa mohol do nej podpísať. Mnoho frekventovaných slov v texte sa použilo na predstavenie vykonávajúcich funkcií a na popis inventáru, či povinností, ďalej funkcie a obdarovania, čo bližšie súviselo s charakterom úradnej stránky prameňa pre vnútornú potrebu.

Heraldicko-sfragistický rozbor pečatidiel

V skúmaných kanonických vizitáciách sa nám na posledných stranách objavili pritlačené originály jednostranných erbových pečatí úradujúcich biskupov s približne s trojcentimetrovou veľkosťou. Obe pečate boli pretlačené na včeľom vosku červenej farby, znázorňujúce celý erb biskupa spolu s jeho úplným titulovaním v kruhopise umiestneného na okraji pečatidiel. Na všetky pečate boli pravdepodobne tesne po ich vyhotovení, ešte na teplý vosk úmyselne priložené prekrývajúce sa papiere tzv. clony z dôvodu, aby sa nepoškodili pečate a zvýšila sa tým aj ich životnosť. Pečatidlo biskupa malo pre vydané vizitácie záväzne právnu

17 DA B, f. Kv, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis II., s. 37 a 40.

18 DA B, f. Kv, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis I., s. 31, 34, 49, 50, 51, 52, 74, 75, 76, 77, 78, 79 a 80.

19 BRENDZA, G. – KOLLÁR, P.– LACKO, R. Banskobystrickí biskupi. In *Banskobystrické biskupstvo: cestou cirkvi je človek…* Richard Lacko. Banská Bystrica - Badín : Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 2011, s. 155.

silu, aby autoritatívne a autenticky všetkým čitateľom mohlo dokladovať, že ide o vyhotovenú úradnú písomnosť podľa dobových skutočností.[20]

V staršej kanonickej vizitácii sme našli dvakrát zachytenú okrúhlu pečať prvého biskupa Berchtolda s miestami horšie čitateľným okrajom s latinským kruhopisom po celom okraji prispôsobenom pre tvar dokonalého 360 stupňového kruhu s menom a informáciami o biskupovi. Okrem toho sa vyskytol v hornej časti pečate klobúk spolu so šiestimi uzlami a atribútmi ako na jeho ľavej strane biskupská čiapka tzv. mitra a na strane pravej berla, ktoré boli v tom období už zaužívanými symbolmi v katolíckej cirkvi pre označenie hodnosti biskupa. Ďalej okrem nich boli prítomné okolo štítu obrasteného pravdepodobne flórou, či prikrývadlom v podobe točnice dve vznešené zvieratá zachytené z bočného profilu tela s kráľovskými korunami umiestnenými nad hlavami. Presnejšie išlo o dvojchvostého leva držiaceho v jednej labe meč stojaceho vzpriamene ako človek na zadných končatinách a orlica s rozpaženými krídlami. V spodnej časti erbu sa nachádzala hlavná časť v podobe empírového štítu so šachovnicovým striedaním a z bočného profilu vyobrazenými dvoma orlicami a dvomi levmi s mečom. V okolí levov sme objavili nad trojuholníkmi nedokončenú krokvu. Celkovo možno konštatovať, že erb biskupa nápadne pripomínal zvieracími figúrami erby dnešného Česka a Poľska.[21]

Štvrtý biskup Belanský používal pečatidlo oválneho tvaru, teda nešlo už o úplný kruh, pričom na jeho okraji sa nachádzal oveľa čitateľnejší kruhopis s uceleným titulovaním. Ďalej sa v jeho červenom voskovom odtlačku erbu vyskytol klobúk s desiatimi uzlami a heraldickými symbolmi biskupa ako boli mitra a berla. V spodnej časti odtlačku pečati bol umiestnený empírový štít, v ktorom sa nachádzal vyobrazený jazdec na koni, držiaci v pravej hornej ruke palcát a v ľavej ruke uzdu. Samotný bojovník sedel na koni s prednými kopytami mierne nad zemou pripomínajúci prípravu na skok. V pravej časti erbu sa objavila drobná ostrá hviezda. Erb obrastala totožne neznáma flóra ako prikrývadlo, uprostred čoho sa nachádzal okrídlený dravec porazený ďalším stojacim mužom držiacim nad hlavou kráľovské žezlo.[22] Celkovo však podľa nás väčšiu dolnú časť oboch erbov tvoria dozaista zdedené pôvodné štíty odkazujúce na symboly šľachtických rodov, pretože ich výber nezahŕňal v tejto časti žiadne typické náboženské symboly.

Rozbor vnútorných znakov

Za vnútorné znaky písomností možno považovať predovšetkým reč, skladbu, právny obsah a štýl.[23] Ako už bolo vyššie naznačené v samotnom vonkajšom rozbore, rozsah rukopisných kníh spolu s ich názvom a jazykom naznačujú, že išlo

[20] DA B, f. Kv, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis II., s. 48 a 90. DA B, f. Kv, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis I., s. 60. DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 590.

[21] VRTEĽ, L. *Osem storočí slovenskej heraldiky*. 1. vyd. Martin : Matica slovenská, 1999, s. 10 – 12 a 17.

[22] VRTEĽ, L. *Osem storočí slovenskej heraldiky*. 1. vyd. Martin : Matica slovenská, 1999, s. 10 – 12.

[23] LEHOTSKÁ, D. *Príručka diplomatiky.* 1. vyd. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1972, s. 112.

o zhotovený hodnoverný cirkevný prameň úradného charakteru. Vyššia znalosť a osvojenie si úradnej latinskej reči v oboch rukopisoch jednoznačne vypovedali o kvalitnom vzdelaní zhotovovateľov počas obdobia neskorého novoveku.

Usporiadaná skladba a výber mnohých slov s náboženskou tematikou dokladovali hospodársko-inventárny charakter cirkevných záznamov. Všetky informácie uvedené v obsahu prameňov boli určené pre vnútornú potrebu, čo nám pripomínali aj vykonané úradné spečatenia písomnosti. Takmer celý text oboch rukopisov bol koncipovaný v tretej osobe jednotného čísla, pričom sa občasne vyskytli aj zápisy v prvej osobe množného čísla, najmä pri zmienkach o samotnom biskupovi a aktuálnom panovníkovi. Oba rukopisy totožne obsahovali na niektorých miestach náročnejšie slová a slávnostnejší jazykový štýl.[24]

Rozbor kanonickej vizitácie z roku 1785

Najstaršia vizitácia sa započala veľkým nadpisom s názvom, lokáciou skúmanej katedrály a intituláciou, v ktorej sa nám v prvej osobe množného čísla predstavil plným menom samotný biskup spolu so všetkými príslušnými hodnosťami. Krátkou vetou na prvej strane bola vyslovená vzývajúca modlitba s určením, aby sa zapamätali údaje obsiahnuté v tomto prameni. Potom nasledovalo uvádzanie vizitácie v úvode, určené pre všetkých bratov a synov katedrály, spolu s odkazovaním na požiadavku vydanú v sídle biskupa v Žiari nad Hronom ešte z dňa 15. augusta 1784, ktorou sa skončil úvod.[25]

Po úvode sme sa dostávali k jadru prameňa s predloženými ôsmimi veľkými paragrafovými bodmi vizitácie, na ktoré bolo nevyhnutné získať všetky odpovede. Medzi tie body patrili: *§I. O farskej katedrále, §II. O božskom úrade, §III. O hodnostiach a kanonikoch, §IV. O relikviách kňazov, laikov a miništrantov chrámovej katedrály, §V. O právach a dočasných dôchodkoch kapituly, §VI. O zvolaní kapituly, §VII. O živote a kapitulných zvykoch, §VIII. O činnostiach a záväzkoch viery zákonného hodnostára.*[26]

Po zadefinovaní záznamových otázok sa dostávame k vypracovaniu rozsiahlych odpovedí na týchto osem hlavných paragrafových bodov, spolu s ďalšími informáciami v kanonickej vizitácii. Prvý bod o farskej katedrále, obsahoval podrobné zoznamy inventáru všetkého vybavenia nachádzajúce sa vo farskej katedrále. Zaujímavá bola podľa nás najmä časť presného zoznamu s uvedenými číslami udávaných v kusoch. Za zmienku stojí vybavenie strieborného príslušenstva ako boli svietniky, kalichy, nádoby, koruna a sošky. Prvý bod taktiež zaznamenal následnosť obradných ornátov a usporiadal veci podľa ich farieb alebo materiálového zloženia. Navyše obsahoval pestrú škálu roztriedených vecí a odevov podľa farieb ako napríklad biela, žltá, zelená, červená, čierna, z akých najčastejšia bola podľa množstva práve fialová. Do prvej časti museli byť ešte zaradené zoznamy predmetov z rôzneho materiálu, medzi ktorými sa objavili cínové, medené či plechové veci, alebo predmety vyrobené z ľanu. Do tohto inventáru sa radi-

[24] LEHOTSKÁ, D. *Príručka diplomatiky.* 1. vyd. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1972, s. 126 – 131.

[25] DA B, f. Kv, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis I., s. 1 – 2.

[26] DA B, f. Kv, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis I., s. 2 – 10.

li aj hudobné nástroje. Vyskytla sa tiež zmienka o šestnástich obrazoch svätcov, druhy a počty farských a chorálových kníh, ako aj predmety z látky, či z dreva. Zaujímavosťou bola farebná pestrosť sôch Blaženej Márie Panny a Ježiša, ktorým boli bohato vyzdobené odevy. Prvý oddiel obsahoval ešte niektoré hmotné dary a dobrovoľné sumy vyjadrené vo florénoch.[27]

Druhý oddiel v 15 krátkych bodoch informoval o chode kapituly v Banskej Bystrici a cirkevných povolaniach.[28] V treťom oddiele vizitácie sa spomínali mená samotných kanonikov pôsobiacich vo farnosti počas vizitácie, spolu so záznamami o ich hodnostiach a povinnostiach. Vyskytli sa aj stručné najdôležitejšie životopisné informácie o cirkevných osobách, o ich veku, kde študovali teológiu a akú mali úroveň jazykových znalostí. Sem patrili: Martin Matejovits, ktorý bol prepoštom a päťdesiatročným kanonikom z Bratislavy, ďalej lektor a kanonik Matej Platthy z Liptova, kantor Jozef Juratsha z Nitry, strážca Karol Pallits z Banátu, dekan Jozef Janonszký z Tekova a Anton Okolicsány zo Spiša.[29] Štvrtý oddiel bol rozsahovo najkratší obsahujúci štyri body informujúce o ostatkoch cirkevných osôb a sumách.[30]

Piaty oddiel o právach a dočasných dôchodkoch kapituly, ktorý doplnila aj dvojstranná tabuľka s fundáciami určenými pre katedrálny kostol. V tabuľke sa okrem mena darcu zapísala aj výška sumy vo florénoch, a to, na aké účely inštitúcie bola daná položka vložená. Okrem fundácií, obsahovala tabuľka tiež výnosy a vedľajšie dlhopisy.[31] Šiesty článok obsahoval šesť bodov o tom, ako sa zvolávala kapitula.[32] V siedmom oddiele sa nachádzalo až osem bodov informujúcich o živote a zvyklostiach biskupskej kapituly.[33] Ôsmy oddiel bol zameraný na činnosti a záväzky viery u zákonného hodnostára, kde sa napríklad vyskytla aj zmienka o celkovom slávení zjavenia kráľovstva s prípravami. Dozvedeli sme sa z rukopisu aj o opise prefekta s autentickým pečatidlom gotického nápisu konventu Blaženej Márie Panny z Turca. Týchto osem hlavných bodov bolo vyhotovených v dňoch 21. až 23. februára 1785 bez podpisu biskupa.[34]

Ďalšia časť pojednávala v úplnej forme o dekrétoch kanonických vizitácií, rozdelených číslovaním do dvadsiatich bodov, nadväzujúcich na šesť z ôsmich hlavných bodov, ktoré spečatil už samotný biskup a overil podpisom jeho kancelár. Táto časť bola vyhotovená podľa dátumu až dňa 9. marca 1785.[35]

Predposledná celá časť vizitácie katedrály obsahuje kompletné štatúty kapituly, ktoré boli dokončené o pár týždňov skôr, oproti predošlej časti už dňa 14. februára 1785 s dvojslovným podpisom kapituly v Banskej Bystrici, čím sa preukázal súhlas biskupa so zaznamenanými údajmi. Štatúty sa sformulovali do

[27] DA B, f. Kv, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis I., s. 10 – 20.
[28] DA B, f. Kv, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis I., s. 20 – 22.
[29] DA B, f. Kv, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis I., s. 22 – 26.
[30] DA B, f. Kv, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis I., s. 26 – 27.
[31] DA B, f. Kv, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis I., s. 27 – 35.
[32] DA B, f. Kv, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis I., s. 36.
[33] DA B, f. Kv, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis I., s. 36 – 37.
[34] DA B, f. Kv, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis I., s. 37 – 40.
[35] DA B, f. Kv, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis I., s. 40 – 48.

tridsiatich siedmich nadpisov s rímskym číslovaním. Dozvedáme sa v tejto časti informácie: *I. O vyznaní viery od tých, ktorí v kapitule sú vytrhnutí a od tých čo musia byť vykázaní, II. O ostražitosti okolo kacírov, III. O kvalite recipienta, ku kanonikom a dobrodenia, IV. O prísahe a inštalácií kanonikov, V. Forma prísahy kanonikov a zavádzania poriadku, VI. Forma prísahy božieho prepošta vo vstupe do prepoštva, VII. O rezidencií kanonikov, VIII. O trestoch pre tých, ktorí v božských funkciách na zhromaždení cirkvi svojej kapituly chýbajú, IX. O kanonikoch a božích úradoch pred slabosťou seba neprítomnosťami, X. O počte kanonikov, aj tých uznesení a výnosoch, XI. O božských úradoch, alebo o kanonických hodinách v cirkevnom ríte a so slušnosťou pri obradoch, XII. O tých, ktorí okolo chóru si nevšímajú alebo predvolávajú božskú funkcie, XIII. O spôsobe a poriadku tých, ktoré na chóre a sväte vyhľadávajú, XIV. O slávnosti omší aj tých časoch, XV. Dňami, ktorými pán prepošt, nedele a, ktorými kanonici slávnostne oslavujú Pána Boha, XVI. O čase dosiahnutia kanonického výnosu, XVII. O používaní kanonických výnosoch/dôchodkoch, a tiež zo zachovania dobrého, XVIII. O odeve kanonikov aj o vonkajšom habite a obliekaní, XIX. O svornosti a jednomyseľnosti kanonikov a mieste aj hlase v kapitule, XX. Okolo približného výnosu príležitosti zanedbávanej rezidencie, XXI. Akým spôsobom majú vystupovať sporiaci sa kanonici majúci dlhy s príčinami zvláštne seba sa proti samým uvádzanými do pohybu, XXII. O činnostiach kapituly na obecnom ťahaní, XXIII. O tajomstvách kapituly, ktoré musia byť odhalené, XXIV. O funkcií prepošta, lektora a kantora, XXV. O práci strážcu, XXVI. O dekanovi a jeho voľbe, XXVII. O práci dekana, XXVIII. O správe cez právo dekana, XXIX. O účtových výnosoch hornej správy ponechaných dekanovi, XXX. O výnosoch dekana, XXXI. O práci protokolistu, knihovníka, správcu spoločného domu, rozdeľovateľa a vizitátora kanonických rezidencii, XXXII. O živote a mravoch kanonickej rodiny, XXXIII. O službách kanonikov v uvádzaní do pohybu výkonu exekúcií/popravy, XXXIV. O tých pominutých kanonikoch a testamentoch, XXXV. O udržiavaní a strážení konventného pečatidla, XXXVI. O pečatných písmenách a triedení/delení pečatidiel, XXXVII. O úlohe kostolnej sakristie a zvonára.* Najzaujímavejšou pre nás bol nadpis číslo XV., pretože informoval o konkrétnych šestnástich sviatkoch slávených aj mimo nedele.[36]

Po niekoľkých čistých stranách nasledovala posledná a zároveň najkratšia časť zo všetkých celkov skúmanej vizitácie. Táto časť bola vyhotovená dňa 24. februára 1785 a opečatená biskupom na jej konci spolu s jeho úhľadným podpisom a šikmo naklonenym vlastnoručným poznamenaním, ako aj s podpisom biskupského kancelára, ktoré prekročilo linkovanie malo nadpis *Poriadok božskej služby, odtiaľ k omši.* Jej nečíslované menšie nadpisy mali názvy: *Čo sa naozaj týka kanonických hodín, Stojaci má byť, Avšak zakrivenie musí byť, O naklonení, O znamení kríža, O hlase, O bití do pŕs, O štvorhrane, O jeho birete a kapucni, Nedele a sviatky, Sviatočné dni.*[37]

[36] DA B, f. Kv, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis I., s. 53 – 73.

[37] DA B, f. Kv, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis I., s. 81 – 90.

Kanonická vizitácia z roku 1829

Mladšia vizitácia sa začala nečíslovaným dvojstránkovým úvodom, v ktorom sa nachádzala intitulácia štvrtého banskobystrického biskupa spolu s dátumom požiadavky z dňa 20. decembra 1828 na oznámenie vizitácie. Z úvodu sme sa dozvedeli, že mala byť vyhotovená vizitácia ešte v roku 1822, počas pôsobenia tretieho biskupa Antona Makaya a taktiež poznamenanie, že by sa mali pravidelne vykonávať vizitácie všetkých farností. Termín konania vizitácie bol naplánovaný na ôsmu hodinu dňa 25. júna 1829.[38]

Jadro kanonickej vizitácie sa začalo predstavením biskupom nastolených opytovacích bodov sformulovaných do siedmich hláv, ktoré sa postupne delili na paragrafy s podotázkami pre Banskobystrickú kapitulu. Samotný biskup Jozef Belanský sa podpísal za posledným položeným bodom v dnešnom Žiari nad Hronom dňa 20. decembra 1828.[39]

Po chýbajúcich desiatich číslach strán sa objavili podrobné odpovede k predloženým bodom. Prvá hlava sa rozdelila na tri hlavné paragrafy. §1 dostal názov *O cirkvi a jej farskom kostole*, ktorý sa skladal až zo 16 bodov, kým §2 bol pomenovaný *O výbave a ornátoch kostola* a §3 *O majetku a dôchodkoch chrámu* informoval o obsahoch z výnosov a zberov. Dozvedáme sa predovšetkým, aké mal kostol dobové rozmery, ďalej, aké vlastnil majetky spolu s rozdelením inventáru podľa druhov jednotlivých materiálov.[40] Druhá hlava bola zložená z dvoch častí. §1 bol pomenovaný *O kapitule, jej záväzkoch a nákladoch omší* a §2 *dostal názov O božskej službe.* Druhá hlava zaznamenala takmer výlučne vybrané životopisné informácie o doterajších štyroch biskupoch a pôsobeniu ostatných duchovných osôb v katedrálnom kostole.[41] Tretia hlava bola pomenovaná *O činnostiach a záväzkoch viery zákonného hodnostára*, ktorá obsahovala až šesť bodov.[42] Štvrtá hlava *O starostiach Piarských základín* mala iba tri body. Dozvedeli sme sa z nich aj niektoré údaje o obdarovaní pre cirkev, rovnako ako financiách určených pre chudobných obyvateľov.[43] V piatej hlave sa v ôsmich bodoch zaznamenali cirkevné pomery. Názvy §1 *O hodnostiach a kanonikoch* a §2 *O živote a zvykoch kapituly podľa toho ako a o udalostí smrti a podstata umierania, ktorý* mal až 12 bodov. Z tejto hlavy sme zistili predovšetkým to, aké cirkevné hodnosti mali jednotlivé duchovné osoby.[44] Šiesta hlava s názvom *O časových výnosoch a všetkých právach kapituly* bola vytvorená zo štyroch paragrafov a z množstva ďalších kratších bodov. Spomínané paragrafy dostali pomenovania: §1 *O výnosoch a právach kanonikov pre jedinca,* §2 *O výnosoch a právach kapituly pre komunitu,* §3 *O zvolávaní kapituly,* §4 *O dobročinnosti katedrálneho kostola na svetských, alebo príves-*

38 DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, nečíslované dva úvodné listy.

39 DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 1 – 19.

40 DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 29 – 48.

41 DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 48 – 70.

42 DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 70 – 75.

43 DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 75 – 114.

44 DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 114 – 138.

kami.[45] Prvá časť bola ukončená siedmou hlavou s názvom *O relikviách kňazov a laikov chrámovej katedrály, slúžiacich poddaným,* ktorá obsahovala ďalšie štyri body o sakrálnych záležitostiach.[46]

Druhá veľká časť predstavovala *sériu účtovníkových odpovedí o cirkvi a katedrálnej kapitule*, v ktorej boli zaznamenané odvolania abecedne roztriedené do dvadsiatich troch písmen bez písmena J. Zväčša išlo o významné obsiahnutia vo forme kópií fundácií, ako aj zakladajúcich listín, prípadne iných významných dokumentov dôležitých pre hospodárstvo a samotnú katedrálu. Našli sme v prameni uvedené: *Odvolanie sa pod písmenom A. Doklad o zachovaní cirkevnej katedrály*, *Odvolanie sa pod písmenom B. Krátke odpustky pre Banskobystrickú cirkevnú katedrálu*, *Odvolanie sa pod písmenom C. Kópia autentického písomného záznamu o pozemskom tele sv. Vincenta Martýra*, *Odvolanie sa pod písmenom D. Inventár majetku svätej cirkevnej kapituly v Banskej Bystrici*, čo bola najrozsiahlejšia časť pri porovnaní s ostatnými, pretože mala roztriedené aj staršie popisy vybavenia, nádob, hudobných nástrojov, kníh, obrazov a relikvií, z predošlých vizitácií v kostole.[47] Nasledujúce *Odvolanie sa pod písmenom E.* s názvom *Kópia oznámenia vysoko postavenej kráľovskej miestodržiteľskej rady Uhorska z 23. marca 1798 k priamo Banskobystrickej kapitule, číslo 1620,* kým v ďalšom prípade *Odvolanie sa pod písmenom F.* sme našli *Kópie záväzkových listín hornej kapituly Banskobystrickej katedrály.*[48] *Odvolanie sa pod písmenom G.* obsahovalo *Rozpočty cirkevnej katedrály v Banskej Bystrici pre rok 1827/1828 a pre revíziu kapituly,* pričom *Odvolanie sa pod písmenom H.* dostalo názov *Sumarizácia zberov a výnosov Banskobystrickej cirkevnej katedrály*.[49] Po nich nasledovali pod jednotlivými písmenami pomerne krátke údaje o dôležitých dokumentoch. Napríklad *Odvolanie sa pod písmenom I.* s pomenovaním *Kópia Banskobystrického katedrálneho kostola. Originály nástrojov v archíve existujúceho hodnoverného miesta*, kým *Odvolanie sa pod písmenom K.* bola *Kópia dobrotivého milého oznámenia vysokopostavenej kráľovskej miestodržiteľskej rady Uhorska z 30. júna 1778*, pričom *Odvolanie sa pod písmenom L.* tvorila *Kópia dobrotivého milého oznámenia vysokopostavenej kráľovskej miestodržiteľskej rady Uhorska z 9. novembra 1778.*[50] Totožne *Odvolanie sa pod písmenom M.* bola *Kópia dobrotivého vrchného dekrétu Banskobystrickej kapituly, pojednávajúci o dôchodkoch arcidiakonov stolice Zvolenskej a Tekovskej z dňa 16. júla 1779,* kým *Odvolanie sa pod písmenom N.* predstavovala *Kópia č. 4522 dobrotivého milého oznámenia cirkevnej kráľovskej miestodržiteľskej rady Uhorska z dňa 10. júla 1780.*[51] *Odvolanie sa pod písmenom O.* tvorila významná *Zakladajúca listina Adama Herczogha, fary Jána Lehotského a dištriktu Sv. Kríža a banskobystrického arcidiakona v mene pána k večnému pamätaniu vecí*, kým *Odvolanie sa pod písmenom P. bola Základina najosvietenejšieho aj najcti-*

[45] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 138 – 151.
[46] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 151 – 156.
[47] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 157 – 174.
[48] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 175 – 186.
[49] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 186 – 190.
[50] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 191 – 197.
[51] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 197 – 201.

hodnejšieho pána Gabriela Zerdahelya biskupa banskobystrického, pričom *Odvolanie sa pod písmenom Q.* s názvom *Poriadok zbožnosti v cirkevnej katedrále v Banskej Bystrici k jednotlivým prvým piatkom cez štyridsiate zachovávanie*.[52] Po týchto krátkych bodoch nasledovalo *Odvolanie sa pod písmenom R. Kópia dobrotivého dekrétu vrchného poukázania pečatidla kapituly v Banskej Bystrici* a jeho umiestnení v archíve *z dňa 28. januára 1803* a *Odvolanie sa pod písmenom S. Kópia darovacej listiny vznešeného pána Jozefa Klucha bývalého nitrianskeho biskupa,* ktorý počas svojho života štedro obdaroval cirkev aj pod písmenami T, U, V s poznámkami, aby sa uvedené informácie zapamätali až k večnosti.[53] Ostatní uvedení darcovia vysokých súm pre katedrálu v písmenách X, Y a Z. Medzi nimi boli Ján bývalý, čo pravdepodobne mohlo znamenať v danom význame asi zosnulý Krausz Barochi Gajdlensis, Pauli bývalý Spissak Pernochi Szöllössiensis a prelát Jozef Zogs.[54]

Vyskytli sa vo vizitácii tiež záznamy o fundáciách od ľudí a jednotlivých farností, zahrnuté pod diecéznou správou, kde ich bližšie ozrejmujú podrobné tabuľky s hodnotami a sumami vo florénoch. Objavili sa okrem osobných údajov o darcoch aj existujúce lokality dedín, miest a mestečiek ktoré podliehali územne pod skúmané biskupstvo. Napríklad okrem Zvolenskej stolice to bolo územie celého dnešného Turca, Horného Tekova až po obec Voznicu, ako aj územie až po Nitrianske Pravno a Bojnice, ktoré v skúmanom období patrili pod Nitriansku stolicu. Tabuľky tiež vyjadrujú v sumách koľko odvádzali jednotlivé lokality cirkevné poplatky kapitule v období vizitácie a najmä obdobia predošlých dvoch rokov 1827 a 1828.[55]

V ďalšej časti sa nachádzali niektoré prepisy najdôležitejších dokumentov. Pomerne netradičné bolo, že po troch čistých stranách nasledovali opäť *Odvolanie pod písmenom A.A.*, ktoré obsahovalo staršie platné štatúty kapituly. Podľa uvedených informácií štatúty vznikli ešte pri konaní prvej vizitácie od najstaršieho biskupa, pričom boli kompletne obsiahnuté ako riadny prepis všetkých tridsiatich siedmich bodov odkazujúcich aj na pôvodný dátum z dňa 14. februára 1785, spolu s napodobnenými podpismi biskupa Berchtolda a jeho kancelára Jána Nepomuka Millera zo dňa 23. februára 1785, avšak bez akéhokoľvek pečatidla.[56]

Odvolanie pod písmenom B.B. pojednávalo o reflexii okolo štatútov kapituly, cez zastavenia, úpravy alebo prípadné zmeny vykonané pri vizitácii, ktoré dňa 29. júna 1828 boli podpísané Jurajom Budatínskym lektorom a kanonikom.[57] *Odvolanie pod písmenom C.C.* obsahovalo kópiu dobrotivého oznámenia cirkevnej uhorskej rady z dňa 31. októbra 1776, podpísanú županom Jánom Czakym, ďalej Františkom Skerleczom a Michalom Pretrekerom.[58] *Odvolanie pod písmenom*

[52] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 202 – 206.

[53] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 206 – 226.

[54] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 227 – 232.

[55] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 233 – 305.

[56] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 309 – 340. Pričom ide o totožný prepis bez žiadnych novších doplnkov.

[57] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 341 – 344.

[58] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 345.

D.D. zapísalo kópiu dobrotivého oznámenia cirkevnej uhorskej rady z dňa 6. júla 1778, podpísané županom Jurajom Fekete a Lazarom Somficzom.[59] Posledné *Odvolanie pod písmenom E.E*, dostalo názov *Vznešená Banskobystrická kapitula o nás slúžiacich*, ktoré boli vlastnoručne overené samotným barónom Jánom Mednyanskym a Andrejom Jakabfalvayom. Vizitácia čiastočne priblížila vybrané životopisné údaje o dvadsiatich dvoch osobách.[60]

Doplnenia k niektorým vybraným bodom sa vyskytli vo vizitácii až po výraznej medzere chýbajúcich strán, za ktoré bola umiestnená jediná pečať a dátum vyhotovenia z dňa 27. júna 1829, podpísaná biskupom Belanským a taktiež jeho sekretárom Tomášom Chervenon.[61]

Platné novšie štatúty kapituly boli umiestnené podľa nás bez ohľadu na číslovanie na samotný koniec vizitácie. Chceli zrejme, aby sa zachovalo rovnaké delenie jednotlivých častí ako v staršej vizitácii na zapamätanie aktuálneho stavu z dňa 27. júna 1829 biskupom Jozefom Belanským, spolu s jeho sekretárom Tomášom Chervenom, ktorí ich overili svojimi podpismi. Štatúty boli zložené až z dvadsiatich siedmich paragrafov: §I *O vyznaní viery od tých, ktorí v kapitule sú vytrhnutí a od tých čo musia byť vykázaní*, §II *O prísahe a inštalácií kanonikov*, §III *Forma prísahy božieho prepošta vo vstupe do prepošstva*, §IV *O rezidencii kanonikov*, §V *O počte kanonikov, aj tých uznesení a výnosoch*, §VI *O božských úradoch, alebo o kanonických hodinách v cirkevnom ríte a so slušnosťou pri obradoch*, §VII *O procesiách*, §VIII *O slávnosti omší aj tých časoch*, IX *Ktorými dňami prepošt, a tiež ktorými dňami kanonici slávnostne oslavujú Pána*, §X *O trestoch tých, ktorí zanedbávajú božské funkcie*, §XI *O čase dosiahnutia kanonických výnosov*, §XII *O zachovaní príbytkov*, §XIII *O živote a mravoch kanonickej rodiny*, §XIV *O odeve kanonikov, aj o vonkajšom habite a obliekaní*, §XV *O svornosti a jednomyseľnosti kanonikov a mieste aj hlase v kapitule*, §XVI *Akým spôsobom majú vystupovať sporiaci sa kanonici, majúci dlhy s zvláštnymi príčinami seba sa proti samým uvádzanými do pohybu*, §XVII *O činnostiach kapituly na obecnom ťahaní*, §XVIII *O funkcií prepošta, lektora a kantora*, §XIX *O práci strážcu, arcidiakona, kanonika teológie a pokání*, §XX *O voľbe dekana a jeho funkcia*, §XXI *O práci historika, knihovníka, správcu spoločného/obecného domu, rozdeľovateľa a vizitátora kanonických rezidencií*, §XXII *O službách kanonikov v uvádzaní do pohybu výkonu exekúcií*, §XXIII *O tých pominutých kanonikoch a testamentoch*, §XXIV *O strážení a zachovaní archívu verejného, podľa toho ako tiež pečatidla kapituly*, §XXV *O delení pečatidiel*, §XXVI *O cirkevnom dôchodku, sakristii a zvonárovi*, §XXVII *O úradníkoch kapituly a duchovných pastieroch*.[62]

[59] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 346.

[60] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 347 – 358. Išlo o tieto osoby: Mikuláš Muszka, Jozef Janovszky, Martin Mateovich, Melchior Nizsnyánszky, Ján Nepomuk Miller, Pavol Szilhaczek, Karol Palics, Štefan Vavrovics, Maria Jana Nepomucká grófka Szunyogh, František Xavier Valitzek, Zuzana Hever, Jozef Juracska, Veronika Kalicay, František Molnár, Matej Plathy, Imrich Nedeszky, Dominik Benedikt, Karol Palitz a Jozef Juratska.

[61] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 581 – 590.

[62] DA B, f. Kv, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, s. 519 – 546.

Zhrnutie nadobudnutých výsledkov

Na konci analýzy možno konštatovať, že sa nám úspešne podarilo splniť stanovený cieľ, ktorým bolo podrobiť kanonické vizitácie rozboru vonkajších a vnútorných znakov prameňov. Nakoľko sa doposiaľ nikto podľa pracovníkov archívu v najnovšej historiografii ešte nepokúšal pracovať s týmito vybranými prameňmi bližšie, snažili sme sa samostatne prekladať pre porozumenie textu vety z latinčiny do slovenského jazyka. Lokality sme sa snažili prekladať do aktuálnej podoby, kým mená, priezviská a prídomky jednotlivých osobností sme sa usilovali ponechať v pôvodnej podobe.

Pretože sme nenarazili na výraznejšie ťažkosti za pomoci slovníkov ako pomôcok, čo do určitej mieri môže znamenať fakt, že sa autori vizitácií nedopúšťali gramatických chýb. Navyše sme zistili, že skúmané cirkevné vizitácie mali spoločné viaceré z kľúčových znakov vyplývajúce z charakteru úradných prameňov. Okrem vonkajších znakov to boli zvolené písmo, spôsob oneskoreného zviazania do väzby, či úradný charakter oboch cirkevných prameňov.

Domnievame sa, že to mohlo byť do určitej miery ovplyvnené pravdepodobnou existujúcou univerzálnou šablónovou predlohou, používanou pre všetky protokoly cirkevných vizitácií z obdobia novoveku. Takéto tvrdenie podopierame tiež o fakt tým, že išlo o vyhotovenie úradnej písomnosti pre vnútornú potrebu biskupstva, pričom museli postupovať pevne podľa vopred odoslaných osnov ako otázok. Tomu nasvedčujú mnohé z vnútorných náležitostí a, samozrejme, aj obsah niektorých z hlavných bodov. Oba cirkevné rukopisy tiež zhodne obsahovali slávnostnejší informačný štýl, preukazujúci kvalitné ovládanie latinského jazyka podľa výberu zložitejších slov, kde iba zriedkavo nepomohol ani latinský slovník. Obe vizitácie zaznamenávali zhodným štýlom o existujúcich inventároch a obdarovaniach farnosti. Samozrejme, staršia vizitácia v dvoch prevedeniach bola omnoho stručnejšia a prehľadnejšie zhotovená, kým posledná z roku 1829 bola napriek svojej neúplnosti, ak odhliadneme od absencie viacerých strán, až príliš detailne zameraná na presný súpis informácií. Jej detailnosť zrejme súvisela s mnohými novšími prírastkami a potrebou zachovať aj staršie údaje z predošlých vizitácií, okrem toho pribudlo viacero darov. V podrobnejšom prepracovaní mohla byť tiež z toho dôvodu, aby vypovedala o ucelenom a omnoho dlhšom časovom období, než len o stave viažucemu sa k roku 1829.

Obe kanonické vizitácie mali ešte veľa spoločného aj v samotnom texte, pretože začínajú zhodne pod nadpisom s intituláciou, kde sa v prvej osobe množného čísla predstavuje plným menom samotný biskup, spolu so všetkými svojimi hodnosťami. Krátkou vetou na prvej strane bola modlitba s určením, aby sa zapamätali údaje obsiahnuté v prameni a predstavili sa jednotlivé body, ktoré sa týkali obsahu danej vizitácie. Zaujímavé bolo zistenie, že novšia vizitácia obsiahla kompletné štatúty ešte z prvej vizitácie z roku 1785, aj s odkazom na meno biskupa a jej dátum. Obe vizitácie sa končia bez uvedenia, že ide o koniec vizitácie iba s pečatidlami a podpismi.

V čom sa naopak zreteľne rozchádzali obe vizitácie, boli niektoré odlišné odpovede na jednotlivé body pokladaných otázok pre vizitátora. Napriek iba

45-ročnému časovému rozdielu medzi oboma vyhotoveniami, sa opätovne novšia vizitácia oveľa viac snažila používať tabuľky so zachytávajúcimi sumami. Zároveň sa často odvoláva aj na staršie dokumenty z predošlých konaní vizitácií. Okrem toho sa v novšej vizitácii nachádzalo oveľa viac darcov a jednotlivých položiek. Novinkou bolo vo vizitácii z roku 1829 tiež odkazovanie na písmená a prepisy úradných dokumentov týkajúcich sa priamo katedrálneho kostola. Samozrejme, uceleným odborným prekladom by sme dozaista zistili ešte omnoho viac informácií, ktoré by boli taktiež prínosnými, ale neboli cieľom tejto štúdie.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

ARCHÍVNE PRAMENE

Diecézny archív v Badíne, fond Kanonické vizitácie, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis I., 90 s.

Diecézny archív v Badíne, fond Kanonické vizitácie, CV 19C 1785 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis II., 60 s.

Diecézny archív v Badíne, fond Kanonické vizitácie, CV 19D 1829 Visitatio Canonica Cathedralis Ecclesiae Neosoliensis, 590 s. (nedodržiavané vizitátorom presné číslovanie strán v prameni)

LITERATÚRA

BRENDZA, G. Vznik Banskobystrického biskupstva. In *Banskobystrické biskupstvo: cestou cirkvi je človek…* Richard Lacko. Banská Bystrica - Badín : Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 2011, s. 117-135.

BRENDZA, G. – KOLLÁR, P. – LACKO, R. Banskobystrickí biskupi. In *Banskobystrické biskupstvo: cestou cirkvi je človek…* Richard Lacko. Banská Bystrica - Badín : Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 2011, s. 137-211.

DECKER, V. *Dejiny ručnej výroby papiera na Slovensku.* 1. vyd. Martin : Matica slovenská, 1982. 223 s.

HÚŠČAVA, A. *Dejiny a vývoj nášho písma.* 1. vyd. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1951. 375 s.

LEHOTSKÁ, D. *Príručka diplomatiky.* 1. vyd. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1972. 344 s.

MAJTÁN, M. *Názvy obcí Slovenskej republiky : (vývin v rokoch 1773-1997).* 1. vyd. Bratislava : Veda, 1998. 600 s. ISBN 80-224-0530-2.

MORAVČÍK, F. *Metodika tvorby a radenia písma.* 2. vyd. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971. 165 s.

NOVÁK, J. et al. *Paleografická čítanka : pomôcka na čítanie rukopisov z 12.-19. storočia*. 1. vyd. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej a Matica slovenská, 2001. 177 s. ISBN 80-7090-599-9.

OSTERTAGOVÁ, A. Kanonické vizitácie ako historický prameň. In *Kanonické vizitácie po Tridentskom koncile. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Košice 9. novembra 2006*. Cyril Hišem – Peter Fedorčák. Prešov : Vydavateľstvo Ivana Vaška, 2007, s. 5-10. ISBN 978-80-7165-639-5.

SURA, M. – ŠOVČÍK, M. Kultúrnohistorický a architektonický vývoj biskupskej kúrie a katedrály v Banskej Bystrici a biskupského kaštieľa a kostola vo Svätom Kríži nad Hronom. In *Banskobystrické biskupstvo: cestou cirkvi je človek…* Richard Lacko. Banská Bystrica - Badín : Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 2011, s. 71-81.

VRTEĽ, L. *Osem storočí slovenskej heraldiky.* 1. vyd. Martin : Matica slovenská, 1999. 296 s. ISBN 80-7090-490-9.

ŽUDEL, J. *Stolice na Slovensku.* 1. vyd. Bratislava : Obzor, 1984. 200 s.

Historia Ecclesiastica, XIII, 2022, 1

EGY ELTŰNT FŐPAPI GYŰJTEMÉNY NYOMÁBAN. CSÁSZKA GYÖRGY „SZEPESI KÉPTÁRA"

LAKATOS Adél

On the trail of the missing archbishop's collection. „Spiš Picture Gallery" of Juraj Császka
Juraj Császka, bishop of Spiš, later archbishop of Kalocsa, had a respectable and valuable art collection. The study will be devoted to the most valuable part of his collection, which was the collection of paintings. It grew especially during the period when Császka was bishop of Spiš. This unique collection of paintings can be reconstructed on the basis of a source preserved in the archbishop's archive in Kalocsa. In an inventory made after the death of archbishop Lajos (Ludwig) Haynald, a list (called the Spiš list) was found, which was added to the inventory after Császka was elected archbishop, but before he moved to Kalocsa. In addition to furniture, his paintings were also included in the list. This preserved list is unique, especially because the valuable collection of paintings was put up for auction after the archbishop's death (due to the high debts of the archbishopric) in 1905. Apart from this record, no other inventory dealing with the ‚Spiš Picture Gallery' has survived. After the auction, only a few paintings became part of the local museums, a smaller part is still preserved in the archbishop's palace in Kalocsa.
***Keywords**: bishop, Catholic Church, Spiš, Kalocsa, collection, painting, museum, inventory.*

Bevezetés

Császka György szepesi püspök, majd kalocsai érsek gazdag és kortársai által is elismert műgyűjteménnyel rendelkezett. Jelen tanulmányunkban ennek leghangsúlyosabb részét, a képtárat mutatjuk be a gyűjtemény gyarapodásának intenzív szakaszában, Császka szepesi püspöksége idején. A képtár szepesi korszakának rekonstruálásához egyedülálló forrást őriz a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. A Haynald Lajos érsek halála után készült inventáriumban ugyanis található egy jegyzék (ld. továbbiakban Szepesi jegyzék), melyet Császka György érseki kinevezése után, Kalocsára költözése előtt vezettek be a hagyatéki leltárba.[1] A Szepesi jegyzékben bútorain kívül képtárának az érseki központba érkező darabjait írták össze.

A Szepesi jegyzék azért egyedülálló forrása a Császka-gyűjteménynek, mert ezt a ma már kevésbé ismert, viszont igen kvalitásos műveket is magába foglaló műtárgyegyüttest az érsek halála után, 1905-ben elárverezték. Az említett jegyzéken kívül egyéb leltárai pedig nem ismertek. A kollekció jelentős része tehát az érsek elhunyta után szétszóródott. Csupán néhány darabja került hazai múze-

[1] KFL.III.9.b. Érseki székváltáskor készült leltárak. Haynald-Császka. 1891-1892. A Haynald-inventáriumban a jegyzék a következő címmel szerepel: *„Nagyméltóságú és Főtisztelendő Császka György Kegyelmes Urunk által a Szepességből-Kalocsára szállított butorok, képek és tárgyak jegyzéke".*

umokba. Egy kis részét pedig utolsó állomáshelyén, a kalocsai érseki palotában őrzik napjainkban is.

A Császka-gyűjtemény felépítése, kisebb egységei jól rekonstruálhatóak levéltári források és korabeli sajtóhíradások segítségével. A Szepesi jegyzéknek köszönhetően a Császka-gyűjteményből a mintegy 22, középkori és koraújkori táblaképet is magában foglaló „szepesi képtár" mutatható be legalaposabban.

Császka György érsek életének rövid áttekintése

Császka György 1826. december 4-én született Nyitraszerdahelyen. Apja, Császtka Jakab építőmester volt. A Császka-család rokonságban állt Horváth Mihály történetíróval és Samassa József későbbi egri érsekkel. Samassa és Császka anyja testvérek voltak, akik úgy döntöttek, hogy elsőszülött fiaikat, Györgyöt és Józsefet egyházi szolgálatra adják.[2] Császka az 1860-as évek végétől hagyta el nevéből az addig használt „t" betűt.

Császka gimnáziumi tanulmányait Nyitrán, Tatán és Esztergomban végezte. Papnövendék korában a pozsonyi Americanum lakója volt. 1844-től a nagyszombati érseki líceumban filozófiát tanult. Majd 1846-tól a bécsi Pazmaneum növendékeként teológiai tanulmányokat folytatott a császárvárosban. 1850. szeptember 21-én szentelték pappá Bécsben.[3]

Rövid ideig a nagyszombati érseki líceum matematika tanára és a konviktus prefektusa volt. 1853-tól pedig a nagyszombati helynöki irodában dolgozott szentszéki jegyzőként, levéltárosként és könyvtárosként, majd 1856-tól érsekhelynöki titkárként. 1864-ben főpásztora, Scitovszky János az esztergomi érseki hivatal irodaigazgatójává nevezte ki. Ezt a hivatalt Simor János hercegprímás hivatali ideje alatt is betöltötte. 1870-ben az esztergomi káptalan mesterkanonokja lett.[4]

Szepesi püspökké 1874-ben nevezte ki Ferenc József. Itt unokatestvérét, Samassa Józsefet váltotta, aki ekkor nyert egri érseki kinevezést. Szepesi templomfelújításainak és a hazai országos kiállítások (1876. évi árvízkárosultak javára rendezett tárlat, 1884-es országos történeti ötvösmű kiállítás) aktív támogatásának köszönhetően hamarosan ismert lett művészetpártoló tevékenysége. Püspöksége idején gyorsan gyarapodó gyűjteménye országosan hírnévre tett szert. Szepesi püspökként elkötelezetten támogatta az 1872-ben alapított Iparművészeti Múzeumot.[5]

1891-ben, Haynald Lajos halála után Császka Györgyöt kalocsai érsekké nevezte ki az uralkodó. Érseksége idején tovább folytatta műpártoló tevékenységét. Kiváló lehetőséget jelentett számára ezen a téren az 1896. évi országos millenniumi kiállítás előkészítése. Később az 1900. évi párizsi világkiállításra és az 1904. évi Mária Terézia korabeli liturgikus öltözeteket bemutató tárlatra is kölcsönzött

[2] *Az Újság.*1904. augusztus 12. 10.

[3] LAKATOS ANDOR, HROMJÁK, KLIEBER 2020. 328.

[4] LAKATOS ANDOR, HROMJÁK, KLIEBER 2020. 328- 329.

[5] LAKATOS ADÉL 2019. 90-94.LAKATOS ANDOR, HROMJÁK, KLIEBER 2020. 329., 332. TYROL-OLEJNÍIK 2021. 37.

egyházművészeti emlékeket. Kalocsai érseksége idején egyházmegyéjében jelentős anyagi források biztosításával több új templom építését is támogatta.[6]

1904. augusztus 11-én, 78 éves korában hunyt el budapesti otthonában. 1904. augusztus 16-án ünnepélyes szertartás keretében helyezték örök nyugalomra a kalocsai főszékesegyház érseki kriptájában.[7]

A Császka-gyűjtemény bemutatása

Császka műgyűjteménye követte a korszak ismert egyházi gyűjtőinek, mint pl. Simor János hercegprímás, Ipolyi Arnold és Bubics Zsigmond püspökök kollekcióinak tagolódását.[8] Nagyságát tekintve ugyan elmaradt mögöttük, és egyenetlenebb színvonalat mutatott. A benne rejlő, unikális darabokat tekintve jelentősége mégis összevethető velük.

Császka György feltehetően már az esztergomi egyházmegye kötelékében töltött időszakában rendelkezett kisebb gyűjteménnyel. Erről azonban kevés és inkább csak közvetett adattal rendelkezünk. 1870. évi kanonoki kinevezése után megnövekedett jövedelme lehetővé tette számára a műtárgyak vásárlását. A Simor János hercegprímás környezetében töltött időszak több szempontból is meghatározó volt a számára. Itt kapott indíttatást műgyűjteményének kialakításához. Példaként állt előtte Simor János gyűjteménye, melynek legfontosabb részét a képtár alkotta. Mellette azonban régészeti-, numizmatikai, liturgikus tárgyakat, kódexeket és egyéb, régi könyveket magába foglaló műtárgyegyüttes is tartozott hozzá.[9] Császka gyűjtői szemlélete tehát Esztergomban csiszolódott. Itt alapozta meg a többek között művészeket, műgyűjtőket és műkereskedőket is magába foglaló kapcsolatrendszerét, mely a későbbiekben nagy hasznára volt.

1874. évi püspöki kinevezésével „megnyíltak előtte a Szepesség kapui". Császka Magyarország egyik, középkori emlékekben gazdag egyházmegyéjének élére került, amely ideális terepet jelentett a számára műgyűjteményének gyarapításában. Püspöksége idején a Szepesség számos templomát felújíttatta. Többek között még Császka idejében, 1888-ban indult meg a szepeshelyi (ma Spišská Kapitula, Szlovákia*)* Szent Márton székesegyház renoválása.[10] A szepesi épített örökséget változó mélységben érintő munkálatok során a korszak bevett műemlékvédelmi gyakorlatának megfelelően a stílusegység megteremtésére törekedtek. „Stílszerűség" alatt tulajdonképpen a tökéletesnek tartott neogótikus állapot megteremtését értették, mind az épületek külsejét, mind belsejüket tekintve. Ez pedig rendszerint a belső templomi berendezés jelentős átalakításával járt együtt. A templomokból kikerülő egyházművészeti emlékek egy része, köztük számos remek, középkori darab (szárnyasoltár-töredékek, szobrok és egyéb berendezési tárgyak), a műtár-

6 LAKATOS ANDOR, HROMJÁK, KLIEBER 2020. 333. LAKATOS ADÉL 2020. 130.

7 LAKATOS ANDOR, HROMJÁK, KLIEBER 2020. 334.

8 KŐHALMI-KLIMSTEIN 1886. KŐRÖSY 1896. CSÉFALVAY 1989. HORVÁTH HILDA 1992. VARGA ÁGOTA 2018.

9 Az esztergomi érseki képtár leírása. Új Magyar Sion. 1885. 517-852. A Simor-gyűjtemény részét képező Caspar Bernhard Hardy kölni kanonok viaszszobraival kapcsolatban ld. bővebben: MASZLAGHY 1876. MOJZER 1964. 216. Könyvtárával kapcsolatban ld. bővebben: GENTHON 1948. 9-10.

10 JANOVSKÁ- OLEJNÍK 2017. 137-141.

gykereskedelem különféle csatornáin keresztül „elvándorolt" a Szepességből. Más részük a szepeshelyi püspöki rezidencián vagy a pihenés céljaira használt savniki várkastélyban kapott helyet. Ez utóbbi épületét Császka egy szárny hozzáépítésével bővíttette. A püspök élettereit díszítő művek egy-egy darabja idővel gyűjteményének szerves részéve vált.[11] Ezenkívül több darabot az egyházi központ különféle raktáraiba, valamint magtárába szállítottak.[12] A püspök ugyanis Szepeshelyen egy *Museum Christianum Scepusianum* felállítását határozta el.[13] Szeme előtt minden bizonnyal az Ipolyi Arnold által megálmodott, majd később a Simor János hercegprímás alapította esztergomi keresztény múzeum példája lebegett.[14] A tervezett szepeshelyi intézmény felállítására végül Császka püspöksége idején nem került sor.[15]

Császka gyűjteményében körvonalazhatóak a korszak egyházi kollekcióiban is megtalálható főbb műtárgy-csoportok. Gyarapításának mozgató rugóiként a korszakot jellemző gyűjtői preferenciák mellett „tetten érhetjük" Császka vallási meggyőződését, hazafias elköteleződését, reprezentációs szándékait és ízlésvilágát. Hazafias szellemiségű gyűjtői attitűdjében jelen volt a nemzeti múlt tisztelete és a magyar ipar pártolásának ügye is. A kortárs egyházi gyűjtőkhöz hasonlóan nagyra értékelte a középkori és kora újkori műtárgyakat. Császka kedvelte a gótika ill. az annak szellemében készült, 19. századi neogótikus darabokat. A régi és a kortárs műtárgyak együttes jelenléte nemcsak képtárát, hanem más „gyűjteményi egységeit" is jellemezte. Ilyen volt pl. liturgikus textil- és ötvösgyűjteménye, vagy a „régiségek tárának" is nevezhető műtárgyegyüttese.[16] Ez utóbbihoz

[11] KFK. Ms. 562. *„1889. augusztus 18. 1239 Ft 31 fillér. Savnikvár és gazdasági épületek javítása." „1889. szeptember 24. Savnikon egy szoba kifestéséért, egy kályha felállításáért 50 Ft.". 1889. szeptember 26. Wolf kárpitos savniki várkastély 720 Ft". Császka György kalocsai érsek.* 734. VÚ 1891. 733-734.

[12] DIVALD *Archeológiai kutatások* 1907. 23. BARDOLY- CS. PLANK 1999. 52., 372, 377-380. Divald Kornél éveken át végzett műtárgyfelméréseket a Felvidéken. Feljegyzéseit fotókkal gazdagította. 1903-1904-ben Szepeshelyen, püspöki palotában és a székesegyházban és a különféle raktárakban «leltározott".

[13] ŠA.Levoča, fond Spišské biskupstvo. A Lőcsei Városi Levéltárban őrzött szepesi püspökségi iratanyag 1875. évi jegyzőkönyvében külön *Museum Christianum Scepusianum* tárgyszó alá iktatták a múzeum céljaira érkezett műkincsekkel kapcsolatos dokumentumokat. Később ez a megjelölés elmaradt az iktatókönyvekből. Császka György szepesi múzeumalapítási terveiről több sajtóorgánum is hírt adott: Religio 1875. 1. félév. 47. sz. 375. *Századok* 1876. 45. *Trefort miniszter a Szepességben*. PN. 1875. 246. 1.

[14] Magyar Sion 1867. 787-789. IPOLYI 1867. 211-241. PROKOPPNÉ 1977. 8. LAKATOS-BALLA 2012. 29-30. Ipolyi Arnold a „Museum Christianum" szellemében létrehozott műgyűjteményét végrendeletében az alapítandó Keresztény Múzeum céljaira ajánlotta fel. Helyszíneként főpapi székhelyét, ha erre ott nem kerülne sor, akkor pedig Budapestet vagy Esztergomot jelölte meg.

[15] CSÁNKY 1937. BIZOŇOVÁ 2016. 123-125. TYROL-OLEJNÍK 2021. 107-120.A a Szepesi Egyházmegyei Múzeumot Jan Vojtaššák püspök alapította 1933-ban. Vojtaššák püspöknek nagy szerepe volt a szepesi püspökség intézményeinek szellemi és kulturális megújulásában.

[16] LAKATOS ADÉL 2015. 21-24, 45-46., 63-64., 78-80. Császka ötvösgyűjteményében a régi, restaurált darabok mellett több, Lippert József hercegprímási építész által tervezett, a bécsi Anders-cég és Link Fülöp István ötvös által kivitelezett, a neogótika szellemében fogant munka is helyet kapott. Textilgyűjteményében a régi liturgikus öltözetek domborúhímzéseit, az értékes, főleg Itáliában készült bársonyokat megmentve sajátosan összeillesztett darabok is szerepeltek. A megmenteni kívánt domborúhímzéseket gyakran új hordozóanyagra ültették át a korszak bevett restaurálási eljárása alapján.

a különféle iparművészeti darabok mellett régészeti leletek és egyéb természettudományos ritkaságok is tartoztak.[17] Numizmatikai gyűjteménye szintén jelentős volt. A Császka-hagyaték 1905. évi árverésekor a 2000 darabot számláló éremtárat egészben vásárolta meg Daróczy Zoltán paksi földbirtokos.[18] A 2000 tételszám alapján feltételezhetjük, hogy Császka már szepesi püspöksége idején jelentős éremtárral rendelkezett.

Császka műgyűjteményének leghangsúlyosabb részét képtára jelentette. Ebben Simor János hercegprímást követte, akinek gyűjteményében szintén a festményeket és különféle grafikai lapokat magába foglaló képtár volt a legfontosabb. Simorhoz hasonlóan Császka is csak néhány plasztikai alkotással gyarapította kollekcióját. A levéltári források és korabeli sajtóhíradások alapján a Császka-hagyaték árverésével szétszóródott gyűjteményből a képtári rész rekonstruálható a legjobban.

A Császka-képtár szepesi történetére vonatkozó források

Császka György képtárának kiemelt jelentőségű forrása a fentebb már említett Szepesi jegyzék. A *„Nagyméltóságú és Főtisztelendő Császka György Kegyelmes Urunk által a Szepességből-Kalocsára szállított butorok, képek és tárgyak jegyzéke*" címet viselő összeírás a Szepeshelyről Kalocsára költöztetett Császka gyűjtemény képtárának egy különleges időmetszetét mutatja, amikor a kalocsai korszakában beszerzett darabok még nem „keveredtek össze" a Szepességből hozott művekkel. A Szepesi jegyzék támpontot nyújt a képtár összetételének rekonstruálásához, nagyságát azonban egyéb leltárak hiányában továbbra is csak becsülni tudjuk. A Szepesi jegyzék összeállítására azért volt szükség, hogy a kalocsai érseki rezidenciát díszítő, törzsgyűjteményhez tartozó daraboktól jól el tudják különíteni a Császka magántulajdonát képező műalkotásokat. A jegyzék összesen 289 tételt tartalmaz: bútorokat, festményeket, metszeteket, reliefeket, szobrokat, grafikai lapokat és fényképeket. Az 1-112. közötti számok alatt bútorok szerepel-

[17] FL 1885. 225. sz. 1456. Századok 1885. 3. füzet. KFL.III.9.b. Érseki székváltáskor készült leltárak. Haynald-Császka. 1891-1892. V. kötet. 21. tétel. 1885-ben a Szepesmegyei Történelmi Társulat első lőcsei közgyűlésének idején a Városháza dísztermében történelmi kiállítást rendeztek. Császka György gyűjteményének bronzkori darabjait, népvándorláskori sarkantyúit, kardját és nummulitesz-maradványait kölcsönözte a tárlatra. KFK. Ms. 562. 1889. június 6. *„Két régi kard 120 Ft". Löfkovits-jegyzék* 2, 60. HBML. VIII. 700. A Déri Múzeum iratai. 18. sz. 1906. febr. 9. *Nyilvános kimutatás a városi múzeumnak a Löfkovits igazgató úr által tett 1905. második félévi gyarapodásáról.* HBML. VIII. 700. A Déri Múzeum iratai. 28. sz. 1906. február 17. *Jelentés a debreczeni városi múzeum 1905 évi állapotáról.* Fogalmazvány a múzeumi levéltár részére. Összeállította Zoltai Lajos levéltáros. 13. Löfkovits Artúr debreceni ékszerész a Császka-hagyaték számos darabját vásárolta meg. Löfkovits gyűjteményét az alakuló debreceni Városi Múzeumnak ajándékozta, néhány letétként elhelyezett festményt leszámítva. A Déri Múzeum iratanyagában fennmaradt, különféle jegyzékekből és beszámolókból, valamint a múzeum leltárkönyvéből jól rekonstruálható a Régiségtár összetétele. Eszerint különféle diluviális korból származó állatmaradványok, különféle csontok, egy óriási mamutfejhez tartozó csont, kövületek, balatoni kecskeköröm, csigák (numuliteszek), Afrikában elejtett ragadozó csontjai és tigrisfej, ásványok, őskori és későbbi bronz- és vasfegyverek, szerszámok, valamint egzotikus népek hangszerei tartoztak ide. Déri Múzeum leltárkönyve. *Löfkovits Arthur úr további ajándéka néhai Császka György kalocsai érsek hagyatékából".* 60. Császka György préselt növénygyűjteménye is szerepel benne.

[18] *Gazdát cserélt gyűjtemény.* Numizmatikai Közlöny. 1918. 116. Daróczy 1918-ban éremgyűjteményét eladta Walla bécsi régiségkereskedőnek. GOSZTONYI 1999. 12.

nek, melyeket Császka kalocsai és budapesti rezidenciáin használt. A mindennapos használatra szánt bútorok között egyetlen figyelemre méltó darab található, Szoldatits Ferenc házi oltára, melyet Császka megrendelésére készített.[19] A képtár egyes darabjait a 113-289. számok alatt vették fel a jegyzékbe.

A különféle forrásokból előkerülő adatok tovább árnyalják a képtár szepesi korszakának történetét. A képgyűjtemény egyes darabjainak beszerzésével kapcsolatban Császka György Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött pénztárnaplójából tájékozódhatunk.[20] A Császka-hagyaték 1905. évi árverésének 40 tételt tartalmazó nyomtatott jegyzéke szintén fontos adalékokat tartalmaz a képtár egy-egy művére vonatkozóan. Itt ugyanis egy-két kivételt leszámítva, a készítő művész nevét, a mű datálását, becsült értékét és méreteit is feljegyezték. Az árverési „katalógus" jelenleg ismert egyetlen példánya a Szépművészeti Múzeum Adattárában található.[21]

A Lőcsei Városi Levéltárban őrzött szepesi püspökségi iratanyagban szintén több olyan dokumentum fedezhető fel, melyek a Császka-gyűjtemény egy-egy képének ajándékozójával, eredetével kapcsolatban tartalmaznak fontos adatokat.[22]

A „szepesi képtárhoz" kilenc darab, Szoldatits Ferenc festette kép tartozott. Beszerzésükre vonatkozóan a Magyar Nemzeti Galéria Adattárában Horváth Győző püspök feljegyzései jelentenek értékes forrást. Horváth a Szoldatits Ferenc életrajzát író Bíró Béla művészettörténész számára gyűjtötte össze a kalocsai érsekség területén található Szoldatits művek adatait. Maga is jól ismerte Szoldatitsot, többször is találkozott a művésszel. A püspök feljegyzései sok személyes adalékot tartalmaznak Szoldatits és Császka kapcsolatára vonatkozóan is.[23]

---

19 VÚ 1891. 733-734. Alkotmány. 1904. 178. sz. 1. Szepesi jegyzék. 112. MNG Adattár. 1419/61/8. Horváth Győző feljegyzései Bíró Béla művészettörténész számára. Csernoch János kalocsai érsek esztergomi érseki kinevezése után, 1913-ban magával vitte új állomáshelyére. Jelenleg az esztergomi Keresztény Múzeum gyűjteményében található. Köszönet Kontsek Ildikó művészettörténésznek, az esztergomi Keresztény Múzeum igazgatójának, hogy megnézhettem a Szoldatits-féle házi oltárt. 112. SZM Adattára 1905. 413. sz. Cászka-hagyaték árverési jegyzéke: 1. tétel.

20 KFK Ms 562. és Ms 571. A „Kiadások és bevételek" címmel ellátott két kötetes pénztárnapló bejegyzései Császka György szepesi korszakára vonatkozóan hiányosak. 1881. január 29-április 25. közötti bejegyzések után a következő adatot 1889. január 29.-én jegyezték fel. A pénztárnaplót 1903. április 26-ig vezette Császka György.

21 SZM Adattára 1905. 413. sz. Cászka-hagyaték árverési jegyzéke.

22 A Lőcsei Városi Levéltár püspöki iratanyagának megnevezése: ŠA.Levoča, fond Spišské biskupstvo. Az iratanyagban a következő képekkel kapcsolatos iratok találhatóak : 725. sz. 1875. április 20. Kárpáti András professzor egy 1689-ből származó képet küldött. 1266. sz. 1875. augusztus 11. Pisch Albert felkai plébános nyolc képet adott át a tervezett múzeumnak. 2433. sz. 1877. augusztus 28. Csáka Károly esztergomi egyházmegye presbitere, az árvanádasdi (Ma Trsztena, Szlovákia) gimnázium igazgatója jelezte, hogy a ferencesek rendházában lévő Szentlélek kiáradása táblaképlet átadná a tervezett Szepesi Keresztény Múzeumnak. 1273. sz. 1875. október 19. Aberth Viktor podolini plébános egy Szent Miklós képet kínált megvételre a tervezett múzeumnak. 2618. sz. 1877. október 1. Dideczky János chizsnei (Ma Chyžne, Lengyelország) adminisztrátor 2 darab 1520-ból származó képet kívánt küldeni a Szepesi Keresztény Múzeumnak. 3247. sz. 1877. december 21. Bécsi képmásolatok vásárlása. 101. sz. 1879. január 5. Palencsár János felső-lapsi plébános köszönte a Mária-képért küldött 20 Ft-t. 3443. sz. 1888. augusztus 27. Tomcsányi Lajos SJ. Kalazanci Szent József képet küldött.

23 Magyar Nemzeti Galéria Adattára. Szoldatics művei. Horváth Győző feljegyzései Bíró Béla művészettörténész számára.

Császka György érsek elhunyta után Kalocsán inventárium készült a hivatali utódjára szálló törzsgyűjteményről. A hagyatéki leltárban néhány olyan darab is felfedezhető, mely Császka magángyűjteményéhez tartozott egykor. Ugyanis az 1905. évi hagyatéki árverés során annak egy részét nem sikerült értékesíteni. Városssy Gyula, aki az érseki székben követte Császkát, csekély megváltási összeg kifizetése után átvehette ezeket a Kalocsán maradt műtárgyakat.[24]

Császka György érsek halála után gyűjteményének számos darabját a műgyűjtő Löfkovits Artúr debreceni ékszerész vásárolta meg. Löfkovits saját gyűjteményének odaajándékozásával támogatta a debreceni Városi Múzeum megalapítását, mely a későbbi Déri Múzeum jogelődjének tekinthető.[25] A Császka-gyűjtemény Löfkovits tulajdonába került darabjairól a Déri Múzeum archívumában őrzött jegyzékekből, jelentésekből, leltárkönyvekből, valamint Löfkovits Artúr naplójából tájékozódhatunk. A Löfkovits-gyűjteményt 1905-ben a Városi Múzeumban rendezett kiállításon tekinthette meg a nagyközönség. A tárlattal kapcsolatban fennmaradtak enteriőr-felvételek. Az egyik ilyen fotón a falon a következő felirat látható: *„Ezen festmények legnagyobb része néhai Császka György kalocsai érsek képtárából való"*.[26] 1939-ben Löfkovits lánya, Déri Emilné, szül. Löfkovits Józsa visszakérte apja, debreceni Városi Múzeumban letétben elhelyezett képeit, köztük az egykori Császka-képtárhoz tartozókat is. A letét kiszolgáltatása után a Löfkovits gyűjtemény képzőművészeti anyagának további sorsával kapcsolatban egyelőre nem kerültek elő adatok.[27]

A Császka-képtár szepesi darabjai

A Császka-képtár nagyságát szepesi korszakában mintegy 200 darabra tehetjük. A táblaképeket, festményeket, metszeteket, egyéb grafikai lapokat és néhány reliefet, valamint szobrot magába foglaló képtár valós nagyságát azonban pontosan nem tudjuk megállapítani. Ugyanis a szepesi jegyzék arról informál ugyan, hogy milyen műveket hozott magával Császka Kalocsára érseki kinevezése után. Azt viszont szepeshelyi leltárak hiányában nem tudjuk megállapítani, hogy ez a lista a Császka-képtár szepesi anyagának mekkora részét tartalmazta. Így azt sem lehet tudni, hány darab maradhatott a püspöki központban. A helyzetet tovább nehezíti, hogy 1949-ben államosították a püspöki székhely épületeit. Az 1933-ban felállított Szepesi Egyházmegyei Múzeumnak is otthont adó szeminárium helyiségeit rendőrképzés céljaira foglalták le. Az itt őrzött egyházművészeti emlékek megsemmisültek, esetleg más múzeumokba kerültek vagy szétszóródtak. A püspöki palotában őrzött műtárgyegyüttes is komoly károkat szenvedett.[28]

[24] KFL.III.9.b. Érseki székváltáskor készült leltárak. Császka-Városssy. 1905.

[25] URBACH 2001.1-2. VARGA ÁGOTA 2013. 202-204.

[26] HBML.IV.B.1405.b.V.18.1902. Löfkovits Artúr múzeumi alapítvány. Az 1905-ös fotó a Déri Múzeum Archívumában található. I.1955.82.1. *Löfkovits-napló. Löfkovits-jegyzék 1.*

[27] VARGA ÁGOTA 2013. 205. URBACH 2001. 2. Az 1935-ben elhunyt Löfkovits Artúr leszármazottai az Egyesült Államokban élnek.

[28] CSÁNKY 1937. BIZOŇOVÁ 2016. 123-125. *A szlovák egyház mártírjai.* Új Ember 1998. 29. sz. 5. sz. Jan Vojtaššák 1921-ben került a szepesi püspöki székbe. Az 1948-as „győzelmes februári" fordulat után Csehszlovákiában a kommunisták az egyház teljes gúzsba kötésére törekedtek. Vojtaššák szepesi püspök szembe szállt velük. 1950-ben koncepciós perben ítélték el. 1956-ig

Napjainkban mindösszesen három, bibliai jelenetet ábrázoló festménnyel találkozhatunk a szepesi püspöki rezidencián, melynek beszerzését Császka György személyéhez kötik.[29]

Császka műgyűjteményét a szepeshelyi püspöki palotában, valamint a szepesi főpásztorok nyári rezidenciájaként szolgáló savniki várkastélyban helyezte el.[30] A képtár gyarapodásának legfontosabb forrását ahogy fentebb már említettük, a püspöksége idején zajló szepességi templomfelújítások jelentették. Ezenkívül Császka a műtárgykereskedelem hagyományos csatornáin keresztül is vásárolt. Több darabot különféle aukciókon szerzett be. Az Iparművészeti Múzeumban fennmaradt E. Nollet párizs műgyűjtő 1891. évi bécsi aukciójának katalógusa. Benne a püspök saját kezű ceruzás feljegyzései találhatóak a számára érdekes tételeknél.[31] A Nollet-aukciót leszámítva beszerzési forrásait azonban nem könnyű megállapítani. Pénztárnaplójában találkozhatunk pl. *„Pozsonyból érkezett képek"* megjegyzéssel. Azt azonban, hogy kitől és milyen művek is érkeztek ekkor, már nem nevezték meg.[32] Szintén nem tudni, milyen alkotások rejlenek az 1877-ben *„bécsi képmásolatok"* megnevezés alatt.[33] Császka bécsi és római utazásai, valamint budapesti tartózkodása idején szintén rendszeresen vásárolt egy-egy darabot, melyet a figyelmébe ajánlottak. A Műcsarnokban ill. az Iparművészeti Múzeumban rendezett szezonális és ünnepi tárlatoknak is rendszeres látogatója és vásárlója volt. Ilyen volt pl. az Iparművészeti Múzeum 1888. évi karácsonyi kiállítása, melyről a *Pesti Hírlap* is tudósított. A cikkből kiderül, hogy Császka György is meglátogatta a tárlatot, melyen több értékes műtárgyat vásárolt.[34]

A korabeli egyházi gyűjteményekhez hasonlóan képtárában, a vallásos tematikájú, egyéni áhítatot szolgáló művek voltak többségben. Mintegy hetven festményt sorolhatunk ide. A következő nagyobb csoportot huszonhét portré alkotta. Többségük különféle egyházi személyt ábrázolt, mint pl.: pápákat (*IX Pius*[35]*, XIII.*

börtönben ült.1956-1958 között a szepeshelyi püspöki palotában élt házi őrizetben. A püspökség egyházi központjának épületeit 1949-ben államosították. A Szent Márton székesegyház közelében álló szemináriumot a felsőfokú rendőrképzés céljaira használták a továbbiakban. Jan Vojtaššákot 1963-ban kitiltották a szlovák területekről. 1965-ben hunyt el a csehországi Ricanyban.

29 Köszönet Monika Bizoňovának, a Szepeshelyi Káptalani Levéltár munkatársának, hogy vezetésével bejárhattam a püspöki palotát.

30 VÚ 1891. 733-734.

31 *Auctions-Katalog* 1891. 69. 316-317., 337. sz. PN 1891. 327. sz. Császka György az említett aukción három darabot, egy reneszánsz edénytartószekrényt, egy 15. századi, faragott Krisztus levétele a keresztről domborművet és Szent János evangélista faszobrát vásárolta meg az Iparművészeti Múzeum számára. Ezek a műtárgyak jelenleg is ott találhatóak.

32 KFK. Ms. 571. 1891. április 22. *„Pozsonyból jött képek 7 Ft".* KFK. Ms. 571. 1891. május 4. 122 Ft. Köszönet az Iparművészeti Múzeum munkatársainak, Horváth Hilda, Semsey Réka és Terdik Szilveszter művészettörténészeknek, hogy értékes információkkal segítették kutatásaimat a Császka György által a múzeumnak adományozott darabokkal kapcsolatban.

33 ŠA.Levoča, fond Spišské biskupstvo. 3247. sz. 1877. december 21.

34 PH 1888. 12. sz. 3. A megvásárolt darabokat nem sorolta fel a cikk.

35 Szepesi jegyzék 260.

Leó[36]), esztergomi érsekeket (*Pázmány Péter*[37], *Simor János*[38], *Kopácsy József*[39], *Rudnay Sándor*[40]), püspököket (*Horváth Mihály*[41]) és egyéb egyházi személyeket (*Fercsek Nándor* szepesi kanonok[42]). A világi portrék között szerepeltek *Trefort Ágoston*[43] és *Csáky Albin*[44] miniszteréknek, vagy a Császka-család tagjainak *(Ő Excellenciája Nagymamája*[45] *és Császka Margit*[46]) képei. A képtárban tájképek, csendéletek és állatábrázolások is helyet kaptak. Ez utóbbiak közül a kutyákat ábrázolókat Strobl Alajos szobrász húga, Strobl Zsófia festette.[47] A szepesi jegyzék szerint egy *Régi orvosi műtét* című kép is a gyűjtemény része volt.[48]

Császka korának egyházi képzőművészeti gyűjteményei rendszerint két nagy csoportra bonthatóak. Az ún. régi képtári részekhez tartoztak a 15-17. századi, főleg németalföldi és itáliai munkák. Az „új" képtári anyagok között pedig kortárs, késő nazarénus és egyéb művészek munkáit őrizték. Császka szepesi képtárának anyagát is erre a két nagyobb csoportra oszthatjuk.

A régi képtárhoz Császka szepesi működése idején mintegy 22 táblakép tartozott.[49] A táblakép-együttes nagy része a 15-16. században készült. Azokat a darabokat is idesoroltuk, melyekről az egyéb forrásokból származó adatok alapján feltételezhető, hogy készítési idejük a régi képtár esetében meghatározott időintervallumba esett. Ilyenek voltak pl. a szepesi jegyzék *Oltárkép a felső házi kápolná-*

36 Szepesi jegyzék 113., 114.

37 Szepesi jegyzék 123.

38 Szepesi jegyzék 118.

39 Szepesi jegyzék 122.

40 Szepesi jegyzék 121.

41 Szepesi jegyzék 119.

42 Szepesi jegyzék 20.

43 Szepesi jegyzék 125.

44 Szepesi jegyzék 124.

45 Szepesi jegyzék 128.

46 Szepesi jegyzék 126.

47 Szepesi jegyzék 140. *Művészeti Lexikon* 1935. 2. kötet, 479. Strobl Zsófia (1860-1941) festőművész, Strobl Alajos húga. Stróbl 2004.

48 Szepesi jegyzék 154.

49 Eszerint a következő táblaképek tartoztak ide (megnevezésüknél megtartottuk a szepesi jegyzékben előforduló megjelöléseket): Szepesi jegyzék 144. *Krisztus Urunk a keresztfán alatta Szűz Mária és az apostolok*. 1580-1590. Jelenleg a kalocsai Érseki Palotában őrzik. Jelzet: 1952.4.1.F. Szepesi jegyzék 145. *Szent Jakab halála.* Winkler Epitáfium Mestere, 1480-as évek. Jelenleg a Szépművészeti Múzeum régi képtári gyűjteményének része. Jelzet: 4149. Szepesi jegyzék 146. *Mária üdvözlet*. Szepesi jegyzék 147. *Fájdalmas Szűz Mária Jézus holt testét kezében tartja.* Ez a Piéta ábrázolás szerepelt az 1876. évi árvízkárosultak javára rendezett budapesti tárlaton. Feltehetően azonos a KFK. Fotótár. 572.c. fotóján szereplő képpel. Szepesi jegyzék 149. *Hieronimus.* Mellette a *„Régi kép"* megjegyzés szerepelt. Szepesi jegyzék 150. *Szűz Mária kis Jézussal és Szent Józseffel.* Szepesi jegyzék 153. *Oltárkép a felső házi kápolnából.* Szepesi jegyzék156. *Evangélisták*. Máté, Márk, Lukács és János evangélista ábrázolása. 1602. 4 darab. Olasz iskola (?). Szepesi jegyzék 157. *Szűz Mária mennybemenetele*. Szepesi jegyzék 162. *Lázárnak feltámadása*. Franz Frank augsburgi művész (?). Szepesi jegyzék 163. *Szent Család*. Szepesi jegyzék 169. *Vízözön.* Szepesi jegyzék 173. *Krisztus Urunk a Getzemani-kertben*. Mellette a *„Régi kép"* megjegyzés szerepelt. Szepesi jegyzék 174. *Krisztus Urunk arcképe*. Mellette a *„Régi kép"* megjegyzés szerepelt. Szepesi jegyzék 179. *Rózsafüzér Mária.* Schmidt Martin Joachim. Szepesi jegyzék 180. *Boldogságos Szűz. „Kis olajfestmény fára".* Szepesi jegyzék 181. *Krisztus Urunk. „Kis olajfestmény fára".* Szepesi jegyzék 183. *Altarbild Muttergottes.* Szepesi jegyzék 184. *Kleines Muttergottesbild*

ból[50], vagy a Császka pénztárnaplójában szereplő *„Régi Mária-kép"*[51], és *„Szepesváraljai templomnak régi képért"*[52] megnevezései alatt található tételek. A különféle forrásokban szereplő darabok azonosításánál nehézséget okozott megnevezésük sokfélesége, időnként pontatlansága. Így a többféle megnevezéssel előforduló képeknél csak az adatok egyezése alapján tekintettünk ezeket azonosnak.

A szepeshelyi püspöki központba számos, közép- és kora újkori szárnyasoltár-töredék (képek, szobrok és oltárszekrények kerültek) került be a szepesi templomfelújítások során. Divald Kornél 1903-ban és 1904-ben, szepeshelyi felmérései során több szárnyasoltár-töredéket talált a szepeshelyi püspöki palotában, a különféle raktárakban és a magtár épületében. Ezeket az egyházművészeti emlékeket feltehetően a tervezett Szepesi Keresztény Múzeum fogadta volna be, mely végül Császka szepesi püspöksége idején nem jött létre. Mivel velük kapcsolatban sok esetben az egyetlen adat Divald felmérései anyagában található, így csak feltételezni tudjuk, hogy Császka hivatali idején szállították be őket Szepeshelyre. Emiatt az említett darabokat nem soroltuk be a Császka-képtár anyagába.[53] Divald fotóin egy-egy kép a jellegzetes, Császka által kedvelt keretben látható, melynek használata a képgyűjtemény kalocsai korszakában is jellemző maradt. Az arany ill. fekete sávon, leveles-virágos növényi indákkal, vagy csak levelekkel díszített, fekete rámákra sok esetben még püspöki címerét is rátették. A Divald felvételein látható Császka-keretek alapján egy-egy darabot összeköthetünk a püspök személyével. Később azonban ezek új keretet kaptak, mint pl. a Párvy Sándor szepesi püspök által a Magyar Nemzeti Múzeumnak odaajándékozott művek.[54]

A szepesi jegyzék a régi képtári anyaggal kapcsolatban több attribúciót is említ. Ezek azonban később többnyire téves meghatározásoknak bizonyultak. Ilyen volt többek között a szepesi jegyzékben *Szent Jakab halála* címmel szereplő, Michael Wohlgemuth-nak[55] tulajdonított kép. Ezt a darabot a Szépművészeti Múzeumban vásárolta meg a Császka-hagyaték árverésekor A valójában Júdás Tádé apostol mártíriumát ábrázoló kép alkotóját a jelenlegi kutatások a Winkler Epitáfium[56] mesterével azonosítják.[57]

50 Szepesi jegyzék 153.

51 KFK. Ms. 571. 1889. április 9.

52 KFK. Ms. 571. 1892. január 15. 230 Ft 5 fillér.

53 BARDOLY- CS. PLANK 1999. 378., KAT. 1032. GENTHON 1932. 28. Nemcsak Divald, hanem Genthon István is említ Szepeshelyen őrzött képeket.

54 BARDOLY- CS. PLANK 1999. 379. *Kálvária* és *Mária halála* képeket Divald a jellegzetes Császka-keretben fotózta le. Az említett darabok jelenleg a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében találhatóak. Ltsz.: 53.375. *Kálvária*. Szárnyasoltár merevszárnyának részlete Szepeshelyről. 1510 körül. Ltsz.: 53.377. *Mária halála*. Szárnyasoltár merevszárnyának részlete Szepeshelyről. 1510 körül. Köszönet Pattantyús Manga és Poszler Györgyi művészettörténészeknek, a Magyar Nemzeti Galéria munkatársainak, hogy segítettek a Császka Györgyhöz köthető darabok beazonosításában.

55 MLK 4. kötet. 745-746. Michael Wohlgemuth (1434-1519) festő és fametszőmester.

56 GENTHON 1927. 36-39. Florian Winkler 1477-ben készült epitáfiuma a bécsújhelyi plébániatemplomban állt egykor. Jelenleg a bécsújhelyi St. Peter an der Sperr Városi Múzeumban található.

57 A Júdás Tádé apostol mártíromsága c. kép leltári száma: 2635. A mű egy öt táblából álló oltár része volt. Ezeket is a Szépművészeti Múzeumban őrzik. melyeket 1912-ben, a müncheni Helbing műkereskedéstől vásárolt az intézmény. Köszönet Radványi Orsolya művészettörténésznek,

A szepesi jegyzék téves adatai ellenére több kiemelkedő jelentőségű darabot vehetünk számba a régi képtári részben. A fentebb említett, apostolvértanúságok ábrázolásaihoz tartozó munkán kívül ilyen pl.: *Krisztus Urunk a keresztfán alatta Szűz Mária és az apostolok* című táblakép. Ez utóbbit napjainkban a kalocsai Érseki Palotában őrzik. Jelenleg ez a darab, valamint a Júdás Tádét ábrázoló munka ismert a régi képtári rész anyagából.

Szintén kvalitásos mű lehetett a *Fájdalmas Szűz Mária Jézus holt testét kezében tartja* című ábrázolás, melyet az 1876. évi árvízkárosultak javára rendezett, műipari és történelmi tárlaton *Krisztus holtteste anyja ölén* megnevezéssel mutattak be. Ipolyi Arnold a kép készítőjeként a Poprádi Szűz Anya ábrázolás festőjét, Lőcsei Miklóst jelölte meg.[58] Császka György a kiállításra kölcsönzött, szepesi darabokról fotósorozat is készíttetett Schrecker Ignác fényképésszel. Az egyik idetartozó felvételen látható a *Piéta* kép is a következő megjegyzéssel: *„Ml. szepesi püspök birtokában…"*.[59] Urbach Zsuzsa művészettörténész, a Szépművészeti Múzeum Régi Képtárának munkatársa a festményt késő gótikus táblaképként azonosította. Varga Ágota művészettörténész hasonló következtetésekre jutott, amikor a kép készítési idejét a 15. század végére- 16. század elejére helyezte.[60]

A Császka-képtár szepesi darabjai között másolatokkal is találkozhatunk. Ez teljesen megfelelt a kor „divatjának", amikor a tehetősebb műgyűjtők egy-egy általuk kedvelt képet festőművészekkel másoltattak le a gyűjteményük számára. Ilyen darabot rejt a szepesi jegyzék *Szent Család Palma után* című tétele. A másolatot Palma il Vecchio[61] Szent Család képei után készítette egy ismeretlen festő.[62]

A Császka-képtár másik nagy csoportját a kortárs műalkotások együttese képezte. Császka szepesi püspöksége idején korának több, kisebb-nagyobb jelentőségű művészétől vásárolt. Nemcsak neves, hanem kevésbé ismert festők munkáit is vásárolta. Ezeknél a beszerzéseinél érhető leginkább tetten ízlésvilága, hiszen vételezésükre azért került sor, mert tetszést arattak a püspöknél. Ilyenek voltak pl. a Császka által rendelt Rákossy Nándor tájképek. Rákossy *Szepeshelyi püspöki rezidencia látképe háttérben a szepesi várral* és a püspöki nyaralókastélyt ábrázo-

a Szépművészeti Múzeum munkatársának a művel kapcsolatos információkért.

58 HENSZLMANN-BUBICS 1876. 7. 21. tétel. *A Poprádi Bold. Szűz képe*. 22. tétel. *A ml. szepesi püspök birtokában lévő kép – Krisztus holtteste anyja ölén.* Ipolyi 1876. Az 1876. évi tárlaton szereplő Poprádi Szűz Mária képet felirata szerint Lőcsei Miklós festette. Ipolyi Arnold a Piéta kép alkotójaként is Lőcsei Miklóst nevezte meg. Szűz Mária látható a madárral játszó kis Jézussal, angyalok között. Kereten felirat: „Nicolaus de leuczia a. d. 1484. pinxit." Szűz Mária glóriáján felirat: „ave regina coelorum mater regis angelorum.". Jézus glóriáján felirat: „ego sum alpha et omega." Lőcsei Miklós Szepességben a 15. században alkotó festő. Művészeti lexikon 1935. 46.

59 KFK FT. 558.a. 559.a. 560.a. 561.b. 562.a. 563.a. 564.a. 565.a. 566.e. 567. 568.b. 569.b. 570.c. 571.d. 573.d. 574.b. 572.c. *Piéta*.

60 URBACH 2001. 2. VARGA ÁGOTA 2013. 208-210. SZM RK Archív Fotótára. 47.559, 47.560. Látható a Piéta-kép egy része is.

61 MLK 3. kötet. 683-684. Jacopo Palma il Vecchio (1480-1528) velencei festő.

62 Szepesi jegyzék 158. SZM Adattára 1905. 413. sz. Cászka-hagyaték árverési jegyzéke 12. Szépművészeti Múzeum árverési jegyzékében *„Velencei modorban készült olajfestmény fára festve"* meghatározással szerepelt. LAKATOS ADÉL 2015. 90. Feltehetően azonos a jelenleg a kalocsai érseki palotában őrzött, ismeretlen festő által készített Szent Család a kis Keresztelő Jánossal és Szent Péter képpel. 19. század második felében készült másolat. Jelzete: 1973.14.1. F.

ló, *Savnik vedútája* című képeit jelenleg a szepeshelyi Püspöki Palotában őrzik.[63] A nazarénus festők szellemében alkotó Szoldatits Ferenc, Rómában élő magyar festőművész[64] munkái ismertek és közkedveltek voltak a hazai klérus körében. Császka kilenc, vallásos tematikájú festmény vásárolt tőle.[65] Mednyánszky László[66] *A mosónő* című képét 1888-ban szerezte be a püspök.[67] Deák Ébner Lajos[68] 1875-ben, Párizsban készített *Fifine* című festményét 1889-ben a Képzőművészeti Társulat jótékonysági árverésén nyerte Császka.[69] A püspök két „udvari" festője Felice Daberto[70] és Hanula József[71] művei, úgymint különféle portrék, tájképek és másolatok is megtalálhatóak voltak a kortárs anyagban.[72] Daberto és Hanula rendszeresen foglalkoztatott művészek voltak a szepesi egyházmegyében. Császka a templomfelújítások mellett gyakran bízta meg őket egyéb festészeti feladatokkal is.

A képtár metszeteket, fotókat és faragványokat is magában foglalt. A szepesi jegyzékben szerepelt Albrecht Dürer[73] *Krisztus Urunk kínszenvedése* fametszet-sorozatának tizenkét darabja.[74] A faragványok esetében csak a megnevezésükkel találkozunk a jegyzékben. A *szepesi vár kápolnájából elhozott faragott kép* című tétel alatt minden bizonnyal értékes műtárgy rejtőzhetett.[75] A jegyzékben szereplő hat faragvány közül jelenleg egyetlen darab ismert. A *Péter és Pál két püs-*

63 Szepesi jegyzék 131. HERUCOVÁ 2015. 85-86. 223. 412. lábjegyzet. Köszönet Monika Bizoňovának, a Szepeshelyi Káptalani Levéltár munkatársának, hogy a püspöki palotában megnézhettem az említett képeket. Rákossy Nándor két további csendéletét és Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter portréját a kalocsai Érseki Palotában őrzik. MLK 4. kötet. 20. Rákossy Nándor (1832-1884) festőművész.

64 Szoldatits Ferenc (1820-1916) festőművész. MKL. 13. k. 382. BÁLVÁNYOS 2005.

65 A Császka-képtár egykori Szoldatits-művei: *Angyali üdvözlet, Feltármadt Krisztus, Feszület, Szent Tamás apostol, Assissi Szent Ferenc, Aquinói Szent Tamás, Xavéri Szent Ferenc, Szent Ágoston* és *Szent György*. Császka ezenkívül 1891-ben egy házi oltárt is készíttetett Szoldatits Ferenccel. KFK. Ms. 562. 1891. szeptember 22. Szoldatits házi oltára.

66 MLK 3. kötet 278-279. Mednyánszky László (1852-1919) festőművész és grafikus.

67 FL. 1888. 2388., 2439.

68 MLK 1. kötet. 509. Deák Ébner Lajos (1850-1934) festőművész.

69 KFK. Ms. 562. 1889. március 10. *„Fifine kép, melyet nyertem, hordár"*. SZM Adattára 1905. 413. sz. Cászka-hagyaték árverési jegyzéke. 37. tétel. Hivatalos Közlöny 1918. 510. 1918-ban a képet Székely Ferenc, a Belvárosi Takarékpénztár RT. elnöke a Szépművészeti Múzeumnak ajándékozta a képet. Jelenleg is annak gyűjteményében található. Jelenleg a Magyar Nemzeti Galériában található. Ltsz.: 5246.

70 LAKATOS ADÉL. *„Á la daberto".* 2019.

71 LAKATOS ADÉL. *Hanula József.* 2020.

72 Hanula József művei: *XIII. Leó pápa* (Szepesi jegyzék 114.), *Császka György* (Szepesi jegyzék 117.), *Brigido Mihály szepesi püspök* (KFK. Ms. 562. 1890. október 5. 30 Ft.) portréi. Ebből az 1888-ban készült Császka-portrét jelenleg Kalocsán őrzik. Eredeti Császka-keretben. Jelzete: 1952.3.1.F. Brigido Mihály képe szintén eredeti Császka-keretben látható a szepeshelyi Püspöki Palotában. Felice Daberto művei*: XIII. Leó pápa portréja* (Szepesi jegyzék 113.*), Éneklő tiroliak* (Szepesi jegyzék 164.), *Dolomitok panorámája* (Szepesi jegyzék 186.), *Rákóczy Lászlóné a ravatalon* (Szepesi jegyzék 191.). XIII. Leó pápa képét jelenleg Kalocsán őrzik. Eredeti Császka-keretben. Jelzete: 73.28.1.F. *Rákóczy Lászlóné a ravatalon című akvarell* jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában található. Ltsz.: 56.1175.

73 Albrecht Dürer (1471-1528) festő, réz- és fametsző, író. *Magyar képzőművészek lexikona* 1915.

74 Szepesi jegyzék 246. Valójában 13 darab Dürer-másolatról van itt szó. Jelenleg a kalocsai Érseki Palotában találhatóak. Jelzet: 2002.17.1-13.F.

75 Szepesi jegyzék 259.

pök között relief[76] feltehetően azonos a jelenleg a kalocsai Érseki Palotában őrzött négy püspököt ábrázoló, 19. század derekán készült domborművel. Hátoldalán megtalálható a beütött „CS" betű.

A képtár további sorsa Császka György érseki kinevezése után

Császka György 1891. október 27-én kapta meg kalocsai érseki kinevezését. 1891 decemberében a *Fővárosi Lapok* már arról adott hírt, hogy műkincseit és bútorait csomagolják a szepeshelyi püspöki palotában.[77]

Az új érsek gyűjteménye, köztük képtára a kalocsai Érseki Palota első emeleti érseki lakosztályában ill. reprezentatív tereiben, valamint budapesti lakásán kapott helyet. Az *Építészeti Szemle* 1893-ban, egyik cikkében az érseki rezidencián elhelyezett, gazdag Császka-kollekciót is méltatta. A beszámoló születésének hátterében az Érseki Könyvtár Császka által tervezett bővítése állt. Ennek kapcsán készült a tudósítás. Többek között így írt róla a cikk szerzője: *„A nagyteremtől balra*[78] *eső kisebb termek egyikében 10 nagyértékű olajfestmény függ (egyháznagyok életnagyságu arcképei), másikában* [ti. az ún. királyszobában] *az uralkodó-ház tagjainak olajfestésű képei és Ő felsége Ferenc József apostoli királyunk carrarai márvány mellszobra, melyet Császka érsek legujabban hazánk hires műszobrásza, Strobl által készíttete, majd ismét egy nagyobb terem* [ti. az ún. vörös szalon] *zománc müvű feszületekkel, vázákkal, a főpásztor márvány mellszobrával, mely szintén Strobl alkotása, továbbá 20, köztük nagy értékü olajképpel. Maga a főpásztor dolgozószobája a legnagyobb müizléssel berendezett kis muzeumát képezi a kézmüipar különleges remek apróságainak, egyszerű hálószobájában pedig nagyértékü sz.* [ti. szent] *képek függnek".*[79] A nagyebédlőtől balra található szobákat Szoldatits-festmények és *„régi, fadomborművű képek"* díszítették. A Császka-gyűjtemény numizmatikai anyagát a nagyebédlőben, négy faragott, felül üvegezett tárolószekrényben őrizték.[80] Belőlük kettő látható azon a felvételen, melyet Erdélyi Mór készített az érseki palota nagyebédlőjéről.[81] A régészeti anyagot, az ásványtárat és a botanikai gyűjteményt az első emeleti folyosó tíz szekrényében rendezték el.[82]

A gyűjtemény sorsa Császka György halála után megpecsételődött. Az érsek 1904. augusztus 11-én hunyt el Budapesten. Mivel tetemes, 800.692 koronás adósságot hagyott az egyházmegyére, az érsek hagyatéki eljárását intéző Tonhá-

[76] Szepesi jegyzék 254.

[77] *Költözés Kalocsára.* FL. 1891. 12. sz. 2560.

[78] ÉPSZ 1893. 11. sz. 336. Elírás, mert ez a teremsor jobbra esett. A nagyterem másik oldalán található helyiséget is balra helyezte el a szerző írásában, abban az esetben helyesen.

[79] ÉPSZ 1893. 11. sz. 336. KFL.III.9.b. Érseki székváltáskor készült leltárak. Császka-Városy. 1905. Az érseki rezidencia leltárában jól nyomon követhető a cikkben említett szobák elhelyezkedése és megnevezése.

[80] ÉPSZ 1893. 11. sz. 336.

[81] Kfk ft. 870. A nagyebédlő fotója egy sorozat része volt, melyet Császka György rendelt meg. A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött sorozathoz tartozó, többi fotón néhány első emeleti szalon ill. az Érseki Könyvtár termei láthatóak. Erdélyi Mór felvételei egyedülálló vizuális forrásai a kalocsai érseki palota történetének.

[82] ÉPSZ 1893. 11. sz. 336.

zy Gyula miniszteri biztos Császka kollekciójának elárverezése mellett döntött. A Császka után maradt hatalmas tartozás egyébként annak volt köszönhető, hogy érseki kinevezése után a magyar kormány ekkora összegű, az érseki javadalmat terhelő kölcsön felvételét engedélyezte az új főpásztor számára egyházmegyéje építési költségeinek fedezésére. [83]

A hagyatéki árverésre 1905. június 5-7 között került sor Kalocsán. Az árverés egyetlen ismert dokumentuma a Szépművészeti Múzeumban őrzött, nyomtatott árverési jegyzék, mely a gyűjtemény mindösszesen negyven festményét és faragványát tartalmazta. Az egyéb gyűjteményi egységek árverési dokumentumai jelenleg nem ismertek. Az egyes darabok értékesítése tehát a hivatalos aukció mellett, más „csatornákon" is folyt. Így pl. több, Löfkovits Artúr debreceni ékszerész által vásárolt darab egyáltalán nem szerepelt a nyomtatott katalógusban.[84] Horváth Győző püspök feljegyzései alapján pedig úgy tűnik, hogy az egyházmegyei papságnak több lehetősége is volt vásárolni a hagyatékból.[85]

A kalocsai árverésen eladott műtárgyakból és palackozott borokból végül csekély, 69.810 korona folyt be, mely az érseki javadalom tartozását érdemben nem csökkentette. Ennek fényében úgy gondoljuk, hogy értékesebb lett volna a kultúrtörténeti és művészettörténeti szempontból is nagy jelentőségű Császka-gyűjtemény megőrzése-egyben tartása.

Felhasznált forrás

Déri Múzeum Archívuma

Löfkovits-napló
I.1955.82.1. *Löfkovits Artúr naplója és emlékezései*

A Városi Múzeum 1911-től vezetett leltárkönyve. Benne Szőregi János múzeumőr jegyékei:
Löfkovits-jegyzék 1.
Löfkovits Arthur úr által 1905. november havában letétül helyezett képek és iparművészeti tárgyak kimutatása.
Löfkovits-jegyzék 2.
„Löffkovits Arthur úr további ajándéka néhai Császka György kalocsai érsek hagyatékából"

HBML=Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
HBML.IV.B.1405.b.V.18.1902. Löffkovits Artúr múzeumi alapítvány.

KFK= Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár
KFK. Ms. 571.
KFK. Ms. 571. Kiadások-bevételek naplója. 1. kötet. 1880. január 29-április 25., 1889. január 29-1895. december 31.
KFK. Ms. 562.
KFK. Ms. 562. Kiadások-bevételek naplója. 2. kötet.
1896. január 1.-1903. április 26.

[83] KFL.III.9.b. Érseki székváltáskor készült leltárak. 1906. október 16. Császka-Városy. Apponyi Albert kultuszminiszter levele Városy Gyula kalocsai érsekhez az érseki javadalom átadásával kapcsolatban. A gépelt levél hiányos. Az első tizenkét oldal hiányzik.

[84] Déri Múzeum Archívuma. I.1955.82.1. *Löfkovits-napló.*

[85] MNG Adattár. Horváth Győző feljegyzései Bíró Béla művészettörténész számára.

MNG Adattára=Magyar Nemzeti Galéria Adattára
Szoldatics művei. Horváth Győző feljegyzései Bíró Béla művészettörténész számára.
Bíró é.n.
Bíró Béla: Szoldatits Ferenc (1820-1916. Gépelt kézirat. Év nélkül.

ŠA=Štátny Archív v Levoči
Fond Spišské biskupstvo

Fénykép

Déri Múzeum Archívuma
A Városi Múzeum kiállításának enteriőr-fotója. 1905.

IMM Adattári Gyűjtemény=Iparművészeti Múzeum Adattári Gyűjtemény
FLT. 3692. Kalocsai házi oltárka. Klösz György fotója.

KFK FT.= Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár Fotótára
Az 1876-os kiállításon bemutatott szepesi műkincsek fényképeit Schrecker Ignác készítette:
KFK FT. 558.a. Iglói ereklyetartó kereszt
KFK FT. 559.a. Iglói ereklyetartó kereszt
KFK FT. 560.a. Iglói zománcozott ereklyetartó kereszt
KFK FT. 561.b. Iglói zománcozott ereklyetartó kereszt
KFK FT. 562.a. Kislomnici monstrancia, malduri ereklyetartó
KFK FT. 563.a. Szepesi székesegyház zománcozott kelyhe, alsó-lapsi monstrancia, toporci kehely
KFK FT. 564.a. Felkai monstrancia
KFK FT. 565.a. Szepesi székesegyház kelyhe, poprádi Szent Egyed templom kelyhe
KFK FT. 566.e. Felső-lapsi monstranica
KFK FT. 567. Iglói monstrancia
KFK FT. 568.b. Szepesi székesegyház kelyhe, körtvélyesi feszület, odorini ereklyekereszt
KFK FT. 569.b. Szepesi székesegyház két kelyhe, szepesbélai ereklyekereszt.
KFK FT. 570.c. Felső-lapsi, krighi,miseruhák, podolini gobelin
KFK FT. 571.d. Leibici és kislomnici miseruhák
KFK FT. 572.c. Piéta
KFK FT. 573.d. Poprádi Szent Egyed templom Szűz Mária képe
KFK FT. 574.b. A szepesi székesegyház Szent István király képe

Erdélyi Mór felvételei:
KFK Ft. 870. A kalocsai Érseki Palota nagyebédlője. Erdélyi Mór fényképész
KFK FT. 871. Királyszoba. Erdélyi Mór fényképész
KFK FT. 872. Vörösszalon. Erdélyi Mór fényképész
KFK FT. 873. Nyári lakosztály szalonja. Erdélyi Mór fényképész
KFK FT. 1394. Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár Kollonich-terme. Erdélyi Mór fényképész
KFK FT. 1395. Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár Patachich-terme. Erdélyi Mór fényképész
KFK FT. 1396. Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár Patachich-terme. Erdélyi Mór fényképész
KFK FT. 1397. Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár Haynald-könyvtára. Erdélyi Mór fényképész

Felhasznált irodalom

Auctions-Katalog 1891
Auctions-Katalog der Gemeldesammlung moderner Meister aus dem Besitze des Herrn Franz Terzer in Wien und der Antiquitäten-Sammlung (Objecte des Mittelalters uns der Reneaissance) aus dem Besitze Herrn E. Nollet in Paris, welche Montad den 12 Jänner 1891 und folgende Tage Nachmittag von 2 Uhr an im locale des Wiener Künsterclub I. Graben 10. (Dorothergase No. 1.) versteigert werden. Bécs, 1891.

BARDOLY- CS. PLANK 1999
«A szentek fuvarosa»: Divald Kornél felső-magyarországi topográfiája és fényképei 1900-1919. Szerk.: BARDOLY, István, CS. PLANK Ibolya. Forráskiadványok. Budapest, 1999.

CSÁNKY 1937
CSÁNKY, Dénes. *Szepeshelyi táblaképfestészet a XV-XVI. században. (Szepesi festő két táblálja a boroszlói Szépművészeti Múzeumban.* In *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum évkönyvei.* 8. kötet. 1935-1936. Budapest, 1937. 7-128.

CSÉFALVAY 1989
CSÉFALVAY, Pál. *Ipolyi Arnold, a műgyűjtő.* In: *Ipolyi Arnold emlékkönyv.* Halálának századik évfordulója alkalmából az esztergomi Keresztény Múzeumban 1986. december 12-én rendezett emlékülés anyaga. Budapest, Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 1989. 93-116.

BIZOŇOVÁ 2016
BIZOŇOVÁ, Monika. *Spišské biskupstvo v čase Prvej svetovej vojny a jej dôsledky.* In: Kónya Péter: Első világháború a Kárpátokban. Eperjesi Egyetem kiadványai. Eperjes, 2016. 119-126.

DIVALD *Archeológiai kutatások* 1907
DIVALD, Kornél. *Archeológiai kutatások*. In: *Múzeumi és Könyvtári Értesítő.* 1. évf. 1. sz. 1907. 19-24.

GENTHON 1927
GENTHON, István. *Magyar művészek Ausztriában a mohácsi vészig.* Budapest, 1927.

HENSZLMANN – BUBICS 1876
A magyarországi árvízkárosultak javára Budapesten Gr. Károlyi Alajos palotájában 1876. évi májusban rendezett műipari és történelmi emlék-kiállítás tárgyaiank lajstroma. Készítették: HENSZLMANN Imre és BUBICS Zsigmond. Budapest, 1876.

HERUCOVÁ 2015
HERUCOVÁ, Marta. *Spišské oltáre 19. storočia.* Ľubiša, 2015.

HORVÁTH HILDA 1992
HORVÁTH Hilda. *Bubics-gyűjtemény.* In Hitel. 1992. 11. szám. 55.

IPOLYI 1867
Beszéd az egyházi művészetek hazánkban emeléséről. 1867. szeptember 24. In Ipolyi Arnold kisebb munkái. 2. Alkalmi beszéde. Budapest, 1873. 211-241.

IPOLYI 1876
IPOLYI, Arnold. *A magyar mű- és történet emlékek kiállítása.* In Századok. 1876. 486-342.

JANOVSKÁ- OLEJNÍK 2018
JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *A szepeshelyi Szent Márton székesegyház.* In Magyar Sion. Új folyam 22/44. 1. sz. 2018. 77-95. o.

KŐHALMI-KLIMSTEIN 1886
KŐHALMI-KLIMSTEIN, József *Simor János bíbornok, érsek, Magyarország Herczeg-primásának élete és működése. Félszázados papi jubileuma alkalmából.* Pozsony-Budapest, 1886.

KŐRÖSY 1896
KŐRÖSY, László. *Esztergom és környéke.* In *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben. Magyarország IV. kötete.* Budapest, 1896. 507-528.

LAKATOS ADÉL 2015
LAKATOS Adél: *Kalocsai kincsestár.* Kalocsa, 2015.

LAKATOS ADÉL *„Á la daberto".* 2019
LAKATOS, Adél.*„Á la daberto". Adalékok az egykori zombori vármegyeháza érsekportréit festő Daberto Félix (1829 körül-?) életéhez és működéséhez.* In: In Historia Ecclesiastica. Közép-Európai egyház- és vallástörténeti folyóirat. Eperjes, 10. évf. 2019. 2. sz. 87-106.

LAKATOS ADÉL: *Hanula József.* 2020
LAKATOS, Adél: *Hanula József: Tomori Pál a mohácsi csatamezőn Császka György kalocsai érsek műgyűjteményének az 1896. évi országos ezredéves kiállításra készült darabja.* In Historia Ecclesiastica. Közép-Európai egyház- és vallástörténeti folyóirat. Eperjes, 11. évf. 2020. 1. sz. 12. 127-135.

LAKATOS ANDOR, HROMJAK, KLIEBER 2020
LAKATOS, A. - HROMJAK, Ľ. - KLIEBER, R. *XI-1-6. Georg Császka.* In Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. I. Band. Die röm-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn. Berlin, 2020. 328-335.

LAKATOS-BALLA 2012
LAKATOS-BALLA , Attila. *Ipolyi Arnold püspök hagyatéka Nagyváradon.* Miscellanea Historica Varadinensia III. Nagyvárad, 2012.

MASZLAGHY 1876
MASZLAGHY, Ferenc. *Hardy Bernát, Gáspár viaszművei az Esztergomi Érseki Képtárban.* Esztergom, 1876.

MOJZER 1964
MOJZER, Miklós. *Tanulmányok az Keresztény Múzeumban I.* In: Művészettörténeti Értesítő. 13 évf. 3. sz. 1964. 214-226.

Művészeti Lexikon 1935
Művészeti Lexikon. 2 kötet. Budapest, 1935.

MLK
Művészeti Lexikon. 1-4. kötet. Budapest, Akadémia, 1965-1968.

PROKOPPNÉ 1977
PROKOPPNÉ, Stengl Marianne. *Az Esztergomi Keresztény Múzeum története.* 1977.

STRÓBL 2004
STRÓBL, Mihály. *A gránitoroszlán. Egy magyar szobrász élete az Osztárk-Magyar Monarchiában. Strobl Alajos életútja.* Budapest, Strobl Alajos Emlékhely Alapítvány, 2004.

TYROL-OLEJNÍK 2021
TYROL, Anton-OLEJNÍK, Vladimír. *Vznik Biskupstva, osobnosti a najnovšie udalosti.* Ružomberok, 2021.

URBACH 2001
URBACH, Zsuzsa. *„Nyombiztosítás": egy korai németalföldi kép egykor magyar magángyűjteményben.* In Művészettörténeti Értesítő. 50. évf. 1-2. sz. 2001. 1-13.

VARGA ÁGOTA 2013
VARGA, Ágota. *Ismeretlen magyarországi (?) késő gótikus táblakép egykor a debreceni Löfkovits-gyűjteményben. Néhány gyűjtéstörténeti adalék és felvetés egy Piéta-ábrázolással kapcsolatban.* In Als ich kann - Tanulmányok Urbach Zsuzsa 80. születésnapjára. Budapest, 2013.

VARGA ÁGOTA 2018
VARGA, Ágota. *Szakavatott műtörténész, fáradhatatlan gyűjtő". Bubics Zsigmond kassai püspök egykori gyűjteményéről és műpártoló tevékenységéről.* Az előadás a PPKE Művészettörténeti Tanszéke által, 2018. május 26-án, „Rekonstrukció" címmel szervezett konferencián hangzott el.

Po stopách zmiznutej arcibiskupskej zbierky. „Spišská obrazáreň" Juraja Császku

Juraj Császka, spišský biskup, neskorší kaločský arcibiskup disponoval úctyhodnou a cennou umeleckou zbierkou. Štúdia sa venuje najhodnotnejšej časti jeho zbierky, ktorou bola zbierka obrazov. Tá sa rozrastala hlavne v období, keď bol Császka spišským biskupom. Táto unikátna zbierka obrazov sa dá rekonštruovať na základe prameňa uchovaného v kaločskom arcibiskupskom archíve. V inventári vyhotovenom po smrti arcibiskupa Lajosa (Ľudovíta) Haynalda sa našiel zoznam (nazvaný ako Spišský zoznam), ktorý sa do inventára dostal potom, čo bol Juraj Császka zvolený za arcibiskupa, ale predtým, ako sa do Kaloče presťahoval. Okrem nábytku boli do zoznamu zapísané i jeho obrazy. Tento zachovaný zoznam je jedinečný najmä kvôli tomu, že cenná zbierka obrazov sa po smrti arcibiskupa (pre vysoké dlhy arcibiskupstva) v roku 1905 dostala na dražbu. Okrem tohto záznamu sa nezachoval žiaden iný inventár pojednávajúci o „spišskej obrazárni". Po dražbe sa súčasťou domácich múzeí stalo iba zopár obrazov, menšia časť je dodnes uchovaná v arcibiskupskom paláci v Kaloči.

Historia Ecclesiastica, XIII, 2022, 1

EMLÉKEK KÖZÖTT KUTATVA... TÖREDÉKEK KOVÁCSY MARGIT DIAKONISSZA TESTVÉR ÉLETÉBŐL

DEMINGER Orsolya

Searching among memories...Snippets from the life of Sister Deaconess Margit Kovácsy
Margit Kovácsy was born on September 8, 1890 in Pusztacsobok in the Baranya province. Her diakonissi status dates from August 1909, when she became a member of the Institute of the Diakonissa Philadelphia. She was ordained in November 1911, when she became a full member of the community. Subsequently, she took a nursing course and upon successful completion of that course began working as a nurse in a military hospital. During the war she worked in Bernolákovo in the service of Karol Eszterházy, who established a hospital in his manor house. After the war, she worked at the Bethesda Hospital in Budapest, witnessing first-hand the murder of Count Stefan Tisza in 1918. Subsequently, she experienced the Horthy period, and in 1920 – 1930 she participated in the so-called child rescue, that is, the taking of Hungarian orphans abroad, especially to Western Europe, for better living conditions. Until 1951, she worked at the Diakonissa Institute Philadelphia. After its dissolution, she began to collect the Institute's files. She spent the end of her life in the Albert Schweizer Social Home in Budapest, where she died in 1984. Although research about her life and work is only at the beginning, it is clear that she was an exceptional personality in many ways. Her life reflects many significant events in Hungarian history in the 20th century.
Keywords: *diakonissa, nursing, Karol Eszteházy, Horthy period, child rescue.*

„És azt mondta nekem: Írd meg: Boldogok azok, akik a Bárány menyegzőjének vacsorájára hivatalosak. És így szólt: Ezek Isten igazi beszédei „
Jelenések 19,9

„A diakonisszák az Úrnak és nem embereknek szolgálnak [...]"[1] Ez a lelkület hatványozottan volt igaz Kovácsy Margit testvérre, kinek életútjából egyenlőre még csak töredékek láthatók, mégis, ami kirajzolódni látszik, az egy rendkívüli élet körvonala. *Ancilla Domini* volt ő, az Úr szolgálóleánya. A 20. századi magyar református egyháztörténet feledésbe merült nő alakja, kinek élete néhány epizódjába, most mégis bepillantást nyerhet a tisztelt olvasó.

Kovácsy Margit 1890.09.08-án született Pusztacsobokán (napjainkban Baranya megye, MO.) Kovácsy József apától és Pintér Johanna anyától. Öccse Ková-

[1] Idézet Pécsi Berta, a Filadelfia Diakonissza Intézet egykori diakonisszájának 1917-ben kelt feljegyzéseiből. D.R.E.R.GY. C/129 Kovácsy Margit (?-? cca 1900-1980) iratai 1866-1976, 2. doboz, Diakonissza naplók (saját és mások) 1906-1976

csy Sándor Budapesten, Zuglóban szolgált, mint segédlelkész.[2] Még, mint polgári személy, Margit elvégzett egy kereskedelmi tanfolyamot.[3] Egy ilyen tanfolyam elvégzése egy évnyi tanulóidő és a csekély tandíj fejében kereseti lehetőséget tudott biztosítani a korabeli nők számára.[4] Az, hogy Margit testvér szolgálata befolyásolta-e öccse pályaválasztását vagy fordítva történt, az kérdéses. Annyi azonban bizonyos, hogy Kovácsy Margit diakonisszajelölti státusza 1909.08.02-tól datálható, míg próbatestvérsége 1909.09.26-án vette kezdetét a *Filadelfia Diakonissza Intézet* kötelékében. Segítő testvérré 1911.11.08-tól vált, tehát ekkortól a felszentelt testvérekhez hasonlóan már teljes ruházatot viselhetett illetve zsebpénzre is jogosult volt.[5] Felszentelésére 1916.12.02-án került sor, melynek alkalmából a következő igét kapta: *„És azt mondta nekem: Írd meg: Boldogok azok, akik a Bárány menyegzőjének vacsorájára hivatalosak. És így szólt: Ezek Isten igazi beszédei „* [6]

Kovácsy Margit, mint egészségügyi nővér

Az 1909 óta a Filadelfia Diakonissza Intézet tulajdonában lévő széles körű ellátást biztosító Bethesda Kórházat a hatóságok 1911-ben kérték fel, hogy kapcsolódjon be az orvosképzésbe és vállalja el két medikus hallgató gyakornoki foglalkoztatását. Ekkortól vette kezdetét a diakonisszák rendszeres oktatása *Dr. Kertész János*[7] igazgató (sebész-főorvos) irányítása alatt. A oktatási anyag a *Vöröskereszt* ápolónői tanfolyamának oktatási anyagát, valamint a *Gondviselés Ápolónőket Képző Egyesület* tanfolyamainak anyagát jelentette.[8] Kovácsy Margit a *Dr. Thaly Lórántt*[9] (belgyógyász-főorvos) vezette betegápolási tanfolyam I. évének vizsgaanyagából 1913.05.15-én kilenced magával adott számot. Valamennyien sikeres vizsgát tettek. Számadásán a tanfolyamot vezető orvos mellett jelen volt még az igazgató-főorvos, a kórház további orvosai és a Filadelfia Diakonissza Intézet választmányi tagjai. Margit testvér 1914.04.15-én adott számot tudásáról a tanfolyam II. évének tananyagából. Ennek a kurzusnak a vezetője az intézmény igazgatója, Dr. Kertész József volt. A vizsgán ezúttal is jelen voltak az intézmény orvosai és a választmányi tagok. A diakonissza nyolcad magával szerzett oklevelet a II. év sikeres teljesítésért.[10]

---

2 M.R.E.L. 19. fond Filadelfia Diakonissza Egyesület iratai, I. Szervezeti iratok, 6. doboz, Diakonisszákkal kapcsolatos szervezeti, személyi iratok 1902-1951.

3 A tanfolyam elvégzésének időpontja és az azt biztosító intézmény kiléte jelenleg ismeretlen.

4 Budapest Székesfővárosi VII. Kerületi (Aréna Úti) Közösségi Polgári Leányiskola és a vele kapcsolatos női kereskedelmi szaktanfolyam tizedik Értesítője Az 1909-1910. iskolai évről, p: 18.

5 Sárai Szabó Katalin (2010): A református nő a 19. század végétől az 1930-as évekig - A belmissziómozgalom hatása a nők egyházi működésére, PhD értekezés, ELTE-BTK, p: 119.

6 M.R.E.L. 19. fond Filadelfia Diakonissza Egyesület iratai, I. Szervezeti iratok, 6. doboz, Diakonisszákkal kapcsolatos szervezeti, személyi iratok 1902-1951.

7 sebész, egyetemi magántanár Géra Eleonóra Erzsébet (2006): Református karitatív intézmények a magyar fővárosban 1850-1952, PhD. Értekezés, ELTE-BTK, p: 117.

8 Géra Eleonóra Erzsébet (2006): Református karitatív intézmények a magyar fővárosban 1850-1952, PhD. Értekezés, ELTE-BTK, p: 119.

9 belgyógyász, költő (BP.1874-BP.1940) Thaly Lóránt | Magyar életrajzi lexikon | Kézikönyvtár (arcanum.com) (2022.05.24.)

10 M.R.E.L. 19. fond Filadelfia Diakonissza Egyesület iratai, I. Szervezeti iratok, 6. doboz, Diakonisszákkal kapcsolatos szervezeti, személyi iratok 1902-1951.

Margit testvér, mint a Műcsarnok hadikórházának ápolónője

Napra pontosan egy hónappal az után, hogy Gavrilo Princip kioltotta a trónörökös életét, az Osztrák-Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának, utat nyitva a Nagy Háború négy évig tartó kegyetlen tombolásának. Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat épületébe 1914.09.18-án vonult be a honvédelmi minisztérium által létesített hadikórház. A Bethesda kórház 1914.11.09-én vált a Műcsarnok 5-ös számú fiók/kisegítő kórházává. A Műcsarnok hadikórházának egyik osztályfőorvosa Dr. Thaly Lóránt lett, a Bethesda vezető belgyógyásza.[11] Feltételezhetően ő vitte magával a csarnokba Kovácsy Margit testvért (és még egy diakonisszát, *Hennet Ilonát*[12]). A diakonissza itteni szolgálatának körülményeit a következőként írható le: Az épületben 379 ágyat tudtak biztosítani a sebesültek számára.[13] Bár a korabeli sajtó méltatta az épület hadikórházi szolgálatra való alkalmasságát, valójában nem volt az. Az üveg és bádog tetejű termek teljes mértékben alkalmatlanok voltak arra, hogy egészségügyi tevékenységet végezzenek bennük. Az üvegen át behatoló napsugarak nyáron elviselhetetlenné tették az épület klímáját. Ezen probléma orvosolásaként a tetőt két réteg mésszel vonták be. Azonban az esőzések hatására keletkezett meszes víz gyakorta folydogált az épület falain. [14] A hadikórház végül 1918.09.15-vel oszlott fel, de Kovácsy Margit már hamarabb elhagyta azt.

Kovácsy Margit az Esterházy családnál

A levéltári kutatások azt bizonyítják, hogy Margit testvér 1916 novemberében már biztosan Cseklészen (napjainkban: Bernolálovo, SK) szolgált, a *gróf Esterházy Károly*[15] kastélyában kialakított hadikórházban. A szolgálatban *Somogyi Lídiát - Edit testvért*[16] váltotta, aki egészségügyi problémái miatt volt kénytelen letenni a munkát. Edit testvér kifejezetten jó viszonyt ápolt a gróf lányával, Esterházy Ilonával, aki ragaszkodott hozzá, hogy a gyengélkedőt mindenképpen egy másik filadelfiás testvér váltsa. Kovácsy Margit fennmaradt iratainak köszönhetően lehetőség nyílik arra, hogy egy apró bepillantást nyerjünk a cseklészi kastély hadikórházként való működésébe, mely időszak és helyszín gyakorlatilag egy jelenleg

11 Budapesti Hírlap 1915.04.04. 35. évfolyam, 94. szám. p: 38. Radisics Elemér: *Művészetek kórházai*

12 Budapest 1885.10.12. - Leányfalu 1962.02.24. M.R.E.L. 19. fond Filadelfia Diakonissza Egyesület iratai, I. Szervezeti iratok, 6. doboz, Diakonisszákkal kapcsolatos szervezeti, személyi iratok 1902-1951.

13 Budapesti Hírlap 1915.04.04. 35. évfolyam, 94. szám. p: 38. Radisics Elemér: *Művészetek kórházai*

14 Története (varosliget.info) (2022.05.24.)

15 Bécs 1847. - Cseklész 1919. Magyar főnemes, örökös főrendházi tag, Pozsony város díszpolgára. A korabeli sajtóban ritkán írtak róla, mikor mégis, akkor azt hangsúlyozták, hogy távol tartja magát a közélettől. Első feleségének Stauber Paulának (1846-1881) halála után egy évvel vette feleségül Mary Evelyn Hamilon-Charter-st, akit egy korábbi egyiptomi utazása során ismert meg. A párnak négy gyermekük született. (A gróf első házassága gyermektelen volt.) Apertúra – Bogdán Melinda: Daisytől Soltanig (XVII. – 2013. augusztus) – MAFOT (2022.05.24.)

16 Dunavecse 1878.02.13. - Tahitótfalu 1931.02.11. Somogyi Lídia azért kapta az Edit nevet, mert az intézetbe való felvételekor (1904) már dolgozott ott egy berni diakonissza, akit Lídiának hívtak. Az első világháború idején ismerkedett meg az Esterházy családdal. A testvérnek szerepe volt abban, hogy a gróf leánya, Esterházy Ilona bibliaolvasó, mély krisztushívő keresztyénné vált. R.E.R.GY. C/129 Kovácsy Margit (?-? cca 1900-1980) iratai 1866-1976, 3. doboz, A Filadelfia Diakonissza Egylet Iratai: alapítás, működés, személyi adatok

egy vakfoltja a kutatásnak. A testvér 1917.02.09-én kelt, társainak írott körlevelében beszámolt róla, hogy a tőlük kapott leveleket nem volt módja, csendben, a szobájában elolvasni, mert azokat délben kapta készhez, amikor ebédet osztottak a katonáknak. Ezt követően pedig új katonák érkezését várta aznap 14:30-ig. A leveleit ezen várakozási idő alatt nézte át. A katonák irigykedve figyelték Kovácsy Margit levélcsomagját. Egyikük meg is kérdezte, hogy *„csak nem levél az mind?"* Az újonnan érkezett katonák, mindannyian belgyógyászati kezelésre szorultak. A diakonissza levele szerint gyakorlatilag versenyköhögést rendeztek. Ekkoriban 27 katona lábadozott a kórházban, akik ellátása reggel 07:00-tól este 21:30-ig kitöltötte a testvér idejét. Margit arról is beszámolt a szolgatársainak, hogy egy alkalommal akaratlanul ugyan, de nagyon megsértette az önkéntes ápolónőket, annyira, hogy azok az esetet követően nem jöttek. Nem ismert, hogy pontosan mi történt, de a testvér nagyon sajnálta a dolgot, azonban a contess (Esterházy Ilona) nem hagyta, hogy jóvá tegye, sőt még örült is az önkéntesek távolmaradásának. A grófkisasszony néhány alkalommal elvitte őt szántúrára (ilyenkor muszáj volt letennie a munkát). A contess maga hajtotta a szánt, amikor pedig a *„doktor úrék"* is velük tartottak, még kocsist sem vittek. Ezek az alkalmak, két óra hosszat is el tudtak tartani. A katonáknak ebben az időben a testmozgást a hógolyózás jelentette az ebédet követően. Az is előfordult, hogy büntetésben voltak kártyajáték miatt, de a levél keltekor, már rendeződött a helyzet és kettős figyelemmel hallgatták a napokig nélkülözött áhitatot. Margit nagyon örült neki, mikor az egyik újonnan érkezett katona a *Fel, Barátim* eléneklése után kijelentette, *„Csak, hogy ilyen dalokat is énekeltettek, (mert már) megundorodtam a bátor katonadaloktól!"* A diakonissza arról is ír a levelében, hogy mire az a Bethesdába ér, talán már maga is ott lesz, mert megérkezett az kórház orvosának katonai behívója, és ha csak *„Salvator fhg*[17] *nem segít a bajon"*, akkor megszűnik a kórház. Az, hogy milyen lelkületet adott a filadelfia testvérek szolgálata a kórházzá lett kastélyban, jól mutatja Margit 1971-en lejegyzett alábbi emléke: Egy alkalommal, az ott dolgozó Nemzetközi Vöröskereszt kötelékébe tevékenykedő görög orvos, a szintén a Nemzetközi Vöröskereszttől érkező ellenőrző küldötteknek a következő jelentést adta: *„ebben a kórházban, nem a szokásosan kifejezett: jó betegápolás van, itt diakonissza - munka van!"*[18]

Margit testvér és a Tisza-gyilkosság

Az itt következő életrajzi töredék egy ez idáig ismeretlen részletét tárja elénk a Tisza gyilkosságnak, és végérvényesen helyet biztosít Kovácsy Margitnak a magyar történelem színpadán.

A merényletet követően a közeli Bethesda kórházból hívtak segítséget a Róheim villába. (Akkoriban csak egy köztes telek választotta el a két épületet.) Miután értesült a merényletről Margit átrohant a villába. Leírása szerint az épület előtt egy mentőautót és 4-5 őszirózsás katonát látott, akik utána kiáltottak, hogy

[17] Habsburg-Toscanai Lipót Szalvátor főherceg (1863-1931). A háborúban a Császári és Királyi Hadsereg vezérezredese, valamint a tüzérségi fegyvernem főfelügyelője. Erzherzog Leopold Salvator: Kapuzinergruft - Wien (2022.05.24.)

[18] D.R.E.R.GY. C/129 Kovácsy Margit (?-? cca 1900-1980) iratai 1866-1976, 3. doboz, A Filadelfia Diakonissza Egylet Iratai: alapítás, működés, személyi adatok

" *majd ezt is átdurrantjuk, csak szaladjon!*" A villa lépcsőjén összetalálkozott dr. Sebők Zsigmond mentőfőorvossal, (és még egy orvossal), akiket már korábbról ismert. Hangot is adott döbbenetének, hogy milyen gyorsan megjelentek. A két férfi kérte Kovácsy Margitot, hogy menjen, mert nekik már nincs dolguk, de neki még lesz. A hallban talált rá a hatalmas, mozdulatlan férfitestre. Tisza Ilona le volt roskadva férje fejénél, Almásy Denise grófnő arca vérzett. A villa személyzete dermedten állt, Róheimék az emeleten tartózkodtak. Margit tudta, hogy már őelőtte, meg kellett, hogy érkezzen a kórházból *Luksz Sándor*[19] medikus hallgató és *Ridler Lotti*[20] diakonissza testvér. Kezdetben nem látta őket, de végül mégis megtalálták egymást. A testvér visszaemlékezése szerint a súrolt seb Denise grófnő homlokán nem volt súlyos, ellátták. Egyszer csak megszólalt a telefon, senki nem nyúlt hozzá. Végül Ő vette fel. Bemutatkozás nélkül egy erős férfi a következőt mondta: "*Párt, hogy van a gróf úr?*" A diakonissza testvér a visszaemlékezése szerint szívből válaszolta, hogy "*Gyilkosoknak nincs válasz!*". Ezt követően letette a kagylót és kikapcsolta készüléket. Az özvegy grófnő megölelte és homlokon csókolta. Tisza Ilona kérte őket, hogy vegyék le kabátjaikat. Margit testvér elmondása szerint először nem tudták, hogy hány lövés érte a grófot, mert a mentőorvosok csak hason bontották fel a halott ruháját. Luksz Sándor utasítására a halottal szemben letérdelt, bal kezét a tetem alá csúsztatta annak felemeléséhez. A művelet során a testvér keze nedves lett Tisza még meleg vérétől. Luksz és Lotti testvér vele szemben állva segítették az emelést. Észrevették, hogy az aortát átszakította az egyik töltény, ami roncsolta a lapockát és a bal felső kart. Ez a golyó átütötte a testet, amit egy véres cafattal a szalon egyik foteljében rögtön meg is találtak. A stabilabb tartás érdekében Tisza István fejét Margit vállához nyomták. A testvér visszaemlékezése szerint, évekkel később is emlékezett rá, hogy milyen érzés volt, amikor a gróf haja az állához ért. A testvér beszámol róla, hogy látta megérkezni a villába Sándor Jánost és báró Radvánszky Bélát. Amikor kijöttek a villából, az körül még mindig őszirózsás katonák álltak. A katonák gúnyos megjegyzéseket tettek rájuk. Úgy, ahogy volt véres ruhában ment a kórház lelkész-igazgatójának (Id. Biberauer Richárdnak) dolgozószobájába beszámolni a történtekről.[21]

Kovácsy Margit Ady Endréért imádkozik

A most következő történetet Margit 1978.04.25-én mondta fel magnószalagra Bottyán Jánosnak, a Confessio folyóirat egykori felelős szerkesztőjének.[22] A szerkesztő még abban az évben kiállítást rendezett a Ráday Gyűjtemény könyvtár-olvasótermében. A tárlat Ady Endre egyházhoz fűződő kapcsolatára he-

[19] Luksz Sándor (Bélháza,1896 – Balatonarács,1969) ban még csak orvostanhallgató volt. Orvosi diplomát csak 1920-ban kapott. Aznap, mint gyakornok ügyelt a kórházban. Zirc_es_Videke_2020._13._szam.pdf (2022.05.24.)

[20] Ridler Lotti magyarországi születésű svájci állampolgár volt. Bodoky Richárd (2018): Gyanútlanok – Jövevények és vándorok családtörténeti töredékek (1870-1918), Luther Kiadó, Budapest, ISBN: 978-963-380-140-0, p:187.

[21] D.R.E.R.GY. C/129 Kovácsy Margit (?-? cca 1900-1980) iratai 1866-1976, 2. doboz, Diakonissza naplók (saját és mások) 1906-1976

[22] Bottyán János (1979): *Ady Endre és az egyház*, Confessio - A Magyarországi Református Egyház Figyelője, III. évfolyam, 1. szám, p: 96.

lyezte a fókuszt, ennek okán volt kíváncsi a kurátor a testvér Adyval kapcsolatos emlékeire.[23]

A költőt annak halála előtt (1919.01.27.) nem sokkal meglátogatta *„a magyar belmisszió atyja"* Id. Szabó Aladár. A lelkipásztor egy délutáni napon ellátogatott a Bethesda kórházba, mondván szeretne együtt lenni a diakonissza testvérekkel. Amikor mind összegyűltek, Szabó Aladár elmondta nekik, hogy Ady Endre miatt jött most el hozzájuk, aki halálos beteg. Beszélt nekik arról, hogy a költő először nem szívesen fogadta, de a harmadik látogatás alkalmával már kifejtetten várta őt. Ezen a harmadik alkalmon a költő arra kérte a lelkipásztort, hogy imádkozzanak azért, hogy akik a verseit olvassák, azok megértsék azt, hogy ő azokban Istent kereste és az Istennek akart dicsőséget adni. Szabó Aladár elmondta a diakonisszáknak, hogy azért jött el hozzájuk, hogy segítsenek neki a halálán lévő költőért imádkozni. A testvérek teljesítették a lelkész (és Ady Endre) kérését, akkor mindjárt együttesen, megrendült szívvel imádkoztak érte, és még az után is sokáig.[24]

Margit a „dicsőséges 133 nap" időszakában

1919.03.27-én a budapesti belmissziós egyesületek képviselői egy tanácsülés keretében abban egyeztek meg, hogy az egyház védelmének érdekében, annak élére *„forradalmi"* szervezetet kell állítani. Bizottságot állítottak fel, amelyben Kovácsy Margit volt az, aki a diakonissza-intézetek ügyét képviselte. A bizottság a nehézségekkel megküzdve igyekezett az adott körülmények közepette biztosítani az istentiszteletek, vallásos összejövetelek megtartását. Mindezen tevékenységek, ellenszenvet váltott ki a konzervatív gondolkodású egyházi vezetők és presbiterek körében. Következményként a *forradalmi bizottság* 1919.04.08. lemondott (hivatalosan azonban csak 1919.04.12-én.),[25] Margit az ezzel kapcsolatos emlékeit 1979 márciusában jegyezte le Bottyán János kérésére.

Visszaemlékezése szerint, őt magát telefonon invitálták meg az alakuló bizottságba. Azt megelőzően már vörös igazolvánnyal rendelkező házmegbízott volt, akinek viselnie kellet diakonissza köténének bal felső sarkában a vörös szalagot. Kezdetben naponta járt a Bethesdából a gyűlések üllői úti színhelyére. Azok végeztével Id. Biberauer Richárddal tért vissza a kórházba, aki gyalogosan jött érte. A gyűléseken „oktatást" kaptak a történekről (a szélső baloldal hatalomátvételéről, egyházat érintő rendeleteikről), meghatározták, hogy mi a célja-feladata a bizottságnak. Első és legfontosabbnak feladatként az istentiszteletek biztosítását jelölték meg. Ehhez a Tanácsköztársaság engedélyére, engedélyezési számára volt szükség, amit a templomajtóra kellett függeszteni. (Amelyik templomban nem tartottak istentiszteletet, annak ajtaján a tiltó rendelet és annak száma szerepelt.) Ezeket az engedélyeket elmondása szerint éjjelente ő készítette (hamisította?), amiket aztán egy Szilágyi nevezetű civil helyezett el a templomokon. A Bethesda kórházban kizárólag a betegek és azok ápolói számára volt engedélyezett az ige hirdetése. A bizottság fokozott őrizet alatt tartotta az egyházi anyakönyve-

[23] Tóth Sándor: *"Papoknak ivadéka vagyok" Egy Ady-kiállításról* Új Ember Katolikus Hetilap 1978. 11.26. XXXIV. évfolyam, 48. szám, p: 4.

[24] Bottyán János (1979): *Ady Endre és az egyház*, Confessio - A Magyarországi Református Egyház Figyelője, III. évfolyam, 1. szám, p: 96-97.

[25] Magyarország a XX. században / A Tanácsköztársaság és az egyházak (oszk.hu) (2022.05.24.)

ket. A bizottsági gyűléseken szép számban képviseltették magukat a különböző egyletek, akik a testvér leírása szerint arra törekedtek, hogy meg tudja találni az egyház a maga tennivalóját ebben a számukra nagyon idegen időszakban. Margit visszaemlékezésében leírta, hogy egy Patai Pál nevű hittanoktató volt az első közöttük, aki a gomblyukába vörös gombot tűzött. Amikor ez meglátták egyikőjük megkérdezte, hogy *„és ezt hordani kell nekünk is?"* A tanár azt válaszolta, hogy *„Hordjuk! Különben ez nekem Krisztus vérére emlékeztető jel, az Ő vére alatt végezzük életünk mostani szakaszában a társadalomban történt forradalmi alakulásban azokat az egyházunkban szükséges feladatokat. Nem Ellene dolgozunk, hanem a helyes úton járva, helyesen. A keresztyén találja meg minden helyzetben, minden körülmények között Krisztus útmutatását és pedig úgy, hogy mind inkább kialakuljon az Ő uralma."*[26]

Kovácsy Margit a Horthy-korszak hajnalán

Margit 1979 márciusában lejegyzett emlékei, bepillantás engednek abba, hogy mi történt vele a Tanácsköztársaság bukása után. A leírtak szerint vörös igazolványát a belügyminisztérium bevonta, amely helyett *„fehér állambiztonsági megbízott igazolványt"* kapott. Továbbá dicséretben részsült a minisztériumtól a megelőző hónapokban kifejtett rendfenntartó munkája okán. Az államhivatali dicsérettel ellentétben azonban a Kálvin-téri Református Egyház Lelkészi Hivatala, mint tanút kihallgatásra idézte be. A meghallgatásra a diakonissza testvér úgy emlékezett vissza, hogy a teremben sűrű pipa-szivar füst terjengett, amiből adódóan nem is látta a bírói tanács tagjait, csak a hangjukról tudta azonosítani őket. Mikor az ő nevét mondták, rögtön kijelentette, hogy ő mint tanú nem szólhat, hiszen maga is tagja volt a forradalmi bizottságnak. Ennek ellenére Keresztes Sámuel zuglói lelkipásztor kötelezte őt a tanúskodásra, azzal, hogy *„a diakonissza mindig igazat mond és megfontolva felel."* Az ő kihallgatását további *„tettesek"* meghallgatása követte, amelyekkel kapcsolatban arra emlékezett, hogy azok rövidek voltak, és utána már az ítéleteket kihirdetésén volt a sor. A Margitra vonatkozó „ítéletet" Petri Elek püspök mondta ki, aki kezet fogott vele, majd így szólt: *„köszönjük, hogy megmagyarázta az egész tevékenység jóakaratú voltát."*[27]

Margit testvér a gyermekmentő

1920-1930 között az Országos Gyermekmentő Liga öt különböző országba (Hollandia, Svájc, Anglia, Svédország, Belgium) összesen 61 447 gyermeket juttatott ki, közülük 28 563-mat Hollandiába.[28] Tevékenységükben Margit is részt vett 1920-1923 között. Három alkalommal kísért Hollandiába gyermekeket (1920. 1921. 1923.) és további egy alkalommal Svájcba (1922).[29] A testvér ezen tevékenységére

[26] M.R.E.L. 19. fond Filadelfia Diakonissza Egyesület iratai, II. Ügyintézési iratok, 12. doboz Kovácsy Margit utólevelezése 1974-1979

[27] M.R.E.L. 19. fond Filadelfia Diakonissza Egyesület iratai, II. Ügyintézési iratok, 12. doboz Kovácsy Margit utólevelezése 1974-1979

[28] Gergely Ferenc (1987): "*Száz vonat aranyvetélőként jár Európa átokverte földjén*" – *Részlet a holland-magyar gyermekmentő akció történetéből, 1919-1928* – Confessio – A Magyarországi Református Egyház Figyelője, XI. évfolyam, 1. szám, pp: 14-22.

[29] M.R.E.L. 19. fond Filadelfia Diakonissza Egyesület iratai, I. Szervezeti iratok, 6. doboz, Dia-

vonatkozó visszaemlékezése még nem ismert (kérdéses, hogy létezik-e?) azonban rövid feljegyzései arra engednek következtetni, hogy azon 10 diakonissza egyike volt, akik útra keltek az első gyermekmentő vonattal Hollandiába 1920.02.10-én. Erről a napról azonban más forrásból rendelkezünk információkkal, így rekonstruálni tudjuk Margit ezen napját egy részletét. Az első gyermekcsoport a Hadügyminisztérium által rendelkezésre bocsájtott egykori kórházvonattal indult a Keleti-Pályaudvarról, Budapestről. A 260 lányt és 340 fiút (6-14 év közöttiek) 2 orvos, 20 ápolónő és 10 diakonissza (egyikük Kovácsy Margit), kísérte, a csoport vezetője Prónay Josephine bárónő volt. Az induló csoportot Huszár Károly miniszterelnök és kísérte is megtisztelte jelenlétével. A miniszterelnök gyermekekhez intézett azon kérdésére, hogy *„Ki akar itthon maradni"* nem érkezett válasz. Elénekelték a Himnuszt, majd a vonat délután 17:00-kor kigurult a pályaudvarról.[30]

„A diakonisszák az Úrnak és nem embereknek szolgálnak [...]"[31] Ez a lelkület hatványozottan volt igaz Kovácsy Margit testvérre, aki az 1951.11.30-i feloszlatásáig tagja maradt a Filadelfia Diakonissza Intézetnek. Egy nappal később (1951.12.01.) már, mint az egyház által nyugdíjazott személy fogott neki a múlt részévé vált intézmény iratanyagának rendezéséhez. A testvér életének utolsó időszakában a budapesti Schwitzer Albert Református Szeretetotthonban élt. Itt adta vissza lelkét Teremtőjének 1984 augusztusában. Saját kérésére Gyöngyfán (Baranya megye, MO.) helyezték örök nyugalomra.[32] Bár Margit életéből még csak töredékek ismeretesek, azok olvasásakor mégis egy rendkívüli nő szolgálatban gazdag élete sejlik fel, melyet nem egy alkalommal kereszteztek a 20. századi magyar történelem jelentős pillanatai.

Forrás és irodalomjegyzék

Levéltári források:

M.R.E.L. 19. fond Filadelfia Diakonissza Egyesület iratai, I. Szervezeti iratok, 6. doboz, Diakonisszákkal kapcsolatos szervezeti, személyi iratok 1902-1951.

M.R.E.L. 19. fond Filadelfia Diakonissza Egyesület iratai, II. Ügyintézési iratok, 12. doboz, Kovácsy Margit utólevelezése 1974-1979

R.E.R.GY. C/129 Kovácsy Margit (?-? cca 1900-1980) iratai 1866-1976, 2. doboz, Diakonissza naplók (saját és mások) 1906-1976

R.E.R.GY. C/129 Kovácsy Margit (?-? cca 1900-1980) iratai 1866-1976, 3. doboz, A Filadelfia Diakonissza Egylet Iratai: alapítás, működés, személyi adatok

konisszákkal kapcsolatos szervezeti, személyi iratok 1902-1951.

30 Gergely Ferenc (1987): "*Száz vonat aranyvetélőként jár Európa átokverte földjén*" – *Részlet a holland-magyar gyermekmentő akció történetéből, 1919-1928* – Confessio – A Magyarországi Református Egyház Figyelője, XI. évfolyam, 1. szám, pp: 14-22.

31 Idézet Pécsi Berta, a Filadelfia Diakonissza Intézet egykori diakonisszájának 1917-ben kelt feljegyzéseiből. D.R.E.R.GY. C/129 Kovácsy Margit (?-? cca 1900-1980) iratai 1866-1976, 2. doboz, Diakonissza naplók (saját és mások) 1906-1976

32 M.R.E.L. 19. fond Filadelfia Diakonissza Egyesület iratai, I. Szervezeti iratok, 6. doboz, Diakonisszákkal kapcsolatos szervezeti, személyi iratok 1902-1951.

Korabeli sajtóforrások és egyéb kiadványok:

Budapesti Hírlap 1915.04.04. 35. évfolyam, 94. szám. Radisics Elemér: *Művészetek kórházai*

Budapest Székesfővárosi VII. Kerületi (Aréna Úti) Közösségi Polgári Leányiskola és a vele kapcsolatos női kereskedelmi szaktanfolyam tizedik Értesítője Az 1909-1910. iskolai évről

Felhasznált irodalom:

Bodoky Richárd (2018): Gyanútlanok–Jövevények és vándorok családtörténeti töredékek (1870-1918), Luther Kiadó, Budapest, ISBN: 978-963-380-140-0

Bottyán János (1979): *Ady Endre és az egyház*, Confessio - A Magyarországi Református Egyház Figyelője, III. évfolyam, 1. szám

Gergely Ferenc (1987): *„Száz vonat aranyvetélőként jár Európa átokverte földjén" – Részlet a holland-magyar gyermekmentő akció történetéből, 1919-1928* – Confessio – A Magyarországi Református Egyház Figyelője, XI. évfolyam, 1. szám

Géra Eleonóra Erzsébet (2006): Református karitatív intézmények a magyar fővárosban 1850-1952, PhD. Értekezés, ELTE-BTK

Sárai Szabó Katalin (2010): A református nő a 19. század végétől az 1930-as évekig - A belmissziómozgalom hatása a nők egyházi működésére, PhD értekezés, ELTE-BTK

Tóth Sándor: *„Papoknak ivadéka vagyok" Egy Ady-kiállításról* Új Ember Katolikus Hetilap 1978. 11.26. XXXIV. évfolyam, 48. szám

Online források:

Apertúra – Bogdán Melinda: Daisytől Soltanig (XVII. – 2013. augusztus) – MAFOT (2022.05.24.)

Erzherzog Leopold Salvator: Kapuzinergruft - Wien (2022.05.24.)

Magyarország a XX. században / A Tanácsköztársaság és az egyházak (oszk.hu) (2022.05.24.)

Thaly Lóránt | Magyar életrajzi lexikon | Kézikönyvtár (arcanum.com) (2022.05.24.)

Története (varosliget.info) (2022.05.24.)

Zirc_es_Videke_2020._13._szam.pdf (2022.05.24.)

Pátrajúcim medzi spomienkami... Čriepky zo života sestry diakonisy Margit Kovácsy

Margit Kovácsy sa narodila 8. septembra 1890 v Pusztacsobok v Baraňskej stolici. Jej status diakonisy sa datuje od augusta 1909, keď sa stala členkou Ústavu diakonissa Filadelfia. Vysvätená bola v novembri 1911, keď sa stala plnohodnotnou členkou spoločenstva. Následne sa zúčastnila ošetrovateľského kurzu a po jeho úspešnom absolvovaní začala pôsobiť ako ošetrovateľka vo vojenskej nemocnici. Počas vojny pôsobila v Bernolákove v službách Karola Eszterházyho, ktorý vo svojom kaštieli vytvoril nemocnicu. Po vojne pôsobila v nemocnici Bethesda v Budapešti, pričom bola priamo svedkom vraždy grófa Štefana Tiszu v roku 1918. Následne zažila hortyovské obdobie, v rokoch 1920-1930 sa podieľala na tzv. záchrannej akcii detí, teda odvezeniu maďarských sirôt do zahraničia, najmä západnej Európy pre lepšie životné podmienky. Až do roku 1951 pôsobila v Ústave diakonissa Filadelfia. Po jeho zrušení sa začala venovať zhromažďovaniu spisového materiálu ústavu. Koniec života strávila v sociálnom domove Alberta Schweizera v Budapešti, kde zomrela v roku 1984. Hoci výskum jej života a pôsobenia je len na začiatku, jednoznačne platí, že išlo v mnohých smeroch o výnimočnú osobnosť. V jej živote je odraz mnohých významných udalostí maďarských dejín 20. storočia.

Recenzie, anotácie – Review – Kritik – Könyvszemle – Reconzje i omówienia

PETRO, Marek – HOSPODÁR, Michal (eds.). *Pútnický Klokočov v historicko-pastoračných súvislostiach.* Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2020. 174 s. ISBN 978-80-555-2607-2.

Pútnicky Klokočov v historicko-pastoračných súvislostiach nesie názov pre vedeckú konferenciu s medzinárodnou účasťou na Prešovskej univerzite Gréckokatolíckej teologickej fakulte v Prešove, ktorá sa uskutočnila dňa 21. októbra 2020. Na konferencii odznelo sedem prednášok od fundovaných autorov, ktorí sa zaoberali problematikou pútnického miesta Klokočov v historicko-pastoračných kontextoch. Publikácia, ktorá nesie rovnaký názov, je tvorená konferenčnými príspevkami účastníkov tohto vedeckého podujatia. Aj keď sú všetky príspevky nesmierne prínosné a zaujímavé, upriamime pozornosť len na niektoré z nich. Historik, profesor Peter Kónya v príspevku *Obec Klokočov v 17. storočí* predstavuje prehľad dejín obce Klokočov (okres Michalovce) od jej prvej písomnej zmienky v roku 1358 až po koniec 17. storočia. Autor sa v článku zaoberá otázkou sociálnych, spoločenských, kultúrnych i náboženských pomerov v lokalite Vinianskeho hradu, ktorý sa stal jedným z posledných pevností Rákócziho na území Slovenska. Orientuje sa na časté mocenské spory vládnucich rodov, ktoré ovplyvňovali vo veľkej miere životy biedneho sedliackeho obyvateľstva v obci Klokočov v 17. storočí. K obci sa viaže aj jej najvýznamnejšia tradícia, ktorá je úzko spojená s obdobím posledných protihabsburských povstaní. Pieseň o Klokočovskom obraze, súvisiacom s plačúcou ikonou Bohorodičky v miestnom gréckokatolíckom chráme, ktorú autor v závere príspevku historicko-kriticky zhodnotil, ako tvrdí, na základe nedoložených písomných faktov. Na Pieseň o Klokočovskom obraze naviažeme príspevkom profesora Petra Žeňucha s názvom *Pieseň o obraze klokočovskom ako svedectvo o zázraku.* Autor v ňom vystihuje doterajšie historicko-kultúrne znalosti o slzení obrazu Panny Márie v Klokočove v roku 1670 na základe opisu paraliturgickej piesne zapísanej v Kamienskom Bohohlásniku z prelomu 17. – 18. storočia. Peter Žeňuch sa v príspevku stotožňuje s presvedčením, že Božie milosrdenstvo a ochrana nebeskej Matky nespočíva v strate pravej ikony klokočovskej Bohorodičky, ale jej duchovná sila pramení z neotrasiteľnej viery jej uctievačov. Historička Annamária Kónyová je autorkou príspevku *Reformované zbory v západnej časti Užskej stolice v 17. storočí.* Autorka v ňom pristúpila, ako aj názov časti napovedá, k bližšiemu opisu Užskej stolice (najmenšej stolice Uhorského kráľovstva), v ktorej sa reformačné myšlienky začali šíriť v 16. storočí a s nimi úzko spätých šľachtických rodov (Pongráczovcov, Drugethovcov,

Mokcsayovcov), ktoré zohrali v tomto procese významnú úlohu. Zmieňuje sa o Užskom senioráte reformovanej cirkvi, ktorý sa vytvoril v roku 1567 a bol súčasťou Predtiskej reformovanej superintendencie. Okrem iného upozorňuje čitateľa na osobitnosti konfesionálneho vývoja na území Užskej stolice, medzi ktoré patrilo radikálne reformačné učenie antitrinitarizmu v 60-tych rokoch 16. storočia. Záverečné stánky tejto časti patria histórii existencií slovenských reformovaných zborov, ktorých počet v priebehu rekatolizácie v 17. storočí značne poklesol.

Konferenčný zborník Mareka Petra a Michala Hospodára (eds.) možno zaradiť k vydareným publikáciám venovaným výskumu pútnického miesta Klokočov v historicko-pastoračných súvislostiach. V zborníku je taktiež uvedený príspevok autora preovs. Vladyka Mgr. Milana Chautura CSsR; košického eparchiálneho biskupa s názvom *Klokočovská Bohorodička – Ochrankyňa rodín*, profesor Ivancsó István prispel článkom *„Ave Maria, stella brillante di Pócs" – L´icona miracolasa di Máriapócs nello specchio dell´acona di Klokočov*, profesor Marek Petro riešil *Klokočov v časopise SLOVO – vybrané sekvencie* a posledným článkom *Mariánska inšpirácia v poézii slovenských katolíckych autorov 20. storočia* prispel docent Michal Hospodár. Na záver už len možno skonštatovať, že sa autorom podarilo prehĺbiť poznanie problematiky tohto charakteru. Pútnické miesto Klokočov tak tvorí zaujímavý prienik medzi historickým a duchovným kontextom a poukazuje na dôležitosť jeho vývoja.

Dagmar Sendža

DOMENOVÁ, Marcela (ed.). *Od prameňov viery k dejinám cirkví II*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2021. 154 s. ISBN 978-80-555-2823-6. Dostupné online www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova11

Zborník *Od prameňov viery k dejinám cirkví II.* je už v poradí druhým zväzkom prác venovaných pramennej báze k dejinám východného Slovenska. Vyšiel ako parciálny výstup z projektu VEGA č. 1/0651/19 *Pramene k cirkevným a duchovným dejinám východného Slovenska*. Hlavnou riešiteľkou projektu a zároveň aj editorkou anotovaného zborníka je Marcela Domenová. Cirkevné dejiny a špeciálne pramene k dejinám cirkví na území východného Slovenska sú obsažnou a zároveň stále aktuálnou témou, ktorá poskytuje priestor na nové výskumy v problematike, o čom svedčí aj pokračovanie uvedeného zborníka v podobe jeho druhého zväzku.

V zborníku je publikovaných osem príspevkov, z ktorých časť odznela na konferencii s medzinárodnou účasťou v roku 2019, ktorá bola venovaná prameňom k cirkevným dejinám Slovenska. Autorkou prvej štúdie je Annamária Kónyová, ktorá predstavila európsky cestopis reformovaného kazateľa a učiteľa Martina Csombora Szepsiho s názvom *„Europica varietas"*. Ide o vôbec prvý cestopis v maďarskom jazyku, ktorý vyšiel tlačou. Kazateľ pochádzal z mesta Moldava nad Bodvou. Nasledujúcim príspevkom v zborníku je štúdia venovaná testamentom prešovských mešťanov z druhej polovice 17. storočia, ktorej autorkou je Zuzana Dzivá. Príspevok

sa zameriava na zbožné odkazy v testamentoch. Primárnym cieľom zbožných odkazov bolo vykúpenie duše zosnulého z očistca. Išlo o peňažné, hmotné alebo naturálne dary, ktoré zosnulý vo svojich testamentoch zanechávali prevažne kostolom a kláštorom. Z prostredia Prešova sa autorke podarilo zozbierať zbožné odkazy z 260 zápisov posledných vôlí. Autorom v poradí tretieho príspevku v zborníku je Ján Adam. Venuje sa náboženským pomerom v obci Brehov v 19. storočí. Východiskovým prameňom sa pre neho stali diecézne schematizmy Košického a Mukačevského biskupstva a miestopisné lexikóny. Práca ma komparatívny charakter a poukazuje na možnosti a limity, ktoré poskytujú evidenčné pramene. V ďalšom príspevku zborníka predstavila Nadežda Jurčišinová život a dielo významného slovenského dejateľa Jonáša Záborského. Pozornosť upriamila na jeho dielo Panslavistický farár, ktoré je koncipované ako jeho krátka autobiografia. Patrik Derfiňák publikuje v zborníku štúdiu o rekonštrukcii gréckokatolíckeho katedrálneho Chrámu sv. Jána Krstiteľa v Prešove v 20. rokoch 20. storočia. Obnova chrámu bola iniciovaná gréckokatolíckou cirkvou za participácie štátnych orgánov. Práca poukazuje na mnohé problémy najmä finančného rázu, ktoré rekonštrukciu sprevádzali. K ukončeniu stavebných prác na chráme došlo v roku 1926. Dvojica historikov Ján Džujko a Peter Kovaľ sa v nasledujúcom príspevku zamerali na cirkevnú tlač medzivojnového obdobia. Predstavili periodikum Kalvínske hlasy, ktoré bolo prvým po slovensky písaným periodikom kalvínov v Československu a zároveň aj jediným svojho druhu v Európe. Slovenské kalvínske hlasy autori príspevku definujú okrem iného aj ako šíriteľa slovenského národného povedomia. Posledné dva príspevky v zborníku sú venované spolkovej činnosti v meste Prešov. Autorkou oboch textov je Marcela Domenová. Prvý z uvedených príspevkov sa venuje okolnostiam rozpustenia slobodomurárskej lóže Caritas. Autorka opisuje začiatky pôsobenia tejto lóže, ktorá sa pôvodne volala Imrich Thököly. Jej existenciu v meste Prešov možno doložiť v rokoch 1902 – 1920. Založenie lóže iniciovali slobodomurárski majstri z Košíc, no jej ďalšie pôsobenie v meste nie je objasnené. K rozpusteniu lóže došlo v období, ktoré neprialo spolkovej činnosti. Podľa dostupných informácií mala byť lóža zrušená v roku 1941. Posledným príspevkom zborníka je príspevok venovaný pohrebnému podpornému združeniu na Slovensku. Išlo o pôvodne katolícky spolok zabezpečujúci pohrebné obrady, ktoré mohli pre pozostalých znamenať materiálnu a finančnú záťaž. Autorka príspevku sa zamerala na pobočky združenia v Prešove a okolí.

Júlia Kotrusová

VÉGHSEŐ, Tamás (ed.). *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 4. kötet: 1917 – 1925.* Nyíregyháza : Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2020. 809 s. ISBN 978-615-6201-01-0.

V roku 2020 sa podarilo autorskému kolektívu Katalin Földvári, Anett Varga, Tamás Sárándi a Ádám Suslík, ktorý vedie Tamás Véghseő, pripraviť

prepisy dokumentov k dejinám gréckokatolíckej cirkvi v Maďarsku. Pri výskume vykonal kolektív výbornú prácu, nakoľko ide o komplikované obdobie záveru prvej svetovej vojny a episkopátu Antala Papa, ktorý bol nakoniec vyhostený z Československa. Pri výskume tak kolektív bádal vo viacerých archívnych inštitúciách, ako Archívio Apostolico Vaticano, Archiva Ministerului Afacerilor Externe, Archivio della Nunziatura di Cecoslovachia, Archivio della Nunziatura di Ungheria, Archivio della Nunziatura di Vienna, Esztergomi Prímási Levéltár, ďalej Görögkatolikus Püspöki Levéltár či Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.

Autori vybrali približne 400 listín, ktoré boli prepísané a zaradené do zoznamu. Listiny sú radené chronologicky na základe označenia číslom od 1 do 390, pri opakujúcom čísle je uvedené písmeno, ktoré určuje poradie listín. Predkladané archiválie nie sú preložené, ale sú prepísané v pôvodnom jazyku s priloženým názvom v maďarskom jazyku. Autori vybrali listiny, ktoré presne reflektujú daný stav, čím napomohli pri výskume dejín východných cirkví. Pochopiteľne, penzum listín v danom období je mnohonásobne vyššie, ako to dovoľovali možnosti publikovania, preto autori napriek tomu dodržali proporcionálne zastúpenie jednotlivých rokov, ako aj mieru objektivity pri výbere dokumentov.

Záver knihy je venovaný lexikónu spomínaných osôb, čím autori aspoň v krátkosti približujú spomínané osobnosti v listinách. Takýto postup napomáha per partes ďalším výskumníkom, čím ich aspoň čiastočne informuje o spomínaných osobách v dejinách. Okrem prepisu je v záverečnej časti knihy dostupný aj index mien, čím používateľ prepisov získava možnosť rýchleho vyhľadávania kľúčových dokumentov, prípadne spomínaných postáv. Obdobie 20. storočia je výrazné komplikované, takéto odkrývanie dejín pomocou archívneho dokumentu je výborným krokom pri ďalšom výskume v danej problematike.

Vavrinec Žeňuch

KLESTENITZ, Tibor. *Fejezetek az egyházi sajtó történetéből*. Budapest : Médiatudományi intézet, 2020. 136 s. ISBN 978-615-5302-36-7.

Dobová tlač predstavuje veľmi cenný prameň pre poznanie politického, hospodárskeho, spoločenského vývoja spoločnosti i každodenného života ľudí. Nemožno sa preto čudovať, že jednotlivé periodiká, ale tiež rôzne oblasti, ktorým sa venovali špecializované noviny a časopisy, vzbudzujú v stále väčšej miere pozornosť bádateľov z rôznych oblastí. Publikácia T. Klestenitza nazvaná *Fejezetek az egyházi sajtó történetéből*, je zameraná na zaujímavú, navyše stále málo známu problematiku cirkevnej tlače. Autor v tomto prípade predstavil súbor niekoľkých, v chronologickom slede radených, vedeckých štúdií venovaných vybraným problémom historického vývoja, obsahu i pôsobenia cirkevných novín. Tie, podobne ako ostatné tlačené média od druhej polovice 19. storočia, zohrávali stále dôležitejšiu úlohu jednak ako základný informačný zdroj pre rôzne konfesie, ktoré pôsobili medzi veriacimi v Uhorsku. Súčasne však prinášali aj rôzne ďalšie cenné

údaje o minulosti jednotlivých cirkví, materiálnych problémoch, formovaní verejnej mienky či politickom živote v krajine.

Prvých päť štúdií je venovaných obdobiu dualizmu, resp. rokom prvej svetovej vojny a udalostiam nasledujúcim tesne po jej skončení. V tomto smere možno spomenúť napríklad hneď úvodný text *„A sajtószabadság kérdése a katolikus és protestáns nyilvánosságban 1867 – 1918“* (Otázka slobody tlače v katolíckej a protestantskej verejnosti 1867 – 1918), ktorý autor rozdelil do dvoch základných častí. Kým v tej prvej sledoval z hľadiska slobody tlače katolícku tlač, v druhej rovnakú pozornosť venoval periodikám protestantským. Analýza rôznych pohľadov na túto problematiku pritom predstavuje lepšie vnímať komplikovanosť sledovanej problematiky v každodennom živote.

K textom zaujímavým pre poznanie postoja cirkevnej tlače, môžeme zaradiť štúdiu *„Az első világháburú a Görög Katholikus Szemle“* (Prvá svetová vojna v zrkadle Görög Katholikus Szemle). V nej autor analyzuje jednotlivé fázy, ktorými z obsahového hľadiska prechádzalo v rokoch prvej svetovej vojny toto periodikum. Hneď od začiatku vojny pritom stúpal záujem o aktuálne informácie a vydavatelia periodickej i neperiodickej tlače prežívali konjunktúru. Z hľadiska obsahu však v sledovanom periodiku dostávala celkom prirodzene značný priestor vojnová propaganda, najmä v období ruského vpádu na územie dnešného Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Popri tom značný priestor, najmä počas prvých dvoch rokov, venovali v týchto novinách napríklad sociálnym témam, prípadne upozorňovaniu na nebezpečenstvo panslávskej či priamo proruskej agitácie. V poslednom roku vojny tieto gréckokatolícke noviny zaujali podobný postoj ako mnohé iné uhorské periodiká. Na jednej strane bolo potrebné vydržať až do konečného víťazstva, ktoré sa po revolúcii v Rusku zdalo byť na dosah. Súčasne je však možné sledovať istú radikalizáciu názorov na verejný život a situáciu v krajine, spojenú s obranou záujmov gréckokatolíckej cirkvi a jej veriacich.

Ďalšie štúdie autor venoval otázkam cirkevnej tlače v Maďarsku počas tridsiatych rokov 20. storočia, predovšetkým na príklade periodík Nemzeti Ujság a Új Nemzedék. Ide o noviny, ktoré umožňujú sledovať časť názorového spektra v novom štáte, ktorý vznikol po prvej svetovej vojne. Analýzou ich obsahu z druhej polovice tridsiatych rokov 20. storočia autor umožňuje čitateľom sledovať značný záujem cirkevných kruhov o vývoj politickej i sociálnej situácie v krajine. Rovnako ako možnosti či pokusy ovplyvňovať ho.

Jednotlivé texty autor zoradil v chronologickom slede. Poslednú štúdiu tak venoval cirkevnej tlači vydávanej prostredníctvom Centrálneho tlačového úradu (*Központi Sajtóhivatal*) v rokoch druhej svetovej vojny. V rámci textu načrtol jednak očakávania, ktoré v tomto smere mali predstavitelia katolíckej cirkvi, ale tiež realitu s ktorou boli konfrontovaní. Veľmi rýchlo sa totiž ukázalo, že celkový vývoj v krajine počas druhej svetovej vojny sa vymkol kontrole nielen politikov, ale i cirkevných kruhov.

Publikácia názorne dokumentuje, aký spôsobom reagovala cirkevná tlač

na vývoj udalostí v uhorskom a neskôr v maďarskom prostredí. Na konkrétnych postupoch je možné vidieť názorové spektrum, ktoré bolo čitateľom, predovšetkým veriacim jednotlivých konfesií, predkladané. Najmä 20. storočie totiž okrem duchovných otázok a každodenného praktizovania viery, dobročinnosti či napríklad boja proti alkoholizmu, prináša do cirkevnej tlače aj politické témy, ktoré navyše naberajú na sile a význame. Autorovi sa podarilo prístupnou formou priblížiť základnú problematiku a naznačiť cestu, ktorou pri skúmaní stále málo doceňovanej dobovej tlače možno postupovať. A nielen v prípade cirkevnej tlače.

Patrik Derfiňák

TÖMÖSKÖZI, Ferenc (szerk.). *Az Ige erejével. Lelkészi életrajzok és adattár Gömörtől a keleti határig.* Komárom : Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, 2022. 561 lap. ISBN 978-80-8122-426-3.

Kránitz Zsolt által szerkesztett dunántúli lelkész önéletrajzi gyűjtemény után Tömösközi Ferenc hiánypótló vállalkozásba fogott, amikor a Tiszáninneni Református Egyházkerület egyházközségeinek adattárát és lelkészeinek önéletrajzi gyűjteményeit dolgozta fel és adta ki a kutatók számára jól áttekinthetően szerkesztve, az érdeklődő közönség felé pedig tetszetős formában. Kivételesnek tekinthető a 2022-ben Komáromban kiadott dokumentumgyűjtemény, hogy azokkal a településekkel foglalkozik, illetve azoknak a lelkészeknek az életútját örökíti meg, akik a két világháború közötti időszakot szülőföldjükön, de mégsem a hazájuk keretei között élték, majd 1938-ban visszakerültek a történelmileg hagyományos közegükbe, de 1945 után újra Csehszlovákiához tartoztak. A könyvben így tejhát nem csupán földrajzi nevekkel és életutakkal találkozhatunk, hanem egy közösség sorsát is megismerhetjük a lelkészeik életén keresztül. Egy olyan közösség lelki vezetőiről tudhatunk meg többet, akik kitartottak a közösségük és az Isten szolgálatában a legnehezebb időkben. Voltak közülük, akik fizetség nélkül, olyanok is akadtak, akik szét-hullott családjuk ellenére, de olyanok is akadtak, akik a hatalom rendszeres terrorja alatt élték a magyar nemzetrész kicsi közösségeik vezetőiként túl ezt a három évtizedet. Talán ebben az időben maguk sem tudták, hogy a csehszlovák hatalomnak, vagy annak regionális képviselőinek mi bántotta leginkább a szemét a magyarságuk, vagy a reformátusságuk. A hitük, vagy a nemzeti elkötelezettségük. Egy biztos, hogy ezek nélkül a nemzettartó lelkészek nélkül a jelenben nem létezne a szlovákiai magyar nemzeti közösség azon a helyen, ahol a mai napig őshonosként él.

A kötetet átolvasva meg kell jegyezni, hogy nem csupán a történész szakma számára rejt a kiadvány hatalmas fel nem tárt területeket, hanem - ahogy a szerző a bevezetőjében talán nem szándékosan, de utal rá - a helység-és személynevek írásmódjának az alakulása is figyelemre méltó kutatási lehetőséget rejt magában a szakemberek számára.

A kötetet azért is érdemes kézbe venni, mert az életutakon keresztül az olvasó más-más egyéniségekkel talál-

kozik. Van, aki szerényen, csak a száraz életrajzi adatait veti papírra, ami egyes esetekben arra is utalhat, hogy a világháborús években, tanulva a két csehszlovák fennhatóság alatt töltött évtized igazságtalanságaiból, már Magyarország „biztonságában" is tartanak még a lelkészek az újabb retorzióktól, hiszen a sorsuk, a háború kimenetele bizonytalan lehet. Ezek az önéletírások rendszerint rövid és tömör olvasmányok. Mások viszont nem sajnálták a papírt arra, hogy a saját életükön keresztül képet adjanak a jövő kor olvasói számára a településük, a felvidéki magyar reformátusság és a csehszlovákiai magyarok sorsának alakulásáról. Ezek közül példaként hozhatjuk Lengyel András írását, aki a Csallóközből indulva, Magyarországot megjárva, Prága és Pozsony városának érintésével a Kassa melletti Bárcán. A leírásban személyeknek és a kor történéseinek állít emléket amellett, hogy a saját életének egyes pillanatairól is úgy emlékszik meg, hogy tudatában van annak, hogy több ember látja majd a feljegyzéseit. Lenkey Lajos önéletrajzából azt is megtudhatjuk, hogy milyen helyzeteket szült a szlovák-magyar együttélés az egyház mindennapjaiban, de van aki, mint Simon József, nyíltan ír a gyülekezettel való meglazult viszonyáról is.

Különös érzés keríti hatalmába az olvasót, ha tovább gondolja a lelkészi életutakat és azok alakulását a háború utáni jogfosztottság éveiben. Az itt olvasható történetek - nem feltételezve azt, hogy a diktatúra képviselőinek kezébe kerülhettek - olykor a kötetben megjelenő lelkészek deportálásához, kitelepítéséhez, kommunisták általi megkínzásához is vezethettek. Az sem elhanyagolható erénye e kiadványnak, hogy a szlovák reformátusság is megismerheti korabeli lekészeinek életútját.

A Tömösközi Ferenc által szerkesztett, Az Ige erejével című kötet legfontosabb hozadéka, hogy nem csupán a parokiális könyvtára és a felvidéki református közösség gyarapodik általa egy kiadvánnyal, hanem a szlovákiai magyar nemzetrész is betekintést nyerhet egy más szemszögből saját két világháború közötti, illetve részben világháború alatti történelmébe. A kiadvány hatalmas segítséget ad abban, hogy kutatók és a nagyközönség számára nyitottabbá teszi a korszakot. Bízzunk abban, hogy nem csupán a református közvélemény, hanem szlovákiai magyar háztartások könyvespolcai is gyarapodnak ezzel a művel, ami öröm lenne egyszer, ha szlovák nyelven is megjelenhetne.

Pethő Attila

MEŠŤAN, Pavol. *Acta Judaica Slovaca*. č. 24. 2019. Bratislava : SNM - Múzeum židovskej kultúry. Judaica Slovaca. ISBN 978-80-8060-447-9.

S aktivitami múzeí je úzko spätá vedecká, ale aj edičná činnosť. SNM – Múzeum židovskej kultúry vydáva pravidelný vedecký zborník s názvom Acta Judaica Slovaca, prostredníctvom ktorého sme obohatení o bohatú históriu, kultúru či súčasný stav národnostných menšín židovského národa na území Slovenska, ale aj vo svete. 24. číslo periodika Acta Judaica Slovaca prináša mnoho zaujímavých informácií pre čitateľa. Je zložený zo štyroch príspevkov a jedným z nich je jedinečný článok

profesorky Fiorelly Kostoris, pôsobiacej na rímskej univerzite La Sapienza, v ktorom rieši otázku *Postavenia žien v židovsko-rýnskom mystickom prúde 12. – 13. storočia.* Autorka v ňom opisuje pohľad stredovekého židovského života žien v málo známej aškenázskej komunite chasidov a porovnáva ho so životom žien vtedajšieho majoritného kresťanského spoločenstva. Uvedená štúdia je vôbec prvým vedeckým článkom Fiorelly Kostoris publikovaným v slovenskom jazyku. Príspevok Jany Schreiberovej s názvom *Prezentovanie judaík detským a školským skupinám v SNM – MŽK* ponúka čitateľovi prehľad práce s deťmi a študentami v SNM – Múzeu židovskej kultúry v Bratislave. Autorka sa v ňom pokúša priblížiť dôvody, prečo je výučba židovskej kultúry vo vzťahu k nim podstatnou súčasťou úlohy múzea, taktiež uvádza príklady vzdelávacích programov, materiálov i predmetov. Autorom ďalšieho článku, *Protižidovská propaganda nacistického Nemecka a slovenského štátu na príkladoch týždenníka Der Stürmer a denníka Gardista*, je Matej Baránek, člen kolektívu Slovenského národného múzea – Múzea židovskej kultúry a Múzea holokaustu v Seredi. Uvedený príspevok venuje pozornosť špecifickému charakteru propagandy na stránkach na príkladoch týždenníka Der Stürmer a denníka Gardista. Zaoberá sa najmä zobrazovaním Židov na pozadí rôznych stereotypov, predsudkov a motívov antisemitizmu, pretože významnú úlohu vo fungovaní nacistického Nemecka a Slovenského štátu zohrala práve protižidovská propaganda. Žid bol postavený do centra pozornosti ako nepriateľ štátu či národa. Stanislava Šikulová v príspevku *Ako vyučovať o holokauste* upriamuje pozornosť na problémy výučby o holokauste. Autorkinou snahou v štúdií bolo prispieť k dialógu medzi učiteľom školy a učiteľom múzea s cieľom dosiahnuť lepšiu a kompletnejšiu vzdelávaciu platformu. Odpovedaním na tri základné otázky: prečo, čo a ako učiť o holokauste, dáva odpoveď a určuje základné smerovanie pre všetkých pedagogických pracovníkov, ktorí sa rozhodnú prezentovať túto nevyhnutnú a náročnú problematiku publiku.

Acta Judaica Slovaca 24 roku 2019 prinieslo čitateľovi mnoho zaujímavých informácií zo širokého spektra vedecko-výskumnej činnosti autorov. Pestrosťou obsahu má predpoklady osloviť nielen odbornú, ale i laickú verejnosť.

Dagmar Sendža

FAHRNER, Franz Leander - TRAUNER, Karl-Reinhert (eds.). *Kriegstagebücher. Wie Soldaten den Ersten Weltkrieg erlebten (= Schriftenreihe des Instituts für Militärethische Studien 6).* Wien : Bundesministerium für Landesverteidigung, Heeresdruckzentrum. Bd. 1: *Das Kriegstagebuch von Johann Driza*, eingeleitet und bearbeitet von Franz Leander FAHRNER und Georg HELLMAYR – Das Tagebuch des Feldzuges 1914 von Othmar Papesch, eingeleitet und bearbeitet von Karl J. TRAUNER [†], 2020. 237 pp. Bd. 2: *Die Feldtagebücher von Paul Karzel*, eingeleitet und bearbeitet von Franz Leander FAHRNER, Christoph HATSCHEK, Karl-

Reinhart TRAUNER, 2021. 417 pp. Bd. 3: *René Jaquemar's Erlebnisse im Weltkrieg / Das Kriegstagebuch von Josef Rudolf Beck / Kriegserinnerungen von Hubert Taferner*, eingeleitet und bearbeitet von Franz Leander FAHRNER, Bartosz KUJAT, Wilfried THANNER und Karl-Reinhart TRAUNER, mit einem Exkurs von Werner PEYERL [†], 2021. 329 pp.

Die dreibändige Edition von Kriegstagebüchern aus dem Ersten Weltkrieg geht auf eine Initiative des Militärsuperintendenten Karl-Reinhart Trauner zurück, der nicht nur als Kirchenhistoriker 2016 die Lehrbefugnis an der Wiener Evangelisch-Theologischen Fakultät erwarb, sondern sich auch als Militärhistoriker einen bemerkenswerten Namen machte. Dabei ging es ihm vorzugsweise um die Beziehung von Glaube und Landesverteidigung, die er in einem umfassenden Sammelwerk untersuchte: Religionen im Krieg 1914-1918. Evangelische Kirche in Österreich (= Schriften des Heeresgeschichtlichen Museums 19/1, Wien 2014, 469 pp.) oder indem er gezielt nach der Rolle der Evangelischen im Militärdienst fragte: „Schicksalsergeben und fromm (…)". Evangelische in Habsburgs Militär des 19.Jahrhunderts, in: Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich 127/128 (2011/2012) 144-166. Er exemplifizierte die Frage an den Theologiestudenten in Wien, die sich 1914 freiwillig zum Heerdienst meldeten (Vom Hörsaal in den Schützengraben, Szentendre ^{2}2014, 305 pp; Josef Rudolf Beck, Pfarrer und Offizier, in: Neunkirchen – ein Ort zwischen Hermannstadt, Berneuchen und Jerusalem. Festgabe für Ernst Hofhansl, Wien 2005, 69-82), aber auch an den Professoren, die sich dazu äußerten: „Is The War Morally Justified?" (Fritz Wilke) und Argumente für das 21. Jahrhundert lieferten (in: Donauwellen. Zum Protestantismus in der Mitte Europas. Festschrift für Karl W. Schwarz, Wien 2012, 237-252). Er widmete sich darüber hinaus dem Wirken des letzten Flottenkommandanten Österreich-Ungarns Admiral Nikolaus von Horthy (Vom kaisertreuen Admiral zum Reichsverweser ohne Königs Gnade – in: „Über Schlesien hinaus". Festschrift für Herbert Patzelt zum 80. Geburtstag, Würzburg 2006, 99-124), dem deklarierten Pazifisten Charles A. Witz-Oberlin (in: „Si vis pacem, para mentem": Charles Alphonse Witz-Oberlin als pazifistischer Vordenker, Wien-Köln-Weimar 2019, 13-28) und schließlich der Erforschung des Widerstands – am Beispiel des Oberstleutnant i.G. Robert Bernardis: Mit Stauffenberg gegen Hitler, Szentendre 2008, 251 pp.

Die drei Bände mit Kriegstagebüchern dokumentieren einen neuen Zugang zur Militärgeschichte. Sie liefern individuelle Erfahrungen und Wahrnehmungen, die den bisherigen militärischen Struktur- und Strategieüberlieferungen neue Perspektiven erschließen. Sie ergänzen als „Ego-Dokumente" die mehr oder weniger amtlichen Kommandotagebücher. Der Lehrer und zeitweise Schuldirektor in Neunkirchen Johann Driza (1890-1947) und der Generalmajor Othmar Panesch (1862-1947) sind die Verfasser der im ersten Band herausgegebenen Kriegstagebücher, ersteres behan-

delt nur den Zeitraum 1915, wobei er am 22. März 1915 in den Karpaten in russische Gefangenschaft geriet und bis 1920 in Sibirien festgehalten wurde, am 9. September 1920 in Wladiwostok eingeschifft wurde und über Schanghai und Singapur im Seeweg über den Suezkanal nach Triest gelangte und am 6. November 1920 entlassen wurde. Panesch' Tagebuch umfasst nur das Jahr 1914 und handelt zum Großteil vom Konflikt mit seinem Vorgesetzten Feldmarschall-Leutnant Alfred Krauß. – Der zweite Band enthält die Feldtagebücher von Paul Karzel (1893-1969), der aus Ustron in Österreichisch-Schlesien stammte und noch vor dem Krieg mit dem Studium der evangelischen Theologie und Philosophie begann und es während des Krieges auch abschließen konnte. Von 1915 bis 1918 leistete er Kriegsdienst, geriet als Oberleutnant am 2. November 1918 in italienische Kriegsgefangenschaft, aus der er nach knapp einem Jahr entlassen wurde und seine pastorale Laufbahn aufnehmen konnte. – Der dritte Band enthält die Tagebücher und Erinnerungen von René Jaquemar (1894-1937), Josef Rudolf Beck (1893-1944) und Hubert Taferner (1895-1981), alle drei evangelische Theologen, die sich 1914 „frohgemut" freiwillig zum Kriegsdienst meldeten und 1915 einrückten und in Galizien, später an der Südfront am Isonzo eingesetzt wurden. Sie rechneten mit einem baldigen Sieg und dem Ende der Kriegshandlungen, wurden aber schon sehr bald eines Schlimmeren belehrt und verloren ihre anfängliche Begeisterung. Aus den „Frohgemuteten" wurden „Zermalmte". Beck verlor im Juli am Dnjester seinen Bruder und sein Auge. Jaquemar holte sich ein Lungenleiden an der Front, an dessen Nachwirkungen er verhältnismäßig jung verstarb. Nur Taferner verstarb „unter üblichen Vorstellungen" – nach einem langen Berufsleben als Pfarrer in der Steiermark und in Oberösterreich. Ein Exkurs von Werner PEYERL ist dem aus Galizien stammenden Religionspädagogen Franz Fischer (1895-1975) gewidmet, der als Kriegsfreiwilliger im September 1914 einrückte und bis zum November 1918 im feldgrauen Rock zubrachte, davon 34 Monate an der Front in Rußland, Rumänien und Italien, danach aber sich an der „Freundschaftsarbeit" der Kirche beteiligte und nicht müde wurde, die Verantwortung der Kirchen für den Frieden in Europa zu propagieren.

Alle hier anzuzeigenden Kriegstagebücher geben einen beklemmenden Einblick in die Realität des Ersten Weltkriegs. Die Edition zeichnet sich durch ausführliche biographische und militärhistorische Einführungen aus, weiters durch reiche Illustrationen, Kartenbeilagen und Register, die die Lektüre erhellen und vertiefen. Sie führte damit ein beachtliches Projekt des Instituts für Militärethische Studien zu einem geglückten Ende, das Respekt und Dank verdient.

Karl W. Schwarz

KOTOUS, Jan - PEHR, Michal (eds.). *JUDr. Jan Jiří Rűckl. Život a doba. Sborník z konference.* Praha : Památková komora ČR, 2021. 304 s. ISBN 978-80-908206-4-7.

Dňa 28. januára 2021 sa v komornom rozsahu poznamenanom pande-

mickou situáciou konala na pražskom arcibiskupstve pod záštitou Památkovej komory ČR a Hlavního města Prahy rovnomenná konferencia venovaná 120. výročiu narodenia dnes zabudnutého prvorepublikového priemyselníka, právnika, filozofa a katolíckeho diplomata Jana Jiřího Růckla (1900 – 1938). Ten patril aj napriek svojmu mladému veku k politicky exponovaným osobnostiam medzivojnovej Československej republiky s kontaktmi na vysokých domácich a zahraničných cirkevných hodnostárov vrátane Svätej stolice vo Vatikáne. Ako člen celoštátneho predsedníctva Československej strany lidovej prispel k uzatvoreniu tzv. modu vivendi medzi Vatikánom a Československom v roku 1928, ktorý rámcovo vymedzil vyostrené vzťahy medzi pápežským Rímom a mladou republikou hlásiacou sa vďaka masarykovskej tradícii k husitským revolučným ideálom. Materiálne zabezpečenie umožňovalo Růcklovi nezávislosť a účinnejšie presadzovať svojej myšlienky. V roku 1935 sa stal hlavným organizátorom celoštátneho zjazdu katolíkov ČSR, čo napomohlo ku zblíženiu s Hlinkovou Slovenskou ľudovou stranou. Růckl sa tiež angažoval svojimi pozitívnymi vzťahmi k slovenskej katolíckej reprezentácii v kandidatúre Edvarda Beneša na funkciu prezidenta republiky, a tým zásadne napomohol k jeho zvoleniu. Myšlienkovo sa tento medzinárodne rozhľadený a jazykovo vybavený katolícky aktivista usiloval o funkčné prepojenie kresťanskej viery a morálky s hodnotami modernej demokratickej spoločnosti vrátane jej ekonomickej integrácie tržných mechanizmov do náboženstva. Růckl totiž vynikol ako organizátor vedeckej práce, ktorý sa vo svojich úvahách nie nekriticky inšpiroval systémom Baťových zlínskych závodov.

Konferenčné referáty doplnené vyžiadanými textami neprítomných prednášajúcich vytvorili jadro zborníka, ktoré uviedli pozdravné prejavy českého prímasa Dominika Duku, apoštolského nuncia Charlesa D. Balva a ďalších osobností. Celkovo desať príspevkov s bohatou prílohou (hodnotné je publikovanie doteraz nevydanej korešpondencie J. J. Růckla s Andrejom Hlinkom z roku 1935), menným registrom, francúzskym resumé a rozsiahlym prehľadom prameňov a odbornej literatúry, vytvára v podstate prvú ucelenú monografiu o tomto politikovi, ktorý ovplyvnil nielen náboženské, ale aj politické dejiny medzivojnového Československa. Takto prezentuje Růcklove biografické momenty a verejné aktivity úvodný prehľadový text Michala Pehra (s. 19 – 77) založený na podrobnom štúdiu dobových periodík a neznámeho archívneho materiálu. Růckl síce nezastával počas prvej republiky žiadnu verejnú funkciu v politike či diplomacii, novo sprístupnená korešpondencia však potvrdzuje, že ministrovi zahraničia Edvardovi Benešovi v 20. rokoch radil pri problematickej komunikácii s pápežskou nunciatúrou, napr. pri výbere vhodných biskupov na uvoľnené miesta v Čechách a na Morave. Ak sa text Tomáša Parmu sústreďuje na väzby pápeža Pia XI. s Jiřím Růcklom, ktorý bol zakladajúcou postavou Řádu rytířů Božího hrobu, tak Jan Kuklík sa zameral na politikove známe aj zákulisné rokovania v súvislosti s Benešovou kandidatúrou na prezidenta republiky po

Masarykovej abdikácii. Cyril Svoboda hodnotí z pozície medzinárodnej diplomacie zmluvu z januára 1928 medzi Svätou stolicou a ČSR a aj následnú Rűcklovu snahu zlepšiť situáciu cirkvi v prvorepublikovom politickom systéme. V tejto súvislosti autor štúdie aktualizačne pripomína novú zmluvu medzi Vatikánom a už samostatnou Českou republikou z júla 2002, kde si štát takisto aj s odstupom času ponecháva výhradné právo *„určovat svůj vztah k církvi pouze vnitrostátní úpravou“* (s. 119). Paradoxne, Česká republika predstavuje aj v súčasnosti jedinú krajinu Európskej únie, ktorá nemá ratifikovanú zmluvu medzi štátom a Svätou stolicou.

Politikovu pozíciu národohospodárskeho experta, ktorý sa zaujíma o racionalizáciu výroby a finančné otázky, a ktorý sa stáva spolupracovníkom riaditeľa Živnostenskej banky Jaroslava Preissa, detailne analyzuje príspevok Drahomíra Jančíka. Jediný slovenský zástupca, Róbert Letz, sa vo svojom referáte zaoberá Rűcklovými kontaktmi so slovenskými katolíkmi, najmä s Andrejom Hlinkom, ktorého český kolega presviedčal o nevyhnutnosti vytvoriť spoločný česko-slovenský „katolícky blok“. Je zaujímavé, že Hlinka tomuto naliehaniu podľahol: pravdepodobne na neho zapôsobili sľuby vylepšiť postavenie katolicizmu v ČSR a aj Rűcklove argumenty v prospech Benešovej kandidatúry podporované samotným Vatikánom. Podobne Martin Štefko obohacuje túto mnohostrannú osobnosť o rozmer priemyselníka, ktorý systematicky prejavuje záujem o racionalizačné metódy práce, rozoberá najmä autorovu štúdiu *Vědecká organizace práce v Československu* (publikované v časopise Sociální reforma, 1929, č. 1 a 2). K Rűcklovým kontaktom s predstaviteľmi slovenskej katolíckej cirkvi v roku 1935 sa vracia štúdia R. G. Malamuhiča, ktorá tohto neformálneho diplomata vyzdvihuje ako vizionárskeho hlásateľa myšlienok pápeža Pia XI. Na spoluprácu zemského predsedu Československé lidové strany, vyšehradského kanovníka Bohumila Staška s Rűcklom, najmä na spoločnú propagáciu ideí kresťanského solidarizmu v prostredí mladej generácie sa orientuje referát Stanislava Vejvara upozorňujúci na úsilie politicky spojiť českých a slovenských katolíkov. Konferenčný blok potom uzatvára stručná genealogická poznámka od Mileny Hronovej o rodine Rűcklových a o ich pôvode spätom s juhočeskou dedinou Včelnička.

Biografické a politické kontúry a peripetie českého aktivistu, podnikateľa a neformálneho diplomata Jana Jiřího Rűckla, symbolizujú osudy stredoeurópskeho katolíckeho intelektuála, ktorý svojou verejnou angažovanosťou anticipuje oblasť tzv. nepolitickej politiky (Pehr, s. 19). Prepojenie politiky, ekonomiky, vedeckej práce a náboženstva spolu s prirodzeným demokratizmom a aristokratickým vystupovaním vytváralo z Rűckla komplexnú osobnosť, ktorá dokázala byť pri diplomatických rokovaniach obratným sprostredkovateľom a harmonizátorom veľakrát protichodných názorov. To sa prejavilo najmä pri diskrétnom tlmočení Benešových názorov Piovi XI., že republika bude za určitých podmienok konsenzu rešpektovať záujmy Vatikánu. Monograficky koncipovaný zborník preto predstavuje nielen tematicky ojedine-

lú a heuristicky vyčerpávajúci sondu k úlohe cirkvi a katolicizmu v medzivojnovom Československu, ale aj zásadný príspevok k poznaniu politických dejín – významných osobností straníckeho života – v období medzi dvoma svetovými vojnami.

Miloš Zelenka

LENČIŠ, Štefan (eds.). *Notitiae Historiae Ecclesiasticae* Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku. VERBUM - vydavateľstvo KU. Roč. 9, č. 2, r. 2020. 123 s. ISSN 1338-9572.

Notitiae Historiae Ecclesiasticae je vedecký recenzovaný časopis pod záštitou Inštitútu cirkevných dejín na Teologickej fakulte v Košiciach Katolíckej univerzity v Ružomberku. Vo svojom druhom čísle deviateho ročníka si pripravil pre svojich čitateľov šesť zaujímavých príspevkov z oblasti cirkevných dejín. Obsah čísla taktiež pozostáva z prekladu stredovekej *listiny kráľoviča Štefana z roku 1264 pre šľachtica Germana z dediny Comlous*, ktorú doložil Daniel Boleš, historicko-umeleckého príspevku autorky Márie Spoločníkovej pod názvom *O lendackej Madone s dieťaťom Ježišom pre Izrael*, rozhovoru s akademickou maliarkou Máriou Spoločníkovou a v neposlednom rade laudácií venovanej významnému historikovi a archivárovi Dr. h. c. doc. PhDr. Ivanovi Chalupeckému. Vedeckým príspevkom *Slovenská teologická literatúra v tlačivách 16. storočia v lyceálnej knižnici v Kežmarku* prispela Mária Pitáková. Vo svojej štúdii sa zamerala na výrazný rozvoj kníhtlače na Slovensku, ktorý prebiehal v 16. storočí. Tlačiarenské zariadenia, ako uvádza, vznikali najmä vo východnej časti Uhorska a boli založené s podporou šľachtického dvora. Mnohé z nich boli umiestnené aj na platforme protestantskej cirkvi, no kvôli prenasledovaniu nemali dlhodobé trvanie. Ponúka informácie o lyceálnej knižnici, v ktorej sú zachované dve slovenské diela z dvoch tlačiarní v Bardejove, teologické tlačené diela, ktoré prevládajú vo fonde 16. storočia. Poukazuje nielen na názvy, ale aj na samotný obsah diel, ktorý sa zameriava na uctievanie maľby v kostoloch. Výstižne komentuje, že niektoré z uvedených diel ovplyvňujú naše dejiny len okrajovo, no aj tak sa pokladajú za dôležitý dochovaný prameň. Každým rokom si pripomíname mnohé historické výročia spojené s obdobím husitskej i bielohorskej vojny. Tieto udalosti sú často vnímané z tých najznámejších období či najväčších tragédií v národných dejinách českého národa, ktoré sú stále živé a odrážajú sa aj v súčasnom politickom a kultúrnom dianí. Pozoruhodnou súčasťou časopisu je príspevok pod názvom *Hussitische Revolution und die Ereignisse nach der Schlacht am Weißen Berg in der Ideologie der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei im Licht des Werkes von Zdeněk Nejedlý* od autora Martina Weisa. Autor príspevku sa zameral na husitskú revolúciu a udalosti, ktoré sa odohrávali po bitke na Bielej hore v ideológií Komunistickej strany Československa, ktorej členom bol český historik, muzikológ i politik Zdeněk Nejedlý. V štúdií opisuje boj, ktorý viedla komunistická strana v 50-tych rokoch minulého storočia prostredníctvom práce vtedajších prominentov,

komunistického ideológa a ministra školstva Zdenka Nejedlého. Jej text je na požadovanej úrovni a svedčí o autorovom prehľade v problematike. Štefan Lenčiš sa vo svojom príspevku *Osobnosti náboženského života rodiny Dobránskych* orientoval na troch členov rodu Dobránských (Juraja, Jána a Jozefa), ktorí patrili medzi najvýznamnejších predstaviteľov na území Šariša, kde pôsobili a žili v rozmedzí rokoch 1831 – 1961. Prvým významným predstaviteľom, ktorého autor spomína, bol mlynár, neskôr richtár obce Veľký Šariš Juraj Dobránsky. Juraj bol aj zároveň horlivým šíriteľom modlitby posvätného ruženca, ako aj obnoviteľ Ružencového bratstva, čím prispel v obci k samotnému rozvoju náboženského života. Mons. Ján Dobránsky, najstarší syn Juraja Dobránskeho, sa stal taktiež kňazom. Dekan a zároveň farár pôsobiaci na Solivare, Ján Dobránsky, bol veľmi aktívny v pastorácií. Bol literárne činný, zapojený do politického života. Za svoju prácu bol menovaný Piom XI. ako pápežský komorník. Posledným vyznaným dekanom a farárom, ktorý pôsobil vo farnosti Svinia, bol synovec Jána Dobránského, Mons. Jozef Dobránsky. Ako nadaný študent bol poslaný na štúdium teológie do Pázmanea vo Viedni. Jeho horlivosť sa prejavovala v pastoračnej práci. Zastával viaceré významné funkcie v sabinovskom dekanáte a v diecéze. Za svoju prácu bol menovaný za pápežského komorníka Piom XII. Predstavovaná štúdia prispela k odkrytiu málo známych osobností košickej diecézy, ktoré sa výrazne zapísali do života miestnej cirkvi.

Vedecký recenzovaný časopis Notitiae Hostoriae Ecclesiasticae obsahuje mnoho ďalších zaujímavých príspevkov od fundovaných autorov. Príspevkom *Zrod viacročníkového ústavu stredného stupňa na prípravu učiteľov v Egri: Egerský /Jágerský/ učiteľský ústav Jána Ladislava Pyrkera* prispel profesor Béla Pukánszky. Svojím výskumom zhodnotil historický vývoj škôl, resp. učiteľských ústavov, ktoré pripravovali nových učiteľov. V nasledujúcom príspevku od Mareka Rímskeho *Pro-katolícke aktivity Eduarda Krajňáka* sa dozvedáme o osobnosti Eduarda Krajňáka a jeho aktivitách a hlavne angažovaní sa v katolíckej cirkvi. Tomáš Huďa prispel s článkom *Mimosviatostné pastoračné aktivity katolíckeho duchovenstva na talianskom fronte v rokoch 1943 – 1945,* v ktorom riešil problematiku duchovných aktivít rôzneho charakteru. Zameral sa predovšetkým na vojenskú katolícku cirkev, ktorá pôsobila v rokoch 1943 – 1945 na talianskom fronte. Súhrn štúdií hodnotíme ako cenné zhrnutie aktuálneho vedeckého poznania o významných témach cirkevných dejín určených nie len pre odbornú, ale aj laickú verejnosť.

Dagmar Sendža

Kronika – Chronicle – Chronic – Krónika – Kronika

In memoriam Prof. Erhard Busek
25. 3. 1941 – 13. 3. 2022

Am 13. März 2022 starb kurz vor seinem 81. Geburtstag völlig unerwartet der langjährige Präsident des Instituts für den Donauraum und Mitteleuropa **Erhard Busek**. Von Hause aus Jurist (Dr. jur. Universität Wien 1963) war Busek vor allem als christlichsozialer Politiker in Erscheinung getreten. Seine politische Karriere startete er als Klubsekretär im Parlament, sie führte ihn zu einem Abgeordnetenmandat im Parlament, in die Leitung seiner Partei als Generalsekretär und nach einer fast zehnjährigen Tätigkeit in der Wiener Kommunalpolitik (Vizebürgermeister in Wien 1978 – 1987) in die Bundesregierung, wo er als Bundesminister im Bildungsbereich (1989 – 1995) und als Vizekanzler und zugleich als Parteiobmann der Österreichischen Volkspartei (1991 – 1995) das politische Geschehen mitbestimmte. Nach Wahlverlusten legte er seine politischen Ämter nieder und widmete sich seinen mitteleuropäischen und kulturpolitischen Interessen. Seit 1995 mit dem Vorsitz im Institut für den Donauraum und Mitteleuropa betraut, wirkte er seit 1996 auch als Koordinator der Southeast European Cooperative Initiative (SECI) und 2000 – 2002 als Regierungsbeauftragter für die Osterweiterung der Europäischen Union sowie 2002 – 2008 als Sonderkoordinator des Stabilitätspakts für Südosteuropa und seit 2000 als Präsident des Europäischen Forums Alpach.

Zu seiner persönlichen Prägung zählt die Herkunft aus einer konfessionellen Mischehe. So sehr seine Sozialisation in der katholischen Welt seiner Mutter erfolgte, er wirkte als Ministrant und in der Katholischen Jungschar und Jugend und zählte sich zur katholischen Laienbewegung in der Katholischen Aktion, so wusste er das protestantische Erbe seines Vaters durchaus zu schätzen und verwies gerne auf dessen Familiengeschichte, die im lutherischen Teschen/Těšín/Cieszyn wurzelt. Als das Institut für Kirchengeschichte des Donau- und Karpatenraum / Inštitút pre cirkevné dejiny v oblasťi Dunaja a Karpát 2000 von Wien nach Bratislava übersiedelte und am 28. November 2000 an der Comenius-Universität eröffnet wurde, nahm Busek als „Österreichs Botschafter für ganz Mitteleuropa" apostrophiert daran teil und ließ in einem launigen Grußwort jene kleine Reminiszenz an seine Familiengeschichte einfließen, die ihn über einige Ecken mit dem ehemaligen lutherischen Ministerpräsidenten Polens und Präsidenten des Europäischen Parlaments **Jerźy Buzek** verbindet. Busek erinnerte vor allem an die Notwendigkeit des Aufeinanderzugehens im zusammenwachsenden Europa gerade auch unter historischen Aspekten. Gegen die Vision von **Samuel Huntington** vom „Clash of Civilisations", dem aus religiösen Gründen genährten

Kampf der Kulturen, stellte er die friedensstiftende Sendung des Christentums und positive Erfahrungen historisch gewachsener Toleranz zwischen den Konfessionen entgegen. Friede könne freilich nur dann wirklich werden, so Busek, wenn wir wissen, woher wir kommen, damit wir erkennen können, wohin wir gehen sollen. Der beherzte Europäer Busek hatte sich intensiv mit der mitteleuropäischen Geschichte beschäftigt und zahlreiche Bücher zu diesem Thema verfasst: Projekt Mitteleuropa (Wien 1986); Mitteleuropa: Eine Spurensicherung (Wien 1997); Zentraleuropa Almanach, Ungarn (Wien 2002); *Österreich und der Balkan. Vom Umgang mit dem Pulverfaß Europas* (Wien 2002); Offenes Tor nach Osten. Europas große Chance (Wien 2003); Die europäische Union auf dem Weg nach Osten (Wien 2003); mit Emil Brix: Mitteleuropa revisited: Warum Europas Zukunft in Mitteleuropa entschieden wird (Wien 2018).

Er hatte über seine kirchlichen Kanäle engen Kontakt zur Dissidentenbewegung in Polen und in der Tschechoslowakei, die er beherzt und engagiert zu unterstützen wusste. Nach 1989 erwuchsen daraus Kooperationen, die er über sein Institut für Mitteleuropa und den Donauraum leisten konnte. Er wurde dafür reich bedankt: durch zahlreiche Ehrungen in den Ländern Polen, Ungarn, Italien, Bulgarien, Liechtenstein, Rumänien und der Tschechischen Republik und durch ihm verliehene Ehrendoktorate der Universitäten in Bratislava, Krakau, Czernowitz, Ruse, Brașov/Kronstadt, Liberec/Reichenberg und Webster-St. Louis University in Wien.

Busek war ein Exponent des katholisch-liberalen Flügels seiner Partei, ging als intellektueller Querdenker oft genug kritisch mit der gebotenen Linie seiner Kirche um, plädierte etwa für ein Ende des Pflichtzölibats und der Marginalisierung der Frauen – und er ging oft genug zu seiner Partei auf Distanz. Er nahm in Interviews und Kommentaren immer wieder zu innen- und europapolitischen Entwicklungen Stellung. Wenige Tage vor seinem Tod kommentierte er noch den Krieg im Osten Europas, der ihn erschütterte und der seine lebenslange Politik auf erschreckende Weise konterkarierte. Busek sah Europa in die Pflicht und Verantwortung genommen, denn dieser Krieg in der Ukraine habe die Dimension, ein Weltkrieg zu werden. Bei einem Benefizkonzert zugunsten der Ukraine erfolgte sein letzter Auftritt in der Öffentlichkeit. Darin lag eine tiefe Symbolik. R.i.p.

Karl W. Schwarz

Medzinárodná vedecká konferencia *Hornouhorské zemepanské mestá a mestečká v ranom novoveku* Prešov, 24. – 25. marec 2022

V dňoch 24. – 25. marca 2022 sa v Prešove uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia. Organizátormi vedeckého podujatia boli Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove a Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu Prešovskej univerzity v Prešove.

Vedecké podujatie sa uskutočnilo pod vedením Dr. h. c. prof. PhDr. Petra Kónyu, PhD., ktorý v úvode privítal pozvaných hostí. V príhovore vyjadril nadšenie, že sa podarilo po dlhom čase obmedzení zorganizovať podujatie prezenčnou formou, z čoho boli nadšení aj všetci účastníci konferencie. V úvode predstavil program, ako aj rokovacie okruhy.

Prvý blok príspevkov mal názov *Hospodárstvo a spoločnosť*, ktorý bol rozdelený prestávkami na tri rokovacie časti. Ako prvý príspevok odznel *Zemplínske zemepanské mestá v období novoveku*, ktorý predniesla pani Miloslava Bodnárová. Vo svojom príspevku sa zamerala na hospodárske aspekty vo vývoji vybraných zemepanských miest v oblasti Zemplínskej stolice. Ako druhá referujúca vystúpila Tünde Lengyelová, ktorá predniesla príspevok s názvom *Vzostup a pád zemepanského mesta – Bytča za Thurzovcov*, kde analyzovala vývoj mestečka Bytča počas obdobia novoveku. Tretí referujúci bol Attila Tózsa Rigó, ktorý predniesol príspevok *Mezővárosi polgárok szerepe a nyugati irányú kereskedelemben*. Autor sa vo svojom príspevku zameral na úlohu trhu a obchodníkov vo vývoji mesta, ako aj vplyv obchodných kontaktov so západom. Príspevok *Zboró mezővárosának társadalma a Rákóczi korszakban,* ktorý predniesla Tünde Veres, sa venoval mestu Zborov. Autorka sa zamerala na obdobie pôsobenia Rákocziovcov s dôrazom na miestny trhový spolok. Prvú časť (akoby tretinu) daného bloku uzavrela Zita Horváth, ktorá predniesla príspevok s názvom *Sajószentpéter mezőváros társadalma és felekezetei a 18. században*, kde predstavila mestečko Sajószentpéter v období 18. storočia s dôrazom na spoločnosť a konfesionálnu identitu obyvateľov. Po prestávke nasledoval referát Évi Gyulai, ktorého názov bol *Város a mezőben: Miskolc mezőváros topográfiai változásai a 16 - 18. században.* Autorka sa zamerala na topografické zmeny mesta Miškolc, ktoré sledovala vo vymedzenom období 16. až 18. storočia. Na problematiku konkrétnych miest nadviazal aj Ivan Mrva, ktorý predniesol príspevok s názvom *Zrkadlo mestečka Prievidze. Spoločenské pomery, hospodárstvo, samospráva a súdnictvo na sklonku novoveku*. Prezentujúci poukázal na slávny vývoj mesta s presahmi až do 19. storočia, čím poodhalil históriu mestečiek v banskom regióne. Tretí príspevok v danej časti predniesol Sándor Rózsa, ktorý vystúpil s príspevkom *A Jászkun Kerület mezővárosainak jogállása és gazdálkodási szervezete a környezettörténet kontextusában a 18 - 19. században.* Vo svojom príspevku sa zameral na región Jászkun, ktorý združoval viacero lokalít s centrom v Jaszberény v blízkosti mesta Eger. Po prestávke nasledoval tretí blok prezentujúcich, ktorý otvárala Anita Berecz s príspevkom *A mezővárosok polgárjogú lakosai. Az egri polgárkönyv forrásértéke,* kde sa zamerala na obyvateľov mesta Eger, v ktorom realizovala svoj výskum. Ako ďalší vystúpil Zoltán Borbély s príspevkom *A főkegyúri jog gyakorlatának változása a 17. században néhány felső-magyarországi mezőváros példáján.* Autor orientoval svoju pozornosť na právne normy v 17. storočí na príklade vybraných miest v regióne Horného Uhorska. Následne vystúpil József Pap s príspevkom *A mezővárosok országgyűlési képviseletének kérdése a 19. században*, v ktorom sa zameral na zastúpenie trhových miest v uhorskom parlamente počas obdobia 19. storočia. Ako posledný v danej sekcii vystúpil László Bóna, ktorý sa zaoberal rov-

nako obdobím 19. storočia, svoju pozornosť zameral na mesto Lučenec a predniesol príspevok *Losonc városának és közösségének fejlődése a 19 században*.

Následne večer pokračovalo rokovanie poslednou sekciou *Konfesie, cirkev, kultúra*, ktorá bola rozdelená na dva rokovacie dni. Sekciu otvoril príspevok od Petra Šturáka s názvom *Gréckokatolíci v Sabinove v 18. – 19. storočí*, v ktorom kládol dôraz na vývoj konkrétnej konfesie (gréckokatolíci) v mestečku Sabinov, ktoré sa nachádza v Šarišskej stolici. Ako druhý vystúpil Peter Zubko, ktorý odprezentoval príspevok s názvom *K problematike barokových púti na severnom Zemplíne*. Autor sa zameral na špecifickú otázku, ktorú odprezentoval v konkrétnom regióne s dôrazom na ríty, ktoré v ňom prevládali. S problematikou židov vystúpil Daniel Slivka, ktorý predniesol príspevok s názvom *Židovská náboženská obec v Stropkove a jej synagóga*, pričom upriamil pozornosť na sakrálnu architektúru židov a poukázal na možnosti jej výskumu. Už tradične o problematike zo spišských reálií rozprávala Monika Bizoňová, ktorá predniesla príspevok s názvom *Kostoly vybraných zemepanských miest na Spiši vo svetle kanonických vizitácií 17. a 18. storočia.* Následne vystúpil Attila Verók s príspevkom *Könyvtárak - könyvek - olvasmányok. Könyves kultúra a kora újkori Felvidék városaiba,* v ktorom sa zameral na knihy a knižnice v kontexte knižníc na území Felvidéku. O osobe autora dodnes neprekonaného diela reformovaného žaltára Albertovi Szenzi Molnárovi a jeho vzťahu k Sencu hovoril Attila Lévai, ktorý predniesol príspevok s názvom *Szenc és Szenczi Molnár Albert.* Rokovací deň uzavrela Annamária Kónyová, ktorá predniesla príspevok s názvom *Slávny rodák Moldavy nad Bodvou Márton Csombor Szepsi*, kde sa zamerala, ako aj názov napovedá, na osobnosť Martina Csombora Szepsiho a jeho činnosť. Druhý rokovací deň pokračoval rovnakou sekciou. Ako prvý predniesol príspevok Peter Kónya, ktorý rozprával o vybraných zemepanských mestách horného Zemplína a predniesol referát s názvom *Konfesionálny vývin hornozemplínskych zemepanských miest (mestečiek) v ranom novoveku.* Následne vystúpil Dénes Dienes, ktorý rozprával o reformovanom školstve a predniesol príspevok s názvom *Református iskolák a zempléni mezővárosokban a 17. században.* Na konferencii zaznel ešte jeden príspevok o meste Miškolc, ktorý predniesla Judit Balogh. Jej referát mal názov *Reformáció Miskolcon* a autorka poukázala na priebeh reformácie v danom meste. Následne vystúpil Zsolt Czinke a predniesol príspevok *Bátorkeszi mezőváros egyházi élete a reformáció és az ellenreformáció idején,* kde sa zameral na konfesionálne dejiny mestečka Bátorkeszi. Ako ďalší referujúci vystúpil Alfréd Somogyi s príspevkom *Fülek városa és gályarab prédikátora: Miskolci Bodnár Mihály*, v ktorom sa zameriaval na dejiny mestečka Fiľakovo. Konferenciu uzavrel môj príspevok s názvom *Duchovenstvo a obyvatelia v mestách a dedinách Užskej stolice v roku 1746*.

Vavrinec Žeňuch

Medzinárodná vedecká konferencia *Imrich Thököly a jeho povstanie/Thököly Imre és felkelése* Kežmarok, 28. marec 2022

Dňa 28. marca 2022 sa v Kežmarku v spolupráci Generálneho konzulátu Maďarska v Košiciach, Mesta Kežmarok, Prešovskej univerzity v Prešove a Prešovského samosprávneho kraja – Múzea v Kežmarku konala medzinárodná vedecká konferencia Imrich *Thököly a jeho povstanie/Thököly Imre* és *felkelése.*

Po úvodnom privítaní účastníkov konferencie nasledovalo rokovanie v niekoľkých blokoch. V prvom bloku vystúpil s príspevkom *Egy ifjú számüzött, aki felforgatta a Magyar királyságot* Czigány István, ktorý sa zaoberal životom Imricha Thökölyho. Vnímanie osoby Imricha Thökölyho v západnej Európe ozrejmila vo svojom príspevku *Thököly Imre képe Nyugat-Európában* G. EténYi Nóra. Nasledoval príspevok historika Gebeia Sándora *Thököly Imre* és *Sobieski János*, v ktorom priniesol obraz a charakteristiku týchto dvoch historických osobností. Následne vystúpila Annamária Kónyová s príspevkom *Thökölyho povstanie a uhorský protestantizmus*, v ktorom sa zaoberala dejinami protestantizmu a jeho postavením v období povstania. V ďalšom príspevku s názvom *Druhy vojsk, stratégia a taktika v období stavovských povstaní a protiosmanských vojen* sa Vladimír Segeš venoval vojenským taktikám, ktoré sa v spomínanom období využívali.

Druhý blok začal príspevkom Évy Gyulai *Thököly család kapcsolatai*, ktorá predstavila rodinné zázemie tohto šľachtického rodu. Nasledoval príspevok Balogh Judit s názvom *Thököly Imre, Apafi Mihály* és *Teleki Mihály viszonya* o vzťahoch už spomínaných osobností. Vzťahom Thökölyho a palatína Pavla Esterházyho sa zaoberala Viskolcz Noémi v príspevku *Thököly Imre* és *Esterházy Pál* nádor. Dejinám Prešova v čase povstania Imricha Thökölyho sa venoval Peter Kónya v príspevku *Prešov, významné centrum Thökölyho povstania.*

V treťom bloku nasledoval príspevok *Thököly hadiszabályzata 1680-ból,* v ktorom Mészáros Kálman predstavil vojenské nariadenia Imricha Thökölyho. Kronikárskou tvorbou a zmienkam o spomínanom povstaní sa vo svojom príspevku *Thökölyho povstanie v kronike Gašpara Haina* venovala Monika Bizoňová. Ako posledný vystúpil Martin Javor s referátom *Slobodomurárske lóže, pomenované po Imrichovi Thökölym v období dualizmu*.

V rámci tejto medzinárodnej vedeckej konferencie bolo odprednášaných množstvo zaujímavých referátov, ktoré v budúcnosti vyjdú v zborníku.

Monika Bizoňová

Medzinárodná vedecká konferencia *Pramene k cirkevným dejinám Uhorska v ranom novoveku* Prešov, 7. – 8. apríl 2022

V jarnom období sa v Prešove konali viaceré vedecké podujatia. Po pár dňoch od konferencie, ktorá sa konala v marci, sa už v apríli znova schádzali do Prešova

viacerí významní historici strednej Európy. Konferenciu organizovali dve pracoviská Prešovskej univerzity, a to Inštitút histórie Filozofickej fakulty a Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu. Konferenciu otvoril rektor Prešovskej univerzity v Prešove Dr. h. c. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., ktorý privítal účastníkov a hostí na medzinárodnej konferencii a poprial im príjemné rokovania. Konferencia nebola rozdelená na sekcie, lebo všetky príspevky sa pridržiavali hlavnej témy.

Konferenciu svojím príspevkom otvorila Eva Kowalská, ktorá predniesla príspevok *Čo dokážu prezradiť o stave evanjelickej a. v. komunity štyri listy Joachima Heinricha Campeho do Uhorska? (1788 – 1792)*. Následne vystúpil Dénes Dienes s príspevkom *Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek, mint fontos egyháztörténetei források.* O problematike kanonických vizitácií rozprával ďalší referujúci Ivan Mrva, ktorý prezentoval príspevok s názvom *Najpodrobnejšie pramene k miestnym dejinám – Kanonické vizitácie ostrihomskej arcidiecézy z doby účinkovania Jozefa Batthyányho 1776 – 1799.* O otázke dedičských konaní po biskupoch vystúpil István Fazekas s príspevkom *Magyar püspökök hagyatéki eljárására vonatkozó iratok a bécsi Finanzund Hofkammerachivban (16.szászad).* O možnosti výskumu jezuitských akadémií hovoril László Szögi v príspevku *Jezsuita egyetemek és akadémiák új forrásai a 16-18. századi Magyarországon és Erdélyben.* Prvú rokovaciu časť uzavrel Peter Šturák, ktorý predniesol príspevok *Vybrané cirkevné pramene mukačevských biskupov Bradáča a Bačinského*. Po prestávke nadviazal na lineamenta konferencie Zoltán Csepregi s príspevkom *Hitvallás, felekezeti konfliktus, valláspolitika. Daniel Türck naplója mint az ötvárosi reformációtörténet forrása.* Následne vystúpil s referátom Peter Kónya, ktorý predniesol príspevok *Kroniky evanjelických cirkevných zborov – nenahraditeľný prameň nielen pre poznanie cirkevných dejín raného novoveku.* Ako ďalší referujúci vystúpil Barnabás Guttman s príspevkom *Daniel Wächter kisszebeni krónikája*.

Po dlhšej prestávke nasledovali dve časti rokovacieho dňa. Pokračovanie rokovaní uviedol Péter Forisek s príspevkom *Ki volt az első keresztény király a történelemben? Egy apokrif történet.* Následne vystúpila Judit Balogh, ktorá predniesla príspevok *Az Apafi kor egodokumentumainak egyháztörténeti tanulságai.* Ďalší referát prezentovala Monika Bizoňová, pričom jeho názov bol *Kronika jezuitského konviktu v Levoči*. O prameňoch k evanjelickej cirkvi hovorila Éva Gyulai, ktorá predniesla príspevok s názvom *Dél-abaúji evangélikus gyülekezetek és lelkészek egyháztörténeti forrásai a 18. századból.* Prvú časť poobedňajších rokovaní uzavrel Attila Verók s príspevkom *A weimari Acta historico-ecclesiastica című folyóirat magyar vonatkozású hírei a 18. században.* Druhú časť už v podvečerných hodinách otvorila Marcela Domenová, ktorá predniesla príspevok s názvom *Duchovenstvo a cirkev v účtovných knihách Prešova koncom 16. storočia (exposita civitatis – non solum pastori...)*. Následne vystúpil István Horváth s príspevkom *A 19. század első felének szélsőséges klimatikus viszonyai és ezek hatása a katolikus egyházi forrásokban*, ktorý priblížil poznámky o klíme v cirkevných prameňoch. O otázke cirkevných prameňov hovoril aj Jaroslav Coranič v príspevku *Cirkevné pramene k dejinám Košického gréckokatolíckeho vikariátu*. Následne

v rokovaní pokračoval László Pallai s príspevkom *Mit brennenden Sorge enciklika és háttere.* Ako posledný vystúpil Adriennn Tengely s referátom *A katolikus lelkiségtörténet forrásai a 19. században.* V závere konferencie sa uskutočnila aj prezentácia aktuálnej publikačnej činnosti, kde bolo odprezentované nové dielo od autorskej dvojice Peter Kónya a Zoltán Csepregi.

Druhý rokovací deň pokračoval vo výbornej nálade. Konferenciu svojím príspevkom otvoril Attila Lévai, ktorý predniesol referát s názvom *A cseh-magyar református történeti kapcsolatok koraújkori forrásainak elemzése.* Po ňom so svojím príspevkom vystúpil Andor Nagy s referátom *A népi vallásosság emlékei a kora újkori alkalmi nyomtatványokban*. Ako ďalší príspevok na tému cirkevných prameňov zaznel *Denníky reformovaných kazateľov ako zaujímavý prameň pre výskum cirkevných dejín*, ktorý predniesla Annamária Kónyová. O téme školstva už tradične rozprával aj Eduard Lukáč, ktorý predniesol príspevok *Školské poriadky ako významné pramene pre poznanie histórie edukácie.* Rokovanie pred prestávkou uzavrel príspevok od Bélu Bartóka s názvom *Trefort Ágoston oktatási miniszter és Samassa József egri érsek levelezése Eszterházy Károly egri püspök örökségéről.* Poslednú rokovaciu časť otvárala Lucia Šteflová s príspevkom *Evanjelici v zemepanskom mestečku Jelšava.* Po referáte nasledoval príspevok od Miklósa Czenthe s názvom *A szlovákiai magyar evangélikusok Trianon utári története*. O architektúre židovských stavieb rozprával Daniel Slivka, ktorý predniesol zaujímavý referát s názvom *Typológia zaniknutých židovských náboženských objektov – synagóg na východnom Slovensku*. Na otázku konfesijných dejín nadviazal Dávid Molnár, ktorý prezentoval referát s názvom *Jan Dvoreczky Krisztus keresztje és a vörös szocializmus (1898)*. O prameňoch nekonfesijnej povahy rozprával Martin Javor, ktorý predniesol referát s názvom *Pramene k dejinám slobodomurárskeho hnutia v Uhorsku v 18. storočí*. Ja som vystúpil ako posledný s príspevkom *Graeci ritus na území dekanátu Sobrance v druhej polovici 18. storočia*.

Vavrinec Žeňuch

ZOZNAM AUTOROV

PhDr. ThMgr. Libor Bernát, CSc.
Trenčianske múzeum v Trenčíne

Dr. Bögre Zsuzsanna
Pázmany Péter Katolikus Egyetem Budapest

Mgr. Adam Čuchor
Katedra histórie, Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

Mgr. Orsolya Deminger
Katedra historických vied, Reformovaná teologická fakulta, Univerzita J. Selyeho v Komárne

ThLic. Anton Ďatelinka, PhD.
Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

PhDr. Ján Džujko, PhD.
Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

doc. ThDr. Ľubomír Hlad, PhD.
Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

prof. ThDr. Viliam Judák, PhD.
Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.
Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Dr.h.c. Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.
Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

prof. PhDr. Pavel Krafl, Dr.
Katedra muzeológie, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

prof. PaedDr. Roman Králik, PhD.
Teologická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku
Russian language department RUDN University, Moscow Russia Federation

doc. Mgr. Peter Labanc, PhD.
Katedra histórie, Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave

Mgr. Lakatos Adél
Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár

Ivanna Łuchakivska, PhD.
AssociateProfessor, Department of History of Ukraine, Drohobych Ivan Franko StatePedagogical University (Drohobych, Ukraine)

Mgr. et Mgr. Věra Miláčková
Husitská teologická fakulta, Univerzita Karlova v Praze

Molnár Ferenc, PhD.
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

doc. PhDr. Peter Olexák, PhD.
Katedra histórie, Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

PhDr. Jakub Palko, PhD.
Katedra slovenských dejín, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

ThDr. Marie Roubalová, ThD.
Husitská teologická fakulta, Univerzita Karlova v Praze

Mgr. Tömösközi Ferenc, PhD.
Selye János Egyetem Komárom, Református Teológiai Kar

doc. ThDr. Kamila Veverková, Ph.D.
Husitská teologická fakulta, Univerzita Karlova v Praze

Dr. Zubánics László CSc.
Ungvári Nemzeti Egyetem, Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet, Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék

Informácia pre prispievateľov do časopisu Historia Ecclesiastica

Prosíme autorov, aby dodržiavali nasledovné spôsoby popisu dokumentov:

Príklady popisu dokumentov citácií podľa ISO 690 a ISO 690-2

1. Knihy / Monografie. *Prvky popisu:*
Autor. *Názov : podnázov (nepovinný).* Poradie vydania. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania. Rozsah strán.
Ak sú traja autori oddeľujú sa pomlčkou. Ak je viac autorov ako traja uvedie sa prvý autor a skratka a kol. alebo et al. ak je to zahraničné dielo. Prvé vydanie sa v citačnom popise nemusí uvádzať.
Príklad:
TIMKO, J. – SIEKEL. P. – TURŇA, J. *História nášho rodu*. Bratislava : Veda, 2004. 104 s.

2. Článok v časopise *Prvky popisu:*
Autor. Názov. In *Názov zdrojového dokumentu (noviny, časopisy).* ISSN, rok, ročník, číslo zväzku, Rozsah strán (strana od – do).
Príklad:
STEINEROVÁ, J. Princípy formovania vzdelania v informačnej vede. In *Pedagogická revue*. ISSN 1335-1982, 2000, roč. 2, č. 3, s. 8 – 16.

3. Článok zo zborníka a monografie. *Prvky popisu:*
Autor. Názov článku. In *Názov zborníka*. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).
Príklad:
ZEMÁNEK, P. The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture.* Pavel Zedníček. Lednice: Mendel University of Agriculture and Forestry,2001, p. 262 – 268.

4. Elektronické dokumenty – monografie. *Prvky popisu:* Autor. *Názov* [Druh nosiča]. Vydanie. Miesto vydania : Vydavateľ, dátum vydania. Dátum aktualizácie. [Dátum citovania]. Dostupnosť a prístup.
Príklad:
SPEIGHT, J. G. *Lange's Handbook of Chemistry* [online]. London : McGraw-Hill, 2005. 1572 p. [cit. 2009.06.10.] Dostupné na internete:
<http://www.knovel.com/web/portal/basic_search/display?_EXT_

5. Články v elektronických časopisoch a iné príspevky. *Prvky popisu:*
Autor. Názov. In *Názov časopisu*. [Druh nosiča]. rok vydania, ročník, číslo [dátum citovania]. Dostupnosť a prístup. ISSN.
Príklad:
HOGGAN, D. Challenges, Strategies, and Tools for Research Scientists. In *Electronic Journal of Academic and Special Librarianship* [online]. 2002, vol. 3, no. 3 [cit. 2003-01-10]. Dostupné na internete:
<http://southernlibrarianship.icaap.org/content/v03n 03/Hoggan_d01.htm>. ISSN 1525-321X.

6. Príspevok v zborníku na CD-ROM. *Prvky popisu:* Autor. Názov. In *Názov zborníka* [Druh nosiča]. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).
Príklad:
ZEMÁNEK, P. The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture* [CD-ROM]. Peter Mulčák. Lednice : Mendel University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

7. Vedecko-kvalifikačné práce. *Prvky popisu:*
Autor. *Názov práce* : označenie druhu práce (dizertačná, doktorandská). Miesto vydania : Názov vysokej školy, rok vydania. Rozsah strán.
Príklad:
MIKULÁŠIKOVÁ, M. *Didaktické pomôcka pre praktickú výučbu na hodinách výtvarnej výchovy pre 2. stupeň základných škôl* : diplomová práca. Nitra : UKF, 1999. 62 s.

8. Príklad na heslo zo slovníka (Encyklopédie)
Slovenský biografický slovník. II. zväzok E-J. Zodp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Krajňák Michal, s. 228 – 229.

9. Odkaz na archívny dokument. *Prvky popisu:*
Archív (zaužívaná skratka), názov fondu, signatúra (príp. inventárne číslo, krabica, č. mirofilmu a pod.), špecifikácia dokumentu
Príklad:
SNA Bratislava, Národný súd, II. A 880-881, osobný spis G. Fritza. BArch Berlin, R 70 Slowakei / 216, správa z 15. decembra 1940. AACass Košice, Apoštolská administratúra Prešov, č. 3406/1939, list K. Körper Čárskemu z 29. 9. 1939.

Adresa redakcie: Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu Prešovskej univerzity v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov,
e-mail: martin.javor@unipo.sk

Historia Ecclesiastica je vedecké periodikum, ktoré vydáva Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu Prešovskej univerzity Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity v Prešove.

Historia Ecclesiastica publikuje zásadne len vedecké práce (štúdie) z dejín cirkví a náboženstiev na území Slovenska a ostatných krajín strednej Európy, materiály, resp. pramene k tej istej problematike, ďalej recenzie vedeckej literatúry a informácie o vedeckých podujatiach s problematikou dejín cirkví a náboženstiev. Vedecké práce, materiály a stále rubriky (recenzie, anotácie, správy) sa uverejňujú v slovenčine, resp. vo svetovom, príp. českom, maďarskom a poľskom jazyku.

Historia Ecclesiastica vychádza dvakrát ročne.

Historia Ecclesiastica is a scientific periodical by University of Prešov Centre of excellence for socio-historical and culture-historical research published by University of Prešov.

Historia Ecclesiastica publishes solely academic papers (studies) dealing with the history of churches and religions in the territory of Slovakia and other central European countries; materials or sources related to such topics, scientific literature reviews and information on scientific events relevant to the field of church and religion history. Scientific works, materials and regular columns (literature reviews, annotations, reports) are published in Slovak, world language, alternatively in Czech, Hungarian or Polish languages.

Historia Ecclesiastica is published on a bi-yearly basis.

ISSN 1338-4341